

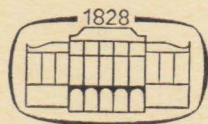
Petőfi Sándor

1

összes művei

KRITIKAI KIADÁS

Költemények

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

PETŐFI SÁNDOR
ÖSSZES MŰVEI

I. kötet

KÖLTEMÉNYEK

Kritikai kiadás

E kötettel Petőfi összes műveinek új, javított, minden korábinál hitelesebb szövegkritikai kiadását kapja az olvasó. A tervezett sorozat nagy jelentőségű tudományos vállalkozás, amelynek eredményeivel az Irodalomtudományi Intézet a 150 éve született költő ünnepléséhez járul hozzá. A kötet Petőfi vándoréveinek, diák-, katona- és színészkorának költői természetét foglalja magába. Életének e szakaszára a költő így emlékezett vissza: „Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom . . . és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömeknek van teremtve. . .” A versek olvasója ezen a küzdelmes útján kíséri el Petőfit. Segítenek ebben a jegyzetek, amelyek a Petőfi-kutatás minden eddigi eredményét értékesítve tisztázzák a költemények keletkezési helyével, idejével és a Petőfi-kéziratokkal kapcsolatos kérdéseket.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI

I. kötet

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
KISS JÓZSEF

I. kötet

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1973

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI (1838—1843)

KRITIKAI KIADÁS

Sajtó alá rendezte

KISS JÓZSEF és MARTINKÓ ANDRÁS

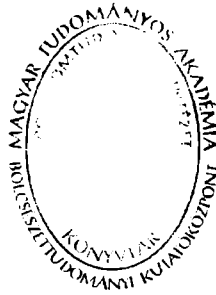

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1973

**Készült a Magyar Tudományos Akadémia
Irodalomtudományi Intézetében**

Lektorálta

FEKETE SÁNDOR és RIGÓ LÁSZLÓ

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1973*

Printed in Hungary

1838--1842

I. [IMMÁR KÉSZ KOSZORÚNK. .]

- Immár kész koszorúnk, melyet tiz hólnapig izzadt
Arcal, gyenge eszünknek gyűjtve diszét, fonogattunk
A zöld Pinduc alatt, a nyájas másasereg közt!
Ennyit, Nagy Tudományu Atyák, vólt gyűjteni képes
5 Elménk és iparunk! Noha édes a muzsai körben
Töltni időt, noha Pallász kertjében gyönyörűebb
Illatozású virágok kellnek, mint a vadonynak
Puszta helyén; fárasztóbb még is a pinduszi ösvény,
Vonzóbb drága Szülónk s kedves rokonínk köre, mintsem
10 Hogy kis időre szívünk azt kész nem vólna kerülni.
Számüzetett Násó, ki tanítál a Helikonra
Törni utat, s akadályt meggyözni, karunk panaszid már
Nem viszi a tanodába, se Nepos hősei éltét,
Ki mutatá híven, mennyit vittek vala véghez
15 Graecia nagy fíjai, s Karthágó győztesei, mely jót
S mely rosszat tettek, mi csatákba valának,
És hogy haltanak el. Mai ünnep válni parancsol
Tőletek s a tanulástól; mig bele kezdeni kell majd!
Nagyságos Báró, tanodánk kegyes elnöke, s atyja!
20 S ti tisztelt figyelők, ti nagy tudományu Atyáink!
Volt türedelmetökért szívünk adózzon?
Hogy minket halgatni nem untatok el rebegőket,
Gondotokért hálás kebelünk forró köszönetjét
És a csekély szálkú koszorúnkat kegybe vegyétek,
25 A kegyes éltetőket soha gond, bú, baj ne epossze.
Létünk és tanodánk nagy jóságtoknak örüljen.
Drága Tanító Urunk! ki fáradhatlan iparral
A tudományokban jártassá tenni akartál
Bennünk', vedd végső együttlétünkben ezen pár
30 Búcsúszót, mert elválunk sok időre Tetőled!
S ti kedvelt helyek! a hol számtalanszor mulatoztunk
Vagy nagy körbe leülve, vagy a laptát veregetve
És kapkodva, vagy ugrándozva, vagy édes örömben

Víg dallokra fakadva: ezentúl csend üli kedvelt
 35 Tájitokat, már már elhagyni fogunk mi ezennel.
 S végre deák Társim! Kik nem köz s renyhe erővel
 Jártátok velem a tudomány ösvényit: ez óra
 Töleték elválaszt, szétószlunk mostan: egy erre,
 Másik amárra megyen születése helyére, holottan
 40 Hány örömek várják édes Szüleiknek ölében.
 Majd midőn a sors keze minket messzire széleszt
 Egymástól, midőn itt nem lelt örömökbe fürödve
 Lészünk Szülőink hajlékában, midőn ekkép
 Szólhat már ajkunk: „Ti komor gondok, nem adunk most
 45 Helyt főnkben néktek, kipihenni fogunk sok
 Munkáinknak utánna, pihenni! nem tanodával
 Gondolkodni, elég volt tiz hó árra.” ó akkor
 Még egyszer gondoljunk, itten lelt öröminkre,
 Gondoljuk, mennyit fáradtunk, s izzadozánk itt
 50 A tudományoknak kimeríthetetlen ösvényén.
 S most Társim! miután végét már érte a munka,
 A mely tiz hóig szűnetlen foly vala köztünk
 Vessük el a könyvet, tanodánkat hagyjuk örömmel
 És szaporán édes Szüleink kebelébe siessünk!

[Aszód, 1838. máj. –jún.]

2. A HŰTELENHEZ

Eskü szegte lányka! emlékezzél
 Arra, a midőn: „Ah meg ne vessél,
 Így, imádva téged, kértelek,
 „Légy kegyelmes énerántam s szíved
 5 Add nekem, ki csak tenéked híved
 Voltam, és leszek, míg létezek!”

Akkoron kérő keblemre dülve,
 S a szerelm tűzétől fölhevülve
 Ezt rebegették csalfa ajkaid:
 10 „Hő szívem tiéd csak drága lélek!
 Esküszöm, hogy csak tenéked élek,
 Szűnjenek könnyűid, bánatid.”

Én ez által istenülve lettem,
És keserves sorsom' elfeledtem.
15 Emma! gyöngé karjaid között.
Édenek nyílnak énelöttem,
Nem borúltak fellegek fölöttem,
Tőlem a bú mind elköltözött.

Ám de milly rövid volt boldogságom,
20 Milly korán eltűne mennyországom,
Én ah nem gondoltam volna azt!
Estem Édenből nagy pusztaságra,
És juték keserves árvaságra,
Marja a bú szívem, és hervaszt.

25 Hő imádód' s kedvelőd' elhagytad,
Szívedet te ismét másnak adtad,
Engem elfeledve, csalfa lény!
Jól van! én lemondok mindenről már,
Engemet kietlen puszta hely vár
30 Éjszak hó fődözte bús ölen.

Isten véled hát örökre édes
Tárgya hő szívemnek, ah negédes
Csalfa Emma! isten véled hát!
Majd ha egy kor értem szinte árva
35 Eljössz: éjszagnak havát bejárva,
Megleled hú Múzsafid porát.

[Selmec] 1838. okt. 26.

3. ÁLDOZAT

Sokalta már az ég
Az ember bűneit;
Lemosni áldozat
Képes csak vétkei.

5 Választa a végzés,
S reád borút hozza
Virúlni induló
Vérrel kivítt haza!

Mert népek bűniért
10 Te lől az áldozat,
Feletted leng vadúl
A zordon kárhozat.

[Selmec, 1838. dec.—1839. jan.]

4. BÚ

Keblemen mért
Kérded, bú,
S lantom hangja
Szomorú?

5 Zeng e vígan
Csalogány
A magános
Éjszakán?

A pacsirta
10 Zeng panaszt,
Ha nem éldel
Szép tavaszt;

Gili árván
Szomorú;
15 S én ne tudjam
Mí a bú?

A kiért e'
Szív dobog
Értem égni
20 Az nem fog;

Jó szülómet
Rejti sír,
Adni mást az
Ég se' bír;

25 S szép hazámon
Leng ború,

Hogy ne lennék
Szomorú?

[Selmec, 1839. febr. 15. előtt]

5. [KEGYTELEN A VÉGZET .]

Kegytelen a végzet; nem hagy sok időig örülni
Minket együttlétünk édeni napjainak.
Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,
Érted ezen kebel ég, s léssen örökre hived

Petrovich Sándor
Selmec, 1839. jan. 19.

6. EPIGRAMM. 6.

Rákosnak szomorú mezején járván, magyar, hallod
Fái között a szél mijj keseregve nyögel?
Oh nem szél nyögel ott, ősid félisteni lelke
Sír unokáinak elkorcsosodása fölött!

Rákos, 1839. ápr. 30.

7. RÓZA

Hol Rábát sűrűen zöldellő füzek övedzik,
Szökdele a fáknak Róza hús árny alatt,
Jött s látá Aurora s diszeit irigyelve pirula,
S a berk lombi fölé könnyeket önte [. .]

[Ostffyasszonyfa, 1839. máj. 29.]

8. [S BOLDOG UTON .]

S boldog uton szalad életem át,
Míg nem a sir komor éjjele lát.

Oh de ha szűnnek csalna reménye
Róza! ha másra szállna kegyed;
5 S karjaidon más istenesülne
Téged imádó Dalma helyett:
Ugy ne tekints ide, oh ne emeld
Lányka egekbe ez árva kebelt.

Vagy valamint a nap ridegen néz
10 Éjszak utósó földeire:
Ugy közeledjék fénye fagyasztón
Rám szemeidnek; s nézetire,
Bennem az érzetek árja kihal,
Boldog idők szelid álmaival.

[Ostffyasszonyfa, 1839 nyarán]

9. EPIGRAMM. 2.

Hasztalanúl vágyasz, vad sors, kinozni. Nem érzem:
Nincs szívem. A haza s a lányka s barátnak adám.

Ostfy Asszonyfa, 1839. jún. 4.

10. [MINT FŰ ÉLES .]

Mint fű éles sarlónak alatta
Hull csatázva ellen és magyar,
S hol zászlóját békesség mutatta
Eddig: ott most mindent [. .]

[Ostffyasszonyfa, 1839 nyarán
vagy Sopron, 1839 őszén]

11. [ESZMÉLET NÉLKÜL .]

Eszmélet nélkül ott függ tündéri varázsán

Dalma, szívében öröm, bú, kin özönje csatáz;
 Most mosolyogva bibor bimbót tör, sárga hajának
 Illeti fürti közé s illan iramva megint . . .

⁵ Róza ne fuss! ne siess! ah várj, egy pillanatig csak
 Lásson az ifjú még mennyei álmak ölén.
 Ó megyen és Dalmát pusztító lángok emésztik,
 Hőn lobogó szerelem féktelen árjaiban.
 Napjai így mulnak. Jó a lány gyakran elébe:

¹⁰ Hajh! de mit ér? iszonyú! nem viszonzza hevét.
 Lészen-e Róza! idő, melyben lágyulva szerelmed
 [. .] csókjai közt Dalma tüzének [. .]

[Ostffyasszonyfa, 1839 nyarán]

12. [BÜVÖLŐN HANGZIK DALOD

Büvölön hangzik dalod, oh barátom
 Petrics! és e' szív öröm-érzeteknek
 Tengerében leng, s feledem keservim':
 Hogyha te zengesz.

Zengj! — Ha dús volnék, aranyat fizetnék
 Bőven én néked dalodért; de sorsom
 Nem kegyel. Csak vers, mit az árva ifju
 Nyerhete tőle.

Hát legyen versem díjad és jutalmad,
¹⁰ S majd ha a végzet kiszakaszt karodból
 Engem; olvasván ezeket, lebegjen
 Dalma eszedben.

[Ostffyasszonyfa] 1839. szept. 4. [előtt]

13. ELVÁLÁS

Itt a bucsúperc: válok. — Nem szabad!
 Leomlok, a világ kereng velem!
 E szenvedés, e szörnyü kín alatt
 Hogy nem repedsz meg égő kebelem?

⁵ Nem, én nem hordom többé terhemet,
Habár egy élet rajta függene,
Válj lángszavakká, titkos érzet,
Te szívem pokla, szívem édene.

S ha szólanék is, mit remélhetek?
¹⁰ A sors irántam oly vad, oly kemény;
Oh kárhozat, oh gyilkos képzetek!
Nem gyúl érettem viszonzéremény.

Én távozom, s örökre távozom
Gyötrő titkossal tőled, oh leány!
¹⁵ Vezessen a sors boldog útakon,
Öröm-tavasznak tündér-korszakán.

Legyen pályád mosolygó rózsakert,
És minden óra benne rózsaszál,
S ne tudd, ne tudd, leányka, e levért
²⁰ Szív-éjjelen hogy csillagom valál!

[Ostffyasszonyfa, 1839. szept. elején]

14. HAJNAI,

Forrás habjainál, koszorús tavasz ébredetével
Szökdele berkének kedvesem árnyai alatt.
Hajnal jött, látá bájait s irigyelve pirúla
S a fák lombi fölé könyeket ejtve futott.

Ostfy Asszonyfa, 1838. máj. 29. / [?, 1840—1841].

15. BUCSÚ

Írgyen a sors boldogságom ellen,
Pozsony! körödből ismét messze hít;
Megyek — de dűlva van bucsúzó mellem,
Miként váradnak puszta termei.
⁵ Utánam intesz még Dunád ködébül,
S arcomra keserű köny árja gördül.

Nem hosszú volt tebenned múlatásom,
S az órák mint a nyíl röptének,
De ijj órákat a nagy mennyországon
¹⁰ Angyalnak adnak csak az istenek.
Édenben éltem üdvözülökképen
Barátainnak nyájas, hű körében.

A messze távol kéklő fátyolába
Takarja már szép képedet, Pozsony,
¹⁵ Nem lágyul a vad végezet, hiába
Nyögel panasz kesergő ajkamon:
Mennem kell! s tán örökre szakadátok
Már tőlem el, ti szeretett barátok?

Vegyétek hát a bujdosó kebelnek
²⁰ A zúgó szélben hangzó végszavát:
Szerencse kényei akár emelnek,
Akár nyomor s inségbe döntnek át,
Míg a koporsó nyugtomat nem adja,
Érettetek gyúl szívem indulatja.

[Sopron] 1840. jan. 21.

16. TRIOLETT

Rejts ölednek éjjelébe
Szent nyugalmu sírhalom!
E kinéletnek vesződve
Láncait mért hordozom?
Kebled csendes éjjelébe
Nem tekint a fájdalom,
S a keservek halvány képe;
Ott öröklő bék' vagyom.
Rejts hát kebled éjjelébe,
¹⁰ Szent nyugalmu sírhalom!

[? Sopron, 1839/1840.]

17. ELSŐ SZERELEM

- Szép a rózsza hajnal-ébredése,
A leányka arculatja szebb volt.
Messze bércek kékellő homályán
Bájjal ég az arany esti csillag;
5 A leányka nefelejts-szemében
Tündérfénnyel szebb csillagzat égett.
Csattogánynak zengeménye nyájas
Csendes éjjel, viruló berekben;
Nyájasabban kelt a lányka hangja
10 Ajkai paradicsom-kertéből.
És ha tiszta a liget virágit
Gyémánt-cseppel éltető patakcsa:
Tiszta volt a lyánka keble szinte,
Tiszta szíve, tiszták érzeményi.
15 A leánykát hévvel én szerettem,
Őt szerettem első szerelemmel,
Érte gyúltam örült gerjelemben,
S hajh, a végzet elszakasztja durván,
Elszakasztja mindörökre tőle!
20 Hagyjatok, ha néha álminim őtet
Elragadtan a dicsőet festik,
Oh barátim, hagyjatok zokogni:
Veszteségem szörnyü, mondhatatlan!

[? Sopron, 1839/1840.]

18. GALGA PARTIHOZ

- Üdvözöllek messze bércetetőkről,
Szent hejek!
Hol a Galga lassu andalgással
Hempejeg,
5 Hol pájája éden volt a gyermek-
Ifjunak,
Hol az életüdv örömvirági
Nyíltanak.
Lángszerelmem szép viszonzója,
10 Barna lány,

Emlékezve küldsz e még sohajt a
Szív után,

Mejjet annyi kéjnek bölcsejében
Ringatál,

15 Mejjnek első éneket lantjára
Te család?

Ah, rád vissza bús könyhullatással
Néz szemem:

Vesztve téged vésze boldogságom,
20 Mindenem!

Gréc, 1840. máj. 1.

19. HONVÁGY

Borúnak éjjelén, derűnek hajnalán

Feléd siet remegve bús

Pillantatom, mindig feléd, arany kalász

Hazája, boldog róna, hol

5 Csókolva ölelkeznek Csepel mezőivel

Dunánk ezüst hullámai.

Áldás malasztja rám felőled nem lebeg,

Csak egy kemény atya átkait

Zúgják fülembe a nyargaló fuvalmak, oh

10 Ezer tövissel hinteni

A bujdosónak útait! Mégis te vagy

Örök betűkkel írva fel

E szív emlékkönyvében. A napok sorát,

Melyet lefutnom rendelé

15 Az ég, ohajtom én kunyhód homályiban

Élhetni, s a szelíd halál,

A szenvedések altatója hogyha jó

S átszenderíti lelkemet

Egy boldogabb világba: harsogó Duna!

20 Kiszzenvedett porom fölött

Te mosd a zöldelő hant bársony pázsitát,

S a mormogó habzaj között

Édesd nyugalmak ülnek sírkövemre majd,

S a jégszív is talán, kinek

25 Átkai nyomák a kínos életet, ledől
Békülten a halom fölé,
S lágyult kebel meleg könyűivel rebeg
Panaszt: szegény, szegény fiam!

[? Grác. 1840. ?, 1841.]

20. A DRÁVÁN

Marburgnál.

Zúgó habjaidba szórom
É virágfüzért,
Dráva! Hajtsd alá, s a partra
Tedd, midőn hazámba ért.

5 Bárha dúlt lesz akkorára
Dísze s hervadott,
És özönnel kelyhe nem hint
Szerte éden-illatot.

S mondjad: ilyen a honáért
10 Lángoló kebel,
Melyet a sors zivatarja
Tőle messze sodra el.

Marburg [1840. júl. 5—10.]

21. ÁLOM

Kór valék, fájdalmainnak
Szenvedém nagy kínjait;
Jött az éj szelíden végre,
S könyörülve békeségre
5 Álmaim karába vitt.

És láttam ott
A szőke lányt,
Nem hidegen
Már szűm iránt;

¹⁰ Hozzám voná
A szerelem,
S eget lele
E' kebelen,

S én piruló
¹⁵ Lángajakán,
Mézcsókjait
Lecsókolván.

És ujra csók,
S meg annyi csók,
²⁰ S olly édesek!
S olly lángolók!!

Illy álmakat adjatok isteneim,
És marhat a fájdalom, a fene kín;
Én túrni fogok, — valahára talán
²⁵ Majd égi való jön az álmak után.

[?, 1840. / ?, 1841.]

22. A VISSZATÉRT

Újra szelíd öleden, szeretett szép földe hazámnak
Lel pihenést vándor sorsharag úzte fiad.
Szólni akar sokat és szépet s üdvözleni téged',
S e' szent órában szózatot ajka kihalt.
⁵ Ám, hogy szíve tiéd, szíve jobb érzési tiéid
Szüntelenül: légyen csókjai lángja tanú.

[?, 1841. febr. 15—márc.]

23. AZ ÓRÁGYHOZ

Égig emeljen bár a játszi szerencse kegyelme,
És legyen első rang rangom az isten után;
S bár csak azért szűljön két India kincset özönnel,
Hogy büszkén ajakam mondani tudja: enyém!

- ⁵ Durva faalkotmány! emléked nem leszen irtva
Szúmból s akkoron is hajlik öledbe fejem;
Hisz te az inségnek mikor éje boronga körüllem
S hervasztott a bú: balzsamos enyhet adál.
Enyhet adál! az ölö vad kínok örömtelen ifja
¹⁰ Leggyönyörűbb álmit kebleden álmodozá.

[? Sopron, 1841. febr.—márc.]

24. BOSZÚ

Kecses tavasz virúla;
Vidám tekintete
Berkemnek kebelébe
Rózsákat ültete.

- ⁵ Mosolygtak a tavasznak
Bájgyermeki felém,
S én a bíbor bimbókat
Enyelgve tördelém.

- De látta a leányka
¹⁰ Könnyelmű tettemet,
S testvéreit boszúlva —
Kitépte szívemet.

- Azóta létem árva,
Kietlen, pusztaság,
¹⁵ Mint, mellynek elraboltam
Diszét, a rózsaság.

[?, 1839—1840. / 1841 tavaszán]

25. ELVÁLÁS

Vert az óra,
Hálnak a remények,
Kik szívembe
Hajnalfényt hintének;

⁵ Szebb jövődő
Tiszta hajnalfényét,
Melly keblemnek
Éjjelét üzé szét.

Vert az óra!
¹⁰ A szörnyű ítélet:
„Elszakadni
Mindörökre tőled,
Lány! szerelmem
Nyájas tavaszában!”
¹⁵ Zúga hozzám
Rémes kongásában.

Szűm nyugalmát
Ismét hol találja,
Messze tőled
²⁰ Keblem ideálja?
Honnan int a
Csendes béke réve,
Honnan int a
Bujdosó elébe?

²⁵ A mosolygva
Kedvező szerencse
Pályád' édes
Örömeikkel hintse,
Míg én búban
³⁰ A széles világot
Átfutom, nem
Lelve boldogságot.

[?, 1840./?, 1841 tavaszán nyarán]

26. KURUTTYÓ

I.

„Hogy fejedre pusztaságot hozzon
Isten átka, csalfa, bűnös asszony!
A ki által ojj sötét gyalázat
Vonta éjbe a Kuruttyóházat.

⁵ Hítttem asszony esküvő szavának,
De hiszek már inkább karcsu nádnak,
Hogy kerengő forgószél viharja
Lenge szálát földre nem csavarja.

Szüéséged a manó elhordta,
¹⁰ Nem köllesz már, hűtelen rosz borda!
Nem köllesz, maradj magadra, s engem —
Vagy látsz többé vagy sem életemben.”

Dörg Kuruttyó s üllöt, kalapácsot
És szöget, mit izzadván kovácsolt,
¹⁵ Hány a sátor minden szögletébe,
S nagy szitokkal ajakán kilépe.

Útnak indul, úgy ragadja lába,
Hogy fejr ló sem jutna nyomába.
Sír az asszony, a szegény ártatlan.
²⁰ Messze a férj bujdos már távolban.

II.

Barna csapszékben Kuruttyó
Űl sötéten,
Űzni vágyván szíve kínját
Bor kezében.

²⁵ S korty után korty, hajh, de kínja
Végtelen hív,
Semmikép sem szabadulhat
Tőle a szív.

S jó toborzó víg legények
³⁰ Cifra serge,
S énekelnek sarkantyújok’
Összeverve:

„Jöszte, pajtás, közénk, csapj föl
Katonának,
³⁵ Szép szolgálmi a kirájnak
És hazának.

Életünk vidor, mosojgó
Szép halálunk,
Ha riadtán trombitának
40 Harcra szállunk.

Itt a markunk, csapj belé, jer
Katonának,
Szép szolgálni a kirájnak
És hazának!"

45 S üzi ének, tánc Kuruttyó
Nagy bánatját.
A garadra önt néhányszor,
S — parolát ad.

III.

Zajos órák mámora
50 Hogyha széjellebben,
Dúl a régi fájdalom
Annál dühösebben.
Nyugszik a tánc, hallgat a vig zeneszó,
És buvában újra sorvad Kuruttyó.

55 Tarka, foltos fegyvere
Rajt virít a rozsda,
S fényesíteni ojj nehéz
Az istenátkozta.

„Hejh, jobb volna most koholni vasszeget,
60 Vagy heverve nyujtózkodni zug megett.”

Nézd, Kuruttyó, nézd ki jó
Látogatni téged?
Isten engem, ojj alak,
Mint a feleséged.

65 Ó az, ő! az ártatlan férjhagyta nő.
Karján mosojg nyájas barna csecsemő.

„Ez Kuruttyóivadék!”
Mond a kisdéd apja,
És a rajkót és a nőt

70 Kebelére kapja,
S vége nélkül, hossza nélkül pityereg.
Jókat kacag rajt a vig ujoncsereg.

Pápa, 1841. márc. 10. / [?, 1841. máj. — szept.]

27. [HOGYHA MESSZE LÉSZEK.

Hogyha messze lészek tőled vettetődve,
E' lap által légy rám emlékeztetődve.

Pozsony, 1841. márc. 25.

28. [SZERETLEK, MINT A HOLD .]

Szeretlek, mint a hold a csendes éjet,
Miként a léget a szabad madár;
Szeretlek, oh barátom, míg az élet
Köréből a halál a sírba zár.

Selmec, 1841. ápr. 17.

29. EPIGRAMM. 1.

Szende szerény iboják völgyén füzögetve bokrétát,
Szökdele berkének kedvesem árnyai alatt.
Jött és látta Eos bájait; irigyelve pirúla,
S a fák lombi fölé könyeket ejtve futott.

Ostfy Asszonyfa, 1839. máj. 29. / [? Dunavecse. 1841. jún.]

30. ÖRÖK BÚ

Tódúl a felleg; barna éjbe vonja
A látkört, búsul a sötét vidék.
Sötét e szív is, hú szerelmem honja.
Reá a bú gyászfátyla szöveték.

⁵ Nem bírva terhét a felhő könyekre
Fakad, s a rózsza gyűjti gyöngyeit.
Megtelt e szív is, könnyeim peregve
Áztatják arcom hervadt díseit.

Színekkel tarkaékesen szivárvány
10 Ragyog keletről, szép derű jele.
Borúm örök, hajh, lánykám nem mosojg rám
Szivárványként, hogy földértene.

Duna Vecse, 1841. ápr. 24.

31. ZIVATAR

Mit nekem hab? mit nekem vész?
Én nem félem haragát;
Kebelemnek pusztaságán
Száz sirokko rohan át.

5 Rajta, gyorsan evezőhöz,
Talpra reszkető legény,
Bár toronnyá nő a hullám,
A túlpartra szállok én.

Köd borong ott, sűrű ködnek
10 Kétségbarna éjjele,
Lány, temetve mindörökre
Légyen emléked bele;

Mejj ez égő szerelemmel
Enyelegve játszhatál,
15 Mejj hüséget esküvél, és
Ah mejj még is megcsalál.

Rajta, bajtárs, csüggedetlen!
Nincsen messze már a part;
Bár izzadva férfiszívvel
20 Mi kiálljuk a vihart.

Im, mi kép leng a ködéjben?
Bájoló, mint a tavasz,
Szőke fürttel — kék szemekkel —
Hütelén lány! képed az.

25 Hajh, nélküle nincsen élet!
Vissza, izzadó legény,
Bár Mátrává nő a hullám,
Vissza — hozzá — szállok én!

Duna Vecse, 1841. máj. 8.

32. UJSÁG

FigyeljeteK, derék historia!
„Halljuk! Tovább! Na s aztán!” A minap
Szent elragadtatás tüzével egy
Költő merészen mászta Helikon
5 Bércét, öröklétű hírkoszorút
Füzendő fürtibe a fénytetőn.
Mármár magos céljához ért, midőn
Rémületes mennydörgés hallatik.
„„Védj, szent Apollo!”” Ujra mennydörög.
10 Megborzad a költő, s uramfia!
A méjbe henterül, „Hahahaha!”
S ugyan mi dörge? „A boszús Olymp.”
Nem. „Halljuk! Halljuk!” Hát a Múzsafi
Nem legbövebben abrakolt — hasa.

Vadas, 1841. máj. 16.

33. VÁLTOZÁS

Míg a földet gyász temette,
Dúlván fürgeteg felette
Pusztaságnak vad telén,
Mért virúla bájos éden
5 Kebelemnek belsejében?
Mert rózsámat ölelém.

Most, midőn a szép tavasznak
Uj virányi illatoznak
A mosojgó téreken;
10 Mért vagyon tél kebelemben,
Pusztá, gyászos, végzetetlen?
Mert rózsám' nem ölelem.

[?, 1839—1840.]/Vadas, 1841. máj. 23.

34. CSAL

Völgy homáján, fák hüsében,
Kert megett,

Zeng a lantos hév szerelmi
Éneket.

⁵ Zeng, ha gyúl a rózsahajnal
Keleten,
Ha nyugodni bérc megé a
Nap megyen.

S szép tavasszal, nyár hevén, hüs
¹⁰ Ószön át
Pengeti a szerelemnek
Hév dalát.

S édes díja zengzetének,
A leány
¹⁵ Ha kacsingat által a kert
Ajtaján.

Jó a tél, és megnyil a kert,
És ragad
Kebelére a leány — más
²⁰ Boldogot.

A csalódott megy kinok bús
Éjjelén,
S hallgat a dal lantja néma
Idegén.

Duna Vecse, 1841. máj. 27.

35. VENDÉG

Kerepől a szarka
Házam tetején:
Vendég jön. Vendégnek
Vajh, kit várjak én?

⁵ Messze föld határán
Jár a szerető,
Csalfa volt szerelme,
Vissza nem jön ő.

Tán te léssz vendégem,
¹⁰ Óhajtott halál;
Úgy siess, ne késsél,
Ajtóm nyitva áll.

[?, 1840.] / Duna Vecse, 1841. jún. 5.

36. ELEGIA

Meddig dúlsz, szerelem pusztító lángja, szümön, mint
A mennyverte Prometh keblin az éhes öjü?
Meddig nyűgöz Amor kínos lánca? Endymionnal
Meddig jajgat hurom búskeseregve panaszt?
⁵ Féktelen érzetnek vad hevü szikrája, lohadj el,
Hullj le bilincs, szünjön, lant, szomorú, árva jajod.
Végihez ér nagy fáradozása a Danaidáknak,
Föltészi a sziklát hegy tetejére, Sysiph,
Nem forog Ixion, Tantalnak szomszár csilapszik:
¹⁰ De hidegen marad a lánynak örökre szíve.
S érette, ah boldogtalan én, mindegyre hevűlök,
Keblem Vestatizét nincsen eloltni erőm.
Égj, szívem, hát, égj mint forró Hyperiona nyárnak,
Mejjnek öllő sugarán gyöngö virágcsa fonyad.
¹⁵ Hervadok én is majd, s hervadván enyhre találok,
Ha tova szállt lelkem Lethe özönébe merül.

Duna Vecse, 1841. jún. 22.

37. EPIGRAMM. 3.

Ujra mosojg a táj aranyos sugarakba' fürödve,
A hanyatló Phoebus ha nyugalomra megyen.
Engemet, hajh szeretóm búcsúzó pillanatával
Holdtalan éjfélként bánat homája takar.

Duna Vecse, 1841. jún. 23.

38. EPIGRAMM. 4.

(Martial után.)

Pompej magzatjait Azsia és Európa temette,
Őt pedig Afrika; hant ha bizonyára földi.
Hogy szanaszét ekkép hever elszóródva, mit ámulsz?
Hogy birhatott volna a föld egy heje annyi romot?

Duna Vecse, 1841. jún. 23.

39. EPIGRAMM. 5.

(Martiál után.)

Zápor zápor után, a szüret szünetlenül ázik.
Bár akarod nem jó szűz bor icédbe, csaplár.

Duna Vecse, 1841. jún. 23.

40. EPIGRAMM. 7.

A szerelem jelené; multé s jövőé a barátság.

Duna Vecse, 1841. jún. 23.

41. MÉZ ÉS CSÓK

Kis méh! te a fűvet, fát
S virágokat leped,
Hogy édes kelyheikből
Gyűjthessed mézedet.

⁵ Kis méh! Lidim fűvet, fát
S virágokat nem lep,
Mézednél csókja mégis
Mi sokkal édesebb.

[?, 1840—1841 első fele]

42. [ERDŐ SZÉLÉN .]

Erdő szélén puszta csárda,
Hejh, mért sietsz oda, sárga!
Fordulj vissza szép paripám,
Nincs benne már kedves babám.

⁵ Csárda, csárda, gonosz csárda,
Sülyedj fenéig a sárba!
Befogadtad a rosz legényt,
Megölte kincsemet, szegényt!

[Pozsony, 1841. szept.—okt.]

43. [FÜRGE MÉH .]

Fürge méh, te bejárod a ligetet,
Hogy szedhessed virágokrul mézedet;
Az én babám nem jár fűre s virágra,
Hejh mézednél mégis édesebb csókja.

[Pozsony, 1841. szept.—okt.]

44. LEHEL,

[I.]

Mennydörg az óriás kürt
Lehelnek ajakán.
Örvendve nyúl ezer kar
Kifent acél után.

⁵ Vérszomjazó örömben
Szikráznak a szemek,
Telt a kebel dicsétől
Harc nagy reményinek.

Jaj annak! a ki ellen
¹⁰ E nép kardja száll.

Jaj annak! sorsa léssen
Gyalázat és halál.

Még egyszer zúg riadva
A szélvészhangú kürt
15 S az alemann seregre
A dúló szittyá tört.

S vérnek patakja árad
Az eltiport mezőn,
Kietlen rém-halommá
20 A holtak teste lőn.

Még vának oly erősen,
Oly fáradatlanúl!
A szittyá kar csapásin
Sok alemann kimúl.

De nyugot népe nem fogy,
Elhullott száz helyett
Konrád hatalmas szóval
Idéz új ezeret.

És hajh fordít a kockán
30 Az inda-végezet,
És hajh a magyaroknak
Romlása érkezett.

II.

Zajatlan áll a
Gyász-arcu csatahely,
35 Bátor leventék
Elhullott ezrivel.

Győzött a teutón.
A hosszú harc után
Rabság Lehelnek,
40 Megtörött had román.

„Rablók! hogy többé
Reánk ne törjetek:
Akasztófára
Égyig most veletek!”

45 Mond nagy kevélyen
A győző fejdelem,
És a bakóknak
Vad serge ott terem.

„Vezér, jer, illet
Elsőség tégedet,
Elő, hadd lássuk,
Félt hősi képedet.

Olyan magasra,
Miként én, emelt-e
55 A magyaroknak
Hatalmas istene?”

„Fejdelm, oh látom,
Határtalan kegyed,
Azért hadd kérjek
Tőled tehát egyet:

És teljesíted,
Kivánatom csekély.’
Előre lépve
Ekkép Lehel beszél.

65 Éltémnek a kürt
Olyan hű társa volt,
Mellette vívtam
Sok véres viadalt.

Halálom tőle
70 Örökre elszakaszt;
Engedd utószor
Megharsogtatnom azt!’

S megriad a kürt
Lehelnek ajakán,
75 Miként oroszlán
Erdői vad tanyán.

S hogy harsogtatta
Dörgőleg mindenszerte,
Konrádnak álla
80 És véle őt leverte.

Te felmagasztalsz,
És én a porba váglak!⁴
S megy büszke-bátran
Elébe a halálnak.

[?, 1841.]

45. VÁNDORDALOK

I.

Távol szeretteimtől,
S tőled, te drága hon!
Vándorlom a világot
Végetlen útakon.

⁵ És lábam a nagy úton
Fáradva lépdegel,
Mert vállaim tetézték
Butornak terhivel.

Eldobtam én a terhet,
¹⁰ Nincs többé vállamon;
És még is vajh mi csüggeszt?
És még is vajh mi nyom?

Boldogtalan fiú te!
Mely tégedet lever,
¹⁵ Nem válladon, szivedben
Az óriás teher.

[?, 1841 nyarán—őszén]

II.

Hová, hová az égi úton,
Darusereg;
Azért hagyjátok-e a tájat,
Mert nem meleg?

⁵ Vándorlok én is, ámde pályám
Ellenkező:

A szerelem forró honából
Jégsír felé.

[Pápa, 1841 végén—1842 elején]

46. [HÁNYSZOR MONDÁD .]

Hányszor mondád, hogy látni
Nem bírsz sebet,
S a kin már búval tölti
El lelkedet!

⁵ Bárha szavadat mindig
Elhittem én:
Mégis szivedtől hányszor
Gyötörttetém.

[Pápa, ? 1841 végén—1842 elején]

47. [HOZZUNK ÁLDOZATOT .]

Hozzunk áldozatot, kiki mennyit ajánlani képes

[Pápa, ? 1841 végén—1842 elején]

48. TÜNÓDÉS

Ifjúkoromnak ébredése
Ah, olly tündéri, szép vala,
Miként a koszorús tavasznak
Varázst mosolygó hajnala.

⁵ Hú lyányka dűle karjaimba,
Hú lyányka csókja égete,
S mennynek röpíté képzeményim
Hespertüzű tekintete;

S az érzemény, melly lelkesítve
10 Dagsztá e meleg kebelt,
Rózsás berek lombsátorában
Szelíden ömlő dalra kelt.

Lejárt az év, s a fáradatlan
Idő uj évet alkota,
15 A kellemgazdag ifjuságnak
Elhulla bájvirúlata;

S nincs már a lyányka karjaimban,
És hervad a phantasia,
Az istenítő boldogságnak
20 Ekkép ki kelle halnia !

Ti, fönt a menny kék tengerében
Mosolygva fürdő csillagok !
Trónjához a szent végezetnek
Olyan közel kik állotok,

25 Mellyik ragyog reményt szivembe,
Mellyik ragyog közületek ?
Hogy egykor még öröme kelni
Nem léssen tiltva véletek;

Akár a lyányka hú ajkáról
30 Szedvén uj édes csókokat,
Akár, ha szárnya képzetemnek
Dicsőbb világokhoz ragad.

[? Pápa, 1841. okt. vége—nov. 7. / 1842. jan. első fele]

49. HAZATÉRÉS

(Németből Heine után.)

Te szép halász leányka,
Hajtsd partra csolnakod;
Jőj, s úlj le oldalamhoz,
És nyujtsd nekem karod.

⁵ Fejecskéd tedd szivemre,
S ne félj, ne olly igen,
Hisz gondtalan naponként
Jársz a vad tengeren.

Tengerhez szűm hasonló,
¹⁰ Van rajt vész, ár, apály;
És mélyen fenekében
Nem egy szép gyöngy is áll.

[Pápa, 1841. nov. — 1842. jan.]

50. PÓRNAK ESTI DALA

(Németből Claudius után.)

Az ékes nappali csillagzat
Pályáját végeze,
Jer, és töröld le izzadásom,
S teríts fel, drága nő.

⁵ Csak itt a földön is teríthetsz,
Gyümölcsfánkhoz közel;
Itt jó ízű az étel este,
S legtágasabb a hely.

Aprócska vendéginket is hídd,
¹⁰ Mert ugy kiéhezém;
A legkisebb is hagyja fészket,
Ha álom nincs szemén.

Sokat tálalnak a királynak,
Ő, a mint hírelük,
¹⁵ Mindennap sültet, meg lepényt, meg
Pástétomot eszik.

S egy ember van mellé rendelve,
Más dolga nincs neki,
Asztalneműjét rendezi csak,
²⁰ S szolgálatát teszi.

Adj' isten ő egészségére!
Mert mennyi dolga van;
Hogy minket békében tarthasson,
Éj s nappal nyugtalan.

²⁵ Ha úri mód nem élhetünk is,
Van még is kenyerünk,
Van tiszta, szép és friss tej és vaj;
S hát kell e több nekünk?

Elég ez úntig póri népnek;
³⁰ Vedd hálánk érte, ég!
S ma estelink szabadban tartjuk,
Hol annyi csillag ég.

A hold ezüstlő sugarakkal
Leszen velünk jelen,
³⁵ És áldást hintve tálainkba
Fog tündökölni fen.

Nos, gyermekeim, együnk vidáman,
S a mennyek áldjanak!
O én irgylendő, szegény és
⁴⁰ Még is gazdag vagyok!

[Pápa, 1841. nov.—1842. jan.]

51. IFJU A PATAKNÁL

(Németből Schiller után.)

Forrás mellett ült a gyermek,
Koszorúkat kötözött,
S látta őket elragadtan
Túnni a habtánc között.
⁵ Éltem így röppül, miként a
Forrás, fáradatlanúl,
S mint a koszorúk, sietve
Ifjuságom elvirúl.

Ne kérdjeteK, mért busongok
¹⁰ Éltem rózsaidején;

Minden örvend és reményel
A tavasznak jövetén.
Ámde az új természetnek
Ébredő hangezrede
¹⁵ Kebelemnek rejtekében
Csak nehéz bút kelthete.

Nem vidítnak a vigalmak,
Mellyeket nyujt szép tavasz;
Egy köt engem csak; közel van,
²⁰ S még is messze tőlem az.
A kedvelt árnykép elébe
Vágyva nyujtom karomat,
Hajh! nem érem el s ez érzet
Csillapítatlan marad.

²⁵ Jőj le, jőj, o szép leányka,
Hagyd kevély lakod falát,
Majd virágít a tavasznak
Kebeledbe hintem át.
Ime, dal zeng a berekben,
³⁰ S tiszta zajjal jár az ér;
Egy boldog szerelmű szívpár
Kis kunyhóban is megfér.

[Pápa, 1841. nov. — 1842. jan.]

52. ELEGIA EGY VÁRROM FÖLÖTT

(Németből Mathisson után.)

Nyugszik esti szürkület fátylában
A halk táj, s a berki dal kivesz,
Még csak itt az agg falak körében
Egy tücsök borongva zengedez.
⁵ Csend lebeg le fellegetlen égről,
Lassan mén a csorda mezejéről,
És a fáradt földmives halad
Megnyugodni ősfedél alatt.

Itt az erdőkoszorús tetőkön,
¹⁰ Az enyészet töredékiben,

Hol reám a múltból borzalom száll,
Bánat! e dalt néked szentelem.
Búval gondolom, hogy mik valának
Hajdanán e porló maradványok:
15 Egy tornyos vár állt felségesen
A hegyeknek szirttetőiben.

Ott, hol oszlopok setét kövére
Bút susogva hajlik a repkény,
És a puszta ablak üregén át
20 Csillog szomorún az esti fény,
Az atyának ott talán könyűje
Áldva perge bátor gyermekére,
Mellynek hírsovárgó kebele
Vágyva néze harcnak ellene.

25 Béke véled! szólt az őszült bajnok,
Átövezve hősi karddal őt,
Soha többé, vagy térj győzve vissza;
Érdemeld meg őseid nevét!
És a nemes ifjunak szemébe
30 Rémitő láng szálla; arca ége
Rózsáknak virító berkeként,
Mellyre bíbor hajnal hinte fényt.

És arszlánszivű Richardként harcba
Akkoron röppült a dalia,
35 S mint erdőnek a viharban kellett
Ellenének meghajolnia!
S mint virágos partu ér szelíden
Szállt meg sziklavára teremében,
Az örömkönyűt siró atyát
40 És ölelve szép menyasszonyát.

Ah gyakorta a szorongó kedves
Erkélyéről néz a völgy felé,
Vért, pajzs csillog estnek aranyában,
A paripa nyargal, hive jó:
45 Hallgatólag jobbját néki nyújtja,
S áll majd halványan, majd elpirúlva;
De mi szende szemeiből szól,
Olyat Petrarco' s Sappho sem dalol.

Hol bagolyfészkek fölött terülnek
50 Durván összebonyolúlt füvek,
Ott a billikom vidáman csenge,
Míg a csillagok kiégtének;
Terhesen vítt harcok diadalma,
És a szent csaták szörnyű kalandja
55 Míg emlékezetben újra kelt,
Kedvvel tölté a zord hőskebelt.

Ó mi változás! most borzadályos
Éj takarja a dicső helyet,
S esti szél nyög búsan, hol erősek
60 Vígadának áldomás felett;
Ott magányos kórók lengedeznek,
Hol lándzsát és pajzsot kért a gyermek,
Ha riadván a harctrombita
Csataménre pattant az atya.

65 Elhamvadtak a hatalmas csontok
Immár a borongó föld alatt:
Félig súlyedt kő alig mutatja,
Hol találták végnyugalmokat.
Mennyi lett játéka a szeleknek,
70 Sírjaikkal emlékeik is vesztek;
A vitéz kor fénytettei felett
Feledés úz barna felleget.

Igy enyész az élet dicsősége,
S hatalomnak álmokképzete!
75 Igy merül a gyors idő röptével
Éjbe minden, a mit föld szüle!
Hamvveder, szánt az emlékezetnek,
Halhatatlanság-ígérő ének,
Győztes főt koszorúzó babér,
80 S tett, a mellyet érc, márvány dicsér:

Minden, a mi bájol, s vággyal tölti
Itt a porban a nemes kebelt,
Eltűn, mint az őszi nap sugára,
Hogyha vész a láthatárra kelt.
85 Kik vigan ölelkezének este,
A korány arcokra már bűt feste;
A barátság is, s a szerelem
Kéje vész a földről jegytelen.

Édes szerelém! rózsás ösvényed
90 Pusztaság tövisével hátár,
S te, barátság aetheri világa,
Egy rögtön vihar homályba zár.
Kábaság a hír, fenség, hatalmak!
A koporsók egyiránt takarnak
95 Éjbe büszke földuralkodót,
S reszketeg fejű zarándokot.

[Pápa, 1841. nov.—1842. jan.]

53. IDEAL,

Küzdő gerjedelmek, . fény, homály, csapongó
Vágyak és remények tarka serege!
Mellyek majd borongva, majd derengve kelnek,
Indulatcsatáit a zajló kebelnek
Ah! ki festi le?

Mért e láng, e hullám dagadó eremben?
Honnan e feszítő érzet keblemen?
S szomjazó hevőkben e zajongó vágyak
Lenge képzeletnek karján merre szállnak,
10 Merre szüntelen?

Melly varázserőnek bűvös ihletése,
A mi kiszti zengő dalra lantomat?
És a dal ha fölzeng, újra vajh mi némit?
Mert a húr beszélni szívem érzeményit
15 Nem lel hangokat.

Messze, messze szállnak érzeményim innen,
Ó a pusztta föld ez nem az én hazám;
Itt a bús valónak hervatag körében
Bájoló ajakkal édesen, szelíden
20 Mi mosolygna rám?

Fent, elérhetetlen égmagas tetőkön
Istenszép alakkal rózsafényben áll,
Melly után epedve küzd e hév indulat,
Melly után e szívnek dobbanása gyúlad,
25 Ott az ideal!

Ott lebegsz előttem tündér fátyolodban
A hajnal biborszín leplén, szép alak!
Ott lebegsz az alkony elhaló tüzésél,
S szende fényhomályán a merengő éjféli
30 Holdsugárinak.

És ha zúg a szélvész tomboló csatája,
És ha nyögve sír a berki csalogány;
És te lengsz előmbe, hogyha sujta bánat,
S hogyha keblem éjén kék koránya támad
35 Kínccsaták után.

Lelkesült idegről száll feléd az ének,
Forró érzeményim szállanak vele;
Óh ki élsz ragyogva túl a földhomályon,
Halld meg a sovár szűt, égi ideáлом
40 Tiszta kebele.

Jőj le bájjaidnak szép gazdagságában,
Jőj egy pillanatra, túlvilági lény!
Jőj, ez árva lét hogy elfeledve légyen,
Hogy szelíd ölednek enyhe édenében
45 Idvezüljek én.

Hervadok, teérted hullanak virágim,
Mint a gyenge rózsza nyári hév alatt;
Légy keserveimnek édes, égi bére,
Híntsd e sorvadó ajk égető tüzére
50 Szellemcsókodat!

Vagy ha zárva tőled e világ határa,
Oh ha karjaimba jönöd nem szabad!
Ints, ragadj föl hozzád egy varázserővel,
Ints, hagyj összeforjni fényed szépségével,
55 Nélküled hajh éltem kín és kárhozat!

[Pápa, 1842. febr.—márc.]

54. KÉ'T VÁNDOR

Honán kül a fiú,
Honában a patak

Magas hegyek között
Együtt vándorlanak.

⁵ De míg az ifju megy
Csüggedt lépésivel,
Sziklákön a patak
Gyorsan sikamlík el;

S az ifju ajkain
¹⁰ Míg néma csend honol,
Az illanó vizár
Vig hangokat danol.

A hegysor elmarad;
Az ifju s a patak
¹⁵ Sík róna térein
Tovább vándorlanak.

De, ifju és patak!
Oly gyorsan szerepet
A róna térein
²⁰ Miért cseréltetek?

Hallgatnak a habok,
S ballagva lejtének,
Míg gyors szökés között
Az ifju dalt zeneg.

²⁵ Az elnémult patak
Honát vesztette el;
A dalra kelt fiú
Ismét honára lel.

Pápa, 1842. [febr. — márc.]

55. LENKE SÍRJÁN

Ádáz koporsó zordon éjjele!
Mivé tevé! te olly sok örömet?
Mivé tevé! te annyi szép reményt?
Melly zsenge a szülői szív felett,

⁵ Melly egy kéjparadicsomot ígért
Rózsás jövődő boldog karjain;
Kegyetlenül mind elragadtad ezt,
Csak romja áll még: a keserv, a kín!

Óh, a szülők! ha sorsok vést zudít
¹⁰ Keblökbe dűlni és pusztítani:
Ki fog miként egy égnek angyala
Bút úzve rájok felmosolygani?

Nyugodjatok meg, szerető anya!
S te bús atyának gyászoló kebele!
¹⁵ Kedves Lenkétek, ah, nem léssen ő
Temetve itt e sírnak mélyibe.

Hol a teremtő széke tündököl
Felhők felett a csillagezreden:
Tekintetek fel, egy szelíd sugár
²⁰ Leng onnan rátok csendes éjeken.

És e sugár az ő szép szelleme!
Az angyalok között ott múlat ő,
Imádva istent, hogy boldog legyen
A kor, melly a kedves szülőkre jó.

²⁵ S örvend előre a jövő felett:
Midőn az alkotó székéből int,
S a drága magzat, s a kedves szülők
Egymást vigadva ölelik megint.

[Pápa, 1842. márc. 8-9.]

56. [MAGAS TRÓNJÁN A SORS ÜL, .]

Magas trónján a sors ül, titkos könyv kezében,
Az életkönyv ez; benne két lap a mienk,
Az egyik borongó gyász vonúl sötétén,
A másik hajnalodva rózsaként dereng.
⁵ Ohajtom én: legyen hő kedveződ a végzet,
Hogy általolvasnod ne kelljen a sötétet!

Pápa, 1842. ápr. 12.

57. DALFORRÁS

Költőnek lenni isteni,
Én is költő leszek!
Varázserővel szívemet
E vágy szállotta meg.

⁵ S e vágy nem szünő lángiban
Mindegyre égtem én;
Ragadtam végre a kobozt
Nagy tűzzel, hevenyén.

S hogy énekem röpiülete
¹⁰ Fellegezőbb legyen,
Telt hordóhoz vevém magam,
Pincének mélyiben.

Mig fejtörés között idóm
Itt lassan mendegelt:
¹⁵ A — nem mondhatnám szük — torok,
S a csap nem vesztegelt.

De bár mint törtem fejemet,
S levék borral tele:
Hiában! a csigázott ész
²⁰ Egy kukkot sem szüle.

Végpontra szállt a türelem!
Még egyszer jót iszom;
S manó vigye, ha éneket
Ugy sem zeng kobozom.

²⁵ S a csapnak estem nagy mohón
Gondolva ezeket,
De ó hallatlan bosszu! a
Csap már nem csepegett.

Zajló kebellet álltam ott,
³⁰ Bennem harag gyuladt,
És megragadtam s vágtam a
Hordóhoz lantomat.

Felhangozott a kiürült
Hordónak kebele.

35 S o üdv, o kék! a fejtörő
Titok kulcsot lele.

Belőlem — végre rájövök —
Költő miként leszen:
Im, telve hallgatott s konog
40 A hordó üresen.

Éhezni kell, éhezni hát,
Ki költő lenni vágy,
Éheztem én is. s folyt a dal
S enyém a myrtuság.

[? Pápa, 1842. ápr.]

58. VÁLTOZÓ ÍZLÉS

Mint szerettem a cseresznyét
Gyermekéveimben én!
Csak cseresznye kelle nékem;
Nem volt szebb szín, édesebb nem
5 Terme a föld kerekén.

Nem kellett cseresznye többé,
Gyermekéveim után:
Mert az ajak édesebb volt,
Mert az ajkon szebb pir lángolt,
10 Melyet nyujta szép leány.

És az évek ballagának,
És fejemben ért az ész,
S jóra jöttem valahára!
Most szemem a lyány ajkára
15 Szinte egykedvűleg néz.

Mert a rózsanedvhez képest,
Mely Ménesnek bércfokán
Omlik kéjes kedvet adva,
A lyány édes bájos ajka
20 Keserű és halavány!

[? Pápa, 1842. ápr.]

59. IDEÁL ÉS VALÓ

Dalra dalra néma húrok!
Lengj előmbe, ideál;
Hagyd hevűlni képzeményim
Égi fényed bájinál.

⁵ S száll egéből ideálom
És az ott — mely rózsaszál?
Ah a lyánka ablakából
Ablakomra kandikál.

S ideál és szép leányka
¹⁰ Engemet hevítenek.
Kit tekintsek, kit daloljak?
Mondjátok meg istenek!

Képzetem varázsalakja!
Tűnj egedbe, tűnj tova;
¹⁵ Való kell a föld fiának,
S költő — nem [a] föld fia?

[? Pápa, 1842. ápr.]

60. A BOROZÓ

Gondüző borocska mellett
Vígan illan életem;
Gondüző borocska mellett,
Sors, hatalmad nevetem.

⁵ És mit ámultok? ha mondom,
Hogy csak a bor istene,
A kit én imádok, a ki
E kebelnek mindene.

És a bor vidám hevében
¹⁰ Fütttyentek rád, zord világ!
Szívemet hol annyi kinnak
Skorpiói szagaták.

Bor taníta húrjaimra
Csalni nyájas éneket;
15 Bor taníta elfeledni,
Csalfa lyányok, titeket.

Egykor majd borocska mellől
A halál ha úzni jó:
Még egy korty — s nevetve dülök
20 Jégöledbe, temető!

Pápa, 1842. [ápr. vége?]

61. SZÍN ÉS VALÓ

I.

Némúl a hangszerek zenéje,
A függöny felrepül,
S az arcokon kíváncsiságnak
Csendes figyelme ül.

5 És ékes színpadon a múzsa
Kegyelt papnéja áll,
Bájlóbb a kikelet kertjének
Minden viráginál.

És oh midőn szavak születnek
10 Az ajkak bíborán,
Nem, így nem énekel tavaszkor
Pacsírta s csalogány.

S mit benne látsz megtestesülve:
Erény és szerelem;
15 S a néptömeg, varázslatánál
Kéjtengerré leszen.

Hódolva a dicső művészet
Magasb hatalminak,
Éljenzaj és örömkialtás
20 És tapsok hangzanak.

De a zajongó nép között áll
Az ifju mereven,

Ah érzeményi zavarának
Nyelvet, szót hol vegyen?

²⁵ Egy új világ nyílik szívében,
Egy új édenvilág,
És benne lángoló szerelme
Az illatos virág.

II.

A barna leples éj
³⁰ Nyugalmat osztogat,
De ah! az ifjunak
Nyugalmat az nem ad.

Zajló küzdés szívéen,
Szerelmi, égető,
³⁵ Melly tarka gondolat-
Füzért tűnődve sző.

„El, el! meglátni őt,
Az égi szép szemet,
A mellynek e kebel
⁴⁰ Imádó rabja lett;

Meglátni a szelíd
Angyalvonásokat,
Mellyeknek bájain
Szív és ész elakad;

⁴⁵ S a tündértermetet,
S a hullámzó kebelt,
Hol a kecs istene
Két rózsatrónt emelt.

Meglátni, asszonyok
⁵⁰ Legszebbje tégedet,
Minőt az ég csupán
Egyszer teremthetett!”

S az ifju elsiet
Szerelme vágyiban
⁵⁵ A kedves hely felé,
Hol istennője van.

„Ti ablakai fölött
Írigy őrkárpitok!
Pillantanom reá,
60 O kérlek, hagyjatok.

Rejtsétek a szobát
Hiven, o kárpitok!
Szivszaggató, miket
Az ifju látni fog.

65 Csók és édes szavak .
S szerelmi jelenet .
S o bűn, o fürtelem . . . ;
Szerelmet . pénz vehet !

III.

Színházba sergesen tódúl a nép,
70 Csudálni a művésznő érdeinét;

S míg hangja lelkesült szivekbe hat:
Uj és új érdemkoszorút arat.

S az ifju? . . . Az ifju tetszészaja
Fel-felzeng bájoló játékira;

75 De ah! titkon folyó könyűiben
Kihalt a néma, kínos szerelemi.

[Pápa, 1842. máj. — jún. első fele]

62. LEHEL.

A kürtkebelbe fú Lehel,
S a kürt riadva énekel
Vad éneket csatára;
S szilaj szikrát ezer szem hány,
5 És nyúl kifent acél után
Ezer kéz hallatára.

A kürtnek harsogó szava
Még egyszer szálla tétova.

És összeütközének:

¹⁰ Hadúr világduló fia,
S a bosszuló Germania;
Mind harcszomjas legéyek.

Iszonyterhes lön a csata!
Vérnek patakja árada
¹⁵ Mezők tiport fűvében,
És por közé a hadfiak
Sűrűn omolva hulltanak,
Mint gabna-jégesőben.

Még dúl soká az ütközet,
²⁰ Még diadal nem nyújt kezét
Sem ennek sem amannak.
Még a koromsötét halál
Honába kard csapásinál
Ezren s ezren rohannak. —

²⁵ A sors kockája vetve van!
És hajh! seregje csúfosan
Leverve nyög Lehelnek.
S kiket nem ére a halál
Kardok duló csapásinál,
³⁰ Rabláncon vesztegelnek.

„Hogy többé ránk ne törjeteK,
Bitóra tüstént véletek,
Rablók gonosz csapatja!”
Kíhez hajolt a győzelem,
³⁵ Parancsszavát a fejdelem
Illy büszkedurván adja.

„Elő, vezér! elő veled;
Elsőség illet tégedet,
Hadd lássuk szörnyü képed.
⁴⁰ Olyan magosra emel-e
A magyarok nagy istene,
Mint én emellek téged?”

S a porba tipratott kebel
Fojtott dühéreményivel
⁴⁵ A hős előre lépett,

És szóla: ,Fejdelem! kegyed,
Látom, határtalan; egyet
Engedj hát kérni tőled.

A kürt éltem hú társa volt;
50 Ó annyi vért és viadalt
Karom között szemléle.
Ez óra tőle elszakaszt;
Hagyd még egyszer megfúnom azt,
Hagyj elbucsúzni tőle!

55 És zúg dörögve rémitőn
A kürt ismét Lehel kezén;
S hogy harsogtatta szerte:
Rá szent hevület lángja száll,
A győző fejdelemnek áll,
60 És véle őt leverte!

,Te fölmagasztalsz,' e szavak
A hősi ajkon hangzanak,
,És én a porba váglak!'
S megy bátran, míg önérzete
65 Arcára kéjsugárt vete,
Elébe a halálnak.

[Pápa, 1842. máj.—jún. 15.]

63. TOLVAJ HUSZÁR

I.

Ló dobog, por kél az úton,
Zeng a harsány trombita;
Kvártélyt, kis-biró! huszárok
Szállanak a faluba.

5 És hogy jöttek, hogy megálltak
A vitézi seregek:
Aggalom s öröm vegyűlve
A lakókat szállta meg.

Aggalom s öröm szívökben
10 Nem hiába lakozik:
A huszárok csínosak, de
Kissé hosszuk újjaik.

„Jól vigyázz leányom édes,”
Mond az aggódó anya,
15 „Nehogy ez vagy az lakunkból
Vélek elvándorlana.”

II.

Ébred a hajnal sugára,
Véle ébred a huszár;
Lóra pattan, induló zeng,
20 S messze föld fogadja már.

És merengő fájdalommal
Néz utánok a leány;
Köny pereg le szép szeméről,
Mély sohaj kel ajakán.

25 „Mért, leányom, e busongás?
Könybe mért lábbad szemed?”
„ „Jó anyácskám, meglópának,
Egy elvitte szívemet.” ”

[Pápa, 1842. máj.? / ?, 1842. júl.—aug. vagy 1843. máj.]

64. MI HASZNA, HOGY A CSOROSZLYA . . .

Mi haszna, hogy a csoroszlya
Az ugart fölhasogatja?
Hogyha magot nem vetsz bele,
Csak kóróval leszen tele.

5 Hejh kis leány, pillantatod
Mélyeri a szívembe hatott;
Mint a földet a csoroszlya,
Azt keresztülhasogatta.

De hiába hasogatta,
10 Azért csak bú terem rajta!
Ültesd bele szerelmedet,
Ugy nő rózsza tövis helyett.

Pápa, 1842. [júl. 15. előtt / Kecskemét, 1843 elején]

65. [JÖN AZ ŐSZ, MEGY A GÓLYA MÁR. .]

Jön az ősz, megy a gólya már,
Hideg neki ez a határ;
Röpül, röpül más országba,
Hol jobban süt a nap rája.

5 Hejh van oka a gólyának,
Hogy más hazát néz magának;
De, galambom, hogy elhagytál,
Nem t'om, mi okot találtál.

Hív voltam én hozzád mindig,
10 Elejétől utójáig,
Nem volt szívemben ősz, tavasz,
Értted, mint a nyár, égett az.

S vajjon a kihez röptél,
Nem lesz-e annak szívén tél?
15 Megeshetik, szép galambom,
Noha neked nem kívánom.

Mert a gólya ha visszaszáll,
Virító szép tavaszt talál;
Hejh de mire te visszaszállsz,
20 Csak puszta sírhalmot találsz.

[? Pápa, 1842 nyarán]

66. [KAKASSZÓRA HAJNAL ÉBRED .]

Kakasszóra hajnal ébred,
Én lányokkal nem beszélek,

Mert ha szólok ő hozzájok,
Hajnal lesz a két orcájok.

⁵ Igy valaki azt gondolná,
Én is kakas vagyok talán;
S hejh a kakas hamis madár,
Untalan más fészekhez jár.

Pedig én kakas nem vagyok,
¹⁰ Hanem filemile vagyok,
Egy a fészkem, egy a párom,
Egyért élek a világon.

[? Pápa, 1842. nyarán]

67. A BUJDOSÓ

Mit nekem hab! mit nekem vész!
Én nem félem haragát,
Kebelemnek pusztaságít
Száz vihar rohanja át.

⁵ Rajta! gyorsan evezőhöz,
Talpra, reszkető legény!
Bár toronnyá nő a hullám,
A túlpartra szállok én.

Éj borong ott, sűrű ködnek
¹⁰ Kétségbarna éjjele;
Lyány! temetve mindörökre
Legyen emléked bele,

Ki ez égő szerelemmel
Enyelegve játszhatál,
¹⁵ Ki hűséget esküvél, és
Oh! ki mégis megcsalál.

Messze tűnnek már a partok,
Messze tün a gyászvidék,
Hol szivemnek béke, csönde
²⁰ Romhalomba dönteték:

Tűnjön is nagy messze tőlem,
Hogy ne légyen semmi jel,
Melly a multat, érzeményim'
Háborítani, költse fel.

²⁵ Hah! mi kép leng a ködéjben?
Bájoló, mint a tavasz.
Szóke fürttel kék szemekkel
Hűtelen lyány, képed az!

Nincs tehát a nagy világon,
³⁰ Nincs hely, csalfa szép alak!
Hol sebemre ír csepegjen,
Hol feledni tudjalak?

[? Pápa, 1842 nyarán]
[? Dunavecse, 1842. aug. vége—szept. eleje]

68. A DUNÁN

Folyam, kebled hányszor repeszi meg
Hajó futása s dúló fergeteg!

S a seb mi hosszú és a seb mi mély!
Mínőt a szíven nem vág szenvedély.

⁵ Még is, ha elmegy fergeteg s hajó:
A seb begyógyul, s minden újra jó.

S az emberszív ha egyszer megreped:
Nincs balsam, melly hegessze a sebet.

Komárom, 1842. [aug. utolsó hete]

69. HAZÁMBAN

Arany kalással ékes rónaság,
Mellynek fölötte lenge délibáb
Enyelgve űz tündér játékokat,
Ismersz-e még? oh ismerd meg fiad!

⁵ Rég volt, igaz, midőn e jegenyék
Árnyékain utószor pihenék,
Fejem fölött míg őszi légen át
Vándor darúid V betűje szállt;

Midőn az ősi háznak küszöbén
¹⁰ A búcsu tördelt hangját rebegém;
S a jó anyának áldó végszavát
A szellők már régen széthordozák.

Azóta hosszú évsor született,
És hosszú évsor veszte életet,
¹⁵ S a változó szerencse szekerén
A nagy világot összejártam én.

A nagy világ az életiskola;
Verítékemből ott sok elfolya,
Mert oly göröngyös, oly kemény az ut,
²⁰ Az ember annyi sivatagra jut.

Ezt én tudom — mikép nem tudja más. —
Kit ürmével a tapasztalás
Sötét pohárból annyiszor kínált,
Hogy ittam volna inkább a halált!

²⁵ De most a bút, a hosszú kínokat,
Mellyektől szívem oly gyakran dagadt,
És minden szenvedés emléketét
Egy szent öröm könnyűje mossa szét;

Mert a hol enyhe bölcsőm lágy ölén
³⁰ Az anyatejnek mézét izlelém:
Vidám napod mosolyg ismét reám,
Hű gyermekedre, édes szép hazám!

[Dunavecse?] 1842. [aug. vége—szept. eleje? / ?, 1844.]

70. FURCSA TÖRTÉNET

„Öcsém uram, vigyázzon magára,
Vagy inkább az oldalbordájára;
Fiatal is szép is a menyecske —
Ugy segéljen, kutya van a kertbe.”

⁵ ,Bátyám uram, mit nem kell hallanom?
Szomorú az eset, ha úgy vagyon;
No de míg másnak fúja kását,
Meg ne égesse a maga száját.'

„Öcsém uram! mit gondol, az égre?
¹⁰ Az én öregem ezt már túllépte. . .”
,Hja, a sót vén kecske is megnyalja.
Hanem ez csak úgy van mondva, tudja.'

Igy az agg szomszéd jó indulatja
Öccse urát gyakran látogatja;
¹⁵ S sohasem hiányzik illetén lecke:
Fiatal is szép is a menyecske.

Történik, hogy a jó szomszéd bátya
Öccs' urától elmarad sokára.
Megtudni, hogy mi ennek az oka,
²⁰ Öccse ura hozzája ballaga.

S akkőzben, hogy ballagott hozzája,
Már készült is erősen reája,
Mit feleljen? ha majd szól a lecke:
Fiatal is szép is a menyecske.

²⁵ De most ez egyszer a szomszéd bátya
Jó tanácsával elő nem álla;
Hanem, ülvén a kemence mellett,
Nagy szomorún ilyen szókat ejtett:

„Öcsém uramnak igaza vala,
³⁰ Mikoriban azt mondotta, hogy a .
S felsikolt *felesége* magzatja,
S a jó öreg — mit tegyen? — ringatja.

Duna-Vecse, 1842. [aug. vége — szept. eleje?]

71. JÁRNAK, KELNEK SOKAN ZÖLD ERDŐBEN

Járnak, kelnek sokan zöld erdőben;
Vaygon a nap épen lemenőben.
Rózsákat fest utósó sugára
Dombtetőre, lombok sudarára.

⁵ De veszik ők mind ezt csekélyebbnek,
Semhogy rajta megörvendezzenek;
Párosult két vad galamb bűgása —
Ebben fakad örömök forrása.

Járok, kelek én is zöld erdőben.
¹⁰ Nap lementén van gyönyörűségem,
Nap lementén, nap piros sugarán,
A mint játszik a lombok sudarán.

Csak ne volna galambok bűgása —
Ebben fakad bánatom forrása;
¹⁵ Mert ha látom szép páros voltokat,
Megsiratnom kell árva magamat.

Mező-Berény, 1842. [szept. 10. — okt. 15.]

72. K VILMOS BARÁTOMHOZ

Katonának számüzött balvégzetem,
S kétszer élt a szép tavasz a ligeten,
A ligeten, oh de nem e szív fölött,
Míg sorsomnak rabbilincse megtörött.

⁵ Még is — bár a léleksujtó vész miatt,
Melly emésztő hatalommal rám szakadt,
Keservesen megsíratni van okom —
E két tavaszt megsíratni nem fogom.

Hú bajtárs, e két diszetlen kikelet
¹⁰ Tón enyémmé mindörökre tégedet;
S nem két évet, volna kettő életem:
Érted adnám mind a kettőt szívesen.

Én tudom, mit érsz te nékem, jó barát!
Jó, minőt az isten többé sohsem ad;
¹⁵ Te valál, ki vélem híven felezéd
A nyomornak végső falatkenyerét.

E falattal nekem adtad lelkedet,
E falattal lelkünk összeköttetett;

És nincsen hely, nincs erőszak, nincs idő,
20 Szent frigyünk szép kötelét eltéphető.

S a mint nincs hely, sem erőszak, sem idő,
Szent frigyünk szép kötelét eltéphető:
Nincs is ember, a ki olly két szívre lel,
Melly egyezzen, mint egyez e két kebel.

25 Minket egy sors fondor kénye hányt-vetett,
Minket egy csillagnak fénye vezetett,
Még szerelmet is egy lénynek áldozánk —
Neked éltünk, érted égtünk, jó hazánk!

Oh, midőn a két közember homlokát
30 Néma bánat mély redői ráncolák:
A ki látta, nem gondolta, jól tudom,
Hogy keservünk téged gyászol, drága hon!

És ha néha jobb időkben a pohár
Bútemetni köztünk kézről kézre járt:
35 Ott is a hon éltetését zengte szánk,
Ott is a hon megvetőit átkozánk.

Messze vagy most, messze tőlem, jó barát!
De ne nyomd el a reménynek szép szavát,
Melly hitetve súgja, hogy megjő a kor,
40 Hol szivünk hév ölelés közt összeforr.

S él az isten, s tudni fogja, hogyha él:
Mit szenvedtem, s te bajtárs, mit szenvedél;
Él az isten, a ki annyi bánatért
Tán megadja akkor a várt pályabért.

Mezőberény, 1842. [szept. 10.—okt. 15.]

73. KÖNYEIM

I.

Áldás reátok, ligetemben
Odább iramló csermelyek!
Utaitokon a szép tavasznak
Himes virági termenek.

⁵ Ez arc fölött is két patak foly,
Folytok, szerencsétlen könyek!
De halvány pályátok körében
Virágok ah nem zsenenek.

II.

Forró sugárokat
¹⁰ Lövel a nyári nap;
Sugári lánghevén
Patak, folyó apad.

O forró nyári nap,
O lángoló sugár,
¹⁵ Könyűmnek árjait
Apasztanád ki bár!

III.

Eljött az ősz; a part virága
Hervadva hull a csermelyár habjába.

Eljött a bú; az élet kéje
²⁰ Kihalva fül a könyek özönébe.

IV.

O télnék dermesztő hidegje!
Melly a folyókat lebilincseléd;
O télnék dermesztő hidegje,
Bilincsel le szememnek csepkönyét!

V.

²⁵ Fuss, oh patakcsa,
Fuss csüggedetlen;
Megnyúgoszol majd
A tengerekben.

Hullasz könyüm, hullj;
³⁰ O a halálban
Számodra is tán
Megnyúgovás van.

[?, 1841? / ? Mezőberény, 1842. szept. 10 — okt. 15.]

74. HORTOBÁGYI KOCSMÁROSNÉ

Hortobágyi kocsmárosné, angyalom!
Tegyen ide egy tüveg bort, hadd iszom;
Debrecentől Nagy-Hortobágy messze van,
Debrecentől Hortobágyig szomjaztam.

⁵ Szilaj nótát füttyörésznek a szelek,
Lelkem, testem majd megveszi a hideg:
Tekintsen rám, kocsmárosné violám!
Fölmelegszen kökényszeme sugarán.

Kocsmárosné, hejh hol termett a bora?
¹⁰ Savanyú, mint az éretlen vadalma.
Csókolja meg az ajkamat szaporán,
Édes a csók, megédesül tőle szám.

Szép menyecske savanyú bor édes csók
Az én lábam ide s tova tántorog;
¹⁵ Öleljen meg, kocsmárosné édesem!
Ne várja, míg itt hosszában elesem.

Ejh galambom, milyen puha a keble!
Hadd nyugodjam csak egy kicsit fölötte;
Úgy is kemény ágyam lesz az éjszaka,
²⁰ Messze lakom, nem érek még ma haza.

Hortobágy, 1842. [okt. 15--20.]

75. FELKÖSZÖNTÉS

Miljom átok! bort a billikomba,
Részegítő, lánghullámu bort!
Melly keservet és bút martalékul
A felejtés örvényébe hord.

⁵ Bort öblébe váltig a kehelynek,
Bort élembe szakadatlanúl!
Ide nézzen a puszták homokja,
És ha nem tud inni, megtanúl.

Kedvben ég e csont velője már is,
¹⁰ És eremben a kéj habja forr;

Üdv neked, te mámorok homálya!
Üdv neked, te mámor anyja, bor!

Hah, e kancsó a mesés világnak
Feneketlen hordaja talán?

15 Bort belé! mert nem szivelhetem, ha
Pusztá szájjal ásítóz reám;

Bort belé! hogy felköszöntsön ajkam —
Éljen a nemes keblű barát,
Ki midőn a vész harangja zúgott,

20 Szent hűséggel nyujtá jobb karát;

Éljen a világ dicső folyása . .
És az élet és a szép világ
S az igazság védpalástja, mely az
Üldözöttnek menedéket ad;

25 Éljen a szív biztató vezére,
A varázsdalt pengető remény;
Éljen a menny, a pokol és minden,
Minden éljen oh csak vesszek én!

Pápa, 1842. [nov. 1. / ?, 1843. ápr.—máj.]

76. VADONBAN

Éj leng alá a mély vadonra,
S az út majd jobb-, majd balra tér;
Lépteim bolyongva tévedeznek —
Ki lesz előttem hű vezér?

5 A menny ivén ugyan fölöttem
Ragyognak égő csillagok,
De vajh talál-e célra pályám,
Ha lángjaiknak hinni fog?

Az égi fények ezredénél
10 A lyányszem tündöklőbb vala,
S még is, ki hittem súgarának,
Hajh engem még is megcsala!

Veszprém, 1842. [nov. 3.?)

77. ELSŐ SZEREPEM

Szinésszé lettem. Megkapám
Az első szerepet,
S a színpadon először is
Nevetnem kellett.

⁵ Én a szerepben jó izűn
S szívemből neveték;
Pályámon, oh ugy is tudom,
Leend ok sírni még.

Székes-Fejérvár, 1842. [nov. 10. — dec. 25.]

78. DISZNÓTORBAN

Nyelvek és fülek . . . csend,
Figyelem!
Szóm fontos beszédre
Emelem.

⁵ Halljátok, mit ajkim
Zengenek;
Egyszersmind az ég is
Hallja meg.

Hosszan nyuljon, mint e
¹⁰ Hurkaszál,
Életünk rokkáján
A fonál.

Valamint e sültre
A mi szánk:
¹⁵ Mosolyogjon a sors
Szája ránk;

S pályánk áldásával
Öntse le,
Mint e kását a zsír
²⁰ Özöne.

S életünk fölé ha
A halál
Romboló torát meg-
Úlni száll:

²⁵ Egy gömböc legyen a
Magas ég,
És mi a gömböcben
Töltelék !

Székes-Fejérvár, 1842. [nov. 10 — dec]

1843

79. PÁLNAPKOR

Itt van a tél, a hideg tél
Közepe,
Zúgolódik az idő kinu
Ízibe.

⁵ Zúgolódjék! egyéb dolga
Nincs neki;
Úgy akarja, hagyjuk kedvét
Tölteni.

Hisz nekünk ez úgy sem árthat.
¹⁰ Igaz-e?
Meg nem fázunk — jó meleg van
Ide be.

A kandallón pattog a fa,
Ég a tűz,
¹⁵ S a kulacsnak kotyogása
Fagyot úz.

Hát a csók piros menyecskék
Ajakán?
Az hevíti ám az embert
²⁰ Igazán.

Háborogj hát, istenadta
Ideje!
Föl sem vesszük víg barátim,
Igaz-e?

Kecskemét, 1843. Jan. 25.

80. DÍNOMDÁNOM

Hegedűszó, furulyaszó, cimbalom
Van-e még, kit a búbánat terhe nyom?
A kinél van, igazítsa el a bűt,
Nehogy *neki* mutassuk meg, hol az út?

- ⁵ A búbánat gonosz vendég, rossz madár,
A kebelbe életet, vért lopni jár.
A búbánat szívet rágó ürgefi;
Borral lehet, borral kell kiönteni.

- A bor éleszt, a bor éget, mint a csók —
¹⁰ Csókot, lányka, hosszút, édest, lángolót!
Csókod lángja, mint a napfény, mennyei,
Melly az élőfán a lombot neveli.

- Lombon fakad, lombon fejlőd a virág,
Lomb ne'kül, virág ne'kül mit ér az ág?
¹⁵ Hogyha pusztán s szárazon a törzsök áll,
Hamar éri a sodró vész, a halál

- Hah halál, te nagy kérdésjel, melyre még
Nem felele sem idő, sem bölcsesség,
Mivel áldasz, mivel versz a sír után?
²⁰ Van-e ott is élet és bor és leány?

Mit törődöm, mit tünődöm még sokat!
Élek most, és ölelem, mi életet ad;
S mi ad életet, hogyha nem bor és leány?
Éljen a leány, éljen a bor húzd, cigány!

Kecskemét, 1843. [jan. 14.—ápr. 7.]

81. VÍZ ÉS BOR

Le a tenger fenekére
Merül a halász,
Lent a tenger fenekében
Gyöngyöket halász.

⁵ Nékem a boros pohárnak
Öble tengerem,
S gyöngy ha van tán dalaimban,
Az csak ott terem.

Bűnnek éje ült a földön.
¹⁰ Jött a vízözön,
A viz által a bűn éje
Elseperve lön.
Bűnnek éje ül szivemben;
A bú éjjelét
¹⁵ — Bennem a víz tehetetlen! —
Csak bor mossa szét.

Nyári hévben a virágszál
Sanyarogva nő;
A virágot uj életre
²⁰ Kelti langy eső.
Csüggedésben, tikkadásban
Langy esőm a bor;
Permetegje enyhe csöpjén
Vérem újra forr.

²⁵ Tettetés-e, vagy belösztön,
Vagy akár mi más?
Csakhogy a halottra könyet
Ejteni szokás;
Engemet viz ott se érjen,
³⁰ S már ha sirni kell,
Sírja hát hideg poromra
Könyét borkehely.

[? Kecskemét, 1843. jan. 14—ápr. 7.]

82. AZ ELSŐ DAL

Kit a dal istene
Szent csókjával füröszt,
Első vagyok, hazám,
Színházad népe közt.

5 Zengjen tehát a laut!
S legelső énekem,
Pályámnak társai,
Tinéktek szenteleni.

Az érzet kútfeje
10 A dagadó kebel;
Dalomnak hangjai
Onnan szakadtak el.

S mint szívnek gyermeki
A szívbe vágynak ők;
15 Engedjétek nekik
Honokba menniök. — —

Ki a művészet e
Szent templomába lép,
Az, illő, hogy legyen
20 Főben, kebelben ép;

Az elme éjjele
S a megromlott kebel
E fának ágain
Gyümölcsöt nem nevel.

25 Két csillag sugara
Derengje át egünk:
Hon és erény legyen
E két csillag nekünk.

Nem kell a színpadot
30 Tekinteni csak úgy,
Mint hol mindennapi
Kenyérhez nyílik út;

A színpad célja nagy,
A színpad célja szent:
35 Ez a szív parlagán
Erkölcöt fejt, teremt.

Azért érzelmeink'
Gyulassza tiszta tűz,
Melly minden szennyet a
40 Kebelből számkiűz;

Mert várni lehet-e,
Hogy romlott föld alatt
A mag termő legyen
Gazdag kalászkodat?

⁴⁵ Föl hát! és míg a szem
Csak egy sugárt lövel,
Előle a magas,
Szent cél ne vesszen el.

S ha ez lesz életünk:
⁵⁰ Édes jutalmat ad
A hon áldó szava
S a nyugott öntudat.

[Kecskemét, 1843. febr. vége—márc. eleje]

83. JÖVENDŐLÉS

„Mondád, anyám, hogy álmainkat
Éjente festi égi kéz;
Az álom ablak, mellyen által
Lelkünk szeme jövőbe néz.

⁵ Anyám, álmodtam én is egyet,
Nem fejtenéd meg, mit jelent?
Szárnyim növének, s átröpültem
A levegőt, a végtelent.”

„Fiacskám, lelkem drága napja,
¹⁰ Napomnak fénye! örvendezz;
Hosszúra nyújtja élted isten,
Álmodnak boldog titka ez.” —

És nőtt a gyermek, lángra lobbant
Meleg keblén az ifjúkor,
¹⁵ S a dal malasztos enyh a szívnek,
Mídön hullámozó vére forr.

Lantot ragadt az ifju karja,
Lantjának adta érzetét,

S dalszárnyon a lángérmények
20 Madárként szálltak szerteszét.

Égig röpült a bűvös ének,
Lehozta a hír csillagát,
És a költőnek, sугarából
Font homlokára koronát.

25 De méreg a dal édes méze;
S mit a költő a lantnak ad,
Szívének mindenik virága,
Éltéből egy-egy drága nap.

Pokollá lett az érzelemláng,
30 És ő a lángban martalék;
A földön őt az életfának
Csak egy kis ága tartja még.

Ott fekszik ő halálos ágyon,
Sok szenvedésnek gyermeke,
35 S hallá, mit a szülő bús ajka
Kínjának hangján rebege:

„Halál, ne vidd el őt karonból,
Ne vidd korán el a fiut;
Soká ígérte őt éltetni
40 Az ég.. vagy álmunk is hazud?

„Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él.”

Kecskemét, 1843. [jan. 14—márc. 5. / ?, júl.—szept.]

84. HALÁLTVÁGY

Sírt nekem, sírt és koporsót,
Mélyen fekvőt föld alatt!
Hol nem élnek érmények,
Hol nincs többé gondolat.

⁵ Oh fej, oh kebel, te kettős
Átok életem felett!
Mért kinezni lángcsapásu
Ostorokkal engemet?

Mért a vágy e lázas agyban,
¹⁰ Szállni csillagok fölé?
Hogyha őt a sors haragja
Földön csúszni rendelé.

Vagy ha száll e vágyak szárnya,
Mért nincs rajta égi toll?
¹⁵ Melly vigyen, hol a magasban
Halhatatlanság honol!

És ha puszta nekem üdvben
E világ, mért a kebel,
Megteremtve, hogy lakóul
²⁰ Örömet fogadjon el?

Vagy ha van szív, melly a kéjben
Föllobogva érzene,
Mért reám e jégtekintet?
Boldogságnak istene!

²⁵ Sírt nekem, sírt és koporsót,
Mélyen fekvőt föld alatt,
Hol nem élnek érzemények,
Hol nincs többé gondolat.

Kecskemét, 1843. [jan. 14—ápr. 7.]

85. FARKASKALAND

„Pajtás, te ettél, véres a fogad;
S mi szenvedünk éhségi kínokat.

Mogorva a tél, puszta a határ;
Rajt a vihar légparipája jár,

⁵ Csak ember és állatnak nincs nyoma...
De most beszélj: hol volt a lakoma?’

Igy kérdi társát a farkassereg,
Kit érkezéskor üdvezeltének.

A jóllakott nem késik szólaui,
10 És tőle illy beszédet hallani:

„Ott a vityilló pusztaközepen.
Él a juhász és felesége benn.

A ház mögött pedig terül az ól,
Honnan juhoknak bégetése szól.

15 E lakhoz éjszakának idején
Két utazó suhant. Egy úrfi s én.

A pásztornéra titkon foga fájt
Az úrfinak, s én éhezém a nyájt.

Ott sompolygott ő a kunyhó előtt.
Juhot nem kaptam én megettem őt.”

Kecskemét [?], 1843. [? jan. 14—ápr. 7.]
Gödöllő [?], 1843. [aug. ?]

86. LOPOTT LÓ

Mint a porszem szélvész
Fuvatán,
Röpül a legény gyors
Paripán.

5 „Honnan, atyafi, olly
Hevenyén?”
„Pusztáról csikóval
Jövök én.

A nyerítő ménes
10 Ott legel;
Pej csikómat onnan
Loptam el.

Túri vásár nincsen
Messze már;
15 Szegény legény oda
Lovon jár.”

„Ejh, nem úgy, jó földi,
Nem úgy ám!
Adja kend csak vissza
20 Paripám.

Enyim a ménes, melly
Ott legel.
A csikót kend tőlem
Lopta el. —

25 De szavára nem hajt
A betyár;
Ő kegyelme már jó
Tova jár.

Még is a gazdának
30 Vigaszul,
Hátrafordulván, így
Válaszol:

„Föl se vegye kárát,
Gazd' uram;
35 Hiszen úgy is elég
Lova van.

Hejh, csak egy szivet bírt
E kebel —
Azt is a kend lyánya
40 Lopta el.”

Kecskemét, 1843. [Jan. 14—ápr.]

87. ÉN

A világ az isten kertje;
Gyom s virág vagytok ti benne,
Emberek!

Én a kertnek egy kis magja,
5 De az úr ha pártom fogja:
Benne gyom tán nem leszek.

Tiszta e kebelnek mélye;
Égi kéz lövelt beléje
Lángokat.
10 És a lángok szűzen égnek
Szent oltárúl az erénynek
El nem romlott szív alatt.

Nem építetek sors kegyére,
Tűrök, mit fejemre mére,
15 Jót, roszat;
Mit ma ád, elvész holnap;
Majd megadja, a mit elkap; —
Jellemképe: változat.

Mint a róna, hol születtem,
20 Lelkem útja tetteimben
Egyenes;
Szavaimmal egy az érzet,
Célra jutni álbeszédet
Tétovázva nem keres.

25 És az ég szivem földébe,
Drága fátat ülteté be,
Szerelem!
Koszorúba fűzöm ágit,
Koszorúm szerény virágít
30 A hazának szentelem.

[? Kecskemét, 1843. márc. 5—ápr.7.]

88. SZEGET SZEGGEL

Jaj, a hátam, jaj, a hátam
Oda van!
Szomszéd bácsi kiporozta
Csúfosan.

5 Átkozott a görcsös füttykös
Somnye!e!
Mellyel engem olly pogányul
Csépele.

Mért is tart hát kertet s benne
10 Körtefát?
És az isten rá gyümölcsöt
Minek ád?
Csábitólag kandikált a
Körte rám;
15 Csábjaít ki már sehogysem
Állhatám.

Átugortam a palánkon —
Átesém!
Hogy megingott bele májam
20 És vesém.
S nem elég ez; szomszéd bácsi
Rajta kap,
S akkor jött még a valódi
Haddelhadd.

25 Én teremtóm! mért is értem
É napot?
Megrakott, hogy minden csontom
Ropogott.
Nesze, monda, nesze másik,
30 Harmadik!
És a mindentudó tudja,
Hányadik.

Jelen volt a holdvilág a
Lakzinál;
35 Búsan nézte: szomszéd bácsi
Mit csinál.
Fellegekből vett magára
Gyászmezet,
És megszotva szenvedésem
40 Könnyezett.

Ő, csak ő nem könyörüle
Egyedül;

- Három a tánc! monda, s egyre
 Hegedült, —
- 45 Hegedült a bottal hátam
 Közepén,
 Keservesen, siralmasan
 Jártam én.
- De 'szen jól van! kiheverem
- 50 Én e bajt,
 S visszakapja még a kölcsönt,
 Vissza majd.
 Tudjuk, hányat vert az óra,
 Tudjuk ám!
- 55 Ön is rak a tüzre rosz fát,
 Bácsikám.
- Ablakunkhoz estenként mért
 Sompolyog?
 Vettem észre, hányadán van
- 60 A dolog.
 Más szemében ő a szálkát
 Megleli,
 S az övében a gerendát
 Feledi.
- 65 A deákné vászonánál
 Ő se' jobb:
 Engem dönget a lopásért
 S szinte lop;
 Lopni jár ő, csókot lopni
- 70 Nénihez,
 Míg anyánk a bibliában
 Levelez.
- Tegye lábát ablakunkhoz
 Ezután:
- 75 Fogadom, nem nézek által
 A szitán.
 Megugratni vagy anyánkat
 Hívom át,
 Vagy leöntöm dézsa vízzel
- 80 A nyakát!

Pusztá-Palota, 1843. [ápr. 15. körül]

89. BARÁTIMHOZ

Nos, fiúk, nem szólt a szarka
Házfödélteken?
Vagy ki álmodá meg, hogy ma
Vendégtek leszen?

⁵ De mi a kő! mért e hosszú
Méla bámulás?
H'sz' én vagyok, ha nem csalódom,
Én és senki más.

Vagy feledve már talán a
¹⁰ Régi jó barát?
Nem hihetem, hogy reátok
Illenek e vád.

A szövetség, mellynek szála
Minket összefont,
¹⁵ Áll, a míg csak vért bír a szív
És velőt a csont.

No de kissé meglepett tán
Jöttöm, úgy-e bár?
Hja, öcsém, velem a sors
²⁰ Furcsa táncot jár.

Köztem s közte folyton folyva
Tart a háború,
S majd lenyom, majd, mint a pelyhet,
Végtelenbe fú.

²⁵ De azért nem csüggedünk ám,
A ki lelke van!
Szembeszállok ő kelmével
Bátran, szilaján.

S tán ha látja sors komám, hogy
³⁰ Csüggedés nem ért:
Egykor annál bőkezűbben
Nyujtja majd a bért.

Eh, de mit most okoskodni!
Csapjatok kezet;

³⁵ Jó barát markába csapni
Kedves élvezet.

S mely bennünket illy váratlan
Együvé hozott,
Áldomással ünnepeljük
⁴⁰ A pompás napot!

Pápa, 1843. [ápr. 20—25.]

90. TÁVOLBÓL

Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocska nékem!
Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.

⁵ Bár maradtam volna benne végig!
De az embert vágyai vezérlik;
Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
S oda hagytam őslakom s anyámat.

Kínok égtek a szülőkebelben,
¹⁰ Hogy bucsúmnak csókját rá leheltem;
S kínja lángi el nem aluvának
Jéggöngyétől szeme harmatának.

Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
¹⁵ Oh, ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.

Szép reményink hajnalcsillagánál
A jövő tündéerkert gyanánt áll;
S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
²⁰ Venni észre gyászos tévedésünk.

Engem is hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélnem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.

²⁵ .. Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlök mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Útazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öitse,
³⁰ Mert fiának kedvez a szerencse — —
Ah, ha tudná, milly nyomorban élek,
Megrepedne a szive szegénynek!

Pozson, 1843. [máj. második fele]

91. KI VAGYOK ÉN? NEM MONDOM MEG

Ki vagyok én? nem mondom meg;
Ha megmondom: rám ismernek.
Pedig ha rám ismernének,
Legalább is felkötnének.

⁵ Nincs a fokos a kezemben,
Hogyha kéne verekednem;
Nyerges lovam messze legel,
Nem t'ok futni, ha futni kell.

Hogy is tudnék futni mostan?
¹⁰ Mikor a fejem tele van;
Nem csak fejem, de szívem is —
A bor meg a leány hamis.

Ha elhagyom galambomat,
Kialuszom mámoromat,
¹⁵ S rajtam ütnek a hadnagyok:
Majd megmondom, hogy ki vagyok!

Pozson, 1843. [máj. vége — jún.]

92. LÁNGGAL, ÉGŐ TEREMTETTE . .

Lánggal égő teremtetted!
Nagy a harag a szívembe';
Úgy háborgok, úgy hánykodom,
Míntha volnék a Balaton.

⁵ Viszontagság az életem,
Ezer bajba keveredem,
Hogyha leányszemem volna,
Egy pár kendőt tele sírna.

Eh, a sírás nem kenyerem!
¹⁰ Kinek tetszik, pityeregjen.
Én egy nagyot káromkodom,
Úgy csillapul a haragom.

Pozson, 1843. [máj. vége — jún.]

93. AZ ÉN MÁTKÁM

Istenem, be várva várom
Azt az órát, a midőn,
Kit nekem rendelt a végzet,
A leány ölembe jön.

⁵ És ugyan ki és minő lesz
Majd az én szerelmesem?
Ugy sovárgok tudni, mint még
Nem sovárga senki sem.

Szőke, barna lesz-e fürte?
¹⁰ Szeme kék vagy fekete?
Felnyuló-e, mint a cédrus,
Gömbölyű-e termete?

Szép a szőke, szép a barna,
Mind a kettő szép, ha szép;
¹⁵ Hátha még a bájjal aztán
A jóság is frígybe lép!

Isten, illyet adjsza nékem,
S nem bánom — csak illyet adj —
Akár szőke, akár barna,
²⁰ Akár kicsiny, akár nagy!

Pozson, 1843. [jún. ?]

94. AZ UTOSÓ ALAMIZSNA

A költő és a sorsharang
Egy anyaméhből született;
Ikertestvérek voltak ők,
Együtt bolygák az életet.

⁶ Fa, mint most, akkor is virúlt,
Árnyában sok megnyúgodott;
De használt a költőnek is:
Ágáról tört koldúsbót.

S ezek valának társai:

¹⁰ Koldúsbót és a sorsharang;
Elhagyja minden hűtlenül,
Csak e kettő, mi hú marad.

És lantja! lantja hova lőn?

Hisz a költőnek lantja van
¹⁵ Igen bizony, volt lantja is,
Melly zenge bűvösbájosan.

Megpenditette húrjait
Mennydörgő éjben egykoron,
S a mennydörgésnek ágyuja

²⁰ Elszenderült e hangokon.

S az ég, a barua, haragos,
Midőn danáját hallaná:
Feledni kezdé a boszút,
S csillagmosollyal néze rá.

²⁵ És a költő megéhezett,
És emberek közé mene.
Tudá: az emberszív kemény;
De vélte: lágyit a zene.

S mely a vihart elaltatá,
³⁰ És földeríté az eget,
Elandalító hurjain
Az ének újra zenegett.

De mellyet ég, vihar megért,
A dalt ember nem érti meg

Háborogva, zajgva tombolsz
Őröd ellen.

- ²⁵ Égsz, dagadsz . . . alig hogy bírom
E keresztet! . . .
Mellemet majd meggyujtod, majd
Megrepszted.

Pest, 1843. [júl.]

96. ÉRIK A GABONA

Érik a gabona,
Melegek a napok,
Hétfón virradóra
Aratásba kapok.

- ⁵ Érik szerelmem is,
Mert forró a szívem,
Légy te aratója,
Édes egyetlenem !

Pest, 1843. [júl.]

97. BEFORDÚLTAM A KONYHÁRA

Befordúltam a konyhára.
Rá gyujtottam a pipára
Azaz rá gyujtottam volna,
Hogyha már nem égett volna.

- ⁵ A pipám javában égett,
Nem is mentem én a végett !
Azért mentem, mert megláttam,
Hogy odabenn szép leány van.

- Tüzet rakott eszemadta,
¹⁰ Lobogott is, a mint rakta;
Jaj de hát még szeme párja,
Annak volt ám nagy a lángja !

Én beléptem, ő rám nézett,
Aligha meg nem igézett!
15 Égő pipám kialudott,
Alvó szívem meggyűladott.

Pest, 1843. [júl.]

98. KÖRDAL

Bús az ember, ha nincs kedve;
Borba van a kedvmag vetve.
Hát azért iszunk mi mindig,
Meg sem állunk tíz-husz pintig.

5 Van minékünk pincénk, házunk,
Mindazáltal itt tanyázunk,
Itt tanyázunk nap hosszában,
Itt tanyázunk a kocsmában.

Itt tanyázunk, mert van nekünk,
10 Mert van nekünk feleségünk.
Nyelves, szájas mind az asszony;
Rá az ember hogy hallgasson?

Van minékünk egy kis pénzünk,
De a pénzre mi nem nézünk;
15 Úgy is holtig él az ember,
Költeni ha mer, ha nem mer.

Hát azért csak iddogálunk,
Míg fel nem kötik az állunk,
Iddogálunk nap hosszában,
Iddogálunk a kocsmában.

Pest, 1843. [júl.]

99. HEJH NEKEM HÁT VIGASZTALÁST MI SEM AD

Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad?
Bánatomban le kell innom magamat.
Az irgalmát, ide avval a borral!
A bú vagy én, de egyikünk bele hal.

⁵ Úgy sem tetszik ez a világ én nekem;
Sok már, a mit életemben szenvedtem,
Nagyon is sok e parányi életre!
Annvi baj közt kinek volna még kedve?

Nem vagyok én gyökeres fa, virágzó,
¹⁰ Hanem vagyok letörött ág, fonnyadó;
Nem vagyok én az örömnök rózsája,
De vagyok a szomorúság gyászfája.

Én előttem ilyen élet nem élet,
Hol az ember de semmit sem remélhet.
¹⁵ Volna bár e pohár borban halálom,
Hogy lehetne bajaimtól megválnom!

Pest, 1843. [júl. vége—aug. eleje]

100. L NÉ

Én alkotóm! mindenható vagy:
Hozd vissza a pillantatot,
Midőn e hölgy a szerelemnek
Első tüzére gyúladott;
⁵ Midőn ajkán a vallomásnak
Első, szent hangja reszkete,
S ott én legyek, kit csókra hí föl
Édes kedves tekintete!

S mit adjak érte? E husz éves
¹⁰ Életnek vedd el tavaszát,
A szép remények tündérföldét,
Mit lelkem a jövőben lát;
S ha nyílik út embernek égbe,
És üdvességet osztasz ott:
¹⁵ E túlvilági üdvességből
Végy el egy drága századot!

Pest, 1843. [júl.; vagy szept. első fele]

101. MERENGÉS

Jó Petőfi, te sem félhetsz,
Hogy két vállad valahogy
A szerencse áldásának
Nagy terhétől összerogy.

⁵ Adománya mindössze is
E lantocska és a dal,
Mít belőle búsan, vígan
Érzelmid játéka csal.

Hátha így találna szólni
¹⁰ Egy tündérvilági hang:
„Nos, fiam, mi kell? jó kedvem
Íme mindent megadand.”

Mondaná, hogy: „Rád ruházom
A bűbájat, a varázst,
¹⁵ Daljaid, mivé kívánod,
Azzá testesülni lásd.

Hogyha kell hír: minden hangod
Egy borostyángaly legyen,
Míg Petrarca koszorúja
²⁰ Nem vet árnyat fűrtiden.

— Hisz Petrarca és Petőfi
Félig-meddig már rokon;
Annál inkább osztozhatnak
A borostyánlombokon. —

²⁵ Hogyha kincs kell: mind megannyi
Gyönggyé válik éneked,
Mígnem gyönggyel rakhatod ki
Gombod, sarkantyúszeded.”

Mit felelnél mindezekre,
³⁰ Mit felelnél, jó fiú?
Tudom én szived bibéjét,
Tudom, a szél honnan fú.

Te bizony csak ezt felelnéd:
Szép a hír és jó a kincs;

35 És hogy őket ne kívánám,
Abból ugyan semmi sincs.

De ha már ezermesterré
Engeded, hogy válhatom:
— Van a hírnél, van a kincsnél

40 Egy igézőbb hatalom;

Mint csillagfüggés az égen
Változatlan, végtelen,
Úgy függ rajta és csak rajta
Vágyban égő kebelem! —

45 Hadd legyen hát egy lépvessző,
Egy kalitka éneke,
S a legszebb madárt . egy lyányka
Szívét fogja meg nekem.

Gödöllő, 1843. [aug.]

102. TEMETŐBEN

Fölhangolom olykor a lant idegeit,
Megzengeni téged, o kellemes élet!
— Mert kellemes az, noha sok sebet ejt,
És rengetegekbe nem egy uta téved.

De bármi magasra törekszik a dal,
Bármint csalogassam az életi mézzel:
Mélázva örömtelen hangjaival
Mindenkor a sírban, a sírban enyész el.

Kivánatos a tavasz éke nekem,
10 Indúlok is olykor örülni virághoz;
S míg kertbe röpíti sugárit a szem,
Lábam temetői kereszték alá hoz.

Itt élek a szív komoly álmainak
A halk temető morajatlan ölében;
15 Ákácái lombja rezegve inog,
Hintázza az est fuvalomja szelíden.

A szobrok a domboru hant elején
Mindannyi betűi egy isteni lapnak;
Nagy gondolatit mikor olvasom én:
20 A sírba, a sírbul az égbe ragadnak.

Bús, tompa harang konog a faluban.
Új gödröt amott komor emberek ásnak.
Gyászhangá kíséri ahítatosan
A holtat honához a hamvadozásnak.

25 Sejtése szívemnek aligha csaland:
Nem messze lehet keze már az időnek,
Melly engem is ágyba tesz itten alatt,
S szememre halál örök álmai jőnek.

Isten neki! üssön, ha ütnie kell,
30 Melly pályafutásom elállja, az óra;
Létem fonalai, szakadozzatok el,
Társim, bucsucsókot a hervadozóra.

S mit sorsom elérni nem engede, nem!
Bár vágyaimon koszorúba szövődék:
35 Isten veled, égi virág. szerelem!
S föld hajnali csillaga, napja dicsőség!

Gödöllő, 1843. [aug. második fele]

103. KIS FURULYÁM SZOMORÚFŰZ ÁGA.

Kis furulyám szomorúfűz ága,
Temetőben szomorkodik fája;
Ott metszettem azt egy sírhalomról,
Nem csoda, hogy olly siralmasan szól.

Ott hunytál le, kedves szép csillagom!
Ragyogásod többé nem láthatom.
Hogy ne volna hát sötét világom!
Hogy volna hát élni kívánságom!

Haza ballag nyájam este felé,
10 Én ballagok a temető felé,

Kél a holdnak halovány orcája,
Kél furulyám epedő nótája.

Addig epeszt a bánat engemet,
Addig-addig nyögöm keservemet:
¹⁵ Míg egyszer a hanggal egyetemben
Lelkem is a más világba reppen.

Diószeg, 1843. [okt. második fele—nov. eleje]

104. A SZERELEM, A SZERELEM

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem;
Bele estem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

⁵ Őrizem az apám nyáját,
De nem hallok a kolompját;
Rá rá megy a zöld vetésre,
Hejh csak későn veszem észre.

Tele rakta édes anyám
¹⁰ Elséggel a tarisznyám;
Elvesztettem szerencsésen,
Lesz módom a böjtölésben.

Édes apám, édes anyám,
Ne bizzatok most semmit rám,
¹⁵ Nézzétek el, ha hibázok —
Tudom is én, mit csinálók!

Székelyhíd, 1843. [nov. 24. előtt]

105. ÉLŐ HALOTT

Egem ki nem derül,
Ha jó a kikelet;
Egem be nem borúl,
Ha látom a telet.

⁵ Mint őszi alkonyon
A félhomályu köd,
Fásult egykedvűség
Mereng szivem fölött.

Ellenség, jó barát,
¹⁰ Végeztem veletek;
Senkit nem gyűlölök,
Senkit nem szeretek.

Nincs semmi örömem,
Nincs semmi bánatom;
¹⁵ Érzelmim, vágyaim
Mind, mind elaltatom.

Ohajtásim közül
Ébren csak egy marad:
Aludjam én minél
Előbb a föld alatt.

Debrecen, 1843. [dec. első fele]

106. TEMETÉSRE SZÓL AZ ÉNEK

Temetésre szól az ének,
Temetőbe kit kísérnek?
Akárki! már nem földi rab,
Nálam százszorta boldogabb.

⁵ Itt viszik az ablak alatt;
Be sok ember sírva fakadt!
Mért nem visznek engemet ki,
Legalább nem sírna senki.

Debrecen, 1843. [dec. első fele]

107. MATILDHOZ

Mért vagy hozzám olyan idegen?
Mért tekintesz rám oly hidegen?

Hidegen, mint téli napsugár,
Mellynek mosolya is faggal jár.

⁵ Be sokat szeretnék mondani,
S alig merlek megszólítani;
Alig merlek nézni, hejh pedig
Elnéznélek világ végeig!

Emelj föl magadhoz engemet,
¹⁰ Fogadd el neked szánt lelkemet,
Annyibul ha megérdemli tán:
Hogy szeretni képes igazán.

Oh, szerelmem forró szerelem,
Forróbb, mint a dél nyárközepen;
¹⁵ Ha a nap illy tűzzel sütne ránk,
Rég elégett volna a világ.

Debrecen, 1843. [dec. közepén]

108. A VIRÁGNAK MEGTILTANI NEM LEHET

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.

⁵ Kedves babám, megláttalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek —
Szép lelkednek, melly mosolyog szelíden
Szemeidnek búvösbájos tükrében.

Titkos kérdés keletkezik szivemben:
¹⁰ Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást űzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.

Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejben úszó rózsája:
¹⁵ Bujdosója lennék a nagy világnak,
Vagy od'adnám magamat a halálnak.

Ragyogj reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
26. Hogy az isten áldja meg a lelkedet.

Debrecen, 1843. [dec. második fele]

109. NEM MEGYEK ÉN INNEN SEHOVA.

Nem megyek én innen sehova,
Noha sorsom itten mostoha;
Hát ha volna még mostohább is,
Nem maradnék-e itt tovább is?

5. Nagyon kedves nekem ez a hely;
Elmegy majd a tavasz, menjen el,
Elmehet a nap, a csillagok . . .
De én nem mék, én itt maradok.

Fa vagyok én, lelkem a gyökér,
19. Gyökér nélkül a fa meg nem él;
S hogy téphetném azt ki földéből,
Ide való mátkám szivéből?

Azért nem mék innen sehova,
Noha sorsom igen mostoha;
De ha volna még mostohább is,
Megmaradnék itten tovább is.

Debrecen, 1843. [dec. második fele]

110. SÍKOS A HÓ, SZALAD A SZÁN

Síkos a hó, szalad a szán,
Esketőre viszik babám,
Esketőre viszik szegényt
Mások kívánsága szerént.

5. Hajh, ha mostan hó lehetnék:
A szán alatt beroskadték;

Fölfordulna, s kedves babám
Még egyszer átkarolhatnám —

Átkarolnám, ajakára
¹⁰ Csókot nyomnék utójárá,
S melegétől hú szívének
Elolvadnék úgy halnék meg!

Debrecen, 1843. [dec. második fele]

III. MEGÚNT RABSÁG

Mindent elkövettem,
A mit lehetett,
Jó remény fejében,
Hogy majd megszeret.

⁵ Féktelen, szilaj volt
Lelkem, mint a tűz,
Mellyet a szél meggyúlt
Háztetőkön űz;

És lettem szelíd láng,
¹⁰ Min melegszenek
Őszi estén békés
Pásztoremberek.

Voltam mélybe omló
Bérci zuhatag,
¹⁵ Habjaim robajjal
Szakadoztanak;

S lettem méla csermely,
Halk, morajtalan,
Kedvemet lelő a
²⁰ Part virágiban.

Voltam sziklahomlok,
Zordon és magas,
Hol lakott mennydörgő
Villám s büszke sas;

²⁵ S lettem völgy ölébe
Rejtezett berek,
Mellyben csalogányok
Búja kesereg.

Voltam . mi nem voltam!
³⁰ Mivé nem levék!
És a lyányka most is
Csak a régi még.

Nem, tovább nem úzöm!
Mert ez drága bér;
³⁵ Tán illy áldozattal
A díj föl sem ér.

Szerelem, lerázom
Fölvett láncodat,
Kedves lánc, igaz, de
⁴⁰ Még is lánc marad.

Most hát lelkem, repdess
Régi szárnyadon,
Merre a szabadság
Végtelenje von!

Debrecen, 1843. [dec. vége]

KÉTES HITELŰ VERSEK

112. BUCSUSZÓ

Hon s művészet e kebelnek mindene,
Ez a kettő melyért élnem kellene.
Élnem ám, de nyujtsatok hát pályabért,
Hogy élhessek a hon s a művészetért.

[? Kecskemét, 1843. márc.]

113. IDA

(románc)

I.

„A kárhozat örök tüzére!
Ez iszonyú ez ördögi;
Tegnap mondá a lány az esküt
S ma csapodáron megszegi.

⁵ Inkább hívém, hogy . . . eh pokolba
Veled, gyötrő emlékezet!
Melly véremnek minden csepjét
Kigyó fulánkkal mérgezed!

Ki-írta lészen mindenestől
¹⁰ A mult; s további életem
Vad szenvedélyek tengerének
Hullámzájába temetem.

Lerontom a hűség oltárát,
A Vestaláng hamvadjon-el,
¹⁵ Mellyet szívem meleg vérével
Dórén táplála e' kebel.

Egyhez lekötni éltet, üdvet,
Ah balga ábránd, balga hit!
Ezer a lány, ezerrel osztom
20 Jövömnek lepke napjait.” —

S mit a kétség setét betűkkel
Jenő szilaj lelkébe írt
Rohant követni hogy találjon
Égő sebére egy kis írt.

25 Rejtett zugolynak éjjelében,
Miként rém áll a bűn-tanya
Zord réme a szelíd erénynek
Nemesb érzelmek zátonya.

Az éjtakarta büntanyának
30 Maszlag virági bor s leány;
Jenőnek ajkán függ a kancsó,
Jenő függ lánynak ajkán.

„Leány szép Ída! csókod édes
És részegítő s láng-meleg,
35 S mi csillagtúz az éjszemekben!
Ídám én megszerettelek.

Az üdvre! mellynek édenéből
A hűtelenség kilöke,
Te vagy a szépségek szépsége,
40 Te vagy az isten remeke!

S te itt e' barlang zordonában
Lappangva élj mint éjmadár!
Nem úgy leány, rád kincs halmai
És csillogó palota vár.

45 Ne add nekem hűséged eskét
Nem kell az eskü énnekem
Én minden csókod, ölelésed
Arannyal dúsan fizetem.

Kincsért szerelmet, s így egymásnak
50 Nem tartozandunk semmivel.
Egy csókot még, egy hosszút, édest
És most ha tetszik ám jövel!”

II.

Szép Ída kincsek gazdag asszonya
Szép Ída lakja tündöklő terem,
55 S Jenónél a ki volna boldogabb
Nincsen halandó a földkereken.

Ott szívja ő az élet gyönyörét
A legszebb lánynak édes ajkiról,
S gyakran midőn megtelt a kéjphár,
60 Így fél enyelgve, fél epedve szól:

„Szeretsz-e lányka”! „nem úgy Urfi nem,
Mi arra jól tudod nem alkudánk,
— Mond a lány pajkos, negédesen —
Írántad szűmben nincsen semmi láng.

65 Én és szeretni balga gondolat?
Hát olvadozott e' szív valaha,
Ne álmodozzál, álmod hasztalan
Szeretni hidd én nem fogok soha.’

„Az ördögökbe el tehát veled!”
— E' gondolat ragadja-meg Jenőt, —
De szöll szívében a mély szerelem:
Nem én nem tudnám nélkülözni őt.

És újra nyájas és újra veszteget,
Reá halmozza roppant kincseit,
75 Talán idő, talán újabb arany
Márvány-leány te még is fölhevít!

Szegény fiu! eljártak az idők,
De szép reménye mind hiába van,
A lány mint éjszak szüntlen olly hideg,
80 S az ifju birtok- és vagyontalan.

III.

„Bucsuzni jöttem Ída!
Bucsuzni kedvesem,
Hagyj szép szemedbe még ez
Egyszer tekintenem.

⁸⁵ Gyúlaszd még egyszer e' szűt
Csókodnak lángival
Melly nem sokára úgy is
Bánat között kihal.

Kihal s miattad Ída
⁹⁰ Fog elhamvadni majd,
Az üldözött nem bírja már
E' nagy szerelmi bajt.

Te drága érzéketlen
Te most is szeretett;
⁹⁵ Isteneved örökre
Ídám isteneved!

Hosszu lesz bújdosásom,
Hosszú és sivatag
Míg lábaim elvégre
¹⁰⁰ A sírba botlanak."

És szólna még tovább is
A bucsuzó talán;
De hévvel megszakasztja
Bucsuját a leány:

¹⁰⁵ „Nem ifju, menni nem fogsz
Neked maradni kell
Igen te fogsz maradni
És én én megyek-el.

És most a bucsu-óra
¹¹⁰ Vég pillantásiban,
Szabad legyen kimondnom,
Mí szűmben rejtve van:

Szerettelek s szeretlek
Égőn szeretlek én,
¹¹⁵ Egy Aetna lángol érted
Szivemnek fenekén.

Tudom szíved lángola,
De én a kéj-leány
Mint vágyakodhatám a
¹²⁰ Legtisztább szív után?

Eloltani óhajtám
Emésztő lángodat,
S elzártam óh előled
Érzett-világomat.

125 Ím kincsed, gazdagságod
A mellyel halmozál,
Fogadd fogadd óh vissza
Még érintetlen áll.

S vedd még ez egy pár könnyet
130 Szelid emlék gyanánt,
Vagy jobb felejtss örökre
A bűnös kéj-leányt.'

Tovább nem szólhat Ída
Ellágyult érzete,
135 Éjfél sötét szemébe
Könnyüket szöktete.

V.

És mind kettő maradott
S rövid idő után
Oltár előtt az ifju,
140 Oltár előtt a lány.

S tán mondanom nem is kell
Hogy ifju és leány
Hűséget esküvének
Oltárnak zsámolyán.

145 S az esküt nem zavarja
A bús emlékezet
A megtisztult kebelnek
Díjja: hú érzet.

[?Pápa, 1843. ápr. 15—máj. 5.]

JEGYZETEK

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

Ebben a bevezetésben a sorozatra vonatkozó általános tudnivalókat (elvi-módszertani tájékoztató, kéziratok, kiadástörténet) közöljük. A további jegyzet-bevezetőkben az itt nem vagy csak futólag érintett kérdéseket olyan sorrendben és részletességgel ismertetjük, amint azt egy-egy újabb kötet anyaga szükségessé teszi. „Elveszett versek”, ill. „Állítólagos és állítólagos Petőfi-versek” c. fejezeteink mindig a szóban forgó kötet időszakához kapcsolódnak.

A KIADÁS ANYAGA, A SZERKESZTÉS SZEMPONTJAI, MÓDSZERE

Kötetünkkel Petőfi összes költeményeinek harmadik kritikai kiadását indítjuk meg. Szerkesztési elveit és módszerét a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Textológiai Munkabizottságában kidolgozott részletes szövegkiadási szabályzat alapján alakítottuk ki (A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata. Összeállította Horváth Károly. Budapest 1962. 12 l.), értékesítve azokat a tanulságokat is, amelyeket a Petőfi-kiadásoknak előbb (→ 122) vázlatosan ismertetett története kínált.

Tartalmi kérdések

Az öt-hat kötetre tervezett sorozatban Petőfi összes fennmaradt verses műveit és műfordításait közöljük (eltekintve a drámák közé tartozó Shakespeare-fordításoktól). Az elveszett, ill. tévesen Petőfinek tulajdonított művekre vonatkozó adatokat kötetről kötetre a jegyzetek bevezetésében bemertetjük. Ugyanott említjük meg a költő prózai, ill. drámai műveiben előforduló esetleges versbetéteket is.

A kötes hitelű verseket a hitelesektől elkülönítve, függelékben, annak a kötetnek a végén közöljük, amelybe keletkezési idejüknel fogva tartoznak.

A Petőfi-irodalom, főként az emlékezések, sok olyan állítólagos Petőfi-verset (rímust, rögtönzést, töredéket) idéz, melyek hitelessége mellett az emlékező állításán kívül semmi sem szól, ellene viszont annál több körülmény: többszörös közvetítés, filológiai és életrajzi ellentmondások s nem utolsósorban a vers külső-belső adottságai, a „petőfiség” bélyegét teljességgel nélkülöző volta. Hogy a Petőfi-összkiadásokat ilyen kétes értékű ballasztal ne terheljük, ezeket a darabokat csak a jegyzetek bevezetésében említjük meg, a Petőfi szerzőségét cáfoló érvek és adatok kíséretében.

A kötetek szövegrészét, az ún. főszöveget az egyes versek alapszövegeiből alakítjuk ki. Az alapszöveg általában a legkésőbbi hiteles szöveg. Hiteles szövegnek a saját kezű kéziratot és a Petőfi életében megjelent, autográf kéziratán alapuló s lehetőleg általa is korrigált vagy ellenőrzött közlést tekintjük. Ilyenek hiányában az a másolat vagy ellenőrizhetetlen (legtöbbször posztumusz) közlés lesz az alapszöveg, amely az elveszett hiteles szöveghez feltehetően a legközelebb áll. Cenzúrázott közléssel szemben mindig a kéziratnak a cenzori beavatkozás előtti teljesebb, ill. eredeti szövegét tekintjük hiteles szövegnek, akkor is, ha a költő a változtatáshoz hozzájárult.

Azt, hogy a hiteles szövegek közül melyiket választottuk alapszövegnek, a szövegváltozatok felsorolása előtt megemlítjük (l. alább a szövegváltozatokról mondottakat, →116).

Az *Összes költemények* 1. kiadását (ÖK1) azért tekintjük a még ugyancsak Petőfi életében megjelent 2. kiadásnál hitelesebbnek, mert kétségtelen, hogy amannak nyomdai ellenőrzését maga a költő végezte: *minden istendáldotta nap kétszer kell a nyomdába zárándokolnom* — írta 1847 febr. 20-án Kovács Pálnak. — *Annyi bajom van, mint az istennyila, avval a mennykő nagy kötettel.* (L. VP VII. 46.) Bizonyítja ezt a közlésnek a prozódiaira ügyelő gondossága és a Petőfiével egyező helyesírása is. Mint alább a Petőfi-kiadások történeti áttekintésében részletesebben elmondjuk (→123), a kétkötetes, ún. zsebkiadás szöveggondozása hanyagabb, helyesírása következetlenebb, s bár kétségtelen, hogy a költő az egykötetes kiadás szövegén néhol javított, a zsebkiadás nyomdai ellenőrzését már aligha ő végezte. Ezért az ÖK1 szövegétől csak az ilyen nyilvánvaló utólagos beavatkozások eseteiben térünk el a zsebkiadás szövege javára. (Ezek közé számítjuk az *i* hangzó *ü*-re javítását is az *idv*, *idvezel*, *inmep*-féle szóalakokban.) A zsebkiadás három, különböző szedésű változata közül (ezekről l. uo., →123—124) a főszöveg megállapításánál lehetőleg csak az elsőt (ÖK2a) vettük figyelembe; a másik kettőt (ÖK2b, ÖK3) minden valószínűség szerint a költőtől teljesen független utánszedés volt, az sem lehetetlen, hogy mindkettő — de inkább csak az ÖK3 — már Petőfi halála után készült; mivel azonban egykorú megjelenésük teljesen nem zárható ki, eltéréseiket a szövegvariánsok közt mindig felüntetjük.

Az alapszövegtől, amelyet a főszövegben általában pontosan, betűhíven követünk, kizárólag az alábbi esetekben térünk el:

1. Emendáljuk, azaz más hiteles szöveg alapján javítjuk, amikor ennek egyes helyei (részletei) bizonyíthatóan vagy feltehetően közelebb állnak a költő szándéka szerinti végleges változathoz, mint az alapszöveg. Pl. az *Összes költemények* legelső kétkötetes kiadása (ÖK2a) alapján elég gyakran kell emendálni, mert — mint feljebb említettük — a költő az egykötetes kiadás (ÖK1) szövegén néhol javított, bár az új kiadás korrigálását már nem ő végezte. Az emendálásra — a szövegváltozatok közt — mindig felhívjuk a figyelmet, megjelölve a javítás alapjául szolgáló szöveget.

2. Az alapszöveg kétségtelen toll- vagy sajtóhibáit kijavítjuk. A szövegváltozatok közé ezeket a hibás szövegrészeket (szavakat) is föl vesszük.

3. Az alapszöveg helyesírását kizárólag az alábbi esetekben modernizáljuk: a *cz* helyett *c-t*, a *ts* helyett *cs-t*, az ún. hosszú *l* (ill. *lz*) helyett *s-t* (ill. *sz-t*) írunk; az aposztróf (') a határozott névelőről (*a'*), az *és*-ből rövidült 's szócska elől és mint birtokosjelet (pl. *Hajó' futása*, *Galga' partihoz*) elhagyjuk (más esetekben az aposztróf megmarad, pl. *e'*, *engem'*), a ragokban előforduló régies betűkettőzést egyszerűsítjük (pl. *halászszal*, *toronnyá* helyett *halásszal*, *toronnyá* alakot írunk). A megszakítást egyszerűen a költő

kezírataiban és az ÖK1-ben is általános 4 ponttal jelöljük (l. különösen a kezdősorból alakított címeket). Esetleges ilyen helyesírási különbségeket a szövegváltozatok felsorolásánál sem veszünk figyelembe. Minden más helyesírási sajátyságot, beleértve a központosítást is, híven közlünk (s eltérések esetén a variánsok közt is feltüntetünk), tehát megmaradnak az olyan archaizmusok, mint: *ilyen, mellyik, nyugott, fekhünni, rozs, oh, ejh*, a korai zsengekben a *ly* helyetti *j* (pl. *mijj*) stb., s nem változtatunk sem az idegen szók, kifejezések régies írásmódján (pl. *comicus, september*), sem az összeírás-különírás ma már szokatlan gyakorlatán (pl. *a hi, a midőn, oda vész, haza felé*); érintetlenül adjuk vissza az eredeti központosítást is (pl. meg hagyjuk a mondatközi kérdőjelet: *Ki vagyok én? nem mondom meg . . .*) stb.

A verscímeket végig nagybetűs (verzál) típusból szedjük. Ha Petőfi valamelyik versének nem adott címet vagy a cím valamilyen okból ismeretlen, akkor — a költő általános gyakorlatának megfelelően — a kezdősort tesszük meg címnek (utána a szokásos négy ponttal). Az ilyen, általunk adott címet szögletes zárójelek közé foglaljuk. (A Petőfi-irodalomban elterjedt, hiteles forrással nem igazolható, hagyományos címeket általában a jegyzetben, a főcím után, néha csak a szövegváltozatok közt említjük meg, ez utóbbi helyen utalva eredetükre.)

A szövegekben előforduló kiemeléseket, akár aláhúzással, akár ritkítással vagy kurziválással történtek, egységesen dőlt szedéssel adjuk vissza.

A költőnek egyes költeményeihez fűzött eredeti lapalji jegyzeteit a főszövegben, a költeményével azonos betűtípusból szedjük.

A verseket a szöveg alatt datáljuk. A dátum a keletkezési hely és idő lehető pontos (év-, hó-, nap-adatból álló) megjelölése. (A keletkezést igazoló források pontos adatait, ill. a keletkezés indokolását a jegyzet tartalmazza.) A dátumot a főszöveg betűtípusából szedjük és általában a ma szokásos módon jelöljük (pl. Kecskemét, 1843. jan. 25.), de a helynevek régies alakját, ha hitelesen Petőfittől való, megtartjuk (pl. Pozson, Gréc). A nem Petőfittől származó, kikövetkeztetett keletkezési adatokat szögletes zárójelbe foglaljuk. Ha a költemény végső szövege kimutathatóan két vagy több szakaszban alakult ki (pl. Petőfi egy 1843-ban írt versét Pesten, 1844 nyarán, a *Versék* 1. füzetének sajtó alá rendezése során átdolgozta), akkor a keletkezésben mindegyik adatot feltüntetjük, az egyes szakaszokat egyenes zárójellel választva el egymástól; pl.: Kecskemét, 1843. [márc.—ápr.] / [Pest, 1844 nyara]

Sorrendi kérdések

Kiadásunkban az egyes versek kronologikus rendben sorakoznak, beleértve a zsengeket, töredékeket, a költő által sajtó alá rendezett (vagy összeírt) forrásokból kihagyott darabokat s azokat is, amelyekről megírásuk után megfeledezett, s ezért vagy más okból egyáltalán nem adott ki. A függelékben elkülönített kétes hitelű darabok ugyanacsak időrendben következnek egymás után.

Az időrend szerinti besorolás alapjául a versek keletkezési ideje szolgál, amelyet a jegyzetben a rendelkezésre álló adatok és érvek segítségével, a Petőfi-irodalom felhasználásával igyekszünk a lehető legpontosabban meghatározni, ill. a legszűkebb határok közé szorítani; a dátumot a feljebb leírt módon a főszövegben is feltüntetjük. Az ugyanarra az időpontra vagy időnkra eső versek egymás közti sorrendjét valamilyen gyakorlati szempont (pl. a korábbi közlési sorrend) alapján állapítjuk meg. Ha a vers keletkezési ideje kimutathatóan két vagy több szakaszra oszlik (s a fentiek szerint a főszövegben kettős — esetleg hármas — dátumot kap), akkor a verset a kelet-

kezése szempontjából legfontosabb időpont (időszak) szerint soroljuk be; pl. egy-egy már kész, befejezett költeménynek későbbi, a gyűjteményes közlés előtti átsimítását az időrendi hely megállapításánál nem vesszük figyelembe. Ha az átdolgozás olyan mértékű, hogy eredménye már új versnek tekinthető, ezt az átdolgozás idejének megfelelő helyre külön besoroljuk (az I. kötetben ilyen vers-pár pl. a *Zivatar* és a belőle átdolgozott *A bujdosó*); a két darab összefüggésére a jegyzetben utalunk.

Petőfi 1842—1846 között írt verseinek kronológiája főként az *Összes költemények* alapul, melynek tartalmát a költő — a különválasztott nagyobb elbeszélő daraboktól eltekintve — évek szerint csoportosította; a szövegek alatt pedig feltüntette a keletkezés helyét, ami az egy-egy esztendőön belüli pontosabb datálást nagymértékben megkönnyíti. (A gyűjtemény tartalomjegyzékét l. alább, →156.) Petőfi sorrendje ugyanis — az éves tagolástól eltekintve — nem időrendi, ill. ebből a szempontból csak esetenként, nagy óvatossággal vehető figyelembe. Sőt, úgy látszik, a költő a versek éves beosztásánál is követett el hibát, mert pl. a miskolci keltezésű *Keresztúton állók* címűt az 1843. év anyagában helyezte el (l. alább, →118), pedig ez minden valószínűség szerint 1844 februárjában keletkezett, s ezért ki is maradt kiadásunk I. kötetéből. Az *Összes költemények* keletkezési helyadatait sem szabad feltétlenül hiteleseknek tekintenünk: erre figyelmeztet a *Farkas-haland* c. vers, mely az *Összes költeményekben* (az 1843. évi versek közt) Kecskemét keltezéssel van ellátva, ezzel szemben a fennmaradt eredeti kézirat szerint Gödöllőn készült (l. 85. sz. jegyz., →401). Petőfi a *Versék* két füzetében (melyeknek anyagát lényegében változatlanul s ugyanabban a sorrendben vette át az *Összes költeményekbe*) nem jelölte meg a keletkezési helyeket, s nem tudhatjuk, hogy amikor 1846-ban vagy 1846—1847 fordulójára tájázta őket, csak emlékezetére támaszkodott-e vagy valamilyen esetleg még meglévő kéziratgyűjteményére (pl. egy hírlapi glosszájából arra lehet következtetni, hogy katonakorából megmaradt „alexandrinus verseit” még 1845 elején is őrizgette, l. VP V. 11).

Petőfi kisebb-nagyobb ciklusai esetében külön-külön mérlegeljük, hogy egyetlen műnek tekintsük-e s ennek megfelelően az időrend valamelyik pontján együtt helyezzük-e el, vagy hogy felbontva őket, darabjaikat tényleges keletkezési idejük szerint osszuk be. Petőfi az *Összes költeményekben* együtt tartotta a korábbi ciklusok anyagát és nem változtatott sorrendjüket, de a cikluscímet és a sorszámokat elhagyva a versek kezdősorát tette meg címnek; így összetartozásuk minden külső jele megszűnt.

Az 1844 végéig alkotott kisebb ciklusokat kivétel nélkül felbontjuk s darabjaikat önálló versekként kezeljük, nemcsak azért, mert erre az előbbiek szerint Petőfi eljárása feljogosít, hanem azért is, mert ezek műfaji ciklusok, melyeknek egyes darabjai bizonyosan nem egyszerre keletkeztek (ezt több esetben az eltérő keletkezési helyek is mutatják), csak a költő foglalta őket utólag össze *Népdalok* vagy *Néprománcok* cím alatt; egyébként pedig e népies ciklusok összetétele gyakran változik; más a kéziratban, mint a folyóiratközlésben vagy a *Versék* I. füzetében. A korai ciklusok tartalomjegyzékét legkorábban keletkezett vagy I. számú darabjuk jegyzetében közöljük. Az önállóan megjelent nagy ciklusok (*Cipruslombok*, *Szevelem gyöngyei*, *Felhők*) keletkezési idejüknek megfelelően kiadásunk III. kötetétől kezdve kerülnek sorra; besorolási kérdéseikkel a megfelelő kötet jegyzeteiben foglalkozunk majd.

Jegyzetek

Az egyes versek jegyzeteinek tartalma és tagolása vázlatosan a következő: A kéziratok leírása. — Megjelenési adatok közlése, a közlés körülményeinek ismertetésével. — A vers keletkezési körülményeinek ismertetése, hitelességének kérdése. — A vers egykorú fogadtatásának adatai. — Tárgyi és nyelvi magyarázatok. — Szövegváltozatok. — Egykorú fordítások, megzenesítések, képzőművészeti feldolgozások (illusztrációk).

A fennmaradt *kéziratokat* keletkezésük időrendjében soroljuk fel, és K₁, K₂ stb. jellel különböztetjük meg. Leírásuk adatai sorrendben a következők: lelőhely, jelzet, nagyság és terjedelem, tartalmi felsorolás, *sajátkezű dátum*, aláírás stb., valamint a *más kéztől* való, ill. későbbi időből származó feljegyzések szövege. Megemlítjük, hogy tintával vagy ceruzával készült-e s hogy autográf-e vagy idegen kéz másolata. (Másolatot csak akkor veszünk figyelembe, ha az eredeti, amelyről készült, elveszett.) Feltüntetjük a kézirat sorsára, eredetére (provenienciájára) vonatkozó adatokat is.

Megjelenés cím alatt először az egykorú közlések adatai kerülnek sorra, időrendben. Posztumusz közlésre csak ilyenek hiányában utalunk, de ekkor is csak az elsőre, illetve ha a vers a Petőfi életében kiadott *Összes költeményekben* nem jelent meg, akkor megjelöljük azt a későbbi kötetkiadást is, amelybe először fölvettké. Külön felsoroljuk a vers esetleges egykorú (tankönyvekben és olvasókönyvekben, antológiákban, naptárakban stb. történet) újraközléseit is. Mivel az első egykorú közlés háttere, előzményei és egyéb körülményei a dátummeghatározásnál gyakran lényeges szerepet játszanak, a szóban forgó közlési adat után lehetőség és szükség szerint ezekre a kérdésekre is kitérünk.

Keletkezés címen igyekszünk minél teljesebb képet adni a vers megírásának körülményeiről: helyéről, idejéről, alkalmáról, indítékairól, — lehetőség szerint a kézzelfogható, egykorú, hiteles nyelvekre, adatokra támaszkodva. A sűrűn felburjánzó legendákat vagy figyelmen kívül hagyjuk, vagy — ha már a Petőfi-irodalomban is meggyökereztek — röviden cáfoljuk. Az esetleg kétségbe vont vagy kétségbe vonható hitelességgel kapcsolatban állást foglalnunk. Forrás- és hatáskutatással általában nem foglalkozunk, de igyekszünk ezeknek eddigi eredményeit az egyes művekkel kapcsolatban minél pontosabban összefoglalni. A különféle természetű és színvonalú tárgy- és motívumtörténeti, ill. szöveg-összevetésekre a helykímélés érdekében lehetőleg csak bibliográfiailag utalunk. A műfordítások eredeti szövegét e fejezetben közöljük, de csak akkor, ha valóban nehezen hozzáférhető forrásról van szó.

Fogadtatás címszó alatt a vers egykorú visszhangját: a rá vonatkozó méltató vagy bíráló megjegyzéseket, elterjedésére, népszerűségére vonatkozó adatokat ismertetjük. A vers utóéletének: Petőfi halála utáni értelmezéseinek, elemzéseinek, hatásának stb. bemutatására a gyakorlati nehézségek miatt nem vállalkozhattunk; de meggyőződésünk, hogy az ilyen eljárásnak nem is lenne a rendkívüli idő-, munka- és papirtöbbslettel arányban álló haszna.

A fogadtatás, tehát az egykorú visszhang bemutatása a kritikai kiadásban viszont véleményünk szerint elvileg is indokolható: hiszen a mű voltaképpen csak az író halála után kezd meg a maga önálló életét, mindaddig azonban még alkotójának tulajdona; kritikája vagy sikere visszahat magára a műre is (Petőfi pl. egy-egy versét kimutathatóan a kedvezőtlen bírálat miatt hagyta ki, önként, *Versei* I. füzetéből).

A kéziratok énekeskönyvek és verses kéziratok egykorú (a költő halála előtti) Petőfi vers-előfordulási adatai bizonyára érdekesen és tanulságosan

szemléltetnék egyes költemények kedvelt, olvasott (vagy énekelt) voltát, gyors elterjedését; ezeknek regisztrálásától azonban a források igen nagy száma és szétszórt lelőhelye miatt el kellett tekintenünk: jóformán minden nagyobb fővárosi és vidéki gyűjteményben, továbbá számos külföldi kézirat- és levéltárban található belőlük legalább néhány darab. Kiadásunk számára való feldolgozásukat egyébként is nagyon megnehezítette volna az a körülmény, hogy a lejegyzés időpontjának meghatározása az esetek többségében problematikus: az 1840-es években leírt anyag ritkán különíthető el megbízható módon a későbbitől. (Ezt a nagy körültekintést, különleges szakismereteket igénylő munkát külön tanulmányban kell elvégezni.)

Tárgyi és nyelvi magyarázataink során olyan elavult kifejezéseket, idegen szókat, kevésbé ismert fogalmakat, amelyeknek az adott szövegösszefüggésbe illő jelentése általánosan használt szótárak, lexikonok vagy egyéb kézikönyvek segítségével könnyen megállapítható, figyelmen kívül hagyunk. Hasonlóan jártunk el a földrajzi és személynevek, mitológiai vonatkozások tekintetében is.

A *szövegvallozatok* felsorolása előtt — ha több hiteles szöveg van — megjelöljük közlésünk alapszövegét; feltéve, hogy az nem az — általában alapszövegül szolgáló — ÖK1, ill. (az 1846 utáni versek esetében) az 1847—1849 közt évenként összeírt versek kézírata; ezekre e helyen külön nem utalunk.

Szövegváltozataink a főszöveg és a fennmaradt hiteles szövegek (kéziratok, egykorú közlések; ezek hiányában a hozzájuk legközelebb álló szöveg) közti összes tartalmi, helyesírási, központozási eltéréseket feltüntetjük, eltekintve attól a néhány, feljebb pontosan meghatározott helyesírási sajátágtól, melyeket a főszövegben modernizálunk. (A költemények címe után a forrásban esetleg kitett pontot elhagyjuk; de erre külön-külön nem utalunk.) A kéziratokban előforduló változtatások esetleg kikövetkeztethető időbeli sorrendjére szögletes zárójelbe tett számokkal — [1], [2] stb. — utalunk.

Variánsanyagunk háromféle típusú szövegváltozatot tartalmaz:

1. az alapszöveg esetleges eltéréseit a főszövegtől *a)* más hiteles szöveg alapján történt emendálás, *b)* toll- vagy sajtóhibák esetén. Ilyen típusú módosításainkra külön-külön felhívjuk a figyelmet, az előbbi esetben utalva arra a forrásra, amelynek alapján javítottunk, az utóbbiban pedig az [elírás], ill. [sh.] megjelöléssel.

2. az alapszövegen kívüli hiteles szövegek (pl. korábbi kéziratok vagy közlések) eltéréseit a főszövegtől.

3. a kéziratokban előforduló javított vagy törölt szövegrészeket. Az utóbbiakat egyes zárójelek közé (< >) foglaljuk. A javításokat úgy írjuk le, hogy a végleges szövegrész megismétlése után zárójelben utalunk a javítás előtti fogalmazásra, pl.: K anyácskám [jav. ebből: *anyám*].

A szövegváltozatokat sorról-sorra haladva közöljük; soronként új bekezdéssel. Előbb megjelöljük — általában rövidítve — a forrást, majd közöljük a benne előforduló eltérő szövegrészt. Saját megjegyzéseinket szögletes zárójelbe foglaljuk. A főszövegtől eltérő szövegrészeket, ha lehetséges, kurzív szedéssel emeljük ki.

Jegyzeteink három utolsó fejezetében, *Fordítások*, *Megzenésítések*, ill. *Illusztrációk* cím alatt kizárólag egykorú adalékokat ismertetünk. Ezek a fejezetek a *Fogadtatás* anyagát egészítik ki a versek ismeretére, népszerűségére utaló, sajátos típusú adatokkal, s mint annak esetében, itt is a költő halála kínálkozott egyetlen természetes cezúra gyanánt; e három vonatkozás napjainkig terjedő, teljességre törekvő feldolgozása messze meghaladná e vállalkozás lehetőségeit. *Fordítások* cím alatt tehát az egyes elszórt egykorú adalékokon kívül Dux Adolf, Vilney Anton füzeteire és Kertbeny első (1849. évi) fordításkötetére utalunk. A *Megzenésítések* szempontjából főként

Szénfy Gusztáv és Egressy Benjámín dallamszerző tevékenységét kell figyelembe vennünk. Egykorú *illusztrációk* csak elvétve fordulnak elő.

A jegyzetekben idézett egykorú szövegek (pl. kritikák, levelek) közlésénél a főszövegben alkalmazott, korlátozott helyesírási átírási elvek szerint járunk el. A Petőfi-idézeteket, a Petőfi-művek és kötetek címét kurzív szedéssel emeljük ki. Egykorú folyóiratra való hivatkozás esetén lehetőleg minden bibliográfiai adatot feltüntetünk (évszám, dátum, füzettség, lapszám). Saját kiadásunkra a nyíl jelével (→) utalunk; versre csak sorszámmal (pl.: →6. sz. vers), jegyzetre ezenkívül még a megfelelő lapszámmal is (pl.: I. 77. sz. jegyz., →379). Az I. kötetben használt rövidítések jegyzékét 1. alább, 167.

A szöveggondozás és jegyzetelés munkáját a két társszerkesztő megosztva végezte: az I—43, 45. és 95—III. sz. szövegeit Martinkó András rendezte, a többi s jegyzeteiket is ő készítette, a kötet többi része, beleértve a jegyzetek bevezetését is, Kiss József munkája.

AZ ELSŐ KÖTETRŐL

I. kötetünk Petőfi legelső fennmaradt, 1838-ból való költői kísérletétől 1843 végéig írt verseit tartalmazza. Ennek az időszaknak az anyaga kiadásunkban a Varjas-kiadás költeményes kötetéhez képest az azóta előkerült vagy a feledésből kiemelt 5 darabbal gyarapodott, amelyeket a sorozat zárókötetének Pótlása is közölt (I. VP VII. 631—633), továbbá a *Hozzunk dldozatot* . . . kezdetű hexameteres sorral, amely Petőfi versei közé iktatva ezúttal jelenik meg először. Ezzel szemben kihagytuk az Emlény c. verset, amelyről megállapítottuk, hogy Barna Ignác, Petőfi kortársa egyik költeményének kontár kézzel színész-bücsúzóvá travesztált, megkurtított változata (I. az Állítólagos és ál Petőfi-versek c. fejezetet, →152); a *Keresztúton állok* . . . c., miskolci keltezésű, a VI és az ÖK-kiadások 1843. évi ciklusába sorolt verset — a Petőfi-irodalomban általános és tőlünk is elfogadott vélemény szerint — az 1844 februári debrecen—pesti vándorlás termékének tekintve a következő kötetre hagytuk; az *Üresen áll már a kancsó* . . . és a *Kiért ürtsem e pohárt* . . . kezdetű bordalt pedig (az utóbbit Varjas a kétes hitelűek közé vette föl), amelyeknek 1843-as keltezése kétségtől túl korai (erről l. alább), sorozatunk III. vagy IV. kötetébe illesztjük majd, feltéve, hogy Petőfi szerzősége bebizonyosodik, ill. megnyugtatóan meg nem cáfolható.

Az I. kötet függelékében helyeztünk el két ilyen költeményt: *Bucsuszó* és az *Ida*. Az *Első szerelem* és a *Triolett* c. zsenget Horváth János fenntartásaival szemben is (vö. Horváth 11, ill. Horváth: Tan 266—271) hiteleseknek fogadtuk el (l. 17. és 16. sz. jegyz., →232, ill. 230).

Petőfinek G. P. R. James angol író „Robin Hood” c. regényéből (német kiadás alapján) 1843 nyarán készített fordításában két rövidebb verses részlet fordul elő: I. a II. rész VII. fejezetében a szerzetestől idézett rimes mondóka, 2. a II. rész XXVI. fejezete (és az egész regény) legvégén a Robin Hood ajkán felcsendülő „rég elfeledett dal” két sora (I. VP VI. 259, 389). Ezeket a kiadási szabályzat betű szerinti értelmezése esetén valahová az 1843. évi verstermésbe be kellett volna illeszteniük; mivel azonban olyan betétekről van szó, amelyek természetes prózai szövegkörnyezetükből nem szakíthatók ki, egyébként pedig nem eredeti, hanem fordított versikék, csak itt említjük meg őket.

(Az állítólagos, ill. az elveszett Petőfi-verseknek az I. kötet időkorébe vágó összeállítását l. alább, →149, ill. 138)

A költemények *időrendje*, kivált a korai kísérleteké, az I. kötetben az előző kritikai kiadáshoz képest lényegesen módosult. Két verset indokolatlanul korai keltezésük miatt ki is kellett hagynunk a kötetből: az *Üresen áll már a kancsó* . . . és a *Kiért ürtsem e pohárt* . . . kezdetű bordalokat, melyeket a Varjas-kiadás 1843-ból, Kecskemétről keltezett (az utóbbit a kétes hitelűek közt); ha valóban Petőfi volt a szerzőjük, csak későbbiek lehetnek; az a feltevés, hogy a tudunkkal először 1847-ben megjelent verseket közlőjük, Fehérváry K[ontra] Antal, a nagyváradai „Játékszíni Emlény” kiadója,

közös kecskeméti színészkedésük idején kaphatta Petőfitől (I. VP I. 381; vö. még az *Ellenzék* 1892. szept. 5-i cikkével, mely szerint Fehérváry Petőfinek kecskeméti színésztársa volt), időközben megdőlt: Fehérváry nem volt tagja Szabó József kecskeméti társulatának; nevét sem a helyben, 1843 tavaszán kiadott színi zsebkönyv (erről l. 79. sz. jegyz., →389) tagnévsora nem tartalmazza, sem az emlékezésekben nem fordul elő; de még ha tagja lett volna is, alig valószínűsíthető feltevés, hogy a hozzá került kézirat(oka)t négy éven át őrizgette, mielőtt kiadta volna. Egyébként a „Magyar Színművészeti Lexikon” szerint (II. 10) 1843 áprilisában, tehát a Szabó-féle társulat Pozsonyba indulása, ill. szétoszlása előtt lépett először színpadra — Szolnokon. A versek szövegéhez bizonyára évekkel később, s aligha Petőfitől jutott. Ezeket tehát (feltéve, hogy nem merülnek fel Petőfi szerzőségét cáfoló adatok vagy meggondolások; különösen az utóbbi látszik kétes eredetűnek, vö. TTJ: PÖM 194) sorozatunk későbbi kötetében közöljük.

I. kötetünk *keletkezéstörténeti fejezeteinek* terjedelme az ismételt húzások, összevonások ellenére a tervezettnél jóval nagyobb. Ez elsősorban a Petőfi-zsengék számlájára irandó, amelyek az egyébként is felületes Petőfi-szövegkutatás mostohagyermekai voltak. Ezekkel kapcsolatban a különféle hatások kérdésének is kénytelenek voltunk nagyobb teret szentelni, melyek itt még nílgy választhatók el a vers keletkezésének folyamatától. Másik különleges tehertétele e kötetünk jegyzeteinek, hogy ez az 1838 nyaratól 1843 végéig keletkezett vers-termés éppen a költő életének leghányatottabb, legválságosabb szakaszára: vándoréveire esik, ezek pedig tele vannak máig is homályos vagy megoldatlan biográfiai kérdésekkel, amelyeket e jegyzetek írói nem kerülhettek ki.

PETŐFI KÖLTEMÉNYEINEK KÉZIRATAIRÓL

Petőfi 1849 július elején, a főváros második megszállása előtt, amikor családotul Mezőberénybe költözött, magával vitte legfontosabb kéziratait (s néhány könyvét), amelyeket aztán, utolsó erdélyi útjára indulva, szállásadóinál, Orlay Petricséknél hagyott. A nagyértékű iratanyag később visszakerült a költő özvegyéhez (állítólag ő maga utazott le érte, l. MDSzJ 100; ezzel szemben Orlaynak — Kertbeny Károlytól feljegyzett — emlékezése szerint — 1849 novemberében Júlia kérésére ő vitte fel az iratokat Pestre, vö. OSzK Kézirattár, Quart. Germ. 962). A Mezőberénybe menekülés előtt Pesten hagyott könyveket és kéziratokat az osztrák hatóságok, valószínűleg 1850 elején, lefoglalták; a foglalási jegyzék szerint az utóbbiak közt költemények is voltak: 140. tétel: Briefe an Petőfi Sándor, grösstentheils aus dem ung. Lager, Jahr 1848—49, sammt Gedichten, geschrieben meistens in Bezug auf die Rebellion; a 142. sz. tételben megjelölt „Diverse Papiere”: különféle iratok közt is lehettek versek (a 144. sz. tétel egész kosárnyi, de nyomtatott Petőfi-költeményt, tehát röplapokat említ). (A jegyzék teljes szövegét l. VP V. 251—256.) Az özvegy a könyvek zömét visszakapta, de a kéziratok nagy részét — úgy látszik — elkobozták és nyomuk veszett (l. uo. 250—251). A Mezőberényből visszakerült anyag, Petőfi kézirathagyatékának legértékesebb része azonban fennmaradt és Júlia halála (1868) után a költő öccsére, Istvánra szállt, aki viszont 1880-ban, röviddel halála előtt, Petőfi egykori könyveivel és más ereklyékkel együtt végrendeletileg a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta. Ez a hagyaték alapozta meg az Országos Széchényi Könyvtár Petőfi Ereկlyetárát (régijelzete PE, a jelenlegi Fond VII; az alábbiakban ezt mellőzve csak a sorszámot adjuk meg), melynek fontosabb tételei a következők voltak: az Emich Gusztávval 1847. jún. 26-án kötött szerződés 2. pontja értelmében (a szerződés szövegét l. VP V. 170) előre eladott, Petőfítől 1847—1849 között évről-évre sajátkezűleg összeírt versfüzetek (1847: 11. sz.; 1848: 8. sz.; 1849: 12. sz.), az 1847—1848-ban keletkezett nagyobb elbeszélő költemények kéziratai (*Bolond Istók*: 5. sz.; *A táblabíró* c. töredék: 6. sz.; *Szécsi Mária*: 7. sz.; *Az apostol*: 10. sz.); a kisebb kéziratcsomókat, egyes verskéziratokat külön nem soroljuk fel (a hagyaték teljes jegyzékét és részletes bibliográfiai leírását l. MKSz 1880. 194—210). A Petőfi Ereկlyetár az azóta eltelt évtizedek során további értékes adományokkal és vételekkel gazdagodott, pl. 1879: a Bajza-hagyatékban Petőfi leveleivel együtt fennmaradt versek (83. sz.); 1880: a Neumann Károlytól ajándékozott zsegekori kéziratok (*Lanc versei* c. füzet: 87. sz.; a Solyom Sándor aláírású verseket tartalmazó papírlap: 88. sz.); 1886: a *Cipruslombok Etelke strjáról* c. ciklusnak Vachott Sándorné birtokában fennmaradt kézírata (91. sz.); 1893: a Kovács Mihály türkevei tanítótól beküldött, Gyulai Pál által letétbe helyezett kéziratanyag (Petőfi sajátkezűleg összeírt versei 1845-ből: 93. sz.; 1846 elején keletkezett verseinek cenzúra-példánya, idegen kéz írásában: 97. sz.; három nagyobb költeményének autog-

ráf kézírata: *Tündéralom*: 94. sz.; *Szilaj Pista*: 95. sz.; *Salgó*: 96. sz.). A Petőfi Erekllyetár a felsorolt nagyobb és a nem említett kisebb gyarapodásokkal együtt a Petőfi-verskéziratok leggazdagabb gyűjteménye.

A Petőfi Irodalmi Múzeum — egyéb Petőfi-autográfok (levelek, prózai írások stb.) mellett — mintegy félszáz eredeti Petőfi-verskéziratot őriz, nagyobb részét különböző időben és helyről előkerült egyes darabokat, köztük több forradalmi vagy politikai tárgyú költeményt (*Nemzeti Dal, Dalaim, A XIX. század költői, Csalogányok és pacsírták, A nép nevében, Nagykarolyban, Erdélyben* stb.), számos emlékverset (Térey Mari, Török Gyula, Kolmiár József, Burián Pál, Luby Zsigmond, Csapó Etelke, Sass Zsófi, Frankenburg Adolf emlékkönyvébe) stb. Gyűjtésüket még az 1876-ban alakult Petőfi-Társaság kezdte meg, mely aztán e század első évtizedében a költő relikviáinak megfelelő elhelyezése és gondozása céljából létrehozta a Petőfi Házat, a mai Petőfi Irodalmi Múzeum elődjét. A fontosabb gyarapodások (időrendben): 1877: a *Szereltem gyöngyei* c. ciklus néhány darabjának fogalmazványa D. Keresztes Teréz ajándékából, Dömsödről (P-an. P. 21); 1908: a Kéry Gyulától felfedezett és kiadott (eredetileg Garay János hagyatékában volt), idegen kézírású, 48 verset tartalmazó, 1847. jan. 12-én jóváhagyott cenzúra-példány (P-an. P. 54); 1956: az 1844. évi Aradi Vészlapok c. almanach szerkesztőségi anyagának 8 Petőfi-kézírata, Császár Ferenc hagyatékából (P-an. P. 34).

Összegyűjt néhány eredeti Petőfi-verskézirat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában is: a legbecsesebb köztük a *Szilaj Pista* c. elbeszélő költeménynek a többéves késéssel megjelent Reguly-Album (1850) számára készített autográf kézírata (Petőfi-emlékek, K. 520), amely még a múlt század második felében, pontosabban meg nem határozható időpontban, feltehetőleg Toldy Ferenc hagyatékával került a kézirattárba (Toldy ti. Regulynak egyik legjobb barátja volt, ő kezdeményezte az 1840-es évek közepe táján a Reguly-Társaság megalapítását, mely a jeles kutatót jelentős anyagi támogatásban részesítette; ő szerkesztette az említett Reguly-Albumot is, melynek terjedelmes bevezető tanulmánya: „Reguly utazásai” is az ő írása; úgy látszik tehát, hogy a kötetben megjelent művek kézíratai, köztük Petőfi „költői beszély”-éé, annakidején nála maradtak). A Petőfi—Arany levelezés anyagával (K. 513. I.) a múlt század végén jutott hozzá a kézirattár Petőfi első, Arany Jánoshoz intézett levelébe foglalt, *Arany Jánoshoz* c. verséhez, valamint 1847. aug. 6-án kelt, ugyanannak szóló verses leveléhez (összeírt verseinek gyűjteményébe *Levél Arany Jánoshoz* címmel másolta be). A „Petőfi és Szendrey-emlékek az Ernst hagyatékából” c. anyagban is (K. 521) több eredeti Petőfi-verskézirat található (pl. a *Dalaim* egyik példánya és a Dömök Eleknek szóló levél hátlapján olvasható *Legenda*). Említést érdemel az 1848 decemberéből fennmaradt ceruzakézirat, mely Petőfi-fogalmazványokat és verstörödékeket őrzött meg (Kisfaludy-Társaság gyűjteménye, Analecta). Újabbán Hatvány Lajos hagyatékából került két Petőfi-költemény autográf kézírata a kézirattár állományába (*Mint felhők a nyári égen* „Erdőben”).

A költő fennmaradt eredeti kézíratainak túlnyomó része ma már az említett hírom közgyűjtemény tulajdona. Az itt figyelmen kívül hagyott kisebb gyarapodásokat, ill. a másutt (pl. vidéki könyv- és levéltárakban, esetleg még magántulajdonban) levő egyes kéziratokat kötetről-kötetre az egyes költemények jegyzetében írjuk le, ill. említjük meg.

PETŐFI KÖLTEMÉNYEINEK KIADÁSÁIRÓL

EGYKORÚ KIADÁSOK

A költő összegyűjtött versei először 1844 novemberében jelentek meg: *Versek*. (A külső címlapon: *Petőfi versei*.) 1842—1844. Budán, a magyar kir. egyetem betűivel. 1844. 192 l. Ez a kötet addig írt költeményeinek a javát tartalmazta; némelyeket bizonyára ő maga eleve mellőzött, amikor verseit az előző télen Debrecenben összeírta, másokat pedig a Nemzeti Kör háromtagú — Vörösmartyból, Szigligeti Edédből és Vachott Sándorból álló — bíráló-bizottságának javaslatára hagyott ki (*ezek, barátom* — írta 1844. ápr. 28-án Tárkányi Bélának —, *vagy tizenötöt kivettek belőlök*, l. VP VII. 28—29). A magával hozott anyagot a nyomtatás megkezdése előtt megtoldotta Pestre érkezésétől júliusig a fővárosban, Dunavecscén s másutt írt verseivel is. A *Versek* első kötetét, a nyomdai munkálatok elhúzódása miatt, megelőzte a költő 1844 szeptemberben befejezett szatirikus eposzának kiadása: *A helység kalapácsa*. Budán, a magyar kir. egyetem betűivel. 1844. 68 [4] l. A következő esztendőben, március elején Petőfi másik nagyobb költői elbeszélésének önálló kiadása hagyta el a sajtót: *János vitéz*. (Pest) 1845. Kiadta Vahot Imre. IV, 113 l. (Az ekkor kinyomott 1000 példány felét Vahot a következő évben, új címlappal ellátva, mint második olcsóbb kiadást bocsátotta ki.) Ezt két lírai ciklus követte; előbb, még március folyamán, a Csapó Etelke emlékének szentelt kis kötet: *Cipruslombok Etelke sírjáról*. Pest, Beimel József betűi. 1845. 63 [1] l.; majd októberben a Mednyánszky Bertának ajánlott *Szerelem gyöngyei*. Pest 1845. Nyomatott Landerer és Heckenastnál. 70 l. A költő 1845 nyarán—őszén rendezte sajtó alá újabb kötetét, melybe az 1844 júliusa óta írt verseket vette fel, a külön kiadásban megjelentek kivételével: *Versek*. 1844—1845. Pest, Beimel József betűi. 1845. 188 [4] l. Önállóan kiadott lírai ciklusainak sora 1846 áprilisában megjelent füzetével zárult: *Felhők*. (Pest) 1846. Emich Gusztáv bizománya. 70 [2] l.

1846-ban fogott hozzá Petőfi összes költeményei első gyűjteményének sajtó alá rendezéséhez. A kiadásra nézve Emich Gusztávval már 1846 júliusában megállapodott (a szerződésnek nemrégiben előkerült eredeti szövegét l. VP VII. 638); a díszes kiadású, nagyalakú kötet az eredetileg tervezett 1847 újrési megjelenés helyett márc. 15-én került ki a sajtó alól: *Petőfi összes költeményei* egy kötetben. Pest, Emich Gusztáv sajátja. 1847. [6] 537 [7] l., 1 t. Ez a kiadás a korábbi kötetek (a *Versek* két füzeté, a három ciklus és a *János vitéz*) anyagán kívül Petőfi 1846 végéig írt költeményeit is magában foglalta. A költő szándéka szerint belekerült volna *A helység kalapácsa* is, de ennek kiadási jogáról Geibel (akinel még sok eladatlan példány hevert) nem mondott le, sőt a még raktáron levő füzeteket az *Összes költemények* megjelenése után ennek „pótlékkaként” hirdette a lapokban. Petőfi 1847 júniusában újabb szerződést kötött Emich-hel (szövegét l. VP V. 170—171); ennek értelmében *Összes költeményeit* örökre eladta neki, egyszersmind megállapodott vele versei újabb, az előbbihez hasonló terjedelmű gyűjteményes kötetének leendő kiadását illetően is. Emich ezután, 1848 folyamán, meg-

jelentette az *Összes költemények* 2., kétkötetes kiadását. Már 1847 október elején jelentették a lapok, hogy a 3000 példányban nyomott első kiadás példányai fogytán vannak (l. pl. BpHíradó 1847. okt. 5.: 238; Jelenkor okt. 7.: 476), s az év végén Emich nyomatni kezdte az újat (l. Jelenkor dec. 23: 610), mely két kötetben, kis formátumban, 1848 február elején jelent meg 1500 példányban: *Petőfi Sándor összes költeményei* 1842—1846. 2. kiad. Pest 1848. Emich Gusztáv sajátja. I. k. [4] 390 [4] l., 1 t.; II. k. [6] 369 [7] l. Ez a kiadás feltehetőleg úgy jött létre, hogy Petőfi az egykötetes kiadás szövegét (saját kezdeményezéséből vagy Emich kérésére) átnézte, itt-ott belevajaitott (pl. a *Vándorélet* c. vers utolsó sorában a *fumigálnak* szót *farba rúgnak*-ra változtatta; ilyen beavatkozások másról nem származhattak) s alighanem bizonyos helyesírási jellegű módosításokat is hajtott végre (így az *idv*, *idvezel*, *innep*-féle, az előző kiadásban még majdnem általános szóalakokat következetesen *üdv*, *üdvezel*, *ünnep* stb.-re írta át; hogy ezek nem szedői vagy korrektori változtatások, a költő 1847-től kezdve összeírt költeményes füzetei bizonyítják, amelyekben már az *ü*-s alakok általánosak, pl. *Az útélet* 26. sorában: *üdvesség*; *Koronázás* 8. s.: *Üdvez légy* stb.); a korrektúrát azonban aligha ő vagy csak felületesen végezte, mert ennek a kiadásnak a szövege — számos sajtóhiba kijavítása ellenére — gondozatlannak hat, helyesírása kezd eltávolodni Petőfiétől, gyakran éppen a prozódia rovására. Még kifejezettebb ez a divergálás a kiadás új szedésű változataiban. Már Ferenczi Zoltán s az ő nyomán Havas Adolf említett egy második kétkötetes kiadást; Varjas pedig pontosan leírta, milyen nyomdai (tipográfiai) jegyek alapján különíthető el egymástól a két változat. De volt még egy, a Varjastól leírtak közé eső, ugyancsak új szedésű, harmadik változat is. Mindhárom „Második kiadás” jelzéssel, 1848-as évszámmal, lapról lapra egyező tartalommal, tehát azonos terjedelemmel jelent meg. A versszövegek betűtípusa azonos és az egykötetes kiadáséval egyező. Nincs észrevehető különbség a háromféle kétkötetes kiadás címlapjainak betűtípusában és nyomdai kivitelében sem. Tudatos javításra valló szövegtérések nincsenek a három kiadás között, annál több az új szedések során keletkezett apróbb, helyesírási vagy központozási különbség s az előző kiadáshoz képest ejtett vagy kijavított sajtóhiba. Petőfi-nek tehát legfeljebb az 1848 február elején megjelent első változathoz lehetett — az említett értelemben — némi köze, a másik kettőhöz semmi esetre sem. Ezért fontos, hogy a három kiadást jól meg tudjuk különböztetni egymástól. A legkorábbi kétségkívül az volt, amelyben az elbeszélő költemények címe alatti évszámok és a versek szövege utáni keletkezési helynevek az egykötetes kiadáséval azonos betűtípusból vannak szedve. A másik két kiadás e vonatkozásban eltérő: pl. mindjárt az első költemény, a *Tündérválom* alatt olvasható 1846. évszámban a 4-es felül zárt, szemben az egykötetes és az első zsebkiadás nyitott számjegyével; a petítből szedett helynevek a későbbi kiadásokban szélesebb (de egymás közt sem azonos) betűtípusból szedettek. A második zsebkiadás azonos az előbbivel abban, hogy a címlapon a „Második kiadás” megjelölés alatti apró, cifra arabeszk mindkettőn egyforma, s azonos az élőfejek betűtípusa is. (Ezt a két kiadást, szorosabb összetartozásuk jelzésére, az *Összes költemények* 2. kiadásának két változataként, ÖK2a és ÖK2b rövidítéssel jelöljük jegyzeteinkben.) — A legkésőbbi szedésű kiadás címlap-díszje egyszerűbb amazokénál (két kigyóvonal), az élőfejek nagyobb és szélesebb típusból szedettek; a keltezők betűtípusa nagyobb az ÖK2b-énél is. (E kiadás jelölésére az ÖK3 rövidítést használjuk.) A sajtóhírák növekvő száma is ezt a sorrendet igazolja; néhányat ugyan — a feltehetőket — kijavítanak a következő szedés során, de jóval több új keletkezik helyettük. Hogy a két utánszedés inikor követte az elsőt, nem tudjuk biztosan: Emich 1848. márc. 18-án a PHirl-ban (232) azzal hirdeti Petőfi

Sándor összes költeményei „új népszerű kiadását”, hogy „épen most jelent meg”; de kizártnak látszik, hogy a február elején sajtó alól kikérült 1500 példány heteken belül elfogyott, sőt márc. közepére már az új szedés is elkészült volna. A hirdetésnek ez a szövegezése Emich üzleti fogása lehetett, így hívta fel a figyelmet a forradalom ünnepelt költője verseiből még raktáron levő készletre. Talán ekkor sikerült is eladnia mindet, s úgy került sor az újabb kiadásokra; de az sincs kizárva, hogy ezeket (esetleg csak az ÖK3-at) Emich az önkényuralom idején szedette titokban újra, amikor engedélyt kapott arra, hogy a zsebkiadás még meglevő eladatlan példányaikat árusíthassa; s neki aztán „volt gondja rá, hogy a készlet el ne fogyjon”. (L. Havas Adolf: „Petőfi műveinek első kiadása és Emich Gusztáv”. Petőfi-Album. Bp. 1898. 156.)

Petőfi tervezett újabb gyűjteménye, az 1846 után írt versek kiadásának megjelenését már nem érthette meg; Emichhöz kötött megállapodásához híven elkezdte ugyan összeírásukat: az egy-egy év természetét kronologikus sorrendben tartalmazó kéziratok az OSzK Kézirattárában találhatók (1847: Fond VII. 11; 1848: Fond VII. 8; 1849: Fond VII. 12; külön füzetben maradt fenn a *Szécsi Mária*: Fond VII. 7, *Bolond Istók*: Fond VII. 5. és *Az apostol*: Fond VII. 10), de ezeket már idegen kéz rendezte sajtó alá.

A KÖLTŐ HALÁLA UTÁNI GYŰJTEMÉNYES KIADÁSOK

A költő halála után a Petőfi-kiadásnak három, lépcsőzetesen egymásra következő feladatot kellett megoldania: 1. Az 1847—1849 között írt költemények (a közkeletűvé vált cím szerint *Újabb költemények*) gyűjteményes kiadását, 2. az 1847. évi *Összes költemények* és az *Újabb költemények* egyesítésével, valamint az ezekből kihagyott darabok beiktatásával a versek teljes kiadásának létrehozását, 3. a hiteles szövegű, jegyzetes kritikai kiadás megteremtését. A három célkitűzés nehézkesen, nagy szünetekkel, félmegoldásokon keresztül jutott el a megvalósulásig.

A szabadságharc leverését közvetlenül követő zűrzavaros időszakban Emich az *Újabb költeményeket* a cenzori beavatkozás nyomán megtizedelve és megcsonkítva nyomatta ki: a forradalmi tárgyú vagy vonatkozású darabok kimaradtak, *Az apostol* és más költemények pedig kihagyásokkal, sőt önkényes változtatásokkal kerültek be a kiadásba. A rendőrség azonban ennek ellenére elkobozta a kinyomott íveket; az *Újabb költemények* ekkori, első kiadásának két változatából jóformán csak hírmondónak maradt meg egy-két példány. Ez a kiadás elrendezésében, betűtípusában s egyéb külsőségeiben az 1847., ill. 1848. évi *Összes költeményeket* utánozza. A nagy nyolcadrés alakú kiadás (egyetlen teljes példányát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi): *Petőfi újabb költeményei*. 1847—1849. Egy kötetben. Pest 1852. Emich Gusztáv sajtója. 489 l. A címlapot egy, az 1847. évi kiadáséhoz hasonló, de azzal nem azonos embléma (antik lyrát övező virágkoszorú) díszíti. A kislalakú, kétkötetes változatnak (a másikkal ellentétben) az ismert példányok egyikében sincs sem címlapja, sem tartalomjegyzéke; ezt a kiadást, úgy látszik, teljes elkészülése küszöbén kobozták el; a megmentett hiányos példányokat utóbb kegyeletből kötötték be. Címe a kötés gerincéről (s az ivjelzősekről) olvasható le: *Petőfi S[ándor] Újabb költeményei*. Terjedelme: I. k. 368 l., II. k. 313 l. A kétféle formátumú kiadás kétségtelenül ugyanarról a szedésről készült; a szövegek az utolsó írásjelig teljesen azonosak. Először valószínűleg a nagyalakú kiadást nyomták ki, majd áttördelték a szedést s úgy került sor a kétkötetes változat nyomására. Ez utóbbinak befejezését akadályozta meg az elkészült példányok és iverk lefoglalása. A nyomdai

munkálatokat 1850—1852-ben végezték: Lévay József 1850. aug. 3-án panaszolja Arany Jánosnak, hogy „Petőfi verseit lassan nyomják. Nem lesz az készen még ez évben sem”; Arany pedig 1852. júl. 13-i verses levelében kéri Lévaytól, hogy „per sundám-bundám” szerezzen neki és Szász Károlynak a kétféle kiadásból; a kérést Lévay (részben?) teljesítette is, tehát az elkobzásra vagy legalábbis a lefoglalt példányok bezúzására csak ezután került sor. (L. AJLev II. 5, 9—10.) — Ugyancsak Lévay írta fent idézett sorai folytatásában Aranynak, hogy az *Újabb költemények*-ből kihagyott (forradalmi) versek „majd egy pótlék kötetben jönnek Lipcsében” (l. uo. II. 5). Lehet, hogy volt egy ilyen terv, mely nem valósult meg; de talán csak annak a híre jutott el Lévayhoz torzított formában, hogy Lipcsében antológiát szerkesztenek a magyar forradalom és szabadságharc költői terméséből, mely Petőfi forradalmi verseit is tartalmazni fogja. Ez a kötet a következő évben meg is jelent: *Hangok a múltból*. A magyar nemzet nagy napjainak emlékeül. Összeszedte és kiadta két magyar honfi. (Kertbeny Károly és Vasfi-Eisler Mór.) Lipcse 1851. XIX, 345 [1] l. Ebben Petőfinek 31, az *Újabb költemények* elkobzott kiadásából nagyjából kimaradt költeménye látott napvilágot, tehát valóban pótléka lehetett volna annak; bár a két vállalkozás összefüggése nem valószínű: a *Hangok a múltból* Petőfi-verseit nem az eredeti kézirat nyomán (ill. arról készített másolatból), hanem az egykori lapokból közölték.

Az *Újabb költemények* első olyan kiadása, melynek terjesztését engedélyezték, csak évek múltán kerülhetett ki a sajtó alól: *Petőfi Sándor újabb költeményei*. 1847—1849. Pest 1858. Emich Gusztáv sajtátja. I. k. 284, IV [2] l.; II. k. 288, IV [2] l. Ez még az elkobzott kiadásnál is jóval hiányosabb volt: az *apostolt* ezúttal teljesen mellőzték s kimaradt további egy tucat korábban még kiadhatónak vélt költemény. Új kiadásai (2. jav. kiad. 1861, 3. jav. kiad. 1871, 4. jav. kiad. 1873) anyagukban teljesen azonosak, javított voltak csak apróbb szövegintézkedések, elmaradt kezelési helyek pótlása s hasonló jelzik; pl. lassanként visszaállítják a politikai okokból meghamisított címeket (Az országgyűléshez ~ *A nemzetgyűléshez*; Misera plebs contribuens ~ *A nép nevében*; Hunyadi László ~ *A király esküje*), apró időrendi módosítást hajtanak végre stb. NB. a 3. és 4. javított kiadást már az Athenaeum könyvkiadóvállalat jelentette meg, amelynek az 1868-ban visszavonult Emich átengedte a Petőfi-költemények tulajdonjogát.

Megjelent két újabb kiadás az *Összes költemények* kisalakú változatából is: 1862-ben, ill. 1872-ben (ez utóbbi már ugyancsak az Athenaeum kiadásában), mindkettő 3. kiadás jelzéssel, ami a fentiek szerint (az 1847. évi egykötetes kiadást elsőnek, az 1848. évi kétkötetesnek legalább két változatát 2. és 3. nak számítva) mindenképpen téves: ez a kettő már a 4. és 5. volt.

Az 1870-es évek elejére kezdtek megérni az életmű két addig elkülönített része egyesítésének s Petőfi versei reprezentatív összkiadásának feltételei. Így ilyen kiadvány sajtó alá rendezésére az Athenaeum Greguss Ágostnak adott megbízást, aki többéves munkával meg is szerkesztette a kötetet: egybeolvasztotta az *Összes költemények* és az *Újabb költemények* anyagát, felvette az utóbbiak közül politikai okok miatt kihagyott darabok zömét, másoknak megcsonkított szövegét kiegészítette; végül összeszedte a költő gyűjteményeiből kimaradt szövegeket, töredékeket s egyéb költeményeket, ezeket — számszerint mintegy félszázat — „Toldalék”-ként iktatta a kötet végére. Ide olvasztotta be a Gyulai Pál-szerkesztette *Petőfi vegyes művei* (Pest 1863. I—III. k.) versanyagát is, a „Nagyobb költemények” közé sorolt *A helység kalapácsa* kivételével. Több forradalmi, főként királyellenes darabot azonban lojális túlbuzgóságában — az 1848. évi sajtótörtévre hivatkozva — még mindig nem tartott kiadhatónak vagy csonkítat-

lanul közölhetőnek. Voltak bizonyos fenntartásai az „izlés” nevében is. Kiadási elvei, melyekről a közvélemény a kötetnek általa írt s a Beöthy Zsolt-féle Athenaeum 1874. jún. 2-i számában előre közzétett eredeti előszavából értesült, olyan heves és széles körű felzúdulást váltottak ki, hogy a kiadóvállalat a már teljesen kinyomott kötetet nem bocsátotta ki (egyetlen fennmaradt példánya Gyulai Pál birtokában volt, l. HP I. 395; később nyomra veszett), s a kiadás szempontjainak felülvizsgálatára, a kötet végső formájának kialakítására a díszkreditált Greguss helyett Gyulai Pált kérte fel. Így jelent meg aztán, még 1874-ben, a negyedrétt alakú, izléses kiállítású, illusztrált, úgynevezett „díszkiadás” első változata: *Petőfi Sándor költeményei*. Hiteles kéziratok alapján megigazított s hazai művészek rajzaival díszített első teljes kiadás. Budapest, Athenaeum 1874. VI, 758 l. r t. Előszavát, a Gregussé helyett, az Athenaeum-társulat igazgatósága aláírással Gyulai szövegezte. Mint ebből is kitűnik, Greguss és Gyulai eljárása között nem volt lényeges, minőségi különbség: Gyulai is négy költemény teljes kihagyása s további ötnek lényeges megcsonkítása mellett döntött (bizonyára ezért maradt el az első kiadás címéből az „Összes” jelző); másutt is kipontozott egy-egy sort. (Greguss hét verset hagyott ki teljesen s nyolcat csonkított meg nagyobb mértékben.) Gyulai beavatkozása majdnem formálisan nevezhető (a töle pótlólag beiktatott 3 költemény a kötet 534a—d lapjára került, tehát a kötet lapjainak átszámozását sem hajtották végre); a szerkesztő-csere célja elsősorban a háborgó közvélemény lecsillapítása volt. De a kötet megjelenése után Gyulait is megtámadták, sőt Závodszy Károly, az Otthon c. folyóirat szerkesztője, a rendelkezésére álló forrásokból közzé is tette a Gyulaitól mellőzött darabokat (*A hirdélyek ellen* című kivételével, melynek szövegéhez nem jutott hozzá), továbbá két, a kiadásban hiányosan közölt vers teljes szövegét (l. Otthon 1874. 1—18, vö. még Závodszy igazításával, uo. 186—189).

A díszkiadás, elvi szempontból erősen kifogásolható hiányai ellenére, Petőfi költeményeinek a korábbiaknál (az 1847. évi *Összes költemények* és az *Újabb költemények* anyagát együtt számítva is) lényegesen gazdagabb, teljesebb gyűjteménye volt: tartalomjegyzéke szerint 73 olyan darabot közölt, amelyek politikai okokból s további 17-et, amelyek egyéb ok miatt ekkor kerültek gyűjteményes kötetbe először; 8 versnek pedig, mely az *Újabb költemények*ben csonkán jelent meg, teljes szövege — gyűjteményben — ugyancsak itt látott először napvilágot. (NB. a díszkiadás szerkesztője ezeknek az adatoknak a megállapításánál az elkobzott kiadást nem vette figyelembe, pedig ebbe mintegy 10, kötetben kiadatlanak jelzett darab már belekerült.) A kiadás tehát kétségtelenül nagy lépést jelentett az elvi teljesség felé s a még hiányzó darabokkal fokozatosan kiegészülő újabb változatai (2—5. kiadás, *Petőfi Sándor összes költeményei* címen: 1877, 1878, ill. — címlapkiadása — 1879, 1884, 1889) utat törtek az ettől fogva elszaporodó különféle, képes vagy illusztrálatlan népszerű összkiadások számára.

Ugyanakkor azonban a díszkiadásnak a költemények elrendezése és szövegűsége tekintetében súlyos fogyatkozásai is voltak. Az *Összes költemények*, ill. az autográf kéziratok eredeti sorrendjét az illusztrációk gazdaságosabb elhelyezése kedvéért, tehát merőben gyakorlati szempontok miatt, sok helyütt önkényesen megváltoztatták, a szöveget pedig a hetvenes évek helyesírási gyakorlatához igazították, sőt az ejtésbeli sajtóságokra sem voltak mindig tekintettel. Nemegyszer a sorok vagy versszakok eredeti tördelésén is változtattak. A „hiteles kéziratok alapján megigazított első teljes kiadás” alcím tehát kétszeresen félrevezetőnek bizonyult. Az új kiadásokban, amelyek mindig a megelőzőn alapultak, s kivált népszerű változataikban („népies” kiadások, „képes népkiadások” stb.) a felületes gondozás, a változó

ortográfia és az egyre szaporodó sajtóhibák következtében tovább romlott, torzult a Petőfi-költemények szövege. Ebben a helyzetben szükségszerűen merült fel egy következetes elrendezési és valóban hiteles szövegű, tudományos apparátussal ellátott, tehát kritikai szövegkiadás létrehozásának igénye. Ennek alapjait a század kilencvenes éveire már kellőképpen megvetette a Petőfi-kutatás, a Petőfi-filológia is, amely a költő halálát követő évtizedekben a versek keletkezési körülményeiről, kéziratairól, közléséről stb. nagymennyiségű, rendszerezésre, feldolgozásra váró anyagot tárt fel.

A versek tudományos összkiadásának sajtó alá rendezését az Athenaeum megbízásából — a költő összes művei kritikai kiadásának keretében — Havas Adolf székesfehérvári tanár végezte. Havas a Petőfi-irodalomban járatos, képzett filológus volt; hozzáértését, szövegkiadási elveinek korszerűségét már előbb, egy népszerű Petőfi-kiadás megszerkesztésével bebizonyította: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Eredeti kéziratok és kiadások alapján megjavított új népies kiadás egy kötetben. Budapest, (1890) Athenaeum. VI, 706 l. Ez a külsőleg igénytelen kiadvány a tudományos kiadás közvetlen előzménye és előkészítője volt, a szövegűség, a versanyag elrendezése és teljesége tekintetében egyaránt.

A kritikai kiadásnak a költeményeket tartalmazó első három kötete a kilencvenes évek elején gyors egymásutánban hagyta el a sajtót: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Végleges, teljes kiadás. Életrajzi bevezetéssel ellátta Jókai Mór. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kísérte Havas Adolf. Budapest. Athenaeum. I. k. Elbeszélő költemények. 1892. XCV [1] 423 [1] l. 1 t., II. k. Kisebb költemények 1842—46. 1892. 576 l. 1 t., III. k. Kisebb költemények 1847—49. 1893. 719, XVIII l. 1 t. Havas gyökeresen szakított a korábbi hibás gyakorlattal: minden rendelkezésére álló forrást felhasználva arra törekedett, hogy a kiadvány — mint írja — „a legapróbb részletekig híven és teljesen tüntesse fel a nagy költő gondolatkincsét”. Mindenekelőtt helyreállította a verseknek az 1847 évi *Összes költemények*, ill. az 1847—1849. évi eredeti kéziratok szerinti sorrendjét. A nagyobb elbeszélő költeményeket, Petőfinek az *Összes költemények*ben követett eljárása szerint, a kiadvány élein, az I. kötetben közölte, ezen belül azonban (két kronológiai hibával) keletkezésük időrendjébe szedte. A „Függelék” anyagát a korábbi kiadásokkal ellentétben négy csoportba osztotta: „I. Zsengék” 1838—1843. „II. A költő által gyűjteményeiből kihagyott költemények. 1844—1849.” „III. Nem hiteles szövegek. 1845—1848.” „IV. Törödékek. 1839—1848.” Mint említettük, az *Összes*, ill. az *Újabb költemények* anyaga, a politikai fenntartások teljes elenyészésével, már a diszkidás későbbi változataiban elvileg teljessé vált; egyéb, a költőtől kihagyott, ill. elfelejtett versek, zsengék, törödékek még a nyolcvanas évek során is szép számban bukkantak fel; mindezeket, köztük a Baróti Lajostól szerkesztett „Petőfi újabb reliquiái” (Budapest 1887) versanyagát, Havas iktatta először — az „új népies kiadás”, ill. a kritikai kiadás függelékében — Petőfi összes költeményei közé. Ugyancsak elsőként vette föl a kihagyott versek csoportjába azokat az eredeti kéziratokból alig olvashatóan történt darabokat, amelyeknek szövegét Ferenczi Zoltán 1890-ben betűzte ki a közölte önálló füzetben (Kolozsvár) és a Petőfi-Múzeum c. folyóiratban (1892. 65—90). A kritikai kiadás költeményes sorozata tehát, bár „végleges” természetesen nem lehetett, megjelenése időpontjában valóban teljes volt. Ennek felülmúlta az előbbi kiadásokat a szövegközlés módszeressége és megbízhatósága szempontjából is. Havas látva a zűrzavart, amelyet a helyesírási modernizálás gyakorlata idézett elő, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nyelvi és ejtési sajátságokon túl a költő helyesírását és központozását is szigorúan tiszteletben kell tartani. E vonatkozásban „némi

következetlenség elsimitásán" kívül csak annyi engedményt tett, hogy a névmásokban a kettős Ily-t egyszerűsítette (pl. az *olly*, *melly* helyett *oly*-t, *mely*-t irt). Elveit következetesen alkalmazta, s az általa gondozott kiadás szövege, ha nem is hibátlan, egészében megbízható. Jegyzeteiben először gyűjtötte össze és értékesítette az egyes versek hiteles forrásaira (kéziratok, közlések), keletkezésük helyére, idejére s egyéb körülményeire vonatkozó adatokat, a fontosabb szövegvariánsok kíséretében. Kommentárjaiból, megközelítési módszeréből a lelküismeretesen tájékozódó, egzaktásra törekvő tudós rokonszenves vonásai rajzolódnak ki. Munkája fontos állomás a Petőfi-kiadások és a Petőfi-kutatás történetében: megszünteti a díszkiadás okozta anarchiát; a különféle, sűrűn egymásra következő reprezentatív és népies, illusztrált és illusztrálatlan összkiadások évtizedeken át az általa kodifikált szöveget sokszorozzák; jegyzeteit, amelyekben egy több évtizedes kutatási szakasz eredményeit összegezi, jóformán csak a jelen kiadás teheti majd fölöllegessé.

Havas munkájának bizonyos fogyatkozásaira — kivételes érdemeinek elismerése mellett — már első recenzió, Baróti Lajos rámutatott („Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról” Egyetemes Philológiai Közölny 1894. évf., 4 közlemény; klny.-ban is), nevezetesen 1. hogy a szövegvariáns-apparátus, amelyet Havas már eleve „a fontosabb, az igazán jelentős” eltérésekre korlátozva állított össze, még ilyen megszorítással is igen hiányos; egyébként a variánsok között „fontosság” szempontjából nem lett volna szabad — s elvileg nem is lehet — különbséget tenni, 2. hogy jegyzetei egyenletlenek: itt-ott hézagosak és sok tévedés csúszott beléjük. Ezeket a kritikai megjegyzéseket Baróti az egész kiadványra kiterjedő aprólékos bírálatában jogos korrekciók és kiegészítések tömegével támasztotta alá. Havas munkájának fogyatkozásai a későbbi kutatások, a századforduló óta napvilágra került szövegek és adatok fényében még szembeötlőbbekké váltak. Az első világháborúig, valamint a két világháború közt megjelent, túlnyomórészt a kritikai kiadásokon alapuló népszerű összkiadások ezeket a fogyatkozásokat nem feledtették; fő érdemük abban állt, hogy a költő hiteles oeuvejét az időközben előkerült versekkel időről-időre kiegészítették, illetőleg a nem Petőfiének bizonyult darabokat kihagyták. E kiadványok közül csak a fontosabbakat említjük.

A költő halála utáni 50 esztendei védelmi idő leteltével Baróti Lajos rendezte sajtó alá Petőfi verseinek első „szabad” kiadását (a kiadói jog 1899-ig az Athenaumé volt): *Petőfi Sándor összes költeményei*. A költő kéziratai s az eredeti kiadások alapján. Budapest 1900. Singer és Wolfner. [4] 435 l. Baróti ebben a népszerű összkiadásban, említett szakrecenziója tanulságai alapján, néhány ponton módosította a versek sorrendjét, a szövegeket pedig újra összevetette az eredeti forrásokkal. A függelék sok új, addig kötetben meg nem jelent darabbal (főként zsengekkel) gyarapodott. Átnéztet, ellenőrzött kiadás volt Kardos Alberté is: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Új népies és ifjúsági teljes kiadás egy kötetben. Debrecen 1909. XXVII (1) 786 l. (Változatlan címlap-kiadása: Debrecen 1916.) Voinovich Géza jegyzetes kiadása (*Petőfi összes költeményei*. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest 1921. Franklin I. k. 381 l. II. k. 344 l.) az első kísérlet volt az összes verseknek (beleértve az elbeszélő, ill. a gyűjteményekből kihagyott költeményeket és a töredékeket is) kronológiai elrendezési kiadására, a legkorábbi zsengektől a *Szörnyű idő*-ig, Petőfi utolsó fennmaradt verséig; a jegyzetekből, melyeket versről-versre a szövegek közé iktatott, a keletkezési körülmények népszerű előadásán túl Petőfi életének és költői fejlődésének vázlata is kikerekedik. Ferenczi Zoltán a centennárium évére rendezett sajtó alá egy népszerű kötetet: *Petőfi költeményei*. A költő születése századik

évfordulójának emlékére kiadja Budapest székesfőváros közönsége. Budapest 1923. XI [1] 626 l. Előszava szerint az eredeti kiadások és kéziratok alapján újra ellenőrizte a szövegeket, a függeléke pedig további darabokat iktatott. „Ez tehát emberileg teljes kiadás és részben teljesebb, mint bármely előző” — állapította meg.

Havas kiadása szempontjainak gyökeres felülvizsgálatát, a századvég óta jelentékenyen megszaporodott szöveganyag teljesebb és hitelesebb közzétételét, a kétes hitelű vagy nem hiteles szövegű darabok gondos megrostálását, a könyvtámyira duzzadt Petőfi-irodalom újabb adatainak és eredményeinek felhasználásával a jegyzetapparátus kiegészítését és revízióját nemcsak a Petőfi-kutatás és általában az irodalomtörténetírás érdekei tették több évtized elteltével mindinkább időszerűvé; ez az igény a könyvkiadás részéről is újra meg újra felmerült: a szinte évről évre megjelenő népszerű Petőfi-kötetek szerkesztői különféle félmegoldásokkal kísérleteztek, hogy a Havas-kiadás egyre feltűnőbb hiányait pótolják és hibáit kiküszöböljék.

Az 1948-as centenáriumi év, ill. Petőfi halálának 100. évfordulója — egy új, mélyebb és igazabb Petőfi-kultusz kibontakozásának, a Petőfi-kutatás fellendülésének e kettős nyitánya — mind a két igényt különös nyomatékkal vetette fel. Az Országos Széchényi Könyvtár, mint az összes egykorú kiadások, a legtöbb eredeti Petőfi-kézirat őrzője, s így a költő szellemi hagyatékának egyik letéteményese, a jubileumra egy új tudományos összkiadás snjto alá rendezésével készült. A tervezett sorozatból a szabadságharc százéves fordulójára Varjas Béla szerkesztésében meg is jelent egy kötet: *Petőfi összes költeményei*. I. köt. 1838—1844. Budapest 1948. Budapest Székesfőváros Irodalmi Intézete. [8] 376 l. 7 t. (Petőfi összes művei I.) A vállalkozás ezzel a kötettel félbeszakadt, és mint alább elmondjuk, ugyancsak Varjas irányításával, de megváltozott keretek közt egy — más szempontok szerint készülő — új kiadás munkálatai indultak meg. Mégis, a folytatás nélkül maradt kötet hasznos, tanulságos kísérlet volt. Varjas a kötetet a Havas-féle kiadáshoz képest sok tekintetben új, átgondolt és példás módszerességgel keresztülvitt szövegkiadási elvek alapján szerkesztette meg. Az összes verset, tekintet nélkül terjedelmükre, az egykorú kiadásokból és kéziratok gyűjteményekből kimaradt vagy töredékes voltukra, a kronológia gondos felülvizsgálása után, egyetlen időrendi sorban közölte, amelybe — címükkel — beiktatta még az elveszett darabokat is. A kötet tehát Petőfi legkorábbi fennmaradt kísérleteivel, zsengeivel kezdődött. Varjas szövegközlési alapelve a teljes betűhűség volt, beleértve a helyesírás archaizmusokat és a központozást is. Ezt az elvet — logikusan — a variánsapparátusra is kiterjesztette, tehát nem hagyta figyelmen kívül az ortográfiai és interpunkciós eltéréseket sem. Az időrendiség és a betűhűség elvével ma is egyet kell értenünk, annak ellenére, hogy az újabb, befejezésig jutott vállalkozás más alapokra épült. Ez a kötet volt továbbá az első, amely elvben — minden fellelhető hiteles szövegforrás felhasználásával — egy-egy Petőfi vers lehető teljes variánsanyagát regisztrálta. De ezen a ponton Varjas kétségtelenül túlzásba is esett, mert a jegyzetekben nemcsak az úgynevezett eredeti (hiteles szövegekből vett) variánsokat gyűjtötte össze, hanem olyanokat is, amelyek egyes későbbi kiadások (*Összes költemények* 1862, 1872; *Petőfi költeményei* 1874; Havas kritikai kiadása; Voinovich jegyzetes kiadása stb.) sajtó alá rendezése során keletkeztek. Ezekkel fölöslegesen terhelte meg a kritikai kiadás apparátusát, hiszen csak későbbi kötet szerkesztők szöveggondozásának szempontjait, módszerét vagy éppen következtelenségét illusztrálta velük. Nem szükséges tartozéka a kritikai kiadás jegyzeteinek a költő halála utáni közlési adatok feltüntetése sem (csak ha életében kiadatlan versről van szó; ilyenkor is elegendő az első közlés, ill. az első kötetközlés megjelölése). Ezzel szemben

viszont feltűnő a kötetben a keletkezéstörténeti és magyarázó jegyzeteknek úgyszólván teljes hiánya, ami az évfordulójáig rendelkezésre álló idő rövidségével menthető. Varjas maga is elismeri, hogy az „általános tudnivalók” tekintetében igen fukaron járt el: nem tájékoztat sem az egyes versek keletkezésének körülményeiről, indítékairól, sem forrásaikról és tárgyi vonatkozásairól. Különösen fontos lett volna az egyes versek — néha vitatható, néha kétségtelenül hibás — datálásának s ezen alapuló időrendi besorolásának indokolása. (Erre a kérdésre az ebben a vonatkozásban lényegében változatlan akadémiai kiadásról szólva alább részletesen kitérünk majd.)

Az 1949-ben újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia, amely egyik legsürgősebb feladatának tekintette a már évtizedek óta időszerű új Petőfi kritikai kiadás létrehozását, elvi és módszertani kifogások alapján vétőt emelt Varjas vállalkozása ellen, abbahagyta a kiadást, majd Varjas Bélát a sorozat teljesen új alapokon történő sajtó alá rendezésével bízta meg. A kiadásnak a verseket tartalmazó kötetei így csak néhány évvel a százéves forduló után kerültek ki a sajtó alól: *Petőfi Sándor költeményei*. Budapest 1951. Akadémiai Kiadó. I. köt. 430 l. 6 t.; II. köt. 407 l. 5 t.; III. köt. 383 l. 6 t. (Petőfi Sándor összes művei 1—3.) Varjas a kiadás szerkesztése során az MTA Irodalomtörténeti Bizottságától jóváhagyott első kritikai kiadási szabályzat előírásait követte (a szabályzat szövegét csak később tették közzé, l. MTA I. OK 1953. III. 53—55). Három lényegesebb kérdésben kellett változtatnia korábbi szerkesztési elvein: 1. a zsengéket, töredékeket a kronológiai sorból kiemelve a III. kötet végén függelékben helyezte el (az eredeti elképzelése szerint is ide került kétes hitelű művekkel együtt), 2. a szövegek helyesírását modernizálta, 3. csak az egykorú megjelenési adatokat (ilyenek hiányában az első posztumusz közlés adatát) tüntette fel s a nem-eredeti variánsokat elhagyta. Ez az utóbbi módosítás kétségtelenül hasznára vált a kiadásnak, hiszen fölös adatok ballasztjától szabadította meg, az első kettő azonban alapján helyes elgondolásoknak szegte útját. Az első szövegkiadási szabályzat még annak a jószándékú, de alapján hibázott törekvésnek a jegyében született, hogy a klasszikusok kritikai kiadásai ne csak a tudományos igényeket, hanem egyúttal és közvetlenül a szélesebb olvasóközönségét is kielégítsék, tehát hogy az akadémiai kritikai kiadások mind a tudományos forráskiadvány, mind a népszerű összkiadás funkcióját ellássák. Ez a törekvés — megvalósíthatatlan voltánál fogva — sok, voltaképpen hiábavaló fejtörést és munkát rótt a szerkesztőkre, tudományos szempontból káros engedményekre készítette őket, s forrása lett annak az elvi és módszertani bizonytalanságnak, melynek bélyegét más korai kritikai kiadásainkkal egyetemben az akadémiai Petőfi-sorozat is magán viseli. Ezzel függött össze a szabályzatnak az a rendelkezése is, hogy a zsengéket és a töredékeket függelékbe kell tenni. Ez az előírás ellentmondott az időrendiség egyébként helyesen leszögezett elvének, de a zsengek elhatárolásának problémáján kívül különösebb nehézségeket nem okozott s nagyobb hátrányokkal nem járt. Annál súlyosabb következményei voltak a helyesírás modernizálására vonatkozó rendelkezésnek. A szerkesztők konkrétan előírás híján (ilyet készíteni persze hálátlan és ugyancsak hiábavaló feladat lett volna) külön-külön kísérleteztek az átírás különféle módozataival: némelyek szabadelvébben, mások óvatosabban jártak el; volt aki részletes áttekintő táblázatot közölt az átírt jelekről, illetve helyesírási sajtáságokról; de mindnyájan érezték, hogy a különféle modernizálási kísérletek óhatatlanul a szövegreontás kockázatával járnak. A Petőfi-kiadás szerkesztői is hasztalan igyekeztek a modernizálást a szövegéhség követelményeivel összeegyeztetni. A jegyzetek bevezetése szerint megtartották az eredeti írásmódot „minden olyan esetben, amikor az a költő nyelvének a mai köz-

nyelvtől eltérő hangállapotát fejezi ki"; az ezt követő fejtegetések és a felhozott példák azonban éppen azt mutatják, hogy a helyesírási és a nyelvi (ejtési) sajátságok között nincs pontosan meghúzható határvonal, s kivált hogy verses szövegek modernizálását a prozódia sérelme nélkül nem lehet végrehajtani; már pedig ennek tiszteletben tartása a kritikai kiadási munka egyik alapvető követelménye.

Az akadémiai kiadás keletkezéstörténeti és magyarázó jegyzetanyag nélkül jelent meg, akárcsak előzménye, a folytatás nélkül maradt centenáriumi kötet. Bár az utóbbira vonatkozó hivatalos bírálat ezt a feltűnő hiányosságot is szóvá tette, s az említett szövegkiadási szabályzat is úgy rendelkezett, hogy a jegyzeteknek — egyebek mellett — tartalmazniuk kell „mindazt, amit a filológiai kutatás az illető mű keletkezéséről és további történetéről kiderített”; ennek követelésétől ezúttal mégis el kellett tekinteni, mert a sorozat megjelenése további esztendőkkel tolódtott volna el; egyébként pedig a szerkesztőnek az az elgondolása, hogy az egyelőre mellőzött jegyzetanyagot a sorozat utolsó, függelék-kötetében tenné közzé (l. az előző utolsóelőtti bekezdését), elfogadható megoldásnak tűnt. Így történt, hogy a kiadásnak a költeményeket tartalmazó első három kötete, tehát a költő életművének legfontosabb része, csaknem kizárólag a leelőhelyek, megjelenési adatok és szövegváltozatok felsorolására szorítkozó, tehát merőben szövegkritikai jellegű jegyzetapparátussal látott napvilágot. Már pedig elvileg és gyakorlati tapasztalatok alapján egyaránt leszögezhetjük, hogy a szövegkritika az életrajzi-keletkezéstörténeti anyagot nem mellőzheti büntetlenül: a szövegek hitelességének, időrendjének, változatainak s ezek egymáshoz való viszonyának kérdései elválaszthatatlanul összefonódnak a művek keletkezési körülményeivel. A Varjas-féle kiadásnak ezzel a (többé-kevésbé kényszerű) önkorlátozással összefüggő, abból következő fogymutataira, főként a kronológia számos hibájára, már a legelső kritikák rámutattak (vö. pl. TTJ: PÖM I. OK III. 1952. 182—202); az azóta eltelt évek kutatói tapasztalatai pedig sok példával bizonyítják, hogy ez a kiadás

legalábbis az említett kötetekben — a maga elé tűzött szerényebb célt, a korszerű szövegközlést sem tudta maradéktalanul megvalósítani, még a helyesírási kérdésektől elvonatkoztatva sem. Különösen érezhető az egyes versek keltezését s ezzel összefüggő időrendi helyét indokoló jegyzetanyag hiánya. Ilyen magyarázatokkal a kiadás éppen akkor marad adós, amikor a keltezés problematikus és az időrendi besorolás helyességéhez kétség fér. (Varjas az előszóban sommásan próbálja elintézni ezt a kérdést, s fejtegetései végén Ferenczi két cikkére, Petőfi-életrajzára, valamint Voinovich feljebb említett kiadására utal, mint amelyeket az időrend meghatározása során felhasználhat. Túl azon, hogy ezek a források elavultak és elégtelenek, érveikre, adatokra — szükség szerint — esetről-esetre hivatkozni kellett volna.) A szerkesztőnek a pótlólag kiadandó külön jegyzetkötetre vonatkozó javaslata pedig eleve illuzórikus volt, mert egy ilyen jegyzetanyagnak a fentiek szerint mindenképpen a hozzá tartozó szövegek sajtó alá rendezésével egyidejűleg, azaz összhangban kell készülnie, még ha külön és később jelenik is meg.

Az akadémiai Petőfi-kiadás verssorozata már az 1950-es évek elejétől fogva az addigiaknál teljesebb és megbízhatóbb népszerű összkiadások megjelenését tűzte lehetővé, s így legalább ebben a vonatkozásban igazolta az Akadémiától diktált sietséget. A Petőfi-kutatásnak azonban legfeljebb hasznos munkaeszköze volt, de szilárd alapja nem lehetett. A kutatók — jobb híján — továbbra is a Havas-kiadás elavult és hiányos jegyzeteire támaszkodtak.

Az első kritikai kiadási szabályzat tévedéseit az Akadémia 1954-ben korrigálta ki. Ez a szabályzat (szövegét l. I. OK 1954. V 239—241) vonta le

először annak a fölismerésnek a konzekvenciáit, mely szerint a kritikai kiadásokban nincs helye semmiféle, az olvasóközönség igényei címén teendő, a tudományosság rovására menő engedménynek, s hogy a kritikai kiadások éppen így, ezáltal válnak a népszerű kiadások valóban megbízható alapjává. A Petőfi-kiadás V. kötete („Vegyes prózai művek”) már ennek a szabályzatnak az előírásai szerint, betűhív szövegekkel és általában korszerűbb szerkesztési módszerrel készült, szintűgy a sorozat többi kötete is. Az utolsó, VII. kötet („Levelezés”) még jobban szakít az első kötetek módszerével; ezt már valóban csak néhány elrendezési, formai megoldás kapcsolja a sorozat egységébe, s kevésbé az első kiadás záró, mint inkább a jelen, átdolgozott, új kritikai kiadás próbakötetének tekinthető.

PETŐFI KÍSÉRLETEI ÖNÁLLÓ VERSFÜZET KIADÁSÁRA; VERSÖSSZEÍRÁSOK

(1839 — 1843)

A költőt már az 1839. évi ostffyasszonyfai nyár óta foglalkoztatta versei önálló (füzetes) kiadásának terve. Orlay így ír erről: „Petőfi [Ostffy-]Asszonyfán, Sopronban, katonáskodása idején, s onnan visszatérte után rövid időzése alatt Pápán, számos költeményt írt, melyeket ő inkább csak erős emlékezetében hordott, majd neki ülven egy füzetbe össze szedett, majd meg összetépte, némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával meg újra össze írta, s számíttgatta, hogy mily kötetkét adnának ki nyomtatásban. [...] Alkalmam volt egy összeírt füzet versét elolvasni, s még most is visszaemlékezem azon benyomásra, a mit az akkor reám tett” (OrlAd 18). Orlay e helyen kifejezetten az 1839 nyara és 1841 márc. vége közötti időszakról szól, s ezen belül is annak, hogy barátja versei kéziratát összetépi s „némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával” új gyűjteményt állít össze, csak ostffyasszonyfai tartósabb együttlétük alatt lehetett tanúja; a katonáskodás soproni szakasza s az első, rövid pápai időzés ebben a vonatkozásban nem jöhet számításba. Az azonban lehetséges, hogy egy ilyen versfüzet végigolvasására 1841 márciusában, Pápán volt Orlaynak alkalma.

Mint a későbbi időkre vonatkozó emlékadatok is tanúsítják, Petőfi nem azért frogatta össze verseit, hogy el ne felejtse őket („erős emlékezetében” valóban megbízhatóan voltak elraktározva), hanem a tervezett önálló kiadás előzménye- s egyben pótlásaként is: hogy mások, bizalmasabb barátai elolvashassák. Az a korai gyűjtemény, amelyben Orlay lapozott, elveszett, s tartalmának legfeljebb töredéke maradt fenn, esetleg átdolgozott formában (l. az elveszett versekről szóló fejezetben, →139), de előkerült s ma is megvan az 1841 őszén Pozsonyban Neumann Károlynak „baráti emlékül” ajándékozott *Lanc Versei* c. gyűjtemény kézírata, melynek füzet-formája, címlapja, tartalomjegyzéke azt mutatja, hogy Petőfit ekkor már foglalkoztatta versei önálló kiadásának terve. A *Lanc Versei* azonban inkább csak afféle játék volt ezzel a gondolattal s aligha közvetlenül kiadásra szánt kézirat. Bár Kemény János, az egykori aszódi iskolatárs, később poszonyi diák, a Petőfi életrajzát író Ferenczi Zoltánnak úgy nyilatkozott, hogy a költő a füzetkét 1841 őszén „kiadás végett elvitte Wigand könyvárushoz”, s ettől visszautasítva ajándékozta volna el (l. a füzetről részletesen 6. sz. jegyz., →198, az állítólagos kiadási tervről →201); ez azonban a költő verseinek egy másik, később összeírt gyűjteményével, 1843 tavaszán történhetett (l. alább). A *Lanc Versei* anyagát Petőfi feltehetőleg egy nagyobb kézíratos gyűjteményből válogatta ki, melyet Pápára is magával vitt. A Képzőtársaságban bírálatra benyújt, ill. később az Athenaeumnak elküld a *Lanc Versei*-be felvett s abból kihagyott darabokat egyaránt (az előbbire példa: *Kurultyó, Újság, Vándordalok*, az utóbbira: *A visszatért, Két vándor, Hazám-ham*). Hogy mindezeket nem csupán emlékezetében őrizte, hanem kézírattal is, arról iskolatársának, Roboz Istvánnak adata tanúskodik. Eszerint Nagy Sándor pápai diák, később ref. lelkes, Petőfi pápai diákéve alatt,

Orlay és Petőfi közös lakószobájában, egyszer meglátta az utóbbinak „egy cukorsüveg borítékba bevarrt, 5—6 ívnyi írott verses könyvét”; amikor megkérdezte, hogy kinek a verseit tartalmazza, a költő „elragadtatva, szikrát hányó szemekkel felelte: Ezek az én verseim, saját pennámból folyt minden sora”. A belelapozó Nagy Sándornak a *Hazámban* című vers *Vándor daruid V betűje szállt* sora tűnt a szemébe, s amikor érdeklődve az egész verset elolvasta, gyönyörűnek találta. Petőfi önérzetesen jegyezte meg: „Ilyen az, barátom, mind!” (Somogy, 1906. szept. 30.: 1.) Az egyébként torzításokra hajlamos, regényes fantáziájú Roboz késői emlékezésének ezt az epizódját a kézirat érzékletes leírásán kívül azért is hajlandók vagyunk hitelesnek elfogadni, mert a *Hazámban*, ill. annak egy korábbi változata feltevéssünk szerint csakugyan ott kellett hogy legyen már a Pápara érkező Petőfinél (l. 69. sz. jegyz., →358); egyébként ezt az esetet Roboz feltehetőleg később magától Nagy Sándortól hallotta, aki a Képzőtársaságnak annakidején szorgalmas verselő-szavaló tagja volt (l. Bodolay 745).

Petőfi 1842 szept.—okt. folyamán Mezőberényben, ahol Orlay szerint több költeményt írt, barátjával együtt egy kis kötet kiadását tervezte, mely az ő költeményeit és Orlay néhány elbeszélését tartalmazta volna. „Szándékunkban — írja az utóbbi — az akkori helybeli jegyző, Bonyhai Benjám [. . .] buzgón ösztönzött. Azonban pénz és kiadó nélkül számítottunk, s így a szándéknál tovább nem boldogultunk.” (OrlAd 350.)

Szuper Károly, Petőfi színésztársa, Székesfehérvár [1842] nov. 18-i keltezésű naplójegyzetében írja, hogy a költő átvitte hozzá „összeszedett” verseit, s ő (Szuper) néhány szavalásra alkalmas darabot szemelt ki közülük. (Szuper 18.) Meg kell jegyezni: az „összeszedett versek”-en nemcsak versesfüzetet, hanem külön lapokból álló kéziratcsomót is érthetünk. Orlaynak Gyulaihoz írt levele Szuper feljegyzését támasztja alá: úgy emlékszik, hogy Petőfi székesfehérvári színészkedése idején is (Orlay ugyan tévedésből 1843-ra teszi ezt) tervezte egy kis füzetnyi költemény kiadását (l. OSZK Kézirattár, Fond VII. 158. sz. 7).

A közös kötetkiadás terve Jókai emlékezése szerint Kecskeméten újra fölmerült: Petőfi és Ács Károly költeményekkel, Jókai egy novellával járult volna a vállalkozáshoz. Ez azonban meghiúsult, mert a cenzor a kötet egyik, kísérletképpen előre bemutatott darabját, Petőfi *Disznótorban* c. versét, elutasította; Ramazetter Károly, egykori kecskeméti nyomdászsegéd Petőfi állítólagos, önállóan kiadott „búcsúzőkönyvecskéjéről” beszélt Eötvös Károly Lajosnak; a költő távozása körüli időben az egykorú nyomdai feljegyzés szerint készültek is színészi búcsúversek, s bár egyetlen eredeti példány sem ismeretes belőlük, talán köztük volt a Petőfinek tulajdonított *Búcsúzó* is (l. 78. és 112. sz. jegyz., →385, 486).

Egy „Petőfi naplójá”-nak nevezett versgyűjteményes füzetről, amely állítólag Szuper Károly (Petőfi színésztársa) hagyatékában még megvolt (hozzá pedig csak 1843 első negyedében Kecskeméten kerülhetett), ad hírt K. I. kései és ellenőrizhetetlen cikke (PN 1913. dec. 3.: 18); — ez szöveg-törödékeket is közöl és említ egy Ida című, „nagyobb, drámai hangulatú elbeszélést”, mely a tartalmi leírás alapján az azonos címet viselő, Petőfinek tulajdonított költeménnyel azonosítható (l. 113. sz. jegyz., →495).

Petőfi 1843 ápr.—máj. havi pozsonyi tartózkodása idején Wigand könyvkereskedőnek el akarta adni költeményeit, de az elutasította, pedig a kortársi emlékezés szerint köztük „már több megvolt, melyek későbbben megjelentek” (l. Delhányi 47). Pozsonyban tehát kellett, hogy legyen a költőnél egy kéziratos füzet, mely verseinek letisztázott gyűjteményét tartalmazta. Ezt összeírhatta Kecskeméten vagy több hetes pápai tartózkodása idején (1843. ápr. 15.—máj. 5—10., az időpontokra nézve l. 113. sz. jegyz., →490).

Az időrendben ezután következő adatok már a *Versék* 1. füzeté előtörténetéhez tartoznak. Petőfi 1844. aug. 10-én Samarjay Károlyhoz intézett levelében maga említi, hogy verseit, melyeket a Nemzeti Kör ad ki, „még Debrecenben” összeírta (l. VP VII. 30); hogy egy korábbi (pl. a feljebb említett pozsonyi) gyűjtemény alapján-e vagy emlékezetből, nem tudjuk. A Debrecenben készült füzetet vette a hóna alá, amikor távozása előtt Pákh Albertet felkereste és 150 váltó forintnyi adósságára kezességet kért tőle; midőn Pákh megkérdezte, hogy miből fogja majd tartozását megfizetni, „összeírt költeményeire mutatott” (FPÉ I. 347, Gyulai Pál közlése nyomán); „egy heti kínos vándorlása” alatt (Debrecenről Pestig) — mint *Úti leveleiben* írja (l. VP V. 64.) — ebben a kötet versben volt minden reménye; Pesten ezzel állított be régi barátjához, Sass Istvánhoz, akinek emlékezéseiben részletes leírást kapunk a kéziratról: köntöse „belső zsebéből egy irattekercset vett elő s mielőtt íróasztalomra letenné, elmondá, hogy ezek részben megjelent, részben kiadatlan költeményei [. . .]. E csomagban voltak Pönögei Kis Pál néven összes költeményei sajátkezüleg szépen leírva, egyes lapok szélvonalakkal ellátva, külső táblája ékes betűkkel címezve. A negyedrétülleg összevarrt s hüvelyk vastagságú füzetnek zöldes fakó színe s érdes papirosa szűk anyagi körülményt látszott elárulni”. („Petőfi mint Pönögei Kis Pál megérkezik Pestre.” VU 1887. jan. 2.: 6. A Pönögei Kis Pál álnévről l. 91. sz. jegyz., →422.) Jókai legkorábbi Petőfi-emlékezésében (1855) felidézi Petőfi és Várady Antal 1844 tavaszi pesti megismerkedésének e kézirattal kapcsolatos jelenetét: a fiatal ügyvéd, kollégája Fekete Lajos lakásán, egyre növekvő érdeklődéssel olvassa Petőfi kéziratban levő verseit, s csak ezután, sürgető kérdésére, hogy ki is a szerzőjük, mutatja be neki barátja a félrehúzódt Petőfit (l. Jókai: TÉ I. 28—30. és némileg eltérő változatban HP I. XXXVII—XXXVIII, a kiadás bevezetőjében). Feltűnő, hogy mind Jókai, mind az esetet három évtizeddel később Várady elbeszélése nyomán újra felelevenítő Baróti Lajos (VU 1885. dec. 20.: 814—815, tévesen 1843 nyarára datálva; ennek cáfolatát l. VP VII. 310) külön lapokból álló kéziratcsomóról beszélnek; de ez feltehetőleg Jókai tévedése volt, aki másodkézből dolgozta fel az állítólagos epizódot (az öreg Várady már kinmutathatóan Jókai előadását követi). A költő, aki előbb kiadótól kiadóiig hiába „hurcolta” költeményeit, (l. levelét Tárkányi Bélához, ill. Samarjay Károlyhoz, VP VII. 28, 30), végül Vörösmarty Mihályhoz fordult, aki barátságosan fogadta, a kéziratot magánál tartotta, s hamarosan lépéseket is tett a versek kiadása érdekében. (l. Sass István i. emlékezését, VU 1887. jan. 2.: 6.) Kezdeményezésére a Nemzeti Kör 1844. márc. 27-i és máj. 11-i ülésén foglalkozott a kérdéssel: e két időpont között Vörösmarty Mihály, Szigligeti Ede és Vachott Sándor mint a versek megvizsgálására kiküldött bizottság tagjai átolvasták a kéziratot, mely a Kör jegyzőkönyve szerint 10 ív terjedelmű volt. (A jegyzőkönyvek teljes szövegét l. PetMúz 1893. 1. sz. 13, 15.) Petőfi, feltehetőleg még a második ülés előtt, a bírálók javaslatának ismeretében és figyelembe vételével elkészítette a *Versék* 1. füzetének nyomdai kéziratát. A Debrecenben összeírt alapkéziratnak (amelyből másolt) néhány lapnyi töredéke dunavecsei ismerőse és szerelme, Nagy Zsuzsika hagyatékából került elő; ebből a töredékből megállapítható, hogy a gyűjtemény tartalmában és elrendezésében lényegesen különbözött a *Versék* 1. füzetének nyomdai kéziratától (l. 85. sz. jegyz., →402). — E helyen csak a még 1843/1844 fordulójára táján készült kézirat sorsát kísértük végig a rendelkezésre álló adatok alapján; a *Versék* 1. kötete kiadásának részletes történetét kiadásunk II. kötet jejegyzeteinek bevezetésében ismertetjük majd.

PETŐFI VERSEINEK KÖZLÉSE

(1842—1843)

Petőfi már 1838/1839. évi selmeci tartózkodása alatt, tehát első költői próbálkozásai idején, mondogatta Szeberényi Lajosnak, hogy mennyire szeretné legalább egy költeményét nyomtatásban látni (l. SzebNÉ 9); egykori barátja ezt 1845. évi, személyeskedéssé fajult hírlapi vitájuk során így fogalmazta meg: „sokkal előbb láttam nyomva nevemet, mint a szavakkal hősködő segédszerkesztő [ti. Petőfi], ki nem egyszer tudakozta tőlem [Selmecen? vagy később levélben?] mikép intézte a dolgot, hogy csak egy verse közöltessék valamelyik hírlapban. . .” (l. SzebSzáz 1845. ápr. 22.: 251.) Szeberényi állítását igazolja az az újabban ismeretessé vált tény, hogy Petőfi néhány verse 1841-ben az ő közvetítésével, sőt az ő másolatában került a Pécsi Aurora c. almanach szerkesztőjéhez, Balogh Károlyhoz; s ha minden a beküldő elképzeléseinek megfelelően alakul, Petőfi valóban Szeberényi révén láthatta volna először a nevét nyomtatásban, ha nem is „hírlapban”. De, mint másutt részletesebben elmondjuk, a versek kimaradtak a kötetből, amely egyébként közel egy éves késéssel jelent meg. (l. 3. sz. jegyz., →190.) Petőfi kívánsága, melyet az 1841/1842-i pápai iskolaévre vonatkoztatva Orlay is említ, csak 1842 tavaszán teljesülhetett; Garayval, a Regélő szerkesztőjével ugyan, akihez osztálytársa Kozma Sándor közvetítésével és ajánló soraival juttatta el „három kiválasztott költeményét”, kudarcot vallott (l. OrlAd 346), Bajza József, az Athenaeum szerkesztője azonban május 22-én, alig három héttel Petőfi kísérő sorainak kelte után, kiadta *A borozó-t* (l. 60. sz. jegyz., →337). Versei ettől fogva egyre sűrűbben jelentek meg az Athenaeum és más folyóiratok, lapok hasábjain, zsebkönyvekben, naptárakban és másutt. *A folyóiratok* közül, mint további publikációs lehetőséget, a Honderút már 1843 elején számításba veszi: márc. 14-én kéri Bajzát, hogy neki megküldött versei közül, „ha jut”, a Honderúnek is adjon (l. VP VII. 19); ez azonban majd csak 1844-ben közöl tőle verset; 1843 ápr. eleji pesti tartózkodása alatt újra kísérletet tesz a Regélő szerkesztőségében is; ezúttal a felajánlott négy költemény közül kettő megjelenik s feltehetőleg a másik kettő is csak azért nem, mert Petőfi Garay „hítségése” miatt (ti. hogy a költő kikötése ellenére nem az „Andor diák” álnév, hanem Petőfi név alatt közölte a verseket) tiltakozó glosszát tétet közzé az Athenaeumban. (l. 81. sz. jegyz., →391.) Ugyancsak 1843-ban jelenik meg Petőfi első és egyetlen verse a Magyar Életképekben (az Életképek előzményében): *Az utolsó alamizsna*; ezt a költő 1843 nyarán adhatta át Frankenburgnak és nem április 10-én, amint a szerkesztő emlékezéseiben tévesen állítja. Akkor az ugyancsak Frankenburg-szerkesztette Emlény c. zsebkönyv 1844. évi kötetébe szánt versét (verseit?) hagyta a szerkesztő lakásán; hogy melyiket, ill. melyeket, azt csak találgathatjuk (l. az említett költemény jegyzetét, →94. sz. 431). Ez volt tudomásunk szerint Petőfi első kísérlete, hogy *irodalmi almanachban* jelentessen meg verset, de a szóban forgó kötet csak prózai műveket közölt. A „Szivárvány” c. zsebkönyvben, melyet az 1843.

júl. 19-i miskolci tűzvész áldozatai javára az év végén adtak ki, már Petőfi-
nek két költeménye is napvilágot látott (l. 83. sz. jegyz., →397). A pápai
Képzőtársaság 1845. évi „Tavaszi” c. zsebkönyvében Petőfi érdemkönyvbe
írt verseinek jó részét kiadták; néhányat közülük a későbbi Petőfi Sándor
név alatt, amiért a költő megnevezte és gúnyos glosszában támadta a szer-
kesztőket (l. 48. sz. jegyz., →310). — *Naptár*: Petőfi *Vendég* c. verse és
Mi haszna, hogy a csoroszlya . . . c. népdala — *Szántásvetés* címen — meg-
jelent az 1843-ra 1842. júl. 2. felében kiadott pápai Népbarát c. kalendárium-
ban; a naptár ez évfolyamának mindeddig egyetlen ismert eredeti példánya
a közelmúltban került elő (l. 35. és 64. sz. jegyz., →279, ill. 346). — Esetleg
egykorú *röplapon* jelent meg a kétes hiteles *Bucsuszó* (l. 112. sz. jegyz.,
→486). — Mint szerényebb közlési lehetőséget, számításba kell vennünk az
egykorú *kézírtos diáklapokat* is. De bár ilyeneket Sopronban, Kecskeméten
és Debrecenben is „adtak ki” a diákok, 1842—1843-ból tudunkkal egy sem
maradt fenn olyan, amely Petőfi-verset tartalmazna.

ELVESZETT VERSEK

(1835—1843)

ÖSSZEFOGLALÓ, TÖBB VERSRE UTALÓ ADATOK

Gyermekkori üdvözlő versek. [Aszód? 1835—1838?] Az idősb Petrovics István 1848 őszén a Jellačić betörése után alakult pesti önkéntes szabadcsapat zászlótartója lett. Potemkin Alfonz mondta el fiának, Egerváry P. Ödönnek, hogy a „jó öreg” a táborban szívesen és sokat beszélt országszerte ismert költőfiáról; egyebek közt megemlítette, hogy Sándor „már elemi iskolás fiú korában elkezdte a verselést; valahányszor csak szüleinek név- és születésnapja volt, mindannyiszor saját eszmezsengéjével örvendeztette meg őket, ő maga komponálta az üdvözlő mondókát és mindig versekbe foglalva; »na hiszen az igaz, hogy bizony nem voltak azok valami világra szóló szép versek — mondá az öreg —, de mi még sem akartuk elhinni, hogy a mi gyermekünkől anyyi is kitelik, tanítójára esett a gyanúnk, hogy az írta ki neki valahonnan vagy pedig az csinálta; de végre is kisért, hogy biz' az Sándor fiamtól telt ki«”. (Egerváry P. Ödön: Petőfi atyja mint szabadságharcos. VU 1882. II. sz. 170—171.) Az öreg Petőfinek ezt a többszörös közvetítéssel fennmaradt emlékezését némileg alátámasztja az a tény, hogy Petőfi legkorábbi ismert verse csakugyan köszöntővers: az [*Immár kész koszorúnk* . . .] című (→ I. sz.); bár ez az iskola előljárójának szól, mégis feltehető, hogy a befejező sor szerint „édes szülei kebelére” siető diák hazaérkezése alkalmára, sőt születés- vagy névnapokra is készített üdvözlő rigmusokat, ezek közül azonban egyet sem ismerünk.

Szerelmes versek, Aszód [1837?—]1838. Petőfi — katonakorában visszaemlékezve aszódi szerelmére — a *Galga partjához* [ti. a Galga partjaihoz] címzett versében (→ 18. sz.) maga árulja el, hogy az a lány „csalta lantjára” az első éneket; később *Uti jegyzetei*-ben is írja, hogy Aszódon kezdett először „verseket csinálni”, s hogy a verselés „a szerelem eredménye volt” (I. VP V. 19). Ezek a szerelmes költemények az emlékezések egybehangzó tanúsága szerint Cancrinyi Emíliahoz, egy aszódi özvegy papné leányához szóltak.

Dömök Elek arra emlékezik (Üstökös 1877. máj. 13.: 220), hogy az ő, Esztergáli Miska és Petőfi szerelmes versei közül csak az utóbbiak voltak jók; „verseményeiket” (verses leveleiket?) sohasem kézbesítették „az illetőknek”. Verner László, Koren tanár elbeszélésére hivatkozva, azt állítja, hogy Petőfi szerelmes versei később Cancrinyi Emma tanítójának kezébe kerültek, aki átadta őket Korennek, s költőjük szégyenpaddal bűnhődött (VU 1893. máj. 14.: 339). Maga Koren, Petőfiről írt cikkében (I. VU 1875. máj. 30.: 337—338) nem említette ezt. Cancrinyi Emília később menyének, Mocskonyi Gyulánának beszélt arról, hogy kis iskoláslány korában Petőfi verseket csempészett hozzá, de ő ezeket, anyja haragjától tartva, elégette (I. Osváth Gedeon: Petőfi aszódi ifjúsága. Aszód 1925. 15). Taly János már úgy tudja, hogy Petőfi a lányhoz juttatott verseiben „lángolóan adott kifejezést szíve érzelmeinek, s verseit a lányka érdeklődéssel olvassatta és híven rejtegette az anyai szemek elől”; az egyik küldemény azonban, amelyet Petőfi

az udvarra dobott, a vályúba esett, s az anya feljelentésére Koren véget vetett a „viszonynak”, (PN 1897. aug. 5: 3.) Az emlékezők többsége azonban kifejezetten szerelmes *levelekről* tud (l. az alábbi adatot, továbbá VP VII. 237—238), Cancrinyi Emília pedig 1884-ben azt mondta Baróti Lajosnak, hogy Petőfi csak nevenapján üdvözölte verssel, egyébként leveleket küldött neki (Osváth i. m. 15—16). — L. még a Cancrinyi Emíliahoz intézett költemény: *A hűtelenhez jegyzetét* (→2. sz. 185).

Versek, Aszód 1837—1838. Török Aurél, aki az 1880-as években Szarvason a 80 esztendőes Korent és Petőfi még életben levő egykori aszódi iskola-társait: Delhányi Zsigmondot, Sárkány Jánost kifaggatta Petőfi-emlékeikről, azt állítja, hogy Petőfi II. évi szintakszista korában (tehát az 1837/1838. iskolai évben) a költészettel már „tüzetesebben foglalkozott s maga is verseket írt”, Cancrinyi Emmához azonban csak prózában „sok lapon teleírt” leveleket intézett. (L. MSalon 1885/86. IV. 13.)

Iskolai verses gyakorlatok, Selmec 1838/1839. Petőfinek Selmecen rendszeres iskolai feladatai közé tartozott magyar nyelvű verses gyakorlatok készítése. Ezekben — az emlékezések szerint — ő volt a legügyesebb, sőt segített is a gyengébbeknek, bár a költészettan szabályait nem szajkózta úgy be, mint a jó tanulók. Ezért tanára, Boleman István, eleinte nem is akarta elhinni, hogy a feladatot ő készíti el. (L. SzebNÉ 11, Koroncy Imre: „Petőfi életéhez”. Figyelő 1889. XXVII. 54.) Gyulai szerint (PSLK 24) Petőfi erre „dühbe jött, új feladatot kért, s tanítója szeme előtt megírta!” Boleman utóbb állítólag felismerte Petőfi költői tehetségét, biztatta a fiút; s később, távozása után, mondogatta is, ha a sok rossz verses dolgozat miatt néha türelmét veszítette: „Ille lurco Petrovics hoc scivit.” (Az a betyár Petrovics hezseg értett ehhez!) (L. Koroncy i. m. 55. és 58.) — Petőfi iskolai dolgozataiból semmi nem maradt fenn.

Szeberényi Lajosnál maradt versek, Selmec 1838/1839. Szeberényi említi, hogy Petőfi Selmecen megmutatta neki verseit, néha még írás közben; véleményét kérte róluk. (SzebNÉ 9.) Távozása előtt rábízta (neki ajándékozta?) kéziratait: a liceum Magyar Társaságának 1839. febr. 16-i jegyzőkönyve szerint Szeberényi Lajos ifjúsági elnök Petőfi nála hagyott munkáiból olvasott fel; az ekkor elhangzott *A költő keserve* c. verset egyhangúlag örömdomkönyvre méltónak találták (l. alább az egyes elveszett versek közt, 142). A Szeberényinél maradt költemények közül előkerült még az *Áldozat* című a *Bű* című (ez utóbbi valószínűleg az imént említett vers változata), melyeket Szeberényi a pécsi Auróra zsebkönyv 1842. évfolyama részére más versekkel együtt elküldött (l. 3. sz. jegyz., →190), valamint a Szeberényi emlékkönyve részére írt [*Kegytelen a végzet* . . .] c. vers (bár ez inár nem is nála hagyott, hanem hozzá intézett darab volt, vö. 5. sz. jegyz., →196); nem tudjuk pontosan, hogy a Földvály Masznyik családhoz került Petőfi-zsengék közt volt-e néhány a Selmecen maradtak közül; többségük bizonyosan később — 1840—1841-ben — jutott Szeberényihez (l. 7. sz. jegyz., →203). Mindezek úgyszólván a véletlen szeszélyéből kerültek elő; feltehető, hogy több kézirat elveszett az 1850-es évek elején Szeberényinél tartott házkutatás alkalmával, amikor a költő hozzá intézett leveleinek egy részét is elkobozták (l. SzebNÉ 2—3, 35).

Daljától említett versek, 1839—1841 tavasza. Orlay Petrics Soma, Petőfi rokona és barátja, aki 1839 nyarán Ostffyasszonyfán ismerkedett meg a

költővel, s attól kezdve szoros, személyes vagy levelező kapcsolatot tartott fenn vele, barátságuk első szakaszáról, az 1839 nyarától 1841 tavaszáig (Petőfi első pápai tartózkodásának végéig) terjedő időszakról szólva összefoglaló jellemzést ad barátja akkori, közélről megfigyelt költői tevékenységéről és verterméséről. Mint írja, Petőfi Ostffyasszonyfán, katonaszkodása idején és első, rövid pápai tartózkodása alatt „számos” költeményt írt, ezeket időnként füzetbe gyűjtötte, majd összetépte s „némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával” újra összeírta. „A melyik egyáltalában nem teszett neki, azt kegyelem nélkül elégette. Egyszer ily máglya-ítélet alkalmával, midőn sajnálkozásomat fejeztem ki, azt a humoros megjegyzést tette: valóban igazad van, több szesz van benne, mint sem hittem, nézd mily lobogva ég.” A továbbiakban azt a benyomást ismertette, amelyet Petőfi egy füzetnyi versének elolvasása tett rá, elmondja, hogy Petőfi költészete ebben az időszakban tárgyiasabb volt, mint az ezt követően: „Keble hullámzásának ritkábban adott hangot lantja húrjain. Várromokról, történeti hősookról írt, genre-képeket rajzolt és egy-egy népdalt költött [. . .]. Verseinek jelleme inkább élénk elbeszélő és leíró, mint sem érzéssel színező volt. [. . .] A forma, melybe költeményeit öntötte, többnyire még a régi iskoláé volt, gyakran verselt hexameterekben vagy más klasszikus alakban. — Meglepő azon rohamos fejlődés, mely katonaságból visszatérte után gondolkozásában, érzésében és szabadabb vers-alkotásában előállt nála.” (OrlAd 18—19.) Orlay általában is lelkiismeretes krónikás, ha pedig közvetlenül, saját tapasztalatairól számol be, fenntartás nélkül hitelt adhatunk szavainak. Kétségtelennek látszik tehát, hogy Petőfi ekkori költői kísérletei közül sok elveszett hiszen „várromokról, történeti hősookról” írt verse ebből az időszakból nem maradt fenn (egy „bakonybeli várromról” katonasorában írt elveszett költeményét Sass István is említi, l. alább az egyes versekre vonatkozó adatok közt, →143; történeti hőseinek egyike talán Lehel volt; még az sincs kizárva, hogy a *Lehel* c. vers két fennmaradt változatának már ekkor elkészült valamilyen előzménye, vö. 44. sz. jegyz., →297), a „genreképek” közül csak a *Kuruttyó* ismeretes, ilyen korai népdalkíséretéről pedig egyáltalán nem tudunk (a népdalszerű *Vendég* korábbi változata 1841 jún. 5-i keltezésű, a *Méz és csók*, ill. változata, a [*Fürge méh* . . .], valamint az [*Erdő szélén* . . .] még későbbiek). De még ha akad is Petőfi zsenjei közt egy-egy, melyre Orlay jellemzésének tárgyi vagy műfaji meghatározásai ráillenek, mindez együttvéve sem tesz ki egy füzetnyi terjedelmet. Nem kételkedhetünk tehát abban sem, hogy a költő „máglyára ítélte” s elégette egyik-másik megunt vagy gyengének talált költeményét; de hozzáteszük, hogy ez csak afféle szimbolikus aktus lehetett: maga Orlay írja néhány sorral feljebb, hogy Petőfi inkább „erős emlékezetében” hordta verseit (amikor összeírta őket, már azt számíttatta, „mily kötetkét” tennének ki nyomtatásban), egy-egy verse tehát csak akkor „veszett el” valójában, amikor szántszándékkal megfeledkezett róla; ennek volt egy kissé teátrális jelképe a kézirat elégetése.

Tóth Rózához írt szerelmes versek, Ostffyasszonyfa, 1839 máj.—aug. Udvardi Cserna István írja, hogy Petőfi ostffyasszonyfai nyaralása idején a szomszéd Csöngén lakó szerelméhez (Cserna tévesen Zsuzsika néven emlegeti Tóth Rózát) „árkus számra” írta az érzelgős verseket; a lány azonban kikacagta s a kéziratokat nem őrizte meg, nem is sejtve, hogy a lelkicsinyelt, ábrándozónak tartott „gyerek-emberből” valaha híres poéta lesz. (Ú. Cs. I.: „Miért lett Petőfi katonává?” VU 1884. jan. 20: 42.) Ifj. Salkovics Károly nekrológjának névtelen szerzője azt is tudni véli, hogy a költőt vendégül látó Salkovics Péter haragját éppen az lobbantotta fel ellene, hogy néhány ilyen

verse Tóth Róza apjának kezébe került, s az „uyers hangú levelet írt a mérnöknek” (PHirl 1902. febr. 28.: 6). Porkoláb István meg már úgy tudja, hogy „Rózánál Petőfi sok eredeti kézírata maradt, melyek később a Tóth család oldalági leányrokonaihoz kerültek [Tóth Ferenc két fiával ui. kihalt a család férfiága. — Szerk.] és elkallódtak. A Tóth család utolsó leszármazottja: Tóth Jolán, aki akkor (1922) is a csöngői Tóth-kúrián lakott, megerősítette Porkoláb István gyanúját, hogy „a szekrényben s a padláson felhalmozódott rengeteg könyv, iratsomó között lappang még eredeti Petőfi kézirat is”, — sőt Tóth Jolán állítólag el is tett belőlük, de nem keresi elő. (I. I.: „Petőfi Ostffy-Asszonyfán.” Harangszó 1922. 20. sz. 171; uő: Petőfi Kemenesalján. EvLapok 1922. 52. sz. 6.) — Ezekkel az elég késői adatokkal szemben utalunk Orlay emlékezéseire, aki, bár Ostffyasszonyfán együtt volt Petőfivel, csak éppen megemlíti, hogy a csöngői „T. Róza” iránt „vonzalom ébredt” a költő szívében (l. OrLad 5), a lányhoz írt és eljuttatott versekről azonban egy szót sem szól. De hogy a Tóth Róza-ihlette költemények közül nem egy elkallódhatott, arra abból lehet következtetni, hogy azok a darabok, amelyeket ismerünk, különböző forrásokból, töredékesen, szinte csak a véletlen szeszélye folytán kerültek elő a múlt század második felében: így az *Epigramm 1.* és *Epigramm 2.* c. darabot a *Lanc Versei* c. füzet őrizte meg (l. 6. sz. jegyz., →198); a *Róza* c. epigrammot, valamint 3 töredéket közltek övdjüknök, Földváry Masznyik Endrének apja kapta Szeberényi Lajostól (vö. 7. sz. jegyz., →203); az *Elválás* (Itt a bucsúperc . . .) és a *Hajnal* szüvegét Baróti Lajos adta ki Salkovics Károly pápai versgyűjteményes füzeteiből (l. 13. sz. jegyz., →219); a másik, „Vert az óra . . .” kezdetű *Elválás* pedig Neumann Károly jóvoltából vált ismeretessé, akit Petőfi 1841 őszén Pozsonyban 4 versének kéziratával ajándékozott meg (l. 21. sz. jegyz., →243). Mindössze ennyi az, ami az állítólag ívekre menő ostffyasszonyfai Tóth Róza-versekből fennmaradt (NB. az *Elválás* utóbb említett változata valószínűleg később is keletkezett, vö. 25. sz. jegyz., →256), de ezek nem Róza vagy a Tóth család, hanem a költő révén, barátai jóvoltából kerültek végül is nyilvánosságra.

Kutonakori „alexandrinus” verseit (1839—1841) Petőfi még 1845-ben is őrizgeti, s a pápai Tavasz zsebkönyvben tudta nélkül kiadott költeményeivel (l. 48. sz. jegyz., →310) kapcsolatban közölt glosszájában gúnyosan fenyegetőzik, hogy „majd összeszedi” őket a „Tavasz” második füzete számára, „miután azok még rosszabbak, mint melyek most jelentek meg” (VP V. 11). Ezek a versei mind elkallódtak; később előkerült, halála után különféle forrásokból kiadott zsengei közt olyanok, melyekre fenti megjegyzése vonatkozhatna, nincsenek. Talán párosrímű tizenkettes sorokban írta 1839/1840 fordulójá táján egy bakonyi várromról szóló, elveszett költeményét. (L. alább az egyes elveszett versekről készült összeállításunkban, →143.)

Mezőberényben írt versek, 1842 szept.—okt. Petőfi az 1841/1842. évi pápai lakolév végeztével — rövid komáromi és dunavecsei tartózkodás után, barátja, Orlay meghívására Mezőberénybe látogatott, s ott Orlayval együtt körülbelül egy hónapot töltött (l. 71. sz. jegyz., →363). Orlay írja erről az időzokról: „Petőfi műzsája Mezőberényben sem pihent; több költeményt írt itt, de ő, önművei iránt is szigorú volt, s azok közül csak is a *K. Vilmos hadtömöz* címűt vette föl összes művei kiadásába.” (OrLad 350.) Orlay megelégedkezett a *Járnak, helnek sokan zöld erdőben* . . . c. népdalról, melyet Petőfi az *Összes költemények* közé ugyancsak Mezőberény keltezésrel vett fel (l. a vers jegyzetét, →71. sz. 362); más, valószínűleg korábbi versek esetében nem zártuk ki a mezőberényi keletkezés lehetőségét sem (*Jön az ősz, megy a*

golya már, *Kakasszóra hajnal ébred* . . . , I. 65. sz. jegyz., →350; *Könyeim*, vö. 73. sz. jegyz., →367); a többi, ekkor készült vers vagy elveszett, vagy csak későbbi, máshonnan keltezett átdolgozása maradt fenn.

EGYES ELVESZETT VERSEK

[*Aszódi vers*, 1837 jan.] Petőfi 1837. jan. 18[?]-án Aszódról Sárkány Sámuelnek küldött levelében írja, hogy „Van közepette cukor”, amivel feltehetőleg egy külön papírlapon mellékelte versre céloz (I. VP VII. 8). Ez azonban nem maradt fenn; a levél kéziratát olvasható idegen kézírású strófa-fogalmazvány valószínűleg későbbi s nem tőle való (I. alább az Állítólagos és ál Petőfi-versek jegyzékében, →151).

[*Névnapi köszöntővers*, Selmec, 1838. szept. 29.] Szeberényi Andor, a költő egykori selmeci iskolatársa (Sz. Lajos testvéröccse) említi, hogy Petőfi szállásadóját, Prosperini (Prosperinyi) nyugalmazott kamarai hajdút, nevenapján, lakótársaival együtt „verses felköszöntővel” tisztelte meg, aki — maga is verselő lévén — rigmusba foglalta ítéletét a köszöntőkről; eszerint „Petrovicse gondolatában” (ti. ötletességével, tartalmával) tetszett neki. (Koszorú 1882. VII. 352.) Prosperinyi keresztnéve Mihály volt (Petőfinek Csörföly Lajoshoz írt levele szerint, I. VP VII. 10); Mihály napja szept. 29-ére esik.

A költő keserve. [Selmec, 1839. febr. 15. előtt.] Az egykori selmeci evangélikus líceum Magyar Társasága VII. érdemkönyvének tartalomjegyzékében a 15. sz. alatt szerepelt az a tétel: „A költő keserve. Petrovich Sándor. 19. lap’ (I. PHirl 1881. jún. 12.: 9, Versényi György Petőfi Selmecen c. cikkében); maga a versszöveg nem maradt fenn: az Érdemkönyv 19—22. lapszámú két levelét Petőfi említett, továbbá Szeberényi Lajos: Emmihez c. versével, kitépték; Szeberényi szerint „Alkalmasint az 1851-diki selmeci tűzvész alkalmával szakítottak ki” (SzebNÉ 15). Újabbban magának az Érdemkönyvnek a meglétéről sincs adatunk: az egykori líceum irattára a néhány év előtti híradás szerint rendezetlen állapotban van (I. ItK 1958. I. sz. 109—110). Ugyanez az Érdemkönyv őrizte meg Petőfi *A hátelenhez* c., 1838. nov. 7-én Szeberényitől bírált s beírásra javasolt költeményének szövegét, a költő saját kézírásában (I. a vers jegyzetét, →2. sz. 180). *A költő keservé*-t valaki más, feltehetőleg Szeberényi írta be az Érdemkönyvbe, mert elfogadásakor Petőfi már nem volt Selmecen. A Magyar Társaság jegyzőkönyvének erre vonatkozó bejegyzése szerint Szeberényi 1839. febr. 16-án olvasta fel a Társaságtól és iskolától már „búcsút vett” költő versét, valószínűleg más, Szeberényinél hagyott darabokkal együtt; *A költő keservében* „a költészet kecsé oly kítűnő volt”, hogy mintegy közfelkiáltással érdemesítették beírásra méltónak. Valószínű, hogy *A költő keserve* annak a *Bú* c., ugyancsak selmeci versnek valamivel későbbi változata, amelyet teljes szövegében ismerünk: ez ugyancsak Szeberényinél maradt, aki 1841-ben, Petőfi más verseivel együtt (ezt és az *Aldozat* címűt a költő selmeci álneve: Örömfy Vidor név alatt) — a selmeci Érdemkönyvbe beírt változatról valószínűleg meg is feledkezve — elküldte Balogh Károlynak, a Pécsi Aurora c. almanach szerkesztőjének; ennek hagyatékából került elő a közelmúltban. A *Bú* tartalma szerint csakugyan „egy” költő keserve: helyzetdal és nem önvallomás; ezért is kaphatta későbbi, a személytelenséget hangsúlyozó címét. Lehet, hogy a költő nemcsak a címet változtatta meg, hanem a szöveget is átdolgozta. Mivel alig tehető föl, hogy Petőfi a viszonylag rövid selmeci időszak alatt ugyanazt a témát két külön versben énekelte volna meg, helyesebb, ha *A költő keservé*-t nem tekintjük elveszett versnek, csak

egy ismert költemény elkallódott, későbbi változatának (l. a *Bü* c. vers jegyzetét, →4. sz. 192).

[*Egy bakonyi várromról*. Sopron, 1839. szept.—1840. márc.] Sass István írta Petőfi katonáskodásáról írt cikkében, hogy a költő egyik, akkori soproni érintkezésük idején szerzett költeményét mutatta neki, amely, mint homályosan emlékszik, „egy bakonybeli várromnak két sorú rímbe megéneklése volt”; s mivel véleményét kérte, ezt mondta róla: „tudod Sándor, jó biz ez; csak hogy egy kicsit pongyola” (VU 1884. febr. 17. 103). Sass a vers tárgyának említése nélkül — „egy költemény”-ről szólva — megírta ezt az esetet néhány évvel korábban is, s majdnem szó szerint ugyanúgy idézett véleményéhez utólagos magyarázatként hozzátette, hogy ő, az akkoriban „tekinthető” képzőtársasági költő más iskolát, más ízlést képviselt, mint az új utakat kereső Petőfi (l. PHirl 1879. szept. 6.: 4). Az egyébként is nagyon megbízható Sass emlékezését alátámasztja Orlayé, aki Petőfinek egy 1839—1841 márc. között összeírt versfüzetében többek közt „várromokról” szóló költeményeket olvasott; ugyanő 1839. évi ostffyasszonyfai együttlétükről szólva említi, hogy Petőfi szerette a várromokat, elábrándozott róluk, sőt jegyzékbe is foglalta a nevüket, fontosabb történeti adataik kíséretében (l. OriAd 18, ill. 7). A jegyzék Orlay hagyatékával elkallódott, de szövegét ismerjük, mert Halasi Aladár kiadta a „Petőfi-reliquiák”-ban (l. VP V 151—159, 244—246; Halasi nyilván Orlaytól hallotta, hogy a jegyzék „1839-ben íratott”). Forrása, mint az idézetek bizonyítják, Vályi András Magyarországnak leírása c. lexikona volt (Buda 1796—1799, 3 k.). A bakonyi várromok közül Csesznek és Vázsonkó szerepel a jegyzékben. Lehet, hogy ezek valamelyike volt Petőfi elveszett versének tárgya. (NB. egy másik bakonyi vár, Pusztá-Palota romjainál írta Petőfi 1843-ban *Szeget szeggel* c. versét, l. a vers jegyzetét, →88. sz. 410.) — Petőfi 1839 szeptember elején állt be katonának a soproni Gollner-gyalogezredbe, s a következő év márciusának végén indult el egy újonc-transzporttal Grác felé. Az elveszett költeménynek, ha Sass emlékezése pontos, e két időpont között kellett keletkeznie. Lehetséges azonban, hogy már Ostffyasszonyfán megírta, ill. hogy már ott belekezdett.

A jéghebel. [? Pozsony, 1841 márc. vége—ápr. eleje.] Delhányi (Dlhányi) Zsigmond, Petőfi egykori aszódi osztálytársa és barátja emlékezéseiben elbeszéli egy ismeretlen Petőfi-vers keletkezésének történetét. A katonasorból szabadult költő Pozsonyba látogatott, felkereste ott tanuló volt aszódi, salmecsi iskolatársait (köztük Delhányit), s egy darabig körükben időzött. „Történt — írja Delhányi —, hogy az önképzőkör tagjai készültek dolgozatokkal az örömnünpre, Petőfi felszólított engemet is, hogy írjak, de nekem nem volt soha vena poeticam, erre ajánlkozott, hogy ő ír számomra egy költeményt, de hozassak számára kőménymagpálinkát, én hozattam, s ő rövid idő alatt írt számomra egy költeményt, címe volt: *A jéghebel*. Tetszett a költemény és Szeberényi sürgette, hogy lépjek fel vele s írjam be az érdemkönyvbe, de én nem tettem, nem akarván idegen tollakkal ékeskedni.” A vers szövege nem maradt fenn; Delhányi később — nem lévén egészen biztos benne, hogy nem írta-e be mégis —, kerestette a pozsonyi liceum egykori képzőtársaságának érdemkönyvében, de eredménytelenül. (L. Delhányi 46; NB. néhány éve e kiadás szerkesztői magát az érdemkönyvet is hiába keresték Pozsonyban.) — Az epizód hitelessége mellett szól elbeszélőjének szavallhatóságán kívül két későbbi hasonló eset: Petőfi még ugyanabban az évben, 1841 őszén, ugyancsak Pozsonyban Kemény János helyett is írt képzőtársasági célra két verset, s a Pápai Képzőtársaság Érdemkönyvébe 1843-ban Domanovszky Endre nevével bemásolt *Ida* c. költemény — jól megalapozott források szerint — Petőfinek a fentiekhez hasonló módon Domanovszky

részére átengedett műve volt (l. 42. sz., ill. 113. sz. jegyz., →292 és 490) *A jégkebel* esete 1841 március végén—április elején történhetett, amikor Petőfi mint obszitos először járt Pozsonyban (l. a Török Gyula emlékkönyvébe írt vers jegyzetét, →27. sz. 263); Delhányi a képzőtársasági örömnünpre való készüléssel hozza kapcsolatba, amihez képest ez a terminus egy kissé korai (az örömnünpeket az iskolaév végén, tehát nyáron rendezték), Petőfi újabb pozsonyi tartózkodása azonban már az év őszére esett, erre tehát nem gondolhatunk.

Lehet, hogy Petőfi a Delhányinak átengedett verset már készen hozta magával Pozsonyba (tehát nem ott írta meg, hanem csak leírta azt, amit már előbb kigondolt; ezt jelzi a fenti keltezés kérdőjele), s hogy ez valamelyik korábbi: ostffyasszonyfai vagy katonakori költeményének átdolgozott változata volt. Elsősorban a valószínűleg 1840-ből való *Honvágy*-ra gondolhatunk: már az is viselhette volna ezt a címet, mert központi motívuma az apa kegyetlen szigora, a „jégszív”, mely talán csak a fiúnak sirja fölött lágyulna meg. A versben a kebel szó is előfordul. Ezt a versét Petőfi az előző évben megküldte barátjának és rokonának, Salkovics Károlynak, de erről már el is feledkezhetett, amikor *A jégkebel*-t Delhányinak ajándékozta. Az elküldés ténye egyébként sem jelentette a versről a lemondást: Salkovics füzetének több darabja későbbi változatban is fennmaradt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a *Honvágy* c. vers, személyes vonatkozásainál fogva (a költő szülőföldje a Csepel mezőivel ölelkező róna; „kemény” atyja átkai elől bujdosott el) ismert változatában kevésbé lehetett alkalmas arra, hogy valaki más saját műveként mutassa be egy képzőtársulat nyilvánossága előtt; tehát előzőleg a személyes jelleget elhalványító, a sablonos elemeket szaporító átdolgozáson mehetett keresztül. (L. a *Honvágy* c. vers jegyzetét, →19. sz. 237, ill. Martinkó András: „Elvesztettnek hitt Petőfi-zsengék” ItK 1965. 500—501.)

Az is elképzelhető, hogy *A jégkebel* a kedves érzéketlenségét passzoló szerelmes vers volt; ez lehetett akár annak az ostffyasszonyfai Róza-versnek egy későbbi átdolgozása is, amelynek csak töredékét ismerjük (*Eszmélet nélkül* címen, →11. sz.; l. ezt a részletét: *Jő a lány gyakran elébe: | Hajh! de mit ér? iszonyúl nem viszonozza hevét.* Ilyen témájú verset bárki írhatott (a legtöbb képzőtársasági poéta írt is), Delhányi tehát aggodalom nélkül vallhatta magáénak.

Zsarnok. [?Pápa, 1841 nov.] A Pápai Képzőtársaság 1841/1842. évi első ülésén, 1841. nov. 7-én Petőfi 3 versét adták ki bírálatra Demjén Ferencnek; az őszutó (nov.) 10-i II. ülés jegyzőkönyve szerint e versek között egy *Zsarnok* című is volt; a szerző, Demjén bírálata nyomán, ennek az „egy kényúr gaz érzelmét festő költeménynek — mint drámai magánybeszédnek (monológnak) — dramatizálására utasított” (Pápai Jegyzőkönyv 35). — Petőfi az ugyanakkor bírált *Tündés* szövegét a bíráló kívánsága szerint néhány héten belül kiigazította (l. 48. sz. jegyz., →311); nagyobb mértékű átdolgozásra azonban, úgy látszik, nem vállalkozott; a *Zsarnok*-ot a jegyzőkönyv többé nem említi. Szövege nem maradt fenn, s nem tudunk Petőfinak olyan korábbi vagy későbbi kísérletéről, verséről sem, amellyel akár csak távolról is összefüggésbe hozhatnánk. Az elveszett költeményre vonatkozó adat így is figyelemre méltó dokumentum, két szempontból is: egyrészt mint korai zsánerező, jellemfestő kísérlet (humoros pendantjaként említhetjük az ugyanakkor bíralt, szintén elveszett *Eskü*-t, l. alább), másrészt alapeszméjét tekintve: a zsarnokleplezésé már a politikum korai jelentkezése Petőfinél, s az 1847-ben írt *Első esküm*-et juttatja eszünkbe, melyben a költő, 15 éves kori, aszódi megszegényítéséről szólva ezt írja: *Nagy és szent esküt mondék börtönömben, | Hogy életemnek egy fő célja lesz! | Ez: a zsarnokság ellen küzdeni*

slb. — A verset feljebb a bírálat időpontja alapján kelteztük, de kérdőjelesen, mert lehet, hogy Petőfi már készen hozta magával Pápára, ahová Pozsonyból, egy-két héttel előbb, okt. közepe táján érkezett (l. 48. sz. jegyz., → 310).

Eskü. [?Pápa, 1841. nov.] A Pápai Képzőtársaság előbb említett, 1841. nov. 10-i ülésén Demjén Ferencről bírált Petőfi-versek közt egy *Eskü* című is volt; a jegyzőkönyv szerint ebben „egy Bachus [!] tisztelője hajthatlan hírségű bajnokává esküszti magát a csapoknak, melly mű kivált kerekdedsége által figyelemre méltó: de mind e' mellett is csak az egyik részében előmlő póriasság letisztítása mellett íteltetett érdemkönyvre méltónak”. Petőfi a jelek szerint, akárcsak az imént említett *Zsarnok* esetében, nem végezte el a Demjéntől kívánt átdolgozást, mely feltehetőleg több munkájába került volna, mint az ugyanakkor bírált *Tünődés* kiigazítása; talán sértette is a bírálatnak a póriasságra való utalása: a versről a jegyzőkönyvben többé nem esik szó, nem került bele az Érdemkönyvbe sem. Elvesztett kivált azért sajnálhatjuk, mert — a jegyzőkönyv szövegéből ítélve — érdekes korai zsanerező kísérlet lehetett (akárcsak komolyabb párja, az ugyancsak elvesztett *Zsarnok*); a rá vonatkozó jegyzőkönyvi adatot pedig különösen jelentőssé avatja az a körülmény, hogy a „póriasság”-nak később annyiszor felhívnyortogott vádjá ekkor hangzik el először Petőfivel kapcsolatban. A vers keletkezésére nézve l. a *Zsarnok* című versről feljebb mondottakat.

Jolanta. [Pápa, 1842. febr.—máj.?] A Pápai Képzőtársaság 1842 nyárelő (jún.) 5-i XXXVII. ülésének jegyzőkönyve szerint Petrovics Sándor a *Tolvaj huszár* (a jegyzőkönyvben *Tolvaj huszárok*) című versen kívül egy *Jolanta* c. balladát is felolvasott, melyet Tóth István bírálata után javítás végett visszaadtak a szerzőnek. (L. „Pápai Jegyzőkönyv” 50.) Az ezt megelőző benyújtás és a — szokásos — bírálatra való kiadás, bíráló-kijelölés időpontja a Jegyzőkönyvből nem állapítható meg; ez pár nappal vagy akár pár héttel előbb is történhetett. A Tóth Istvántól kívánt átdolgozásra, úgy látszik, sohasem került sor; a költemény szövege nem maradt fenn, a jegyzőkönyv sem említi többé. Csak címét és műfaját ismerjük tehát: a *Jolanta* névből ítélve történeti tárgyú ballada lehetett, s alighanem a Képzőtársaságunk 1841. dec. 1-én — egyebek mellett balladára is — meghirdetett pályázati felhívása nyomán, tehát Pápán készült; a ballada-pályázaton Petőfi *Szín és való*, ill. *Lehel* (*A kürtkebelbe fú Lehel...*) c. műveivel vett részt (l. 43. sz. jegyz., → 323); hogy szóban forgó elvesztett munkáját eredetileg ugyanannak pályaműnek szánta, arra a bírálat jún. 5-i időpontjából lehet némileg következtetni, amely még mindig a pályázatok beadási határidején belül esik (az eredeti jún. 1-i terminust később jún. 15-re halasztották, l. uo.). Figyelemre méltó adat, hogy Petőfi iskolatársa, barátja és rokona, (Orlay) Petrics Soma „Viszontörítés” c. történelmi elbeszélésének (l. Tavaszjegyzőkönyv, Pápa 1845. 83—124), mellyel szerzője a fenti pályázaton első díjat nyert, hősnője ugyancsak a *Jolanta* nevet viseli. A vers keletkezéséről szerint körülbelül arra az időre tehetjük, mint a pályázatra benyújtott balladákét: 1842. febr.—máj. hónapjaira. A költő, úgy látszik, elégedetlen volt ezzel a munkájával, ezért bocsátotta — a szokásos módon — bírálatra, jellegés pályaműként való benyújtása helyett.

Heliconi zarándok. [Pápa, 1842. márc.—ápr.?] A Pápai Képzőtársaság 1842. tavaszhoz (ápr.) 20-i XXX. ülésének jegyzőkönyve szerint Petrovics Sándor 4 munkáját bírálta Dömjén (Demjén) Ferenc a *Kurultyó* c. balladát és a *Heliconi zarándok*, *Viszontlátás* [!] és *Hattyudal* c. „lyrai dolgozatokat.” A *Heliconi zarándok* címűnek „Epigrammá dolgozása ajánlatott” (l. Pápai jegyzőkönyv 48), tehát a szerzőnek visszaadták. A javasolt átdolgozásra aligha került sor: a Jegyzőkönyv többé nem említi a verset. A bírálatra be-

nyújtott szöveg nem maradt fenn; a *Heliconi zarándok* cím azonban pontosan ráillik Petőfiének arra az *Ujság* c. zsengejére, amelyet 1841. máj. 16-án írt, s az 1841 őszén Neumann Károlynál hagyott *Lanc Versei* c. füzetbe felvett; nyilvánvalóan ennek átdolgozott változatát nyújtotta be Pápan a szóban forgó cím alatt. *Ujság* c. versét 1843. márc. 14-i levelében is említi: Bajzát arra kéri, hogy nála levő kiadatlan költeményei közül ezt (és a *Könyeim* címűt) „örökre” hagyja ki az Athenaeumból (l. VP VII. 19); hogy a korábbi, 1841. évi változat volt-e ez vagy egy újabb, ismét *Ujság* címűre átkeresztelt átdolgozás (vagy talán csak a címetek csereberélgette volna Petőfi az azonos szöveg fölött?), ezt ma már — csupán a legkorábbi változat ismeretében — nem tudjuk eldönteni. (L. az *Ujság* c. vers jegyzetét, —32. sz. 273.) Annyi mindenesetre kétségtelennek látszik, hogy a *Heliconi zarándok* nem tekinthető elveszett műnek, csak elkallódott átdolgozásnak, mely a képzőársasági bírálat időpontjából következően 1842. márc.—ápr. táján keletkezhetett.

Viszontlátás. [Pápa, 1842. márc.—ápr.?] A Pápai Képzőársaság 1842. ápr. 20-i ülésén Petrovics Sándor más verseivel együtt *Viszontlátás* c. „lyrai dolgozatát” is bírálták (l. az előbbi jegyzőkönyvi adatot); a bíráló Demjén Ferenc ugyancsak epigrammává való átdolgozását javasolta. A jegyzőkönyvből erről a költeményről sem esik szó többé. Szövege nem maradt fenn, de valószínűleg annak *A visszatért* c. versnek volt későbbi (átdolgozott vagy csak címében eltérő?) változata, amelyet a katonaságtól megszabadult, hazatérő költő 1841. márciusában Pápan írt, s március végén — április elején a Pécsi Aurora c. almanach számára Szeberényi Lajosnak Pozsonyban átadott. Petőfi a Pápai Képzőársulatban több régi kísérletének átdolgozott változatát nyújtotta be, ilyen volt az ugyancsak ápr. 20-án bírált *Kuruttjó* és az inémt említett *Heliconi zarándok* is; ez utóbbi az 1841. évi *Ujsággal* ugyanúgy a cím alapján azonosítható, mint a *Viszontlátás: A visszatért* a hazai föld hosszú hónapok utáni viszontlátásának élményét fejezi ki. Hogy a *Viszontlátás A visszatért*nek későbbi változata, azt az epigrammává való átdolgozás igénye is igazolni látszik. (L. a fennmaradt, korábbi változat jegyzetét, —22. sz. 248.)

Hattyudal. [Pápa, 1842. márc.—ápr.?] A Pápai Képzőársaság 1842. ápr. 20-i ülésén a költő *Hattyudal* c. „lyrai dolgozatát” Dömjén (Demjén) Ferenc bírálatára alapján érdemkönyvre méltónak ítélték (l. a *Heliconi zarándok*-ra vonatkozó fenti jegyzőkönyvi adatot); 4 egyszerre bírált költeménye közül csak ez az egy részesült ebben az elismerésben; a többit kiigazítás vagy átdolgozás végett visszaadták a szerzőnek. Lehet, hogy Petőfi kevesellte ezt az eredményt, és túl szigorúnak érezte a bírálatot. Ezzel magyarázható, hogy még ezt az egyedül elfogadott darabot sem írta be az Érdemkönyvbe; a február végén bemásolt műfordításokat csak három hónap múltán követi újabb Petrovics-vers: a június 5-én Érdemkönyvbe írásra méltatott *Toluaj huszár*. Ilyenformán a *Hattyudal*-ról címen kívül semmit sem tudunk, csak annyit gyaníthatunk, hogy Petőfi valamelyik régebbi kísérletét mutatta be (dolgozta át?) ezen a címen, mert ugyanakkor bírált többi versei is ilyenek vagy valószínűleg ilyenek voltak: mind a *Kuruttjó*, mind az *Ujság* és a *Viszontlátás* (ti. a *Heliconi zarándok* és a *Viszontlátás* valószínű előzményei) még 1841 első felében keletkezett. A *Hattyudal* cím azonban nem illik rá Petőfi korábbi fennmaradt verseinek egyikére sem.

Ujság. [1842 második fele.] Petőfi 1843. márc. 14-i levelében arra kéri Bajzát, hogy *Ujság* c., nála levő versét (a *Könyeim* cíművel együtt) „örökre” hagyja ki az Athenaeumból (l. VP VII. 19). Ennek kézírata 1842. második felében (még nem a borozó-val együtt, de legkésőbb a költő 1842. évi karácsonyi pesti tartózkodása idején, l. 68. sz. jegyz. —353) került az Athenaeum szerkesztőjéhez, amikor Petőfi még mindig elő-előveszi korábbi kísérleteit

s átcligozza őket (l. pl. *Hazámban, A bujdosó*) bizonyosra vehető tehát, hogy itt emiatt verse is annak az azonos című zsengéjének későbbi változata, amelyet Vadas, 1841. máj. 16 keltezéssel felvett 1841-ben összeírt *Lanc Versei* c. füzetkéjébe, s később a Pápai Képzőtársaságban is benyújtott bírálatra *Heliconi zárvándok* címmel (l. feljebb). Hogy a Bajzának megküldött (vagy átadott) szöveg a korábbi változatok közül melyikhez állt közelebb, s miben különbözött tőlük, ma már nem tudjuk eldönteni. (L. az *Ujság* c. egyetlen ismert változat jegyzetét, →32. sz. 273.)

A sűgő. [Székesfehérvár, 1842. nov. 5.] Némethy György, Petőfi egykori színésztársa írta emlékezőseiben, hogy a költő *A bársony cipő* című „regényes vitézijátékban” lépett föl először Székesfehérváron (a nov. 5-én előadott darabról l. 77. sz. jegyz., →383), de csak a próbákon vett részt, az előadáson nem, mert a társulat sűgőja hirtelen megbetegedett s neki (kinek orrhangjával az igazgató és rendező egyébként sem tudott „kibékülni”) kellett helyettesítenie. Feladatát olyan jól látta el, hogy az előadás kitűnően sikerült; „bezzeg volt aztán lelkesedés, kézszorítás, ölelés; az igazgató a legnagyobb nyájassággal üdvözölte Petőfit új pályáján, melynek páratlan profétája, illetőleg szent lelke leend — tehát legyen sűgő. Ő még több fizetést ad neki, de sűgő legyen és ne színész!” Petőfit azonban fölháborította ez az ajánlat: hallani sem akart arról, hogy színészi ábrándjaival fölhagyjon. „Hazaérkezvén — folytatja Némethy —, szerény vacsoránkat, mely két garas ára pörccből állott (Fehérvártt így hívják a tőpörtyűt), meg sem ízlelé, hanem rágyújtott hosszúszerű selmeci pipájára, és haját borzolva, hosszú léptekkel mérte végig a kurta szobát. [. . .] Reggel öltözés közben szavalni kezdi az éj folyama alatt írt költeményét, melynek címe volt: *A sűgő.* Én gyönyörködve s a 16 éves ifjú elragadtatásával szívtam magamba a gondolatok egymást űző szépségét; tíz versszakban, melyek peregtek mint a gyöngyök, lefesti a sűgő korlátlan uralmát, kinek szeszélyétől függ a színpadi hős — a szerelmes nő — a dráma költője stb., egy csengetés s a függöny lehull, midőn a hős csak felség jutott mondatának vagy midőn a közönség legmohóbban várna a seclenkény kifejlődését. S mégis, neki nem kell e hatalom a színpad alatt, neki dicsőség kell a deszkákon! — Ezen költeményét néhány nap múlva, midőn Szabó Jóska megígérte, hogy csak addig veszi igénybe sűgását, míg sűgőja megérkezik, darabokra tépte s ezzel együtt haragját is megszemmisztette. Én máig sajnálom, hogy meg nem menthettem, mert élénken emlékezem azon kellemes hatásra, melyet bennem előidézett.” (PN 1882. szept. 6. 100g. k. 1.) Az esetet, Petőfi kudarccokkal, nélkülözésekkel dacoló színészi becsvágyának, nyilatkozatainak ismeretében, teljességgel hihetőnek tartjuk; hiszen csak pár nappal előbb, nov. 2-án írta Szeberényinek, hogy nemcsak a mindennapi kenyér megkeresése a célja, mert akkor kocsis vagy béres lenne (ebben az összefüggésben a sűgőt is odaérthetjük); magasabbra törekszik: *Művészt és költőt! barátom, mint hevülök. De már rég meg van mondva, hogy én hőképszerű ember nem leszek: aut Caesar aut nihil.* (VP VII. 14. vö. még *Az előd dal* c. vers jegyzetével, →82. sz. 394.) Ez az eset azt is segít megmagyarázani, hogy Petőfi első tényleges fellépésére (esti előadáson) miért csak Á párisi naplopó c. darabban, nov. 10-én került sor (l. 77. sz. jegyz., →380). *A hóhér korbély*-nek egyik helye erre az epizódra vonatkozó önéletrajzi reminiscenciáink látszik: a regény rokonszenves anekdotázó-borissza figurájának, Hiripi Gáspárnak alábbi szavaiban mintha az elveszett vers alapgondolata ismétlődne: „egy színésztársaságnak lelke lettem — tudnillik sűgőja!” (VP IV. 49).

[*Vers a gannai sírbóltra.* 1843. ápr. 15—máj. 10?] Az 1843 tavaszán, a pozsonyi országgyűlés megnyitása előtt Pápan tartózkodó Petőfi — lakó-társával, barátja, Domanovszky Endre tanítványával, a fiatal Puzdor (akkor még Armpruszter) Gyulával — állítólag ki-kilátogatott a Veszprém

megyei Ajkára, az Arnpruszter család birtokára. (L. 113. sz jegyz., →491.) Petőfi iskolatársa, Roboz István igen kései, néhány évvel Puzdor halála (1902) után közzétett, ellegendásított emlékezése szerint Puzdor négyesfogatn átvitte Petőfit a közeli Gannára is, és a pápai Eszterházy grófok ottani „remek sírboltja” annyira megtetszett a költőnek, hogy egy alkalommal „kapta irónját és gyönyörű szép költeményt írt a szenthely egyik párkányára”. Roboz megemlíti, hogy a diákok a Képzőtársaságban „többször felhozták: No, Petrovics oly szép költeményt írt a gannai sírboltra, amilyent még nem írt és nem is fog írni soha . . .”, ő maga (Roboz) azonban nem hallotta a verset. (R. I.: Petőfi diákkorából. BpHírl 1907. nov. 21.: 22.) Az emlékezésnek ez az adata alig érdemel több hitelt, mint más, Petőfi és Puzdor barátságát mesterkéltén kiszínező, elregényesítő mozzanatai. Nem tudjuk, hogy a raffinált, tudatos legendaszöveg vagy éppen az aggasztó (Roboz 1828-ban született) gyermeteg naivitás példájának tekintsük-e, amikor a szerző, 64 évvel az elbeszélte esemény után, felszólítja az olvasókat: ha Gannán megfordulnak, kutassák fel a sírboltot, „talán ott lesz az emlék a mauzoleumon, ha csak a viharok le nem törölték róla”. Ránzai H. Péter, aki az elveszett, állítólagos Petőfi-verssel külön cikkben foglalkozott („Egy elveszett Petőfi költemény nyomában.” Veszprém 1943. 11 1., kiny. a Veszprémi Hírlapból), Roboz elbeszélésének sovány lényegéhez semmi érdemlegeset nem tudott hozzátenni.

ÁLLÍTÓLAGOS ÉS ÁL PETŐFI-VERSEK

(1829—1843)

(A fentebb kifejtett szempontok szerint (→111) itt azokról a korábban tévesen vagy kevés valószínűséggel Petőfinek tulajdonított költeményekről adunk vázlatot, amelyeket az emlékezések, kutatások vagy egyes kiadások Petőfi költői működésének az 1. kötetben képviselt korai szakaszával hoztak kapcsolatba. Az egyes darabokat állítólagos keletkezési idejük sorrendjében ismertetjük.)

Rigmus a papokról, Kiskunfélegyháza, 1829. Varga Erzsébet emlékezése szerint a kis Petrovics fiú 6 éves volt, amikor Kiskunfélegyházán, a Petrovicsékkal ismerős Varga családnál tartott névnap vendégség alkalmával a papokra ezt a megjegyzést tette: „Ezek a papok! Mindenkinék asszonyt ulnak, Maguknak egyet sem hagynak!” Nagy nevetés támadt, a házigazda, Varga Mihály pedig azt tanácsolta Petrovics Istvánnak, hogy taníttassa a fiát. (L. Behm Mari: „Petőfi első verse. Levél a szerkesztőséghez.” Reform 1874. jan. 23. [3].) Az anekdotát újabban Dienes András is feljegyezte (l. D. A.: „A legendák Petőfije.” Bp. 1957. 51—52).

Sárszentlőrinci rigmus, 1831—1833. Dienes András idézi azt a Petőfinek tulajdonított rigmust, amelyet Győri Erzsébet annakidején az „igen öreg” Bertalan Györgytől, a költő állítólagos sárszentlőrinci iskolatársától hallott, amelyre nagyapja is emlékezett: „Olyan páras, ködös tavaszi esteken, mikor jöttek haza a játékból, Petrovics Sándor mindig azt kiabálta: Mikor a föld gőzölög, | Akkor jönnek bögölyök . . .” (D. A.: „A legendák Petőfije.” Bp. 1957. 61—62).

Hic liber est meus . . ., Pest, 1833—1835, ill. Aszód, 1836—1838. Petőfi diákkori verses ex libris-bejegyzését két tankönyve tartotta fenn: 1. a Broder-féle latin—német szójegyzék („Christian Gottlob Broeders Woerterbuch zu seiner kleinen lateinischen Grammatik für Anfaenger.” 21. verbesserte Auflage. Leipzig 1832), melyet Petőfi 1839 elején, Selmecről távozóban, barátjánál, Szeberényi Lajosnál hagyott. Ezt, mint Petőfi-ereklyét, Szeberényi ismertette először, a bejegyzés fakszimiléjének közlésével (MoNagyv 1872. 52. sz. 618—619). A bejegyzés, a könyv megjelenési idejét, valamint a költőnőnek kezdőre valló nehezességét, egyenletlenségét figyelembe véve, a költő pesti iskolaévei idején, 1833—1835 folyamán történhetett. (Szövegét és legújabb fénymásolatát l. VP VII. 520, ill. 8/a. sz. melléklet.) 2. Fogarasi János „Magyar és német zsebszótár”-ának Pesten, 1836-ban kiadott német—magyar része, melyet Petőfi valószínűleg Aszódon használt. Ez a példány Kisfaludy Sándor egykori könyvtárának anyagában bukkant fel; felfedezője, Dörner (később Darnay) Kálmán állítása szerint a költő 1841. nyári vándorszínházi idején adta el „pár huszasért” a Sümegen élő Kisfaludynak (l. Darnay Kálmán: „Kaszinózó táblabírak.” Bp. [1928.] I. 78—81). A bejegyzés fakszimiléje több ízben is megjelent (MSalon 1885. 5. k. 13, PALb 1898. 238, PALb 1908. 20), de a könyv lelőhelye jelenleg ismeretlen. (Vö. még VP VII. 520, 578, ill. 555—556.)

Az 5-soros latin versike két bejegyzése a helyesírási eltérésektől eltekintve

(említésre méltó az „Alexsandor” írásmód) azonos szövegezésű, s mindkettő kétségkívül autográf. Petőfi azonban nem szerzője (vö. Darnay i. h.: „Petőfi Sándor latin verse”), csak felhasználója, átvevője volt az akkori diákok közt s talán szélesebb körben is elterjedt ex libris-szövegnek, amelybe bárki belehelyettesíthette a nevét. Szeberényi megjegyzi, hogy Petőfi „a szokott [tehát a diákok közt általánosan használt] versből” egy sort kihagyott (MoNagyv i. h.); igazolja ezt a versikének az az 1817-ből való, teljesebb változata, amely Kossuth Lajos egyik könyvében, tulajdonosának sajátkezű írásával maradt fenn: „Hic libellus meus, testis est Deus, quis illum quaerit [ez a sor maradt ki Petőfi bejegyzéséből], hic nomen erit, Ludovicus natus, Kossuth vocatus, die 14. Apr. Anno 1817 Rosnaviae.” (I. MKsz 1878. 100. Ezzel az adattal Stoll Béla hívta fel a figyelmünket.)

Kis Kari kerget . . . Aszód, 1835—1837. Horváth Károly, Petőfinek az első két aszódi év folyamán iskolatársa, a múlt század hatvanas éveiben enlített egykari tanítványának, hogy ő volt az első, akit Petőfi megénekel: egy iskolaudvari jelenet nyomán az alábbi alliteráló mértékes verssort jegyezte be Horváth latin könyvének margójára (az ütemjelekkel együtt):

— u u — — — u u — —
Kis Kari kerget kurta ku- tyát kint.

Horváthot iskolatársai ezután sokat gúnyolták ezzel a sorral. (L. Réthy László: „Adatok Petőfi ifjúságához.” Magyarország 1879. febr. 15. [1.]; az állítólagos eredeti bejegyzés nem maradt fenn: Horváth, s mintegy másfél évtizeddel később az ő elbeszélése nyomán Réthy, emlékezetből idézte.) Horváth Károly egy osztállyal feljebb járt Petőfinél, s ezért egy évvel előbb került át Selmecre. Delhányi emlékezése szerint (47) Petőfi 1843 augusztusában Gödöllőről ellátogatott a Hévízgyörknei tanítóskodó Horváthhoz, és néhány napot töltött az ő és más volt diáktársai körében. Az emlékező tehát kortanú, sőt Petőfi személyes ismerőse volt: a kései lejegyzés és a kettős közvetítés azonban joggal támaszt kételyt az emlékezés és a verssor hitelessége iránt.

Aszódi gúnyvers, 1835—1838. Tahy János egykori szolgabíró a századforduló táján írt cikkében Petőfi állítólagos, szlovák nyelvű, 4 soros versikéjét idézi, melyet egy német diáknak a magyart, szlovákokat, csehet csúfoló s a németet dicséző rigmusára írt volna válaszul, a német diák versét néhány szó megváltoztatásával magyar szempontúvá s szlovák—cseh—német-ellenessé változtatva („Újabb adatok Petőfi diákkorából.” PN 1897. aug. 5.: 3). Lehet, hogy az aszódi iskolában voltak Petőfi idejében nemzetiségi súrlódások, s ha igen, ezek elől ő maga sem térhetett ki (egy szlovák-ellenes kifakadását Koren István említi, VU 1875. máj. 30.: 338); de a cikknek az a mondata, hogy „Petrovics [. . .] a magyarság fölsőbbiségét mindenkor fenn tudta tartani a kis gimnázium különböző nemzetiségei közt s a magyar diákságnak elismert vezére volt”, félreérthetetlenül leleplezi annak a korszaknak a sovínizmusát, amelyben napvilágot látott: Petőfi aszódi napjainak legmegbízhatóbb krónikásai: Delhányi Zsigmond, Kemény Mihály (emlékezéseiket I. PIMÉvk 1959. 44—47. ill. FöVl 1877. júl. 1.: 720—721) mit sem tudnak a költőnek erről az állítólagos vezérszerepéről. Tahy egy bizonyos Vaskori Mihályra, Petőfi állítólagos egykori osztálytársára hivatkozik, ilyen nevű diák azonban az egykori anyakönyvek tanúsága szerint nem járt Aszódon iskolába; s ezt a nevet Tahyn kívül soha senki nem említette. Már az is erősen kétséges, hogy Vaskori valóban diákkori „szüette latin grammatikájának megfakult írásos betűi közül” kereste-e elő (s nem inkább csak emléke-

zetből idézte-e) a szóban forgó strófákat; Petőfit pedig nyilvánvalóan a századvég elfogult nacionalista szemlélete avatta — alaptalanul — ennek a szlovák nyelvű vers-párbajnak a hőségé. Tahy cikke (2. részét l. PN 1897. aug. 8.: 2—3) egyébként is anekdotikus elemekkel zsúfolt (a diákok gyümölcsöt cseennek a kofától Petőfi vezetésével, a költő szerelmes levele a dísznövényűbe esik, Petőfi sonkát lop Koren tanár padlásáról stb.); nem „Adatok” ezek valójában, hanem kritikátlanul közzétett legendák az aszódi szájhagyományból, amely hajlamos volt arra, hogy Petőfivel a legváltozatosabb csínyeket követtesse el. Nincs tehát semmi okunk arra, hogy a költőt a Talhytól idézett szlovák válasz-strófa szerzőségével gyanúsítsuk, amint azt a legutóbb Arató Endre tette Hatvány Lajos „Így élt Petőfi”-je nyomán (l. A. É.: „A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840—1848.” Bp. 1960. II. 241).

A magáról sokat gondoló. 1837. jan. A kis Petrovics Sándor Aszódról, 1837. 13., ill. 18-i keltezéssel volt diaktársainak, a Sárkány-fivéreknek (Jánosnak és Sámuelnek) egy és ugyanazon a levélpapíron írt Selmece. Ennek a levélnek az OSZK-ban őrzött kéziratán a fenti című négysoros, többszörösen javított versfogalmazvány olvasható. (Szövegét l. VP VII. 267.) Baróti Lajos feltevése volt, hogy ez a strófa Petőfi legkorábbi fennmaradt költői próbálkozása; szerinte erre a versküldeményre vonatkozik a Sárkány Sámuelhez intézett levél „Van közepette cukor!” kifejezése. (Vö. It 1912. 247—248.) Mint a levelezéseket jegyzeteiben kifejtettük, a fogalmazvány szerzőjét és leíróját inkább a címzettek valamelyikében kell keresni, mert a levél hátlapjára fordított irányban van írva, tehát feltehetőleg nem a levéllírótól származik (az írás jellege különben is erősen elüt a levélszövegeketől), hanem későbbi kéztől, mely az üresen maradt papírfelületet fogalmazásra használta fel. Egyébként sem szokás egy agyonjavítgatott fogalmazványt küldeni ajándékba vagy mutatványként. (Vö. VP VII. i. h.)

Bordal. [?Komárom, 1842. aug. vége—sept. eleje.] A „Bort ide, bort kedves rózsám!” kezdetű sápadt Csokonai-utánzatot Jókai Mór adta ki Petőfi állítólagos verseként: vidékről küldték el neki, azzal a megjegyzéssel, hogy a révkomáromi Szarka Jánosnál maradt fenn, s Petőfi (az ő neve volt a kéziraton) írta ott jártában. Jókai ebben nem látott lehetetlent, szerinte „az egész vers eszmejárása: a felvillámló ötletek, maga a kifogástalan technika” alátámasztja a feltevést: s így talán valóban Petőfinek egy olyan kísérletéről van szó, amelyet kevésbé sikerült volna miatt hagyott ki gyűjteményeiből. Mindehhez hozzátette, hogy emlékezete szerint a költő, legelső komáromi látogatása alkalmával, fél évvel *A borozó* megjelenése után (helyesebben 1842. aug. végén, l. 68. sz. jegyz., →354), csakugyan járt Szarka Jánosnál, a komoly, „közügyekben igen derék”, vándorszínészeket, cigányzenészeket patronáló, poétákat pártfogoló, mulató kedvű komáromi polgárnál; ekkor hagyhatta nála a szóban forgó verset. A kéziratról azonban megjegyezte Jókai, hogy nem Petőfi kezeirásával készült; csak későbbi másolat lehet. (J. M.: „Állítólag Petőfi verse.” PHirl 1893. ápr. 2. Mell. 1—2; a költemény szövegével.) A beküldött hozzászólások rövidesen tisztázták a tényleges szerző kilétét: először Erdélyi Gyula írt (Budapestről), s azt állította, hogy ő a verset egy kéziratossal dalgűjteményben Fiducius János XVIII. századi poéta neve alatt látta. Jókai, ki maga tette közé a levelet, hozzáfűzte, hogy a „legilletékesebb helyről”, a Múzeum könyvtárából nyert értesülése szerint Fiducius János csak latin nyelven írt; volt aztán egy Fidicinis János nevű költő is, akinek azonban csak egy Serkento c., 1848-ban [önállóan] küldött verse ismeretes. Ezért egyelőre nem ejtheti el föltevést. [J. M.: „Az állítólagos Petőfi-versről.” PHirl 1893. ápr. 6.: 7.] Ezt végérvényesen egy néhány nappal később közölt névtelen hozzászólás cáfolta meg, mely

szerint a Bordal, majdnem szósz szerint a Jókaitól közzétett szöveggel, Fidicinis János verseként látott napvilágot a Társalkodó 1837. évfolyamában, 34. sz. ápr. 29.: 133. („Petőfi bordala. A valódi szerző.” PHirl 1893. ápr. 16.: 19; vö. még Szinyeyi III: 469.)

Versek Petőfi állítólagos színészkori füzeteiből. [1842—1843?] Egy K. I. jelű szerző „Ismeretlen Petőfi-versek” c. cikkében (PN 1913. dec. 3.: 18) azt állítja, hogy Szuper Károly kaposvári lakásán, a színigazgató iratai között látott egy kéziratot füzetet, mely — a kézírásból ítélve — Petőfi egykori „naplója” (versfüzete) lehetett. Emlékezete szerint voltak benne félbehagyott és kész költemények, valamint „egy nagyobb, Ida nevű, drámai hangulatú elbeszélés, mely egy züllő leányról szól”. A füzet néhány napig volt a kezében; hollétééről nincs tudomása, de két költeményrészre még emlékszik; ezeket közli is (1. De messze vagy te csárda még . . . 2. O ti útszéli akácvirágok . . . kezdetű töredék), de semmi sem vall bennük Petőfire. A cikkben sok a homályosság, ellentmondás: nem tudjuk meg pontosan, hogy mikor látta a kéziratot a cikk szerzője; ennek évtizedekkel előbb kellett történnie, hiszen Szuper 1892-ben halt meg. (NB. állítólag a *Bucsuszó* c. kétes hitelű Petőfi-verset is Szuper hagyatékában látta első közlője, vö. 112. sz. jegyz., →485.) A Petőfi-Ház viszont, amelynek Petőfi-kézirataira a cikkíró utal (azokról ismeri a költő kézírását), csak 1907-ben létesült. Minden további nélkül elvethetnénk a cikket, mint teljesen megbízhatatlant, ha nem volna két meggondolkoztató mozzanata: nevezetesen a Szuper Károlyra való hivatkozás, aki — ha nem is színigazgatója, de színésztársa volt Petőfinek Székesfehérváron és Kecskeméten, 1842. nov. — 1843. márc. közt (a cikkíró korábban nem tudott, csak egy tárcából értesült Szuper és Petőfi kapcsolatáról); persze feltehető a kérdés, hogy Szuper, aki naplójába utólag betoldott (behamisított) részletekkel próbálta igazolni Petőfihez (és Jókaihoz) fűződő egykori baráti kapcsolatát (l. 77. sz. jegyz., →382), miért hagyta volna említetlenül elkallódni a költő egykori versesfüzetét? — A másik figyelemre méltó mozzanat az „Ida” c. „elbeszélés” említése: amit erről mond, az pontosan illik az ilyen című, Petőfinek tulajdonítható, kötetünk kétes hitelű darabjai közé fölvetett (→113. sz.) költői elbeszélésre, melynek fennmaradt szövegét a költő kecskeméti színészkedését követő pápai tartózkodása idejére (1843. ápr. 15—máj. 5) kelteztük; a jegyzetben megengedve annak a lehetőségét is, hogy a költeményt (vagy annak korábbi változatát) Petőfi már készen hozta magával Pápara (l. 113. sz. jegyz., →495). A Petőfinek tulajdonított *Ida* azonban 1896-ban már megjelent; elképzelhető, hogy K. I. akkor olvasta (az ItK-ban vagy a FővI,-ban) s tévedésből vegyítette Petőfi állítólagos versesfüzetéről őrzött emlékeihez.

Emlény. (A színész utain virág s tövis terem) [1843?] Ezt a verset Szana Tamás adta ki először mint Petőfi ismeretlen költeményét, egy hely-, év- és nyomdajelzés nélküli, rózsaszínű, Petőfi. aláírású röplapról, melyet 1896-ban „a Blochinger-család iratai közt” talált („Petőfi »Emlény-e. Egy lap a költő színészkedésének történetéből.” MSzalón [Otthon] 1896. dec., 14. évf. 3. [28.] sz. 452—456; a röplap hasonmása: 449—450). A verset és a nyomtatványt Petőfi 1841. nyári színészkedése idejére datálta, talán azért, mert — mint egy megjegyzéséből kivehető — éppen a Tolna megyei Simontornyan akadt rá, ahol a költő annak idején — Sass István emlékezése szerint — kis társulatával ugyancsak föllépett (l. Tolnamegyei Közlöny 1880. dec. 25. ill. PPE I. 216—217). Nyilvánvalóan ez a röplap-példány került a Petőfi Társaság, majd — még 1910 előtt — a Petőfi Ház tulajdonába (l. PHKat 46, „Beküldetett” megjelöléssel); ezt ma a PIM őrzi: a kis, elrongyolódott szélű (újabbban restaurált) papírlap az idők folyamán nagyon megfakult, elsárgult ugyan, de hátlapján még kivehető az eredeti rózsaszín

Árnyalat (1910 körül készült fénymásolatán — l. EPN 3. sz. mell. — jól látható a Petőfi Társaság azóta ugyancsak teljesen elhalványodott bélyegzője is; a röplap régi PH-leltári száma: 19/6). Két másik, ép, eredeti színű példánya az OSZK Színház tört. Osztályának gyűjteményében van („Egy-levéles emlények”, 169. sz.).

A vers Szana közlése alapján bekerült a Petőfi-kötetekbe: Baróti Lajos az általa szerkesztett kiadás függelékébe „Kecskemét, 1843.” kezdetével vette föl (PSÖK 1900. 404), s a kötet előszavában ő hozta először kapcsolatba Petőfi kecskeméti színészkedésével, feltehetőleg a költő ottani kiadási terveire utaló emlékezők alapján (l. 78. sz. jegyz., →385). Endrődi adatgyűjteményében a költő kecskeméti tartózkodásának feltételezett utolsó hetére, 1843. márc. 23—30-ra kelezve említi (EPN 3; a költő valójában ápr. 7-én vagy 8-án távozott, l. 94. sz. jegyz., →430). A kiadásokban ezután már Petőfi hiteles versei közt tartják számon s a fenti dátum szerint sorolják be (l. pl. VoinP I. 61; a 2. kritikai kiadásban is: VP I. 31). Ezt hallgatólagosan a Petőfi-irodalom is hosszú ideig jóváhagyta; sőt a kecskeméti Szilády-nyomda főkönyvének egykorú bejegyzésével alá is támasztotta, bár ez csak „bucszó versek”-ről szól, a szerző nevének, ill. a vers címének megjelölése nélkül (l. a *Bucszó* c., kétes hitelű strofa jegyzetét, →112. sz. 486). Azt, hogy a szóban forgó röplap a Szilády-nyomda terméke lett volna, mindeddig nem mutatták ki, csak annyit állapítottak meg, hogy a nyomda egyik betűtípusa megegyezik az „Emlény”-ével (l. Joós Ferenc — Fenyvessiné Góhér Anna: „Az első kecskeméti könyvnyomda története . . .” Kecskemét 1959. 20). Pándi Pál (333) célzott először — több mint 60 évvel Szana közlése után — a vers szerzőségének problematikus voltára, feltehetőleg stílusjegyek alapján. A jelen kritikai kiadás előkészítése során ez a kétely igazolást nyert: kiderült, hogy az „Emlény” nem más, mint Barna Ignác (1822—1894, költő, orvostudor, Petőfi személyes ismerőse, sőt házassági tanújelöltje, vö. VI° VII. 380) „A költő” című, „A költő utain | Virág s tövis terem . . .” kezdetű versének („B. I. Versei.” Budán 1846. 45—48; esetleges korábbi közléséről nem tudunk) színészi búcsúzóverssé átalakított és lerövidített változata. Ez a tény a két szöveg összevetéséből kétségtelenül kitűnik. Az ismeretlen átdolgozó a „költő” szót az 1. versszakban ismételten „színesz”-szel helyettesítette, majd az 5. versszakig bezárólag az eredeti szöveget követte; csak a 6. versszakban módosított rajta nagyobb mértékben (az eltérő részeket állít betűvel emeltük ki):

„A költő”
3—6. vsz.:
S bár megvetett szegény
De nem boldogtalan,
Amíg dobog szíve,
A mig hazája van.

Oh mert szerelme az,
Mi neki üdvét ad,
Szeretni lángolón
Imádlott egy honát.”

„Emlény”
9—12. s.:
„S bár megvetett, szegény, de
nem boldogtalan,
Amig szíve dobog, s mig párt-
fogója van,

Mert pártfogója az, mi neki
üdvöt ad,
Szeretni lángolón *ohajtott*
pályáját.”

Ezután Barna Ignác verse további 6 strofájának mellőzésével a befejező szakasz következik (ezúttal már az eredeti sortagolással). — Bár a költősrös

ellentmondásait felpanaszló vers nagyjából a (vándor)színészre is illik, a rövidítés és az idézett eltérés leleplezi a travesztálót: színészi búcsúzóban indokolt ugyan a (színi) „pálya” áldozatkész szolgálatának hangoztatása, de a hivatásszeretet mint a színész „pártfogója” — kontár kézre valló, ügyetlen megsemmisítés. A beavatkozás nyomán az eredeti jambikus ritmus is ismételtelen csúnyán megdőccen (pl. „ohajtott pályáját”). Petőfinek már csak ezért sem lehetett köze az átdolgozáshoz (még ha Barna Ignác verse 1843 előtt meg is jelent volna valahol); különben sem tehetjük fel róla, hogy ő, akinek költői becsvágya színész korában sem hagyott alább (l. *Az első dal* c. vers jegyzetét, →82. sz. 394), másnak a költeményét alakította volna át búcsúzó verssé.

Ezek után már csak arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy miért, milyen alapon nyomtathatták az „Emlény” szövege alá Petőfi nevét? Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a Petőfinek tulajdonított (Barna Ignác verséből átalakított) vers az OSzK Színháztört. Osztálya röplapgyűjteményének tanúsága szerint a múlt század 70—80-as éveiben elterjedt színészi búcsúzó volt: különféle, többé-kevésbé eltérő változatait l. az Egyleveles emlények c. gyűjtemény 68, 79, 119, 125, 173, 183. sz. darabjain, a szerző nevének említése nélkül. A búcsúzókat adományok reményében osztogató színlapkihordók (cédulaosztók) általában nem maguk írták a búcsúverseket, hanem régieket nyomtattak le, megőrzött röplapokról vagy emlékezetből; az említett gyűjteményben fennmaradt búcsúzó-nyomatványokon 8—10 ilyen versike szövege tér vissza újra meg újra. Az eltérések nemcsak a termézetes szövegromlás következményei; gyakori a megváltozott körülmények, adottságok megkivánta módosítás. A búcsúzóversek szövege alatt legtöbbször ilyen (vagy ehhez hasonló) szöveg áll: „Tisztelettel a színlaposztó”. A vers szerzőjének neve általában nincs feltüntetve, de vannak kivételek is. Így az említettek közül a 79. számú búcsúzó-nyomatvány (megj. Erzsébetváros, 1884) 3. lapján az „Emlény” egyik változatát az *Első szerepem* c. Petőfi-vers szövege követi, a költő nevével, melyet a felületes olvasó az előbbire is vonatkoztathat. Ilyen vagy hasonló elnézés, téves emlékezés, hanyagság lehet az „Emlény” alá nyomtatott Petőfi aláírás magyarázata. A színházi zsebkönyvekben gyakori eset, hogy a közölt versek szerzőit tévesen nevezik meg: így pl. Sárosi Gyula „Számadás” c. versét ismételtelen Petőfi neve alatt közlik (l. OSzK Színháztört. Osztály, „Színházi zsebkönyvek” 61, 464, 950); másutt a Petőfi verseként közölt Barna leány c. versben Erdélyi János „Szöke leány”-ára ismerünk (először megjelent: „Részvét gyöngyei” [zsebkönyv] Buda 1838. 103—104), melyen az ismeretlen travesztáló a leány jelzőjén kívül alig változtatott (l. „Játékszini emlény”, Vác [1855.] Szerk. Váradi Ferenc. 15—16); ugyancsak Petőfinek tulajdonítják Pákh Albertnek Garay Kont-jára írt „Csont” c. paródiáját egy Vácott, 1854-ben kiadott „Játékszini emlény”-ben (vö. VP VII. 409) stb. Nem kétséges tehát, hogy a Barna Ignác verséből travesztált „Emlény”, melynek már a színészi zsebkönyveken és búcsúzókon szokásos, stereotíp címe is elárulja eredetét, egy ismeretlen színlapkihordó tévedése folytán lett a Petőfi-életmű hitelesnek elismert darabja s maradt is az, méltatlanul, közel 7 évtizeden keresztül.

Kolmár József versének kiegészítése, Pozsony, 1843. [máj.?] Kolmár József, Petőfi egykori iskolatársa és barátja (l. 56. sz. jegyz., →331) a századforduló táján beszélt el Kéry Gyulának, hogy amikor 1843-ban Pozsonyban Petőfi-vel véletlenül összetalálkozott s a lakására hívta, útközben a költőnek nagyon megtetszett egy öreg Duna-parti nyárfa (az egykori Hajó utca, a mai Devin szálló közelében állt): a Dunapart bokrétájának nevezte. Lelkesedése Kolmárra is átragadt s verset akart a fáról írni, de nem jutott két sornál

tovább. Petőfi másnap meglátta a megkezdett strófát, s e megjegyzéssel: „Minek hagyod itt csúfnak!”, befejezte:

Dunaparton magas nyárfa,
Magában áll, mint egy árva. [Eddig Kolmáré.]
Égbe mered szép sudara,
Rá száll az Isten madara. [Petőfi hozzátoldása]

(I. Kéry Gyula: „Adatok Petőfi pozsonyi tartózkodása idejéből”. MSzalón 1901/1902. 36. k. 568, 570.) Truskovszky Dezső pozsonyi helytörténész közlése nyomán hasonlóan mondja el ezt az esetet Szalatnai is (67—68). Bár Kolmár emlékezése szerint egy „derült júniusi napon” találtak egymásra Pozsonyban, ez és az állítólagos vers-kiegészítés májusban történhetett: Petőfi jún. 1-én azt írja Bajzának, hogy az országgyűlési tudósításokat másolja (I. VP VII. 21), már pedig ehhez a munkához Kolmár segítségével jutott. (Bár az is lehet, hogy az említett epizód nem közvetlenül első találkozásuk után történt, mint Kolmár állította, hanem később, esetleg csak június folyamán.)

Kolmár utóbb Petőfi-nyárfának nevezte el az állítólag közösen megénekelteket; egy kis verset is írt róla (I. PHKat 104. és KAEF [Kutlik Félix]: „Kolmár és Petőfi”. Bratislava 1934. 27). Szalatnai szerint ez egy másik, valamivel lejjebb álló nyárfa volt; Kolmár azonban nyilvánvalóan ugyanarról beszél, ill. ír mindkét esetben: a versben is a Dunapart bokrétájának nevezi.

Kolmár 80 éves volt, amikor ezt az esetet — tudunkkal először — említette. Elbeszélését tehát joggal kérdőjelezzük meg; de még ha valóban történt is egy ilyen eset, vajon ennyi idő múltán emlékezhetett-e megbízhatóan a közösen írt vers szövegére?

AZ ÖSSZES KÖLTEMÉNYEK TARTALMA

Petőfinek életében megjelent verseskötetei, a *Versek* két füzete és az *Összes költemények* kiadásai a verseket bár évenkénti tagolásban, de ezen belül nem szoros időrendi egymásutánban tartalmazzák: a sorrend helyenként többé-kevésbé kronologikus ugyan, másutt azonban — mint a keletkezési helyekből világosan kitűnik — a költő szándékosan felfogatja, tematikusan vagy műfajilag összefüggő csoportokkal zavarja meg. Ezt a sorrendet tehát szigorúan időrendi elvű kiadványunkban nem követhetjük (bár a dátumok megállapítása során figyelemmel kísérjük); az *Összes költemények* tartalomjegyzékét viszont — a kiadási szabályzat előírásának megfelelően — itt a bevezetésben közöljük. A költőtől sajtó alá rendezett egykötetes kiadást (ÖK1) vettük alapul, melynek tartalma és sorrendje a kétkötetes zsebkiadásban nem változott. A címek után feltüntetjük a versek alatti keletkezési hely-adatokat is. A *Versek* 1. és 2. füzetének (V1, V2) tartalomjegyzékét külön nem érdemes közölni, mert ezek anyagát a költő majdnem hiánytalanul és néhány — alighanem csak elnézésből származó — eltéréstől eltekintve változatlan sorrendben vette föl az *Összes költemények* kötetébe. Hasonlóan (de ezekben az esetekben teljesen változatlanul) olvasztotta be a három önállóan megjelent ciklus: a *Cipruslombok* (Cl), *Szereltem gyöngyei* (SzGy) és a *Felhők* (F) anyagát is. Ezért elegendő, ha az ÖK1 tartalomjegyzékében megjelöljük, hogy a V1 és a V2 anyaga mely verstől mely versig terjed; a ciklusok átvett anyaga pedig megállapítható az eredeti cikluscíméből és sorszámból. Melyekkel az ÖK1 címeit esetről esetre kiegészítjük. Megtesszük ezt a V1 és V2 kisebb ciklusai esetében is, amint hogy általában minden címváltozásra felhívjuk a figyelmet. Megjegyezzük még, hogy a *Versek* két füzete az ÖK1-gyel egyező módon ugyancsak évekre van tagolva (V1: 1842, 1843, 1844, V2: 1844, 1845), de a keletkezési helyeket e két kiadvány s az önállóan megjelent ciklusok nem tüntetik föl.

PETŐFI ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI. PEST 1847

LAP CÍM

1. *Elbeszélő költemények*
3. *Tündérdalom.* (1846.) (Szalk-Szentmárton.)
12. *Salgó.* (1846.) (Dömsöd.)
30. *Szereltem átka.* (1845.) (Borjád.)
35. *Szilaj Pista.* (1846.) (Szalk-Szentmárton.)
47. *János vitéz.* (1844.) (Pest.)

I. AP CÍM

105. *Kisebb költemények*

1842.

107. *Házamban.* [Keletk. hely nélkül.] [Ezzel a verssel kezdődik és a kötet 218. lapján közölt *Az alföld c. versig tart a VI anyaga.*]
 108. *A Dunán.* (Komárom.)
 109. *K. . . Vilmos barátomhoz.* (Mező-Berény.) [VI: *Katona barátomhoz.*]
 110. *Két vándor.* (Pápa.)
 112. *A borozó.* (Pápa.)
 113. *Furcsa történet.* (Duna-Vecse.)
 114. *Első szerepem.* (Székes-Fejérvár.)
 114. *Vadonban.* (Veszprém.)
 115. *Felköszönés.* (Pápa.)
 116. *Disznótorban.* (Székes-Fejérvár.)
 117. *Mi haszna, hogy a csoroszlya . . .* (Pápa.) [VI: *Népdalok I.*]
 118. *Járnak, helnek sokan zöld erdőben . . .* (Mező-Berény.) [VI: *Népdalok II.*]
 119. *Hortobágyi kocsmárosné* (Hortobágy.) [VI: *Népdalok III.*]

1843.

120. *Távolból.* (Pozson.)
 121. *Az én mátkám.* (Pozson.)
 122. *Dínomdánom.* (Kecskemét.)
 123. *Jövendölés.* (Kecskemét.)
 125. *L . . . né.* (Pest.)
 126. *Halálvdgy.* (Kecskemét.)
 127. *Farkaskaland.* (Kecskemét.)
 128. *Pálmaphor.* (Kecskemét.)
 129. *Matildához.* (Debrecen.)
 130. *Én.* (Kecskemét.)
 131. *Barátimhoz.* (Pápa.)
 132. *Szeget szeggel.* (Pusztapalota.)
 133. *Élő halott.* (Debrecen.)
 136. *Temetőben.* (Gödöllő.)
 138. *Megúnt vabság.* (Debrecen.)
 139. *Lopott ló.* (Kecskemét.)
 141. *Szemrehányás.* (Pest.)
 142. *Kördal.* (Pest.)
 143. *Az utósó alamizsna.* (Pest.)
 146. *Merengés.* (Gödöllő.)
 148. *Érik a gabona .* (Pest.) [VI: *Népdalok I.*]
 148. *Ki vagyok én? nem mondom meg .* (Pozson.) [VI: *Népdalok II.*]
 149. *Lánggal égő teremtette . .* (Pozson.) [VI: *Népdalok III.*]
 149. *Befordultam a konyhára .* (Pest.) [VI: *Népdalok IV.*]
 150. *A szerelem, a szerelem . . .* (Székelyhid.) [VI: *Népdalok V.*]
 151. *A virágnak megtiltani nem lehet . . .* (Debrecen.) [VI: *Népdalok VI.*]
 152. *Nem megyek én innen sehova . . .* (Debrecen.) [VI: *Népdalok VII.*]
 152. *Sikos a hó, szalad a szán . . .* (Debrecen.) [VI: *Népdalok VIII.*]
 153. *Keresztúton állok* (Miskolc.) [VI: *Népdalok IX.*]
 154. *Kis furulyám szomorúfűz ága* (Diószeg.) [VI: *Népdalok X.*]

154. *Temetésre szól az ének . . .* (Debrecen.) [VI: *Népdalok. XI.*]
 155. *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad* (Pest.) [VI: *Népdalok. XII.*]

1844.

156. *Honfidal.* (Debrecen.)
 157. *Elmondanám . . .* (Debrecen.)
 158. *Tél végén.* (Debrecen.)
 159. *A dal.* (Debrecen.)
 159. *Füttty.* (Debrecen.)
 160. *Végszó ***hoz.* (Debrecen.)
 161. *A nemes.* (Debrecen.)
 162. *Halvány katona.* (Debrecen.)
 163. *Szomjas ember tündőzése.* (Debrecen.)
 164. *Eger mellett.* (Andornak.)
 165. *Egri hangok.* (Eger.)
 167. *Javulási szándék.* (Pest.)
 168. *Betegségemben.* (Pest.)
 170. *Fürdik a holdvilág az ég tengerében . . .* (Pest.) [VI: *Néprománcok. I.*]
 170. *A csaplárné a betyárt szerette . . .* (Pest.) [VI: *Néprománcok. II.*]
 171. *Megy a juhász számdron* (Kún-Szentmiklós.) [VI: *Néprománcok. III.*]
 172. *Vándorélet. (Barabás rajzdhoz.)* (Pest.) [Alcím a VI-ben: (*Képhez*)]
 174. *Szelem- és pipadal.* (Pest.)
 175. *Füstbe menti terv.* (Duna-Vecse.) } [E két vers a VI-ben megcserélve]
 176. *Egy estém otthonn.* (Duna-Vecse.)
 178. *Ebéd után.* (Duna-Vecse.)
 179. *Magány.* (Duna-Vecse.)
 180. *Zsuzsikához. (Ne hozd, ne hozd azt a bort . . .)* (Duna-Vecse.)
 181. *Éjjel.* (Duna-Vecse.)
 181. *Ivás közben.* (Debrecen.)
 184. *Vizen.* (Duna-Vecse.)
 184. *Álmodom-e ?* (Duna-Vecse.) [VI: *Népdalok. I.*]
 185. *Boldogtalan voltam . . .* (Debrecen.) [VI: *Népdalok. II.*]
 186. *Gyöngé vagyok . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. III.*]
 186. *Mi foly ott a mezőn . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. IV.*]
 187. *Mi nagyobb a nagy Szentgellérihegynél . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. V.*]
 188. *Elvonnék én, csak adnának . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. VI.*]
 188. *Pusztán születtem . . .* (Kún-Szentmiklós.) [VI: *Népdalok. VII.*]
 189. *Nem nézek én, minek néznék ? az égre . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. VIII.*]
 189. *A faluban utcahosszat . . .* (Duna-Vecse.) [VI: *Népdalok. IX.*]
 190. *Nem ver meg engem az isten.* (Debrecen.) [VI: *Népdalok. X.*]
 191. *Kerényi Frigyeshez.* (Pest.) [VI: *Levél. Kerényi Frigyeshez.* Pest, jún. 25. 1844.]
 193. *Sírom.* (Duna-Vecse.)
 194. *Poharamhoz.* (Duna-Vecse.)
 194. *Sztnbírálat.* (Pest.)
 195. *Deák pályám.* (Duna-Vecse.)
 196. *Gazdálkodási nézeteim.* (Duna-Vecse.)
 197. *Vizet iszom.* (Pest.)
 198. *István öcsémhez.* (Pest.) [VI: *Levél. István öcsémhez.*]
 200. *Carmen lugubre.* (Pest.)

1. A P C Í M

101. *Hattyudalféle.* (Duna-Vecse.)
 102. *Árvalányhaj a süvegem bokréttája . . .* (Lacháza.) [VI: *Népdalok. I.*]
 103. *Az én torkom álló malom . . .* (Duna-Vecse.) [VI: *Népdalok. II.*]
 103. *Hírös város az aafördön Kecskemét . . .* (Tisza-Duna közti tájbeszéd szerint.) (Debrecen.) [VI: *Népdalok. III.*]
 104. *Te szívemnek szép gyönyörúsége . . .* (Duna-Vecse.) [VI: *Népdalok. IV.*]
 105. *De már nem tudom, mit csináljak . . .* (Tokaj.) [VI: *Népdalok. V.*]
 105. *Mondom, ne ingerkedjetelek velem . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. VI.*]
 106. *Meredek a pincegádor . . .* (Duna-Vecse.) [VI: *Népdalok. VII.*]
 107. *Hejh Büngözsdi Bandi . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. VIII.*]
 107. *Kis menyecske, szép kis menyecske . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. IX.*]
 108. *Ezrivel terem a fán a meggy . . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. X.*]
 109. *Ez a világ a milyen nagy. . .* (Pest.) [VI: *Népdalok. XI.*]
 110. *Katona bardátomhoz.* (Duna-Vecse.)
 111. *Bucsú a színészettől.* (Pest.)
 112. *Kedves vendégek.* (Pest.)
 114. *A boldog pestiek.* (Pest.)
 115. *Első szerelmem.* (Pest.)
 116. *Ambrus gazda.* (Pest.)
 118. *Az alföld.* (Pest.) [Ezzel a verssel végződik a VI anyaga.]
 120. *Szobámban.* (Pest.) [Ezzel a verssel kezdődik és a kötet 348. lapján levő Falun c. versig tart a V2 anyaga; leszámítva a CI önállóan megjelent 34. ill. a PDI 1845. évf.-ában kiadott további 2 darabját.]
 122. *Est.* (Pest.)
 123. *Egy telem Debrecenben.* (Pest.)
 125. *A csavargó.* (Pest.)
 126. *A régi jó Guadányi.* (Pest.)
 127. *Az utánczókhöz.* (Pest.)
 128. *Élet, halál.* (Pest.) [A V2-ben ezután következő *Színházban* c. verset Petőfi az ÖK-ből kihagyta]
 128. *Egressy Gáborhoz.* (Pest.)
 130. *Tompa Mihályhoz.* (Pest.)
 142. *Éjszakáim.* (Pest.)
 143. *Furfangos borivó.* (Pest.)
 143. *Takarékosság.* (Pest.)
 144. *Pinty úrfi.* (Pest.)
 146. *Szemfájásomkor.* (Pest.)
 146. *A naphoz.* (Pest.)
 148. *Ha.* (Pest.)
 149. *A nap házaselete.* (Pest.)
 149. *Szerelmem vándorai.* (Pest.)
 149. *Halálom.* (Pest.)
 149. *Mi lett?* (Pest.)
 149. *Igyunk!* (Pest.)
 149. *Dáridó után.* (Pest.)
 149. *Verseim.* (Pest.)
 149. *Hozzá.* (Pest.)
 149. *Sovány ősz.* (Buda.)
 149. *Csokonai.* (Pest.)
 149. *Volnék bár . . .* (Pest.) [V2: *Szerelmem gyötrelme. I.*]
 149. *Szívem, te árva rabmadár!* (Pest.) [V2: *Szerelmem gyötrelme. II.*]
 149. *Az én szerelmem . . .* (Pest.) [V2: *Szerelmem gyötrelme. III.*]

250. Szemek, mindenható szemek! (Pest.) [V2: Szerelem gyötrelme. IV.]
 250. Szerelmem zúgó tenger. (Pest.) [V2: Szerelem gyötrelme. V.]
 251. Élet, haldí! nekem már mindegy. (Pest.) [V2: Szerelem gyötrelme. VI.]
 252. A borhoz. (Pest.)
 253. A külföld magyarjaihoz. (Pest.)
 254. Mért nem születtem ezer év előtt? (Pest.)
 255. A leánykákhoz. (Pest.)
 257. Szülőimhez. (Pest.)
 259. Katona vagyok én. (Pest.)
 259. Nem tesz föl a lány magában egyebet (Pest.)
 259. Fényes csillag... (Pest.)
 260. Gyere, lovam... (Pest.)
 260. Boldog éjjel... (Pest.)
 261. Szerelem, szerelem... (Pest.) [E vers és a következő közt van a V2-ben a Batthyányi és Károlyi grófnék c. vers, melyet Petőfi az ÖK-ből kihagyott.]
 262. Esik, esik, esik... (Pest.)
 262. A természet vadvirága. (Pest.)
 264. János gazda. (Pest.)
 264. Levél egy színész barátomhoz. (Pest.)
 268. A tintás-üveg. (Pest.)
 269. Az öreg ur. (Pest.)
 270. Mit szól a bölcs? (Pest.)
 271. Pál mester. (Pest.)
 273. Részegség a hazáért. (Pest.)
 273. Lant és kard. (Pest.)
 274. Etelkéhez. (Buda.)
 274. Szerelem és bor. (Pest.)
 275. Rabházának fia. (Pest.)
 276. Cs. E. kisasszony emlékkönyvébe. (Pest.) [V2: Etelke emlékkönyvébe.]
 276. V. S.-né emlékkönyvébe. (Pest.)
 277. Bucsú 1844-től. (Pest.)

1845.

279. Két testvér. (Pest.)
 281. Apám mestersége s az enyém. (Pest.)
 281. Hull a levél a virágról (Pest.)
 282. Elmondom, mit eddig... (Pest.) [CI I.]
 284. Mit nem tettem volna érted... (Pest.) [CI II.]
 284. Hová levél? .. (Pest.) [CI III.]
 285. Zárjátok be már azt a koporsót. (Pest.) [CI IV.]
 286. Jaj, be bús ez a harangszó! (Pest.) [CI V.]
 286. Ha ébren meg nem látogatsz (Pest.) [CI VI.]
 288. Te voltál egyetlen virágom (Pest.) [CI VII.]
 288. Amott fölött egy csillag ragyog... (Pest.) [CI VIII.]
 289. Én vagyok itt... (Pest.) [CI IX.]
 290. Nem háborítottam-e nyugalmaid... (Pest.) [CI X.]
 290. Természet! még te is gúnyolódol? (Pest.) [CI XI.]
 291. Miért tekintesz be szobámba? (Pest.) [CI XII.]
 292. Láttam két hosszú nap (Pest.) [CI XIII.]
 294. Hol vagy, te régi kedvem? (Pest.) [CI XIV.]

294. *Le az égről hull a csillag* (Pest.) [CI XV.]
 295. *Mi volna különös azon .* (Pest.) [CI XVI.]
 295. *Ő a kedves drága kis leány* . (Pest.) [CI XVII.]
 296. *Alltam sírhalma mellett . . .* (Pest.) [CI XVIII.]
 297. *Hazugság, a mit* (Pest.) [CI XIX.]
 297. *Barátim, csak vigasztalással . . .* (Pest.) [CI XX.]
 298. *Jőj, tavasz jőj! . . .* (Pest.) [CI XXI.]
 299. *Be szomorú az élet én nekem . . .* (Pest.) [CI XXII.]
 300. *Panaszkodám hát? . . .* (Pest.) [CI XXIII.]
 301. *Hatalmas orvos az idő . . .* (Pest.) [CI XXIV.]
 302. *Játszik öreg földünk . . .* (Pest.) [CI XXV.]
 302. *Kéket mutatnak még . . .* (Pest.) [CI XXVI.]
 303. *Ha életében . . .* (Pest.) [CI XXVII.]
 304. *E szobában küzködött* (Pest.) [CI XXVIII.]
 305. *A hó, a holt föld téli szemfedője.* (Pest.) [CI XXIX.]
 305. *Midőn nagyon bánt . . .* (Pest.) [CI XXX.]
 306. *Tizenkettőt ütött az óra . . .* (Pest.) [CI XXXI.]
 307. *Anyám, anyám . . .* (Pest.) [CI XXXII.]
 308. *Hídba várlak hát* (Pest.) [CI XXXIII.]
 309. *Függ már a lant* (Pest.) [CI XXXIV.]
 309. *Mi büvösbájos hang* (Eperjes.) [CI I., 1. PDI 1845. aug. 14.]
 310. *Messze vándoroltam . . .* (Pest.) [CI II., 1. PDI 1845. aug. 14.]
 311. *Vahot Sándorhoz.* (Pest.) [A V2-ben ez a vers két hellyel hátrább, az Igy is jó és a Hír c. vers közé került.]
 313. *A toronyban delet harangoznak* (Pest.)
 314. *Igy is jó.* (Pest.)
 314. *Hír.* (Pest.)
 315. *Elfojtott könnyek.* (Pest.)
 315. *A világ és én.* (Pest.)
 317. *Költő lenni vagy nem lenni.* (Pest.) [A V2-ben ezután következő Visegrád táján c. verset Petőfi az ÓK-ból kihagyta.]
 318. *Szerelemvágy . . .* (Pest.)
 319. *Gyors a madár, gyors a szélvész . . .* (Pest.)
 320. *Piroslik a kecskerágó . . .* (Pest.)
 321. *Kicsapott a folyó . . .* (Pest.)
 321. *Pest.* (Pest.)
 322. *Orbán.* (Pest.)
 323. *A sorshoz.* (Pest.)
 323. *Téli világ.* (Pest.)
 323. *A nap.* (Pest.)
 323. *Mulatság közben.* (Pest.)
 326. *Rosz verseimről.* (Pest.)
 327. *Egy szép hölgy emléke.* (Pest.)
 328. *Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz.* (Pest.)
 329. *Mi kék az ég! (Eperjes.) [V2: Tavasz I.]*
 330. *Ki a szabadba! (Eperjes.) [V2: Tavasz II.]*
 330. *P . . . y Vilma kisasszonyhoz. (Losonc.)*
 332. *Az erdei lak. (Költői verseny Kerényi és Tompáival.) (Eperjes.)*
 333. *A varróleány. (Losonc.)*
 334. *Van a nagy alföldön csárda sok . . . (Késmárk.)*
 335. *Piroslik már a fákon a levél . . . (Dömsöd.)*
 335. *Paripámnak az ő színe fakó (Igló.)*

336. *Fekete kenyér.* (Szalk-Szentmárton.)
 336. *Holdvilágos éj.* (Hatvan.)
 338. *Rég veri már a magyart a teremő* (Pest.)
 339. *Láhom Peti.* (Pest.)
 340. *Fresco-ritornell.* (Igló.)
 340. *Magyarország.* (Eperjes.)
 341. *Gyalázatos világ.* (Pest.)
 342. *Egy hajfürthöz.* (Pest.)
 343. *Képzetem.* (Pest.)
 344. *Búcsu Kun-Szentmiklóstól.* (Kún-Szentmiklós.)
 348. *Falun.* (Szalk-Szentmárton.) [Ezzel a verssel fejeződik be a V2 anyaga.]
 350. *Három szüv története.* (Pest.)
 353. *A jó öreg kocsmáros.* (Szalk-Szentmárton.)
 354. *Az utolsó ember.* (Pest.)
 356. *Imádságom.* (Szalk-Szentmárton.)
 357. *Ifjuság.* (Pest.)
 358. *A szeretőm nyalka gyerek* (Duna-Földvár.)
 360. *Ismerjétek meg!* (Pest.)
 361. *Felhő és csillag.* (Cinkota.)
 361. *A hűtelen barátokhoz.* (Pest.)
 362. *Én és a nap.* (Pest.)
 363. *Bűm és örömem.* (Pest.)
 364. *Egy fiatal íróhoz.* (Pest.)
 365. *Felsülés.* (Eperjes.)
 366. *Egy asszonyi állathoz.* (Igló.)
 367. *A négy ókrős szekér.* (Borjád.)
 369. *A magyar nemes.* (Borjád.)
 370. *Gyermekkori barátnémhoz.* (Borjád.)
 371. *Virágos kert a költő szüve* (Pest.)
 372. *Alku.* (Szalk-Szentmárton.)
 372. *S. Zs. kisasszony emlékkönyvébe.* (Borjád.)
 373. *A. B. emlékkönyvébe.* (Vár-Gedő.)
 373. *M. E. kisasszony emlékkönyvébe.* (Pest.)
 374. *S. K. emlékkönyvébe.* (Borjád.)
 374. *A zsványság vége.* (Pest.)
 375. *A költő s a szőlővessző.* (Borjád.)
 375. *Hegyen ülök* . . (Borjád.) [ÖKzab—3: (Pest.)]
 376. *Örök ölekezés.* (Pest.)
 377. *Forrás és folyam.* (Pest.)
 378. *A jeggyűrű.* (Pest.)
 379. *A hazaról.* (Pest.)
 381. *Szép vidéknek szépséges leánya* . . (Pest.) [SzGy I.]
 382. *Megteremtéd lelkem új világát* . . (Pest.) [SzGy II.]
 383. *Éj van* . . (Pest.) [SzGy III.]
 384. *Félre mostan, [hagyjatom magamra]* . . . (Pest.) [SzGy IV.]
 384. *Ablakodból hogyha* . . (Gödöllő.) [SzGy V.]
 385. *Nála voltam* . . (Pest.) [SzGy VI.]
 386. *Vasárnap volt.* (Buda.) [SzGy VII.]
 387. *Drága orvos úr* . . (Pest.) [SzGy VIII.]
 388. *Hol van oly nagy pusztaság.* (Pest.) [SzGy IX.]
 388. *Sírba tették* (Pest.) [SzGy X.]
 389. *Nő szerelmem* (Pest.) [SzGy XI.]

190. *Meg ne ítélj . . .* (Pest.) [SzGy XII.]
 191. *Voltak sokkal jelesebbek . . .* (Pest.) [SzGy XIII.]
 191. *Vadonerdő a világ* (Pest.) [SzGy XIV.]
 192. *Nincs jogom, hogy . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XV.]
 193. *Száz alakba . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XVI.]
 194. *Megvallom, hogy* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XVII.]
 194. *Álmaimban gyakran* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XVIII.]
 195. *Szerelemnek lobogója . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XIX.]
 196. *Alacsony kis ház . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XX.]
 197. *Mihelyest megláttalak . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXI.]
 198. *Lányka, mikor . . .* (Pest.) [SzGy XXII.]
 198. *A világtól elvonulva* (Pest.) [SzGy XXIII.]
 199. *A mióta szerelembe . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXIV.]
 100. *Sohasem volt az szerelmes.* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXV.]
 101. *A bokrétdát, mellyet . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXVI.]
 101. *Fa leszek, ha . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXVII.]
 102. *Őszi reggel járok . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXVIII.]
 103. *Háborúval álmodám . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXIX.]
 103. *Életem most . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXX.]
 104. *A letartott* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXI.]
 105. *Ha az isten . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXII.]
 106. *Elnémult a fergeg . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXIII.]
 107. *Arcképpemmel . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXIV.]
 108. *Avuagy én már soha . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXV.]
 109. *Azt hívém, hogy . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXVI.]
 110. *Messze estem . . .* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXVII.]
 111. *Milyen furcsa álmam* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXVIII.]
 111. *Félre mostan, [félre a fejemről]* (Szalk-Szentmárton.) [SzGy XXXIX.]
 114. *Megpendltem* (Pest.)
 114. *Jókay Mórhoz.* (Pest.)
 116. *Remény.* (Pest.)
 116. *A csárda romjai.* (Szalk-Szentmárton.)
 116. *Változás.* (Szalk-Szentmárton.)
 120. *A sivatag koronája.* (Pest.)
 124. *Hogy van, hogy azt a sok gazembert* (Pest.)
 124. *Pusztai találkozás.* (Pest.)
 125. *Álmatm.* (Pest.)
 127. *Szemere Pálhoz.* (Szalk-Szentmárton.)
 129. *Téli éj.* (Szalk-Szentmárton.)

1846.

131. *Isten csodája.* (Szalk-Szentmárton.)
 132. *Az örült.* (Szalk-Szentmárton.)
 133. *Minden virágnak . . .* (Pest.)
 136. *Vajda Péter halálára.* (Pest.)
 138. *Mélt vagyok én még a világon* (Pest.)
 139. *A szökevények. (Shelley után angolból.)* (Szalk-Szentmárton.)
 144. *Élvándorol a madár . . .* (Szalk-Szentmárton.) [F I.]
 142. *Nem sírok én . . .* (Szalk-Szentmárton.) [F II.]
 144. *Szeretném itt hagyni* (Szalk-Szentmárton.) [F III.]

443. *Annyit sem ér az élet* . . (Szalk-Szentmárton.) [F IV.]
 444. *Mögöttem a múlt* (Szalk-Szentmárton.) [F V.]
 444. *Vollak barátim . . .* (Szalk-Szentmárton.) [F VI.]
 445. *Szállnak reményink* . . (Szalk-Szentmárton.) [F VII.]
 445. *Elváltam a lyánykától* . . (Szalk-Szentmárton.) [F VIII.]
 445. *Emlékezet* . . (Szalk-Szentmárton.) [F IX.]
 446. *Amott a távol két ködében* . . (Szalk-Szentmárton.) [F X.]
 446. *Viseld egyformán* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XI.]
 447. *Mi szebb, mint* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XII.]
 447. *Melly'k a legvigabb temető?* (Szalk-Szentmárton.) [F XIII.]
 447. *Hajamnak egy fűrtjét levágom* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XIV.]
 448. *Mintha a nagy, nehéz* (Szalk-Szentmárton.) [F XV.]
 448. *Itt állok a rónaközépen* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XVI.]
 449. *Oh lyány! szemed* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XVII.]
 449. *Ha jőne oly nagy fergeteg* (Szalk-Szentmárton.) [F XVIII.]
 449. *Egy bölcs hajdan*. (Szalk-Szentmárton.) [F XIX.]
 450. *Mi a dicsőség?* (Szalk-Szentmárton.) [F XX.]
 450. *Sok embert ismerek* (Szalk-Szentmárton.) [F XXI.]
 450. *A bánat? egy nagy ocdán*. (Szalk-Szentmárton.) [F XXII.]
 451. *Dacos leány!* (Szalk-Szentmárton.) [F XXIII.]
 451. *Gyertyám homályosan lobog* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXIV.]
 452. *Monadják, hogy mindenikünk* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXV.]
 452. *Az ember ugyan hova lesz?* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXVI.]
 453. *Elném ezen sokat gondolkodik* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXVII.]
 453. *Mit ettél, föld* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXVIII.]
 453. *Mosolygatók rám* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXIX.]
 454. *Ha a sírban megszáradt* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXX.]
 454. *Hová lesz a kacaj* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXI.]
 455. *Te ifjúság* (Szalk-Szentmárton.) [F XXXII.]
 455. *Barátim vagytok* (Szalk-Szentmárton.) [F XXXIII.]
 456. *Földét a földműves* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXIV.]
 456. *Nem csak mi vénuilünk* (Szalk-Szentmárton.) [F XXXV.]
 457. *Futó folyam hullámai* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXVI.]
 457. *Hány csepp van az óceánban* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXVII.]
 457. *Nem súlyed az emberiség* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXVIII.]
 458. *Kik a föld alacsony porából* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XXXIX.]
 458. *Az én szívem* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XL.]
 459. *Oda nézzetek!* (Szalk-Szentmárton.) [F XLI.]
 459. *Már sokszor énekeltem* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLII.]
 460. *Mivé lesz a föld?* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLIII.]
 460. *Főnséges éj!* (Szalk-Szentmárton.) [F XLIV.]
 461. *Ki fogja vajon megfejteni* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLV.]
 461. *Szép kedvesem* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLVI.]
 461. *Szeretője-e vajon* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLVII.]
 462. *Oh szerelem* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLVIII.]
 462. *Miért hogy láthatatlanok* . . (Szalk-Szentmárton.) [F XLIX.]
 462. *Mulandóság* . . (Szalk-Szentmárton.) [F L.]
 463. *A férj haza jó betegem* . . (Szalk-Szentmárton.) [F LI.]
 463. *Barátaim megölelének*. [Keletk. hely nélkül. ÖK 2ab—3: Szalk-Szentmárton.] [F LII.]
 464. *Mint lőt-fut a boldogság után* . . (Szalk-Szentmárton.) [F LIII.]
 464. *Hideg ellen a tél* (Szalk-Szentmárton.) [F LIV.]

464. *Vajon mi ér?* [Keletk. hely nélkül.] [F LV.]
 465. *Az özeveg.* (Szalk-Szentmárton.) [F LVI.]
 465. *Igazság! alszol?* (Szalk-Szentmárton.) [F LVII.]
 465. *Az álom.* (Szalk-Szentmárton.) [F LVIII.]
 466. *E gazdag úr.* (Szalk-Szentmárton.) [F LIX.]
 466. *Kéreszt.* (Szalk-Szentmárton.) [F I.X.]
 467. *Voltak fejedelmek.* (Szalk-Szentmárton.) [F LXI.]
 467. *Midőn a földön...* (Szalk-Szentmárton.) [F LXII.]
 468. *Kívágom én.* (Szalk-Szentmárton.) [F LXIII.]
 468. *Fővényszem .. harmatcsepp.* (Szalk-Szentmárton.) [F LXIV.]
 469. *Fejemben éj van.* (Szalk-Szentmárton.) [F LXV.]
 469. *Átok és áldás.* (Szalk-Szentmárton.) [F LXVI.]
 470. *A szerelmes tenger.* (Szalk-Szentmárton.)
 474. *Elhagytam én a várost.* (Szalk-Szentmárton.)
 475. *Erdőben.* (Szalk-Szentmárton.)
 476. *Gyermekkori emlékek.* (Béranger után franciából.) (Szalk-Szentmárton.)
 478. *Mint felhők a nyári égen.* (Szalk-Szentmárton.)
 479. *Zöld leveles, fehér.* (Szalk-Szentmárton.)
 480. *Rég elhúzták az esteli harangot.* (Szalk-Szentmárton.)
 481. *Barna menyecskének* (Pécel.)
 482. *Sors, nyiss nekem tért* (Pest.)
 483. *Világgyűlölet.* (Pest.)
 484. *A jó aggastyán.* (Béranger után franciából.) (Pest.)
 486. *Most kezdem én csak még ismerni.* (Pest.)
 487. *F. L. kisasszony emlékkönyvébe.* (Pest.)
 487. *Megfagy a szív, ha nem szeret* (Pest.)
 487. *Rabság.* (Tövedék.) (Pest.)
 488. *Szeretek én.* (Pest.)
 489. *A nép.* (Pest.)
 489. *Képzelt utazás.* (Béranger után franciából.) (Pest.)
 491. *A hevesi rónán.* [Keletk. hely nélkül.]
 493. *Nagy-Károlyban septemb. 7. 1846.* [Keletk. hely nélkül.]
 494. *Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe.* (Szatmár.)
 495. *Csalogányok és pacstriták.* (Szatmár.)
 497. *A bilincs.* (Nagy-Károly.)
 498. *Szerelemnek rózsákkal.* (Nagy-Bánya.)
 498. *Szerelmes vagyok én [Vagy idn tűzbe estem?]* (Nagy-Bánya.)
 499. *Szerelmes vagyok én [; Megmondjam-e, kibe?]* (Nagy-Bánya.)
 500. *Nehéz, nehéz a szívem.* (Szatmár.)
 501. *Szál a felhő.* (Berence.)
 501. *Borús, ködös őszi idő* (Cseke.)
 502. *Az én képzeletem nem* (Cseke.)
 503. *Ereszkedik le a felhő.* (Cseke.)
 504. *Kinn a kertben voltunk.* (Erdőd.)
 505. *Te a tavaszt szereted.* (Szatmár.)
 506. *Mi vagy keblem?* (Szatmár.)
 507. *Te vagy, te vagy, barna kis lány.* (Erdőd.)
 508. *Ha szavaid megfontolom.* (Cseke.)
 509. *Költői ábránd volt, mit eddig érzék.* (Szatmár.)
 512. *Álmodtam szépet, gyönyörűt.* (Szatmár.)
 515. *Egy pár rövid nap.* (Szatmár.)
 516. *Nem csoda, ha újra élek* (Nagy-Károly.)

I. AP CÍM

518. *Volt egy szegény fiú* .. (Nagy-Károly.)
519. *Erdélyben.* (Koltó.)
521. *Szeretsz tehát* ... (Koltó.)
522. *Mikor a lánc lehull.* (Koltó.)
523. *Busúlnak a virágok* .. (Koltó.)
524. *Rövidre fogtam a kantárszárat* ... (Koltó.)
524. *Kellemetlen őszi reggel* (Koltó.)
526. *Véres napokról álmodom* ... (Berkesz.)
527. *Világoskék a csillagos éjszaka* . (Koltó.)
528. *E. R. kisasszony emlékkönyvébe.* (Debrecen.)
528. *K. J. kisasszony emlékkönyvébe.* (Debrecen.)
529. *Mi van innen távol* .. (Pest.)
530. *Nem ért engem a világ.* (Pest.)
531. *Reszket a bokor, mert* .. (Pest.)
532. *Halhatlan a lélek* .. (Pest.)
532. *Karácsonkor.* (Pest.)
534. *A magyar nemzet.* (Pest.)
536. *Egy gondolat bánt engemet* (Pest.)

RÖVIDÍTÉSEK

AlfHirl	Alföldi Hírlap
Alitt	Acta Litteraria
Ath	Athenaeum (folyóirat)
BarHP	Baróti Lajos: Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról. (Szerk. Havas Adolf.) [1—4. közl.] EPhK 1894. 18. évf. 6—7, 8, 9, 10. fiz. 505—516, 681—692, 789—798, 871—881. (Köny. is.)
Békés	Békés István: Petőfi nyomában. [Petőfi-képeskönyv.] Bp. 1959. 528 l. 1 t.
Berecz	Berecz Károly: Petőfi Sándor. = B. K.: A régi „Fiatal Magyarország”. Bp. 1898. 1—51.
Bodolay	Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785—1848. Bp. 1963. 809 [3] l.
BpHiradó	Budapesti Híradó
BpHirl	Budapesti Hírlap
BpNapil	Budapesti Napilap
BpSz	Budapesti Szemle
Cf	Cipruslombok Etelke sírjáról. Pest 1845. Beimel ny. 63 l.
Császár: IrŐr 1845. (+ dátum és lapszám)	Császár Ferenc: Petőfi Sándor költeményes munkái. [Bírálat. 1—2. közl.] IrŐr 1845. 4. sz. aug. 16: 25—29, 5. sz. szept. 6.: 33—37.
CzF	Czuczor Gergely — Fogarasi János: A magyar nyelv. szótára. 1—6. k. Pest 1862—1874.
DebrSz	Debreceni Szemle
Degré	Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. 1—2. k. Bp. 1883.
Delhányi	Delhányi (Dlhányi) Zsigmond: Adatok Petőfi Sándor életrajzához. Kézirat. PIM — Petőfi Társaság irattára X/84. Közölte Balkányi Enikő, PIMÉvk 1959. Bp. 1959. 42—47. — Jegyzeteinkben erre a betűhív közlésre utalunk.
Délmagy.orsz. Közl Dezsényi-Nemes	Délmagyarországi Közöny Dezsényi Béla—Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. I. Bp. 1954. 287 l.
Dienes: FP	Dienes András: A fiatal Petőfi. (A költő származása és életútja 1838 nyaráig. [Szerk.] H. Törő Györgyi. Bp. 1968. 346 l. 10 t.
Divates	Dívatcsarnok
DK 1874.	Petőfi Sándor költeményei. [Díszkiadás.] Hiteles kéziratok alapján megigazított és hazai művészek

- rajzaival díszített 1. teljes kiad. Bp. 1874. Athenaeum
 V, 758 l. 1 t.
 DK 1877. Petőfi Sándor összes költeményei. [Díszkiadás.]
 Hazai művészek rajzaival díszített 2. képes kiad.
 Bp. 1877. Athenaeum. [2] 789 [9] l. 1 t.
 Dömötör Dömötör Sándor: Petőfi vasi élményei és a néplagyom-
 mány. Szombathely 1954. 22 l.
 Dugonics Dugonics András: Magyar példa beszédek és jeles
 mondások. 1—2. r. Szeged 1820.
 Dux Ausgewählte Gedichte von Petőfi. Aus dem Unga-
 rischen übersetzt von Adolf Dux. Wien 1846. VII,
 102 l.
 Élk Életképek
 EPhK Egyetemes Philologiai Közöny
 EPN Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban.
 Bp. 1911. [16] 543 [1] l. 11 mell. (Petőfi-Könyvtár
 29—30.)
 Érdemkönyv l. Pápai Érdemkönyv
 ErdLev Erdélyi János levelezése. 1—2. k. (Szerk. T. Erdélyi
 Ilona.) Bp. 1960, 1962.
 ErdNM Erdélyi János: Népdalok és mondák. A Kisfaludy-
 Társaság megbízásából szerk. és kiad. —. 1—3. k.
 Pest 1846—1848. (Magyar Népköltési Gyűjtemény.)
 ÉrtNySzK Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből
 (sorozat)
 ÉrtSz A magyar nyelv értelmező szótára. 1—7. k. Bp.
 1959—1962.
 Ethn Ethnographia
 EvL Evangélikus Lapok
 F Petőfi Sándor: Felhők. (Pest) 1846. Emich G. bizo-
 mánya. 70 [2] l.
 Fekete Fekete Sándor: Petőfi, a vándorszínész. Bp. 1969.
 (ItFüz 64.)
 Fischer Fischer Sándor: Petőfi élete és művei. Ford. Tolnai
 Lajos. Bp. 1890. XIV, 639 l.
 FővI. Fővárosi Lapok
 FPÉ Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. 1—3. k. Bp. 1896.
 GJÖM Garay János Összes munkái. 1—5. k. [Kiad.] Ferenczy
 József. Bp. 1886.
 Gyulai: PSLK Gyulai Pál: Petőfi Sándor és lyrai költészetünk. [Bev.
 és jegyz. ell.] Ferenczi Zoltán. Bp. 1908. 126 l.
 (Petőfi-Könyvtár 5.) Először megjelent: Új Magyar
 Múzeum 1854. 4. évf. 1. k. 24—43, 97—124. Később
 többször is újra kiadták. — A fenti rövidítéssel a
 Petőfi-Könyvtárban megjelent kiadásra utalunk.
 Hatv Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 1—5. k. Bp. 1955—
 1957.
 Hatv² Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. jav. kiad. (Szerk.
 Kiss József — Pándi Pál. Sajtó alá rendezte Kiss
 József.) 1—2. k. Bp. 1967
 Hond Honderű
 Horváth (J.) Horváth János: Petőfi Sándor. Bp. 1922. 597 l.
 (Címlap-kiad.: 1926.)
 Horváth: Tan Horváth János: Tanulmányok. Bp. 1956. 638 l.

Hölgyf	Hölgyfutár
HP	Petőfi Sándor összes művei. Végleges, teljes kiadás. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte. jegyzetekkel és variánsokkal kísérete Havas Adolf. 1—6. k. (1—3. k.: Petőfi Sándor összes költeményei. 4—6. k.: Petőfi Sándor vegyes művei.) Bp. 1892—1896.
Illyés 1963.	Illyés Gyula: Petőfi Sándor. [Böv. kiad.] Bp. 1963. 681 [1] l.
IrŐr	Irodalmi Őr (az Élk melléklapja)
Isoz	Isoz Kálmán: Petőfi dalok. (Zenei bibliográfia.) Bp. 1931. 109 [2] l. (Magyar zeneművek könyvészete.)
It	Irodalomtörténet
ItFüz	Irodalomtörténeti Füzetek (sorozat)
IKK	Irodalomtörténeti Közlemények
Jegyzőkönyv	1. Pápai Jegyzőkönyv
Jókai: TÉ	Jókai Mór: Tarka élet. 1—2. k. Pest 1855—1856. (2. változatlan kiad.: Pest 1858.) 1. k. 1—50. Egy magyar költő életéből. Regény és még sem regény 2. k. 23—29: Petőfi és a censor. Stb.
KépCsall.	Képes Családi Lapok
Kertbeny	Petőfy [Petőfi], Alexander: Gedichte. Nebst einem Anhang anderer ungarischer Dichter. Übertragen von [Karl Maria] Kertbeny. Frankfurt a. M. 1849. XVIII [4] 466 [2] l.
Kéry	Kéry Gyula: Friss nyomon. Bp. 1908. 171 [2] l. (Petőfi Könyvtár 1.)
KisfTÉ	A Kisfaludy Társaság Évlapjai
Kiss J.	Kiss József: Petőfi az egykorú hazai német nyelvű sajtóban. 1844—1846. TanPet 91—193.
Kliegl könyv	Kliegl könyv (Szerk. Garay János.) 1—2. k. Pest 1842.
Kolmár	Kolmár József: Petőfi Sándor emlékezete. Jellem- és korrajzi episztola. Pozsony 1880. 15 [1] l.
K(Sz	Könyvtári Szemle
MÉlk	Magyar Életképek
MKsz	Magyar Könyvszemle
MNemz	Magyar Nemzet
MNy	Magyar Nyelv
MoNagyv	Magyarország és a Nagy Világ
Mórg	Magyarság
MSalon (Salon)	Magyar Salon (Salon)
MSzépírSz	Magyar Szépirodalmi Szemle
MSzlumLex	Magyar Szinművészeti Lexikon. Szerk. Schöpfung Aladár 1—4. k. [Bp. 1929—1931.]
MFA I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei
MFAK	A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Kézirattár). Bp.
Nádaskay: Hond	Nádaskay Lajos: Versek. Irta Petőfi Sándor. 1842—1844. A helység kalapácsa. Hősköltemény négy énekben. Irta Petőfi Sándor. [Bírálat.] Honderű 1844. II. f. év 25. sz. dec. 21: 403—405.
1844 dec. 21	
Napk	Napkelet

- NÉ** 1. SzabNÉ
Németh S. Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Bp. 1938. 88 l. 1 t. (Minerva-Könyvtár 124.)
NemzU Nemzeti Ujság
Nyr Magyar Nyelvőr
NySz Magyar Nyelvtörténeti Szótár
NyUSz Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. 1—2. k. Bp. 1902, 1908.
O. Nagy O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. (Bp.) 1966. 860 (4) l.
OL Országos Levéltár (Bp.)
Oláh G. Oláh Gábor: Petőfi képzelete. Bp. 1909. 295 [1] l. 1 t.
OrlAd Orlay [Petrics] Soma: Adatok Petőfi életéhez. 1—2. közl. BpSz 1879. 19. k. 37. sz. 1—19, 38. sz. 336—369.
OSzK Országos Széchényi Könyvtár (Kézirattár), Bp.
ÖK₁ Petőfi összes költeményei. Pest 1847. Emich. [6] 537 [7] l. 1 t.
ÖK_{2(a,b)}, ÖK₃ Petőfi Sándor összes költeményei. 1842—1846. 2. kiad. Pest 1848. A kiadás különbözőszedésű változatairól—ÖK_{2(a, b)}, ÖK₃ — 1. a jegyzetek bevezetésében a Petőfi-kiadásokról szóló fejezetet (→123).
PAlb 1898. Petőfi-album. A Petőfi-Társaság megbízásából szerk. Bartók Lajos — Endrődi Sándor — Szana Tamás. Bp. 1898. VI [2] 263 [1] l. 14 t.
PAlb (1908.) Petőfi-album. Adatok, okmányok és képek Petőfi Sándor diadalútjáról. A „Pesti Napló” előfizetőinek készült kiad. [Bp. 1908.] 140 l. 10 t.
PAlm 1909. Petőfi-almanach. (Szerk. Ferenczi Zoltán.) Bp. 1909. 477 [3] l. 1 t.
Pándi Pándi Pál: Petőfi. (A költő útja 1844 végéig.) Bp. (1961.) 589 [1] l. Címlapkiadása: (1962.)
Pápai Érdemkönyv A Pápai Ref. Képzőtársulat Érdemkönyve 1841—1844. Kézirat. Pápa, a Dunántúli Ref. Egyházkerület Könyvtára. (A kézirat részletes leírását l. 48. sz. jegyz. →307.)
Pápai Jegyzőkönyv Jegyzőkönyv a főiskolai képzőtársulatbeli dolgozó tagok üléseiről. Pápa, 1840—1862. Kézirat, 342 l. Pápa, a Dunántúli Ref. Egyházkerület Könyvtára. Mikrofilmmásolata: MTAk — Mikrofilmtár, A. 1103/VIII. Két, eltérő lapszámozása közül a lapok felső szélének közepén feltüntetettre utalunk. (Közlés: PetMúz 1892. 1. sz. 6—7.)
PDI Pesti Divatlap
PetMúz Petőfi-Múzeum (folyóirat)
Petrik 1712—1860. Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája 1712—1860. 1—4. k. Bp. 1889—1892.
PH Petőfi-Ház
PHírl Pesti Hírlap
PHKat Kéry Gyula: A Petőfi-ház története és katalógusa. Szerk. —. (Bev. Herczeg Ferenc.) Bp. 1911. 182 [1] l. (Petőfi-Könyvtár 26.)

PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum (Bp.)
PIMÉvk (+ évszám)	A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve (Bp. 1959—)
PKt	Petőfi-Könyvtár (sorozat)
PÖM	Petőfi Összes Művei
PR	Petőfi-reliquiák. Gyűjtötte Halasi Aladár. Bp. 1878. VIII, 128 l.
PSK 1877. 2. TK	Petőfi Sándor költeményei. 2. teljes kiad. 1—4. k. Bp. 1877. Athenaeum.
PSLK	l. Gyulai
PSÖK 1882. NK	Petőfi Sándor összes költeményei. Népies kiad. Bp. 1882. Athenaeum. 680 l. 1 t.
PSÖK (1890.) UNK	Petőfi Sándor összes költeményei. Eredeti kéziratok és kiadások alapján megjavított új népies kiad. [Szerk. és bev.] Havas Adolf. Bp. (1890.) Athenaeum. VI, 706 l. 1 t.
PSÖK [1898.] 3. NK	Petőfi Sándor összes költeményei. Eredeti kéziratok és kiadások alapján megjavított 3. népies kiad. Bp. [1898.] Athenaeum. (2) 788 l. 1 t.
PSÖK 1900. (Baróti)	Petőfi Sándor összes költeményei. A költő kézíratai az eredeti kiadások alapján sajtó alá rendezte [és bev. ell.] Baróti Lajos. Bp. 1900. Singer és Wolfner. [4] 435 l. 1 t.
PSÖK 1901. RKK	Petőfi Sándor összes költeményei. Magyar művészek rajzaival. Életr. bev. ell. Ferenczy Zoltán. [Szerk., bev. és jegyz. ell.:] Radó Antal. 1—2. k. Bp. [1901?] Lampel. (Remekírók képes könyvtára 1—2.)
PSÖK 1909. UN	Petőfi Sándor összes költeményei. Új népies és ifjúsági teljes kiad. egy kötetben. [Szerk. és] Bev. ell. Kardos Albert. Debrecen 1909. XXVII [1] 786 l.
Uj. TK (Kardos)	
PSÖK 1960. Hel	Petőfi Sándor összes költeményei. Bp. 1960. Magyar Helikon. 1306 [2] l. (Helikon klasszikusok.)
PSÖK 1960. Szépirod	Petőfi Sándor összes költeményei. (Bp.) 1960. Szépirodalmi K. 543 l.
P TL	A Petőfi-Társaság Lapja
Pulszky: MSzépírsz	[Pulszky Ferenc:] Lyrai költészet. [Bírálat Petőfi Összes költeményeiről. 1—2. közl.] MSzépírsz 1847. I. 18. sz. máj. 2: 277—281, 19. sz. máj. 9: 297—301. (Pulszky szerzősége emlékirataiból tűnik ki, amelyekben bírálatának nagy részét le is közli.)
1847. (+ dátum és lapszám)	
PUK	Petőfi újabb reliquiái 1838—1849. Gyűjtötte Baróti Lajos. Bp. 1887. XV. [1] 174. [2] 1. 1 mell.
PVM	Petőfi vegyes művei. Kiadta Gyulai Pál. 1—3. k. Pest 1863.
Rajz	Rajzolatok
Rétl	Réti Hugó: Csokonai hatása Petőfire. Bp. 1909. 48 l.
Rexa	Rexa Dezső: A pápai főiskola könyvtára 1843-ban. Könyvtári Szemle 1915. 170—181. („A Dunántuli Ref. Főiskolai Képzőtársulat Könyvtára szak szerint” c., Pápán 1843-ban kiadott nyomtatvány közlése, bev. és magyarázó szöveggel. Az eredeti kiadvány helyett, mely könyvészeti ritkaság, az újraközlésre utalunk.)
Riedl	Riedl Frigyes: Petőfi. Bp. 1923. 236 [1] l.
RKK	Remekírók Képes Könyvtára

RPDL (Regélő)	Regélő, Pesti Divatlap
Sz	Szemle
Szalatnai	Szalatnai Rezső: Petőfi Pozsonyban. (Bratislava) 1954. III [1] l.
SzebHirm 1845. (+ dátum és lapszám)	Etőfi Andor [Szeberényi Lajos]: Versek. Irta Petőfi Sándor. 1842—1844. [Bírálat. 1—2. közl.] Hírnök (Pozsony) 1845. 16. sz. febr. 25: 63—64, 17. sz. febr. 28: 67—68. (Mint szerzőt maga Szeberényi fedi fel magát: Századunk [Pozsony] 1845. 30. sz. 233.) Szeberényi Lajos: Néhány év Petőfi életéből. Szeged, 1861. 35 l.
SzebNÉ (Szeberényi:NÉ)	Szeberényi [Lajos]: Leleplezések. I—III. [közl.] Századunk (Pozsony) 1845. 8. évf. 30. sz. ápr. 15: 233—235, 31. sz. ápr. 18: 240, 32. sz. ápr. 22: 250.
SzebSzáz 1845. (+ dátum és lapszám)	Szépirodalmi Figyelő
Szépírfigy	Petőfi Sándor: Szerlem gyöngyei. Pest 1845.
SzGy	Landerer-Heckenast ny. 70 l.
Szinnyei	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1—14. k. Bp. 1891—1914.
Szinnyei F.	Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. 1—2. k. Bp. 1925.
Szivárvány	Szivárvány. Album a miskolci tűzvész emlékeül. Szerk. Halász József. Pest 1844. 279 [3] l. (Részletes leírását l. 83. sz. jegyz. → 397.)
TauPet	Tanulmányok Petőfiről. Szerk. Pándi Pál — Tóth Dezső. Bp. 1962. 509 [3] l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 9.)
Társalk	Társalkodó
Tatay	Tatay István: Költészeti és szónoklati remekek. Pest 1847. [8] 579 [2] l.
Tavas	Tavas. Zsebkönyv. Pápán 1845. (Részletes leírását l. 48. sz. jegyz., → 309.)
TÉ	l. Jókai: TÉ
Toldy: BpHiradó 1845. márc. 4. (+ lapszám)	[Toldy Ferenc]: Lyrai költemények . [kezd. ismertetés.] BpHiradó 1845. (1. évf.) 141. sz. márc. 4.: 147—148. (Toldy szerzőségére nézve l. Greguss Ágost: Toldy Ferenc félszázados irodalmi munkássága 1821—1871. Pest 1871. 37—38.)
Toldy: MSzépírfigy 1847. (+ dátum és lapszám)	[Toldy Ferenc:] Ausgewählte Gedichte von Petőfi. Aus dem Ungarischen übersetzt von Adolf Dux. Wien 1846. [Bírálat. 1—2. közl.] MSzépírfigy 1847. 19. sz. máj. 9.: 293—301, 22. sz. máj. 30.: 341—347. (Toldy szerzőségére nézve l. az előbb említett kiadv. 42.)
Tooth	Tooth István: Szavalmányok. Pest 1848. 259 [3] l.
TTJ: I. OK 1955.	Turóczi-Trostler József: Petőfi világirodalmi jelentőségéhez. [Hozzászólásokkal.] MTA I. OK 1955. 7. k. 3—4. sz. 267—370.
TTJ: PÖM	Turóczi-Trostler József: Petőfi Sándor összes művei. I—III. Bp. 1951. [Ismertetés.] MTA I. OK 1952. 3. k. 1—2. sz. 182—202.
V1	Petőfi Sándor: Versek. 1842—1844. Budán 1844.
V2	A Magyar Kir. Egyetem betűivel. 192 l.
	Petőfi Sándor: Versek. 1844—1845. Pest 1845.
	Beimel ny. 188 [4] l.

Vahot: Eml ²	Vahot Imre: Emlékiratai. 2. kiad. Bp. (1881.) [4] 463 [1] l. (Nemzeti Könyvtár 26. Vahot Imre művei 1.) — Címe a külső címlapon: Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete.
Várkonyi	Várkonyi Nándor: Az üstökös csóvája. Dokumentumok Petőfiről. Pécs 1957. 259 l. 16 t.
Versek 1, Versek 2. Vilney	1. VI, V2 Ungarische Volkslieder. (Gesammelt von Anton Vilney.) I. Folge. Leipzig 1848. VIII, 102 l.
VoinP	Petőfi [Sándor]: Összes költeményei. Bev. és jegyzetekkel kiadja Voinovich Géza. 1—2. k. Bp. 1921.
Vörösmarty: ÖM	Vörösmarty Mihály összes művei. [Krit. kiad.] Szerk. Horváth Károly — Tóth Dezső. 1— k. (Bp. 1960—)
VP	Petőfi Sándor összes művei. 1—7. k. (1—3. k. Költeményei. 4. k. Szépprózai és drámai művei. 5. k. Vegyes művei: Utirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. 6. k. Prózafordításai. 7. k. Levelezése. Függelék. Pótlás.) [Szerk. és jegyz. ell.] (Varjas Béla), [ill., az 5. kötetből kezdve:] (V[arjas] B[éla]né Nyilassy Vilma — Kiss József), [ill. rajtuk kívül a 7. kötetet még:] (Törő Györgyi.) Bp. 1951—1964. (Petőfi műveinek előző, 2. kritikai kiadása.)
VP ¹	Petőfi összes költeményei. 1. k. 1838—1844. [Szerk.] Varjas Béla. Bp. 1948. (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának forráskiadványa. — Petőfi Összes Művei 1.) — Több nem jelent meg.
VU	Vasárnapi Ujság
Zerffi: Hond 1846. (+ dátum és lapszám)	Zerffi I[gnác] G[usztáv]: Egy magyar lyricus. Irodalmi levelek dr. Laube Henrikhez Lipcsében. I—XI. [közl.] Hond 1846. 2. k. 12—17, 19, 21—24. sz. szept. 22-től dec. 15-ig.
Zilahy	Zilahy Károly: Petőfi Sándor életrajza. Pest 1864. XIV, 159 [1] l.

Egyéb rövidítések

a. i.	alá írva
áth.	áthúzva
Bev.	e kötet jegyzeteinek bevezetése
C	cím
Égyk. uk.	Egykorú újraközlés
f. l.	főlé írva
i. h.	idézett hely (a szóban forgó jegyzeten belül)
i. m., i. t.	idézett mű, ill. tanulmány (mint előbb)
id. j.	idézőjel
id. jegyz.	idézett jegyzet (a szóban forgó jegyzeten belül)
jegyz.	jegyzet
k	kézirat
kp. n.	központozás nélkül
lev	levél (kézirat-leírásban)
n	nélkül (pl. hiányjel n. = hiányjel nélkül)
sh	sajtóhiba
sz. n.	szerző nélkül
t	tábla

AZ EGYES VERSEK JEGYZETEI

I. [IMMÁR KÉSZ KOSZORÚNK]

(Búcsúzás [1838-ik évben])

Kézirat

Koren Istvánnak, Petőfi aszódi tanárának (l. alább) egykorú másolata, a „Vegyes tárgyú feljegyzések 1836—38 évről” c. kézirat-köteg 48. lapján. Koren hagyatéka Rell Lajosmérnök (Budapest) birtokában, mikrofilmmásolat az MTA Eötvös Könyvtár mikrofilmtárában MF 136. sz. (L. I. sz. mell.)

„Az 1838^{ki} vizsgán Petrovits Sándor által szerkesztett és olvasott Búcsúzás. Szerkesztette Petrovits Sándor.” A cím felső sora, a „vizsgán”-tól az olvasott-ig, későbbi bejegyzésnek látszik. „A költőnek eredeti írásában nem maradt fenn” — írta Koren Baróti Lajosnak 1884. máj. 5-én, amikor ez utóbbi életrajzi adatok végett hozzá fordult (BarHP 875—876). E levélben Koren elmondja azt is, hogy a Petőfiéhez hasonló „salutatio- és valedictio-kat rendszeren minden évről megtartottam magamnak” Valóban Koren említett feljegyzései közt 1835 és 1855 közt 16 tanéveleji beköszöntő (salutatio, „Bemenőre”, „A bemenetre”), ill. tanév végi búcsúzás (valedictio, „Kimenőre”, „A kimenetelre”) olvasható (l. Rell Lajos: „Tanévnyitó és záróbeszédék Koren István aszódi latin iskolájában.” 1966. Kézirat.). Petőfi e költeményének fennmaradása — legalább másolatban — annak köszönhető, hogy Koren bámulatra méltó pontossággal és lelkiismeretességgel írásban rögzítette az iskolája életére, ügyvitelére, a tanulóira s a tanári munkára vonatkozó adatokat. Egyrészt „Protocollum”-ot vezetett, mely anyakönyv, osztályozó napló, tanterv és tanmenet, órarend volt, s egyben tartalmazta a fegyelmi szabályzatot, a tanulók ABC-rendes névsorát s az iskolai év eseményeit is. A minket érdeklő kéziratkötegről Rell („Az aszódi latin iskola Petőfi korában.” Tanulmányvázlat. 1942—1948) ezt mondja: Koren más könyveket is vezetett, „ezekbe az iskolai ünnepek alkalmával mondott beszédeknek, verses köszöntőknek fogalmazványain kívül hivatalos [magyar, latin, szlovák, német s — kis részben — francia nyelvű] levelezéseinek fogalmazványait, könyveinek jegyzékét stb. örökölte meg. Egy ilyen kéziratot könyvébe másolta le és őrizte meg az utókor számára Petőfi Sándor első irodalmi próbalkozását, az 1838. évi búcsúbeszédet.” E feljegyzések egy része a második világháború során megsemmisült, de Rell Lajos korábbi másolatokban megőrizte s több kéziratot tanulmányban feldolgozta őket. (E tanulmányok egy példánya az MTA Eötvös Könyvtárában van.)

Így maradt fenn Petőfinek „Búcsúzás”-a is. Koren azonban már akkor, 1838-ban is különlegesen kezelte Petőfi munkáját: egyrészt — mint Baróti-nak írja — Petőfi „dolgozatán alig egy-két szót vagy kifejezést változtatam” (BarHP i.h. — a változtatásokra nézve l. Szövegváltozatok c. fejezetünket), másrészt 1835 óta első ízben a szerzőt is feltüntette.

Megjelenés

MSalon 1885. IV. k. nov.: 19—20. „Petrovits (Petőfi) Sándor által szerkesztett és az 1838-ik évi nyári vizsgán elmondott búcsúbeszéd. (Kiadatlan

költemény).” címmel. Feltűnő, hogy a folyóirat kommentár nélkül közli a költeményt, arról sem esik szó: kitől, honnan kapta a szerkesztőség a szöveget. Azt kell feltennünk, hogy Koren küldte be, s talán ő kívánta nevének elhallgatását is. Korenre vall a „Petrovits (Petőfi) Sándor” névforma, számára ugyanis — Petőfi iránt tanúsított őszinte megbecsülése, mindenkor méltányos visszaemlékezései és az ellene az 1880-as években indított (igaztalan) pánszláv gyanúsítgatások ellenére — Petőfi mindenkor Petrovics Sándor, szlovák és „mészárosfi” maradt. — Az is feltűnő, hogy Koren István már korábban — 1875-ben — is említette a Vácvidéki Lapokhoz írt levelében (VU 1875. máj. 30.: 337—338), hogy „ő [Petrovics Sándor] bízott meg az akkoriban szokásos búcsúzó (valedictió) elkészítésével és elmondásával”, de egyetlen szóval sem említi, hogy neki megvan a vers másolata. Feltehető, hogy Baróti Lajos fent említett levele s bizonyára jelzett kiadási szándéka indította Korent arra, hogy Barótit megelőzve, közreadja a verset. Kétségtelen, hogy a Baróttal való levélbeni közlése és a MSalon publikációja időben közel esnek egymáshoz. Ugyanakkor zavarba ejtő körülmény, hogy a MSalon közlése sok — ha nem is nagyon lényeges — tekintetben eltér a Koren feljegyzéseiben található változattól. Bár elképzelhető, hogy e változtatások Korentől származnak, hiszen a rövidesen következő újabb — s egymástól némileg eltérő — közlések is Koren másolatán hivatkoznak (PUR 21—23, HP III. 469—471, BarHP: i. h.).

Belekezés

Petőfit — Petrovics Sándort — apja 1835. szeptember első napjaiban személynesen iratja be az aszódi evangélikus „latin iskolába”, a 2. grammatikai osztályba. (A Koren összeállította 1835/36-i tanuló névsorban „33. Petrovits Alexander venit Peshino”: Rell: „Az aszódi latin iskola Petőfi korában.” 1942—1948. Kézirat, 27.) 1836—37-ben végzi el Petőfi a syntaxis első, 1837/38-ban pedig a második osztályát, — eddig futotta az egytanerős aszódi iskola illetékessége. A megelőző és sikeres kecskeméti, sárszentlőrinci iskola, majd a sikeresnek nem mondható két pesti (evangélikus és plurista) gimnáziumi év után Petőfi Aszódon újból kiváló pedagógus keze alá és megfelelő környezetbe kerül. Az iskola egytantermes, zsupfedeles épület, melyben Koren kiváló pedagógiai munkája révén évről évre több tanuló zsúfolódik össze: 1837-ben már 50 tanulója van. Koren maga állítja össze a tananyagot, könyvek híján a tanulók ezt lemásolják. Az iskolában Koren erélyes keze alatt s kiváló pedagógiai képességei mellett szorgos munka folyt, maga Petőfi is itt éri el legjobb iskolai eredményeit; az intézet legjobb tanulói közé tartozik: „tanulmányi felügyelő” lesz földrajzból és aritmetikából (a nagyobb tanulók ugyanis segítik a tanárt az ellenőrzésben), szerepel a tisztázatok (dictandó) javítói közt is (Rell: i. m. 25). Itt indul meg jelentősebb mértékben önképzése: zongorázni tanul, tökéletesíti latin és német tudását, de már belekóstol a franciába is, főleg pedig sokat olvas (közöttük főként történeti és kalandos munkákat). Az évről évre gyarapodó állású könyvtárban sok olyan munka megvan, melyek egy-egy szellemi szemléleti csírát ültetnek el a fiatal diák lelkében, de bizonyára hozzáfért Petőfi Korennek ugyancsak értékes magánkönyvtárához is. Koren — teljesen elfoglaltanul — később így foglalta össze az aszódi diák Petőfi arcképét: magaviseletében rendszer, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyult. Isten is szép volt és rajzolni tanuló társai közül egyedül ő tudott” — „a magyar irályban kitüntette magát.” (VU 1875. máj. 30.: 337—338.) Majd mondhol: „Szellemi tulajdonait tekintve komoly, józan indulatú, nem fecsegő, hanem gondolkodó volt”, — igaz: „önfejűek, dacrak hajlandók” (ti. a két

Petrovits-fiú, mivel 1835-től István is ott tanult). — „Szépen rajzolt és írt, írományait rendben tartotta, jó sikerrel könyveket olvasott, ernyedetlenül tanult.” (Rell: i. m. 38.) Az iskola történetéről, működéséről, Petőfi beiratásának körülményeiről, tanulmányairól részletesebben I.: „Az aszódi gimnázium története” (a gimn. 1933/1934. évi „Értesítő”-jében), Rell Lajos: „Az aszódi latin iskola” c. fent említett, továbbá „Koren István aszódi, majd szarvasi főgimn. tanár életrajza (1805—1893)” c. kéziratát (MTA Eötvös Könyvtára) és Dienes: FP aszódi fejezetét.

Nem meglepő tehát, ha az 1837—38. tanév végén Koren István Petőfit bízta meg a szokásos évvégi verses „valedictio” búcsúzás elkészítésével. („Petrovics Sándor képes volt azt elkészíteni” — írta Koren a Barótihoz intézett id. levelében). A szünet június végén kezdődött, a költemény tehát ekkor hangzott el, a gondos, pedáus Koren azonban bizonyára már tavasszal kiadta a feladatot a 2. éves syntaxista Petrovics Sándornak, valami keveset itt-ott javíthatott rajta, ezt-azt pótolgatta, úgy, hogy 1838 májusában a költemény bizonyára kész volt.

Ez a vers Petőfinek eddig ismert legrégebbi hiteles verse. Bár egyes emlékezések már a kiskunfélegyházi gyermeknek, a sárszentlőrinci tanulónak is tulajdonítanak pársoros rigmusokat (l. ezeket Bev., →149), teljes hitelességgel csak Aszódról van adatunk arra, hogy Petőfi verselni kezdett. Koren is úgy emlékezik vissza, hogy „verseket faragni is próbálgatott” (VU 1875. máj. 30.: 337—338), majd: „Mint major syntaxista latin verselésben is sikeres kísérleteket tett” (Rell: i. m. 38). — Orlay Petrics egy Gyulai számára készített kéziratot feljegyzésében 1878-ban szintén így nyilatkozik: „[Petőfi] Már 12, 13 éves korában kísérleteket tett a költészetben . . .” (OSzK Fond VII. 152. 3.) Delhányi Zsigmondnak, Petőfi aszódi osztálytársának Török Aurél, Petőfi-kutató számára tett közlése szerint is 1837-ben, „tizennégy éves korában kezdte legelőször költői szárnypróbálgatásait” (MSalon 1885. IV. 7). (A Petőfinek tulajdonított, Aszódhoz fűződő versekre nézve I. Bev., →138—139, 149—151, ill. Dienes: FP 334—335.) A verselés bizonyára akkor kezdett nagyobb méreteket öltetni, amikor Petőfi szerelmes lett Cancriny Emiliába (l. erről 2. sz. jegyz., →185).

Az mindenesetre bizonyosra vehető, hogy nem az itt tárgyalt vers az első Petőfi-költemény, csupán az első fennmaradt hiteles Petőfi-vers. A megbízható Delhányi Zsigmond Török Aurélnak úgy nyilatkozik, hogy Petőfi Esztergályi Mihálynak „fel is olvasta költeményeit . . .” (MSalon 1885. IV. 7). Kemény Mihály meg azt állítja, hogy Petőfit Selmecen „már költői híre megelőzte” (Emlékezések Petőfiről. FővL 1877. júl. I.: 721). A költőnek Sárkány Sámuelhez, volt sárszentlőrinci iskolatársához Aszódról 1837. jan. 13-án (javítva 18-án) írt levélkéjében ez a kifejezés: „— Van közepette cukor —”, egyes Petőfi-kutatók szerint talán egy levélhez mellékelte versére vonatkozik (vö. Bev., →151).

Petőfinek ez a költői indulása Aszódon annyiban legalábbis meglepő, mert Korentól — mint maga becsületesen megvallja — a költészet elég távol állt, és önképzőkör sem volt az iskolában. Erről Koren így beszél: „Írályi gyakorlatának egy akkori időből maradt mutatványából kitetszik, hogy a hangmértéki versek faragásában gyakorlatotott, habár a költészetre, melynek később mestere lön, nem mutat. Azt tőlem nem tanulhatta”, majd: „Másodévi syntaxista idejéből maradt nálam írályi tehetségének egy mutatványa, a tőle szerkesztett és a vizsgán elmondott búcsúbeszédje. Szorgalmas tanuló volt, költészetnek ugyan, mely által később dicsőítette nevét, alig van némi nyoma, azt tőlem nagyon is prosaicus embertől nem is tanulhatta” (Rell: „Az aszódi latin iskola” c. i. m. 38—39).

Az viszont különös, hogy ha Koren ilyen „prosaicus ember”, mégis

olyan bíráló megjegyzéseket tesz, hogy a vers „költészetre [. . .] nem mutat”, benne „költészetnek [. . .] alig van némi nyoma”. Ő tudhatta legjobban, mennyire meg volt kötve a kis diák keze a megadott témával, a tárgy előre kiszabott apró részleteivel, sőt ezek sorrendjével is. Mindezt Koren bizonyára előzetesen közölte Petőfivel, vagy odaadta neki a korábbi években már feljegyzett mintákat. Ilyesmire mutat az, hogy Petőfi valedikciója s az előző évekből ismert hasonló verselmények között sok rokon vonás van. Előkerülnek az izzadás, a koszorúfűzés, „szorgos ipar” motívumai, Pallász, a „fő ügyelők”, a nevelő, „Atyáink”, a „tanoda”, „Társin” stb., elő olyan fordulatok, hogy a vett jókért „adózunk”, elő a „Jó Isten Veletek” vagy „szerte vezet céltunk Szüleinknek édes ölébe” (Rell: „Tanévnnyitó és záró beszédek Koren István aszódi latin iskolájában.” 1966. Kézirat). — mindez természetes. — Még azt sem lehet mondani, hogy Petőfi megoldása minden tekintetben a többi fölé emelkedő: van formailag hibátlanabb, simább gördülésű is, — de egy sincs, melyben egy bontakozó egyéniség, a maga nevében szólás csirái annyira átitúdnének a sablon, a feladvány keretein. E tekintetben az [*Immár kész koszorúnk . . .*] fölötté áll a selmeci termésnek is, — ezekben az irodalmi mintákhoz való alkalmazkodás szándéka sokkal kedvezőtlenebb eredménnyel érvényesül. Koren elsősorban ezt a diákos természetességet, életszerűséget sablonosította el „javításaival”

Magyarázatok

- 3 *Pinduc*: (Pindosz) az Epiroszt Thesszáliától elválasztó hegylanc Görögországban, itt jelképesen a műzsák lakóhelye
- 4 *Nagy Tudomány Atyák*: A Barótnak és Havas Adolfnak küldött másolatokhoz bizonyára maga Koren adott tárgyi magyarázatokat, csak evvel magyarázható, hogy mindketten majdnem azonos szavakkal utalnak pl. arra, hogy „a nagytudomány atyák . . . a pest és nógrád megyei lelkészek: Sárkány Sámuel főesperes, Esztergály Mihály alesperes, Braxatoris Károly dékán, Valentinyi János nógrád-megyei főesperes sat.” (I. PUR, HP, BarHP 875—878.)
- 5 *iparunk*: iparkodásunk, szorgalmunk ('industria').
- 6 *Pallász*: ti. Pallasz. Athéné.
- 11 *Násó*: Publius Ovidius Naso. A kamasz Petőfinek titokban kedvelt költője. Delhányi Zsigmond id. levelében azt írja, hogy „Petőfi Esztergályival [= Esztergályi Mihály, Petőfi osztálytársa, egyik legbizalmasabb barátja, akivel közösen „udvarolnak”] szerette Ovidius amorosus könyvét olvasgatni, természetesen titokban” (PIMÉvk 1959. 45; hasonlóképpen: MSalon 1885. IV. 7.). Az említett könyv talán az „Amores” c. szerelmi elégiák. A 12. sorban említett *panaszid* azonban itt feltehetőleg a „Tristia”-ra céloz.
- 13 *Nepos*: Cornelius Nepos római történetíró (i. e. I. század); *hősei*-vel Petőfi a „De viris illustribus” c. életrajzgyűjteményében találkozhatott.
- 15 *Graecia*: Görögország.
Karthágó győztesei: a Karthagón győzedelmeskedő római hadvezérek.
- 19 *Nagyságos Báró*: Baróti közlései és HP — ugyancsak feltehetőleg Koren alapján — így mondják meg: „Báró Podmaniczky Lajos, az aszódi ev. egyháznak és pesti esperességnek akkori felügyelője.” A báró Podmaniczkyak aszódi földesurak, az aszódi ev. egyháznak és

- iskolának bőkezű pártfogói, az itt említett báró nagyatyja az iskola alapítója, utódai az iskola örökös patrónusai.
- 20 *figyelők*: felügyelők, kurátorok. E sorhoz a PUR a 4. sorhoz adott jegyzetünkben említett személyeket sorolja fel.
- 27 *Drága Tanító Urunk*: Koren István (1805—1893) az aszódi iskolának 1833-tól 1854-ig tanára; Petőfi mindig szeretettel beszélt róla (*isten áldja meg őt* — mondja az *Uti jegyzetek*ben: VP V 19). Koren szerint Petőfi 1843 nyarán (az idős Koren ugyan azt mondja: „a forradalom idején”) Gödöllőn tartózkodva fel is kereste Aszódon (VU 1875. máj. 30.: 338).
- 32—33 Az egykori visszaemlékezések egyöntetűen számolnak be arról, hogy Petőfi nagyon szeretett játszani, különösen labdázni s hogy ügyes is volt a játékokban (l. Dömök Elek: i. h. és Kemény Mihály: „Igen jó futó, dobó, mászó.” FővI, 1877. júl. 1.: 721).
- 40 Nem tudni, értesült-e már Petőfi ekkor arról, hogy őt nem örömkö várják otthon: éppen 1838 tavaszán volt a nagy árvíz, mely elvitte Petrovits István szabadszállási házát és egész gazdaságát, és ekkor válik (részben ercsi székálló legényének hűtlen vagyonekezelése, részben meggondolatlan kölcsönök és jótállások miatt is) vagyontalanná és fizetéseképtelenné. L. Kacziány Géza: „A jó öreg korcsmáros.” (Ismeretlen okmányok Petőfi édesatyjáról.) Koszoru, 1882. VIII. 506—515; továbbá Mezősi Károly: „A jó öreg korcsmáros» fiatalabb árendás és kocsmabérlő korában.” PIMFvk 1960—61. 51—68.

Szövegváltozatok

Amióta Koren hiteles másolatát ismerjük, ez a korábban oly bonyolult kérdés leegyszerűsödött. Eddig ugyanis amennyi közlés, annyiféle — lényegében azért megegyező — változatot főleg az *i-i, ő-ö, u-ü, ű-ű* magánhangzók önkényes kezelésében, nagy- és kisbetűs szókezdésben (*Múzsasereg, Rokonink* stb.), bekezdés, gondolatjel, sorok közötti térköz alkalmazásában, egy-egy mondatvégi írásjel különbségében (EPhK rebegeköt PUR rebegeköt? HP vegyének! PUR EPhK vegyének, stb.) térnek el egymástól. Szövegbeli eltérés viszonylag kevés van, s ez kimutathatóan a Koren által adott különböző másolatokban leli eredetét. A K-hoz legközelebb kétségtelenül Baróti két közlése (PUR, BarHP 875—876) áll: csak ebben szerepelnek — részben — a K-ban Koren által kihúzott (s mással helyettesített), tehát föltétlenül eredetibb) változatok (vö. 5. sor), bár itt is a 26. sor „mindig” szava helyett „folyton” áll, s hiányzik az 53. sor — feltehetően — Petőfi adta fogalmazása. Többször előfordul Baróti közlésében az „(Igy!)” megjelölés is egy-egy feltűnő alaknál, — ezek K-ban nem „igy” vannak.

Mindéz kétségtelenné teszi, hogy a közlők közül senki sem látta az eredeti K-ot, mindenki Koren másolata alapján közölte, ő pedig minden másolatban vagy hibázott, vagy „simított” a szövegen. Ezt már Baróti megállapítja, amikor összeveti a HP és saját EPhK-beli változatát: „a Havas által használt másolaton maga Koren változtatott”, — s ezzel egyetértésben a HP III. 664 is ezt mondja: „Mi Koren István sajátkezű másolatából közöljük”, de Baróti is: „egykori tanára: Koren István másolata után közöljük” (PUR 21. * alatt). Az is bizonyos, hogy a közlők — vagy nem bíva Koren másolatának hírségében, vagy önhatalmú simogatások kedvéért — maguk is változtat-

tak Koren szövegén. Baróti első közlése során meg is mondja, hogy „itt-ott a helyesírás vagy rythmus kedvéért némi jelentéktelen változtatást téve rajta” hozza a verset (de az EPhK-beli szöveg szerinte „híven az utolsó betűig”, „a birtokomban levő másolat nyomán készült”, i. h.). Bizonyos tekintetben még a MSalon közlése őrzi legtöbb egykorú ortográfiai vonást (‘s, arczsal). E változatok birtokában a VP (III. 331) úgy jár el, hogy „a különböző szövegek közlések egybevetésével igyekeztünk a költemény eredetijét rekonstruálni” Am az efféle rekonstruálásban az önkényesség, az az elfogultság, hogy a legtökéletesebb változat az eredeti, nem küszöbölhető ki. Pedig az a valószínűbb, hogy a nyelvtanilag kevésbé könnyed, helyesírásiilag archaikusabb, prozódiailag a nem mindig zökkenőmentes megoldások tekinthetők eredetibbeknek.

Mіндеz nem jelenti azt, hogy mi a Koren kézírásában fennmaradt egykorú másolatot minden szavában, minden helyesírási s prozódiai eljárásában Petőfi hiteles szövegének tekintjük, következképpen, hogy mi magunk is nem tesszünk rajta apróbb változtatásokat. Koren a hosszú és rövid inagánhangzók jelölésében alig tesz különbséget (Petőfi e korból származó sajátkezű levelei e vonatkozásban pontosabbak és következetesebbek), nagyon kirívó esetekben tehát joggal tesszük fel, hogy a szokatlan, ritmikailag sem indokolt alak Koren műve. Ezt alább részletesen feltüntetjük. De nem mindenestől Petőfi munkája a vers azért sem, mert maga Koren nyilatkozik úgy, hogy a feljegyzésben szereplő változat „majdneim [!] változatlanul az övé [ti. Petőfié]”. (L. levelét Barótihoz 1884. máj. 5. BarHP 1894. 875—876.) Az „eredeti” másolatban — szerencsére — fenn is maradt Korennek néhány utólagos változtatása, mi természetesen az átlúzott változatot adjuk mint korábbit, s így valószínűbben hiteleset. Arra azonban nincs semmi támpontunk, hogy a vers elkészülte során és feljegyzésekor Koren milyen változtatásokat végzett rajta, ezért az egykorú másolatot tekintjük alapszövegnek. A későbbi közlések szövegváltozatait nem tüntetjük fel.

C: K-ban kétféle cím is van: „Az 1838^{ki} vizsgán Petrovits Sándor által szerkesztett és olvasott Búcsúzás.” És: „Az 1838^{ki} Búcsúzás. Szerkesztette Petrovits Sándor.” Valószínűleg mindkettő Koren műve, — bár feltűnik, hogy ilyen cím 1848-ig csak 1835-ben fordul elő: „Búcsúzás. Örömrre serkentés” (Rell: „Tanévnnyitó és záróbeszédék” . . . 3), s később „Búcsuztató 1845.” és „Búcsuztató 1846.” (uo. 11, 14). Láttuk, hogy a MSalon inkább a vers historikumát elmondó cím alatt hozza a verset; a PUR „Búcsúbeszéd (1838.)”, HP „Búcsúzás 1838-ik évben”, EPhK „Búcsúzás 1838 esztendőben, VI” „Búcsúzás” címen közlik. Mi ezek egyikét sem tartjuk hitelesnek, ezért a cím nélkül fennmaradt művek esetében szokásos eljárást alkalmazzuk: a kezdő sor három első szavát []-ben adjuk, jegyzetünk élén azonban utalunk a hagyományos „Búcsúzás (1838-ik évben)” címre is.

2 K díszét [? díszét ?]

5 K Elménk és iparunk! [f. i. áth. n.:] *S nem többel*

13 K viszi [az első i másból jav. EPhK veszi alakot ad.]

16 K mi [? mi ?]

17 K válni parancsol [K. áth. helyette:] *megenged* [2]

18 K mig [i] [á. i. ebből:] *majd* [2] *májd!* [jav. ebből: ? más ?

? *már ?* Az ékezet ebből maradt: elhagytuk.]

21 K adozzon [javítottuk]

22 K Hogy [i] [áth. s f. i.] *Kik* [2]

23 K forro [javítottuk] *köszönetjét* [?köszönetjét ?]

25 K A kegyes [i] [áth. és f. i. :] *Hosszú* [2]

26 K nagy jószágoknak [i] [áth. és f. i. :] *mindég hegyetökn: k* [2

27 K Tanító [javítottuk] *iparral* [?*l*parral ?]

- 29 K Bemmunk', [javítottuk]
 31 K [A sor ritmikailag eléggé döcögős, heptameterként is olvasható, HP — önkényesen — ,szám'tanszor' formát ad, ezzel javít rajta]
 32 K körbe [?körbe?] leülve [?leülve?] [Főleg ez utóbbi esetben valószínű a hosszú ú, Petőfi később is rendszerint *ül-t* ír.]
 36 K deak Tarsim [javítottuk]
 40 K ölében. [?ölében?]
 42 K midőn [javítottuk]
 44—45 K [E két sor közt, az 1. filmkocka végén, ugyanazon kézírással] *nem höz tehetségre s nagy akaratra*
 46 K utánna [átjav. erre: utána] [A különben is döcögős ritmikájú sorban eredetileg valószínűleg 'utánna' volt s így ritmizálva:
 Munká|jinknak u|tánna, pi|henni! [?]s |nem tano|dával
 47 K o akkor [javítottuk]
 52 K tiz [A metrum hosszú i-t kíván. Javítottuk]
 53 K vessük el a könyvet [1] [áth. és f. i.:] *Jó Isten veletek* [2] [Előtte áth. kezdő zárójel.]
 54 K száporán <?k?> [javítottuk. — A sor után áth. zárójel bezáró része. Az áth. k feltehetően a „kedves” szó első betűje volt: „kedves Szüleink”]

2. A HÜTELENHEZ

Kézirat

K1 A selmeci evang. lyceumi Magyar Társaság (önképzőkör) Érdemkönyvének („A magyar literat. iskolai Érdemkönyv 1838-ik esztendőől fogva”) VII. kötetében volt. Petőfi saját kezűleg írta be oda annak alapján, hogy a „végelő [nov.] 7-én” tartott ülésen a vers felolvasása után bírálója, Szeberényi Lajos, helyesnek tartá s érdemesnek emlékkönyvünkbe való beírásra” L. Versényi György: „Petőfi Selmecen.” I-ső melléklet a Pesti Hirlap 160. (881.) számához. 1881. jún. 12:9 és Koszorú 1881. VI. 91—95; a képzőtársasági jegyzőkönyv vonatkozó részletének fotokópiája: Békés 68. Hogy a beírás valóban megtörtént, arról az Érdemkönyv tartalomjegyzéke tanúskodik (I. Versényi Gy i. h.), de említi a saját kezű beírás tényét a Hölgyfutár alább részletesen idézendő cikke 1858-ban (dec. 14), továbbá Zilahy (9—11) s később is a verssel foglalkozó minden cikk, tanulmány, így természetesen HP (III. 664—665) is, — csak éppen Szeberényi nem, noha a vers bemutatásáról, bírálatáról megemlékezik (NÉ 9—11), sőt a NÉ 18—19. lapján közli is a verset, és megemlékezik az Érdemkönyvből már az 50-es évek elején kitépelt (de talán *Bú* címen újra előkerült, l. ennek jegyzetét → 4. sz. 192) *A köllő keserve* esetében is. Még különösebb, hogy a zsenigének viszonylag korai közlései (l. alább) után 1899-ig bizonyíthatóan senki sem érdeklődött az eredeti kézirat iránt (Ferencki Zoltánt, Havas Adolfot is beleértve), senki se vetette össze az addig nyomtatásban megjelent s a PSÖK-ben kivétel nélkül mindig ott szereplő verset az érdemkönyvi kézirattal. Pedig ez a kézirat még 1899-ben is ott volt az Érdemkönyvben: a Selmezbányai Hetilap 1899. 30. számában (júl. 23 : 1—2) egy névtelenül írt cikk („eredeti tárca”) — ismertette a képzőtársasági jegyzőkönyvnek Petőfit érintő (már akkor is közismert) adatait — beszámol az Érdemkönyvbe írt Petőfi-versekről is. Az Érdemkönyvről azt írja, hogy ez a „szürke bekötésű” könyv, „mely most Jezsovits Károlyi lyceumi igazgató intézkedése folytán a lyceumi Wertheim-szekrényben mint ereklye őriztetik”, „kezünkben volt [. . .], és szemünkben űlt a könny, midőn híren, szóról-szóra, nem, betűről-betűre lemásoltuk »A hütelenhez« című Petőfi Sándor által sajátkezűleg írt verset, melyet itt reprodukálunk.”

Mellékes kérdés most az, hogy az i. h.-en adott másolat korántsem olyan hű, mint a derék cikkíró akarta (nem ismeri a hosszú *i, í, ü* betűket, egyikét szót rosszul olvas, az aposztrófot hol kiteszi, hol nem, az interpunkcióban is eltér valamelyest), — de minden eddigi közlésnél mégis legközelebb áll az utább említendő (s bizonyosan az Érdemkönyv szövegét adó) fakszimiléhez. Legfontosabb pedig, hogy a kézirat ekkor, 1899-ben még megvolt, a cikkíró látta, kezébe vette, róla legjobb tudása szerint másolatot adott. A VP¹ (297—298) viszont Stanek ev. lelkésznek 1946—47-ből való (!) magánleveleire hivatkozva arról értesít, hogy 1901-ben Suhajda Lajos tanár a verset már nem találja az Érdemkönyvben: „a költeményt ismeretlen tettes kivágta az érdemkönyvből.” Am közel 50 évig ezzel senki sem törődött, nem a szinte évenként ismétlődő PSÖK kiadások, ezek most már a HP szövegét adják (itt-ott tekintetbe véve más — alább részletesen ismertetett — szövegkiadásokat: a Napk, SzebNÉ, PVM szövegét is), annak ellenére, hogy 1902-ben a MSalon XXXVII. k. 359. lapján Kéry Gyulának „A selmecbányai lyceum annaleseiből” c. cikke keretében — de minden utalás, kommentár, lefőhely-megjelölés nélkül — megjelenik *A hitetlenhez* (egyik) kéziratának fakszimiléje! Ezt tekintjük mi Ki-nek. Ha a fakszimilét összevetjük a Selmeczbányai Hetilapnak (filológiai-textológiai jártasság nélkül adott) másolatával, bizonyossá válik, hogy a Kéry Gyula által közzétett fakszimile az érdemkönyvi változat. Igaz, sok körülmény ellentmondani látszik ennek: először is az, hogy a vers alatt ott van nemcsak a *Petrovich Sándor mp* aláírás, hanem a dátum is: *1838 Oct. 26* — ami az érdemkönyvi beírásnál nem szokás, sokkal inkább szokása ez Petőfinek az emléklapra írt vagy külön lapon valakinek átadott versek esetében (l. pl. 5. sz. [*Kegytelen a szegyet.* . .] jegyz., → 195). Aztán, bár nem ismerjük a selmeci érdemkönyv forrómát, a versek beírása általában egy hasábján történt. Am mindkét ellenvetésre meg lehet felelni: a még újdonsült kamasz költő későbbi precizálásával odabiggyeszthette a keletkezés (befejezés) dátumát is, a két hasábjára való másolás pedig gyerekjáték volt a fakszimile készítője számára (ahogy odamásolta a fakszimile élére az iskolai anyakönyv Petőfit érintő rubrikájának adatait is: „16 Petrovich Sándor 1838. évi ékeesszó Szabad Szálás K. Kúns.”).

Az is bizonyosra vehető, hogy a kéziratnak az Érdemkönyvből való kivágása valamiképp Kéry Gyula által vagy „közreműködésével” történt, hiszen a verset az Érdemkönyvben 1899-ben még látták. Ebben az évben indul a hírlapíró Kéry Gyula — a Petőfi Társaság megbízásából — körútra Petőfi-ereklyék gyűjtése céljából. 1901-ben Suhajda Lajos tanár már nem találja az Érdemkönyvben a kéziratot, 1902-ben a MSalonban Kéry Gyula révén megjelenik a fakszimile. Sajnos, a kivágott kézirat további sorsáról mit sem tudunk. Egyáltalán mintegy 50 évig senki sem volt kíváncsi a selmeci lyceum Érdemkönyvére, mely 1920 után „az iskola egyéb irataival együtt a selmecbányai ev. egyház levéltárába került” (VP III. 352), ma pedig egyelőre megtalálhatatlan. Bodolay (170. l. 49. jegyz.) szerint — 1960 körülre értve —: a Magyar Társaság iratai rendezetlenül az ev. templom omeleti traktusán vannak, kiemelve közülük a Petőfi selmeci tartózkodása idején készült jegyzőkönyv, mely külön a múzeumban van. — (Azóta ez a jegyzőkönyv elkallódott, 1969-ben a múzeumban nem találtuk.)

A fakszimile meg a Selmeczbányai Hetilap szövegét a legelső közlésnél (Napk 1859, l. alább) összevetve, bizonyosra vehető, hogy ez (bizonyára Vukot Imre műve) az érdemkönyvi változat — tehát a Ki — alapszöveg. Bár a szerkesztőnek a szövegközlést kísérő jegyzete „Petőfi Sándornak” címe sajátságosan még tanuló korában írt, s kezdetben köztudott [a mi ktemké- stünk Szerk.] költeményé”-ről beszél, mégis ez aligha érthető másként:

mint hogy Vahot kezében az érdemkönyvi szövegnek egy elég megbízható másolata volt. FPÉ (I. 117) is úgy tudja, hogy Vahot „az érdemkönyvből, hová Petőfi saját kezével írta be”, közölte a költeményt.

K2 Abból, ahogy Szeberényi Lajos a Napk 1859-i közlése után másodszer közreadja a verset (l. alább: Megjelenés), nyilvánvaló, hogy *A hűtlenhez* egy másik változatával állunk szemben. Egyrészt a versszakok képzése, másrészt a vers alól a dátum elmaradása, végül pedig néhány — ha nem is túlságosan jelentős — szövegtérés (l. Szövegváltozatok) ezt kétségtelenné teszi. Szeberényi ugyan id. munkájában nem mondja meg, milyen forrás alapján közli a verset, de egy Gyulai Pálhoz írt, 1854. jan. 10-i keletű levelében (OSzK Fond VII. 152.) úgy beszél versünkről, mint „melyet most is bírok”. Kétségtelen tehát, hogy Szeberényi egy birtokában levő eredeti kéziratról — s nem az Érdemkönyv alapján — közli a verset. Az is majdnem bizonyosra vehető, hogy ez a kézirat akkor került birtokába, amikor Petőfi 1839 febr. közepén Selmeceet elhagyva, több más költeményével együtt letétként, emlékül vagy esetleg későbbi kiadás szándékával akkori legbizalmasabb barátjánál, pártfogójánál, mentoránál hagyta *A hűtlenhez* kéziratát is (l. 3. sz. jegyz., → 190). Maga Szeberényi is említi (NÉ 14), hogy nála Petőfi-nek „néhány művei maradtak”. Hogy a Szeberényinél maradt kézirat a legelső változat-e, tehát az érdemkönyvinél is korábbi, vagy ez utóbbinak később kissé módosított változata-e, arról semmit sem tudunk. Azt sem tudjuk, mi lett a sorsa a kéziratnak. Az bizonyos, hogy nem volt ott azok között a Petőfi-versek között, melyeket Szeberényi 1841 tavaszán—nyarán elküldött a Pécsi Aurora számára (l. uo.), sem azon töredékek közt, melyeket Szeberényi az 1870-es években a Földvári Masznyik családnak adott át (l. 7. sz. jegyz., → 203). Az is feltűnő, hogy a NÉ első (folyóiratközlés) formájában (Petőfi Selmeccen. Dívatcs 1855. 66—67. sz.) nem közli a verset, csak amikor Vahot Imre 1859-ben a Napk-ben (a K1 alapján) kiadja, akkor sietve Szeberényi is leközi a NÉ-ben, 1861-ben.

Megjelenés

Az akkor Tóth Kálmán szerkesztette Hölgyf 1858. dec. 14-i, 285. száma (1139. l.) a „Budapesti hírharang” rovatban ezt közli: „Petőfinek egy gyermekori verse van a selmeci evang. iskolában, melyet a magyar irodalmi kör emlékkönyvébe 1838/9 évben írt be, mikor ti. ez iskolában tanult. Címe »a hűtlenhez«. E költeményt irodalomtörténeti érdekességéül fogva, jó lenne napvilágra hozni.” — Nyilván ezzel függ össze, hogy a költemény a következő évben (Vahot Imre révén) valóban megjelent:

Napk 1859. szept. 25.: 617, majd 1861-ben SzebNÉ 18—19. (E közlések előzményeiről l. feljebb.) Kötetben először: PVM II. 207—209, majd DK 1874. 699, „Toldalék”-ként a „Zsengék” közt.

Kelekezés

Petőfit 1838 szeptemberében Selmecebányán találjuk. (Aug. 31-én iratkozott be, születési helye az iskolai anyakönyvben Kis-Körös, kora 17 [!] év, a Magyar Társaság jegyzőkönyvébe viszont sajátkezűleg Szabadszállást írt be születési helyéül; l. SzebNÉ 6, vö. még levelét Gyulai Pálhoz 1854. jan. 10. OSzK Fond VII. 152.) Az aszódi szintaxista évek után a tanulók egy része e város lyceumába megy a felsőbb osztályok elvégzésére; Koren, aki kilenc évig (1816—1825) volt ennek az iskolának tanulója, maga irányítja őket oda, azonkívül vonzza őket az ott tanító Boleman István kiváló tanári munkája

is (l. Kemény Mihály: „Emlékatok Petőfiről.” FővL, 1877. júl. 1.: 721; róla Petőfi is ragaszkodással emlékezik meg Csörföly Lajoshoz írt 1838. nov. 1-i levelében (VP VII. 9). Ez a levél különben sok mindenről tájékoztat Petőfi selmeci helyzetére s irodalmi tevékenységére meg a színészet iránti érdeklődésére vonatkozóan. A költő most már az alumeneum (internatus) ingyen ebédjére szorul, egy részeges és fűzfapoéta kamarahajdúnál lakik, tevékenyen részt vesz a „magyar literatúrai társaság” munkájában. A tanulás viszont korántsem megy olyan jól, mint Aszódon: a költőt nyomja családjának s magának súlyos anyagi helyzete, egyre kevésbé tűri a fegyelmet, főleg a színházlátogatás terén; legfőképpen pedig összeütközésbe kerül az éppen akkor, november elején odakerült Lichard Dániel tanár szitotta pánszláv hangulattal. Lakásadója beáruja a tanároknak, ezek ismételten írnak az apának, aki nehéz helyzetében természetesen ingerültebb; mindezt betetőzi, hogy féltévkor Lichard magyar történelemből „secunda classist” ad Petőfi-nek, azaz megbuktatja. De a többi érdemjegye is messze elmarad az aszódi bizonyítványok mögött. Petőfi mindezek miatt 1839. február 14—15-én elhagyja Selmecbányát. (L. FPÉ I. 97—127.)

Pontos tényező Petőfi selmecbányai életében a lyceumi Magyar Társaság. Előke Szeberényi Lajos, akkor III. éves primanus (kl. a. iii. bölcsész), titkára a Petőfi életében később ismételten szerepet játszó Domanovszky Endre. 1838-ban a Társaság két csoportra vált: rendesek- és kezdőkre, erre azért volt szükség, mert a tanulók egy része magyarul írni-olvasni nem tudott jól, ezek számára tehát a kör nyelvtanulási és nyelvyakorlási lehetőséget nyújtott. Bár Petőfi csak alsó éves rhetor (azaz a retorikai-poétikai osztály tagja), a rendesek közé veszik fel, hiszen nemcsak jól tud magyarul, hanem olyan kitűnő versgyakorlatokat készít, hogy sem tanárai, sem diákjársai nem akarják elhinni, hogy ő készíti azokat (vö. Bev., →139). A Versényi György által (i. h.) közölt, majd Békés István (68—69) által részben feldolgozott és bemutatott jegyzőkönyvi kivonatokból, részint Petőfi-nek (ekkor „Petrovich” Sándornak) Csörföly Lajoshoz intézett — s már említett — leveléből pontosan rekonstruálható Petőfi társaságbeli tevékenysége.

a mult szerdán szavallottam, a jövőn pedig munkát olvasni fogok — írja Csörfölynek. Valóban többször is szavál, bírál és két alkalommal eredeti munkát olvas fel. Ezek közül *A hűtelenhez*-t 1838. november 7-én (erre céloz l. levelében nov. 1-én Petőfi is). A folyamatos alkotás korszaka kétségkívül itt kezdődik: — itt már biztosítva van a (bármily szűk körű) nyilvánosság, egy verselgető-írogató baráti kör és a bírálat is. A selmeci természetből cím szerint ismerjük *A költő keservé*-t: mivel ezt azonosnak sejtjük a nemrégiben előkerült *Bü c.* verssel (→ 4. sz.), e cím alatt foglalkozunk vele, továbbá az *Illozat* (→ 3. sz.), ill. a *Szeberényi Lajos emlékkönyvébe* címen emlegetni szokott verset (l. *Kegytelen a végezt* . . . → 5. sz.). De ez bizonyára csak egy része — talán a kisebb része — a selmeci termésnek. Szeberényi ilyen utalással: „munkáit, részint mielőtt végezte volna, részint mint készeket, velem közlél, véleményemet kérte irántok” (NÉ 9), nagyobb számú verset sejtettek, később meg úgy nyilatkozik, hogy a költőnek Selmecről történő eltávolsása után önála „néhány művei” maradtak (uo. 14).

Mindenesetre, amíg az *Immár kész koszorúnk* . . . kezdetű verset (→ 1. sz.) a tudomány nem ismerté, tehát 1885-ig, ezt: *A hűtelenhez*-t tartották joggal — az első (ismert) Petőfi-költeménynek.

A vers datálására biztos támpont 1838. nov. 7-i felolvasása, továbbá hogy nov. 1-én már készen volt, hiszen Petőfi Csörfölynek már jelzi rövides felolvasását a Magyar Társaságban. Az a dátum pedig, mely a K1-ben a vers végén van: *Petrovich Sándor mp 1838 Oct. 26* — minden bizonnyal a vers leletkezésének (befejezésének) napja.

Mivel *A hűtelenhez* Petőfi életében nem jelent meg, e kérdésben csak a Magyar Társaságban keltett visszhangra szorítkozunk. E visszhang kapcsán ellentmondó emlékezésekkel találkozunk, az egyetlen félreérthetetlen dokumentumot a Magyar Társaság jegyzőkönyve szolgáltatja.

A hűtelenhez jegyzőkönyvi története ez: „XII. k. gyűlés végelő 7-én (rendeseké) . . . »*A hűtelenhez*« irányzott elmeszüleményét olvassa Petrovich Sándor, mely felől bírálója egy-két észrevételét közölvén azt helyesnek tartá és érdemesnek emlékkönyvünkbe való beírásra.” (Fénymásolat: Békés 68.) Viszont Szeberényi később (NÉ 8—9) így nyilatkozik: „Petőfinek a »hűtelenhez« címzett e verse nem sokkal jobb, mint száz meg száz más kezdőnek összefercelt rímcskéi. De az akkor magunkhoz hasonlókéi közt, különösen Selmeceen, hol a sok felföldi ifjú közt többnyire csak gyöngé magyarok valának, kitűnő helyet foglalt el, s én [. . .] e szempontból ítéltém meg művét, s bírálatom végén buzdításul azon észrevételt tettem, hogy ha szép tehetséggel szorgalom párosul, idővel jelesb költőink közt fog helyet foglalhatni. D. [Domanovszky] barátunk e dicséretért négy szem közt megrótt, különösen túlzottnak nevezvén a végső megjegyzést.” Hasonlóképpen nyilatkozik Koroncy Imre: „A lyceum kebelében alakult önképzőkörben, az úgynevezett »Magyar Társaság«-ban Petőfi valami rendkívüli hatást az időnként felolvasott verseivel nem igen okozott. A dicséreték, melyek róla a »Társaság« jegyzőkönyvében olvashatók, az önképző kör más tagjairól is elmondattak.”

Ezzel szemben Delhányi (46) szerint „Itt [Selmeceen] költői tehetsége már gyakrabban nyilatkozott az önképzőkörben, úgy hogy csakhamar figyelem tárgya lett.” Gyulai Pál — bizonyára Pákh Alberttől kapott értesülés alapján — arról értesít: „Senki sem tagadta meg tőle [Petőfitől], hogy társai közt legjobb verseket ír, csak tanítója” (i. h.). Gyulai másutt is úgy nyilatkozik, hogy *A hűtelenhez* jobb, mint Szeberényi állítja (l. SzépirFigy 1862. 2. fé. 1—3. sz. és „Kritikai dolgozatainak újabb gyűjt.” 1927. 64.). Az igazság valahol közepen lehet: „rendkívüli hatást” Petőfi bizonyára nem ért el, de a hitetlenkedés, mellyel verselési, szerkesztési képességeit nézik, s hogy még Selmeceéről eltávozta után is emlegeti poétika-tanára, Boleman István, aki állítólag azt is sejtette: „hogy Petőfiből még valaha költő lesz” (Koroncy Imre: i. m. 54.), — mindez arra mutat, hogy mint költő, már ekkor kitűnt a selmeci környezetben. Ezt csak megerősíti egy másik Selmeceen írt költeménynek, *A költő keservé*-nek önképzőköri fogadtatása (erre nézve l. 4. sz. jegyz., →195).

Magyarázatok

A hűtelen. Az első közlések és emlékezések, tanulmányok nem nyilatkoznak a hűtelen kilétét illetően. Fischer S. (40) egyenesen úgy nyilatkozik, hogy a költemény „óda nem létező hölgyhöz”, — noha a „hölgy” a költeményben név szerint is meg van nevezve: *Emma*. De még 1875-ben is a VU („Petőfi Sándor Aszódon.” 22. sz. 338.) csak egy sóhaj erejéig meri élő személynek feltételezni a „hűtelet”: „Ki tudja, nem él-e még a nő is, kiről a nyugtalan véru kis diák gyermekésszel ábrándozott!” — nyilván Aszódon. A Szeberényi testvérek vallják elsőkül, hogy a megénekelt lány élő személy, de nem selmeci, hanem aszódi. A fiatalabbik: Szeberényi Andor később, amikor a kérdésben vita folyt, kijelenti: „A megénekelt első szerelme nem Selmeceen, de még Aszódon lelte csíráját.” („Adatok Petőfi életrajzához I. Petőfi Selmecebányán.” Koszorú, 1882. VII. 353.)

Talán erre indult meg az aszódi szerelmes felderítésére a mozgalom. Rövidesen ugyanis sok emlékezés foglalkozik Petőfi aszódi szerelmével, ill. szerelmével, kik közül végül is Cancriny Emília kapott központi szerepet, s a Petőfi-kutatás — már csak a névazonosság miatt is — egyre inkább az ő személyével kapcsolta össze *A hűtelenhez-t* (Versényi György: i. h., HP III. 665, FPÉ I. 89., jegyz., VoinP I. (18—19), de Békés még 1959-ben is azt vallja, hogy a vers Petőfi „selmeci szerelméhez” van cínevezve (69).

Érre azonban nincs semmi bizonyíték: egykorú hiteles megemlékezés nem tud Petőfinek semminemű selmeci szerelméről; s elleme mondanak ennek Petőfi selmeci életrajzi körülményei is. Amit később e vonatkozásban írtak (l. alább), merő kitalálásnak bizonyult. A versben szereplő *Emma* név viszont — ha egyáltalán konkrét személyre utal (a korabeli Emlényekben, Almanachokban stb. az Emma név ugyanis lépten-nyomon felbukkan) — határozottan Cancriny Emíliára mutat, s rá utalnak a megbízható aszódi emlékezések. Elsőnek Petőfi egyik legbizalmasabb aszódi barátja, Dömök Elek (l. VP VII. 298—299.) szól róla (Üstökös 1877. máj. 13.: 220—221.), úgy emlékezve az ügyre, hogy ő is meg Esztergályi Mihály (a csomádi ev. pap fia) is szerelmesek voltak: Petőfi nevezetesen Cancriny Emíliába. Megöröcsíti adatait (de a leánya szüleire nézve ki is javítja) Kemény (Jakobovch) Mihály, aki Aszódon egy osztállyal Petőfi alatt járt, de egész életre szóló barátságba kerültek (l. rá nézve VP VII. 269.). Ő mondja el elsőnek: hogyan szégyenítette meg Koren Petőfit és Esztergályit az iskola nyilvánossága előtt: mint vőlegényeket kiültette őket egy külön padba, s melléjük vőfélyekül odaállította Dömököt és Delhányit. („Emlékatatok Petőfiről.” *Pövtl.* 1877. júl. 1.: 720—721; hasonlóképpen mondja el — állítólag Koren után — Verner László: „Petőfi Sándor aszódi tanítója. — Koren István.” — *VP* 1893. máj. 14.: 339, de ő Koren szájába azt adja, hogy „A kis lány aztán később fiatalon halt el”, vö. még Delhányi 45.). További adatokat szolgáltat Cancriny Emíliára, a költőhöz való viszonyára Tahy János („Újabb adatok Petőfi diák korából.” *PN* 1897. aug. 8.). — Cancriny Emília és Petőfi viszonyának természete, valamint a lányka későbbi sorsa iránt Baróti Lajos is folytatott kutatásokat. 1884-ben fel is kereste az idős özvegyet, de ő anyagból nem közölt semmit. A teljes képet dr. Osváth Gedeonnak, az aszódi gimnázium egykori igazgatójának köszönhetjük, aki „Petőfi aszódi ifjúságáról” több kisebb előadást tartalmazó füzetében, a „Cancriny Emília” c. fejezetben (1924) foglalkozik a kérdéssel (részben a Barótitól kapott 1923. márc. 10. l. keletű levél alapján). Eszerint Cancriny Emília, Cancriny Károly egykori hirtelen elhunyt leánya, 1823. nov. 10-én született, apját egyéves korában elvesztette, özvegy anyja (Gregus Terézia, Gregus Mihály, ismert pozsonyi professzor nőtestvére) három leányával és egy fiával Aszódra költözött. Emília tehát majdnem egyidős Petőfivel, a „szerellem” idején 14—15 éves volt. A hasonló korú Petroviccsal — mint Barótinak elmondta — egy majdnem ismerkedtek meg (1837-ben vagy 1838-ban), később Petőfi állandóan a székelyházban volt, „leveleket frogatott hozzá nevenapján pedig versben udvözölte” (Osváth: i. m. 15.). Az említett megemlékezések ugyan arról beszélnek, hogy Petőfi Emíliával sohasem váltott szót, leveleit, verseit másokkal juttatta el hozzá, sőt Delhányi Zsigmond szerint (MSalon 1885. IV. 7.) „a lánykával személyesen soha sem is találkozott”, — ez utóbbit maga Emília cáfolja meg. Az azonban bizonyos, hogy nagyon eszmei udvarlás volt, s hogy egy-egy szónál többet nem válthattak egymással. A levelek—versek a lányka tanítójának, majd tőle Korennek kezébe kerültek, aki erre az említett megemlékezéshez folyamodott (l. Verner László: i. h., Delhányi Zs.: i. h.). Cancriny Emília későbbi menyje, özv. Mocskonyi Gyuláné úgy nyilatkozott Osváth Gedeonhoz írt 1923. febr. 4-i levelében, hogy Petőfi leveleit, verseit

„az iskolából hazamenet [a lány] táskájába s zsebeibe dugta” (Osváth: i. m. 15.). Abban is megegyeznek az adatok, hogy a lányka elhárította Petőfi közeledését, érzéseit nem viszonzta, a versek iránt pedig nem volt érzéke (csak a névnap köszöntőt őrizgette egy ideig), meg — későbbi menyének közlése szerint — „félt, hogy az iskolában s otthon is baj éri miattuk, azért eldobta, elégette azokat . . .” (uo.). (Emília viszont Barótinak azt nyilatkozta, hogy visszaküldte őket: uo.) Éppen ezért igaza volt a 61 éves „Milli néni”-nek, akit 1884-ben Szarvason megkérdeztek „hűtlensége” felől, mire azt felelte: „hiszen nem volt mit megszegni” (uo. 16.). Utoljára az 1838. évi vakáció előtt találkoztak. Petőfi az ő vizsgájuk után is Aszódon maradt, hogy elmehessen a lányok vizsgájára, melyet akkori (s még később is élő) szokás szerint a templomban tartottak. Emiliának orrvérzése támadt, kijött a templomból, visszamenet Petőfi toppant eléje, s egy csokrot adott át neki, mit a lány nagy könnyögrésre elfogadott (uo. 16.).

A középtermetű, fekete hajú és kék szemű lány — aki „szépségét érezte” (uo. 17.; 1845-ből származó daguerrotypje és 1896-ból való fényképe a Petőfi Házban) — 1845. május 28-án Mocskonyi József tápiószelci lelkész felesége lett. (Ez év ápr. 1-én Petőfi átutazik Aszódon, megemlékezik első szerelméről, de annak mélységét epésen az aszódai sár mélységével veti össze: VP V 19.) Házasságából 4 fiú és 4 lány született; 39 éves korában özvegy lett, s 1900. december 23-án halt meg 77 éves korában. Baróti szerint „épen nem látszott büszkélkedni azzal, hogy Petőfinak ő volt az első ideálja”. „Petőfi költői nagysága iránt közönyösen viselkedett”, sokkal több örömet lelte az előkelő földbirtokos családokkal való kapcsolatában (Osváth: i. m. 16—17.).

Petőfi aszódai éveiből más neveket és más szerelmeket is emlegetnek, de ezek vagy tévedések, vagy nem hozhatók kapcsolatba *A hűtelenhez* c. verssel. Az *Első szerelmem* néhány konkrétan tűnő célzása csábította egyik-másik emlékezőt, hogy Petőfi első szerelmét Neumann Juliskában — Koren későbbi feleségében — keressék (Némegy Imre: „Petőfi első szerelme.” PN 1902. jún. 17.) — ami elképzelhetetlen otrombaság és tévedés. Eleinte még Ferenczi is hitelt adott ennek a szájhagyománynak, de tévesen Neumann „Klárcsi” néven említette a lányt (PetMúz 1893. 3. sz. 53.). Némegy egy másik közlése (Mság 1902. aug. 15.: 7) szerint — kinek állítólag keresztanyja, özv. Neumanné beszélt el a történetet — Neumann Juliska „Petroviccsal egykorú volt” — holott Neumann Júlia 1812. szept. 7-én született (Dienes: FP 340, 109. jegyz.). Szalay Károly („Petőfi az aszódai algmúzeumban.” Egyetértés 1907. máj. 30.) ezt úgy módosítja, hogy Neumann Karolin volt — aminek meg az a hibája, hogy ilyen nevű Neumann lány nem is volt (l. Dienes: FP uo.). Fölnyerült Drozdik Terike neve is (Gyöngyös László: „Petőfi Aszódon.” VU 1887. máj. 29.: 368); Némegy Imre szerint (i. h.) ez egy másik szerelme volt Petőfinak. A szerző távoli rokona Drozdik Teréznek, tőle tudja, hogy Petőfi leveleket írt hozzá, ezekből egy meg is maradt, de Drozdik Teréz fiának halála után „nem tudni, hová lett”. Drozdik Terikéről később egy névtelen visszaemlékezés („Petőfi első szerelme.” BpHirl 1901. jan. 3.: 5) azt állítja, hogy Neumann Károly (l. 28. sz. jegyz., →265) volt szerelmes belé (Némegy szerint Neumann Károly is). Orlay Petrics Soma kiadatlan feljegyzése (OSzK Fond VII. 152. 2.) szerint Csörföly Lajos, a költő penცი származású aszódai évfolyamtársának „ifjú, serdülő nőtestvére” volt Petőfi első szerelmének tárgya, de ezt az adatot semmi más forrás nem erősíti meg. Több a valószínűsége (Koren is utal rá), hogy Petőfinak — aki-ben Aszódon ébred fel tudatosan a vágy a színészi pálya iránt — tetszett az 1838 tavaszán Aszódon szereplő színésztársaság egyik színésznője, Thuri Borcsa (vö. Gyöngyös László: i. h. 367; Verner László: i. h. 330; Taly

János: i. h.), bár ilyen nevű színésznőt e korból Dienes András hosszas kutatás után sem tudott felfedezni (i. m.), s az is bizonyos, hogy „Borcsá”-nak, „Boriská”-nak a Selmecen született szemrehányásokhoz semmi köze sincs.

A teljesség kedvéért megemlíjtük azokat a kísérleteket is, melyek Selmecen próbálták megvalósítani a megénekelte leányt. Nagyon korán — szinte Cancriny Emília nevével egyidőben — merült fel egy névtelen cikkben Suhajda Mari neve; e lány Suhajda tanár, „gyönyörű nőtestvére” (!), aki beleszeretett Petőfibe és viszont: „zsémbes bátyja” ezért üldözte és megszekundáztatta Petőfit. „Ézt a szekundát Petőfi Selmecen kapta, Suhajda tanártól, és éppen magyar nyelv és irodalomból” (?). A cikkíró szerint Suhajda Mari csak nemrég halt meg, „s késő aggkorig (?) megőrizte hűségét a hires költővé vált ifjú iránt” („Petőfiről. Gyulai Pál előadásai az egyetemen.” BpNapil 1877. okt. 5.: 2). Ez a legenda még évtizedeken át él, sőt terebélyesedik: megírja maga Mikszáth Kálmán, az egykori selmeci diák is a PHírl 1882. ápr. 16-i számában, S—n jel alatt (újraközlését l. „A saját ábrázatomról” c. kötetben, M. K. Munkáinak jubileumi kiadásában, 33—38.). A későbbiekben főleg Gáspár Imre erősködik a „hűtelen” selmeci volta mellett (l. „Petőfi ölcálja. — Selmeci emlék.” — Délmagyarorsz.Közl. Temesvár] 1890. febr. 5.: 1—2; „Petőfi Emmája.” Mság 1903. febr. 20.: 2; g. s.: „Petőfi Selmecen.” PHírl 1907. máj. 9.; G. I.: „Kik élnek még Petőfi személyes ismerősei közül?” PHírl 1907. máj. 12.: 39). Az utolsó cikkekben odáig megy, hogy a *Deák-pályám* c. vers egyik kitételére „támaszkodva” „irodalomtörténeti bizonyosság”-ként állítja, hogy Petőfi és Suhajda Emma közt szerelmi viszony volt, — sőt a szerelemnek gyümölcse is lett, s most felveti a kérdést: „Hol a gyermek” stb.

Dr. Paulovics István selmechányai főgimnáziumi tanár a PHírl 1907. jún. 2-i számában (36): „Ki tud róla? Újabb Petőfi ismerősök” cím alatt megsemmisíti Suhajda Emma egész legendáját. Hiteles iskolai feljegyzések es más egykorú források alapján megírja, hogy Suhajda Lajos csak 1840. nov. 20-án került Selmecre (Petőfi 1839. február közepén jött el onnan), sohasem házasodott meg, s „nem volt sem huga, sem nénje, sem semmiféle nőrokona, akivel Petőfi ismeretséget köthetett volna”. Különben is Suhajda tanár 1806-ban született, 1839-ben semmiképpen se lehetett 16—17 éves gyermeke. De Suhajda Emmának sincs semmiféle nyoma, még kevésbé annak, hogy 1840-ben gyermeke született volna.

Tegyük mindehhez hozzá, hogy a konkrét élményi anyag illetén keresése Petőfi fejlődésében ekkor még túlzott igény, a költemény jórészt helyzetdolos líkeió, amire indító értékű lehet pl. Bajza: „Az elhagyott” c. verse (1834) már kezdetével is: „Csalfa volt hő esküvésed . . .” Még az sem elképzelhetetlen, hogy az *Emma* név is Bajzától van kölcsönözve, vö. „Emma” c. költeménye 1836-ból, az Emma név különben is felkapott költői műnautév volt a korban, l. pl. az előzőekben emlegetett Szeberényi-verset a selmeci Erdemkőnyvben, „Emmihez” címen. — Ézzel kapcsolatban hadd említsük meg, hogy „A hűt(é)lenhez”, „A hűtlen lányhoz” stb. cím sem tartozik a vitkaságok közé, vö. pl. „Szatmárból X” versét: Társalk 1839. VIII. 54. sz. júl. 6.: 216.

15 *Emma*: az Emilia név változata.

16 a „hő fődözte éjszak” kifejezés Farnos D. szerint (Petőfiana I. 9) „Selmec vidéke”, — ami nem valószínű.

17 *negédes*: a kor költői nyelvében nem pejoratív, hanem „főlényes, büszke” jelentésű (ÉrtSz).

18 *Müzsafid* a „müzsafi” a kor költői nyelvében gyakori, a. m. költő.

Szövegváltozatok

Alapszöveg a K₁ (fakszimilében)

A K₂ variánsait, noha javarészt Szeberényi modernizálásából erednek, feltüntetjük, hiszen bizonyára vannak köztük olyanok, melyek a K₂ eredeti kéziratából kerültek a szövegbe, tehát Petőfitől származnak.

A Napk (Vahot) szövegének variánsait, mivel alapszövegében meggyőződéssünk szerint az érdemkönyvi változatot adja, s az eltérések vagy a rossz olvasatból, vagy és főképp Vahot modernizálásából adódnak, általában nem tüntetjük fel. Hasonlóképpen járunk el a PVM szövege esetében is: Gyulai lényegében a NÉ szövegét adja.

Fontos technikai különbség a két fő változat között az, hogy a NÉ (utána a PVM, majd szinte minden későbbi közlés) a versszakok 3. és 6. sorát heljebb kezdi, s nem tünteti fel a K₁ pontos dátumát.

- 1 NÉ Esküszegte
- 2 NÉ amidőn: „ah vessél” —
- 3 NÉ Igy imádva kértelek, —
- 4 K₁ énerántam [az e *i*-ből jav.] NÉ Légy [id. j. n.] én irántan
- 5 K₁ csak [A é ilyen írásmódjára részletesen l. a *Rákosnak szomorú mezéjén* . . . kezdetű epigramma jegyzetét (→6. sz., 200), a *Lanc Versei* kapcsán] NÉ hived [Tehát ugyanúgy, mint a K₁-ben, holott az előző sor „szíved” alakjára rimel. E kettős indok alapján meghagytuk.]
- 6 NÉ míg létezek. [id. j. n.]
- 8 NÉ Szerelém tüzetől
- 10 NÉ Hő
- 11 NÉ élek; (Napk élek,) K₁ élek [kp. n. A két másik változat s értelem szerint vesszőt tettünk]
- 12 NÉ Szünjenek
- 13 NÉ ezáltal
- 14 NÉ sorsom [apoztróf n.]
- 16 NÉ én előttem,
- 17 NÉ föllegek
- 18 K₁ elköltözött [kp. n. A nyomtatott változatok és értelem szerint pontot tettünk.]
- 19 NÉ Ámde K₁ az Ám másból [*Ah*-ból?] jav. NÉ mily
- 20 NÉ Mily
- 21 NÉ Én, ah, nem K₁ az „ah” *oh*-nak is olvasható.
- 22 NÉ édenből
- 25 NÉ imádód s kedvelőd [apoztróf n.]
- 26 NÉ Szívedet
- 27 NÉ lényl . . .
- 30 NÉ hó-födözte Napk hófödözte
- 31 NÉ véled örökre, [ez utóbbi Napk is]
- 33 NÉ Isten véled
- 34 K₁ egy kor [Bár minden nyomtatott változat egybeírva adja, történeti érdekességénél fogva meghagytuk a különírást.] NÉ Napk értem, szinte árva,
- 35 NÉ Eljössz, (Napk kp. n.) K₁ bejárva [kp. n.] NÉ Napk bejárva, [E változatok alapján vesszőt tettünk.]

3. ÁLDOZAT

Kézirat

Pécs, Egyetemi Könyvtár — Kéziratgyűjtemény: a Pécsi Aurora szerkesztési iratai között, Balogh Károly-féle hagyaték. Két nyolcadrét alakú, egymásba helyezett számozatlan fólió-pár 1. lapján. Az egész kézirat tehát négy, az idők folyamán megsárgult levélből áll. Középen, a hajtásnál három helyen cérnafűzés nyoma van, azaz fűzetből tépték ki. A belső kettős levélen ez a vízjegy vehető ki: Heinrich Sieber in Pressburg. Szeberényi Lajos kézírása, a névaláírásokat is beleértve. Az nem csupán ez a vers, hanem az egész kéziratköteg, melyben a következő versek találhatóak: 1. 1. *Áldozat*, 1—2. 1. *Bú*, e kettő *Örömfy Vidor* aláírással; ezt Szeberényi Lajos két költeménye követi: *Hondal* (2—4. 1.), *Az atya* (4—5. 1.), majd *Petrovich Sándor* verseiként: 6—8. 1. *Kuruttyó*, *A visszatért*. Az aláírások mindhárom verspáruál csak a második vers alatt vannak meg.

E kézirat Balogh Károlynak, az egyetlen évben (1843) megjelenő Pécsi Aurora szerkesztőjének hagyatékában maradt fenn, s leszármazottja, dr. Koncz Miklós adományaképpen került 1956-ban a pécsi Egyetemi Könyvtár birtokába (1. a könyvtári feljegyzést). A kéziratot bizonyosra vehetően Szeberényi Lajos juttatta el Balogh Károlyhoz, az almanach leendő szerkesztőjéhez (l. alább: Keletkezés).

Megjelenés

Szabad Nép 1956. máj. 24.: 4 és ItK 1956. 2. sz. 133—134. Hernády Ferenc: „Petőfi három ismeretlen verse és a »Kuruttyó« egy változata” c. cikk keretében, a három Petőfi-vers fénymásolatával. Kötetben először PSÖK 1960. Hel 1185, ill. PSÖK 1960. Szépirod 706, mindkettőben a kétes hitelű versek között, majd hiteles Petőfi-versként VP VII. 633, a „Pótlás” c. fejezetben.

Keletkezés, hitelesség

A K-ban az *Áldozat* és *Bú* után az *Örömfy Vidor* név olvasható. Mivel az aláírás a K-ban mindig a két előző versre értendő (így van ez a *Kuruttyó* és *A visszatért* után feltüntetett Petrovich Sándor név esetében is), nem vitás, hogy az *Áldozat* is *Örömfy Vidor* verse. E név azonosításához pedig Szeberényi adja meg a kulcsot: elmondja, hogy Selmecen Petőfi egy neki ajándékozott könyvbe az *Örömfy Vidor* álnevet írta be (NÉ 10, ill. Divatcs 1855. 66. sz. 1314, jegyz.). Bár a szóban forgó könyv — melynek címét Szeberényi nem említi — ma már nem található meg, a költő bejegyzését így nem ellenőrizhetjük, de Szeberényi állítása szerint emlékezése irásakor (1861., ill. 1855.) a könyv még megvolt nála, Petőfi kézírását is jól ismerte (több levélét a verseinek kéziratát is őrizgette még), így szavának föltétlen hitelt kell adnunk. Sőt éppen az a körülmény, hogy száz esztendő múlva előkerül egy egykorú kézirat, melyről Szeberényi is teljesen megfeledkezett (annyira, hogy még a *Kuruttyó*-ról is azt állítja, hogy elveszett: uo. 21), s abban szerepel a máshol sehol elő nem forduló *Örömfy Vidor* név (az i > y cseré bizonyára Szeberényi műve), akkor nincs semmi alapunk, hogy kételkedjünk az *Örömfy Vidor* álneven tett selmeci bejegyzés hitelességében, következésképpen abban, hogy *Örömfy Vidor* = Petőfi (Petrovics) Sándor, s ennek alapján abban, hogy az *Áldozat* és a *Bú* Petőfi versei. Az ItK szerkesztőségének Hernády Ferenc id. cikkéhez tett * alatti megjegyzése: „Petőfi szerzőségét a három versre vonatkozólag nem érezzük bizonyosnak” — hiperkritikai

aggodalmaskodás. Ennek folyománya a PSÖK 1960 Hel megjegyzése (Pándi Pál): „[a vers] szerzője minden valószínűség szerint Petőfi Sándor, de a hitelesség végleges eldöntése még nem történt meg” (1249).

Az Örömfői Vidor név fontos fogódzó a két költemény keletkezéstörténetében s datálásában is. Mivel — eddigi tudomásunk szerint — Petőfi csak Selmeceen kísérletezett e névvel, a vers is csak Selmeceen keletkezhetett. Szeberényitől tudjuk, hogy Petőfinek Selmeceéről való eltávozása után nála a fiatal költőnek „néhány művei maradtak” (NÉ 14), de nem beszél arról: mi történt e művekkel (csak *A költő keservé*-t olvasta fel a febr. 15-i Magyar Társaság-i ülésen). Emlékezései írásakor tehát Szeberényi már arra sem emlékezett, hogy két selmeci verset később elküldött Balogh Károlynak Pécsre, — pedig sajátjai is voltak köztük. A Petőfitől kapott kéziraton bizonyára *Örömfői Vidor* név szerepelt, hiszen Petőfi e versét nem szánta önképzőkori felolvasásra, mintegy emlékül hagyta Szeberényinél, — bár lehet, hogy véleményezés végett adta oda (már korábban) akkori legjobb barátjának és igen sokra értékelt kritikusanak. (Hogy a vers esetleg mégis felolvasásra került a Magyar Társaságban, arra nézve l. 4. sz. jegyz., → 194.) Amikor aztán Szeberényi elhatározta, hogy a két verset elküldi Balogh Károlynak, meghagyta alattuk a Selmeceen odaírt *Örömfői (Örömfy) Vidor* nevet. Az is lehet persze, hogy — ha tudott az Aurorának való megküldéséről — maga Petőfi kérte, hogy e zsengek alá ne a Petrovich név, hanem egykori álneve kerüljön. Mint később ismétetlen látni fogjuk, Petőfi szerette túlhaladottnak érzett alkotásait álneven közölni. A vers elküldése idején — 1841-ben — joggal érezte, hogy a két vers szintjén jóval túljutott. A Pécsi Aurora szerkesztője is eleve mellőzte a két zsengett: melléjük semmi a közlési szándékra utaló jegyzést nem tett.

A kézirat más darabja mellé ugyanis tett. Balogh Károly ti. 1842-re akarta kilhozni Auroráját (nyilván a szokás szerint még 1841 őszén) — a K-ban *A visszatért* mellé oda is írta az 1842-es évszámot (a meg nem jelölteket talán a következő évfolyamra tartálékolta) —, de az ügy (bizonyára cenzurális nehézségek miatt) elhúzódott, s az almanach csak 1843-ra jelent meg 1842 őszén. A cenzúra-példány (l. OSzK Quart. Hung. 1227. sz.) bemutatása azonban már 1841 aug. elején megtörtént (Hernády F.: i. m. 134), de e példányban sem Szeberényi-, sem Petrovich-, sem Örömfői Vidor-vers nem szerepel. Talán nem nyerték meg Balogh Károly tetszését, valószínűbb azonban, hogy későn érkeztek be, legalábbis akkor, amikor az első (és egyetlen) kötet anyaga már össze volt állítva, így az említett 1842-es évszám *A visszatért* mellett az 1842-ben szerkesztendő kötetre vonatkozik. A beküldésnek azonban még 1841-ben meg kellett történnie, különben értelmetlen lenne egy ilyen szerkesztői megjegyzés. De viszont 1841 tavasz előtt sem történhetett a beküldés, hiszen ha a *Kurultjó*-nak itt adott változata esetleg korábbi is, mint a *Lanc Versei*-ből ismert és Petőfitől 1841. márc. 10-re datált változat (l. → 26. sz. jegyz., → 258), Petőfi az akkor Pozsonyban tanuló Szeberényivel 1840 január és 1841 április eleje között nem találkozott, így azt át nem adhatta, pedig Szeberényi úgy emlékszik, hogy a *Kurultjó*-t Petőfi 1841-i pozsonyi látogatása során írta (NÉ 21). Bár Petőfi 1841 őszén is járt Pozsonyban, ekkor a *Kurultjó*-nak már a *Lanc Versei*-beli — későbbi — változatát viszi magával. (Hernádynak a Petrovich írásformából az 1841 ősz átadás lehetetlenségére vont következtetése [i. t. 137] nem döntő érv, vö. Törő Györgyi: „Petrovicsról Petőfiig.” ITK 1963. 598—599.) Következésképpen a *Kurultjó*-t (s nyilván *A visszatért*-et is) Petőfi 1841 április elején adta át Szeberényinek, aki — talán nem is szólva a Pécsi Aurorával kapcsolatos terveiről — lemásolta azokat s hozzámásolta még a nála levő, *Örömfői Vidor* néven Selmeceen írt két Petőfi-verset — az *Áldozat*-ot és a *Bű*-t —

hozzájuk csatolt két saját verset, s az egészet elküldte Balogh Károlynak. Tulán még 1841 augusztusa előtt, de feltehetőleg már a Pécsi Aurora 1842-re kiadandó példánya anyagának összeállítása után. (Hogy Szeberényi mi módon került kapcsolatba Balogh Károllyal, arról semmit sem tudunk: a kérdésről sem Petőfi és Szeberényi levelezésében, sem Szeberényi emlékezéseiben nem esik szó.)

Aztán Szeberényi bizonyosan megfeledezett az egész ügyről, hiszen amire a nála maradt vagy később hozzakerült Petőfi-versek közül visszaemlékezett, legalább cím szerint megemlítette, másokat pedig közzétett a NÉ-ben (ill. már annak korábbi változatában, a „Petőfi Selmecen” c. cikk keretében. Divatcs 1855. 66—67. sz.), vagy átadott Földváry Masznyik Endrénék (l. 7. sz. jegyz., →203). De megfeledezett — ha egyáltalán tudott róla — Petőfi is. A későbbiekben látni fogjuk, hogy itt szereplő verseinek egyikével-másikkal ezt követően is oly szabadon bánt, mintha nem is lettek volna letéve egy szerkesztő asztalára.

Hernády Ferenc külső érvek alapján helyesen következteti ki, hogy az *Aldozat* Selmecen keletkezett (i. m. 136), a VP VII. 644 pedig belső érvek alapján igazolja ugyanezt a tényt. A vers — s vele együtt a *Bűn* — nem emlékezik ki az egykorú közlíra átlagából, „keletkezésük Petőfi költői kísérleteinek arra a kezdeti szakaszára tehető, amikor még csak a hallott és olvasott mintákat utánozhatta. Kezdetre vall a versek tartalmával szinte komikus ellentétben álló álnév használata is” Tegyük hozzá: a kezdő Petőfibre vall a gyászosra sötétített kamaszos hang, a nemesi hazafias lírának Kisfaludy Károlytól s Kölcseytől, Bajzától ellesett végzetes, véres, zordon történet-szemlélete, a nemzeti bünhődésnek — mutatis mutandis — a „Hymnus”-ra emlékeztető ideológiája s ezzel ellentétben a játékos jambusok könnyed futása. Mindenesetre Petőfi hazafias lírájának első jelentkezése nem a *Rákosszék szomorú mezején*... kezdetű „epigramma” (l. 6. sz. jegyz., →202)

amely ugyan szemléletében teljesen hű mása az *Aldozat*-nak és a *Bűn*-nek — hanem a Selmecen írt *Aldozat*. Ez a hazafias líra (nagyjó néhány évre, egészen 1844 elejéig, a személyesség egyre erősebb jelentkezéséig, elhallgat) itt persze még az említett minták utánérzése. Petőfinek selmeci mintái közt Szeberényi ugyan elsősorban Vörösmartyt emeli ki (NÉ 9), de tudunk arról, hogy Kisfaludy Károly is kedvelt olvasmányai közé tartozott (Koroncy Imre: „Petőfi életéhez.” Figyelő, 1889. XXVII. k. 132. füz. 53), s már keze közé jutnak pesti folyóiratok (nyilván az Athenaeum is) s velük Bajza költészete. Selmecen egyébként évről évre gyarapodó ifjúsági magyar könyvtár is volt (FPÉ I. 112), Petőfi pedig már Aszódon szenvedélyes olvasó. Az a nyilvánvaló Kölcsey—Bajza hatás, melyről az 1830. évi fermés más vonatkozásban is — oly egyértelműen vall, nyilván már itt, Selmecen leli kezdeti gyökereit.

Mikor írhatta Petőfi Selmecen az *Aldozat*-ot? Abból, hogy a „szerelmi” költemény 1838 őszén még elsődlegesebb, a „hazafias költő” magatartása pedig csak ezután, itt Selmecen, részben az erősen magyarelles légkörben, részben az említett irodalmi minták hatására alakult ki, joggal tehetjük fel, hogy az *Aldozat* későbbi, mint *A hűtelenhez*, azaz 1838 decemberében — 1839 januárjában keletkezhetett. Szeberényihez — akár mint a Magyar Társaság elnökéhez, akár jóbarátjához — legvalószínűbben még Selmecen került (mint említettük, esetleg ezt is felolvasta *A költő keservé*-vel együtt), de elképzelhető az is, hogy Petőfi csak később küldte el a verset Szeberényinek, hiszen a hozzá írt levelekhez később is mellékelte verseket; „végül az sem lehetetlen, hogy katonáskodása utáni pozsonyi tartózkodása idején, 1841 márc. vége felé *A visszatért* c. versével együtt adta át barátjának e két zsengejét is” (VP VII. 644).

4. BÚ

(?A költő keserve)

Kézirat

Pécs, Egyetemi Könyvtár — Kéziratgyűjtemény: a Pécsi Aurora (1843) szerkesztési iratai között, Balogh Károly-féle hagyaték 1—2. l. A kézirat leírását, eredetét, tartalmát l. 3. sz. jegyz., (→189). Szeberényi Lajos kézírása, a vers alatt szereplő Örömfy Vidor névvel, Petőfinek Selmecen használt költői álnevével együtt (erről l. uo.).

Megjelenés

Szabad Nép 1956. máj. 24.: 4 és It 1956. 2. sz. 133—134, Hernády Ferenc. „Petőfi három ismeretlen verse és a Kuruttyó egy változata” c. cikk keretében, uo. fénymásolat is. Kötetben először PSÓK 1960. Hel 1185—1186, ill. PSÓK 1960. Szépirod 706—707, a kétes hitelű versek közt, majd hiteles Petőfi-versként VP VII. 631, a „Pótlás” c. fejezetben.

Kelethezés, hitelesség

Hogy a vers alatt — Szeberényi írásával — található Örömfy Vidor név Petőfi (Petrovich) Sándorral azonos, hogy a vers Selmecen, 1838 decemberében vagy 1839 januárjában íródott, továbbá, hogy hiteles Petőfi-versnek tekinthető, arra nézve l. az *Aldozat* jegyzetét (→3. sz. 189). Uo. részletes tájékoztatás a kéziratköteg összeállításának körülményeiről, helyéről, idejéről, Balogh Károlynak a Pécsi Aurora számára való elküldéséről, valamint e vers s a kéziratköteg többi versének későbbi sorsáról. Ezek szerint a *Bú-t* valószínűleg még Selmec óta őrizte magánál Szeberényi — Selmecen emlékirál vagy megbírálásra kapta Petőfitől (bár az sincs kizárva, hogy Petőfinek 1841 márc. végi—április eleji pozsonyi látogatása alkalmával kapta a költőtől), s 1841 tavaszán—nyarán, esetleg Petőfi tudta nélkül, vette be a Balogh Károly számára küldendő kéziratok közé, aláírva a Petőfitől Selmecen használt *Örömfy* (eredetileg: *Örömsfi*) *Vidor* álnevet.

Petőfi selmeci terméséről fennmaradt emlékek, valamint a liceumi Magyar Társaságban kifejtett működése ismeretében azonban a *Bú* újabb kérdéseket is felvet. Tudjuk például, hogy Petőfinek Selmecről való távoztát (febr. 14—15.) követő egyik napon — „XXIV gyűlés] 2k hava 16^kán (kezdő tagoké)” — a Magyar Társaságban Szeberényi — „kinél [Petrovichnak] némely művei maradtak” —, felolvasta „az iskolai pályától s tőlünk búcsút vett Petrovics társunk munkáit, melyekben a költészet kecsé oly kitérő volt, hogy meglepetve figyelniünk kellett, s egy szívvel szájjal az érdemkönyvbé munkáját beírni óhajtottuk” (NÉ 14, Békés 69 fénymásolat). A gyűlési jegyzőkönyvből nem derül ki: vajon Petőfinek egy vagy több munkáját olvasta-e fel „elnök urunk” (egyszer ugyanis „munkáit, melyekben” aztán „munkáját” mond; l. Versényi György: „Petőfi Selmecen.” Koszori 1881. VI. 91—95, ill. PHrl 1881. jún. 12.: 9, aki a furcsa ellentmondást elírásnak tartja, ugyanúgy FPÉ I. 117, Hatv I. 372). Az seni derül ki, hogy milyen munkát vagy munkákat olvasott fel Szeberényi, aki csak a NÉ-ben (15) nevez meg cím szerint egyet: „ez ifjúkori munkája, melynek címe »a költő keserve« volt”. Ezt igazolja a Magyar Társaság Erdemkönyvében „A munkák és nevek jegyzéke”, ahol 15. sz. alatt ott áll: *A költő keserve*. Petrovich Sándor. (Közl. Versényi: i. h.); a vers a VII. kötetben a 19. lapon kezdődött és Szeberényinek Emmihez c. versével együtt a 19—20. lapot foglalta el.

annak idején, mert már Szeberényi 1855-ben (Divatcs 67. sz. 1334) azt volt kénytelen írni: a vers elveszett. „Az »Érdemkönyv« [. . .] megvan ugyan, de azok a lapok, melyeken a mű volt, hiányzanak. Alkalmassint az 1851-diki selmeci tűzvész alkalmával szakítottak ki.” Tehát menteni akarta valaki, ami nagyon valószínű: egyszerűbb dolog felkapni az egész érdemkönyvet, mint megkeresni benne egyetlen verset és kitépni. És ha menteni akarták a tűzvészről, miért nem mentették a Petőfi kézírásában ugyanott olvasható *A hűtelenhez-t* is? (Ez utóbbi ugyanis akkor s egészen a múlt század végéig még megvolt, — mikoris az lett a sorsa, mint *A költő keserve*-é.) Úgy véljük: közelebb jár az igazsághoz Versényi György, aki szerint „valamely haszontalan ereklyegyűjtő onnan [az érdemkönyvből] kitépte, noha nem is Petőfi eredeti kézírása volt” (i. h.). (Ti. Petőfi saját kezűleg nem írhatta be az érdemkönyvbe, hiszen már a vers felolvasásakor sem volt ott. Valószínűleg Szeberényi írta be helyette.) Akárhogy is történt a vers kitépése az érdemkönyvből, tény az, hogy a Hölgyf-nak 1838 végéről való felhívása (*A hűtelenhez* kapcsán) „egy gyermekkori vers”-ről szól (l. 2. sz. jegyz., —182).

Mindez azonban *A költő keserve*-t illeti s nem a *Bú*-t. Ámde nagy a valószínűsége annak, hogy a kétféle cím alatt egyazon költemény értendő. Ezt a gondolatot nemrégiben Martinkó András vetette fel („Elvesztettnek hitt Petőfi-zsengék.” ItK 1965. 498—502). Petőfinek abból az igazolt gyakorlatából kiindulva, hogy egyrészt féltő gonddal őrzi minden alkotását, gyakran letétbe helyezi barátainál, másrészt később más címen átdolgozza, felveti valamelyes átdolgozás lehetőségét megengedve — a nemrégien előkerült *Bú* és *A költő keserve* azonosságát. A szerző az alábbi körülményekkel érvel az azonosításban: *A költő keserve*-ről ugyan a címén kívül alig tudunk valamit, de következtethetünk pl. a terjedelmére az érdemkönyvben elfoglalt oldalak (1 + 2) számáról, továbbá arra az ízlésformára, melyben a vers fogant — s mindkettő pontosan ráillik a *Bú*-ra is. Az utóbbinál maradvá: Szeberényi esztétikája szerint *A költő keserve* sokkal jobb volt, mint *A hűtelenhez*: „Jól emlékezem, hogy a fennebb említett »hűtelenhez« címzett, és az itt érdeklétt mű [*A költő keserve*] között roppant különbség volt. P. olvasás, gyakorlás és studium által már akkor költővé képezte magát” (NÉ 14—15). „Roppant különbség” és a költő-mivolt Szeberényi szemében aligha jelentett mást, mint azt, hogy Petőfi („olvasás, gyakorlás és studium által”) hezelebb került a kor nagyjait utánzó iskolai költészet eszinyéhez, hogy *köhűtelenhez*-nek (valamelyest) személyes vonatkozása helyett Petőfi itt az a felmes, fikciókkal operáló sablont jobban követi, és közérdekűbb, hazafias érzmében. (E hazafias líra jellegéről, mintáiról, a Petőfit Selmecen ért ilyen újlegű hatásokról l. 3. sz. jegyz., —191.) — E tekintetben a *Bú* valóban egy költő keserve: nem Petőfié személyesen, hiszen a költő bújának okai közt az is szerepel: *Jó szülőmet Rejti stv*, ami csak a keservek egyik fiktív komponense, ahogy — ekkor, itt, Selmecen — valójában már és még csak fikció a viszonzatlan szerelem és a közéleti hazafiúi szomorgás is. Elképzelhető-e mármint, hogy Petőfi Selmecen két olyan költeményt is írt, melynek tárgya egyként a költő keserve? Aligha. Ugyanakkor a *Bú*-nak életrajzilag szemétszerűen „téves” állításai művésziileg rögtön hitelesékké válnak, ha úgy tekintjük őket, hogy egy elvont „költő” panasolja kardivatos, sablonos keservét. Éppen e jól eltalált sablon lehet a vers (*A költő keserve*) sikerének magyarázata a Magyar Társaság nehéz magyar szólású tagjai körében.

Hogy valóban formai és eszmei sablon követéséről van szó, az rögtön szemelést szűr, ha a kor „Emlény”-eibe, „Almanach”-jaiba belelapozunk. Különösen a haza és lány párosítása közkeletű, ez van meg pl. Garay János: „Kettős bú” c. versében („Csak egy leány, csak egy haza | Volt e kebel szent birtoka”: „Emlény.” 1837. 91. Vö. GJÖM 1886. I. 22—23), s még inkább

Szendeynek (a nyilvánvaló álnevet nem sikerült azonosítanunk) a Társalk 1839. jan. 26-ísz.-ban (VIII. 8. sz. 29.) közölt „II. Dalá”-ban, mely formailag is igen közel áll Petőfi megoldásához:

„Az ifju, kérditek,
Miert olly szomorú?
Miert szünetlenül
Dalának tárgya bú?
Az ifjunak szíve
Két tárgy miatt eped.
Imádott honjaért
S a lányért, kit szeret.”

Petőfi február közepén távozik Selmecről, s bár már készen adja át Szeberényinek *A költő keserve*-t, nem elképzelhetetlen, hogy a Társalk id. száma már eljutott Selmecre. Petőfi azonban már ekkor sem szolgálja utánoz: Szendey jambusai helyett nála trocheus van, s — ami fontosabb — a hazalány kettősség helyébe a lány—szülők(!)—haza hármasság lép. (E hármasság érdekes párhuzamban van a vers 2—4. versszakában emlegetett három jelképes madárral: a csalogánnyal, pacsirtával s a gilivel.)

Hogy a (feltehető) két változat s két cím közül melyik a korábbi, az *A költő keserve* szövegének hiányában ma már nem dönthető el. De a két cím közül feltétlenül a *Bú* látszik kezdetlegesebbnek, félsegebbnek, így korábbiak, erre mutat egyébként az Örömfői Vidor és Petrovich Sándor aláírás különbsége is. Minden valószínűség szerint Petőfi előbb — még Örömfői Vidor néven — a *Bú*-t írta meg, s azt szokása szerint odaadta Szeberényinek, akinek kedvező véleménye alapján most már a Magyar Társaságban is be akarta mutatni — esetleg valamelyes átdolgozás után, új, ügyesebb címen és Petrovich Sándor név alatt. Selmecről való eltávozása miatt ezt személyesen nem tehette meg, helyette Szeberényi mutatta be az új változatú, új című költeményt. A *Bú* kézírata azonban bizonyára nála maradt, s 1841-ben ezt küldi el Balogh Károlynak. Erről a lépéséről azonban később — mint az *Aldozat* kapcsán volt róla szó — teljesen megfeledeznek, nem jut eszébe akkor sem, mikor *A költő keserve* elvesztét megállapítja.

Másról is megfeledeznek Szeberényi: a Magyar Társaság 1839. febr. 16-i ülése jegyzőkönyvének ellentmondásáról. Arról, hogy Petrovich „munkáit” olvasta fel, de az érdemkönyvbe csak „munkája” kerül. Láttuk fentebb, hogy a Petőfi-irodalom ezt az ellentmondást általában elírásnak tartja (a jegyzőkönyvek gyatra magyarsága nem is zárja ezt ki teljesen). Véleményünk szerint azonban nincs itt ellentmondás — csak ügyetlen fogalmazás —: a félreértés rögtön megszűnik, ha feltesszük, hogy Szeberényi valóban több (legalább két) munkáját olvasta fel Petrovich „társunk”-nak, érdemkönyvbe azonban csak *A költő keserve* (szerintünk a *Bú* újabb változata) került. Ha ez elfogadható értelmezése a jegyzőkönyv pongyola, zavaros fogalmazásának, akkor kézenfekvő, hogy egy másik, ugyanakkor felolvasott Petőfi-munka az *Aldozat* volt. A két verset Szeberényi mindig együtt kezelte, együtt őrizte meg, együtt küldte be a Pécsi Aurorához. A *Bú* azonban fejlettebb, érettebb fokot mutat, mint az *Aldozat*, valószínűleg az utolsó selmeci hetekből való, ezért keltezzük már 1839 január—februárra. (Sőt, ha a Szendey-vers hatását elfogadjuk, a keletkezés ideje február első két hetére korlátozható.)

Végül — mint eddigi fejtegetéseinkből is kitűnt — egyelőre véglegesen nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy a *Bú* és *A költő keserve* — két külön költemény volt, tehát hogy az utóbbi ismeretlen verse Petőfinék (l. erről a bevezetésben az „Elvesztett versek” c. fejezetet, →142).

Értékelés

Amennyiben a *Bú* valóban azonos *A költő keservé*-vel, vele kapcsolatban beszélhetünk első ízben sikerről. Még a jegyzőkönyv dadogó, esetlen szavain is átsüt a meglepetés és csodálat hangja: a versben „a költészet kecsé oly kitűnő volt, hogy meglepetve figyelniünk kellett, s egy szívvel szájjal az érdemkönyvbe munkáját beírni ohajtottuk” (Békés 9). Szeberényi pedig még 1855-ben és 1861-ben is magasztaló szavakkal emlékezik vissza rá s magasan *A hűtelenhez* fölémeli (NÉ 15). Szóltunk már e dicséret ízlésbeli okairól, s hozzá kell még tennünk, hogy a *Bú* (figyelman kívül hagyva most *A költő keservé*-t) semmiképpen sem áll *A hűtelenhez* felett, talán csak formai feladata igényesebb, s meglepőnek mondható a magyaráson is ütemezhető trocheikus forma ily korai jelentkezése a 4 | 3 osztású félrimes sorokban. „A költészet kecsé” valóban „kitűnően” megvan már benne.

Magyarázatok

- 1—4 értsd: Kérded, mért e bú keblemen, s lantom hangja mért szomorú? E kérdésfeltevéssel való kezdésben Hernády F. Kölcsey-hatást lát (ItK 1956. 137).
- 11 *éldel*: élvez.
- 17—20 A szerelmi reménytelenség itt már csak sablonos kellék, akárcsak a következő versszak halott szülője.

Szövegváltozat

1 K lantom [az első két betű *Lá*-ból javítva]

5. [KEGYTELEN A VÉGZET .]

(Szeberényi Lajos emlékkönyvébe)

Kézirat

OSZK—Fond VII. 92. sz. Szeberényi Lajos hagyatéka. Ez Zábolyi Béla klasszikus tanítótól került az OSZK-ba 1892. júl. 28-án. Petőfi kézírása, aláírva: *Petrovich Sándor* (a név végén cirkalmas kacskaringók). Dátum: *Selmec, Jan. 19. 839*. A tulajdonképpeni kézirat egy 14 × 9 cm nagyságú, árkás kártyaszerű lapon, mely egy kb. negyedívnyi szürkés lapra van felragasztva. Szeberényi Lajos úgy emlékszik, hogy Petőfi az ő emlékkönyvébe írta be („[Selmecről való] Eltávozta előtt néhány nappal e sorokat írta emlékkönyvembe”: — NÉ 15), s a negyedíves lap aljára ezt jegyezte fel: „E sorokat a Selmecről távozni készülő Petőfi, akkor még Petrovich Sándor írta 2—3 héttel elutazása előtt emlékkönyvembe. Pozsony, 1870. ápr. 30. Szeberényi Lajos.” — Az emlegetett „emlékkönyv”-ön nem összefűzött-ragasztott könyvet kell értenünk: akkori szokás szerint az „emlékkönyv”-tulajdonos a könyvkötőnél egy könyvszerű tokot készíttetett s hozzá megfelelő méretű különálló „emléklapokat”. Ez utóbbiakra kerültek az emléksorok, s a lapok a dobozszerű „emlékkönyvben” nyertek elhelyezést. Kéziratunk esetében is ezért nem látszik semmi jele annak, hogy azt valaki egy „emlékkönyvből” kitépte vagy kivágta volna.

Megjelenés

Divatcs 1855. dec. 5.: 1334. Szeberényi közlése „Petőfi Selmecen” c. cikkében (66. sz. 1311—1315, 67. sz. 1332—1336), mely lényegében azonos a NF-vel, ez utóbbiban (1861) jelent meg a vers másodszor (15), majd PVM (1863) III. 209, s kötetben DK 1874. 699, „Toldalék”-ban, a „Zsengék” közt.

Kelethezés

2. sz. jegyzetünkben (→183) szóltunk azokról a körülményekről, melyek miatt Petőfi Selmecet elhagyni volt kénytelen. Távozásának közvetlen kiváltó oka, előzménye a február eleji félévi bizonyítványosztás volt; tudjuk, Lichard Dániel Petőfit megbuktatta magyar történelemből („legkedvesebb tudomány pedig a magyar történet volt, melyben való jártasságát bámultam” — jegyzi meg Szeberényi: NF 11, ** jegyz.). Az osztályozást apjának is elküldték, s február 10-e körül már meg is érkezett Petrovics István level, melyben keserű szemrehányásokat tesz fiának, s levezi róla a kezét: „egészen sorsára bízva” Petőfi ekkor véglegesen dönt a Selmeccről való távozás mellett. Szeberényi sok körülményre szavahihetően rámutat, de hallgat olyan körülményekről, melyekre nem tudott magyarázatot, vagy nem akarta szel-lyőztetni. Így csak kevésbé tér ki Petrovics Istvánnak ekkor már kilátástalan anyagi helyzetére (l. erről 7. sz. jegyz., →205), ami érthetővé s menthetővé teszi az apa ingerült s elhamarkodott lépését fiával szemben, kinek iskoláz-tatásához oly sok reményt fűzött. Még kevésbé beszél Szeberényi a Lichard-tól szított nemzetiségi torzalkodások hatásáról Petőfi tanulmányi eredmé-nyekben.

Ez utóbbiak annál is fontosabbak, mert a költemény szerint Petőfi már jóval február közepe, sőt a félévi bizonyítványosztás előtt, már január 19-én tudatában van, hogy neki Selmeccről távoznia kell, a „kénytelen végzet” miatt. Ekkor már nem is lakik korábbi gazdájánál, Szeberényiekhez közelebb vesz ki olcsó szállást s kezdi holniját eladogatni, készül az útra. (L. Szeberényi Andor: „Adatok Petőfi életrajzához.” Koszorú, 1882. VII. 351—353.) Az utolsó éjjelre már alig marad valami holmija; ezt az éjjelt Szeberényi lakásán tölti. „Az éj beszélgetés közt csaknem egészen álmatlanul múlt el. Hová akar menni, nem tudhattam meg tőle; alkalmasint még maga sem tudta” — írja Szeberényi (NF 14). Hajnalban aztán Petőfi „virradatkor elment, csikorgó kemény hidegben, gyalog, egyedül az úgynevezett alsó kapu felé, melyen az út Pest felé vezet”. „Ez febr. 14. és 16-ika közt lehetett.” — Valóban akkor, 16-án a Magyar Társaságban már Petőfi távollétében olvassák fel *A költő keservé-t*. Hogy Petőfinek ekkor már milyen becsülete volt a Magyar Társaságban, jól tanúsítja az a tény, hogy a Társaság jegyzőkönyve külön elbúcsúztatja: „Petrovics Sándor. Ezen munkás tagunk elhagyván a mizsákat, társaságunk tagja is megszűnt lenni, január vége felé (1839)” — idézi Versényi Gy. (PHirl 1881. 160. sz. jún. 12.) és Hatv I. 225.

Hogy Petőfi eltávozása előtt Szeberényi Lajostól búcsúzott el versben, az akkori viszonyok ismeretében természetes: Szeberényi akkor Selmecen afféle diákvezér, nagy tekintélye van, s megnyeri Petőfi rokonszenvét is. Ha némileg szépítve s egyoldalúan is, Szeberényi az igazságot mondja: „Én Petőfivel Selmecen léte első napjaiban azonnal megismerkedém s [...] ismeretségünk nemsokára legőszintébb, legtisztább barátsággá fejlődött. Szegény fiúk voltunk mindketten, a magyar nyelvet és irodalmat szerettük mindketten, a magyar társaságban — melyben egyébiránt akkor P. irántam, mint a társulat elnöke iránt, különös tisztelettel viseltetett, — együtt mun-

kalkodtunk” . . . ; „nem volt nap, hogy vagy nála, vagy — többnyire — nálam ne találkoztunk volna. Együtt olvastunk, együtt tevének észrevételeket az olvasottak fölött, [. . .] sokszor együtt dolgoztunk; munkáit részint mielőtt végezte volna, részint mint készeket, velem közlé, véleményemet kérte írások, stb.” (i. m. 8—9). E tekintetben Szeberényi nem szépít; Petőfi valóban még később is megküldi neki több versét s „észrevételeit” kéri (I. VP VII. 13—19). Szeberényi azonban lassanként bizonyos fensőbbeséges, pártfogói modort vesz fel, amit Petőfi később vissza is utasít (l. uo. 284 és LPÉ I. 118).

Magáról a költemény keletkezéséről Szeberényi többet nem mond, mint amit a kézirat leírása kapcsán már említettünk. A kéziratnak Petőfőtől származó keltezése (l. fent) egyébként pontosan megadja a keletkezés dátumát.

A disztichonos forma egyébként világosan az iskolai mintákra s gyakorlatokra mutat. Petőfi a zsengek korszakában ismételtelen alkalmazza, majd egyéni hangjának erősödésével elhagyja ezt a hagyományos-iskolási versformát. Csak 1849-ben tér vissza hozzá egy gúnyos epigramma köntöseként használva (*A nyakravaló*). Zilahy (17) még úgy tudta, hogy a „Mészáros Lázár ellen intézett epigrammáján kívül ez az egyetlen ismeretes distichon, mely Petőfi tollából kikerült”

Magyarázatok

Szeberényi Lajos (1820—1875) Selmecen született, ottani tanulmányai után Pozsonyba megy teológiára, majd nevelő lesz a Trencsén megyei Vieszkán (Ide küldi hozzá Petőfi két levelét, maga Szeberényi innen lép fel a nyilvánosság előtt, mint az Életképek „levelezője”). Később Pápan jogot végez, 1846-ban ügyvédként Pesten telepedik le. 1848-ban a Kossuth Hírlapja munkatársa s a Népbarát szlovák kiadását szerkeszti. A forradalom elbukásakor Aradon orosz fogságba kerül, megszönik, álnéven (Szelepcsényi Gábor) Hódmezővásárhelyen tanító, 1851-ben Békéscsabán reáliskolai tanár. Újból elfogják. Kegyelmet kap ugyan, de rendőri felügyelet alá helyezik, Békéscsabára internálják. Itt indítja meg a Néptanítók Könyve c. folyóiratot (később Iskolai Lap címen). 1857-ben Makón, 1860-ban Szegeden lelkész, 1864-től haláláig Pozsonyban teológiai tanár. Irodalmi tevékenységének legismertebb termékei a Jenőfi néven 1848-ban kiadott „Búvirágok” s „Forradalmi szikrák”, hasznos könyvet írt 1849-ben „Politikai szónoklatok” címen. Tőle származik a szlovák népdalok első magyar gyűjteménye. („Tót népdalok.” Pest, 1866. Ford. [Lehoczky Tivadarral és Törs Kálmánnal] s bevezette Szeberényi Lajos. Pozsonyi tanárkodása alatt a szintén ott tartózkodó Kolmár Józseffel és Samarjai Károlyal megalapítják az Irodalom-népszerűsítő Toldy-kört, mely a Petőfi-kultusz egyik tűzhelye. Így többek között sok megemlékezést, fiatalkori Petőfi-kéziratot és -másolatot közönhetünk Szeberényinek.

Petőfivel való viszonya egy ideig a Selmecen megkezdett légkörben folyik: Petőfi 1839 kora őszén Szeberényit kéri meg bizonyítványának Selmecről való megküldésére (SzabNÉ 19, ez a levél nem maradt fenn), Pozsonyban is felkeresi (1840 elején s 1841 tavaszán), 1842. júl. 7-e és 1843. júl. 21-e között újry Szeberényihez írott levelet ismerünk, de többről is tudunk, melyek elvesztek (I. VP VII. 273). E levelekben Petőfi eleinte a legnagyobb bizalom, szeretet hangján szól, de az utolsóban már az elhidegülés jelei mutatkoznak. Az elhidegülés 1844—45-ben jórészt Szeberényi hibájából ellenszgeskedéssé válik, mely a nyilvánosság előtt, a sajtóban is továbbgyűrűzik, s ekkor meg-munkánál köztük minden kapcsolat. Bár Szeberényi később, 1848-ban újra közeledni szeretne Petőfihez („P . . . ihez” címen verset is ír hozzá — l.

„Forradalmi szikrák”. Pest, 1848. 18), de Petőfi nem mutatja semmi jelét a vizsontközledésnek. (L. Szeberényi: „Petőfiről”. PN 1872. dec. 31. r. k., továbbá Hatv II. 529—533.) Kettejük viszonyának későbbi alakulását néhány Petőfi-cikk, polémia, szerkesztői megjegyzés dokumentálja, így részletes tárgyalására ennek az anyagnak közlése során térünk majd ki.

Szövegváltozatok

A költeménynek a kéziraton nincs címe, Szeberényi id. megjegyzése alapján hagyományos címe *Szeberényi Lajos emlékhönyvébe*. Ezt a címet csak külső körülmények indokolják, a szöveg hűség azonban nem támasztja alá.

A 4. sor utolsó szava: „hived” után nincs pont, mert az aláírás értelmileg kapcsolódik a szöveghez. Ezért — bár formai tekintetben a vers itt véget ér — az aláírást meghagytuk a főszövegben is.

6. EPIGRAMM. 6.

([Rákosnak szomorú mezején . . .])

Kézirat

OSzK—Fond VII. 87. sz. 21. l. A *Lanc Versei* c. füzetecskéiben. A füzet tizenkét kettőbe hajtott levélből áll, a hajtásnál ceruzával van egybeférelve. s — a címoldallal kezdve — 23 ceruzával számozott oldalt tartalmaz. Egy füzetlap nagysága kis tizenhatodré: 12 × 7,3 cm; kékeszöld, merített papíros. Petőfi kézírása. A címoldalon két sorban: *Lanc Versei*, majd — a verseket nem következetesen új oldalon kezdve — a következő verseket tartalmazza: *Bucsú., Galga partihoz., Kuruttyó., Örök bú., Zivatar., Ujság., Válasz., Csal., Vendég., Elegia., Epigramm. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7.* — összesen tehát 17 verset. (A címlap és a 20. lap fénymásolatát l. 4., 5. sz. mell.) A címlap belső oldala, továbbá a 22. lap és a hátsó borítólap utolsó (számozatlan) oldala üres, a 23. oldalon (az utolsó levél előlapján) ugyancsak Petőfi kézírásával tartalomjegyzék, mely a verseket a füzetbeli s nem időrendi sorrendben sorolja fel, megjelölve — s csakis itt jelölve meg — a keletkezés helyét és idejét, a *Bucsú* esetében csak az idejét. (A tartalomjegyzék fakszimilije. VU 1880. 43. sz. 710.) A versek címe alá van húzva, s utána pont áll (a tartalomjegyzékben nincs aláhúzva, de a pont ott is megvan).

Az *Epigramm. 6.* a füzetecske 21. lapján, *Epigrammok* c. alatt, felette közepén: 6.

E füzetről első ízben a VU 1880. szept. 5.: 590—591. ad hírt: Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből címen, közölve (ezúttal csak) a *Kuruttyó-t*, s közölve Neumann Károly levelét. (Személyére nézve l. 28. sz. jegyz., →265.) Az Arad, 1880. aug. 25. keltezésű levélben Neumann Károly tulajdonképpen az elveszettnek hitt, de a SzabNE-ből cím szerint ismert *Kuruttyó-t* küldi meg a szerkesztőnek (Nagy Miklós), hozzátéve: „Petőfi — ha nem tévedek — 1841. évi ősszel Pozsonyon át Sopron és Pápa felé vándorolván, mely utóbbi kollégiumában aztán egy iskolai évet töltött, Pozsonyban több napon át kedves vendégem volt s baráti emlékül egy füzet versét adta nekem, egykor aszódi lak- aztán selmeci iskolatársának.” Leírja a füzetet s közli tartalomjegyzékét. — A felajzott érdeklődésre okt. 24-i (43.) számában (hasznoló cím alatt) közli a VU, hogy Neumann Károly nyug. lelkes átengedte neki magát az előző közleményben említett eredeti füzetet azzal a kívánsággal, hogy felhasználása esetén adják át a Nemzeti Múzeumnak. (Neumann újabb levelének kelte: 1880. okt. 19.) Neumann Károly kívánsága

teljesült (l. OSzK Növ. Napló: „Neumann Károly ajándéka. 1880. nov. 12.”). A VU ez alkalommal — és első ízben — közli a *Lanc Versei*-t (a *Kuruittyó*-t kivéve, melyet első közleményében adott közre); a *Bucsi* két és fél versszakát, valamint a tartalomjegyzéket — mint említettük — fakszimilében is adja, nyilván annak igazolására, hogy a füzet Petőfi kézírása, s „A költemények hitelességéhez kétség nem férhet” Ezt azért kellett hangsúlyozni, mert egyrészt ekkoriban sok kétes hitelű vagy ál Petőfi-vers került forgalomba, másrészt mert a kéziratot nem Petrovits ~ Petrovich Sándor, hanem a költőtől sehol másutt nem használt név szerepel.

Lanc (a K-ban: *Lanč*) ugyanis nyilván személynév, de ezt az első közlés nem ismerte fel (s utána a többi sem), s köznévknek tekintette. A kötet címét ugyan már Neumann Károly is [1] „Lanc versei”-nek olvassa említett első levelében, s a VU második közleménye a kézirat alapján ugyancsak ezt állapítja meg: „Lanc-nak kell azt olvasni; a költő szeszélye — más okát nem tudhatjuk — adhatta e címet a füzetnek.” Ezt fogadja el Ferenczi is (FPÉ I. 219. ** jegyz.), azzal módosítva a VU véleményét, hogy „Ezt a címet, úgy látszik, szeszélyből vagy symbolum gyanánt adta a költő” Sajnos, Ferenczi arról nem nyilatkozik, hogy miféle szimbólumra gondol. A névnek ezt az olvasatát fogadja el BarHP (878), annak hangsúlyozásával, hogy *Lanc*, s nem *Lanč* — ami persze kettős tévedés: a szóvégi *c* nem a szlovákos *č*, hanem *č*, másrészt ehhez jön még az aposztróf: *Lanč'* — HP pedig megkérdőjeleze: „Lanč' (?) versei” (III. 665—666). Az olvasattal jó ideig nem is volt probléma, sőt Rexa Dezső etimológiát is keres a *lanc* szóhoz: „Lanc Versei». Petőfi sajtó alá rendezett, de soha meg nem jelent versgyűjteményéről.” (Bp. 1922) c. kis füzetében. Rexa szerint *lanc* a „landsknecht” származéka: „Ezeket a német zsoldosokat ugyanis magyarul lanc-oknak hívták” (15). Az etimológiát Horger Antal megerősíti (MNY 21. 35), hiszen a MNYSz-ban már jó ideje olvasható volt: *lanc*: „miles mercenarius Germanicus” s adatok a XVI. század óta vannak rá.

A *Lanc* ez olvasatát első ízben nyilvánosan v. g. [Voinovich Géza] vonta kétségbe („A hatósági Petőfi.” BpSz 1923. 551—553. sz. 157). Gúnyos hangú cikkben támadja Rexa Dezsőt, mondván, hogy a Petőfi által felvett nevek „mind magyarosak” „Mit akart volna a *Lanc* névvel, mely nemcsak magyarosan, hanem sehogy sem hangzik? S mit jelent a *c'* [= ? c] után a hiányjel?” Szerinte Rexa német nevet „s éppen a német zsoldosokét” akarja felvetetni Petőfivel, holott „nyugodtan *Lant*-nak lehet olvasni”, s utal a „*lant*” gyakori előfordulására verskötetek címében: „*Lant*-szikrák”, „*Lant*-virágok”, „*Lant*-dalok” (i. m. 158). (Arra azonban nem figyel fel, hogy ez csetekben a „*lant*” köznévs, s jelzős összetételekről van szó birtokrag nélküli utótaggal s nem birtokviszonyról.) A továbbiakban — némi ellentmondás-képpen — *c*-ről beszél: „A kézirati füzetben sokszor egészen egyszerűen van írva a *c* betű, de ugyanannyiszor olyan gótikus formára, minő a címlap betűje. Lehet ez ott hevenyén írott *t* is”, — és a végső érv: „Sebestyén [Gyula annak *t*-nek] olvasta, midőn a Múzeum Petőfi kéziratái közé elhelyezte” (uo.).

A „*Lant*” olvasatot megerősítette a VP kritikai kiadás tekintélye: a sajtó alá rendező érvelés Voinovich szellemében és alapján fejt ki (Petőfi felvett neveinek magyaros jellege, a *c* németes írása, a „*lanc*” szó értelmetlensége: III. 352). Varjas érvelését Turóczi-Trostler József a VP első három kötetéről írt bírálatában (I. OK III. k. 200) nem fogadja el, elsősorban a *c* „németes” írására vonatkozólag, s a „*Lanc*” alak mellett foglal állást. Rexa etimológiáját azonban „teljesen valószínűtlen”-nek tartja. A legfőbb pozitívum és újság Turóczi-Trostler felfogásában azonban az, hogy „a *Lanc* szó Petőfi költői álneve”, — tehát nem köznévs, nem „*lant*” Ennek ellenére a

késebbi Petőfi-tanulmányok vissza-visszatérnek a „Lant”-hoz. Hatvany (III. 35. l., 51. jegyz.) Rexa Dezső véleményét „valószínűtlenségig merész”-nek, a VP-ét „ugyancsak merész, de valószínű feltevés”-nek mondja azzal, hogy „Lanc versei Lant versei”-nek olvasandó. Pándi (43—44 stb.) „Lant-versei”-t mond (kötőjellel), Rexa könyvének címét pedig „Lanc versei”-nek olvassa (522. l. 5. jegyz.).

Mármost: a kézíratra való pusztá rátekintésből nyilvánvaló, hogy *Lanc Versei*-ről van szó. Petőfi fiatalkori kézíratainak beható vizsgálata s a *Lanc Versei* gyakorlata alapján végleg igazolta ezt Törő Györgyi („Petrovicstól Petőfiig”. ItK 1963. 598—599, és VP VII. 517). A *ĕ* írásmód esetében — melyre Petőfinél korábban is, a kis kötetben is akad példa (l. pl. *Az őrágyhoz* 1. sor: *szerenĕse'*) — Törő Györgyi szerint „inkább a gót írásban a *c*-re tett — az *i* betűtől megkülönböztető — jel hatásáról van szó”, noha Petőfi egyébként nem írta németesen a *c* betűt. Nem szlovák *ĕ* tehát, annak ejtése ugyanis: *cs*, Petőfinél viszont a *ĕ* mindig *c* értékű. — Rexa olvasata tehát helyesnek bizonyult, annál inkább vitatható a „lanc”-nak általa adott etimológiája. Bár nem elképzelhetetlen, hogy Petőfi, aki több mint egy évig császári katonára, „landsknecht” volt, önróniából ezt a nevet veszi fel, hiszen obsitos voltával ismételten ironizált versben és prózában egyaránt (l. pl. levelét Szeberényihez 1842. nov. 2. VP VII. 14), sőt Pápan az obsitos ruhát tüntető s kihívó daccal felveszi (*Ez öltözet tisztességes, sokat szenvedtem én abban és senki előtt nem szégyenlek benne megjelenni*) — s talán ezért kellett első ízben (1841 tavaszán) a pápai kollégiumot elhagynia (OrlAd 15—16).

Van azonban lihetőbb értelmezés is: a „lanc” — ha talán szűkebb körben is — ismert közszó Petőfi korában, s egész más értelemben. Baróti Szabó Dávid Kisded Szótárában (1784) „lantz” a. m. magos, sugár [= sudár], hosszú, karcású, szálas („lantz ember vagy fa”). És a CzF is minden szűkítő megjegyzés nélkül ismerteti „lancz” alatt *mindkét* jelentést, az utóbbira megemlíti a székely „lancfa” „lármafa” kapcsolatot is, melyben az uralkodó képzet szintén a magasság, a szálfá. Ez a jelentés már korántsem lehetett idegen Petőfi számára: „magyaros” hangzású, s egészen közel áll a *Borostyán*-hoz, *Sólyom*-hoz. Csak utalunk rá, hogy a Lanc személynévként is ismételten előfordul, van Lanc családnev is, Gyulai Pálnak egy 1843-ból származó „eredeti népregé”-jében egy Lancz nevű apród szerepel (Regélő 1843. II. 19). Megemlíthetjük még Jósika Miklós: „Rózsa Mária” c. elbeszélését, mely az 1841. Emlényben (103—108) található, — ezt a kiadványt (mely már 1840 őszén megjelent) Petőfi majdnem bizonyosan forgatta. Az elbeszélés férfi főhőse Hatfaludy Lancz, — vagyis a Lancz itt akár keresztnév is lehet (s ebben az esetben talán Lancelot lovag nevének német közvetítésű rövidítése). Rexa Dezső közlése alapján a VP VII. (517) felveti, hogy Lancz József, Petőfi születése idején Kiskőrösön működő patikus neve is hatással lehetett, — de ez teljesen valószínűtlen.

A *Lanc Versei* összeírásának s Neumann Károly számára történt átadásának idejére nézve elfogadható a barát visszaemlékezése: a 17 vers közül az (időrendben) első 1839. ápr. 30., az utolsó 1841. június 23-i keltezésű. 1841 júniusa után Petőfi — rövid otthoni (Dunavecse) tartózkodás után, hosszas kóborlás, dunántúli vándorszínészkedés után (ezt az életszakaszát maga mondja el Szeberényi Lajoshoz írt 1842. júl. 7-i levelében: VP VII. 11—12) 1841 szeptember közepe táján kerül ismét Pozsonyba. ekkor éppen Neumann Károlynál száll meg, s kb. október közepéig marad ott (Szalutnai 34—36). Erre az időre esett a kis füzetnek talán összeírása is, átadása azonban mindenesetre. — Az összeírás idejére nézve valószínűbbnek látszik a dunavecsei tartózkodás két hónapja, 1841 május—június. Ekkor Petőfi viszonylag nyugodt, bár — szülei akkori anyagi helyzetét tekintve — nyomorúságos

körülmények között él, sok ideje van, ráér korábbi verseit — vagy azok egy részét — letisztázni s (bizonyosan) átdolgozni. Emellett szól az időrendben utolsó vers keltezése is. Egészen nem zárható ki azonban az sem, hogy a *Lanc Versei* összeállítás csak a dunavecsei tartózkodást követő nyári szünetkedés alatt (FPÉ I. 219) vagy esetleg még később Pozsonyban, 1841 szeptember—októberben történt meg.

A *Lanc Versei*-ről első ízben — Kemény János elbeszélése alapján — Ferenczi állítja (FPÉ I. 219), hogy Petőfi kiadatás céljából írta össze „még szünetkedése alatt”: „Szándéka volt őket kiadni, valószínűleg, mint valami műnési emlékkönyv-félet s az sem lehetetlen, hogy több példányban másolva le, mint szinlapkihordó, búcsúja alkalmával itt-ott osztogatott belőlük. Pozsonyban kiadás végett elvitte Wigand [Károly Frigyes] könyváruhoz, ki azonban nem adott semmit értök. Ekkor e füzetkét Neumann Károlynak ajánlódkozta.” Rexa Dezső mind a versek összeírására, mind céljára nézve említi Ferenczi vélekedését (i. m. 5—6) s már műve címében is Petőfinek „ajtó alá készített, de soha meg nem jelent versgyűjteményé”-ről beszél. Mindez azonban korántsem igazolt. Bár Orlay emlékezése szerint Petőfi ez idő tájt (1841), sőt valószínűleg már 1839-ben Ostffyasszonyfán is, foglalkozott egy verskötet összeállításával és kiadásának tervével (erről részletesen l. Bev., →133—134); a *Lanc Versei* azonban aligha ilyen célra készült, s Ferenczi vélekedése — hogy ti. Petőfi több példányban lemásolta s mint műnész osztogatta — sem több pusztá feltevésnél. Az a körülmény pedig, hogy a pozsonyi Wigand „nem adott semmit értök”, nyugodtan mellőzhető, kezdő költők általában nem kaptak ekkor honoráriumot.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy a *Lanc Versei* nem azonos sem az Orlay Petricstől látott versgyűjteménnyel, sem az — állítólag — Wigandnak kiadásra felkínált kötettel. Foutos körülmény, hogy a *Lanc Versei* kapcsán nem szól Petőfi kiadatási szándékáról Neumann Károly sem, ő „baráti emléket” emleget, s ez a valószínű. Láttuk már, hogy Petőfi néhány versét (*A hátelenhez, Áldozat, Bú*) Szeberényinél hagyta, kinek későbbi verseket is látud (l. 7. sz. jegyz., →203); látni fogjuk majd, hogy katonáskodásából rokonának, Salkovics Károlynak küldi el verseit (l. 13. sz. jegyz., →219), és általában is megfigyelhető, hogy a fiatal Petőfi szereti — különösen sorsdöntő lépései előtt — verseit barátainál mintegy letétbe helyezni. Magának Neumann Károlynak még négy más verset is hasonló módon adott át (l. 21. sz. jegyz., →243).

Megjelenés

VII 1880. okt. 24.: 710. Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből címen, a *Lanc Versei* 15 más költeményével együtt. (L. fent a Kézirat c. fejezetet.) — Kötetben először: PSÖK 1882. NK 642. Ez a kiadás az 1841. évi „Ifjúkori kiadványok” közt, „Epigrammák” közös cím alatt együtt közli a 7 epigrammot, melyek közt ez a 6. számú. Valóságos időrendi helyén először: PSÖK (1890) UNK 637: itt kezdődik a *Lanc Versei* 7 epigrammjának két — egy 1839-i s egy 1841-i keletkezésű csoportra bontása; mindkét esetben „Epigrammok” összefoglaló címen s 1—3., majd újból 1—4. sorszámúzással adják előbb a 6., 1., 2., majd a többi epigrammát. (Ugyanígy HP III. 472, 488.) Ez a vitatható és önkényes eljárás, mely jóformán a legutóbbi időkig fennmaradt, sok félreértést és zavart okozott. Ebben a csoportosításban versünk az „Epigrammok” első csoportjának 1. sz. darabja lett.

Keltekzés

A Selmecről 1839. febr. 14—15-én távozó Petőfi Pestre gyalogol. Március elején a Nemzeti Színháznál jut némi keresethez azzal, hogy este lámpással

kiséri haza a sáros, sötét utcákon a színésznőket, aztán kulisszatolató és statiszta lesz, *Rónai* néven. (SzebNÉ 16—17, Kemény János: „Adalékok Petőfi Sándor életrajzához.” Koszorú 1881. V. 148, Sass István: „Látogatás az öreg Petőfiéknél Vácon.” VU 1884. dec. 28.: 830.) Erről az időről, valamint a Pestről való távozás okairól-módjairól — Petőfi saját elbeszéléseire hivatkozva — ellentmondó emlékezések vannak. SzebNÉ (19) szerint „hosszabb ideig tartózkodhatott” Pesten, „a színház körül téve apró szolgálatokat, csupán azért, hogy a színészekkel némi, bármi távol, érintkezésbe jöhessen, majd az akkori ünnepelebb írókat ügyekezvén csupán látásból megismerni” Maga Petőfi 1845-ben (*Uti jegyzetek*) így emlékezik vissza első „színészkedésére”: *statiszta voltam a pesti nemzeti színháznál s hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladtam seréért, borért, tormás kolbászáért stb.* (VP V. 21). — Az emlékezések egyik változata szerint Petőfit — kit apja-anyja sokat keres a színház környékén, de a Rónai név miatt nem tud ráakadni — végül egy szabadszállási (katonának fogott, de megszabaduló) legény árulja el az apának, ki feljön érte és hazaviszi Szabadszállásra, kb. április végén, és mesterségre akarja fogni (SzebNÉ 19—20, Kemény J.: i. h. 149). Egy másik változat szerint Salkovics Mihály, székesfehérvári mészáros, Petőfinek apai nagyanyjáról nagybátyja fedezi fel a színháznál és viszi magával. Ez utóbbi mellett szól Orlay emlékezése (OrlAd 2—3), ezt fogadja el Hatv (I. 347), Dienes András („Petőfi Vas megyében.” Vasi Szle 1961. III. 57) — FPÉ I. egyszer (140) az előbbi, majd az utóbbi álláspontot erősítgeti (141—144). — viszont Mezősi Károly azt állítja, hogy egy 1839. ápr. 7-én kelt latin nyelvű folyamodvány Petrovics István ügyében Petőfi kézírása (talán fogalmazása is), ezek szerint Petőfi ebben az időben otthon — Szabadszálláson — volt („Petőfi apjának pere.” Élet és Irodalom 1960. okt. 21.: 7, és utó: „Petőfi szüleinek vagyoni romlása.” Jászkunszág, 1960. 3. sz. 117).

Bármit is történt a dolog, az bizonyosnak látszik, hogy Petőfi 1839. április 30-án Pesten volt: a *Lanc Versei* tartalomjegyzékében ugyanis most tárgyalt költeményünk mellett ez a dátum áll: *Rákos. Apr. 30. 1839. 12.* Tehát a költemény keletkezésének napja. Hogy e napon mit keresett Petőfi Rákoson, arra nézve semmi adatunk, de még feltevés sincs. Illyés — nagyon valószínűen — arra gyanakszik, hogy „Éjszakánként a rákos mezei csűrőkben és istállókban húzza meg magát” (32). — de ezt igazolni kellene. Egyszerűen arra is gondolhatunk, hogy Petőfi — aki ez idő tájt nagy érdeklődéssel fordul a feudális történelemszemléletben nevezetességre szert tett helyekhez talán kísétált az oly sok költő által megénekelt mezőre, s ott ébredt benne az elkorcsosult jelen s a hajdan dicső múlt összevetésének eléggé szokványos reminiscenciája. (1844 tavaszán majd így tér be, nagyrészt Vörösmarty „Eger”-jének emlékei hatására Egerbe.) Petőfi később, 1847-ben vissza emlékezik az 1839 tavaszán, statiszta korában Rákoson jártára; de csak annyit mond, hogy itt „gyalogolt” és — „talált” 14 pengő forintot. (*Uti levelek*. II. levél. 1847. máj. 13. VP V. 36.) FPÉ (I. 143, * jegyz.) felveti — bár minden valószínűség híján —: „Talán ezt az epigrammot [Petőfi] éppen akkor írta, midőn az *Uti levelek*ben említett 14 forintot kapta [?].”

Szövegvdltzatok

C: A *Lanc Versei*-ben a költemény be van sorolva — utolsóelőttiként — hat más, 1—4 soros vers közé; ezek közös címe: *Epigrammok*. A tartalomjegyzékben viszont *Epigramm*. 1., 2. stb. címen sorolja fel őket Petőfi, s mindegyik mellé — „ — jelet tesz. Ily módon jogosan adhatjuk a versnek az *Epigramm*. 6. címet, de jegyzetünk élén feltüntetjük a megkülönböztető címként

eddig szokásos [*Rákosnak szomorú mezején . . .*] címet is. — Az a PSÖK (1890), UNK, ill. a HP óta követett gyakorlat, hogy — az *Epigrammok* két csoportra osztásával — most tárgyaltsunk az első (a 6., 1., 2. epigrammot tartalmazó) csoportban az 1. számot kapja, nem indokolható.
1 Rákosnak [az R S-ből jav.]

7. RÓZA

Kézirat

A vers kézírata 1876-ban még megvolt, azóta megsemmisült vagy ismeretlen helyen lappang. Az Élk 1876. 49. sz. (júl. 30.) 432—433. lapján „Petőfi halála napján” c. cikk keretében — különböző anyag közt — közlik Földváry Masznyik Endrénék Tiszaföldvár, 1876. júl. 16. keletű levelét a szerkesztőkhöz (Jókai Mór—Törs Kálmán): „Itt küldöm másolatban [!] Petőfinék egy pár — mint tudom — még eddig ismeretlen és kiadatlan verstöredékét. Az eredeti kézirat birtokomban van és történetét alább közlöm. Egy évvel ezelőtt került kezeimbe . . .” A levélhez valóban mellékelve van néhány eddig ismeretlen és kiadatlan Petőfi vers(töredék) „Kiadatlan töredékek Petőfi-től” cím alatt (433), azután a levélíró ezt közli: „Midőn Petőfi Sándor a selmeci főiskola hatod osztályú növendéke volt, Szeberényi Lajos benső barátja és tanuló társának számos verskísérletet adott át megbírálás végett. Így az alább közlendő költeményeket is, melyeket aztán Szeberényi atyám-nál hagyott, ki azokat sokáig féltékenyen őrizte. Így kerültek az én kezeim-be; de — fájdalom — már csak mint töredékek.” A közlés a következő „töredékeket” mutatja be: [*Eszmélet nélkül . . .*], [*S boldog uton . . .*], *Róza*, [*Mint fű éles . . .*].

Az nyilvánvaló, hogy Szeberényi ezeket a kéziratokat — mindenek előtt a *Róza*-ét — nem kaphatta Petőfítől Selmecen (noha még Horváth is így látja. 348). Ebben az értelemben nyilatkozik már a FPÉ (I. 149—150, jegyz.), helyesen következtetve arra is: „ellenben valószínű, hogy ott is adott át [Petőfi Szeberényinek] több más költeményt, melyek egészen elvesztek” (Hogy ez utóbbiak sem veszték el „egészen”, arra nézve l. 3. sz. jegyz., 182.) Miképpen kerültek tehát a most szóban forgó vers(töredék)ek Szeberényihez? A legvalószínűbb, hogy Petőfi egyik pozsonyi látogatása során

leginkább 1840 januárjában (l. 15. sz. jegyz., →228) — adhatott át néhány költeményt Szeberényinek (ahogy — feltehetően 1841 márc.-ban — a Balogh Károlynak küldendő négy verset, l. id. jegyz.; a VP VII. 646. ugyanerre az időpontra teszi a *Róza* és a három töredék átadását is, ami egyáltalában nincs kizárva). Az 1840-ben történt átadás mellett szól az a körülmény, hogy a szóban forgó vers(töredék)ek valamennyije 1839 tavaszáról—nyaráról való, ostffyasszonyfai termés. Egyetlen egy sincs köztük későbbi. Az is lehetséges azonban, hogy valamelyik elveszett katonakori leveléhez mellékelte: Petőfi ekkoriban Salkovics Károlynak is küldött verseket, Szeberényivel is levelezgetett (NÉ 19—21), márpedig neki még később is küld leveléhez mellékelve verseket (l. VP VII. 8. és 9. sz. levél). — Egy újabb kérdés, hogy kerültek e versek Szeberényitől a Masznyik-családnak? Szeberényinek e családdal való szorosabb kapcsolatáról nem tudunk. Az idősebb Földváry Masznyik évtizedeken át Tiszaföldváron ev. lelkes, feltehetőleg így került közelebbi kapcsolatba Szeberényivel, a Dunán-inneni ev. egyházkerületi jegyzővel (ha ugyan már korábról nem ismerik egymást), fiát is a pozsonyi teológiára küldi (1875/76), ahol akkor Szeberényi is működik. Egyébként id. Masznyik (János) aszódi diák volt, s talán ezért is érdeklődött erősebben

Petőfi iránt. Masznyik Endre (1851—1927) később (1881) a selmeci főgimnázium tanára, majd (1885-től) maga is a pozsonyi ev teológia tanára, a magyar protestáns irodalmi társaság egyik szervezője s egyházi író (Szinyei). E pályában nem nehéz Szeberényi befolyását észrevenni.

Mindenesetre meglepő, hogy Szeberényi ezekről a versekről — melyek esetleg csak Földváry Masznyikék kezében váltak töredékké — soha nem beszél, bár hasonló a helyzet az 1841-ben a Pécsi Aurora számára elküldött *Aldozat, Bú, A visszatért* c. zsengek esetében is. Sőt, a jelek szerint nintha valamiképpen meg akarta volna akadályozni a töredékek megjelenését — talán közlési tilalommal adta át őket Földváry Masznyik Jánosnak —, hiszen halála (1875. jún. 4.) után alig egy évre Földváry Masznyik Endre (kire a tilalom talán nem vonatkozott, vagy nem tudott róla) már közzé is tette őket — eltorzult tájékoztatás keretében.

Megjelenés

Élk 1876. júl. 30.: 433, „Petőfi halála napján” c. cikk keretében, „Kiadatlan töredékek Petőfitől” címen három más zsengevel együtt. Földvári Masznyik Endre közlése. (L. fent Kézirat c. fejezetünket.) — Kötetben először PÜR 25—26, ill. HP III. 577, a „Töredékek” közt, keltezés nélkül mint az *Epigramm. I.* variánsát.

Keletkezés

Említettük már, hogy Földváry Masznyiknak a vers(ek) első közlését kísérő levelében téves tájékoztatás hangzott el a keletkezés körülményeit illetően is. Bizonyos ugyanis, hogy e „töredékeket” — melyek közt a *Róza* nem töredék — Petőfi nem Selmecen adta át Szeberényinek: a *Róza* föltétlenül s a többi is szinte bizonyosan az ostffyasszonyfai tartózkodás alatt vagy röviddel azután keletkezett (l. a megfelelő címek alatti jegyzeteinket). Szeberényi vagy Földváry Masznyikék összetéveszthették, vagy egy kalap alá vették e verseket a feltehetően Selmecen keletkezett s Szeberényinek ott vagy (ami valószínűbb) később átadott *Aldozat* és *Bú* című s esetleg más, azóta elkallódott selmeci zsengekkel.

A *Róza* Ostffyasszonyfán keletkezett. Ismeretes ugyanis e kis költeménynek még két változata: egyikük a *Lanc Versei* c. füzetben Petőfi kézírásában is megvan, az *Epigrammok* közt az 1. számú: [*Szende szerény ibolyák* .], a tartalomjegyzékben ez a dátum áll mellette: *Ostfy Asszonyfa. Máj. 29. 1839.* (L. 29. sz. jegyz., →267.) A másik változat *Hajnal* címen az ún. Salkovics-füzetben maradt fenn (l. 13. sz. jegyz., →219), s csak 1897-ben vált ismeretessé. A három változatnak egymáshoz való viszonya, időbeli sorrendjük meglehetősen ellentmondó szerkesztési eljárásokhoz vezetett a Petőfi-kiadásokban. A HP — mint láttuk — a *Rózát* (mivel „csupán variánsa lévén” az *Epigramm. I.*-nek: HP-nél *Epigramm. 2.*-nek) csak a „Töredékek” közt adja III. sz. alatt (az utóbbit mint fő változatot a „zsengek” közt: III. 473), a *Hajnal-t* természetesen még nem ismeri. Az ezt követő igényesebb kiadások (Baróti Lajos, Horváth Cyrill, Ferenczi Zoltán) az 1900. évtől kezdve már önálló versként adják *Róza* címmel (a *Hajnal-t* viszont nem), mindig 1839-re keltezve. A VP¹ három „változatról” beszél ugyan, és a főszövegben hozza mind a hármat (!), I., II., III. változat alcímekkel, közvetlenül egymásután; az első kettőnek *Róza* közös fő címe van, a III. változat külön címe: *Hajnal.* (4—5). A VP megváltoztatja ezt a — sok tekintetben helyes — eljárást, most már csak a *Lanc Versei*-beli változat (az *Epigramm.*

1.) szerepel a főszövegben *Róza* címen [?], mivel csak ennek van autográf kézírata (Függelék. III. k. 246), a másik két változat csak a jegyzetekben olvasható (III. 352).

Nyilvánvaló pedig, hogy a három — egymástól eléggé eltérő — változat nem egy időben keletkezett. És az is, hogy az 1839. máj. 29-i dátum csak az első változatra nézve helytálló. A későbbiekben ismételten találkozni fogunk Petőfinek azzal a gyakorlattával, hogy a későbbi — nem lényegesnek érzett — átdolgozások során az alapélmény s az első kidolgozás keltét írja a költemény alá. Ezt tudva, alapvető kérdés: a *Róza*, az *Epigramm. I.* és a *Hajnal* közül melyik az első fogalmazás. E kérdésben a Petőfi-kutatás egyöntetűen a *Róza* elsőbbsége mellett foglalt állást (következésképpen ezt illeti az enlített keletkezési időpont is). HP: „talán első fogalmazás” (III. 666); VP¹: „Valószínűleg ez a legkorábbi változata a versnek, mert ihletőjét, Tóth Rózát [...] még név szerint említi. Iratásának ideje tehát azonos lehet [?] a II. változatával, melyet az 1841-ben összeírt *Lant*’ [= *Lanc*] *Versei* című füzetbe már személyes vonatkozások nélkül jegyeztet ugyan fel, de saját maga keltezett” (299—300). Ennek ellenére a VP¹-ben a *Róza* „(I. változat)” keltezése „Ostfi-Asszonyfa. 1839.” — a hónap és nap feltüntetése nélkül. Horváth (20—21, továbbá 548), Pándi (44—46) az esztétikai, művészi, nyelvi fejlődés belső érvei alapján a *Rózát* tartják a legkorábbi változatnak. Horváth (548) ugyan téves érv — „Az első változat okvetlen még 1839-iki, mert a Szeberényinek Selmeceen átadott versek sorában maradt meg” — alapján jut helyes következtetésre. Ha elfogadjuk Petőfi keltezését az *Epigramm. I.* esetében, akkor — ezek szerint — logikusan azt kellene mondanunk, hogy a *Róza* még 1839. május 29-e előtt keletkezett. Minthogy ez objektíve lehetetlen, az 1839. máj. 29-i dátum mindenestül csak a *Rózát*-ra érvényes.

A címbe szereplő *Róza*: Tóth Róza, az Ostffyasszonyfa melletti Csöngén lakó Csáfordi Tóth Ferenc, nyug. őrnagyuk akkor 17 éves, híres szépségű lánya. Orlay szerint (OrlAd 5) Petőfi Salkovics Péter kúriáján, hol 1839 nyarán vendégeskedett, látta meg először a lányt és azonnal belészeretett. Előző jegyzetünkben szó esett már arról: hogyan került el Petőfi Pestről (l. 6. sz. jegyz., →202), bár a tekintetben megoszlanak a vélemények, hogy közvetlenül Pestről ment-e Székesfehérvárra Salkovics Mihályhoz s onnan Ostffyasszonyfára Salkovics Péterhez, vagy pedig előbb hazavitték Szabadszállásra s onnan — mint mondják: az anya kérésére — került a nagybátyjához. (Ez utóbbi változat: SzebNÉ 19—20, egy 1939-ben hozzá írt, de azóta elveszett Petőfi-levélre hivatkozva.) — Salkovics Mihály és Péter unokatestvérei Petrovics Istvánnak: Petrovics Tamás, Petőfi apai nagyapja 1793. jún. 21-én Aszódon Salkovics Szuzsannát vette nőül. A rokonok tartották a kapcsolatot, így Salkovics Mihály székesfehérvári mézsáros kölcsönt is vesz fel Petőfi apjától, másrészt nagy kölcsönökre jótállását kéri és kapja meg (OrlAd 4; Dömötör 14; Dienes András: „Petőfi Vas megyében.” Vasi Szle 1961. III. 57). Salkovics azonban egyik kölcsönt sem tudja visszafizetni, egyik székálló legényének családsága is további anyagi veszteségeket okoz Petrovics Istvánnak (l. 9. sz. jegyz., →210), s éppen akkor, amikor ez anyagi csődbe került, s (1839 augusztusában) végleg bukott ember lett. (L. Mezősi Károly: „Petőfi szüleinek vagyoni romlása.” Jászkunság. 1960. 8. sz. 111—117.) Nyilvánvalóan ezt az eljárást akarják a Salkovicsok némileg korrigálni azzal, hogy pártfogásukba veszik Petrovics István fiát. Testvére kérésére Salkovics Péter, a jómódú ostffyasszonyfai tagosító mérnök a nyári vakáció idejére magához veszi a fiút, bizonyára annak kilátásba helyezésével, hogy ösztől kezdve gondoskodni fog tovább taníttatásáról. (Petőfi kéri is Szeberényitől, küldje el Selmeceről otthagyt iskolai bizonyítványát. NF 19.)

Nem tudjuk pontosan, mikor érkezett Petőfi Ostffyasszonyfára, de bizonyosan jó néhány nappal május 29-e előtt, hiszen ekkor már versben hódol új szerelmének. Dienes András szerint „1839 májusának első napjaiban került Ostffyasszonyfára”, gyalog ment Székesfehérvárról odáig, s május 6—7-e körül már ott van (i. t. 57—58). És ott van, amikor június végén hazakerül a mérnöknek Petőfivel kb. egykorú öccse, Károly és a vakációra szintén odahívott Orlay Petrics Soma. (Az utóbbira nézve l. 12. sz. jegyz. → 217.) Mindkét fiú soproni diák, mindketten rokonai Petőfinek, hamarosan barátság szövődik köztük: együtt sétálgatnak, vadásznak a Rába-parton — meg segítenek a rajzok másolásában Salkovics mérnöknek. (Petőfi — egyes emlékezők szerint — tanítja a mérnöknek iskolás kor előtti kisfiát.) Aztán a felnőttekkel át-átrándulnak Csöngére Tóth Ferencékhez, a két család — főleg a nagyravagyó, előkelősködő, hiú Salkovicsék kezdeményezésére — sűrűn összejár. Dömötör Sándor (16—17) — egy korábbi tudósítás alapján — megemlíti, hogy Tóth Ferencnek volt egy József nevű fia, aki Orlayval együtt tanult, a fiúk így a két család kapcsolatától függetlenül is sokszor együtt voltak. Az kétségtelen, hogy Petőfinek jó ideje és még sokáig ez a legderűsebb, legboldogabb nyara. (Salkovics Péter egykori házának képe: Békés 76.)

Így ismerkedik meg a fiatal költő Tóth Rózával. A szerelem ezúttal is egyoldalú: a híres szépség, az eladó sorban levő gazdag lány észre sem veszi a kopott öltözékű, kegyelemkenyéren élő, zárkózott, iskoláját hagyott, 16 éves kamaszt, egy tönkrement, hitelét vesztett kocsmaérlő fiát. Hutter Zsigmond szerint Petőfi „Rózával soha nem társalgott s bár lopva mindig őt nézte, de ha Róza rátekintett, szemeit azonnal lesüté” („Adalék a »Petőfi egyik ifjúkori szerelme« című cikkünkhöz.” PetMúz 1890. 2. sz. 101—104. h.). Petőfi azonban — állítólag — valamiképpen mégis eljuttatta verseit Rózához. (Porkoláb István szerint a bűcsúzásokor nyomta a kezébe, — aminek sok körülménye ellentmond. „Petőfi Ostffyasszonyfán.” Harangszó [Szentgotthárd] 1922. 21. sz. 170 és Mság 1922. jún. 4.: 18, uő: „Petőfi Kemenesalján.” ÉvLapok 1922. 52. sz. 5.) Amikor a nyug. cs. kir. őrnagy, a gazdag földbirtokos megtudja ezt a „botrányt”, azonnal értesíti Salkovics Pétert („nyershangú levelet írt a mérnöknek, ki ekkor Németiben tagosított, hogy tanítsa mőresre azt a kölyköt” . . . [Sz.n.] „Petőfi diákpajtása (Salkovics Károly halálára)” BpHirl 1902. febr. 28.). Elképzelhető Salkovics Péter dühe: kockáztatva látja előkelő összeköttetését, — de másrészt talán örül, hogy így megszabadul vállalt rokoni kötelezettségétől. Mindenestre levelet ír feleségének azzal az utasítással, hogy fia és Orlay Petrics ősszel visszamennek Sopronba, Petrovich Sándort pedig egy pár forinttal vissza kell küldeni Pestre, „vagy menjen, ahova lát, belőle úgysem lesz egyéb komédiásnál” (OrlAd 8 és kéziratot feljegyzése OSzK Fond VII. 152. 5. l.). Salkovicsné nem közli Petőfivel férje rendelkezését, hanem „tapintatosan”, „véletlenül” a zongorán „felejtí” a levelet, s Petőfi — aki sűrűn leül zongorázni — megtalálja és elolvassa. (Valószínű, hogy Salkovics Péter Petőfi apjának is — ismételtlen — megírta az ügyet, aki most már végleg sorsára bízva dacos, „javíthatatlan” fiát. L. a feljebb id. sz. n. cikket, BpHirl 1902. febr. 28.) Petőfi úgy dönt, hogy a két fiúval együtt ő is Sopronba megy s megpróbálja saját erejéből folytatni tanulmányait, s ha ez nem megy: — beáll katonának. (L. OrlAd 8: Dr. Sass: „Petőfi beáll katonának.” VU 1883. dec. 30.: 839; Dienes András: i. m. 62.)

Salkovics Péterről a hiteles megemlékezések egyöntetűen azt vallják, hogy nagyravagyó, önző, száraz és rideg gondolkodású ember volt (Dr. Sass: i. h.; Hutter Zs.: i. m. 104. h.; [Sz. n.] „Petőfi diákpajtása.” Fent i. h.; vö. még Dienes: i. m. 57), Petőfi iránt ő sem, családja sem melegegett fel később sem.

Salkovics Károly is csak „hallgat”, mikor Petőfinek ostffyasszonyfai sorsáról, bajáról kérdezik: Udvardi Cserna István, aki 1845-ben Ostffyasszonyfán volt nevelő — és nagy tisztelettel szól a Salkovicsokról —, kénytelen bevallani, hogy a család Petőfiről „kicsinylőleg beszélt” mint éhenkórásról, azt a megítélését pedig, hogy beáll katonának, „Még Salkovicsék is gúnyal és bosszankodva fogadták” („Miért lett Petőfi katonává?” VU 1884. jan. 20. 42.)

Tóth Róza 1841. nov. 23-án férjhez ment Guttaházi Mórítz Ferenc ezer holdas csabdi (Fehér m.) földbirtokoshoz. Házasságukból egyetlen leánygyermek született. Róza 1873. dec. 27-én halt meg, 52 éves korában. Sírját a csabdi temetőben Dienes András találta meg. (L. Dienes: i. m. 63, vö. még Porkoláb István: i. h. ek.)

Az első megemlékezők nem nevezték meg Tóth Rózát. Orlay (FővL 1878. jan. 30.: 126, ill. OrAd 5.) T. Rózát említi, így történt, hogy Ferenczi Zoltán még 1890-ben is Takács Rózának nevezte („Petőfi egyik ifjúkori szerelme.” PetMúz 1890. i. sz. 7. h.), a helyesbítést Hutter Zsigmond végezte el, hozzátevé, hogy Rózának József nevű testvérétől, Orlay iskolatársától veszi adatait (i. m. 103. h.).

Bár a *Lanc Versei* között csak két Ostffyasszonyfáról keltezett epigramma van, bizonyos, hogy Petőfi költői termése 1839 nyarán ennél sokkal gazdagabb volt. Sajnos, semmit sem tudunk a Tóth Rózának — állítólag — átadott versek mennyiségéről és jellegéről, de a barátok, rokonok és a két a Salkovics és Tóth — család emlékezése szerint Petőfi ekkor nagyon sok verset írt. (L. erről részletesebben: Bev →140.)

Fogadtatás

l'ándi (525) hívta fel a figyelmet arra, hogy Petrics Soma: „Róza” c. költeménye (megj. Tavasz. Zsebkönyv. Pápan 1845) „számos motívumbeli egyezést vagy hasonlóságot mutat Petőfi *Rózájával*”. Valóban az olyan fordulatok, mint „Rózsaberek pázsitos fűvén [...] Lány jó, szép, a parti rózsá mása. | S a bereknek bimbaját letépi | S vele szűzi keblét ékesíti” stb. arra mutatnak, hogy Petrics ismerte a *Róza* valamelyik változatát, és úgy értékelte, hogy érdemes egy-egy fordulatot átvenni belőle.

Tárgyi magyarázatok

- 1 *Rába*: a Rába nem közvetlenül Ostffyasszonyfa alatt folyik, de tőle alig 2—3 km-re (s ugyanennyire van Csöngye is Ostffyasszonyfától). Keresztülfolyt viszont rajta a Rába egy mellékveze vagy inkább holt ága. Ezt is, a nagy Rábát is valóban *sűrűen zöldellő fűzek* övezték. A három fiatal — Petőfi, Orlay és Salkovics Károly — sokat kalandozott, vadászott, játszott a fűzesek között (OrAd 8). Petőfi egyedül is szeretett ott bolyongani. (L. Porkoláb István: „Petőfi Kemenesalján.” I. h.)
- 2 *Róza*: Tóth Róza, l. feljebb Keletkezés c. fejezetünket. Figyelemre méltó, hogy a név — akárcsak a *Rába* — nem szerepel a másik két változatban (*Hajnal*, *Epigramm. I.*, →14, 29. sz.).
- 3 *Aurora*: a hajnal istennője. Az egyik változatban a kis vers címe is *Hajnal*.
- 4 A vers végének csattanóját Horváth (548) Kisfaludy Károly „Zúg-morog a zivatar” c. költeményének e fordulatával veti össze:

„... az alatt kiderül, a lányka elillan:
Fény lepi a berket, szívemet égi vihar.”

Ez a vers az 1823-as Aurora zsebkönyvben (343) olvasható. Horváth (uo.) említi még egy Kazinczy-párhuzamot is, ugyancsak az Aurorából (1822. évf. 36), de ez kevésbé meggyőző.

Szövegváltozatok

Földvári Masznyik Endre közlése — esetleg már az általa használt másolat sem — bizonyosan nem követi hűen Petőfi szövegét. (Ez annál nagyobb baj, mert így a helyesírási sajátságokból sem tudunk kronológiai következtetéseket levonni.) Petőfi például még sokáig *köny*-et ír, itt *könny* van. Nem ügyel Földvári Masznyik az *i*, *u*, *ü* hangok rövidségére, hosszúságára sem, pedig Petőfi a *Lanc Versei*-ben már meglehetősen gondosan megkülönbözteti — prozódiai okokból.

4 az utolsó szó Földvári Masznyik közlésében: önte [. . .]. Nem tudni, így volt-e az általa használt kéziratban, vagy a szakadás szélére eső *v*-t olvasta *e*-nek. Mindenesetre a közlő akkor még nem ismerhette a másik két változatot, ahol egyaránt „könnyeket ejtve futott” van. HP óta ezt a sort ezzel a kiegészítéssel szokták közölni.

8. [S BOLDOG UTON . . .]

Kézirat

A töredék kézírata — két más töredék ([*Eszmélet nélkül* . . .], [*Mint fű éles* . . .]) s a *Róza* kéziratával együtt — 1876-ban még Földváry Masznyik Endre, tiszaföldvári ev. lelkész birtokában volt. Ő atyjától örökölte, aki viszont Szeberényi Lajostól kapta. Azóta nyoma veszett. A kéziratok történetére, eredetére, vándorlására vonatkozóan l. részletesen a *Róza* jegyzetét (7 sz. →203).

Megjelenés

Élk 1876. júl. 30.: 433, Földváry Masznyik Endre közlése (l. 7. sz. jegyz. →204). Kötetben először: PUR 25, ill. HP III. 576—577, a „Töredékek” közt, cím nélkül.

Keletkezés

A töredékben — a szöveg ugyanis nyilvánvalóan töredék, a vers eleje hiányzik — két név ad pontos útmutatót a keletkezés helyét és idejét illetően: a *Dalma* és a *Róza* név. Az Ostffyasszonyfán 1839. szept. 4-ére keltezett, Petrics Somához írt emléksorokban ([*Bűvölnön hangzik dalod* . . .] →12. sz.) Petőfi szintén *Dalma*-nak nevezi magát. De csak akkor és itt, sem korábban, sem később. A tényről a vershez adott magyarázatában Orlay is megemlékezik (OrlAd 6). *Róza* pedig kétségkívül a csongéi Tóth *Róza*, az ostffyasszonyfai szerelem tárgya. A vers tehát — akárcsak a Földváry Masznyik által közölt szövegek valamennyi darabja — Ostffyasszonyfán keletkezett 1839 nyarán (így VP¹: 6), annak is még az első szakában. Erre abból következtethetünk, hogy a fiatal szerelmes költő itt még áltatja magát, a családást — a valóságot — még csak esetleges feltételként emlegeti (*Oh de ha számnek csalna reménye*). Még inkább a koraiság felé mutat a vers vége, mely a Selmeceen írt *A hűtelenhez* „éjszaki” rideg földjét s az ott való meghalást emlegeti végső mentsvárul. Minden bizonnyal megelőzi ez a vers az

[Eszmélet nélkül . . .] töredéket is, abban ugyanis már a szerelem reménytelensége kap hangot. Bár az Élk, HP, VP egyaránt ez utóbbit jelöli I. számmal, a most tárgyalt töredéket pedig II.-vel, mi a mondottak alapján megfordítottuk a sorrendet. A vers keletkezésének legvalószínűbb dátuma 1830. jún.—júl.

Magyarázatok

4 *Róza*: Csáfordi Tóth Róza, l. a *Róza* jegyzetét (→7. sz. 206).

6 *Dalma*: a névvel kapcsolatban Petrics Soma (OrlAd 6) a hozzá írt emléksorok [*Bűvölnön hangzik dalod . . .*] (→12. sz.) kapcsán ezt jegyzi meg: „E költeményben Dalmának nevezi magát [Petőfi]. Erős magyar érzése nem tudott megbarátkozni szerb hangzású családi nevével. »Ha kétezer év előtt születtem volna, római szerettem volna lenni, most azonban legjobb szeretem, hogy magyar vagyok« mondá egyszer. Soká habozott: nevé megválasztásával. Volt Sió, mely név alatt 1841-ben július és augusztusban színészkedett, aztán Homonnai, Borostyán, míg végre Petőfiiben állapodott meg.” Orlay — úgy látszik — Petőfinek ekkor, ill. korábban vagy később használt egyéb költői-színészi nevei közül ezeket ismerte, de nem tudta, hogy pl. Selmeceen *Örömfői Vidor* volt (l. 3. sz. jegyz., →189), a Neumann Károly-féle füzetben *Sólyom Sándor* (l. 21. sz. jegyz., →243), mint színész volt *Rónai* is (l. 6. sz. jegyz., →202, ill. levelét Szeberényi Lajoshoz 1842. júl. 7. VP VII. 13).

A *Dalma* név egyébként Vörösmarty-reminiszcencia, Dalma Vörösmartynál gyakran előkerülő férfinév („Zalán futása” VII. én. 568, ez a neve a „Tündérvölgy”-ben Ieve apjának, s a „Magyarvár” fejedelme is Dalma). Vörösmartyval Petőfi bizonyára már Aszódon megismerkedik, Selmeceen azonban egész bizonyosan, sok jel mutat rá, hogy Ostffyaszszonyfán is olvasmányai közé tartozott. (L. 10. sz. jegyz., →212.)

10 *Éjszak utósó földei*: vö. *A hittelenhez* (→2. sz. vers) 30. sor.

Szövegváltozatok

Bemlítettük már, hogy Földváry Masznyik Endre szövegközlése rendkívül felületes. Ami a mi töredékünknek s társainak második, PUR-beli közlését illeti, arról már Ferenczi Zoltán megállapítja: tele van „botrányos hibákkal” („Baróti Petőfi reliquiákban is” (PetMúz 1890. I. sz. 3. jegyz.). Pedig a flutal Petőfi elég gondosan ügyel a metrum kívánta hosszúság-rövidség jelzésére, Földvári Masznyik pedig mintha nem is ismerné az *i*-t, *ú*-t (vagy ez az Élk gondatlansága?). É kiadás szerkesztői ennek ellenére nem érzik feljogosultva magukat, hogy a metrum vagy az értelem kedvéért önkényesen változtassanak az Élk közlésén, minthogy nincs módjuk a szöveget a kézirattal összehasonlítani.

1' Élk [nincs]

HP és VP nyomán az első sor előtt egy sornyi — — — — jellel jelezzük a vers töredék voltát.

Élk Míg nem a sir [A metrum mindkét i helyébe *i*-t kívánna, bár a régebbi prozódia szerint helyzeténél fogva hosszúnak számít.]

4 Élk „Oh [a többi töredéket az Élk az első szótól idézőjelbe teszi, itt csak e szótól kezdve. Feltehetően csak azt jelzi, hogy innen „értelmes” a költemény, aligha Petőfitől ered. Elhagytuk.] szümmek [metrum szerint: szümmek, de l. a 2. sorhoz adott jegyzetet.]

5 Élk istenesülne [metrum szerint: istenesülne, de l. a 2. sort]

14 Élk álmaival.” [az idézőjelet elhagytuk, l. a 3. sort]

9. EPIGRAMM.

(*A sorshoz*) ([*Hasztalanul vágyasz* . . .])

Kézirat

K1 OSZK — Fond VII. 87. *Lanc Versei* 20. Autográf. (Fénymásolatát l. 5. sz. mell. — A kéziratot tartalmazó füzetre nézve l. 6. sz. jegyz., →198.)

K2 A költeménynek volt egy másik, *A sorshoz* címet viselő kézirata is. Ennek másolata Salkovics Károly birtokában volt, aki azt Baróti Lajosnak adta át. Ez a kézirat Baróti hagyatékával együtt elkallódott vagy megsemmisült. (Erre az ún. Salkovics-füzetre nézve részletesen l. 13. sz. jegyz., →219.) A füzetben Salkovics Károly most tárgyalt versünk mellé vörös ceruzával odairta Petőfi nevét (másik négy alá ugyanezt zöld ceruzával tette), amivel nyilván a hitelességét akarta dokumentálni. (De hogy ez a bejegyzés mikor történt, arra nézve semmi fogódzónk nincs.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 710 (l. 6. sz. jegyz., →198, 201). *A sorshoz* c. változat szövege nem jelent meg, Baróti Lajos a VU 1897. jan. 17.: 35. lapon csak a címet közli és utal a VU imént említett közlésére. Kötetben először PSÖK 1882. NK 641, *Epigrammák* közös cím alatt a 2. számú, az egész csoport az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közé beosztva. Időrendi helyén először PSÖK (1890) UNK 638 (majd ugyanígy HP III. 473), az *Epigrammok* első csoportjában a 3. számú. Önálló versként *Epigramm* címen VP¹ 5.

Keletkezés

A *Lanc Versei*-nek tartalomjegyzékében Petőfi ezt a keletkezést adja költeményünknek: *O. Asszonyfa. Jun. 4. 1839*. A kis epigramma egyik változatának, ill. az alap gondolatnak és a formának ez tehát a születésnapja, de az nem bizonyos, hogy minden szavában a *Lanc Versei*-ben megmaradt változat született ekkor, bár lényeges változáson a kétsoros kis vers aligha mehetett keresztül. Baróti is (i. h.) nyilván azért nem közli a verset s variánsát sem ad (amit más Salkovics-füzetbeli versek esetében megtesz), mert a két kézirat közt nem volt lényeges eltérés. Időben azonban majdnem bizonyosan *A sorshoz* című változat a korábbi, ezt ugyanis Petőfi — néhány más. 1839 végén, 1840 elején keletkezett verssel együtt — talán 1840 első felében küldte el Salkovics Károlynak, a *Lanc Versei*-nek összeállítására viszont legkorábban csak 1841 június végén történhetett meg (l. 6. sz. jegyz., →200). A Petőfi feltüntetete dátum így inkább *A sorshoz*-t illeti meg.

A vers tehát ostfnyasszonyfai termék: a „vad sors”, a „kín” tartalma e napokban elsősorban Petőfi társadalmi helyzete: apja vagyoni romlása következtében örömmel kell fogadnia, hogy az apát megkárosító rokon (Salkovics Mihály) ajánlására egy másik, éppen nem rokonszenves rokon, Salkovics Péter mérnök kegyelemkenyerén éljen, bizonytalanságban továbbtanulása tekintetében (l. 7. sz. jegyz., →205). Petrovics István nem tud többé fiáról gondoskodni. Teljes tönkremenése feltartóztathatatlanul közeledik. A vers születését követően nem egészen két hónap múlva magához a nádorhoz, József főherceghez fordul volt ercsi székálló legénye (Matulay András) zsarolási ügyében, aki a már kifizetett — jogtalan — részlet után még mindig 2500 forint adósság megfizetését követeli volt gazdáján, s árveréssel fenyegetőzik. Ám Petrovics István hiába fordul a nádorhoz is, az exekúció megtört-

ténik (1840. márc. 24-én), minden megmaradt javát lefoglalják, csődpert indítanak ellene, s (bár Petrovics István a pórt továbbfolytatja egészen 1841 elejéig) a 2—3 év előtti gazdag, tekintélyes föld- és korcsmabérlő minden vagyonát elvesztette. Sőt becületét is: az 1840. ápr. 21-i keletű „erkölcsi bizonyítvány” ugyanis csak annyit enged meg, hogy „egy darabig becsületesen viselte magát” (L. Kacziány Géza: „A jó öreg kocsmáros.” Koszoru 1882. VIII. 512—515; Mezösi Károly: „Petöfi apjának pere.” Élet és Irodalom 1960. okt. 21.: 7; uő: „Petöfi szüleinek vagyoni romlása.” Jászkunság 1960. 3. sz. 111—117.) Valóban „vad sors” áll szemben Petöfivel.

A másik „kín” föltétlenül Tóth Róza. A *Róza* jegyzetében (→7. sz. 205) már utaltunk rá, hogy e szerelem 1839 május végére már teljesen kifejlődött Petöfiben, s arra is, hogy teljesen és tökéletesen reménytelen szerelem volt. E reménytelenségnek is alig nevezhető állapot napról napra csak súlyosbodott, így a *Róza* idillikus-bukolikus hangulata, sőt a [S boldog uton .] önáltatása (l. 8. sz. jegyz., →208) után már június elején a kegyetlen sors képe foglalkoztatja a költőt.

A 16 éves fiú ebben a helyzetben olvasmányélményei alapján igyekszik túli korai klasszikus magatartást felvenni. Kölcsey hatása mellett (Horváth 543) bizonyára számolnunk kell ekkor már Horatiuséval is. Orlay (Gyulai számarra készített kéziratos feljegyzésében: OSzK, Fond VII. 152.) arról értesít: „Idejét itt [Ostffyasszonyfán] a latin classicusok olvasásával töltötte, az egész Horatiusot megtanulta könyv nélkül”, s emleget egy irodalomkedvelő lévai nevű írnokot, ki „együtt verselt és gyönyörködött Petöfivel a classicus művekben” (4). Alapvető visszaemlékezésében (OrlAd 6—7) is kitér erre a körülményre: Petöfi nagy vitákat folytatott az írnokkal, aki Ovidius mellett állt skra, Petöfi meg Horatiusért lelkesedett; Horatius „egy kis kiadását, mely jelenleg az én birtokomban van, mindig zsebében hordta” Dr. Sass István is többször említi, hogy Horatius Petöfinek „legkedvesebb mestere”, s nehéz napjaiban gyakran szavalta is az „aequam memento rebus in arduis —féle költeményeket (vö. pl. „Petöfi gyermekkorából.” VU 1883. 50. sz. 803). Jókai is arról tudósít, hogy Petöfinek katona korában (ti. 1840—41-ben) Horatius és Schiller „volt akkori tanulmánya” (TÉ I. 1855, 7). Az

legalábbis erre az időre — nem valószínű, amit Gyulai állít: „A költők köztül is gyűlölte Horatiusot, mert verseket irt Maecenashoz” (PSLK 13). Grác-ból 1840. ápr. 30-án Nagy Imrének irt levelében is Horatiusból idéz Petöfi (VP VII. 11, 271). — A kétsoros epigramma kétségkívül arról beszél, hogy Petöfi kezdí már kialakítani magában az aequam memento rebus in arduis horatiusi szembeszegülést a vad sorssal. (Vö. Ferenczi Zoltán: „Petöfi és Horatius.” PetMúz V. évf. 1892. 8—10, 37—40, 53—62.) A csattanó azonban a haza, lány, barát egységét előlegezve is — most még csak irodalmi reminiscencia: „a hon, szerelem és barátság romantikus lyrai triász” (Horváth 108). Horváth (543) valószínűleg helyesen utal Kölcsey „Áldozat”-ára, bár ott csak a szerelem és a haza szerepel, „Két istenség”-ként.

Magyarázatok

„először társul [. . .] a három eszme: haza, barátság, szerelem” — állapítja meg Ferenczi Zoltán (FPÉ I. 149), később pedig, hogy ez a „votum Petöfianum” első alakja (uő: „Szabadság, szerelem.” Bp. 1909. 17). — *barát*: „barát alatt Szeberényit érti”: FPÉ I. 148—149. Más alig lehet, hiszen az új, a tartósabb barátság Orlay Petrics Somával még meg sem született, ő csak június végén tér meg Sopronból Ostffyasszonyfára (OrlAd 5).

Szövegváltozatok

Alapszöveg a *Lanc Versei*-ben Petőfi kézírásában fennmaradt változat, hiszen a fentiek szerint a másiknak szövegét nem ismerjük.

C: A Salkovics-füzetben fennmaradt változatot — K² — Baróti *A sorshoz* címen közölte, feltehetően nem önkényesen. A *Lanc Versei*-nek — K¹ — tartalomjegyzékében az 1. sz. *Epigramm* alá tett — „ — és 2. szerepel címként; ezt tekintjük alapnak, de jegyzetünk élén feltüntettük a másik változat címét, valamint a [*Hasztalanul vágyasz . . .*] címet is. Az előzőkben láttuk, hogy HP óta általában *Epigramm*. 3. címen emlegetik, minthogy Havas a *Lanc Versei* 7 epigrammáját két csoportra bontotta (1839. és 1841. évi), 1—3., ill. 1—4. sorszámok alatt hozva az egyes epigrammákat. Versünk az első csoport 3. számú darabja. VP-nél külön *Epigramm* címe van. Mindkét kiadás eljárása önkényes és megfélembesítő.

10. [MINT FŰ ÉLES . . .]

Kézirat

A töredék kézírata — mint arról a *Róza* jegyzetében (→7. sz. 203) részletesen szoltunk — 1876-ban Földváry Masznyik Endre, tiszaföldvári ev. lelkész birtokában még megvolt. Ő apjától örökölte, aki viszont Szeberényi Lajostól kapta. A kéziratnak azóta nyoma veszett.

Megjelenés

Élk 1876. júl. 30.: 433, Földváry Masznyik Endre közlése (l. 7. sz. jegyz. →204). Kötetben először: PUR 26, majd HP III. 577, a „Töredékek” közt. IV sz. alatt.

Keltekzés

A töredék szemmel láthatóan egy epikus jellegű munka töredéke, FPÉ I. 149. szerint egyenesen „egy jambusokban írt történelmi balladának négy sora”. Az epikus jellegre mutatnak a praesens historicum, a harcot megjelenítő kifejezések, hasonlatok. Petőfi történelmi érdeklődésére Aszódtól kezdve vannak adatok. Aszódon például olvasmányai között szerepelnek magyar és német nyelvű történelmi munkák, köztük is az iskolai könyvtárból ismételtén kivett Budai Ézsaiás („Magyarország története”) I—III. Debrecen 1808—1812.) hatása látszik jelentősnek. De megvan az iskolai könyvtárban Majláth János: „Geschichte der Magyaren” (Wien, 1828) s Pajor Antal: „Magyarország története” rövid előadásban a hazai ifjúság számára.” Pest, 1834. is. De már itt megismerkedik az Aurora néhány darabjával, s talált epikus költői feldolgozásokat a Homokay Pál által kiadott ifjúsági antológiában („Kis Koszorú . . .” Selmec, 1832), és bizonyára olvasta Vörösmarty „Cserhalom”-ját is, melyet Osztrólczy Géza, Petőfi egyik kedves iskolatársa másolt le Korennék (mindezekre l. Dienes: FP 214—215, Rell Lajos: „Az aszódi latin iskola Petőfi korában.” Kézirat.). Selmecen is a magyar történelem volt legkedvesebb tanulmánya (SzabNÉ 11, ** jegyz.), itt — mint utaltunk rá az *Aldozat* jegyzetében (→3. sz. 191) — megismerkedik Kisfaludy Károly, Kölcsey s bizonyára más reformkori írók hazafias-történelmi költészetével is, rövidesen Garay János és Czuczor Gergely kisepikájának vonzá-

sával is számolnunk kell. (L. a továbbiakban a *Lehel [Mennydörg az óriás kiált . . .]* jegyzetét, →44. sz. 299.)

Petőfi 1839 eleji, átmeneti pesti tartózkodása alatt is hangot ad a történelmi ihletnek, itt, Rákoson születik az *Epigramm. 6. (Rákosnak szomorú mezején . . .)* 1839. ápr. 30-án (l. 6. sz. jegyz., →202). Sass István Petőfi soproni katonáskodásáról írt cikkében arról tudósít, hogy barátja egy páros rímű költői elbeszélést mutatott neki, mely egy bakonyi várromról szólt. Erről részletesebben bevezetésünkben, ennek az elveszett versnek a kapcsán számolunk be (→143), s ugyanott Petőfi ekkori, a várromok, lovagvárak iránti érdeklődésének egyéb egykorú adatait, dokumentumait is ismertetjük.

Az irodalmi hatásoknak és a lovagi múlt, a várromok meg általában a történelem iránti érdeklődésének közös gyümölcse lehetett az az epikai alkotás, melynek most tárgyalt töredékünk egy kis részlete. A fentiek értelmében is, meg a Földváry Masznyik közölte anyag természete szerint is mind 1839-1 — a [*Mint fő éles . . .*] töredék keletkezésének ideje is 1839 nyara—őse, Ostffyasszonyfa vagy Sopron. Így már — OrLAd 19 alapján — HP III. 712 is (ahol egyébként a töredék nincs keltezve): „ . . . valamely történelmi költemény töredéke, melyenket Petőfi Asszonyfán és Sopronban írt, de jobbára megsemmisített.” A soproni (sőt végeredményben a selmeci) keletkezés valóban nincs kizárva, de hajlunk a VP¹ és VP keltezésének elfogadására (26. ill. III. 285): „Ostffyasszonyfa, 1839 nyarán”, s meggyőzőnek érezzük érvelését is: „ez is a Masznyik kiadta többi töredékkel együtt került Szeberényihez s azokkal mindig együtt kezelték, így azokkal egy keltűnek tekinthető” (301. ill. III. 358). Mindazonáltal nem tartjuk kizártnak, hogy a töredék teljes (vagy terjedelmesebb) változata esetleg csak Sopronban 1839 őszén készült, s az ostffyasszonyfai többi töredékkel együtt 1840 elején került Pozsonyban Szeberényihez. (A megmaradás körülményei bizonyítanak — majdnem vitathatatlanul — Petőfi szerzősége mellett is.)

Szövegváltozatok

C: ÉlK [nincs]

A 4. sor csonka. Már Földváry Masznyik közlésekor (ÉlK 1876. júl. 30.; 433) * alatt a következő megjegyzés olvasható: „Talán »vér takar . . .«” E kiegészítés (mely megvan HP-ben, VP mindkét közlésében) jogosságát és helyességét már Turóczy-Trostler József is kétségbe vonta (l. TTJ: PÖM 187). Mi sem érezzük illetékesnek magunkat, hogy bármilyenű kiegészítést adjunk, csupán a sor töredékes voltát jelezzük.

II. [ESZMÉLET NÉLKÜL . . .]

Kézirat

A töredék kézirata — mint arról a *Róza* jegyzetében részletesen szoltunk (→7. sz. 203) — három más vers, ill. töredék kéziratával együtt 1876-ban még megvolt Földváry Masznyik Endre tiszaföldvári ev. lelkes birtokában. Ő atyjától örökölte, aki viszont Szeberényi Lajostól kapta. A kéziratnak azóta nyoma veszett.

Megjelenés

ÉlK 1876. júl. 30.: 433, Földváry Masznyik Endre közlése. (L. 7. sz. jegyz., →204.) Kötetben először PUR 24, majd HP III. 576, a „Töredékek” közt az I. sz.

Keletkezés

A töredékben ezúttal is a két név — *Dalma* és *Róza* — ad biztos fogódzót a keletkezés helyét s idejét illetően. L. erre nézve a *Róza* és a [*S boldog uton* . . .] jegyzetét (→7. sz. 205, 8. sz. 208.). Az ott elmondottak értelmében töredékünk is bizonyosan Ostffyasszonyfán, 1839 nyarán keletkezett (így VP¹ 5. VP III. 284). A költői magatartás, az érzés életszerű, szinte fizikailag érzékelhető közvetlensége, a szenvedély és szenvedés hőfoka s a reménytelenség leplezetlensége („iszonyú! nem viszonozza hevét”) még azt is jelzi, hogy inkább a nyár második felében (föltétlenül a [*S boldog uton* . . .] után) keletkezett, amikor még az illúziók áltató világában élő kamasz költő számára is világos már szerelmének kilátástalansága. (Ezért is cseréltük fel az imént említett s a most tárgyalt töredék sorrendjét, HP és VP ugyanis — Földváry Masznyik nyomán — egyaránt az [*Eszmélet nélkül* . . .]-t jelölte I. és a [*S boldog uton* . . .]-t II. számmal. A május—júniusi termés még inkább a lányban való gyönyörködés, a szerelem kibontakozásának érzését festi. Ennek nyomai ugyan itt is megtalálhatók: a mosolyogva bimbót szakító, azt hajbába illesztő s továbbhaladó *Róza* a májusi vers (*Róza*) hangulatát idézi; ám a költemény egyszerre hangot vált, s az *Elválás* (*Itt a búcsúperc* . . .) gyötrelmes, végtelen reménytelen, a valóságot önkínzóan kimondó világot idézi (L. 13. sz. jegyz., →221.) De nem mindenestül: „*Dalma*” szívében még csatázik öröm és bán, az utolsó két sor még felveti a lehetőségét *Róza* szíve meglágyulásának. Összefoglalva: a vers a május—júniusi alkotások után, de az *Elválás* előtt keletkezett, a valóság ismeretében már, de még az örökre szóló elszakadás elfogadása nélkül.

A verset — mint az előző töredékek kapcsán ismételtelen jeleztük — Petőfi Szeberényihez juttatta el. Arról is esett már szó: mikor történhetett ez. Selmec ezúttal természetesen nem jöhet számításba (vö. 7. sz. jegyz., →203). Noha biztos támpontunk nincs, legvalószínűbbnek az 1840. januári pozsonyi átírandulás (l. 15. sz. jegyz., →228) vagy — katonáskodása idején — a levélben való megküldés látszik. Petőfi ugyanez időben Salkovics Károlynak, az ostffyasszonyfai rokonnak — pajtásnak is küld levélben néhány verset (l. 13. sz. jegyz., →219), de azokban sehol sincs ilyen konkrét utalás *Rózára* és Ostffyasszonyfára. Salkovics Károly ráismert volna s talán kinevette volna Petőfit. Szeberényi előtt nem kellett ettől félnie. A VP VII. (646) afelé hajlik, hogy a töredék (a többivel együtt) 1841. márc. végén, Petőfinek katonáskodása utáni pozsonyi látogatása során kerülhetett Szeberényihez (s akkor egyidőben *A visszatérvtel* s a *Kuruttó* első változatával, l. 22. sz. jegyz., →248). Bár ez nem teljesen kizárt, ellene szól, hogy az akkor feltehetően átadott versek frissebb termés, nincs köztük ostffyasszonyfai vers. Az [*Eszmélet nélkül* . . .] viszont az: ebben Petőfi a *Róza*-élményt még nem fiktív, elvonatkoztatott helyzetekben, magatartásformákban mutatja be, hanem abban az itt látható fizikai-lelektani konkrétságban, mely a Vörösmarty-reminiscenciák lágy szövétén, álmokba ringató lebegésén is kamaszos hűséggel-igazsággal átüt.

Magyarázatok

- 3 *sárga hajának*: Vörösmarty „Magyarvár”-ában (159. sor) Elvő szintén „sárga fodorhajas” (Horváth 575). A „sárga” nyilván aranyárgát, arany-szőkét jelent. (A fiatal Petőfinek Vörösmarty-ismeretére l. a [*S boldog uton*, . . .], [*Mint fű éles*. . .] jegyzetét, →8. sz. 209, 10. sz. 212).
- 7 *Dalma*: l. a [*S boldog uton*. . .] 6. sorához adott magyarázatot (→8. jegyz., 209).

- 4) *Jó a lány gyakran*: a vers tehát még akkor keletkezett, mielőtt a csöngői Tóth-kúria ajtaja becsapódott volna Petőfi előtt (l. erről 7, ill. 15. sz. jegyz., →206, 222).

Szövegváltozatok

Alapszöveg az Élk közlése. Földváry Masznyik szövegközlésének megbízhatatlanságára l. 7. sz. jegyz. (→208). Ennek tudatában, továbbá ismerve Petőfinek az ékezés és közékezés terén ez idő tájt — általában helyes — eljárásait, néhány ilyen vonatkozású helyesbítést végeztünk az Élk közlésén.

C: Élk [nincs]

A közlő az egész verset idézőjelbe teszi. Ezt, mint aligha Petőfitől származót, elhagytuk. PH, VP nyomán a vers előtt és után egy sornyi — — — — jellel jelezzük töredék voltát.

2 Élk Dalma szívében [feltehetően így volt: Dalma, szívében] [javítottuk.]

5 Élk várj egy [feltehetően így volt: várj, egy] [javítottuk]

6 Élk ifju [a metrum ú-t kíván, javítottuk.]

7 Élk pusztító [a metrum i-t kíván, javítottuk.]

11 Élk Lészen-e Rózal [Feltehetően így volt: Lészen-e, Rózal, de mivel az értelmet az Élk közlése nem zavarja, s elképzelhető, hogy a kéziratban is így volt, változatlanul hagytuk.]

12 HP és VP nyomán a sor előtt és után pontokat tettünk, a sor csonkaságának jelölésére.

12. [BŰVÖLÖN HANGZIK DALOD. . .]

(Petrics Somához)

Kézirat

MTAK Kézirattár — K 521/1. „Petőfi S. költeménye Orlay Petrics Somának »Dalma« c. borítékban.” A K egy 11×7,5 cm nagyságú, sötétzöld színű papírszelet, a jobboldali levágásig ez a vízjegy olvasható: PETER NOE. Mostani lelőhelyére az Ernst-gyűjteményből került, rajta alul az elülső oldalon bélyegző: Ernst Lajos gyűjteménye — majd kézírással (föltételezhetően a naplósám:) — XIII. 72. A vers a papírszelet mindkét oldalát betölti, 6—6 sor egy-egy oldalon. A vers végén: Sept. 4^{kén} [az n jól lekanyarítva]. 1839. — Aláírás nincs. A borítékban a K-nál valamivel nagyobb fehér karton-cédulán: Eredeti Petőfi kézirat: Ostfiasszonyfán írva 1839. szept. 4. Külön teendő a többi 10 kézirat mellé. Bp. 908. 30/III. Ferenczi Zoltán. — A K tehát Orlay Petricstől, aki közlésekor, 1879-ben (l. alább) még azt mondja róla: „mint naiv korunk emlékét, mai napig megőriztem”, Ferenczi Zoltánhoz került, majd tőle Ernst Lajos gyűjteményébe (valószínűleg 1908-ban) s annak halála (1937) után, 1939-ben az MTA kéziratárába (l. a gyarapodási napló 1939/12. sz. bejegyzését). — A kézirat fénymásolatát l. 2. sz. mell.

Megjelenés

1878. jan. 30.: 126 (mutatvány az OrLAd-ból), majd BpSz 1879. XIX. 6, az OrLAd cikk keretében. Id. h.-eken Orlay érdekesen magyarázza, miért nem közölte addig a verset: „Petőfi műveinek összes gyűjteményébe [nyilván az 1874-i „Első teljes kiadás”-ra gondol — Szerk.] csak azért nem adtam, mert attól tartottam, hogy ártatlanul jeles énekes hírébe jövök. Most azonban keletkezése történetével átadom a nyilvánosságnak”. Orlay közlése

— apróbb modernizálásoktól, ékezesi és interpunkciós eltérésektől eltekintve — szöveghű. — Kötetben először: PUR 23, majd PSÖK (1890.) UNK 638, a „Függelék. I. Zsengék 1838—1843 [!]” c. csoportban, ill. — immár 1839-re keltezve — HP III. 473.

Keletkezés

A vers keletkezésének körülményeit maga Orlay Petrics mondja el (FővL i. h. és OrLAd 5—6). A későbbi festő, ekkor még inkább leendő író, csinosan gitározott és énekelt, — Tóth Róza előtt is, — Orlay ekkor még csak ezt mondja: egy „csöngői fiatal lány (T. Róza)” Így aztán a két fiatal barátságát a „pajkos Amor” egy pillanatra megzavarta: „a társaság eltávozta után Petőfi indulatosan támadott meg, s gitárom összetörésével fenyegetett, ha e lány előtt még valaha énekelni merészkedem”. Egyébként azonban Petrics játéka és hangja önmagában Petőfinek is tetszett s — mint Orlay mondja — „dallásom fölötti elragadtatását egy hozzám intézett költeményben” fejezte ki.

Valójában többről van itt szó: egyrészt a barátság igénye és magasztalása, amire már a [*Kegytelen a végzet.* . .] és az *Epigramm.* 2. (→5, ill. 9. sz. vers) is példát ad, másrészt pedig ez a vers is keretül szolgál neki „mostoha sorsának felpanaszlására” (Pándi 42). — A vers keletkezésének idején — ha az nem is pontosan 1839. szept. 4-e — Petőfinek minden oka megvolt a barátság keresésére is meg mostoha sorsának felpanaszlására is. Mivel Petőfi szeptember 5-én már Sopronban van (Dienes András: „Petőfi Vas megyében.” Vasi Szle 1961. III. 63), legkésőbbben szeptember 4-én [!] már indulniuk kellett. Erre az időre tehát már kitudódott Petőfi szerelme, verseinek Tóth Róza kezébe juttatása (ha igaz), már elolvasta Salkovics Péternek feleségéhez írt levelét, melyben oly ridegséggel szélnek eresztje Petőfit, megkapta már a költő apja levelét vagy leveleit, melyben az végleg eltaszítja magától, már megfogamzott benne a vagy diák Sopronban, vagy — és inkább — katona dilemmája, már talán kimondta az „Itt a búcsúperc . . .”-et (l. milderre →7, ill. 13. sz. jegyz., →206, 222).

Nos, ebből a felnőtt férfi számára is emberfölöttien nehéz sorshból a versben kevés látszik. Semmi esetre sem olyan „keservek” ezek, melyeket — bármily „bűvölőn hangzik” is — Orlay Petrics dala el tudna feledtetni. Arról ugyan már jellemző hangon szól Petőfi: *sorsom | Nem kegyel* —, de ezt az *Epigramm.* 2.-ből is kihallhatjuk, itt most ennél többről: a sorsnak iszonyú csapásáról van szó. Aztán, aki Orlay tudomása szerint is, már itt, Ostffy-asszonyfán elhatározza, hogy katona lesz (OrLAd 8) — mert nincs más lehetőség —, az nem olyan feltételes módon s távolba vetítve beszél az egykor bekövetkező elválásról (*S majd ha a végzet kiszakaszt karodból | Engem*). Egyébként is Petőfi mért halasztotta volna verse megírását éppen az indulás napjára? Hiszen a téma már jóval előbb esedékes volt.

Mіндеzzel azt akarjuk mondani, hogy a vers 1839. szeptember 4-e előtt keletkezett, és még Salkovics Péter végzetes döntése, még az apa levele(i) előtt. Hogy ez a balsors fordulat mikor történt, nem tudjuk, de augusztus közepénél később nem lehetett, mert Tóth Ferenc írt Salkovics Péternek, Salkovics a feleségének és Petrovics Istvánnak, megérkezett az apa keserű szemrehányása is még szeptember első napjai előtt. Mindez valószínűtlenné teszi azt a feltevést is, hogy Petőfi a búcsúzáskor adta át verseit Tóth Rózának (l. 7. sz. jegyz., →206), s hogy ez indította volna el a szerencsétlen fordulatok sorozatát. Augusztus első felében a Salkovics-háznál nyaraló fiúk még aligha búcsúztak Tóthéktól, — Petőfi számára azonban bizonyára utolsó

látogatása búcsú volt. De ezt akkor még ő sem tudta. Megtörténhetett viszont, hogy ezen — Petőfi számára utolsó — látogatás alkalmával adhattott át vagy próbált átadni verseket Tóth Rózának.

A versben megszólaló élményanyag, magatartás, kedély és hangneme mellett szól, hogy Petőfi még a nyár folyamán megírta a versét, bizonyára béki-tésül is az alaptalanul támasztott féltékenykedésre, — talán már akkor azzal a szándékkal, hogy majd eltávozásuk alkalmával írja le és *adja át* Orlaynak. Ezt — a nyári vers érintetlenül hagyásával — a megváltozott körülmények közt is megtette s a vers alá az átadás dátumát írta. — Ezek ellenére — kellő konkrét bizonyíték híján — meghagyjuk Petőfi keltezését, a vers keletkezésének dátumául vesszük 1839. szept. 4-ét.

Magyarázatok

1 —2 *barátom Petrics*: a később inkább Orlay Petrics Soma (1822. Mezőberény — 1880) művésznéven ismert festő családi neve. Petrics Soma Petőfi-nek Salkovics Zsuzsanna, az apai nagyanya révén másodunokatestvére: Orlay anyai nagypapja, Salkovics Pál, Salkovics Zsuzsanna fivére, kinek gyermekei Salkovics Karolina, továbbá Salkovics Mihály és Péter, — akik így elsőfokú unokatestvérei Petőfi apjának. (Vö. FPÉ I. 6.) — Orlay Petrics Soma Petőfi-nek egyik legbensőbb barátja, aki — mint írja (OrlAd 1) — a költővel „1839-től, tehát 16 éves koromtól [Orlay valószínűleg 1822 vége felé született, ezért mondja magát 1839-ben 16 évesnek — Szerk.] egész eltűnése előtti hétig, 1849-ik július 19-ig majdnem szakadatlan érintkezésben” állt. Különösen szoros volt a kapcsolatuk 1844 tavaszáig, Petőfi-nek végleges Pestre kerüléséig, valamint 1848—49-ben, amikor Petőfi — Pesttől távol, ill. a főváros megszállása miatt — Orlay gondjaira bízta Pesten maradt öreg szüleit, 1849 július legelején pedig családjával együtt Orlayéknál, Mezőberényben talált utolsó otthont.

(Orlay) Petrics (v. Petrich) Soma Mezőberényben, a helybeli gimnáziumban kezdi, majd Szarvason és Sopronban folytatja tanulmányait. Petőfi-vel való személyes ismeretsége, majd jóbarátsága 1839-ben kezdődött, amikor a nyarat együtt töltötték közös nagybátyjuknál, Salkovics Péternél, Ostffyasszonyfán, de folytatódott a Salkovicséktól történt kínos eltávozás után is Sopronban, amikor Petőfi ott kapja újonc kiképzését, Orlay Petrics pedig a lyceum tanulója. — Amikor katonászkodása után Petőfi 1841 februárjában Sopronban leszerel, első útja az akkor már Pápán tanuló Orlayhoz vezet (1841. márc.). Vele együtt lakik (majd a következő 1841/42. tanévben is), Orlay sokat segít neki a pápai beiratkozásban, elhelyezkedésben, megélhetésben. Ekkor még Orlay Petrics is írónak készül, Pápán díjat is nyert egyik elbeszéléssel, s ez még közelebb hozza egymáshoz a két ifjat, kik közül ugyan Petrics Soma a valamivel idősebb, de Petőfi általában öcsémezi (bár egy ízben maga sem tudja: „bátyádat vagy öcsédet” mondjon-e: VP VII. 109). Az 1842. nyári—őszii szünidőben együtt látogatják meg előbb (iskolátársukat) Jókait szüleinél Komáromban, majd Petőfi szüleit Dunavescén, utána a szünidő javarészt Orlayéknál töltik Mezőberényben, ahol Orlay apja, Petrics Sámuel sokgyermekes, módos iparos (szűrszabó, más hagyomány szerint csizmadia). A községbe éppen ekkor vándorszínészek vetődnek, a két fiú felcsap műkedvelőnek „A peleskei nótárius”-ban: Orlay Zajtai, Petőfi Baczur Gazsi szerepét játssza. Közösen egy kis kötetet is szeretnének kiadni Petőfi verseiből s Orlay elbeszéléseiből. Ősszel együtt indulnak vissza Pápára — Debre-

cenen át, itt aztán útjuk egy időre elváltak. 1843 áprilisában Pápán újból találkozunk, augusztus végén pedig Pesten. Petőfinek egy újabb (s utolsó) vándorszínészi vállalkozása előtt, 1843 szeptemberében újra Orlayék vendége Mezőberényben. Személyes kapcsolatuk első szakasza ezzel lezárul, de barátságuk és (főleg) levélbeli kapcsolatauk megmarad. 1844 őszén Petőfi az akkor megjelent *Versek 1842—44.* c. (első) kötetének egy dedikált példányával kedveskedik barátjának (VP VII. 521). Orlay Petrics 1846 őszén Bécsbe megy, Waldmüller festőiskolájára iratkozik be. Ezt megelőzően talán találkozott Petőfivel, s a költő talán ez alkalomból fordította le barátja számára Seneca III. levelét (l. VP VI. 447). Ismeretes egy Orlaynak dedikált példány az *Összes Költemények* 1847-i első kiadásából is (l. VP VII. 524). 1848 nyarán vagy kora ősszel Orlay az események hatására visszatér Magyarországra, s a Pestről Debrecenbe távozó Petőfi szüleivel egy lakásba költözik. A költő több levelet küld neki Erdődről, Debrecenből. 1848 legvégén, a főváros megszállása előtt Orlay eltávozott a fővárosból valószínűleg szüleire, Mezőberénybe. Itt találkozik újra Petőfivel 1849. júl. elején, innen indul Petőfi Erdélybe s a halálba. — Orlay későbbi élete eléggé hányatott: München, Debrecen, Bécs, újra itthon, majd újra München, 1862—3-ban Olaszország. (Művészi életpályáját l. Tehel Péter: „Orlay Petrics Soma.” *Magy. Műv. tört. Munkaközösség Évk. 1951—1952.* 156—158.)

Orlay — részben az életből, részben emlékezetből — több portrét és Petőfi-tárgyú kompozíciót készített a költőről. Az elsőt már Sopronban 1840 tavaszán, mikor csontlemezre festette meg Petőfi arcképét, ezt Petőfi magával vitte a katonáskodásba s később Kuppis Vilmos barátjának adta (OrlAd 10). Ezekre l. még Várkonyi 40—56. — Igen jelentős Orlay Petrics szerepe a Petőfi-biográfia forrásai közt. Az OrlAd és a Gyulai Pál kérésére (alighanem az ötvenes években) készített feljegyzések (OSzK Fond VII. 152.) a legmegbízhatóbb források közé tartoznak.

- 5—6 A gondolatot Kardos Lajos Horatius „Donerem pateras” kezdetű költeményével (Lib. IV, Carm. VIII.) vetette össze (Horváth 568—569). — Horváth Kölcsey „Képzlethez” c. versével lát kapcsolatot (uo.). A fiatal Petőfinek Horatius iránti érdeklődésére l. 9. sz. jegyz. (→211).
- 7 *árva ifju*: nem világos, kire vonatkozik: Petricsre-e vagy Petőfire. Az előző mondat alánya: „sorsom”, logikusan a „tőle” erre vonatkozik, hogy ti. az „árva ifju”, azaz Petőfi a sorstól csak a költés adományát nyerte. De ha az 5. sor folytatásaként fogjuk fel ezt a gondolatot, akkor arról van szó, hogy a költő, ha „dús” lenne, aranyat fizetne Petricsnek daláért, de így az „árva ifju”, azaz Petrics csak verset kap „tőle”, azaz Petőfitől. Az *árva* = ’szegény’, ’elhagyott’ jelző inkább illik Petőfire.
- 12 *Dalma*: e névre l. a [S *boldog uton.*] 6. sorához adott magyarázatot (→8. sz. jegyz., 209).

Szövegváltozatok

C: K-ban és Orlay közlésében nincs címe. A későbbi kiadások *Petricis Somához* címmel hozták (PUR 23, HP 473, VP III. 246—247). Ezt a címet — mint nem létezőt — mi a főszövegben elhagytuk, de jegyzetünk élén feltüntetjük

2 K és [jav. ebből: e,]

6 K én <n> de [a d jav. s-ből: tkp. S-ből]

Kézirat

Petőfi kézírásában nem maradt fenn, de Salkovics Károly egykorú másolatában még 1897-ben is megvolt, sőt bizonyára még egészen 1944—45-ig, amikor is Baróti Lajos hagyatéka a háborús események során elpusztult. (L. Dienes András: „A fiatal katona” = TanPet 11. 1. és 8. jegyz.) A másolat egy Salkovics Károly (l. 7. sz. jegyz., →206, és alább →220) által összeállított füzetben volt, melyet ő Barótinak adott át. Erről Baróti Lajos a közlés alkalmával (VU 1897, l. alább: Megjelenés) így számol be: „E költeményeket [ti. *Honvágy, A Dráván, Triolett, Elválás, Első szerelem, Lehel*] Petőfinek több ismert költeményével Salkovics Károly kincstári mérnök, Petőfi rokona és tanuló társa adta át nekem 1894 őszén [. . .] Maga másolta le azokat évekkel az előtt, egy nyolc lapnyi kis füzetben, mely a következő költeményeket tartalmazza: *Coriolán (Ballada), Honvágy, A Dráván (Marburgnál), Változás, Vendég, Hajnal, Méz és csók, A sorshoz, Triolett, Elválás, Lehel, Első szerelem*”

Baróti megjegyzi, hogy a *Coriolán* Tárkányi Béla műve, majd így folytatja: „*A Dráván, Változás, Vendég* s az *Elválás* című költemények alá Salkovics zöld, *A sorshoz* (l. az *Epigramm.* 2. c. verset, →9. sz.) című alá pedig vörös írónnal odajegyezte Petőfi nevét. Nyilván csak ezeket tartotta Petőfi költeményeinek. Pedig [. . .] valamennyi Petőfié. Salkovics állítása szerint Petőfi, mint katona, 1840 tavaszán Horvátországból leveleiben küldte meg neki a megjelölt költeményeket Sopronba, ahol akkor a retorikába járt. Eredeti kéziratukat azonban valamelyik ismerőse — talán Orlay — elkérte tőle. Hogy neki is meglegyenek, lemásolta magának s így maradtak meg” (i. h. 34).

Baróti mindjárt korrigálja is Salkovics Károlyt: e költeményeket mind nem küldhette neki Petőfi Horvátországból, hiszen egyik-másik 1841 tavaszán Dunavécsein keletkezett (l. ezzel kapcsolatban 41. sz. jegyz., →)288. Az eredetinek állított kéziratok tekintetében is: Salkovics később csak *A Dráván* kéziratáról állítja, hogy megvolt neki (uo.). „A többi költeményt [Salkovics] lihetőleg 1841—42-ben másolta le Pápán, mikor Petőfivel az ottani kollegiumba járt. Ezt bizonyítja [?] a papír s a tinta színe, mely már régen megfakult” (35). A másolat elkészültének terminus post quem-jét jó szemmel állapítja meg Baróti abban a tényben, hogy Tárkányi „*Coriolán*”-ja az 1842-re szóló Nemzeti Almanachban jelent meg, de a könyv már 1841 novemberében elhagyta a sajtót (l. PHirl 1841. nov. 24.: 796, Hirdetés rovat). Mivel pedig a Tárkányi-vers az első Salkovics füzetében, a Petőfi-versek lemásolása nem történhetett meg 1841 vége, még inkább 1842 előtt.

A következőkben még sok fejtörést fog okozni ez a, Barótitól — mint már az eddigiekben is láttuk — szokatlanul kusza, zavaros, ellentmondásos kézirat-történet. Baróti egyszer például azt sugallja: Salkovics Károly birtokában eredeti kéziratok voltak, arról másolta le a szóban forgó verseket „évekkel az előtt”, amikor „valamelyik ismerőse — talán Orlay — elkérte tőle”. Ez történhetett „néhány évvel” Orlay halála, 1889 előtt is, de akár a 40-es években is. De hogyan nem emlékezik Salkovics arra: ki, mikor kérte el tőle az állítólag eredeti kéziratokat? Miért adta oda „valakinek”, s ha odaadta, miért másolta le? Máskor a költemények javarészeről azt mondja Baróti: „lihetőleg 1841—42-ben másolta le [Salkovics] Pápán.” De miről, honnan? És miért másolt le — egy kivételével — csupa Petőfi-verset? Küldött-e Petőfi valóban Horvátországból Salkovicsnak verse(ke)t, és mikor, hányat? Mikor írta Salkovics egyik-másik költemény mellé Petőfi nevét? Vagy Petrovicsét? Megannyi alapvető kérdés, melyre ma már nem tudunk egyértelmű s megnyugtató feleletet adni.

Az mindenesetre elképzelhető — sőt egyes megfontolások alapján szinte bizonyosra vehető —, hogy Petőfi Grácból vagy Horvátországból küldött Salkovics Károlynak, Salkovics Péter ostffyasszonyfai vendéglátója öccsének verseket. 1839 nyarán a két fiatalember meg Orlay Petrics Soma jó barátságba kerültek, körülbelül azonos korúak (Salkovics Károly 1824-ben született — s 1902-ben halt meg. 1848—49-ben honvéd tüzérfőhadnagy aki mint műszaki ember Komárom erődítési munkálataiban is részt vesz. később kincstári mérnök). Bár később Salkovics Károly is osztozott családjának Petőfi iránti ellenszenvében, ekkor, 1839—40-ben Petőfi talán azzal a reménnyel küldte meg neki egyik-másik költeményét, hogy költő és katona voltának híre esetleg eljut Tóth Róza fülébe is. 1841 őszén azonban Petőfi bizonyosan értesült már Salkovicstól vagy Orlay Petricstől arról, hogy Róza férjhez ment (november 23-án, vö. 7. sz. jegyz., →207). Lehet, hogy Petőfi ezt követően, 1842 elején — tavaszán adta oda neki kéziratai nagyobb részét emlékül a közösen eltöltött boldog nyárra, mely ekkor már csupán emlék volt. Hogy aztán hová lettek az eredeti kéziratok — erre felelni nem tudunk. Különösképpen Salkovics erről sem nyilatkozik, és Baróti Lajos sem kérdezi. Elképzelhető még az is, hogy Salkovicsnak Petőfi Pápán nem is adott kéziratokat: a pápai emlékezők nem szólnak Petőfi és Salkovics Károly különösebb barátságáról, — bár amikor Petőfi először meg Páparra (1841. márc.) Orlayhoz, ez együtt lakik Salkovics Károllyal (Egerváry P. Ödön. „Petőfi Sándor, mint pápai tanuló 1840—41-ben.” Koszorú 1884. 20. sz. 314—315). Lehet, hogy Salkovics, a kor szokása szerint, valaki másnak a birtokában levő kéziratokról másolta le — esetleg nem is tudva, hogy azok Petőfiéi —, hiszen még később is csak négy, ill. öt vers alá írja „Petőfi nevét.” Petőfiét vagy Petrovicsét? — ezt is fontos lenne tudni, jó támpont lenne a másolat datálása szempontjából. Egyébként Salkovicsnak Petőfi iránti igen kis fokú érdeklődéséről tanúskodik nemcsak az, hogy e verseket csak 1897-ben (!) adja oda Barótinak — bizonyára az utóbbi kezdeményezésére —, hanem az is, hogy egyetlen sor visszaemlékezéssel nem volt hajlandó hozzájárulni a hiteles Petőfi-életrajzhoz, szó nélkül tűrte a legképtelenebb állításokat Petőfinek ostffyasszonyfai, pápai tartózkodásáról, katonáskodásáról, sőt még Tóth Róza személyét illetően is. Aligha hihető tehát, hogy ő már 1842-ben tudva és akarva mint Petőfi-verseket másolta volna le füzetének tartalmát. Az is meglepő, hogy Petőfi többé nem gondol e verseivel, se megtartani, se visszaszerezni nem akarja.

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34. Baróti Lajos „Ismeretlen ifjúkori költemények Petőfitől” c. cikke keretében, Salkovics Károly másolata alapján. E közlésre hivatkozva ugyanakkor: Baróti Lajos: „Őt ismeretlen vers Petőfitől.” FővI, 1897. jan. 18.: 1—3. Az itt újra kiadott versek: *Honvágy, A Dráván (Marburgnál), Triolett, Elválás (Itt a bucsúperc . . .), Első szerelem.* — Kötetben először: PSÖK [1898.] 3. NK 701—702, az 1840. évi [!] zsengek közt. Az 1900-i PSÖK két kiadása — a Baróti Lajosé és a Horváth Cyrillé — viszont már az 1839-évi versek közt hozza (385, ill. 11).

Kelethezés

A vers Petőfinek Ostffyasszonyfán való tartózkodása (1839 május—szeptember) utolsó napjaiban: 1839 szeptember legelején keletkezhetett, amikor Salkovics Károllyal és Petrics Somával indulóban voltak Sopronba. A „bucsúperc” azonban bizonyára nem a személyes búcsúvétel perce Tóth Rózától,

hiszen akkorára már Petőfi nemcsak a csöngői Tóth-kúriából volt kitiltva, hanem Salkovics Péter is szélnék eresztette, sőt apja is eltaszította magától. Az előzményekre nézve l. 7. sz. jegyz. (→205). Szeptember elején Petőfi mindenkitől elhagyatva, világgá űzötten áll tizenhat évesen, s alig van más út számára, mint a vándorszínészet vagy a katonaság (bár valami halvány remény él benne, hogy esetleg Sopronban továbbtanulhat). Most teljes joggal mondhatta a már az *Epigramm.* 2.-ben (→9. sz. vers) megpendített gondolatot: *A sors irántam oly vad, oly kemény.* A legnagyobb, a *szörnyű kín* azonban az, hogy immár nem áltathatja magát tovább: a Tóth Róza iránti szerelme teljesen és tökéletesen reménytelen, s Ostffyasszonyfáról „örökre távozik”. A pillanatba koncentrált ennyi szenvedés hatására érthető módon szinte eszméletét veszti. Főleg, mert érzését magába kell fojtania: a *Nem szabad!* felkiáltás nyilván nemcsak arra vonatkozik, hogy nem szabad Tóth Rózát szeretnie, hanem arra is, hogy még szólnia sem szabad róla. Első pillanatban lázadás támad benne: kivetni magából ezt az érzést (vagy elvetni magától az életet?), aztán megint „lángszavakkal” világgá kiáltani; hanem belátja: nincs értelme a beszédnek, a szólásnak sem: *mit remélhetek?* [. . .] *Nem gyűl érettem viszonérmény.* Érzése megmarad „gyöttrő titok”-nak, s még verse utolsó két sorában is úgy búcsúzik Rózától, mint aki nem tudja — ne is tudja meg soha —: *e levert! Szív-éjjelen hogy csillagom vald.*

E „verselemzést” nem öncélián adtuk, hanem azt akarjuk vele illusztrálni, hogy a lírai élményfolyamat bámulatos igazsága ellentmondásban van az emlékezésekből rekonstruálható életrajzi helyzettel, s így a vers általános elfogadott keletkezésével is. Petőfi ebben az (első nagy) versében ismételtén „titok”-ról beszél, de viszont szeptember első napjaiban szerelme már nem titok sem Róza, sem Tóth Ferenc, sem pedig Salkovics Péter és felesége előtt. Hiszen — állítólag — Petőfi már előzetesen átadta verseit Rózának (aki feltehetően kiszolgáltatta azokat apjának), vagy akár más úton is nyilvánosságra került szerelme, hiszen éppen emiatt eresztette szélnék Salkovics Péter, s vette le róla kezét végleg az apa is. (L. minderre a 7. sz. jegyz., →206.) Következésképpen: vagy nem állja meg a helyét az a felfogás, hogy Petőfi átadta — s éppen a búcsúzáskor adta át — Tóth Rózának hozzáírt verseit, vagy a vers még akkor keletkezett, amikor Petőfi szerelme valóban titok volt, de ő már felismerte érzése reménytelen voltát. (Feltűnő, hogy Orlay nem szól sem búcsúzásról, sem versátadásról, csak annyit közöl, hogy Salkovics Péter intézkedése után „Még egy pár napot időztünk Asszonyfán s aztán Sopronnak vettük utunkat”: OrIAd 8.)

FPÉ I. (1896) és HP (1892—96) természetesen nem tud az *Elválás* most tárgyalt változatáról, de az előbbi, — *Vert az óra* kezdetű — második változat kapcsán számol azzal a lehetőséggel, hogy a vers alapélménye esetleg még 1839 nyaráról származik: „Valószínű, hogy a *Bosszú, Elválás* még 1839 nyaráról (!) vagy őszéről való” (FPÉ I. 150, ** jegyz.). Egyébként Ferenczi, bár Petőfi szélnék eresztésében egyik oknak elfogadja a szerelmes versek napfényre kerülését (Dr. Sass: „Petőfi beáll katonának” c. cikke nyomán, VU 1883. dec. 30.: 839, 842), egyéb körülményeket láthatólag fontosabbnak tart: „több más körülmény is okozhatta Salkovics [Péter] elhatározását. Ő egészen elégedetlen volt öccsével [Petőfivel]; koraérettnek, szerinte haszontalanságokra hajlandónak tűnt fel s úgy látszik, a költő előtte sem titkolta el, hogy a színészetet tartja legelső pályának; bizonyosan mondta azt is, hogy iskolái végeztével ezt fogja választani. [. . .] Mindezt egybevetve, [Petőfi nagybátyja] úgy gondolkozott, hogy haszontalanul fogja kidolgozni a pénzt Sándor taníttatására” . (FPÉ I. 155—156).

A fukar, rideg Salkovics döntésében ilyen szempontok föltétlenül szerepet játszottak, de az üriég mégiscsak Petőfi szerelmének nyilvánosságra kerü-

lése volt — esetleg verseknek Rózához való eljuttatása révén. De viszont akkor hogyan beszélhet Petőfi titokról, mért latolgatja, hogy beszéljen-e vagy hallgasson, mért írja: „*S ha* szólanék is, mit remélhetek?” Erre a kérdésre csak egy valószínű feltevessel válaszolhatunk: Petőfi versei feltehetően nem jutottak el Róza kezébe, de igenis az apa, Tóth Ferenc kezébe (esetleg olvasatlanul adta át neki), továbbá: Salkovics Péternek feleségéhez intézett s Petőfi által is olvasott levelében nem volt szó konkrétan Tóth Rózáról és Petőfi szerelméről, hanem csak általánosságokban szolt Petőfi helytelen, illetlen viselkedéséről és „komédiás voltáról”, s Petrics Somának és Salkovics Károlynak sem említették az ügyet. Orlay maga is ezt látszik bizonyítani: szerinte Petőfi Salkovics Péternek feleségéhez irt s szándékosan a zongorára felejtett utasításából csak „a következő pár sort” olvasta fel Petrics Somának: „Samút és Károlyt küldjétek el Sopronba, Sándornak azonban adj egy pár forintot s menjen ahová neki tetszik, belőle úgy sem lesz egyéb komédiánál” (OrlAd 8.) Ez a „szünet” végén történt. Petőfi így — mivel előszóval sohasem beszélt Rózának szerelméről — joggal hihette, hogy az mindenki előtt titok, különben is abban a korban van, mikor a szerelmes még azt hiszi: senki se tud arról, amiről mindenki tud. (Akkori szerelmes verseit legbizalmasabb barátainak sem mutatta meg. FPÉ I. 148.) Petőfi tehát csak azt tapasztalja, hogy nagybátyja elúzi a házától, nem kíván tovább sorsával foglalkozni, s hogy eltiltja a Tóth-kúria látogatásától (arról már régebben meggyőződött, hogy Róza nem viszozza szerelmét). A fentiek mellett szól, hogy a költő egyetlen szó szemrehányást sem tesz Tóth Rózának, sőt boldogságot kíván neki. Ilyen helyzetben joggal merül fel benne az a gondolat is, hogy talán másképp lehetne, ha szólhatna a lánnyal.

A tények ilyen megvilágításában a költemény beleillik 1839 szeptember első napjainak életrajzi, érzelmi, gondolati valóságába, ugyanakkor a *vad és kemény sors* kimondásával s a szerelmi titok ismételt hangsúlyozásával értetetővé válik a vers egész lírai gondolatmenete. Így a verset lehet 1839 szeptember legelejére keltezni.

Ez most annál is fontosabb, mert ugyanennek az élménynek van egy hasonló című másik feldolgozása is: a *Vért az óra* . . . kezdetű (→25. sz. vers). Baróti Lajos a most tárgyalt *Elválás* közlésekor (VU 1897. jan. 17.: 35) nem foglalt állást az időrend kérdésében, csupán azt jegyezte meg: „szenvédélyesebb, súlyosabb annál [ti. a másik *Elválás*-nál]”. Nyilvánvaló azonban, hogy a most tárgyalt *Elválás* az időben korábbi, élményközelebb, magatartásában irodalmiaszkodás nélkül életszerűbb (Horváth 21, Pándi 47—48). Bizonyosra vehető, hogy ez a költemény Ostffyasszonyfán, az élmény közvetlen helyi s időbeli közelségében keletkezett. — A vers hitelességét két tényező támasztja alá: egyrészt Salkovics Károly füzetében (zöld ceruzával) aláírta Petőfi nevét, sőt a cím mellé (hasonlóképpen zöld ceruzával, tehát egyidőben) Tóth Róza nevét is odaírta. (Ez egyébként azt is valószínűsíti, hogy versünk azon alkotások közé tartozik, melyeknek kéziratát Petőfi valóban megküldte Salkovicsnak 1840 tavaszán Horvátországból.) Baróti megjegyzi: „[Salkovics] Állításai szerint ez a csöngői szőke leány, egy nyugalmazott őrnagy leánya inspirálta, akihez Petőfi 1839-ben ostffyasszonyfai tartózkodása alatt számos költeményt irt.” (A Tóth Róza-kérdés egyébként akkor — amikor Salkovics Károly ennyit hajlandó volt elárulni — már hét éve tisztázódott. Vö. Hutter Zsigmond: „Adalék a »Petőfi egyik ifjúkori szerelme« című cikünkhez.” *PetMúz* 1890. 2. sz. 101—104. h.) — A másik bizonyíték a hiteleséges mellett éppen a másik *Elválás* (*Vért az óra* . . .), mely élményileg teljesen azonos mostani költeményünkkel, s mely Petőfi kezéírásában maradt fenn a Neumann Károly-féle füzetben (l. 21. sz. jegyz., →243).

Magyarázat

- 2 A válás során a költőben felöltő összeomló, rászakadó világ képzeete majd az 1846-ból való *Míntha a nagy, nehéz és Álmodtam szépet, gyönyörűt*. c. versekben is felbukkan.

Szövegváltozatok

Alapszövegünk Baróti Lajos közlése (VU id. h.), bár ez a közlés — minden szövegtszetele ellenére — helyesírásában, interpunkciójában valószínűleg nem hű képe Petőfi kéziratának. A torzulás alighanem Salkovics Károly tolla alatt következett be (pl. az *oly* alak Petőfinél ekkor — még jóval később is — *olly*, *sőt* *ojj*).

- 1 VU *búcsuperc*: ez az írásmód nemcsak Petőfi szokásával ellenkezik — ő általában *búcsú*-t ír, ez felel meg a jambikus lejtésnek is. A „búcsuperc” forma szerepel az első kötet-közlésben is (PSÖK 3. NK 1898. 701) s az ezt követő kiadásokban, de az 1900-as, tudományosabb igényű kiadások (PSÖK Baróti 385, PSÖK Ferenczi 424—425) óta következetesen „búcsúperc” olvasható. Mi is ezt fogadtuk el.

14. HAJNAL

Kézirat

Salkovics Károlynak talán 1841 végén vagy 1842-ben, esetleg több évtizeddel később készült másolatában 1897-ben (sőt valószínűleg 1944—45-ig) megvolt. Az eredeti kéziratot — ha az eset egyáltalán megtörtént — Petőfi horvátországi katonáskodása idején, 1840-ben küldte meg Salkovics Károlynak, kitől azt „valamelyik ismerőse — talán Orlai — elkérte”, s aztán nyoma veszett. A másolatot 1894-ben adta át Salkovics Baróti Lajosnak, kinek hagyatékaival együtt elpusztult. Salkovics Károlynak más Petőfi-versek másolatait is tartalmazó kéziratot füzetére nézve l. 13. sz. jegyz. (→219).

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34. Dr. Baróti Lajos közlése (l. id. jegyz., →220). Mivel így a HP még nem ismerhette, a közlő Baróti viszont csak a *Róza* és *Epigramm* 1. (→7. és 29. sz. vers) verziójának tekintette, s (rossz szokásaként) nem közölte az egész szöveget, csupán az *Epigramm* 1. korábról (1880 óta) ismert szövegéhez képest mutatkozó variánsokat, azaz az 1. és 3. sort, a következő évtizedek kiadásai nem adják ezt a változatot. — holott a *Róza* többször is önállóan szerepel az *Epigramm* 1. mellett. A *Hajnal* első ízben teljes egészében a VP¹-ben jelent meg (5. l.), a főszövegben, a másik kettő egyenrangú változatoként „*Hajnal*. (III. változat)” címen, keltezés nélkül. (A VP III-ban viszont — a *Róza*-val együtt — a jegyzetbe szorul: 352, s a fő változatként szerepelt *Epigramm* 1. is „*Róza*” címet kap.)

Keltekzés

A költemény alapélménye és első megfogalmazása 1839. máj. 29-éhez fűződik; a *Róza*-ról van szó, melynek a *Lanc Versei*-ben levő 3. változatához Petőfi maga írta ezt a dátumot (l. 29. sz. jegyz., →267). De az is nyilvánvaló, hogy a három változat három különböző időből való. A megközelítő datálás-hoz alapvető szükséglet tehát a három változat egymásutánja. Annnyit már Horváth jogosan mond: a *Hajnal* és az *Epigramm* 1. — amit ő HP alapján

Epigramm. 2.-nek mond — a *Róza* „Későbbi lejegyzetése” (548). A *Róza* jegyzetében (→7. sz. 203) — mások véleményével egyetértésben — igyekezünk igazolni, hogy azt az első változatot Petőfi valószínűleg már 1839/40 telén, egy pozsonyi látogatása során átad zeberényinek. Ugyanakkor bizonyosra vehető — némileg átdolgozva — (fejében vagy kéziratban) magának is megőrizte. A kérdés csak az: melyik változat ez a 2. kidolgozást őrző. Horváth (20—21, 548) a *Hajnal*-t tartja a 2. változatnak, a VP¹ (5) — mint már említettük — a főszövegben hozza mind a három változatot, a *Hajnal*-t — keltezés nélkül! — harmadikként hozza, s a jegyzetben ezt mondja: „Salkovics Károly pápai tanuló korában, 1841 őszén vagy 1842-ben jegyezhetette fel” (299—300), s hasonló felfogásban „III. változat” alcímmel hozza — de már csak variánsként a jegyzetben — a VP is (III. 352—353). Pándi — bár az időrend kérdésében nem foglal állást — a *Hajnal*-t 3., azaz utolsó változatként tárgyalja (44—46).

Kétségtelen, hogy a *Hajnal* a másik két változat közül az *Epigramm.* 1.-hez áll közelebb: ebből is hiányoznak a konkrét személyre, helyre vonatkozások, első két sora ennek is a klasszicizáló idill stílusához van idomítva, — ám itt „Hajnal” áll „Aurora” és „Eos” helyett. Hogy ez a „magyarítás” fejletlenebb vagy korábbi fokot jelez-e a másik kettőhöz viszonyítva, ezt nehéz eldönteni; bár némi jelek inkább az 1839 őszre — 1841 tavasza időközre mutatják inkább jellemzőnek. Az előzőleg említett eltéréseket: a személyre, helyre való célzások elhagyását még meg lehetne magyarázni azzal, hogy Salkovics Károly előtt — amennyiben valóban neki küldte el vagy adta oda a vers kéziratát — Petőfi igyekezett minden konkrét ostffyasszonyfai és Tóth Rózát illető utalást elkerülni: valóban a Salkovics-füzet többi darabjában sincs semmi ilyesfajta konkrét utalás. Ennek ellenére Salkovics az *Elválás* (*Itt a bucsúperc...*)-ben ráismert a Tóth Róza-élményre, mert mellé odaírta a lány nevét (l. 13. sz. jegyz., →222; tudni kellene persze, hogy mikor történt ez) — itt viszont, úgy látszik, nem talált vonatkozást Rózára (l. alább). Az „Aurora—Eos—Hajnal” cserét azonban ez sem magyarázza.

A legnagyobb baj, hogy Salkovics Károly zűrzavarosan adta elő Barótinak a hozzá került Petőfi-kéziratok történetét, így Baróti beszámolója sem minden tekintetben kielégítő. Előbb elfogadni látszik Salkovicsnak azt az állítását, hogy a füzet egy részét Petőfi 1840 tavaszán levélben küldte meg Salkovicsnak, később már csak a másolatok lejegyzésének idejéről beszél, és ekkor már csak *A Dráván* s „talán” a *Honvágy* szerepel eredeti kéziratként. Azok közt a versek közt, melyek mellé Salkovics odaírta Petőfi (Petrovics?) nevét, a *Hajnal* nem szerepel (Baróti i. h.), ebből majdnembizonyosan következik az, hogy Petőfi Ostffyasszonyfán nem mutatta meg szerelmes verseit Salkovicsnak (s úgy látszik: Orlay Petricsnek sem, így FPÉ I. 148 is), különben ez ráismert volna a *Róza* változatára: feltételeesen az is következne belőle, hogy a *Hajnal* nem tartozik a Salkovicsnak megküldött költemények közé. De csak föltételeesen: Salkovics emlékezete egyáltalán nem megbízható.

Mi egyelőre abból a feltevésből indulunk ki, hogy az *Epigramm.* 1. az utolsó változata a *Róza*-témának, ennek megfogalmazása — a *Lanc Verseiben* — nem lehet korábbi 1841 júniusnál, ennek értelmében a *Hajnal* 1839 őszre és 1841 tavasza közé, azaz 1840-re tehető. Ez évnek is inkább legelső, még Sopronban töltött negyedére vagy esetleg 1839 végére. A külföldi katonáskodás alatt aligha tért vissza a témához (ott, emberileg érthető módon, az aszói szép napokat idéző Cancriny Emília képe merül fel: l. *Galga partihoz*, →18. sz. vers), amikor pedig hazatérte után visszatért hozzá, már az *Epigramm.* 1. változatot készítette el. 1839 végén, 1840 elején viszont egy átdolgozás könnyen beillik Petőfi életkörülményei, érdeklődése körébe

A költő ugyanis újonc idejét, kiképzésének hónapjait tölti Sopronban. Nem könnyű az élete a mindössze 16 éves katonának: részt vesz a kiképzésnek sokszor értelmetlen gyakorlatain, őrszolgálatot teljesít, végzi a legalautsabb munkákat is (*strázsáltam vagy főztem a kukoricagombócokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogató ruha ujjaimhoz fagyott, [. . .] a káplár menjen kenő! — je lehajított a havat kihordani a kaszárnyaudvartól* — vall róla maga a költő az *Úti jegyzetek*-ben: VP V 21); kurta vasra verik, áristomba csukják (amikor szuronyát hozzávágja az öt éjjeli olvasásában zavaró társához, vagy amikor pl. kiszökik a liszt-hangversenyre), részt vesz — nagyon is ellenére — társai vesszőfuttatásában, és szenved az embertelen, kegyetlen, műveletlen és durva környezetet s főleg az altisztek megkülönböztetett diákgyűlölete miatt. Erről az egyről barátainak is panaszkodik (l. Kemény M. emlékezését: 15. sz. jegyz., →228), s még Grácból is keserűen ír róla Nagy Innrének: *a káplár, mihelyest lárdát lát kezemben, lármáz, szítkozódik veám, s dolgot ad. [. . .] Most érzem, mi mélyen sülyedtem, leszállva a tudományok pályájáról, nevetetlen, érzéketlen emberek körébe s egy durva zsarnok körmei közé* (VP VII. 10—11). (Ennek az életszakasznak legújabb feldolgozása, bőséges irodalmi utalásokkal: Dienes András „A fiatal katoná” c. tanulmánya: TanPet 7—28.)

A fentiekből azonban az is kiderül, hogy Petőfi Sopronban is, később is sokat olvas — és ír. Főleg Sopronban. Bár minden kétséget kizáróan csak a *Bucsi* kapcsolható a soproni hónapokhoz (l. 15. sz. jegyz., →229), hiteles emlékezések vannak róla, hogy számos verse (vagy átdolgozása) ezekre a hónapokra esik. A Sopronba kerülés nem jelent olyan törést költői pályájában, mint életsorsában. Azok az érzelmi, gondolati, történeti-epikai élmények, melyek Ostffyasszonyfán bukkannak fel — köztük is elsősorban a szerelmi élmény —, föltétlenül tovább élnek és hatnak Sopronban is, s a jelek szerint művészileg fejlettebb fokon. Ennek egyik oka az, hogy e városban (meg Pozsonyban is) Petőfi újra egy irodalomkedvelő környezet — lyceumi magyar társaságok, körök, barátok — ösztönző hatása alá kerül: ez a környezet és közösség még jó ideig legfőbb melegágya Petőfi költészetének. . . . üres óráit a helybeli [soproni] lyceum legjelesebb ifjaival töltötte, kik benne a lángészt már ekkor is felismerték” — írja Orlay kéziratoss feljegyzésében (OSzK Fond VII. 152. sz. 5. l.). — Sass István meg arról értesít, hogy ha Petőfi — mint nem diák — nem is vett részt a Magyar Társaság munkájában („Tag nem lévén, rendes üléseinken meg nem jelenhetett”), „ulig volt a társaságnak szorgalmasabb olvasója nála („Petőfi katonáskodása Sopronban.” VU 1884. febr. 10 és 17.: 86—87, 102—103. Id. 86.) — Már Sass cikke előtt lezajlott a nagy vita, mely akörül forgott: tagja volt-e Petőfi a soproni lyceumi Magyar Társaságnak. Két egyaránt szavahihető tanú ellenkező adatokat szolgáltat. Orlay Petrics (OrlAd 9) elmondja, hogy a Kis János által (1790-ben) alapított Társaság alginmáziumi (grammatista, syntaxista, rhetor) tanulókat nem vett fel tagul, „ezek közül néhányan tehát amulhoz hasonló kisebb körbe szövetkeztünk, melyben Petőfi is gyakran megjelent, s egy-egy versét fölolvasta. A régi kör mintájára érdem-könyvtünk is volt [. . .] s ha emlékem nem csal, Petőfi egy pár műve is helyet foglalt abban”. Orlay már az 1840/41. tanévre a pápai főiskolára megy, a kis kör feloszlik, az érdemkönyvet a régi egyletnek adták át (azóta nyomra vesztett). — Ezzel szemben Sass István két cikkben is — Orlay Petrics ellenében — leszögezi egyrészt azt, hogy „Petőfi a társaságnak — melynek én lökönyvtárnoka, Pákh az időtájt titoknoka volt [csak 1840/41. és 1841/42-ben, vö. Bodolay 235. 4. jegyz. — Szerk.] — tagja nem volt, s csak időnként jött be a könyvtárba könyvekért, melyeket mindig szívesen, mint nem tagunk is kiszolgáltattam”; Sass István (Petőfinek legrégibb, még Sárszent-

lőrincről — 1830/33 — való barátja) leszögezi másrészt azt, hogy Petőfi Sopronban nyilvánosan sehol sem lépett fel verseivel, „mint katona verseket csak magának irogatott”, „téved az, ki azt véli, hogy ő akkor nyilvánosan verselt” („Petőfi mint közlegény.” PHirl 1879. szept. 6.: 4). A VU 1884. évf.-ban (febr. 17.: 103) Sass újból megismétli, hogy a bakonybéli vármorról szóló elbeszélő költeményen kívül (l. Bev., →251) mást Petőfitől „én ez időben nem láttam, de nem is hallottam baráti körben sem, vagy a magyar társaság egyes tagjaitól, hogy szólott volna róluk, vagy nyilván szavalt volna azokból” Elképzeltetetlen pedig — mondja —, hogy „sajátjával elő ne lépett volna ott, hol tucat számra irtuk és szavaltuk silányabbnál silányabb költeményeinket”. „Annyi bizonyos, hogy mint versíró ez időben köztünk nem szerepelt”. Orlay válaszában tisztáz egyes félreértéseket: nem mondta, hogy Petőfi tagja volt a Magyar Társaságnak, de fenntartja, hogy Petőfi a kis körben gyakran megjelent, s ott, barátai közt nyilvánosan felolvasta verseit („Tagja volt-e Petőfi a soproni lyceumi társaságnak? ”A Hon 1879. szept. 10.: 528). — A kérdést végleg a Magyar Társaság évkönyvére dönthetnek el, de azok az 1850-es években a „gutgesinntség” áldozatai lettek (Sass: „Petőfi katonáskodása Sopronban”. VU 1884. febr. 10.: 87).

Mindazonáltal az bizonyos, hogy Petőfi Sopronban sok verset írt, — ha máshová nem, a faköpnyeg (órbódé) oldalára, mint arról éppen Sass István tudósít (i. h. és PHirl 1879. szept. 6.: 4, ugyanígy OrAd 8, s — Pákh alapján — Gyulai: PSLK 5), de maga Petőfi is igazolja: *Verseltem én minden bajom közt | A színpadon s az őrhelyen (Szobámban)*. Az is igazolható, hogy legalábbis a Magyar Társaság kisebb körébe (a szavalókörebe) eljárt s ott szavallattal fölépett (Csatkai Endre: „Petőfi Sopronban.” Sopron 1948. 15), azt is tudjuk, hogy egy versenyszavalon Berzsényi: „Fohászkodás”-át adta elő — karikázó hangnemben, modorban (Sass István: i. h. Ez különben kedvenc produkciója Petőfinek, így fogja szavalni Pápa a „Szózat”-ot). — Még inkább bizonyos az, hogy rengeteget olvasott ez idő tájt Petőfi: olvasott őrállás közben dermesztő hidegben (így lepi meg a később baráti támogatójává, istápolójává, könyvkölcsönzőjévé vált Schätzel Mihály ügyvéd, akinek a házában levő postahivatal előtt sokat silbakolt Petőfi: Csatkai. i. m. 9—13); olvasott este, cigány hálótársa mellett, lámpaoltás után. „nehezére esik — mondja Szeberényinek pozsonyi látogatásakor —, hogy megszabott órán túl gyertyát égetni nem szabad a laktanyában, de ő gyakran ennek dacára, szuronyának feje fölött függő karikájába illeszti a gyertyát, s midőn társai elaluszna, meggyújtja és olvassa a soproni tanulóktól e végre kapott könyveket” (NÉ 20). Olvas német könyveket is, Schätzel révén, meg egy Fabriczius Endre nevű diák révén, aki a lyceumi Német Társaság könyveit hordja neki (Csatkai: i. m. 16). De olvassa a kor legszínvonalasabb magyar folyóiratát, az Athenaeumot s (1840-ig megjelenő) mel léklapját, a Figyelmezőt (FPÉ I. 170). És elolvastott mindent, ami a kezébe került, elsősorban az akkoriban népszerű (régí és új) zsebkönyveket, alma nachokat (Sass István: „Petőfi katonáskodása Sopronban.” VU 1884. febr. 10.: 87), ezek között ott van az Aurora néhány régi száma is, ezek hatása elvitathatatlan Petőfi e korbeli termésében. — Zilahy K. (21) arról is beszél, hogy Petőfi „a lyceumbeli tanulókkal társalogva, néha a leckére is bejárt” (hasonlóképpen — Pákh Albertet név szerint is megnevezve — FPÉ I. 170) — ami Petőfi akkori helyzetében nehezen képzelhető el. Inkább csak az eshetett meg, amit Gyulai — Pákh alapján — mond: „A tanulók jól ismerték [Petőfit], sokszor bepillantott az iskolába” (PSLK 5, ugyanígy: „Újabb Kori Ismeretek Tára.” VI. k. 1855. 64).

Arra a kérdésre tehát, hogy Petőfi itt, Sopronban fellép-e „nyilvánosan” (az iskolai körökben) verseivel, felolvassa-e barátainak, egyértelmű válasz

adni nem tudunk. Az valószínűnek látszik, hogy soproni barátaival (i. Csatkai: i. m. 18—25) még nem melegegett eléggé össze, s hogy Pozsonyban tanuló volt aszódi, selmeci iskolatársai véleménye döntőbb a számára (később is inkább rájuk — Szeberényire, Neumann Károlyra — bizza költeményeit). Az azonban teljesen igazolt, hogy Petőfi Sopronban igen kedvező, ösztönző légkörbe került, s hogy ennek alkotásokban is megmutakozott a hatása. Ezért hajlunk afelé, hogy a *Hajnal* átdolgozása leginkább ebben a viszonylag kiegyensúlyozott, új s régi barátok érdeklődésétől meleg légkörben, tehát 1839 őszén—tavaszán vagy 1840 elején történtet, nem zárva ki azonban azt sem, hogy erre csak 1841-ben került sor.

Magyarázatok

A versnek esetleges előzményeül szolgáló irodalmi mintákra, továbbá az életrajzi körülményekre nézve l. a *Róza* jegyzetét (→7. sz. 205—208).

3 *Hajnal*: a görög Eos, a latin Aurora istennő magyarított neve. (A másik két változatban *Eos*, ill. *Aurora* van.)

Szövegváltozatok

Alapszövegül Baróti közlése, ill. a 2. és 4. sor tekintetében az *Epigramm. 1. Lanc Versei*-beli szövege szolgált. (L. Megjelenés c. fejezetünket.)

15. BUCSÚ

Kézirat

OSZK — Foud VII. 87. sz. *Lanc Versei* 3—4. Petőfi kézirása. (A kéziratot tartalmazó füzet leírását, történetét, tartalmát l. 6. sz. jegyz., →198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 709 (l. uo., →198, 201). Ugyanitt közli a lap a *Bucsú* kéziratából az első két és fél versszakot faksimilében (l. uo., →199). Kötetben először PSÖK 1882. NK 636, az 1841. évi [!] „Ifjúkori kísérletek” közt, majd csak a PSÖK (1890.) UNK (638) osztja be az 1840-es zsengek közé.

Kelekezés

Petőfi 1839. szeptember 4-én vagy 5-én hagyja el Petrics Somával és Salkovics Károllyal Östffyasszonyfát. Sopronba mennek, hol a két utóbbi folytatja tanulmányait a lyceumban, Petőfi viszont — bár korábban neki is ez volt a szándéka — teljesen magára hagyatva, Salkovics Pétertől elúzve, apjától megtagadva áll a világban (l. az előzményekre 7. sz. jegyz., →205), egyetlen lehetőség marad számára: beáll császári katonának a 48. Gollner-czred kiképző kereténél, a Halász-laktanyában mint „freiwilliger Rekrut” lut évre. (A hajdani Halász-kaszárnya egykorú képe: Békés 80.) S teszi ezt már Sopronba érkezésük másnapján, szept. 6-án: „Megérkezésünk utáni napon, korán reggel Petőfi a kaszárnyába ment s még az nap, mint Goldner [!] ezredbeli katona, zöldhajtókás, sárgapitykés frakkban köszöntött be hozzánk” — írja Petrics (OrlAd 8), l. még Dienes András: „A fiatal katona” (TudPet 12—13). Mindez arra mutat, hogy Petőfi már ezzel az elhatározással indult Sopronba (ezt állítja egész határozottan Orlay is), egyébként is, ha a továbbtanulással próbálkozott volna, néhány napig legalább tájékozódott volna.

Petőfi tehát 1839. szept. 6-tól kezdve Sopronban „önkéntes újonc” A költőnek erre az első katonáskodására vonatkozóan úgyszólván minden lényeges adatnak birtokában vagyunk, hála liárom kitűnő értekezésnek: Dr. Bayer Ferenc: „Petőfi katonáskodása. Nyílt levél Meltz Hugó Urhoz.” Koszorú 1879. II. 272—276, Baróti Lajos: „Petőfi katonáskodásáról. — Újabb adatok.” — It 1912. 380—384, Dienes András: i. t. TanPet 7—40. Soproni kiképzése, soproni irodalmi tevékenysége egyes mozzanataira feljebb már kitértünk (I. 14. sz. jegyz., →225), itt csak — versünk megértése érdekében — azt említjük meg, hogy a kiképzési idő kb. 1840 március közepéig tartott, az 1839/40. telet tehát Sopronban tölti Petőfi. A közeli Pozsonyban egész csapat diák tanul az aszódi, selmeci iskolatársak közül. Köztük és Petőfi közt eleven volt a kapcsolat. Dömök Elek az aszódi jóbarát (I. VP VII. 298) — például néhány barátjával 1839 őszén szüret idején átrándul Sopronba Pákh Alberthez, s vele együtt felkeresik Petőfit a laktanyában. „Ezután párszor Petőfi is eljött hozzánk Pozsonyba elkéredzkedvén a két hetenkénti transzporttal, s egy-egy napot, azaz raszttagot = pihenő napot nálunk töltött.” (Dömök Elek: „Petőfi ifjú korából.” Üstökös 1877. máj. 13. 220—21.) Keinény János is megemlékezik arról, hogy Petőfi egy alkalommal „mint katona, egy depót-kiséréttel Sopronyból jöve” átment Pozsonyba s éppen Dömök Eleknel szállt meg („Adalékok Petőfi Sándor életrajzához.” Koszorú 1881. V 143). Ez — mint Dömök is utal rá — többször is megtörtént 1839 ősze és 1840 tavasza között. Tárgyalt költeményünk *ismét messze hlt* kifejezéséből már FPÉ (I. 179. * jegyz.) arra következtet, hogy az említett időben Petőfi többször járt Pozsonyban (vö. még HP III. 667—668). De másra is utal a kifejezés: arra, amit Szalatnai emel ki (19), hogy ti. a vers nem az első pozsonyi látogatás után keletkezett. Most számunkra elsősorban az 1840. jan. 21. körüli látogatás fontos: Petőfi ugyanis e napról keltezi a *Bucsi*-t. E látogatásról Kenény Mihály tudósít („Emlékek Petőfiről.” FővL 1877. júl. 3.: 726): „1840 elején [...] Pozsonyban volt pár napra, (s panaszkodott a káplárokak a volt diákok iránti durvaságáról). Megerősíti ezt Szeberényi, aki így emlékezik vissza erre a látogatásra: „1840-diki januárban tanuló társaimmal enyelegtünk szobánkban, midőn gazdaasszonyunk jelenti, hogy engem valami katona keres. Kimentem, s az ajtó előtt az én kedves Sándorommal találkoztam. Elbeszélte, hogy Sopronból transzporttal küldetett Pozsonba, s a vezénylő tizedestől engedelmet kapott, hogy az éjt barátjaival tölthesse. És csakugyan együtt is töltöttük azt. Petőfin már ekkor is észrevehető volt, hogy a katonai pálya nincs invére, de azért nem panaszkodott, sőt ekkor is leginkább helyzete neveléses oldalát ügykezett fölfedezni” (NÉ 20). Némileg másképpen mondja el Domanovszky Endre (akkor a lyceum könyvtárosa, Petőfinek volt selmeci iskolatársa) Orlaynak Petőfi és Szeberényi pozsonyi találkozását: „1840-ik év tavaszán, hóolvadásos időben, Petőfi mint katona Sopronból jövet, a pozsonyi lyceum könyvtárában őt [ti. Domanovszkyt] felkereste, s arra kérte, hogy Szeberényi szállására vezesse.” Orlay ebből arra következtet, hogy ez — talán az újoncoknak Pozsonyban menetszázaddá alakítása céljából — 1840 márciusában történt: „Petőfi Sopronból Pozsonynak nem januárban, hanem márciusban indult el” (OrlAd 10—11). Orlay a látogatás időpontjában s a márciusi indulás útvonalában is téved (I. HP III. 667—668, BarHP 41. szerint is. „Petőfi Pozsonyban csakis transzporttal fordulhatott meg”), de az valószínűnek látszik, hogy Petőfi először a lyceumban keresett ismerőst, s a megtalált Domanovszky Endre vezette el Szeberényihez. (Vö. még Szalatnai 17.)

Az is kétségtelen, hogy akár panaszkodott Petőfi a katonai életre, akár „helyzete neveléses oldalát ügykezett fölfedezni” — jól érezte magát a

régi ismerősök, a régi diákvilág, az irodalmi érdeklődés „nyájas, hű körében”, a rövid látogatásokat is felhasználja arra, hogy megismerkedjék az ottani Magyar Társasággal és a könyvtárral, s fájó szívvel vesz tőlük búcsút, mindannyiszor a „tán örökre” fenyegetésével.

A költeményt a korábbi kiadások egyöntetűen Pozsonyból keltezik (legfeljebb megkérdőjelezve, mint a Horváth Cyrilltól sajtó alá rendezett 1903-i „képes teljes kiadás”: 13), noha világos, hogy a költő a látogatás után tekint vissza; az igeidők is félreérthetetlenül utalnak erre: *hít, volt, szakadtok* stb., sőt Pozsonyt már *A messze távol* takarja kéklő fátyolába. Mivel aligha tételvezhető fel, hogy Petőfi útközben, gyalogmenetben, vagy gyalogolva, esetleg szekéren rázódva írta le a versét (bár eszében már forgathatta egy-egy sorát), legfeljebb az vehető számításba, hogy valahol Pozsony és Sopron között egy pihenő alatt írta le, mégis a keletkezés és végső megformálás egyedül reális helyének Sopron tekinthető. Erre annál is több jogunk van, mert a *Lanc Versei* közül egyedül a *Bucsi*-nak nem adja meg a költő a keletkezés helyét a tartalomjegyzékben, helyette egy vízszintes vonás van, így: *Bucsi*. — *Január 21. 1840.* Feledékenység ez vagy szándékosság, ma már nehéz lenne eldönteni. Az is megemlítendő körülmény, hogy a *Lanc Versei* összeírásakor az 1840. évszám helyett először 1841-et írt Petőfi, s az 1-ből javította a 0-t.

Ez idő szerint ez az egyetlen költemény, mely minden kétséget kizáróan az 1839—40 téli soproni tartózkodás alatt keletkezett, ill. itt nyerte el végleges formáját. Amit a korábbi kiadások — s a következőkben részben magunk is — még erre az időre datálnak, az csak — eléggé ingatag — feltételezés.

Magyarázatok

- 1 *a sors*: a sorsharag, a sors kegyetlensége, irigysége igen jellemző motívum az 1839—41. évi Petőfi-termésben. L. [*Kegytelen a végezet. . .*], *Epigramm. 2.*, [*Bűvölnön hangzik dalod. . .*], *Elválás* (Páncs 49—50).
Pozsony: a 40-es évek Pozsonyáról, városképéről, szellemi, anyagi, társadalmi életéről l. Szalattai.
- 7 Petőfi egy-egy pozsonyi látogatása — mivel rendszerint katonai alkalmatossággal ment — nem tartott 1—2 napnál tovább.
- 12 *Barátaimnak*: volt aszódi, selmeci iskolatársai (vagy azok révén szerzett új ismerősei) közül Pozsonyban tanul ekkor Dömök Elek, Kemény (Jakubovich) János és Mihály, Csörföly Lajos, Szeberényi Lajos, a két Újházy Lajos.
- 15 *vad végezet*: l. az 1. sor magyarázatát.
- 16 *nyögel*: sír, zokog.
- 17 *tán örökre*: vö. SzabNÉ 20: „Éjfélt után elbúcsúztunk; annál levertelbben mert ekkor már nem láttunk reményt hamar találkozásra.”

Szövegállaolat

K üdvözülöttképen [az elírást értelem szerint javítottuk]

16. TRIOLETT

Kézirat

Sulkovics Károlynak 1841 végén — 1842-ben készült másolatában 1897-ben (mőt valószínűleg 1944—45-ig) megvolt. Az eredeti kéziratot Petőfi — talán horvátországi katonáskodása idején 1840-ben küldte meg Sulkovics-

nak, kitől azt „valamelyik ismerőse — talán Orlay — elkérte”, s aztán nyoma veszett. (L. még Keletkezés, hitelesség c. fejezetünket.) A másolatot 1894-ben adta át Salkovics Baróti Lajosnak, kinek hagyatékával együtt elpusztult. A Salkovics Károly másolatait tartalmazó kéziratos füzetre nézve l. 13. sz. jegyz. (→219).

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34, Baróti Lajos közlése (l. id. jegyz., →220). Kötetben először: PSÖK 1898. 3 NK 701, az 1840. évi versek között.

Keletkezés, hitelesség

A Salkovics-füzetnek nincs még egy olyan darabja, mely annyira nélkülözne minden támpontot a keletkezés és hitelesség tekintetében, mint a *Triolett*. Nem tartozik azon költemények közé, melyek alá Salkovics odairta Petőfi nevét (jelezve ezzel, hogy az érintett költeményeket Petőfiének tudja), sőt — Baróti szavaiból kivételgőleg — azok közé sem, melyeket Petőfi 1840-ben, katonáskodása idején küldött el Salkovics Károlynak, hanem ezt 1841 végén, 1842-ben másolta le valahonnan (Baróti: i. h.). Ez természetesen nem zárja ki Petőfi szerzőségét, hiszen a füzetnek számos olyan verse van, melyek esetében a fenti negatívumok fennállnak, s mégis vitathatatlanul hiteles Petőfi-verseknek bizonyultak, — végső soron pedig a füzetnek csak egyetlen verse — Tárkányi „Coriolán”-ja — bizonyosan nem Petőfi alkotása. Nem merült fel azonkívül egyetlen olyan konkrét bizonyíték sem, mely Petőfi szerzősége ellen szólna. Baróti Lajos (i. h. 35) belső érvek: „hangja, alapeszméje, nyelvezete” alapján tulajdonítja Petőfinek, kiemelve különösen a halálvágy eszméjét, — a halálvágy azonban a korabeli, Kölcséyt, Bajzát követő költészetben nagyon is általános motívum ahhoz, hogy abból Petőfi szerzőségéhez bizonyítékok lehetne kovácsolni. Horváth J. is „elégtelen”-nek érzi Baróti „tartalmi érveit” (Petőfi és a „szerbus manier”. It 1918. 303). Véleményünk szerint sokkal döntőbb az, ahogy e halálvágy kifejezést nyer: ez kétségkívül nagyon rokon az *Atom*, a *Honvágy* (→21, ill. 19. sz. vers) magatartásával, de azokénál is közvetlenebbül érezhető benne a petőfies dac, s halálvágnak indokolása meg az indokolásnak életrajzi igazsága: *E kínéletnek vesződve | Láncait mért hordozom?* Ez a fordulat 1839 szeptemberében így hangzott: *Nem, én nem hordom többé terhemet, [1] Habár egy élet rajta függene: Elválás (Itt a bucsúperc... →13. sz. vers)*. Végül is a hitelesség tekintetében — bár jogosnak érezzük Horváth J. óvását: „nem volna szabad a hiteles Petőfi-versek közt közölni” (i. h.) — erre az álláspontra helyezkedünk: mivel a Salkovics füzet összes többi verse — egy kivételével — hiteles Petőfi-verseknek bizonyult, amíg vitathatatlan ellenérv, ellenadat nem merül fel, nincs jogunk negatív állást foglalni, így a költeményt a hiteles Petőfi-versek között hozzuk.

A szerzőség tekintetében nem sok konkrét fogódzót nyújt a Petőfinél szokatlan, sőt egyedülálló versforma, a triolett sem. (Ami nem azt jelenti, hogy a korabeli költészetben ez a versforma ritkaság lenne: l. alább a Magyarazatok fejezetben.) Ha azonban a *Triolett* valóban Petőfié, az időpont tekintetében ad némi — ha nem is egyértelmű — fogódzót. Horváth János ugyanis („Reidszeres magyar verstan.” 1951. 122) főleg Kisfaludy Károlynál mutat rá a triolett gyakorlatára („Hűség”, „Szem hatalma”), s ugyancsak Kisfaludy Károlyt emlegeti a „Petőfi Sándor” c. monográfiájában (575), megjegyezve, hogy a „Szem hatalma” az Aurorának ugyanabban az 1823. évfolyamában jelent meg, melynek hatását Horváth a *Honvágy, Ifju a pataknál. Epigramm. 2., Csaladal* c. költemények esetében megfigyeli. Felhívja a fi-

gyelmet még a Tarczy Lajos szerkesztésében, Pápán 1839-ben megjelent „Gyöngyök a német költészetből (I. füzet)” c. könyvre — amelyet Petőfi (bár lehet, csak 1841 őszétől) jól ismert, — ahol Goethe „Erster Verlust”-ja olvasható. Ez a könyv 1839—40-re utal, Kisfaludy Károly meg Selmecein és Ostffyasszonyfán tartozik Petőfi kedvelt költői közé, — később már nem. Vagyis a feltételezett formai hatás ideje (ha Petőfi Goethe versét is már akkor ismerte) megegyezik a Salkovics-füzet többi versének keletkezési körülményeiből s az életrajzi körülményekből kikövetkeztethető dátummal: 1839—40-nel.

A vers datálási lehetőségeit más oldalról közelítve meg, a fenti időponthoz nagyjából hasonló dátumhoz jutunk. Salkovics Károly, mint arról az *Elválás* (*Itt a bucsúperc . . .*) jegyzetében (→13. sz. 219) szólunk, feltehetőleg 1841—42-ben állította össze másolat-füzetét, a vers így mindenképpen ez idő előttről való. Ha a füzetbeli sorrend csak valamelyest is tekintetbe vehető, meglepő, hogy a *Triolett A sorshoz* és az *Elválás* (*Itt a bucsúperc . . .*) között foglal helyet. Láttuk pedig, hogy a vers legpetőfiesebb fordulata éppen az *Elválás* egyik fordulatával rokon, de melléjük állíthatjuk az *Epigramm 2. (A sorshoz)* kezdő dobbantását: *Hasztalanul vágyasz, vad sors, kinozni. Nem érzem. Nos, az Elválás-nak a Salkovics-füzetbeli változata, kétségkívül ostffyasszonyfai ihletés, 1839 szeptembernél későbbi nem lehet, a sorshozt pedig mint Epigramm. 2.-t Petőfi a Lanc Versei-ben maga datálta Ostffyasszonyfa, 1839. június 4-re* (l. 13, ill. 9. sz. →222, 210). E különös összeesések miatt — hozzávéve a triolett forma terén ugyancsak 1839-re redukálható hatásokat — hajlunk arra a feltételezésre, hogy a *Triolett* esetleg még Ostffyasszonyfán vagy nem sokkal utána, 1839 őszén, 1840 telén Sopronban keletkezett. (VP¹ 14 és VP III. 254 keltezése: „? 1840”, — de az év legutolsó termékeként, közvetlenül a már 1841-es keletű *Vándordalok* előtt, u. így PSÖK 1960. Hel. 1111 is). A vers nyelvezete: *kinélet, a keservek halvány képe, öröklő bék* a maga neológ bátorságával — feszetségével és Bajzát sugalló szokványosságával inkább Ostffyasszonyfa utánra mutat, az 1840-i terués felé. A katonáskodás körülményeire, szenvedéseire azonban semmi konkrét utalás nincs a versben, így — egyes katonakorabeli versekkel meglevő bizonyos hangulati rokonsága ellenére — sem mernénk 1840 márciusánál későbbre datálni. Az azonban mint annyi más esetben — ezúttal is feltételezhető, hogy Petőfi később, 1841-ben simított, csiszolt, módosított a versen, mielőtt az Salkovics-füzetébe került volna.

Magyarázatok

Triolett: „Nevét onnan vette, hogy háromszoros gondolat (részen szöveg-) ismétlés van benne” (Horváth J.: Rendsz. magy. verstan. 122). „Klasszikus” formájában ez a versforma 8, rendszerint nyolc szótagos sorból áll, mindössze két rímrel, úgy, hogy az 1., 4. és 7. sor, továbbá a 2. és 8. sor szövegileg is azonos. Petőfi egy oldottabb formáját alkalmazza: megvan ugyan a nyolcszótagos (trocheikus) sor, de csak a páratlan számú sorokban, a párosokban 7 szótag van: a vers 10 sorból áll; megvan a két rím (egymást váltva), az 5. és 9. sorban — többé-kevésbé — az 1. sor ismétlődik, ahogy a 2. sor a 10-ban, ennek következtében az 1—2. és 9—10. sor refrénszerűen közrefogja a közbeeső sorokat. Kisfaludy Károly két id. triolettje — bár 10 soros! — szabályosabb és nehezebb felépítésű. A „Hűség” rímképlete pl.: abaabaabaab; az 1., 5. és 9., ill. a 2. és 10. sor ismétlődik, ebből a szempontból tehát eléggé hasonlólt Petőfi megoldásához. A Goethe-i „Erster Verlust” metrum- és rímképlete túlságosan bonyolult (abcdcadad, az 1. és 9., ill. a 4. és 10. sorok ismétlésével), Petőfi mintája bizonyosan Kisfaludy Károly volt (ha nem

valamely ifjúsági antológiában olvasható vers, amihez Selmeceen is, Sopronban is hozzájuthatott). E versképlet reformkori népszerűségére jellemző, hogy Tatay István: „Költészeti és szónoklati remekek . . .” Pesten, 1847 küllői poétikai kategóriaként tárgyalja s példát hoz — sajnos, időmegjelölés nélkül — Nagy Inrétől és Kerényi Frigyesről (153). Érdeemes megemlíteni, hogy a pápai képzőotársulat Érdeinkönyvében (172) éppen Petőfi *Tolvaj huszár*-a előtt olvasható Horváth Károly „Ajak hatalma” c. triolettje, a Kisfaludy-hatás itt már a csimadásban is nyilvánvaló.

8 *öröklő bék'* örökös béke

17. ELSŐ SZERELLEM

Kézirat

Az ún. Salkovics-füzetben Salkovics Károlynak feltehetően 1841—42-ben készített másolatában 1894-ben még megvolt (sőt Baróti Lajos birtokában — kinek Salkovics 1894-ben adta át — valószínűleg egészen 1944—45-ig). Az eredeti kéziratot — talán — Petőfi küldte meg levélben Salkovics Károlynak 1840 tavaszán, horvátországi katonáskodása idején. Ezt azonban a másolat közlésekor (l. alább: Megjelenés) már Baróti Lajos is kétségbevonta, csak azt fogadta el, hogy Salkovics Károly valahonnan — nem is bizonyosan az eredeti kéziratról — lemásolta magának. Ez a másolat Baróti hagyatékával együtt elpusztult. A másolatot tartalmazó füzetre nézve l. 13. sz. jegyz. (→ 219).

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34, Baróti Lajos közlése (l. id. jegyz., → 220). Kötetben először: PSÖK 1898. 3. NK 702, az 1840. évi zsengek közt. (De már 1900-ban a Horváth Cyrill bevezette PSÖK-ben 11, és az ugyancsak 1900-as, Baróti Lajos-féle PSÖK-ben 385. l. az 1839-es versek közt van.)

Kelekezés, hitelesség

A Salkovics-füzetben található volt 12 költemény közül 5 alá Salkovics Károly (bizonyára a másolat ideje — 1841/42 — után s nem is azonos időben) zöld, ill. piros ceruzával odajegyezte Petőfi nevét: ezekről tartja valószínűnek Baróti, hogy kéziratukat a költő valóban elküldte Salkovicsnak Párára, s hogy Salkovics „Nyilván csak ezeket tartotta Petőfi költeményeinek” (i. h.). Az *Első szerelem* nem tartozik az így megjelölt költemények közé, ami komoly nehézségeket jelent mind a költemény datálásában, mind a hitelesség bizonyításában. Baróti ugyan már a közléskor azt vallja: a Salkovics-füzet darabjai — egy kivételével (Tárkányi Béla: „Coriolán”) „valamennyi Petőfié” (i. h.). Külön az *Első szerelem* kapcsán pedig így nyilatkozik: „[...] szintén Petőfi költeményének tartjuk. A sűrűn előkerülő ellentétek, a kedves összehasonlítása a természet tárgyaival: oly vonások” melyek „Petőfinél máshol is előfordulnak s jellemzők rá” (uo.). Ez persze nem elég érv, s az említett körülmények — és további szempontok — indokoltá teszik Horváth (11) állásfoglalását: „föltöttebb kétes”, hogy „csak ugyan Petőfi irta” „Petőfi és a »szerbus manier«” c. cikkében (It 1918. 302—308) Horváth János még elutasított álláspontot foglalt el: Baróti tartalmi érvei nem meggyőzők, egyéni megkülönböztető jegyeket Petőfinél ekkor — mivel „ő még ekkor nem eredeti költő, hanem utánzó gyermek” kár keresni, szóval: „Magából a költeményből Petőfi szerzőségére követ-

keztetni egyáltalán nem lehet, az *Első szerelem* nem szerepelhet Petőfi hiteles ifjúkori versei közt" (i. h. 308).

Mi ennek ellenére inkább Baróti oldalán állunk. Egyrészt a Salkovics-füzet túlnyomó többsége vitathatatlanul hiteles Petőfi-vers, másrészt az elmúlt 70 év alatt senki sem tudott érvet vagy bizonyítékot felhozni Petőfi szerzősége ellen. Az a bizonyos „egyéni megkülönböztető jegy” pedig az „utánzó gyermek” utánzásainak irányában, példáiiban mégis megvan. Versünk esetében — főleg a költemény első felében — mindenki számára kihallható a Vörösmarty-utánérzés: főleg a „Hedvig” és a „Földi menny” hatása érezhető egy-egy szóban, jelzőben, összetételben, szókapcsolatban meg a versformában, a szakozatlan, riutelen, gyors futamú ötös trocheusokban, a lépcsőzetes taglású, ún. „serbus manier”-ban is (vö. Oláh G. 6, továbbá Pálm 1909. 182). Bár ez persze nem döntő érv, mégis megemlítjük, hogy Vörösmarty-nak mindenki fölé helyezése már Selmecen megvan Petőfi-ben (Szeb.NF. 9), az ostffyasszonyfai természetben pedig Pándi (44. 52) mutat rá a lépten-nyomon felbukkanó Vörösmarty-utánérzésre. Ami pedig a „serbus manier”-t illeti, Horváth J. gazdag anyagában maga hoz példát, mintát az 1838-i Athenaeumból s a korabeli figyelmездől (i. h. 308. l. 1. jegyz.) nos, Petőfinek leggyakrabban emlegetett olvasmánya Sopronban éppen az Athenaeum és melléklapja (TPE I. 169—170).

E mellett a negatív egyéni jelleg mellett van azonban a versben pozitív, immár petőfiesen eredeti, egyéni, személyes és konkrét is, elsősorban a 15—24. sorokban, ahol a követett minta burka alól kibukik az ostffyasszonyfai versek alakítatlan élményszerűsége, életszerű realizmusa (*örüll gerjelem, a végzet elszakasza durván, mindörökre* stb.). — Sőt az a látszólagos ellentmondás, hogy Petőfi itt — nyilván az ostffyasszonyfai szerelemről szólva — *első szerelem-ről* beszél, holott ennek nemcsak az aszódi diáktársak emlékezései, nemcsak *A hűtelenhez* (l. 2. sz. jegyz., -184) szól ellene, hanem maga Petőfi is, aki 1845-ben, az *Uti jegyzetek*-ben, Aszódról szólva elárulja: *Itt voltam először szerelmes* — (VP V 19). Sőt, alig néhány hónappal később, gráci elhagyatottságában újból Cancriny Emília az, aki: *első éneket lantjára | Te család (Galga partihoz, -18. sz. vers)*. Objektíve valóban nem ez az első szerelme, de szubjektíve, amíg egy szerelem friss élménye homályt vet a múltba, mindig az aktuális az egyetlen, az igazi az első. 1846 szeptemberében (több) szerelmi élménnyel a háta megett) maga Petőfi fogja ezt így fogalmazni: *Költői ábránd volt, mit eddig érzék, | Költői ábránd és nem szerelem*. Az a tény tehát, hogy Petőfi Tóth Róza iránti szerelmét mondja „első”-nek, bizonyíték arra, hogy e szerelem születésének és lángolásának közvetlen közelében vagyunk: 1839 őszén—telén, 1840 telén—tavaszán. Már az 1840. évi későbbi (hiteles) versekben sem ez a helyzet: felcsillan az aszódi Cancriny Emília emléke (*Galga partihoz*), 1840 utáni verseiben sincs halvány utalás sem arra, hogy Tóth Róza volt az „első szerelem”. Az 1844 júliusából való *Első szerelmem* — bármennyire elzsáneresítve, karikírozva is — szintén Aszódról színhelyet sugall. De szubjektíve 1839 végén 1840 elején (és csakis ekkor!) Tóth Róza az első szerelem, ahogy 1846 szeptemberében Szendrey Júlia lesz az. Ez a körülmény hozzávetőlegesen meghatározza a vers magjának keletkezési idejét: Ostffyasszonyfa már nem jöhet számításba, hiszen a költő mindenütt retrospektíve, a múltban beszél, láthatólag már bizonyos időbeli távolság van az élmény és megfogalmazása között, az 1839-i fizikailag tapintható szenvedés helyébe is egy nyugodtabb reakció: az álom, a sírás, a panasz lép. De ez ellen szól a *barátim* emlegetése is: a résztvevő barátok környezetét Petőfi csak Sopronban, Pozsonyban, esetleg Pápán találta meg. Ezeket tekintetbe véve vagy ezek nélkül, az eddigi felfogások a miénkhez hasonló konklúzióra jutnak: „E költemény hihetőleg 1839 őszén

keletkezett, mikor Petőfi Sopronban katonáskodott” — így Baróti (i. h.) és az ő nyomán általában a kiadások. Egyideig még megkérdőjelezve Sopront, később már el is hagyva a kérdőjelet: 1839 szeptembere és 1840 márciusa közé helyezi a verset Dienes András is (Vasi Szle 1961. III. k. 62. l. 28. jegyz. és Dienes: FP 346), s megint csak szűkebbre vonva a határt „Sopron, 1839 őszen” megjelöléssel a VP¹ (9—10) és VP (III. 249—250).

Mindebből korántsem következik, hogy a vers mindenestül ekkor — 1839 végén—1840 elején — keletkezett. A versben különös módon ötvöződő két — stílárís, magatartásbeli, élményi — réteg: a vörösmartyas szókinccs, hang-nem, nyelvi és versforma, a tartalomnak egy párhuzamosság—ellentézés formái ihlete alá rendelése egyrészt, a közvetlen kimondás, élményközelség másrészt majdnem bizonyosra vehetően későbbi átdolgozást sugall. Az egyik, az alapréteg bizonyosan 1839 őszeről—telérol, 1840 elejéről való, az ismert változat, a végleges megfogalmazás, a töretlen, könnyed formai vonalvezetés s talán a „serbus manir” is későbbre, legalább 1841-re utal. Talán némi időszereűséget is kapott ekkor a vers: Tóth Róza 1841. nov. 23-án ment férjhez (Porkoláb István: „Petőfi Kemenesalján.” EvLapok 1922. 52. sz. 6) Petőfinek ez Salkovics Péter útján könnyen fülébe juthatott s lehet, hogy a *mindörökre*, a *hagyjatok zokogni* motívumok ekkor kerültek a versbe. E feltételezéseknél fontosabb körülmény, hogy Salkovics legkorábban 1841 végén másolhatta le a verset — ill. a versnek ma egyedül ismert formáját abban a korban, amikor Petőfi Pápan elzárkózott versei nyilvános mutogatásától, szavalásától, sőt egyenesen titkolódzik legbensőbb barátai előtt is: „Előbb egy oly költeményt kell írnom, mellyel becsületet vallok” (OrlAd 15). Nem tudjuk, hogy került mégis Salkovics Károly kezébe a vers szövege, ő mindenesetre lemásolta azt magának mint egyik pápai múzsafi termését, s talán 1894-ig nem tudta, hogy Petőfi verse. Nemi akarnánk túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani a Salkovics-füzetbeli vers-sorrendnek, mégis említésre méltó, hogy az *Első szerelem* az utolsó vers a füzetben. Legalábbis Salkovics Károlynak tehát ez jutott utoljára a kezébe (a *Vendég, Mész és csók és Lehel* után): legkorábban 1841 vége felé, esetleg csak 1842 tavaszán. Ez az idő a vers feltételezett átdolgozásának ante quem-je. — Több bizonytalan keltezésű zsenge kapcsán el kell majd mondanunk, hogy a nyelvi, formai verselési könnyedség, játzsítság egyrészt, a konkrétból fiktívvé szeldülő, absztrahálódó tartalmi elemek másrészt nem jellemzők sem a hiteles ostffy asszonyfai, soproni, sem a katonakori versekre — ha tehát ilyen jelenségekkel találkozunk, azok csakis egy 1841—42-ben lezajlott fejlődéshez s e fejlődés során végzett átdolgozásokhoz kapcsolódnak. Ez érvényes az előzetes *Triolett*-re és az *Első szerelem*-re is.

Magyarázatok

- C: *Első szerelem*: az első szerelem szépségének festésével itt találkozunk először Petőfinél; később — és majd mindig vitathatatlanul Tóth Rózára gondolva! — sűrűn előkerül (vö. pl. *Tündérválom, A hóhér hőtele* XI. fejt. stb.).
- 7 a *nyájás* szó a mondatban állítmány
- 16 *első szerelemmel*: A *hűtelenhez* jegyzetében (→ 2. sz. 184) részletesen foglalkoztunk Petőfi első szerelmének (vagy szerelmeinek) személyével Mostani versünket soha senki nem hozta kapcsolatba az ott emlegetett lányok, lányok, sőt asszonyok egyikével sem. Hogy miképpen lett a csöngői Tóth Róza — az életrajzi igazsággal szemben — első szerelem, arra l. Keletkezés, hitelesség c. fejezetünket.

Szövegváltozatok

- 6 VU Tündérfényvel [ekkor ez már csak a másolat helyesírásának tiszteletben tartása]
- 23 VU szörnyű [Mivel Salkovics másolata eléggé megbízhatatlan, s mivel a trocheus helyett spondeus az egész költeményben nem fordul elő, az előző kiadások nyomán „szörnyű” alakot adunk.]

18. GALGA PARTIHOZ

Kézirat

OSzK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 4—6. Autográf. A verset tartalmazó kéziratos füzetecske leírását, keletkezését, tartalmát l. 6. sz. jegyz. (→198).

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 709 (l. id. jegyz., →198, 201). Kötetben először PSÓK 1882. NK 637, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” között (!), innen csak PSÓK (1890.) UNK 636 (Havas) teszi át az 1840-es zsengek közé.

Keletkezés

A vers a *Lanc Versei* kéziratos füzetben — a tartalomjegyzékben — ezt a dátumot viseli: *Gréc* [Grác]. *Máj. 1. 1840.* Ez tehát az első vers, mely hitelesen a Sopronból való távozás után, a katonáskodás ideje alatt keletkezett. A soproni újonckiképzés befejeztével Petőfit 1840. márc. 24-én indítják útnak egy újonc-transzporttal, hogy ezredének a vorarlbergi Bregenzben, a svájci határ közelében állomásozó 1. zászlóaljához csatlakozzék (Baróti Lajos: „Petőfi katonáskodásáról. Újabb adatok.” It 1912. 381; Dienes András: „A fiatal katoná” = TanPet 28). Petőfi nem tájékoztatta sírújn és részletesen barátait katonaeletéről s költői természetéről. Innen a sok félremagyarázás a transzport, majd a zászlóalj útirányára, majd állomásozó helyére vonatkozólag. A valóságban ugyanis a transzport nem Bregenzbe megy, mivel közben a Gollner-ezred állomáshelyét áttették Horvátországba és Magyarországra, — ám ezt Petőfi (sőt még a transzport parancsnoka is) csak Grácban tudja meg. Ide a transzport — mint éppen Petőfinek innen, 1840. ápr. 30-án Nagy Imréhez írt leveléből tudjuk (l. VP VII. 10—11), 6 napi menetelés után, márc. 30-án érkezik meg. Egy ideig (kb. egy hónapig) teljesít itt Petőfi katonai szolgálatot, — majd megbetegszik. Itteni életét távol a soproni, pozsonyi jóbarátoktól, egy durva káplár zsarnoksága alatt — maga Petőfi is mély süllyedésnek, „pokol”-nak érzi (lev Nagy Imréhez, i. h.).

Érthető, hogy életének eme mély (de még nem a legmélyebb) pontján Petőfi arra a városra, arra a környezetre s arra a lánykára emlékezik, amely és aki eddigi élete legboldogabb három évének volt tanúja. Nem Ostffyasszonyfára emlékezik: mintha a korábban minden érzésen—gondolaton áttörő szerelmet és Tóth Rózát „kiírta” volna magából Ostffyasszonyfán és Sopronban — a látott intenzitással, közvetlenséggel ez az élmény soha többé nem jelentkezik! —, de soproni és pozsonyi barátaira sem emlékezik vissza, mintha a hat évre felcsapott rekruta egészen messze szakadt volna tőlük, s még emlékekért életében még korábban: Aszódra megy vissza. A vágódás, a rövidesen oly jellemző álmodozás világában az aszódi kamaszkor még szebbnek, még teljesebbnek, „éden”-nek tűnik számára, mint az a valóság-

ban volt. A „hütelén” is egyszerre „Lángszerelmem szép viszonzója” lesz, s amit néhány héttel vagy hónappal korábban még Tóth Rózával kapcsolatban mond: „Veszteségem szörnyű, mondhatatlan!” (*Első szerelem*, →17. sz. vers), most Cancriny Emiliának mondja: „Vesztve téged vése boldogságom, | Mindenem!”

A *Galga partihoz* vitathatatlanul Grácban keletkezett, maga Petőfi tanúsítja a *Lanc Versei* tartalomjegyzékében. (Bár az 1840. „o”-ja itt is, mint a *Bucsi* esetében, 1-ből van javítva, ez csak azt jelzi, hogy Petőfi tolla a kis füzet összeállításakor az 1841-es évszámra járt rá.) Nem mutatja semmi nyomát a későbbi átdolgozásnak sem. Nincs rá adatunk, hogy írt-e Petőfi több költeményt is a Sopronból való eltávozás óta a kb. júliusig tartó további gráci tartózkodása alatt. De kellett, hogy írjon, hiszen éppen egy nappal e vers születése előtt írja Nagy Imrének: *Csak néha emel ki a pokolból a költészet, a mennyei, a malasztos. Oh ha ezt keblemben nem hordandám: a kétségbeesés ölné meg! Egy holnapja már, hogy itt vagyok, s még igen keveset írtam* (VP VII. 11). A *néha, igen keveset* kifejezések világosan tanúsítják, hogy Petőfi itt is ír, ekkori (s későbbi katonakori) verseit azonban később, józanul értékelve, maga sem tartotta mind megőrzésre, összegyűjtésre, közlésre érdemesnek. Még korai (1841.) gyűjteményeibe (*Lanc Versei*, Neumann-féle füzet, I. 6. ill. 21. sz. jegyz., →198, 243) sem veszi fel mindegyiket. Amikor pedig az 1845. évre kiadott „Tavaszi” c. zsebkönyvben a pápai szerkesztők tudta nélkül nyilvánosságra hoznak néhány ifjúkori — pápai — versét, katonakori alkotásaira gúnyosan emlékezik vissza (VP V 11, vö. még Bev., →141).

Amennyiben van némi igazság Salkovics Károly állításában, hogy ti. neki Petőfi 1840 tavaszán Horvátországból küldött verseket (I. erre nézve 13. sz. jegyz., →219), ez is elsősorban ekkor, Grácban eshetett meg, hiszen Petőfi itt töltötte az egész tavaszt (ami nem zárja ki, hogy esetleg később Horvátországból is küldött neki verset). E versek egy része azonban csak másolat vagy átdolgozás, kimutathatóan Ostffyasszonyfán vagy Sopronban keletkeztek. Vagyis Petőfi itt, Grácban korábbi verseinek tisztázásával s átdolgozásával is foglalkozott. De inkább) csak lopva: *a káplár, mihelyest írást lát kezemben, lármáz, szitkozódik reám, s dolgot ad.* (Id. levél Nagy Imréhez, i. h.)

Magyarázatok

C: *Galga partihoz*: sokáig — egészen a VP¹-ig — egy szónak olvasva, személy megjelölésnek fogták fel, ti. hogy ez Cancriny Emília (HP III. 668, VoimP I. 24, FPÉ is két alkalommal is egybefrja, még a *Lanc Versei* nek tartalomjegyzékét ismertette is: I. 184—6. l. * jegyz.; uo. 219—220). Holott a K-ban világosan így áll: *Galga' partihoz, azaz „a Galga partjaihoz”*. (A korábbi — téves — felfogásban készült Velten Armand, aszódi rajztanár „Galgapartihoz” c. freskója az aszódi gimnáziumban, I. Osváth Gedeon: „Petőfi aszódi ifjúsága” 1925. 21.)

Galga: az Aszód alatt elfolyó, bővizű patak.

- 1 *messze bérctetőkről*: a Grácot környező hegyekről van szó.
- 9 *viszonzó*: vagy költői fikció, vagy pedig a költő úgy érzi, hogy alihoz képest, amit Tóth Rózától kapott, Cancriny Emília érzelme már viszonzás. Petőfi egyébként *A hütelenzen*-ben is (→2. sz. vers) kölcsönös szerelemről beszél.
- 10 *Barna lány*: vitathatatlanul Cancriny Emiliára utal, ő valóban barna s kékszemű volt (I. Osváth Gedeon i. m. 17). Ferenczi Z. egy

korábbi felfogást vallva (igaz: megkérdőjelezve) még kétségbe vonja, hogy valóban Cancriny Emíliáról van-e szó, „lehet, hogy Neumann Klárcsit érti benne” (PetMúz 1893. 3. sz. 53). A Neumann lányra mint első aszódi szerelemre vonatkozólag l. 2. sz. jegyz. (→184). A FPÉ (I. 87—88) már egyértelműen Cancriny Emíliát látja említve a versben.

11—12 Cancriny Emíliának Petőfire való visszaemlékezésére nézve l. 2. sz. jegyz. (→185, 186).

15 *első ének*: mai ismereteink szerint ez *A hűtelenhez* (→2. sz. vers), de Petőfi nyilván valamely korábbi, még Aszódon írt verse utal.

Szövegváltozat

3 Galga [a G g-ből jav.]

19. HONVÁGY (? *A jégkebel*)

Kézirat

Érdeket kézirátát állítólag Petőfi Salkovics Károlynak küldte meg 1840 tavaszán, katonáskodása idején Sopronba. Ezt a kéziratot „valaki” elkérte Salkovicstól, s akkor (feltehetően 1841—42-ben) ő másolatot készített róla. Ezt a másolatot adta át 1894-ben Baróti Lajosnak, kinek hagyatékával együtt 1944—45-ben elpusztult. A verset tartalmazó ún. Salkovics-füzet történetére, tartalmára nézve l. 13. sz. jegyz. (→219).

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34, Baróti Lajos közlése (l. id. jegyz., →220). Kötetben először: PSÖK [1898.] 3. NK 700, az 1840. évi zsengek közt.

Kélekezés, hitelesség

Hogy a Salkovics-füzetben levő valamennyi verset Petőfi nem küldte meg Salkovics Károlynak (hanem ez ismeretlen kéziratról utóbb másolta le), azt már Baróti Lajos igazolta (i. h. 34); de a *Honvagy*-at azok közé sorolja, melyek esetében a megküldés igaz lehet: „Talán csak *A Dráván* és a *Honvagy*-at küldte meg.” Baróti mellett szól egész sereg külső és belső érv, ellene viszont az, hogy Salkovics e költemény alá nem jegyezte oda másolatában Petőfi nevét úgy, mint azt *A Dráván*, *Változás*, *Élválás* (*Itt a bucsúperc* . . .), *A sorshoz* [= *Epigramm*. 2.] és *Vendég* esetében megtette. Ha az eredeti kézirat valóban a kezében lett volna, bizonyára nem mulasztotta volna el. (Bár elképzelhető, hogy később nem emlékezett vissza.) Mindenestre Horváth csak azzal a feltételezéssel tartja a verset figyelmet érdemlőnek, „ha csakugyan Petőfi verse” (15).

Baróti belső érvek alapján nyilvánítja kétségtelenül Petőfi-versnek: ilyenek az *arany kalász* | *Hazája, boldog róna* kifejezés (vö. *Hazámban*, →69. sz. vers), az apa és fiú viszonyára utaló olyan konkrét jelzések, mint *Áldás* *malasztja rám felőled nem lebeg, a kemény atya átkai, a jégszlv* [. . .] *kinek* ¹ *Itkai nyomák a ktnos életet* s végül a fiú sirhantján megbocsátó, fiát megsirató apa képe (i. h. 35). Baróti végső következtetése ez: „valószínűnek tartom, hogy katonáskodása végső hónapjaiban, 1840 végén vagy 1841 elején írtu” (uo.). Horváth J. szerint Baróti tartalmi érvei a *Honvagy* esetében „meggyőzők” („Petőfi és a »szerbus manier«.” It 1918. 303).

A vers egyik alapmotívuma kétségkívül a „jégszívű” apa képe, aki megtagadta fiától az áldást, sőt átkaival sújtotta azt. Ez a helyzet elsősorban a katonáskodás idejére érvényes. Bár Sass István szól arról, hogy Petőfi apja örömmel fogadta fia katonának állását („Petőfi gyermekkorából.” VU 1883. dec. 16.; „Petőfi beáll katonának.” VU 1883. dec. 30); ezért apja már a katonáskodás ideje alatt megbocsátott a költőnek (l. még FPÉ I. 176–177). Erről azonban Sass Istvánon kívül senki sem beszél, s már Ferenczi is kételkedve fogadja (i. h.), később már Sass István sem ilyen egyértelműen nyilatkozik („Petőfi katonáskodása Sopronban.” VU 1884. febr. 10.: 85–87 és febr. 17.: 102); Sassnak itt kifejtett emlékezése szerint „tetszett az apának fia elhatározása”, — amiből arra lehetne következtetni, hogy az apa nem is haragudott Petőfire, amiért katonának állt, de aztán Sass már arról beszél. a költőt apja kitagadta, de „a következő év folyamán”, azaz 1840-ben megbocsátott neki (uo., febr. 17.: 102). Bár a Petőfi-irodalom ma inkább úgy látja, hogy Petőfi a katonáskodás ideje alatt apjától megtagadva — ha nem is megátkozva — él, s a kibékülés apa és fiú közt majd csak akkor következik be — részben — amikor a költő obsitja után 1841 májusában (rövid soproni, pápai, pozsonyi tartózkodás után) hazatér szüleihez Dunaveceére (ezt állítja Baróti is — Sással és Ferenczivel vitázva — a vers közzétételkor, l. feljebb) — mégis számolni kell Sass István, a gyermekkori (sárszentlőrinci) jóbarát emlékezésével is. Támogatja ezt Kardos István, egykori szalkszentmártoni tanítónak 1854. ápr. 25-i kelettel Jókaihoz írt levele (OSzK Fond VII. 153.), melyben azt állítja, hogy „A szülők [. . .] inkább szerették volna a fiút katonának, mint vándorszínésznek látni”. — Ha ez így volt, a katonaság vállalása inkább enyhíthő körülmény lehetett a szülők — elsősorban az apa — szemében, és akkor a keltezés kérdésében jogunk volna feltenni azt, hogy a *Honvág*y (első változata) akkor keletkezett, amikor Petőfihez még nem ért el az apa megbocsátó szava, tehát 1840 tavaszán. Hatvány — nem tudni milyen, de alighanem helyes megmondolás alapján — egyenesen Grácból keltezi (Hatv² I. 349, 48. sz. jegyz., ill. 398).

Van egy más körülmény is, mely a verset Ostffyasszonyfához, Sopronhoz közelíti: Horváth (555) felhívja a figyelmet arra, hogy Kisfaludy Károlynak szintén van egy „Honvág” c. verse, mely ugyan csak témájában rokon a Petőfiével, de az Aurorának ugyanabban az 1823. évi kötetében jelent meg, amelyből több vers kapcsolatba hozható Petőfi zsengejével. A versforma is (egymást váltó hatos és négyes jambus) megvan Kisfaludy Sándor: „Barátság és szerelem ideje” elején, — s ez is ugyanott jelent meg (299). Nos, ezt az Aurora-kötetet — a többi kapcsolatba hozható zsenge tanúsága szerint — Petőfi vagy már Selmeceen, vagy Ostffyasszonyfán, ill. Sopronban olvasta, s erre az időre vall Kisfaludy Károly iránti érdeklődése is.

A versnek egyébként számos motívuma hitelesen beleillik a katonáskodás korába (ha nem határozható is meg: pontosan melyik szakaszába): az apa–fiú viszony, a honvág (l. *A Dráván*, → 20. sz. vers), a két Kisfaludy hatásának időszaka, még a versnek Pándi által petőfietlennek érzett „fellengzős, romantikus hangvétele és stílusa” is (51). Éppen ez a „petőfietlen” hangvétel és stílus, ez a Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt, Vörösmartyt, Bajzát utánzó, borúsan fennkölt hazafiság jellemzi a többi hiteles katonakori (vagy akkori fogantatású) verset is. Kisfaludyt, Vörösmartyt idézi a hazát a Dunában, Csepel mezőiben szemlélő magatartás is, melybe azonban belecsöppen már egy iz az „arany kalász hazájá”-ból, a „boldog róná”-ból is, sőt a kunyhók homályainak emlegetése mintha a költő szüleinek anyagi helyzetére utalna. Baróti szerint a Duna is a szülők akkori nyomorúságos lakhelye: Dunavece mellett „harsog”, oda képzei a költő a sírját, s oda, fölé, a „lágylult kebel”-lel megbocsátó apát (VU i. h.). Mezősi Károly újabb kutatásai szerint (Forrás

[Kecskemét] 1969. máj., 41—42) azonban a szülők csak 1841 tavaszán költöztek Dunavecseré, így — ha az utalás igaz —, esetleg csak később került a versbe. A lázadás nélküli megtörttség, a „szelíd halál” úgy jelenik meg itt is, mint a szintén a katonáskodás korát idéző *Alom*-ban (→21. sz. vers), mint a „szenvedések altatója”, mely átszenderíti — ezúttal nem az álomba — a halálba: „Egy boldogabb világba” Ugyancsak ezt az időt s ezt a lelkiállapotot idézi hitelesen a halálba — a valóságban is! — beletörődő magatartás.

Mindezek alapján nincs okunk kételkedni Petőfi szerzőségében, sőt abban sem, hogy a vers lényeges elemeiben a katonáskodás alatt — 1840-ben — keletkezett, valószínűleg vagy a gráci, vagy a zágrábi betegség idején. Fontos körülmény a vers jelenidejűsége, az élmény közvetlen közelsége. Megemlítendő még, hogy a vers a Salkovics-füzetben *A Dráván-t* is megelőzi. Ha ennek van valami jelentősége, ez Hatvanyt támogatja, hogy ti. a vers még Grácban keletkezett (l. feljebb). Mi magunk is hajlunk e felfogás felé.

Ugyanakkor viszont vannak a versnek olyan elemei, mozzanatai, melyek ezúttal is valamelyes későbbi átdolgozásra, későbbi költői magatartásra engednek következtetni. Ilyen talán az „arany kalász”, a „boldog róna”, a „harsogó Duna” emlegetése, ilyen a magát „bujdosónak” nevező magatartás: katonakorában nem bujdosó, nem is nevezi magát sehohol annak, — de újból „bujdosó” lesz a kétségtelenül későbbi, feltehetően 1841 eleji átdolgozott (!) *Elválás*-ban (*Vert az óra* . . . →25. sz. vers). (Igaz: *A visszatérten*ben a haza vándor [,] sorsharag úzte fiá-nak nevezi magát.) Baróti a fejelet, bonyolult s „idegen” versforma miatt úgy érzi: Petőfi a verset „1840 végén vagy 1841 elején írta” (i. h.), de — láttuk — ez a forma valószínűleg kölcsönzött, és a jambusok eléggé döcögnek (vö. pl. az 5., 8., 9., 25. sort), még akkor is, ha az *ai* szótag (átkai[t]) *aj*-nak ejtendő.

Mindez igen valószínűvé teszi Hatvanynak (II. 33) egy szellemes feltevését: azt, hogy a *Honvágy* azonos azzal *A jéghebel* c. verssel, melyet Delhányi Zsigmond bevallása szerint Petőfi írt neki és helyette a pozsonyi lyceum örömmünnepeére. A költeményt Delhányi fel is olvasta a lyceumi Magyar Társaság ülésén, tetszést aratott, a titkár — Szeberényi Lajos — az érdemkönyvbe is be akarja iratni, de Delhányi nem engedi, nem akar idegen tollakkal ékeskedni (46, vö. még Bev., →143). Ez csak 1841 tavaszán történelhetett — ahogy Delhányi is mondja —: az örömmünnepek a tanév vége felé szoktak lezajlani. (Sem 1840, sem 1843 tavasza nem jöhet tekintetbe.) Petőfinek ekkori pozsonyi tartózkodására l. 27. sz. jegyz. (→263). Az ekkori, mindössze 2—3 heti (1841. márc. 24—25 — ápr. 8—10: FPF I. 208, 214) tartózkodás, a régi barátok köre, a régi kalandok, emlékek felmelegítése, a diákmulatók és szűkösi anyagi helyzet alkalmas léggör *A jéghebel* szíveségből való megírásához — vagy (ami valószínűbb) kissé átdolgozott formában lemásolásához. Nincs semmi hihetetlen abban, hogy Petőfi ekkori részben desperált, közönyös és keserű, részben pajtáskodó hangulatában kiségti a hajból Delhányit s megírja (*leírja*) helyette a verset. Ezt Petőfi ismételtelen megteszi (Pozsonyban s később Pápan is, l. 42. ill. 113. sz. jegyz., →291, 400.). *A jéghebel*=*Honvágy* azonosságra nézve l. még Martinkó András: „Elvesztettnek hitt Petőfi-zsengék” (ItK 1965, 500—501). — Ha *A jéghebel* valóban azonos lenne a *Honvágy*-gyal, akkor nyilvánvaló, hogy Petőfi ekkor, ltt, Pozsonyban csak leírja a fejében vagy akár papiroson kész költeményt, szokása szerint — kisebb-nagyobb módosításokkal. A Salkovics-füzetben volt — s jelen kiadásunkban közölt — változat ebben az esetben az átdolgozott forma lenne, ami azt jelentené, hogy Petőfi vagy nem is küldte el Salkovicsnak a vers kéziratát 1840-ben (ami valószínű), vagy Salkovics másolata (1841 végén, 1842-ben) az átdolgozott változat alapján történt. Ezt a feltételezést elfogadva, megoldódnának a vers eredeti élményi s mű-

vészi-esztétikai atmoszférájából kiugró elemek problémái is. De megoldód-
 nék Hatvany ellentmondása is, hogy ti. Petőfi e verset 1840-ben Grácban
 írta, majd meg *A jégkebel* címen 1841 tavaszán Pozsonyban. Ez utóbbi helyen
 és időben Petőfi már joggal nevezi magát bujdosónak, érthetővé válik a
 hazai táj élményi közelléte s az a különös körülmény is, hogy az atyai átok,
 mely a 8. sorban egyszerre már kifejezést nyert, a 24—25. sorban egyszerre
 csak újra előkerül. Ez az átdolgozás — még ha megtörtént is — nem lehetett
 nagyon lényeges, másrészt *A jégkebel*-ről semmi közelebbit nem tudván, a
Honvágy-gyal való azonosítása csak feltételezés, — ezért a verset 1840-re
 datáljuk.

Ha pedig a két vers azonossága: feltevés, akkor bizonyos — nem jelentős —
 esélyt kell adnunk annak a lehetőségnek is, hogy *A jégkebel* — Petőfi elve-
 szett verse. Erről részletesebben l. Bev. (→144).

Magyarázatok

Ha közvetlen hatásról talán nem is lehet szó, mégis megemlítenélőnek véljük,
 hogy az 1830-as évekből származó két ifjúsági-önképzőkori kötetben is meg-
 jelenik két olyan vers is, mely Petőfi *Honvágy*-ával sok rokonzonást mutat.
 Az efféle kiadványokkal jó ideig még szinte jobban kell számolnunk, mint
 az országos hírv nagy költők műveivel: ezeket a Magyar Társaságok meg-
 küldik egymásnak, a tagok mohón olvassák. A két említett kiadvány közül
 az egyiket („Kis Koszorú vagy a . . . selmeci . . . Magyar literatúrai Tár-
 saság' zsenge Munkái közli Homokay Pál Selmecen", 1832.) Petőfi
 egész bizonyosan ismerte, s a másikat is („Lant. Kiadta Péczeli József.”
 Debrecen, 1835) valószínűleg.

Az elsőben (id. m. 199—201) olvasható H. P.: „Barátnémhoz a' távolból”
 c. vers, mely — a „barátnét” a hazával helyettesítve — összevethető Petőfi
 versével:

„Feléd! feléd terjengnek karjaim
 A távol' ködös homályából;
 Feléd! feléd zengenek ajkaim
 E' kebledtől messzi hazából.”

Ez az indítás, s a vers végén itt is feltűnik a remény, hogy majd meglágyu
 — a lány szíve persze.

A másodikban (id. m. 147—148) Nagy Imre versének még a címe is „Hon-
 vágy”, indítása pedig:

„Hazám! feléd sohajtok,
 Feléd te Békehon!”

Ám feltehetően mindkettő közös forrása Bajza: „A számüzött” (Aurora
 1830), melyben a fenti sorok meglepően rokon formában jelentkeznek:

„Feléd, feléd
 Szeliden intő messzeség
 Reszketve nyúlnak karjaim

— — — — —
 Mindig feléd csak
 Te messze szép világ!”

A „messzeség”, a „messze szép világ” később „Dicső, dicső hon!”, „szép
 tündérvilág” lesz, melynek szépségei „csak a sejtés homályiból | Csillámla-
 nak”, sőt még az „arany” jelző is előfordul:

„De ott tebenned,
Árany vidék,
Az idvezület
Forrása csörgedez.”

Megemlíthető még, hogy ugyancsak „Honvágý” címen olvasható a Társalkban (1839. 37. sz. máj. 8.: 145) Cselejfy [Erdélyi János] verse.

Petőfi prozódiai eljárására nézve l. 36. sz. jegyz. (→283).

Szövegváltozatok

6. VU Dunának [mint feltehető sh.-t, javítottuk]
14. VU rendelé [meghagytuk a tárgyias igealakot, amely-bár a „Melyet” után szokatlan — — nem hibás, csak régies]

20. A DRÁVÁN

Kézirat

Mint a Salkovics-füzet (l. erre 13. sz. jegyz., →219) többi darabjainak, ennek kézirata is elkallódott. Ez annál nagyobb kár, mert a költeményről — a végén már csak erről — Salkovics Károly 1894-ben határozottan állította, hogy Petőfi sajátkezűleg írta le és küldte el neki 1840 tavaszán Horvátországból Sopronba: a közlő Baróti Salkovicsnak valami jegyzeteiről beszél, s ebben Salkovics csak *A Dráván-t* „említi [. . .], mint olyat, melynek eredeti kéziratát bírta”. (L. Baróti Lajos: „Ismeretlen ifjúkori költemények Petőfítől.” VU 1897. jan. 17.: 34.) A másolatfüzetben Salkovics Károly versünk mellé is odaírta (zöld ceruzával) Petőfi nevét, s ez — Baróti szerint is — azt mutatja, hogy a verset határozottan Petőfiének tartotta. Az eredeti kéziratot Salkovics „valamelyik ismerőse — talán Orlai elkérte tőle” Ó lemásolta, de a másolat is megsemmisült a Baróti-hagyatékkal együtt 1944—45-ben.

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 34, Baróti Lajos id. cikke keretében. (Vö. még 13. sz. jegyz., →220.) Kötetben először: PSÖK [1898.] 3. NK 701, az 1840. évi zsengék közt.

Keletkezés

A költemény címe alá írt *Marburgnál* megjegyzés megkönnyíti a keletkezés körülményeinek megállapítását s a vers keletzését is. A *Galga partíhoz* keletzéséből tudjuk, hogy 1840. máj. 1-én a költő Grácban van (l. 18. sz. jegyz., →235). A Nagy Imréhez írt 1840. ápr. 30-i levél további részleteket közöl: Petőfi zászlóalja márc. 30-án érkezett Grácba, itt értesülnek arról, hogy a Gollner-ezred új állomáshelye — Bregenz, Tyrol helyett — Zágráb, Károlyváros: Horvátország. A Bregenzben állomásozó ezredtörzs máj. 1-én már el is hagyta a várost Zágráb és Károlyváros rendeltetéssel. Az újonc zászlóaljnak — Petőfi tudomása szerint — azon parancsokat van hagyva, hogy két héttel előbb, mintsem az ezred, érjünk Zágrádba. E szerint még mintegy Junius *relejtig Graecben maradunk* (VP VII. 10). Ti. ők közelebb voltak Zágrábhöz, bevárták a Bregenzből induló ezred- és zászlóalj-törzset (elhez valószínűleg Sumoborban jún. 16-án csatlakozott a soproni—gráci transzport. Dienes A.: „A fiatal katona.” TanPet 31—32). Petőfi azonban nem. Ó május—június hónapban tifuszban („Nervenfieber”) fekszik a gráci helyőrségi kórházban.

Az ezredparancs szerint (melyet Baróti Lajos közölt: „Petőfi katonáskodásáról. — Újabb adatok.” — It 1912. 382) május 24-én adták át a helyőrségi kórháznak. Pontosan nem tudjuk, meddig feküdt ott (mindenkitől elhagyatva), de a későbbi felülvizsgálati lelet május—június hónapot említi. („Hat im Monate Mai u. Juni d. J. das Nervenleber zu Grätz überstanden und in Folge dessen nebenstehende Krankheitsformen überkommen”, id. FPÉ I. 186.) Így valószínű, hogy július első napjaiban indíthatták útba zászlóaljához egy beteg-transzporttal (Dienes: i. m. 32). Ekkor a Grácból Zágrábba vezető út során a transzport eljutott a Dráva melletti Marburgba, itt pillanthaták meg a Drávát, s ez a hazai emlék fakasztotta fel a kis költeményt. „A transzport talán vízi úton hajózott lefelé a Dráván” — veti fel Dienes A. (uo. 32), de erre bizonyíték nincs és feltételezni sincs ok: sokkal inkább kibuggyanhatott a költemény a Dráva hirtelen megpillantásakor s hamaros elhagyásakor. A vízbe szórt, a folyó hajjaira bízott virágfüzérrel üzen a költő haza, a hazának, melytől „a sors zivatarja” megint messzebb sodorja. Mivel a transzport július közepe táján érhetett Zágrábba, a költemény keletkezésének ideje 1840. júl. 5—10-e közé tehető.

A kis költemény minden vonásával a hiteles katonakori költemények közé tartozik. A hely megjelölésén kívül emellett szól a pszichológiai egyidejűség, az élmény érezhető közelsége, nemkülönben a nyelvezet s a kissé feszes verselés is. Bár az önkifejezés őszinte-közvetlen hangjai csak itt-ott törik át az iskolás pózt, az érzelmes gesztust, — maga az érzés, a helyzet s az önszemlélet őszinte s vallomás erejű.

Nem nehéz a fiatal katona lelkiállapotát elképzelni: testileg sincs még rendben, járóképes ugyan, de a tífusz következményei korántsem múltak el (l. a „Superarbitrirung-Liste” imént idézett kifejezéseit). Tyrol és Svájc meg Olaszország helyett Zágrábba mennek. Erről a már ismételten idézett, Nagy Imréhez szóló levélben ilyen keserűen ír Petőfi (még Grácból): *A sors nekem nem akar kedvezni, minden léptemet, tettemet gáncsolja, Tyrolból — talán övökre — kitiltott; már Horvátországot is elfogadja, mert másfél év múlva onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk. Ha ez megtörténik, némiképp feledem Tyrolt* (VP VII. 10). Ekkor, július elején némi szerencsével akár Pest felé is menetelhetne, ti. a 3. zászlóalj éppen oda indult. — Petőfi azonban az 1. zászlóalj 1. századába tartozott.

Minden érzelmi, életrajzi igazsága mellett is azonban Petőfi később látja a verseike gyöngöségeit: nem veszi fel 1841-ben összeállított kisebb gyűjteményeibe (*Lanc Versei*, Neumann-füzet), nem hozza elő Pápán sem, Pozsonyban sem. Ez is amellett szól, hogy az eredeti kéziratot küldte el Salkovics Károlynak — ha nem is 1840 „tavaszán” —, aztán megfélekedhetett az egésszről. Ekkor, 1840 júliusában azonban még fontosnak látszhatott előtte, hogy jelt adjon magáról — mint költőről is — és éppen Salkovics Károlynak. Most, amikor kis híján jeltelenül elföldelik a gráci katonai temetőben, amikor már-már igaza van Salkovics Péternek, hogy „Sándorból” úgysem lesz semmi (l. 7. sz. jegyz., →206), úgy érezheti: jeleznie kell a Salkovicsoknak, hogy él, sőt ír: költő, lesz belőle valaki. És talán a versek Salkovics Károlytól eljutnak Tóth Rózához is, aki — egy nyugalmazott huszárörnagy lánya! — a félnék kamasz helyett egy országokon át menetelő s költői érzelmes gesztust végrehajtó katonát, egy férfit, egy hazafit („a honáért lángoló kebelt”) fog látni maga előtt. Akit hiába ebrudaltak ki a Salkovics-portáról, megáll a maga lábán, nem szorul más kenyérére — s talán még katonai karriert is csinál.

Versünk erősen emlékeztet Vörösmarty „A csermelyhez” c. költeményére (Aurora 1830), s a hasonló helyzet és több azonos kifejezés rokonítja ugyan annak „A patakhöz” c. versével is (uo. 1833).

Magyarázatok

Marburgnál: az egykor Stájerországhoz tartozó város ma Maribor néven Jugoszláviához tartozik (Szlovénia tartomány).

4 *hazámba ért*: Marburg akkor légvonalban mintegy 60—70 km-re volt a magyar határtól.

Szövegváltozat

9 *ilyen*: a kéziratban feltehetően „ilyen” (?„ijjen”) volt, ezt kívánná a metrum is.

21. ÁLOM

Kézirat

(OSzK—Fond VII. 88. sz. Az ún. Neumann Károly-féle füzetben, az utolsó oldalon, két hasámban. Aláírva: *Sólyom Sándor* (s utána többszörösen elkarnyarított cirkalom). Autográf, de elkapkodott, laza vonalvezetése valami sietségre vall. Maga a „füzet” kb. félret nagyságú (24×15 cm) rajzlapból van összehajtvá—összeragasztva. Az első lapon a süketnéma ABC 15 jele. Ezt a rajzlapot, ill. a rajta levő süketnéma ABC-t Petőfi még Aszódon, 1836-ban „az iskolai könyvtárból kivett s általunk szorgalmasan olvasott „Műlétár» című képes újságból rajzolta ki és adta volt nekem” — mondja Neumann Károly 1880. okt. 27-i keletű levelében: VU 1880. nov. 7.: 741. (Az eset, mint Ferenczi az aszódi kölcsönzési naplóból megállapította, 1837 szeptemberében történt: PetMúz 1890. 1. sz. 6. h. A süketnéma ABC-re vonatkozólag l. VP VII. 624.) — A kézirat fénymásolatát l. 3. sz. mell.

A kettéhajtott rajzlapon levő verseket Petőfi 1841 őszén (szept.—okt.) Pozsonyban írta le barátjának, egykori aszódi szállásadónője fiának, kedvelt és tisztelt iskolatársának. Mint kész verseket írja le. Neumann világosan arról beszél, hogy Petőfi e verseket könyv nélkül tudta, s ekkor, itt Pozsonyban csak leírta őket: „Midőn [. . . 1836 után] mintegy öt évvel később Pozsonyban nálam tartózkodott, már jókora verskészletéből több darabot elszavalt nekem. — »Le vannak e ezek írva?» — kérdém. — »Nincsenek!» — Mondá ő — »minek? tudom mind könyv nélkül is». «No hát akkor ird le az én kedvemért!» kérémm” —, s amikor Petőfi elé tette a „híven megőrzött” rajzlapot, az egyfolytában írta rá verseit (VU i. h.). Petőfi ugyanekkor adta át Neumann-nak a *Lanc Versei* c. kis kéziratot versgyűjteményét (l. 6. sz. jegyz., →198), s amikor Neumann hírt ad a *Lanc Versei*-ről, hozzátesszi: „E füzetkén kívül, melyet már megírva hozott volt magával Pozsonyba, még más négy kész versét is leírta számomra. Címeik: »Az órágyhoz», »Bosszu», »Elválás», »Álom», mindegyik Sólyom Sándor névaláírással” (VU 1880. szept. 5.: 590). Levelének kelte: Arad, 1880. aug. 25. (Egyébként a négy vers közül *Az órágyhoz* — Neumann leírásával ellentétben — *nincs* aláírva.) A rajzlapot tartalmazó borítékon ez a kéziratírói feljegyzés áll: „Neumann Károly nyug. lelkes ajándéka. 1880. nov. 12.”

Ami az aláírást illeti, feltűnő, hogy Petőfi ezt az álnevet csak a Neumann Károlyval kapcsolatos versek alatt használja. A választás indokairól semmi közlelőbbit nem tudunk, Neumann K. sem nyilatkozik róla. A fent leírt kéziratlapon kívül, melynek keletkezési ideje (természetesen nem az ekkor lemásolt darabok keletkezéséé) a fentiek szerint 1841. szept.—okt. hónapja, még egy helyen találkozunk Petőfinek ezzel az álnevével, ugyancsak saját

kézírásában: a Neumann emlékkönyve számára írt [*Szerettek, mint a hold.* ...] c., Selmec, 1841. ápr. 17. keltezésű emlékvers alatt (l. 28. sz. jegyz., →264). Az álnév ismert adatai tehát 1841-re esnek. Jelképi eredetéhez nem férhet kétség: ilyen jellegű volt a *Borostyán Sándor* név, amelyet Petőfi 1842 őszén, székesfehérvári színész korában használt (l. 77. sz. jegyz., →381), s talán ilyen az 1841. évi *Lanc* is, amely a *Lanc Versei* c. kézirat címében fordul elő (l. 6. sz. jegyz., →199). Megenlítjük itt, hogy Petőfi *Távolból* c. költeményében — a szülői otthonától való ezévi elszakadásának képeit idézve fel, a *Vágyaimnak sólyomszárnya* kifejezést használja (vö. 90. sz. jegyz., →420).

Megjelenés

VU 1880. nov. 7.: 741, „Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből” c. cikk keretében, Neumann Károly kísérő soraival (l. feljebb: Kézirat). Kötetben először PSÖK 1882. NK 636, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt. (A HP III. 479 már az 1840-es zsengek között hozza.)

Kelethezés

Mint a Neumann-féle füzet valamennyi verse esetében, ezúttal is csak annyi bizonyos, hogy Petőfi 1841 őszén írta *le*, mint kész verset. De mikor írta *meg*, s a feltételezett időben mindenestül ma ismert formájában írta-e *meg*? E kérdésre a HP utáni kiadások és monográfiák meglehetősen egyöntetűséggel ezt a választ adják: 1840-ben, a katonáskodás idején írta Petőfi, mikor betegen fektült a katonakórházban (legfeljebb a hely tekintetében vannak nézeteltérések). Így BarHP 41 is: „Úgy látszik, 1840-ben készült, abban az időben, mikor Petőfi betegen fektült a kórházban.” FPÉ (l. 150, ** jegyz.) szerint: „grázi vagy károlyvárosi [ő még úgy tudta, hogy Petőfi Károlyvárosban állomásozott, l. alább — Szerk.] betegsége idejére mutat (1840)” Így keltezési különösségről azonban meg kell emlékeznünk: nem beszélve arról, hogy a kiadások egy része — többnyire címlapkiadás lévén — még sokáig az 1841-es zsengek közt hozza, — az 1900-as évek körül olyan kitűnő PSÖK-kiadások, mint a Horváth Cyrillé (1900, ill. 1903), a Barótié (!) (1900) vagy a Badics Ferencé (1906) versünket 1839-re keltezik, ilyen kérdőjellel „(Östfi-Asszonyfa?)” Ennek magyarázata csak az lehet, hogy a versben emlegetett „kór”-t s lázálmot csak a szerelem okozta lelkiállapotnak tulajdonították. — A Kardos Albert-féle „Új népies és ifjúsági teljes kiadás” (Debrecen, 1909) óta azonban a vers visszakerült az 1840-es zsengek közé így 1921-ben VoimP (25—26) s a VP¹ és VP is 1840-re keltezi, a jegyzetben e megjegyzéssel „Katonáskodása idején írhatta” (303, ill. III. 354). Mivel Petőfi katonáskodása egy éve alatt két alkalommal is volt katonakórházban: először Grácban, 1840. máj.—jún.-ban, másodszor pedig Zagrábban, 1840. okt. és 1841. febr. között, a hely tekintetében általában nem nyilatkoznak, egyedül Dienes András állítja határozottan, hogy a vers „a zágrábi katonakórházban” született („Petőfi Vas megyében.” Vasi Szle 1961. III k. 62; 28. sz. jegyz. és Dienes: FP 346).

Az kétségbevonhatatlan, hogy az *élmény* (s talán a vers fő lírai gondolatmenetének megfogalmazása) a katonakori betegség idejére vezethető vissza, — de mindenképpen a betegség *utánra*. A retrospektív, visszatekintő alkotó helyzet egészen nyilvánvaló (vö. pl. a múlt idejű igealakokat), a kérdés csak az: mekkora időbeli távolság lehet az élmény és a retrospekció (azaz a megfogalmazás) között. Erre nézve semmiféle külső érv nem áll rendelkezésünkre, a később felhozandó belső érvek alapján azonban afelé hajlunk, hogy — je

lenleg ismert formájában! — a vers aligha akkor keletkezett, „mikor betegen feküdt a kórházban”

Láttuk, hogy Petőfi két alkalommal is kórházba került egyéves katonáskodása alatt. Gráci napjait, onnan való távozását s Marburgba érkezését már feljebb vázoltuk (l. 18, ill. 20. sz. jegyz., →235, 241). A beteg-transzport július közepe táján érkeztetett Zágrábba — és nem Károlyvárosba! Petőfi csak korábban gondolta úgy, hogy Károlyvárosba mennek: *Az 1^{sb}, 2^{dik} és 3^{dik} Compánia menend Karistadiba, s így én is (az 1^{sb} Compániával)* (levele Nagy Imréhez Grácból 1840. ápr. 30. VP VII. 10). Bár különös és szinte érthetetlen, hogy mindazok, akik jó emlékezettel idézik Petőfi későbbi beszámolóit katonáskodásáról, egytől-egyig Károlyvárost emlegetnek (Orlay, Sass István), Zágrábról soha szó sem esik. Valójában Petőfi csak szept. 26–okt. 2. között van Károlyvárosban az őszi hadgyakorlaton, de már itt vért köp, mire visszaviszik a zágrábi ezredkórházba. Az egész őszt és telet a kórházban tölti. Egy emberséges orvos, dr. Römer felfigyel a betegségében is folyton olvasó, de életűnt, vézna közlegényre, aki műveltségével s érdeklődésével kiemelkedik társai közül. Maga veti fel Petőfinek a leszerelés lehetőségét („Barátom, [. . .] az ön helye nem itt van, akar szabad lenni?”

nűre Petőfi: „nekem másutt sincs többet reménylenem mint itt, s ezért mindegy akárhol legyek”: Orlay kéziratot feljegyzése OSzK—Fond VII. 152. sz. 5 — de Károlyvárosba lokalizálva), — és szolgálatképtelenségét nyilatkoztatja. (Ennek a letargiás hangulatnak némiképp ellentmond Petőfi saját, későbbi vallomása, aki — már idézett — német nyelvű önéletrajzában 1846-ban azt mondja: *Als er gerade desertiren wollte, zum Glück wurde er entlassen durch die Hülfe eines Arztes.* VP V 164.) Az 1840. december 12-i ezredparancs arbitrálásra (vizsgálatra) küldi, ez dec. 23-án történik meg, majd felülvizsgálatra 1841. január 15-én. A „Superarbitrungs-Liste” körképe („Aerztlicher Befund”): „Schwächlicher Körperbau, Anlage zu Lungenleiden u. Erweiterung der Herzgefäße”, azaz gyenge testalkat, hajlam a tüdővészre s szívátágulás (Dr. Sass István: „Petőfi mint obsitos.” VU 1884. márc. 23.: 182—183; Dienes András: „A fiatal katona” = TanPet 33--37).

A két betegség közül az első, a Grácban átszenvedett tifusz a testileg súlyosabb, a zágrábi viszont lelkileg nehezedik nagyobb súlyral a költőre. Miindenesetre, ha az élmény eredetét nézzük, valószínűbb a gráci keletkezés: egyrészt a tifusz inkább jár lázas álmokkal, mint a tüdővészre való hajlam, véznaság és szívnagyobbzás (ez utóbbira viszont jobban illik az „elcsigázott test, elborult kedély”: Sass I.: i. h.), másrészt hiányzik belőle a Zágrábban természetszerűleg bekövetkezett „minden mindegy”, „nincs mit reménylenem” lelki állapot, ellenkezőleg a költő „a fájdalom, a fene kin” túrást is vállalja, abban a reményben, hogy *Majd égi való jön az álmak után.*

De még ha kétséget nem tűrően bizonyítani tudnók is az élmény keletkezésének helyét, ez semmi közelebbit nem mondana a vers keletkezését illetően. Erre vonatkozólag az egyetlen támpont, hogy 1841 őszi Pozonyban, ott helyben írja le a verset Neumann Károly számára. (A helyesírás: pl. *olly, t'* hasonlóképpen erre a korszakra mutat, már nincs „ojj” forma.) Idéztük már Orlay megbízható emlékezését arra vonatkozólag, hogy Petőfi sok verset, melyeket Asszonyfán, Sopronban (1839—1840), katonáskodása lelején, majd rövid 1841 márciusi pápai tartózkodása alatt írt, „inkább csak erős emlékezetében hordott, majd nekiülve egy füzetbe összeszedett, majd meg összetépte, némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával meg újra összeírta” (OriAd 18). Mióta hordta Petőfi „erős emlékezetében” e verset, milyen átdolgozásokat végzett rajta, — még csak megközelítőleg sem lehet megmondani. Az azonban elég valószínűnek látszik, hogy a versben többféle van, különböző nyelvi forma, verstani fejlődési korszakokból; az első

strófa xabba rímképletű 4-es és negyedfeles trocheusokból áll, a 4 rövidebb négy soros strófa jambikus lejtésű (xaxa), az utolsó négy sor viszont páros rímű anapesztusokból (vagy — ütemelőzővel — daktilusokból) áll. E bonyolult sor-, versszak-, ütem- és rímképlet kétségkívül későbbre mutat a katonászkodás idejénél. Ahogy későbbre mutat a csendes hervadás, a szelíd éj leszállása a szenvedésre, a földi valóság helyébe a kölcseyes „égi való” állítása, melyben Pándi (52) vitathatatlan Vörösmarty-reminiszcenciát is lát. Nem mintha a bajzai, s Vörösmartyt követő mozzanatok nem jelentkeznének már Ostffyasszonyfán is (Pándi 40—44), de korántsem jellegadó formában s ezen indítékok megszaporodásának érvét az elemző tanulmányok a HP és VP datálásának elfogadásából merítik. Ez a fajta költői magatartás azonban, mely a szerelmi csalódást lázadás, fizikai gyötrődés, konkrét szavak naturalizmusa nélkül, az álomban megszépítve, az álombeli elégtételt elfogadva ábrázolja, éli át, „az irodalmi élmény fölénye az életélménnyel szemben” (Pándi 44), nem jellemző sem a hiteles ostffyasszonyfai, sem a hiteles katonászkodás-korabeli versekre. Megjegyzendő, hogy az utolsó sorban előlegezett „égi való” már nem konkretizálódik egyetlen lányra, hanem általában az „íly álmak”-ra, a szerelemvágyra általában, amikor is „a szőke lány” már behelyettesíthető mással is. Ez is az eredeti, konkrét szerelmi élmény elhalványodását, ellégiesülését, pusztá névtelen szerelemvágygá alakulását — s a megfogalmazás későbbi idejét — jelzi. Ezúttal is csak azt mondhatjuk: a vers egy-egy sorát, fordulatát, talán lírai gondolatmenetét Petőfi már Grácban (vagy Zágrábban) megalkotta, de 1841 ősze előtt bizonyosan átdolgozta a közben elért költői fejlődés eredményei alapján. Érdemes megjegyezni, hogy a Neumann-füzetben a vers a *Boszú és Elválás* c. versek után következik, ha ezt tekintetbe vennénk, a verset — mostani formájában — 1841 nyarára keltezhetnénk, annyi még így is bizonyosra vehető, hogy a *végző megformálás* időpontja nem lehet korábbi 1841 tavaszánál. A vers hangulata, sok fordulata éppen az 1842. febr.—márciusból való *Ideal* (→53. sz. vers) felé mutat.

Magyarázatok

A vers kétségkívül összevethető a *Honvágy* jegyzetében (→19. sz. 240) említett H. P.: „Barátnémhoz a' távolból” c., a „Kis Koszorú”-ban (Selmei 1832. 199—201) megjelent verssel. A lány ott is álomban jelenik meg, letörli kedvese verejtékét, csókolja, pedig az

„Érted égő szerelmi vágyimnak
Tán már nem is érzed lángjait.”

A vers végén itt is felmerül a remény: majd meglágnyl a lány szíve.

- 1 *Kór*: a. m. beteg, a kor szépirodalmi nyelvében széltiben használatos, Vörösmartynál is.
- 7 *A szőke lányt*: kétségkívül még mindig Tóth Róza, akit a következő két sor még jobban konkretizál: a valóságban is „hideg” volt a költő „szíjje iránt”.
- 16 *Mézcsokjait*: az összetétel két szava: méz—csók talán a *Méz és csók* (l ennek jegyzetét, →41. sz. 290) keletkezésének időbeli közelségére mutat — Viszont a versünkkel rokonított, 1842. febr.—márc.-ból való *Ideal* (→53. sz.) az álombeli — de itt élő, hús—vér—csókokat már így festi *Hímsd e sorvadó ajk égető tüzére | Szellemcsókot!*

Szövegváltozatok

- 1 K *fajdalmaimnak* [értelem szerint javítottuk]
3 K *szelíden* [az n m-ből jav.]
18 K *És* [az É C-ből jav.]

22. A VISSZATÉRT (? *Viszonzlátás*)

Kézirat

Pécs, Egyetemi Könyvtár — Kézirat-gyűjtemény, a Pécsi Aurora 1843. szerkesztési iratai között, Balogh Károly-féle hagyaték 8. l. Szeberényi Lajos kézírása. A kézirat leírását, eredetét, tartalmát l. 3. sz. jegyz. (→189).

Megjelenés

Szabad Nép 1956. máj. 24.: 4 és It 1956. 2. sz. 133—134, Hernády Ferenc: „Petőfi három ismeretlen verse és a »Kuruttyó« egy változata” c. cikk keretében, uo. fénymásolat is. Kötetben először PSÖK 1960. Hel IIII. és PSÖK 1960. Szépirod 658.

Keletkezés, hitelesség

A Balogh Károlynak elküldött Szeberényi-féle kéziratban (l. alább) a vers azok közé tartozik, melyek alatt Petrovich Sándor aláírás van (Szeberényi keze írásával), s mivel ugyanez az aláírás vonatkozik az előtte található *Kuruttyó*-változatra is, mely minden kétséget kizáróan Petőfi-vers, *A visszazárt* hitelessége sem vonható kétségbe. A hiteles Petőfi-versek között hozzák a fentebbi első kiadások is (szemben az *Aldozat* és *Bü* címűekkel).

A hitelesség mellett szólnak belső érvek is: a versben Petőfi hangjára vall leginkább az ostffyasszonyfai, katonakori munkákban is gyakori „sorsharag” emlegetése, az életrajzi helyzet élményisége, — és a Vörösmartya emlékeztető fordulatok is („szózatot ajka”). A hazai föld szeretetének — egy számkivetett helyzet ellentétében — ugyanaz az őszinte, sablont áttörő szenvedélyessége nyilvánul meg benne, mint a *Honvégy*, *A Dráván* c. (→19, 20. sz.) versben.

Az élmény kitoró közvetlensége, a felszabadultság meghiúsult, ünnepélyes hangulata önként kínálja azt a feltevést, hogy a vers közvetlenül a katonáskodás után, a hazai földre lépés idején, esetleg Sopronban az obsit várása alatt vagy annak megkapása után keletkezett (így Hernády: i. h. 140, VP VII. 645—646), de mindenképpen az 1841 februári hazatéréssel kapcsolatos. Petőfinek utolsó katonakori heteire nézve l. 21. sz. jegyz. (→245). Az 1840. dec. 23-i vizsgálatot — miközben Petőfi a kórházból visszatér a laktanyába — felülvizsgálat követi, és megerősíti a korábbi véleményt, így 1841. január 25-én további szolgálatra alkalmatlannak nyilvánítják, a hadsereg kötelékéből elbocsátják, s 1841. február 10-én egy transzporttal a soproni pótkeret-höz indítják leszerelésre és az obsit kiadására. Az idevágó kutatások (Dr. Bayer Ferenc: Petőfi katonáskodása. Koszoru 1879. II. 272—276, Baróti: Petőfi katonáskodása. — Újabb adatok. ItK 1912, 383 és Dienes A.: „A fiatal katona.” TanPet 38) szerinti időpontok s a valószínű hazatérési útvonal alapján Petőfi bizonyára Nagykanizsa táján lépett újból hazai földre 1841. febr. 15-e körül (febr. 22-én már bizonyosan Sopronban van). Elképzelhető,

hogy a vers itt és ekkor keletkezett, bár valószínűtlen, hogy a nehéz menet alatt, a betegség után akkor mindjárt papírra is vetette volna a költő. Valószínűbb, hogy ez csak Sopronban (esetleg csak Pápán, március első felében) történt meg. Az azonos forma is anélkül szól, hogy egyidős *Az őrágyhoz* c. verssel: a klasszikus forma mindkettőben a kulturáltabb életformához való visszatalálásnak és — talán — az iskolára való tekintésnek eredménye. Ennél későbbre a keletkezés nem tehető (a PSÖK 1960. Hel. keletkezése: „? 1841. március?—április?”), mert a verset Petőfi 1841. március végén—április elején már át is adta Szeberényinek Pozsonyban (a Pápán márc. 10-én írt *Kuruttyó*-val együtt). Arról nem lehet szó, hogy esetleg később küldte meg Szeberényinek, hiszen Petőfinak 1842. júl. 7-i leveléből tudjuk, hogy közben nem leveleztek.

Az *Aldozat* és *Bú* kapcsán részletesen szóltunk arról, hogyan állított össze Szeberényi — a Petőfi verseket lemásolva vagy diktálás után leírva — e két versből, két saját versből, továbbá a *Kuruttyó*-ból és *A visszatért*-ből egy kis kéziratköteget, hogyan és mikor küldte el azt Balogh Károlynak a Pécsi Aurora számára. Abból a tényből, hogy Balogh Károly *A visszatért* címe mellé (s csakis anélkül) odaírta az 1842 évszámot, Hernády Ferenc is (133). VP VII. (646) is arra következtet, hogy e verset Balogh Károly fel akarta venni az 1842-re tervezett, de csak 1843-ra (1842 őszén) megjelent almanachjába. Valamilyen oknál fogva azonban a Szeberényitől beküldött versek egyike sincs már az 1841. aug. 21-én benyújtott cenzúrapéldányban sem, s nincs természetesen az almanach (Pécsi Aurora 1843. Szerk. B—gh Károly. Pécs 1842.) ez egyetlen megjelent kötetében sem. (Erre nézve l. még 3. sz. jegyz., → 190.)

A VP-nek (VII. 646) az a véleménye, hogy Petőfi később megfeledezett e verséről (vagy talán elégedetlen volt vele) — ahogy megfeledezett az *Aldozat*-ról és *Bú*-ról is —, mert sem az 1841 tavaszán—nyarán összeállított *Lanc Versei* közé, sem az 1841 őszén Neumann Károly számára lemásolt füzetbe (l. 6. sz. jegyz., → 198, ill. 21. sz. jegyz., → 243) nem vette fel. Ez annál különösebb, mert a *Lanc Versei* közt ott található a *Kuruttyó* egy másik változata. Aligha valószínű, hogy Petőfi többre értékelte volna a *Kuruttyó*-t, mint *A visszatért*-et. A kihagyás egyaránt jelenthet elvetést és — későbbi átdolgozásra, felhasználásra való megőrzést: azaz többre értékelést is.

Véleményünk szerint *A visszatért* esetében ez utóbbiról van szó. Kényszerítő erővel tolu fel ugyanis egy olyan feltevés, hogy *A visszatért* azonos a később, Pápán — legalábbis cím szerint — újra felbukkant *Viszontlátás*-sal. Ez utóbbiról csak annyit tudunk, hogy Petőfi a pápai képzőművészeti társulat XXX. ülésén, 1842 tavaszhoz (ápr.) 20-án olvasta fel: „Munkát olvasott Petrovics Sándor: *Kuruttyó* c. balladát, *Heliconi zárándok*, *Viszontlátás* [!] és *Hattyúdál* c. lyrai dolgozatokat, bír.[áló] Dömjén. Az első kiigazítás végett visszaadatott, a második és harmadik műnek [= *Heliconi zárándok*, *Viszontlátás*] epigrammá dolgozása ajánlatotott, az utolsó érdemkönyvre méltónak ítéltetett” (Pápai Jegyzőkönyv, 48. l.). Feltűnő, hogy a *Viszontlátás* itt éppúgy együtt szerepel a *Kuruttyó*-val, akárcsak *A visszatért* a Szeberényi-féle kéziratban. Az is valószínű, hogy amott is a hazai föld viszontlátásáról van szó: ekkor, 1841 elején, szüleinek meg pozsonyi barátainak viszontlátása előtt más „vizontlátás” nem jöhet szóba, csak az újból a hazai földre lépés nagy élménye, — akkor pedig ugyanazon témával aligha foglalkozott két költemény. Az, hogy a bíráló Dömjén Ferenc egy epigramma lehetőségét látja a *Viszontlátás*-ban, feltevésünk mellett szól, hiszen *A visszatért* formáját, szerkesztését, mondanivalóját tekintve, ebben a formájában is epigrammatikus jellegű. A *Füstbe menti terv*-et előlegezi azzal, hogy a hazáját viszontlátó költőt úgy elfogja a meghatottság, hogy „Szólni akar sokat és szépet”, de „c

szent órában szózatot ajka kilialt". Ezt a csattanót Petőfi itt még két laza sorral ellaposítja, — indokolt tehát a lerövidítés, az epigrammatikus csattanó kiélezésének igénye a bíráló részéről.

Petőfi az 1842 tavaszi bő termés idején korántsem csak akkor írt versekkel áll elő (a képzőművészet ülésein és pályázatain sem!), hanem — talán nagyobb részt — korábban, olykor éppen a katonáskodás idején fogant s most formába öntött vagy átdolgozott versekkel is (*Kurultvó, Vándordalok, Heliconi zarándok, Újság*, talán a *Lehel [Mennydörg az óriás kiirt . . .]* stb.). Ahogy 1841 tavaszán — nyarán sokszor az ostffyasszonyfai és katonakori élményekhez, helyzetekhez nyúl vissza. Több ilyen átdolgozás van a *Lanc Versei*-ben és a Neumann-féle füzetben is (*Elválás [Vert az óra . . .], Epigramm. I* bizonyára a *Honvágy, Alom*). Feltételezésünk szerint a *Viszontlátás* is egy ilyen átdolgozott forrása lehetett *A visszatért*-nek. (I. Martinkó András: „Elvesztettnek hitt Petőfi-zsengék.” ItK 1965. 502.)

Magyarázatok

- 1—2 A hazából való távozás és oda visszatérés tematikája az Athenaeumbeli hazafias és szerelmi líra egyik leggyakoribb tárgya és — sablonja. L. erre Horváth 108. — A címre az őspélda bizonyára Bajza: „A visszatért” (1838.). Azonos című pl. Nemes László vagy Riskó Ignác költeménye is (Társalk 1839. máj. 8.: 145, ill. szept. 4.: 284), de mindkettőben a rég nem látott kedves az érdeklődés tárgya.
- 3—4 A viszontlátás nagy pillanatában a szólni nem tudás motívuma majd művészeibb, érettebb formában kerül elő a *Füstbe ment terv*-ben (Herény F. i. h. 138—139).

Szövegváltozat

- 6 K csókjai lángja [Balogh Károly helyette ezt írta fölé: *tettei száma*]

23. AZ ŐRÁGYHOZ

Kézirat

OSzK—Fond VII. 88. sz. A Neumann Károly-féle „füzet” (összehajtott papírlap) első lapján, a jobb alsó felén. Aláírás nélkül, a vers után — alakú verszáró vonallal. Petőfi kézírása. A verset az első lapon levő süketnéma ABC 15 jelétől egy szabálytalanul kanyarított félköríves vonal választja el, de a jelek egy része még így is át van írva. (A füzet leírását, történetét, tartalmát l. 21. sz. jegyz., →243.)

A füzet négy versét közlő Neumann Károly azt mondta, hogy a versek „mindegyike »Sólyom Sándor« névaláírással” van beírva (l. uo.). Ez az állítás azzal módosítandó, hogy éppen *Az őrágyhoz* nincs aláírva — hely hiányában. A vers azonban a költő kézírása, minden tekintetben hiteles.

Megjelenés

VU 1880. nov. 7.: 741, „Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből” c. cikk keretében. Kötetben először: PSÖK 1882. NK 635, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, HP (III. 480) óta általában az 1840-es zsengék közt (de l. alább).

Mint az egész Neumann-füzet esetében, költeményünk esetében is csak annyi bizonyos, hogy Petőfi 1841 őszén (szept.-okt.) írta le Pozsonyban, mint kész verset, Neumann Károlynak egy az utóbbi által 1837. szept. óta őriztetett rajzlapra. (L. 21. sz. jegyz., →243.) Hogy mikor írta meg, arra nézve nagyon eltérők a vélemények. *Az Órágyhoz* esetében még külön kérdések is merülnek fel, elsősorban az, hogy a füzet első vagy utolsó verse-e. Minthogy Petőfi később is rendszerint nem ok nélkül (bár gyakran a valódi okot elrejtve) adja az adott sorrendben verseit, a kérdés nem lényegtelen (e tényből pl. valamelyes — korántsem döntő — eligazítás vonható le a datálás terén). Neumann Károly a VU szerkesztőségéhez intézett (Arad, 1880. aug. 25. keletfi) levelében (i. h. 1880. szept. 5.: 590—591) a füzet tartalmának felsorolását *Az Órágyhoz* c. verssel kezdi, Ferenczi (PetMúz. 1890. 1. sz. 6. h.) utolsóként említi. Mi is afelé hajlanánk, hogy Petőfi utólag — ti. a másik három vers után — írta be (az első lapra ugyan) a verset. Valószínűleg ezt hagyta utoljára, de közben fogyott a hely: — az *Elválás-t* (*Vért az óra* . . .) és az *Alom* címűt már két hasámban írta le (a *Boszút*-t még nem!), de még így sem jutott hely *Az Órágyhoz* számára. Erre az első lapon, a süketnéma ABC mellett-alatt üresen maradt helyre írta le, s egy elkanyarított félkörrel elhatárolta a jelektől. Nem valószínű, hogy Petőfi ezen a zsúfolt helyen kezdte volna versei lemásolását. Ebből viszont az is következnék, hogy időrendben is a füzet többi verse után áll, — hacsak a valamennyi többi elé helyezéssel éppen nem azt akarta Petőfi jelezni, hogy az a legkorábbi. Ez utóbbi mellett szól az a feltűnő különösség, hogy a Neumann-füzet 4 verse közül csak ebben fedezhető fel a *Lanc Versei*-ből ismert ő írásmód (szerenése, csak; vö. 6. sz. jegyz., →199): ez kétségkívül arra mutat, hogy legalábbis a leírásban ez a vers áll legközelebb a *Lanc Versei*-hez, azaz a legkorábbi.

A verset létrehozó élményanyag datálása valamivel könnyebb, noha az ellenkező vélemények itt sem hiányoznak. Az „órágy” az órszoba facipccse, melyen a sílbak váltásig pihenhetett — viszonylag nyugalomban, egyedül, durva altisztektől s érzéketlenné vált társaktól nem háborgatva. Ez a helyzet 1839—40 telére, a soproni kiképzési időre utal (nem tudunk ugyanis arról, hogy Petőfi később is ilyenféle őrszolgálatot teljesített volna). Érthető tehát, hogy többen — általában — hajlandók a verset Sopronból keltezni. PPE (I. 176, * jegyz.) szerint: „A költemény mindenesetre [!] 1839—40 teléről, még Sopronból való” (előbb: I. 150—151, ** jegyz. még úgy nyilatkozott: „lehet 1839 vagy 1840-ből való”). VoinP I. 25 nem ad közelebbi kelteztést, de az 1840-es versek közt (a *Galga partihoz* és a *Dráván* közt, tehát gondolatban Grácból keltezve) hozza. Csatka Endre („Petőfi Sopronban.” Sopron, 1948. 8) ugyancsak egykorúnak tartja a soproni katonáskodással. A VP¹ és VP 1840-re datálja, a jegyzetben (302—303, ill. III 354) azt mondva: „Katonáskodása idején írhatta. Keltezése hozzávetőleges”. A korábbi kiadások közül azok, melyek 1840-re kelteznek, általában az ez év terméke végére teszik (így HP III. 480), nyilván jelezve, hogy az év vége felé keltezhetett.

Már Turóczi-Trostler nagyon helyesen figyelmeztet arra a VP recenziójában (TTJ: PÖM 187), hogy a versek időrendi sorrendjében az életrajzi egykorúság nem lehet döntő, hogy Petőfi „nem bizonyosan közvetlenül az őket kiváltó esemény vagy alkalom napján vagy a hozzá közel eső napon” írta az adott verset. — Másrészt pedig *Az Órágyhoz* világosan retrospektív vers (akárcsak az *Alom*, melynek kapcsán szoltunk a visszatekintő magyartartás kulcsfontosságáról; l. 21. sz. jegyz., →244): — már múlt időben beszél

arról az időről, az *inségnek mikor éje boronga körülem* | *S hervasztott a bú*. Mikor beszélhetett minderről Petőfi múlt időben? Dienes András szerint Petőfi a verset „alighanem Grácban írta” (vö. fent VoinP burkolt álláspontját), de Dienes csak azon állítása alátámasztására mondja ezt, hogy Grácban Petőfiék „transzpörtja bizonyára a helyőrségi szolgálatban vett részt” („A fiatal katona.” TanPet 31), vagyis az egyik feltételezésnek a másikat kellene támogatnia. De vajon Grácban elmúlt már Petőfi feje felől az *inség éje és a bú*? Véleményünk szerint HP tapint rá leginkább a lényegre: „búcsú-szónak látszik [a katonaságtól], melyre a költő akkor fakadhatott, mikor a szabadulás óráját közeledni látta” (III. 669). Valóban ő a katonakorszakra datálható versek végére iktatja. Ezzel szemben BarHP 878. szerint: „1840-ben keletkezhetett. Hogy katonáskodása vége felé írta volna Petőfi, nem merném állítani”

Pedig minden valószínűség szerint Havasnak van igaza. Különös — nem indokolt, de elgondolkasztó — egyes 1900 körüli PSÖK kiadásoknak az a burkoltan jelzett álláspontja, hogy a vers esetleg 1841 tavaszán Pápán, a *Kurutyó* után keletkezett: a „(Pápa?)” jelölés és a költemény elhelyezése árulkodik erről (vö. pl. a Horváth Cyrill-bevezette 1900. és 1903. évi kiadás 14., ill. 16., a Baróti-féle 1900-as kiadás 389; a Badics Ferenc-féle PS Munkái I—IV 1906. Magyar Remekírók III. k. 285. stb.). Ez azonban már késői dátum: a vers nem keletkezhetett 1841 elejénél később, s mind formáját, mind a magatartást vagy a világnézetét tekintve, sok szál fűzi az ostffyasszonyfai és katonakori terméshez. A klasszikus (disztichonos) forma a *Lanc Versei*-nek (általában 1841 előttre visszamenő) *Epigramm*-jai, *A visszaért* és az *Elegia* után jó időre eltűnik; „az ölv vad kínok örömtelen ifja” kifejezés is 1839—40 sorsharag üldözte önszemléletére vall — 1841 tavaszánnyarán viszont már egyre gyakoribb a magyarosk is átjátszó trocheikus metrum és a dalszerű felépítés. — Mindezt tekintetbe véve a vers keletkezésére egy, az „órágyat” még szemmel látó, de a szenvedésekre már csak visszaemlékező magatartásnak, a katonáskodást közvetlenül követő vagy annak legvégűs, már újra Sopronban töltött napjai kínálkoznak. Az a lelkiállapot és környezet, melybe Petőfi kerül, amikor 1841. febr. 22-e körül — immár az obsit bizonyosságával — visszaérkezik Sopronba, s még kb. egy hetet a laktanyában tölt, obsitjára várva, minden tekintetben megfelelő *Az órágy* keletkezéséhez. Még katona ugyan, de obsitja már félig a zsebében, most már álmodozhat „a játszi szerencse kegyelmé”-ről; most, amikor megpillantja egykori őrszobája priccét, múltnak tekintheti egész vele kapcsolatos élményét, s éppen ezért már szeretettel, magasztalással szólhat róla. Ugyanakkor még ott van előtte, szólhat hozzá azzal a közvetlenséggel, élményközelséggel, mely annyira szuggesztív, hogy nem engedi meg élmény és megfogalmazás túlságos eltávolítását.

Úgy véljük, hogy éppen ezekre a napokra (1841. febr. vége, márc. eleje) való keletkezés alkotáslélektanilag s a művészi fejlődés logikája szempontjából is elfogadható.

Ezért feltételesen 1841. február-márciusra datáljuk a verset, keletkezési helyének pedig Sopront tartjuk.

Tárgyi magyarázatok

C: *Órágy*: a nyelvújítási mintára készült szó egyelőre Petőfi alkotásának látszik, a konkrét szónem szerepel sem a „Tudós Társaság Matematikai Műszótár” (Budán, 1834.) Toldalékában (Hadi műszavak), sem Czetz János „Magyar hadinyelvtan”-ában (1844.), sem köznyelvi szótárakban. Analógia azonban őrállás, őrhely, őrtorony, őrház —, bőven akad, az a legkevésbé valószínű,

hogy a császári Gollner-ezredben valaki is így hívta volna az illető fekhelyet.

8 a pentameter első fele ritmikailag kifogásolható.

Szövegváltozatok

A verssorok egymáshoz való helyzete a K-ban általában tagoltabb, mint az eddigi nyomtatott szövegekben, a pentameterek kb. 6—7 betűközzel beljebb kezdődnek. Mi helyreállítottuk a K intencióját.

3 K szűljön < *dus kin* > [f. í:] két India [Ez a javítás arról árulkodik, hogy Petőfi az emlékezetében őrzött szövegen még leírásakor, rögtönzésszerűen is javított-módosított.] özőnnel: [K-ban egészen szokatlanul így: *özönel*]

4 büszkén [K-ban az ü inkább *ú*: ritmikái okokból meghagytuk az ü-t

24. BOSZÚ

Kézirat

OSzK—Fond VII. 88. sz. 2. (sztl.) l. A Neumann Károly-féle füzetben (erről l. 21. sz. jegyz., →243) *Sólyom Sándor* aláírással (az álnévről l. uo., →500) Autográf.

Megjelenés

VU 1880. nov. 7.: 741, „Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből” c. cikk keretében. Kötetben először: PSÖK 1882. NK 636.

Keletkezés

A Neumann-féle füzetben található verseket — mint már említettük Petőfi legvalószínűbben 1841 őszén (szept.—okt.) adta át „már megírva” ill. másolta le mint kész verseket Neumann Károlynak Pozsonyban. Az egyetlen bizonyos támpont a keletkezésben tehát az, hogy a vers ezen időpont előtt keletkezett. Az is bizonyosra vehető, hogy nem keletkezhetett Ostffyasszonyfa (1839. máj.—aug.) előtt sem: részben belső, tartalmi és formai okok miatt, részben mert a Neumann-féle füzet csupa 1839. utáni verset (átdolgozást) tartalmaz. E két terminus: 1839 nyara és 1841 ősze között elvben akárhová elhelyezhető a költemény. De további megszorítás: nem valószínű, hogy — mint Baróti véli — a vers még Ostffyasszonyfán keletkezett. („E költemény, valamint az *Elválás* című [Vert az óra . . .] a Tóth Rózához intézett költeményekre emlékeztet [?] s így valószínűleg még 1839 nyarán keletkezett”: BarHP 878.) Ferenczi ugyan 1890-ben (Petőfi egyik ifjúkori szerelme [1839.] PetMúz 1890. 1. sz. 7. h.) még hirdeti, hogy a Neumann-féle füzet versei (*Az órághoz* kivételével) Tóth Rózával kapcsolatosak, de Petőfi-életrajzában már óvatosabb: „A költő ez ifjúkori költeményei többjéről csak hozzávetőleg lehet megállapítani, hogy mikor írta s így más más időpontra teszik eredetüket. Valószínű, hogy a *Boszú*, *Elválás* [Vert az óra — Szerk.] még 1839 nyaráról vagy őszeről valók s Ostffy-Asszonyfán vagy Sopronban írta” (FPÉ I. 150, * * jegyz.). S miután a zsengeket ezen elv alapján próbálja időrendben elhelyezni, hozzáteszi: „Valószínű azonban, hogy ez esetekben is mind átdolgozásokról van szó” (!). Ez a kitűnő felismerés, ha a kiadások érvényesítették volna a kronológiában, realisabb sorrendet hozott volna magával. De még Baróti sem vonta le a következő

nyeket (l. „A költő kéziratai s az eredeti kiadások alapján sajtó alá rendezett” 1900-as PSÖK kiadását, 383—384: „Ostfii-Asszonyfa?”), s nyilván az ő nyomán a korabeli PSÖK-kiadások (a Horváth Cyrillé 1900. 9. 1903.

11. Badics Ferencé III. k. 273) ilyen keltezéssel hozzák: „(Ostfii-Asszonyfa?)” És bár közben — pl. a Kardos Albert gondozta „Új népies és ifjúsági teljes kiadás”-ban (1909.) — a vers az 1840. évi zsengek közt foglalt helyet, részben Ferenczi—Baróti felfogásának tudható be, hogy VoinP 23 közelebbi keltezés nélkül az 1839-es zsengek közt hozza, a VP¹ (9) és VP (III. 249) „Sopron, 1839 őszén” keltezést ad — még csak kérdőjelet sem téve mellé. Dienes András legalább 1839. szept. és 1840. márc. közé tágtlja a keltezési lehetőséget („Petőfi Vas megyében.” Vasi Szle 1961. III. 62; 28. sz. jegyz. és Dienes: FP 346.). Mi meglehetősen fenntartással fogadjuk mindezen keltezéseket. Hiszen a vers éppen nem „emlékeztet” a „Tóth Rózára intézett [hitelesen 1839 nyaráról való] költeményekre”, s erre talán a két *Elválás* (*Itt a bucsúperc* . . . ill. *Vért az óra* . . .) a legjobb példa. Ami hitelesen ostfivasszonyfai és katonakori termés, az sokkal zaklatottabb, gyötrődőbb, személyes lenyomatot hordó, nem ilyen románcosan játékos, szerkezetileg s hangvételben könnyed. Nem is beszélve arról, hogy a versben a közvetlen élményszerűség kiülő fájdalomra érzelmessé, visszaemlékezésé, alig fájó múlttá s végső soron művészi játékká enyhült-finomult. (Még az 1840 tavaszánál bizonyosan nem korábbi *Alom* is élményközelebb.) Annyira, hogy már semmi konkrét vagy kinyomozható utalás sincs Tóth Rózára, még az sem állítható bizonyosan, hogy egyáltalán vele kapcsolatban. Hiszen a virágokat tépő ifjú s a „bosszúból” az ifjú szívét kitépő lány párhuzamában sokkal több a biederneier szokványos formai ihlet és ösztönzés, mint az élményi-tartalmi hitelesség. (FPÉ I. 343 Heine-hatást lát benne.) Mindenesetre a vers formai, verstani, magatartásbeli s tartalmi jellemzői sokkal inkább emlékeztetnek a hiteles 1841-i gyakorlatra, mint az 1839/40. évi versekére. A fent mondtak alapján az élményi tartalom — ha van — és a formai kidolgozás közt (véleményünk szerint) sokkal nagyobb időbeli intervallumot kell feltételeznünk, mint azt akár Dienes András, akár a VP teszi, miközben ez utóbbi az élményforrásra már ilyen óvatos megjegyzéssel utal: „Alighanem [!] ez is Tóth Rózára vonatkozik (III. 353).

HP még óvatosabb; azt sem állítja már, hogy a Neumann-füzet szerelmi jellegű költeményei Tóth Rózára vonatkoznak: „Hogy a későbbi szerelmi költemények, különösen a Neumann-féle füzetbe foglaltak közül melyek állnak még kapcsolatban a kemesalji ábránddal, azt nem tudjuk eldönteni” (III. 666), csak azt állítja, hogy a Neumann-füzetben „Ez négy költemény tartalma nyilvánvalóan 1840-re utal”, a katonáskodásra (III. 669). Igaz: még ez sem „nyilvánvaló”, de HP nem is mondja, hogy a négy költemény 1840-ben keletkezett: keltezni „homályos tartalmuk s az életrajzi adatok fogyatékosága miatt” nem lehet őket. Minthogy azonban HP felfogásában *Éz órághoz* a füzet záróverse, ezt pedig keletkezésében is 1840-re teszi, a többi keltezését ehhez igazítja.

Mindazon érvek alapján, melyeket részben itt elmondtunk, részben majd az *Elválás* (*Vért az óra* . . .) jegyzetében (→ 25. sz. 255) elmondunk, az látszik valószínűnek, hogy a vers végső megfogalmazása 1840—41-ben történt. Mindenesetre *Az órághoz* után s — Petőfi sorrendjét elfogadva — az *Elválás* (*Vért az óra* . . .) előtt. De közelebb az utóbbihoz, mint az elsőhöz. A könyved jambikus lejtés, a forma derűs szökellése (mely némileg ellentétben is van a tartalom egyik-másik mozzanatával) már a verskezelés érett fokára, hosszú gyakorlatra vall. Szinte egy egész korszak választja el a katonaságtól írt versektől, de *Az órághoz*-tól is. Ebben az olyan fordulatok, mint *Átota létem árva*, *Kietlen pusztaság* már meg sem közelítik intenzitásban

valódi életrajzi helyzetet s ennek korábbi realista élményiségű kifejezését, ez már művészileg fikció, noha a valóságban nem az. Ugyanakkor a vers formai, verstani, magatartásbeli s tartalmi jellemzői (pl. a költő sorsszemlélete) nagyon is az 1841-es természettel rokonítják. Különösen feltűnő ez a *Fürge méh*, ill. *Méz és csók* meg költeményünk párhuzamában: a két, ill. három költeménynek formai logikája, szerkezeti élve, felépítési arányai, de románcos metaforarendszere is teljesen azonos alapúak. A *Fürge méh* 1841 őszéről való (l. 43. sz. jegyz., →295), ebbe az időbe, ill. általában 1841 szabad hónapjaiba a *Boszú* minden tekintetben beleillik, s nincs ellentmondásban *Az órághoz* és az *Elválás* (*Vert az óra*) keletkezése kapcsán kikövetkeztetett állításokkal, sem pedig a Neumann-füzet Petőfi-adta sorrendjével. A helyesírás is — bár ez természetesen csak a leírás idejére ad támpontot — a *Lanc Versei* utáni időre mutat, legfeltűnőbb jele ennek az *ly* megjelenése: *Mosolygtak, mellynek*. Mindezek alapján a *Boszú*-t — ha talán csírájában 1839/40-re vezethető is vissza — fennmaradt formájában legkorábbra 1841 tavaszára keltezzük. A költés (átdolgozás?) helye lehet Sopron, Pápa, Pozsony vagy akár Dunavecse is.

Hogy a vers (és verselés) egy-egy mozzanata már korábban elraktározódott Petőfinek — Orlay szavaival élve — „erős emlékezetében”, azaz hogy a vers csírájában akár 1839-re is visszamutathat, arra nézve elgondolkodtató az a feltűnő hangulati, nyelv, stílus és fordulatok rokonsága, mely a Társalkodó 1839. évfolyamában (ahol a *Bú*-hoz és *A visszatért*-hez is tálltunk reminiscenciákat, l. ezek jegyzetét, →4. sz. 194. és →22. sz. 249.) megjelent két vershez kapcsolja. E versek tartalmi mondanivalója ugyan más, de hangulat, nyelv és forma rokonsága szembeötlő. Az egyik Szelestey László: „Remény-virág” c. verse, ebből idézünk két versszakot:

„Korányon, nappal és Sötétes éjszakán Járék az elveszett Reményvirág után	S elhagyva a vidék Kecses virágait, Búsán tiportam egy Sirkert gyász hantjait.”
--	--

(Társalk 1839. 8. sz. jan. 26–29.) De talán még inkább rokonítható Pap Gábor „Jégvirág” c. verse (uo. 13. sz. febr. 13 : 52); mutatóba belőle:

„Fejlő virágokon Száz menny derült nekem, S gyönyört lehelve itt [a ked- ves kertjében]	És most az ágyakon Letörve minden ág, S mi kertem éke volt, Ledúlt a jégvirág.”
--	--

Virula édenem.

Szövegváltozat

4 K Rózsakat [A valószínű tollhibát értelem szerint javítottuk.]

25. ELVÁLÁS (*Vert az óra*)

Kézirat

OSzK — Fond VII. 88. sz. Az ún. Neumann Károly-féle füzetben (ennek leírását, eredetét, tartalmát l. 21. sz. jegyz., →243), a 3. (sztl.) lapon, 2 ha sámban, *Sólyom Sándor* aláírással (az álnévről l. uo.), Autográf.

Megjelenés

VU 1880. nov. 7.: 741. „Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből” c. cikk keretében. Kötetben először PSÖK 1882. NK 636, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, HP (III. 476) osztja be először az 1840-es termés közé. (Részletesen l. alább.)

Keletkezés

Amikor az *Itt a búcsúperc*. kezdetű *Elválás* (→13. sz. vers) 1897-ben napfényre került (l. 13. sz. jegyz., →220), Baróti Lajos természetesen rögtön felismerte, hogy ez utóbbi „Petőfinek hasonló című ifjúkori költeményére emlékeztet, melyet Neumann Károly, Petőfi aszódai tanuló- és lakótársa őrizett meg számunkra s a »Vasárnapi Ujság« 1880-iki évfolyamában közölt először” („Ismeretlen ifjúkori költemények Petőfitől.” VU 1897. jan. 17.: 35). A később megismert *Elválás* (*Itt a búcsúperc*. . .) keletkezésének tárgyalása során már utaltunk rá, hogy az a költemény föltétlenül korábbi a most tárgyaltnál, noha a két költemény élményanyaga, sőt főbb vonásaiban lírai gondolatmenete is hasonló. Ezért lehet megérteni FPÉ-t, mely — még csak a most tárgyalt *Elválás* ismeretében! — azt mondja róla (és a *Boszú-ról*): „Valószínű, hogy [. . .] még 1839 nyaráról vagy őszéről valók” (I. 150, ** jegyz.). Ferenczit még készíthette az élmény ideje ilyen keltezésre (ahogy más változatok nem-ismeretében mi magunk is kénytelenek vagyunk olykor

mint pl. *Hovágy, Álom, Első szerelem* stb. esetében — az élmény idejét venni a vers születése támpontjául), a két változat ismeretében azonban ma már igazolható, hogy ez az *Elválás* (*Vert az óra* . . .) — nem 1839-ből való. Nehezebb kérdés, hogy milyen korszakból. Egyes PSÖK-kiadásoknak az a sokáig elhúzódó szokása, hogy versünket az 1841. évi zsengek közt hozzák, nem ad fogódzót, hiszen ezek majdnem az egész zsengek csoportját erre az évre sorolják be, — még a Havas-féle PSÖK (1890.) UNK is! (645.) Pontosabb lenne tudni, milyen meggondolás vezette a HP-t, majd utána több igényes PSÖK-kiadást (pl. Horváthi Cyrill 1900. 12, Ferenczi 1901. RKK II. 428 stb.), hogy a verset 1840-re datálják, általában *A Dráván* szomszédságába, ezzel egy meglehetősen meghatározható időpontot (1840 nyarat) sugallva: többen egyenesen ezzel a megjegyzéssel: „(Grécz)!” Természetesen erre a datálásra sincs semmi konkrét alapunk. Ám még mindig reálisabb, mint az az eljárás, mely napjainkig fennmaradt, hogy ti. a két *Elválás*-t közvetlenül egymás után adják, — a *Vert az óra* . . . kezdetű esetleg keltezés nélkül vagy 1839 szeptemberére keltezsze. Így már a VoinP I. 22 (keltezés nélkül), majd két VP-kiadás, „Ostfiasszonyfa, 1839. szeptember” keltezsét ad, a jegyzetben ezzel az — időpontra nézve nem eligazító — megjegyzéssel: „Talán Tóth Rózától búcsúzott ezzel a versével is” (302, ill. III. 353). Kétségtelen, hogy a Tóth Rózától való búcsúzás a vers mondanivalója, ezt még Salkovics Károly is felismerte, ti. „a költemény címe mellé zöld írónnal e nevet írta oda: *Tóth Róza*” (Baróti: i. h.) Jellemző a korabeli Petőfi-kutatások meggondoltságára, hogy Ferenczinek a Petőfi-Múzeumban 1890-ben megjelent cikke („Petőfi egyik ifjúkori szerelme”) és Hutter Zsignond kiegészítő adatai után (l. PetMúz 1890. I—8, ill. 101—104), meg a FPÉ I. k-e után Baróti szükségesnek látja magyarázkodni: „[Salkovics] Állítása szerint ez a csöngői szöke lány, egy nyugalmazott őrnagy leánya inspirálta [a verset], akkhez Petőfi 1839-ben, ostfiasszonyfai tartózkodása alatt számos költeményt írt” (i. h.). Mindez igaz, de elképzelhetetlen, hogy ez is 1839 szeptemberében keletkezett volna. Idéztük már Turóczi-Trostler József alapvetően fontos figyelemztetését: a versek időrendjében az életrajzi egykorúság nem lehet

döntő (TTJ: PÖM 187). Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a fiatal Petőfinél oly gyakori átdolgozások nem napokkal, hetekkel, nem is hónapokkal követik egymást: általában legalább egy évi időtávolsággal kell számolnunk. (Sőt Orlay Petrics azt írja Gyulainak, hogy bár Petőfi a pápai és Pápa előtti terméséből semmit se vett fel az Összes Költeményekbe, „de átdolgozva nem egyet találai köztök”. OSzK Fond VII. 152. sz. 7.) Ezek az átdolgozások már nem az önkifejezés tartalmi igényével jönnek létre: ezt a funkciót mindenestül elvégezte az első változat. Egy későbbi kidolgozás az eredeti élményi, tartalmi alap meghagyásával — mindenekelőtt a költő akkori formai-művészi, izlésbeli fejlődési fokához idomítja az első változatot. A tartalmi mondanivalóhoz rendszerint már alig hagyja van személyes köze. (Az ilyen jellegű mozzanatok rendszerint el is hagyja vagy tömpítja, általánosítja, dekonkretizálja, elszemélyteleníti.) Ez az eljárás sok tekintetben megkönnyíti annak felismerését, hogy átdolgozással van dolgunk, de a dekonkretizálás miatt ugyanakkor meg is nehezíti a datálást.

Költeményünk tipikus példája az ilyen átdolgozásokban követett alkotó módszernek. Ugyanakkor a megváltozott lírai helyzetet sugalló utalások is jelzik az időbeli eltávolodást: az *Itt a bucsúperc* kezdetű *Elválás* jelenével, élményközelségével szemben itt a lírai helyzet a múltba van helyezve („Zúga hozzám ”), a költő messze van „keble ideálj”-tól, magát bujdosónak mondja, aki „A széles világot” futja át. (Ugyancsak „bujdosó” a majdnem bizonyosan csak átdolgozásban fennmaradt *Honvág*-ban is, ezt követően szívesen nevezi magát „vándor”-nak.) Mindez csak az ostffyasszonyfai tartózkodás utáni időkre érvényes. Hogy aztán pontosan melyik évre, hónapra, napra, arra nézve semmi külső támpontunk nincs. Elvben Sopron (1839 szeptember) és az 1841. évi őszi (szept.—okt.) poszonymi látogatás közt akárhová beilleszthető lenne. Amit HP (III. 669) a Neumann-füzet egész anyagára mond, hogy ti. az „1840-re utal”, a katonaidőkre, de hogy e versek „homályos tartalmuk [!] s az életrajzi adatok fogyatékosága miatt alig sejthetjük, melyik eszménykép hatása alatt keletkeztek”, — legalábbis az időpontra nézve meglehetősen helytálló.

Azt az átdolgozásokkal járó — imént vázolt — változások alapján bizonyosra vehetjük, hogy a most tárgyalt *Elválás* nem 1830—40-ben Sopronban jött létre, akkor a szerelmi élmény még túlságosan friss, élő, kintő — s azt meg is írta az első *Elválás*-ban. Más tekintetből is: a vers művésziileg már annyira érett, formailag annyira kidolgozott, könnyed, dalszerű, a költői magatartást tekintve is inkább az elcsendesült szenvedélynek letompított, művésziileg erősen forinált, visszatekintő, már-már fiktiiv jellegét tükröző, hogy Petőfi katonáskodása idejénél (1840) előbbre nem helyezhető. Am az is valószínű, hogy éppen a katonáskodás testi, lelki körülményeivel közt következett volna be az, amit Horváth (21) így fogalmaz meg: „... a lyrai gondolat kitisztult minden gátló, félszegítő vagy fölös terhetől s a költemény [...] dallá általánosult, s anyagául csak az érzelem tisztán, személytelen kifejezését hagyta meg.” Ami hitelesen katonakori vers, arra ez nem jellemző, amelyikre pedig valamelyest jellemző, annak csak későbbi lejegyzését ismerjük, ez pedig az átdolgozás lehetőségét mindig implikálja. A két *Elválás* sorrendjére nézve egyébként Horváth (20—21) — s vele Pándi (47—48) — megegyeznek abban, hogy a *Vert az óra*... kezdetű (a most tárgyalt) a későbbi, de ennek kidolgozására nézve akárcsak megközelítő időpontot sem említenek. A közelebbi datálásban nem segít a Neumann-füzet verssorrendjében esetleg implikált időrend sem. Petőfi versünket a *Boszu* után s az *Atom* elé helyezi. Az előbbi keletzése ugyancsak problematikus, az utóbbi ugyan élményanyagában 1840-re (valószínűleg Grác felé) mutat, — de már FPÉ igen helytállóan megállapítja, hogy a Neumann-füzet

anyaga esetében — cím szerint is említve az *Elválás*-t — „átdolgozásokról van szó” (I. 150. ** jegyz.). Mégis, ha az *Aloms* — utolsó versnek tekintve — *Az órágyhoz* elé való helyezése bír valami kronológiai jelentőséggel, nem szabad kizárniuk azt a lehetőséget, hogy Petőfi már 1840 első felében is végzett valamelyes átdolgozást az első *Elválás*-on.

A mai formában átdolgozott *Elválás* (*Vert az óra . . .*) keletkezésének illejeül hangulatilag, művésziileg is alkalmas időpontként azonban 1841 kínálkozik: talán Sopron, Pápa, Pozsony, Dunavecse (1841. máj.—jún.), de még 1841 nyarának, az első vándorszínészkedésnek ideje is tekintetbe vehető. Ekkor Petőfi joggal tekinti magát világot járó, a „csendes béke révét” s boldogságot kereső bujdosónak. A Kölcsey-, Vörösmarty-, Bajza-féle dal meg a trocheikus forma kultusza is az első pápai tartózkodást (1841. március) követően, Dunavescsén és a színészkedés alatt kezd erősebb lendületet venni: *Vándorutak*, *Kuruttjó* III. rész, *Zivatar*, *Változás*, *Csal*, *Vendég*, *Erdő szélén*, *Fürge méh* — költeményünk sok tekintetben ezek közé illik, jobban, mint az 1840. évi és 1841. eleji termés közé. (Vö. pl. Pándi 47: „egészen nyilvánvaló, hogy Petőfi előtt Kölcsey »Hervadsz, hervadsz« kezdetű dala lebegett költeménye megrásakor”.) Természetesen nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy Petőfi az első *Elválás*-t (*Itt a bucsúperc . . .*) 1840—1841-ben ismételten átdolgozta, s a vers végső formáját csak közvetlenül a Neumann Károly számára történő leírás előtt (1841 őszén) nyerte el.

E későbbi leírás mellett szól néhány helyesírási sajátosság is, elsősorban a *melly* a *Lanc Versei*-beli *mejj* helyett (az 1840. eleji *Bucsú*-ban is: *íjj*). Feltűnik a 19. sor, *Messze* alak (szövegünkben átírva „Messze” formában), mely már korábban (pl. a *Bucsú*-ban) *messze* volt. Az *szsz* írásforma azonban nem föltétlenül kezdetlegesebb alak, inkább Vörösmarty, Kölcsey korábban követett nyelvtanulmányának, az írott irodalmi szöveg tekintélyének hatása lehet.

Szövegváltozatok

12 K mindörökre [értelem szerint jav.]

18 K örömeikkel [az első e m-ből jav.: a költő első szándéka „örömmel” lehetett.]

26. KURUTTYÓ

Kézirat

K1 Pécs, Egyetemi Könyvtár — Kéziratgyűjtemény. Balogh Károly hagyatéka, a Pécsi Aurora c. zsebkönyv (1843) iratai közt, két Petőfi-vers (*Aláírás*, *Bú*), majd Szeberényi Lajos két verse után, Petrovich Sándor aláírással. Szeberényi Lajos kézírása (az aláírással együtt). A verset tartalmazó kéziratok füzete leírását, tartalmát, eredetét l. 3. sz. jegyz. (→189). — Bár ez a kézirat csak néhány éve ismeretes, az időrendi elsőbbség miatt ezt tekintjük K1-nek.

K2 OSZK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 6—11. Petőfi kézírása.—A *Lanc Versei* c. füzethez leírását, eredetét, tartalmát l. 6. sz. jegyz. (→198).

Megjelenés

K1 Összevetve a K2-vel Péczely László: „A versforma tanulságai a Kuruttjó két változatával kapcsolatban” c. — s Hernády Ferenc: „Petőfi három ismeretlen verse és a »Kuruttjó« egy változata” c. közlést kiegészítő —

cikk keretében. It 1956. 144—145. Mint változatot Petőfi gyűjteményes kiadásai közül először kiadásunk veszi tekintetbe.

K2 VU 1880. szept. 5.: 590. Neumann Károly közlése „Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből” c. cikk keretében. (Nem szövegű.) Egyidejű közlés: PN 1880. szept. 5.: 1, „A Petőfi-Társaság Évkönyve.” Bp. 1880. 40—44. — (A közlés előzményeiről l. alább: Keletkezés.)

Keletkezés

Petőfi a K2-ben (a *Lanc Versei* tartalomjegyzékében) pontosan megadja a *Kuruttó* (K2) keletkezési helyét és idejét: *Kuruttó*. — *Pápa. Mart. 10. 1841.* Ezek szerint Pápan írta 1841. márc. 10-én. Bizonyos azonban, hogy ez a nap csak a költő fejében már korábban elkészült költemény leírásának napja. Egy ilyen hosszabb lélegzetű költemény végső formába öntése ekkor még Petőfi számára sem egyetlen nap munkája, — különösen nem olyan napé, amelyeket akkor általában a költő átélt. Az élmény, a környezet s a környezetrajz derűs realizmusa maga is régebb időre: a katonáskodásra, esetleg a katonaságtól való megszabadulás felszabadult, boldog derűjére mutat. — És nem is a K2-nek, a *Lanc Versei*-beli (1956-ig egyetlennek ismert) változatnak születésnapja ez, hanem a K1-é, erről részletesebben alább.

Petőfi 1841. febr. 28-án kapja ki az obsitot Sopronban (de már valószínűleg febr. 22-én e városban van: a leszerelés, a hivatalos teendőik elintézés, az obsit kiadása kb. egy hetet vett igénybe, l. Dienes András: „A fiatal katona” = TanPet 38). Ezután rövidesen indul Pápara Orlay Petrics Somához, rokonához, kedves barátjához, aki a második félévben már itt tanul. „1841. ik év március elején, nedves időben, midőn a bucsúzó tél végső mérgét lehelte a vidékre”, érkezett meg Petőfi Orlay szállására, „a szokottnál soványabban”, obsitos ruhában (OrlAd 13). Ott is marad egy afféle kisebb diáktanyán, hol Orlayn kívül ott lakik Salkovics Károly és néhány jogász is. Hanem: „Iskolai bizonyítványa nem volt [.], a tanév fele már lefolyt [.], az önfentartás és a polgári ruha beszerzése is gondot adott” (uo.). Orlay — úgymond — egy ügyvédhez beszerzi írtnak, aztán Petőfi némi segítséget a levélben kibékített apától is remélt (OrlAd 14), miközben Orlay Tarczy Lajos tanárnak, az éppen akkor alakuló képzőtársulat művelt, lelkes tanárának mint leendő kiváló tagot mutatja be az obsitos legényt. Tarczy révén sikerül is az iskolába való felvételt kieszközölni, ideiglenesen, amíg a bizonyítvány Selmechről megjön.

Mivel Petőfi négy ízben is megfordult 2 év alatt Pápan, a visszaemlékezők az egyes ott-tartózkodásokat gyakran összetévesztik. Legmegbízhatóbbnak Orlay emlékezései látszanak: ezek szerint Petőfi (aki már Sopronba is „elcsigázott testtel, elborult kedéllyel érkezett meg”: Dr. Sass István „Petőfi mint obsitos.” VU 1884. márc. 23.: 182) Pápan is visszavonul, nyers nem barátkozik senkivel, verseit nem mutogatja. „Előbb oly költeményt kell írnom, mellyel becsületet vallok” — mondja a kíváncsiskodóknak (OrlAd 15). Egervári P. Ódön bizonyára téved az időben, midőn arról értesít, hogy Petőfi első pápai tartózkodásakor sok verset írt s mindjárt az első napokban három verset is elszavalt, s később is továbbiakat („Petőfi Sándor mint pápai tanuló 1840—41-ben.” Koszorú 1884. 20. sz. 314), az viszont jellemző, hogy Parragh Gábor tanuló társának jövőjét, terveit illető kérdéseire Petőfi fásultan csak azt válaszolja: „Nem tudom”, Orlaynak pedig hasonló kérdésére ezt: „Nekem nincs célom” (OrlAd 13). Ez a fásult, mivel sem törődő, elcsigázott, obsitos ruhában iskolába járó Petőfi aligha deklamált napokon át, még írni se sokat írhatott. Anyagi helyzete ugyanis nem

rendeződt — az emlegetett mellékfoglalkozások: felolvasás, instruktorkodás, irnokoskodás csak a következő 1841—42. tanévben válnak valósággá —: „atyjától csak biztató levél érkezett” (OrlAd 14).

Nyilvánvaló, hogy Petőfi nehezen kerül vissza az iskolai élet kerékvágásába; korban is, művészi öntudatban is megnőtt, az iskolai-önképzőkori kereteket egyre kevésbé látja alkalmasnak művészi (színesi és literátori) ambíciói kielégítésére, pénze, ruhája nincs, sehonnan támogatást nem remélhet. Ekkor rendezi meg — nyilván kihívó cézzal és Orlay lebeszélése ellenére — a híres jelenetet, amikor szándékosan elkésve, obsitos ruhában toppan be a tanterembe — hatalmas derűtséget és botrányt keltve. Lépésének kiutasítás a vége, Petőfi nyilván ezt is akarta, s minden sajnálkozás nélkül hagyja faképnél a kollégiumot s indul továbbí útjára Pozsony felé (OrlAd 15—16). „Itt hagyom Pápát [. . .], nem vagyok én iskolába való” (uo. 16). Pápán nem tölthetett 2 hétnél sokkal többet: márc. 10-én még ott volt, márc. 25-én viszont már bizonyosan Pozsonyban van (l. 27. sz. jegyz., →263).

E rövid időből a *Kuruttjó*-n kívül más Petőfi verset nem ismerünk, és — a fent vázolt életrajzi, kedélybeli, művészi körülmények között — még az is kétséges: csakugyan itt, ekkor fogalmazta-alkotta-e meg Petőfi a verset. Az azonban tény, hogy a *Kuruttjó* mindkét kézirat a későbbi, mint a pápai tartózkodás. A K1-et Szeberényi nyilván Petőfinek 1841. tavaszi pozsonyi látogatása során kapott kézirat (vagy diktálás) alapján másolta — a Balogh Károly-féle hagyatékból maradt többi verssel együtt (l. 3. sz. jegyz., →190). Ez talán azonos — vagy majdnem azonos lehet a Pápán írt változattal. Petőfi ekkor Pozsonyban sem maradt sokáig, ápr. 7—8-a körül jön el onnan, május—június hónapot már Dunavecscén szüleinél tölti, közben nem levelez Szeberényivel (l. VP VII. 11), a vers (K1) tehát csak 1841 áprilisában kerülhetett Szeberényihez. Erről különben maga Szeberényi is beszél: az 1841-i pozsonyi találkozásról megemlékezve azt írja: „Ott léte alatt írt [Petőfi] egy »Kuruttjó« című humoros balladát, melynek tárgya egy vén [?] cigány. Leveleivel együtt ez is elveszett; pedig ifjabbkori versei közt ez aligha nem volt a legsikerültebb” (NÉ 21).

Szeberényi tehát úgy emlékezik 1861-ben, ill. 1855-ben (a NÉ-nek Divat-carnok-beli első közlése idején), hogy a *Kuruttjó*-t Petőfi Pozsonyban írta, noha ismerjük Petőfinek később is megmaradó szokását, hogy egy-egy verset mások elkápráztatására ott helyben „rögtönöz” vagy „megír”, valójában csak a fejében kész verset mondja el, vagy írja le. Valamivel talányosabb kérdés, hogy miképp feledkezett meg — vagy mért hallgat mindvégig — Szeberényi a *Kuruttjó*-nak a Pécsi Aurora számára való megküldéséről. Ennek megválaszolását az *Aldozat*, *Bú* és *A visszatért* jegyzeteiben kíséreltük meg. Tény azonban, hogy a Pécsre elküldött versek közül a két utolsó (*Kuruttjó*, *A visszatért*) elé — mindkettőre értve — Szeberényi odaírta a Petrovich Sándor nevet. Arról is szólunk az id. versek kapcsán, hogy az 1842-re tervezett, de csak 1843-ban megjelenő Pécsi Aurora cenzúrapéldányában (OSZK Quart. Hung. 1227), melynek bemutatása 1841. aug. 21-én megtörtént, sem Petrovich Sándor — Örömfy Vidor, sem Szeberényi Lajos nem szerepel (l. 3. sz. jegyz., →190). Petőfi talán nem is tudott Szeberényi lépcséről, vagy nem tudta: mikor, milyen verseket küldött el az Balogh Károlynak. Levelezésükben a *Kuruttjó* név szerint sem szerepel. Az azonban kétségtelen, hogy Petőfi 1841 áprilisában Pozsonyban leírta Szeberényi számára a *Kuruttjó*-t, annak is a K1-gyel azonos vagy ahhoz közel álló változatát.

Szeberényinél azonban Petőfi eredeti másolata elkallódott (ha éppen nem Szeberényi semmisítette meg az ellenségeskedés éveiben), s a *Kuruttjó*-ról

1880-ig annyit tudott a tudomány, amennyit Szeberényi közölt (Gyulai: Krit. dolg. újabb gyűjt. 65—67, Zilahy 25—26): tehát hogy Petőfi a *Kurutytyó* című „humoros balladát” 1841-ben, Pozsonyban írta, s hogy az elveszett. Csak amikor Áldor Imre 1880-ban is azt állapítja meg („Lant és kard.” KépCsall. 31. sz. 448), hogy a *Kurutytyó* „nyomtalanul eltűnt”, Neumann Károly akkor közli először éppen és csak — a *Kurutytyó*-t a *Lanc Versei* alapján, — ám ez meghazudtolni látszott Szeberényit, hiszen Petőfi sajátkezűleg Páparól s 1841. márc. 10-re keltezi. Az ellentmondást a K1 előkerülése oldotta fel, s szolgáltatott igazságot Szeberényinek, — s ugyanakkor világot vetett arra a tényre is, hogy a *Lanc Versei*-ben Petőfitől magától adott dátum nem az ott közölt változatra vonatkozik. A *Lanc Versei*-beli változat ugyanis kétségkívül érettebb, kidolgozottabb, mint a K1, amelyet 1841. áprilisában írt le Petőfi Pozsonyban. A *Pápa. Mart. 10. 1841.* e változat születésének helyére és idejére sokkal inkább érvényes, mint a K2-re.

Ez utóbbi ugyanis a *Lanc Versei* között foglal helyet. Bár pontosan nem tudjuk, e füzetecske darabjait mikor írta össze Petőfi, de bizonyos, hogy 1841. jún. 23. a füzet legkésőbbi versének dátuma, s a füzetet 1841. őszén (legkésőbb okt. közepén) adta át Neumann Károlynak, — a füzetbe való szedés, ami Petőfi szokása szerint általában együtt járt bizonyos átdolgozásokkal, így 1841. június—szeptemberre korlátozható. Mindenesetre március—április utánra (l. részletesen 6. sz. jegyz., →200). Ebben az időben — legvalószínűbben Dunavecscén, 1841. május—júniusban — született a *Kurutytyó* K2-beli változata. Ez a változat — ha lényegében nem is — részleteiben eléggé eltér a K1-től (l. Szövegváltozatok), ez nyilván a *Lanc Versei*-be való beiktatást kísérő átdolgozásnak tudható be. Az átdolgozás során Petőfi elsősorban az élő nyelvhez és a népdalformához hozta közelebb az előző változatot (Péczely László: i. h.). Persze végső soron az sem elképzelhetetlen, hogy a K1 egyes változatai Szeberényitől származnak, aki a maga ízlésének megfelelően — és Petőfitől kapott felhatalmazás alapján — változtatott itt-ott a szövegen. Petőfi azonban bizonyosan maga is változtatott a pápai-pozsonyi versen, de — szokása szerint — meghagyta az első kidolgozás dátumát, nyilván azzal a gondolattal, hogy a K1-hez (vagy esetleg egy még korábbi: márc. 10-i változathoz) képest a változtatásokat nem tartja lényegeseknek.

Fogadtatás

Petőfi a *Kurutytyó*-t 1842. ápr. 20-án bemutatta a pápai Képző Társaságban. A Társaság jegyzőkönyve e napról a 3. pontban szól róla: „Munkát olvasott Petróvics Sándor: *Kurutytyó* c. balladát, *Heliconi zarándok*, *Viszonzlátás* és *Hattyudal* c. lyrai dolgozatokat, bir.[áló] Dömjén. Az első kiigazítás végett visszaadott [. . .]”. (L. Pápai Jegyzőkönyv 48.) Hogy az itt bemutatott *Kurutytyó* melyik változattal volt azonos, illetőleg, hogy a K1-hez vagy a K2-höz áll-e közelebb, arról sem tudunk (feltehetőleg az utóbbihoz). Az is lehetséges, hogy egy harmadik változatot mutatott be. (Átdolgozást tételez fel — csak a Szeberényitől emlegetett *Kurutytyó*-ról tudva — Áldor Imre is: i. h. 1880. 28. sz. 440—441.) — Arról sem tudunk: „kiigazította”-e Petőfi a költeményt, de nem valószínű, hiszen részben a Jegyzőkönyvben lenne nyoma, részben a költő ekkor már magasabb irodalmi fórumok véleményére és ítéletére kíváncsi. Előfordul, hogy érdemkönyvi beírásra becsült versét nem írja be az érdemkönyvbe (pl. éppen a *Kurutytyó*-val együtt bemutatott *Hattyudal*-t, vö. Bev., →146). Hogy a „kiigazítás” igénye mire vonatkozhatott, nem tudjuk, de feltételezhető, hogy a költeménynek katonás-diákos „lentebb styli”-je (Pándi 55) nem tetszett.

Magyarázatok

A költeménynek témájában, hangulatában láthatóan Vörösmarty „Beckereki”-je s „Gábor diák”-ja a mintája (Horváth 11—12). Péczely László szerint „A versformát változtató hármas tagoltság Vörösmarty trocheikus »Ősz bajnok«-ára s jambikus és trocheikus Kemény Simon-jára utal” (i. h. 145). Pándi általában mint zsánerképet a kordivat termékének tekinti (243—244).

- 18 *fejér ló*: a magyar folklórban gyakori az emberfeletti hatalmú fehérló, mely később gonosz szellem lesz, sőt párosul vagy azonosul a seprűn lovagló boszorkánnyal is. Előfordul Csokonainál is a „Parasztdal” (általában nem közölt) refrénjében is: „Egyen meg a fejilló.” (L. Szilágyi Ferenc: „Egyen meg a fejilló.” MNy 1954. 387—396.) A szó és képzet mindenesetre népi hatásra mutat.
- 21 *barna csapszék*: a *barna* szó, mint a régi nyelvben általában, Petőfi-nél is sokszor ’sötét’, ’fekete’ jelentéssel bír. (L. Kálmán Béla: „Barna.” Nyr 1960. 100—101.)
- 26 *hív*: hú, ragaszkodó
- 59 *koholni*: régies ’kovácsol’ jelentésben
- 66 E sort Pándi (244) Vörösmarty „Gábor diák”-jáinak e kitételével veti össze: „egy csecsemőt ringat karján”
- 67—68 Pándi szerint (uo.) a „sorihlet” Vörösmarty id. versének e két sorával rokonítja: „’S hogy mosolyog istenadta fattya — ’Épen olyan, mint az édes atyja.”

Szövegváltozatok

Alapszöveg a K₂, mivel ez maradt meg Petőfi kézírásában s ez a későbbi is; a K₁ Szeberényi másolata. Szeberényi helyesírása ekkor szabályosabb volt, mint a Petőfié, nyilván neki tulajdonítható a K₁-ben a *lv* következetes alkalmazása, s bizonyára sok egyéb változtatás is.

3 K₁ *olly*

4 K₁ Kuruttyó’ házat.

9 K₁ *Szép hűséged* a manó [E változat alighanem Szeberényitől ered.]

10 K₁ *kellesz, te*

11 K₁ *kellesz* [kp. n.] *s engem’*

12 K₁ *Nem látsz többé soha* életemben.”

13 K₂ *Dörg* [a D másból jav.] K₁ Kuruttyó, kalapácsot,

14 K₁ *kovácsolt* [kp. n.]

15 K₁ a *kunyhó*

16 K₁ *ajakán,*

17 K₁ *indúl. Úgy*

18 K₁ *juthat*

19 K₁ *asszony* [kp.n.] ártatlan;

20 K₁ *bujdosók* távolban.

22 K₁ *Úl*

25 K₁ *hajh* de

27 K₁ *nem szabadúlhat*

31 K₁ *énekelnek,*

32 K₂ ? *Össze verve*: [külön is lehet] K₁ *Összeverve.*

33 K₂ *föl* [értelem szerint föl-re jav.] K₁ *pajtás velünk, csapj fel*

35 K₁ *királynak*

- 37 K₁ mosolygó;
 38 K₂ halálunk, [jav. ebből: ? halálnak] K₁ *Víg* halálunk,
 40 K₂ Harcra [jav. ebből: Harcba] K₁ Harcba
 43 K₁ királynak
 46 K₁ bánatját;
 47 K₁ *Elfogadja a pohárbort* [!] K₂ néhányszor [jav. ebből: ? néhányszor]
 48 K₁ S parolát
 50 K₁ szélyellebben:
 53 K₁ *víg*
 54 K₁ bujában
 55 K₁ fegyvere,
 56 K₁ rozsdá;
 57 K₁ *olly*
 59 K₁ „Hajh! vólna vas szeget [kp. n.]
 60 K₁ nyújtózkodni
 61 K₁ Nézd jó?
 62 K₁ *Ki keres meg téged?*
 63 K₁ *Szentem ügyes!* [Ez a változat is valószínűleg Szeberényi műve.]
olly alak [kp. n.]
 65 K₁ az, ó az! — *Ráborúla a hü nő* [kp. n.]
 66 K₁ mosolyg, nyájás,
 67 K₁ Kuruttyó ivadék!”
 68 K₁ apja [kp. n.]
 70 K₁ kapja;
 71 K₁ vége nélkül pityereg [kp. n.]

27. HOGYHA MESSZE LÉSZEK

(Török Gyula emlékhönyvébe)

Kézirat

PIM P-an. P 20. Megsérült, középen ragasztott, megviselt, világoszöld album lapon (9 × 13,5 cm). Autográf. A lap bal alsó oldalán: *Pozsony. Mart. 25kén. 1841.* Jobb alsó sarkában aláírás (három sorban): *jó barátod Petrovich Sándor* [utána igen bonyolult hosszú cirkalom, mely talán a m. k. = maga kezével rövidítést helyettesíti; így olvassa HP III. 670, VP¹ 304, VP III. 352] *ospitos* [!] *katona.* — A különálló albumlapot Petőfi kapta (vagy kérte) emlékvers céljára. A kéziratot Török Gyula 1884-ben adta át a Petőfi-Társaságnak.

Megjelenés

Függetlenség 1884. márc. 3.: 2, „Petőfi humora” c. cikk keretében, utána (a vers történetével): Koszorú 1884. I. (márc. 16.) 175, majd PUR 20. Ez utóbbiban Baróti Lajos ** alatt megjegyzi: „A lapokban is közöltetett.” Valóban a PUR közlése előtt (1887) az említett két közlésen kívül hozta a VU 1884. 10. sz. 160, majd a következő évben — facsimilében is — a MSalon 1885. IV. 17. Amikor ugyanis Török Gyula a kéziratot a Petőfi-Társaságnak beküldte (l. FPÉ I. 208, * jegyz.), a Társaság több lapnak is engedélyezte a közlését. Kötetben először PSÓK (1890.) UNK 641.

Keletkezés

Petőfi, a katonaságtól megválva (1841. febr. 28.), előbb Párára ment, de ott nem sikerült anyagi alapokat teremtenie a továbbtanuláshoz, kedély-állapota sem nyugodott meg annyira, hogy be tudott volna illeszkedni a jórészt nála fiatalabb s kiegyensúlyozottabb körülmények közt élő diákközösségbe (vö. 26. sz. jegyz., →258). Mintegy két hét múlva, márc. 20. után felkerekedett, de érthető okokból nem haza, szüleihez ment (Dunavecserre), hanem Pozsony felé vette útját. Ezt téve „nem volt tisztában szándékával”, „a színészet felé hajlott leginkább”, „habozó lélekkel ez útjában is kereste az alkalmat, hogy valami színi társaságba jusson. Ehhez kötött reménye és Szeberényivel találkozási vágya vezette őt mindenekelőtt Pozsonyba” (OrlAd 336). Az is lehet azonban, hogy a színészkedés mellett, az irodalmi érvényesülés reménye is vezette Pozsonyba: Orlyától tudjuk, hogy ez időtájt titokban már füzetkébe gyűjti, szortírozza, át meg átdolgozza verseit (uo. 18). Pozsonyban át is ad Szeberényinek négy — vagy esetleg csak két — verset a megjelenendő Pécsi Aurora számára (l. 3. sz. jegyz., →190, III. 22. sz. jegyz., →248). Mindezek mellett általában is vonzotta Petőfit az a pozsonyi baráti kör, melyhez oly sok kedves emlék kötötte Aszódról, Selmecről s 1839—40 teléről (l. 15. sz. jegyz., →228). Világos vagy homályos tervei számára Pozsonynál valóban nem kínálkozott alkalmasabb, ígéretesebb környezet.

A pozsonyi barátok, ismerősök valóban nagy szeretettel, nagy ámulattal és érdeklődéssel fogadják a „katonaviselt” Petőfit. Igaz: a Pozsonyba érkezés idejére vonatkozóan az emlékezések ellentmondó időpontokat közölnek, — összekeverik Petőfinek ismételt Pozsonyba rándulását. Még Orlay is úgy tudja, hogy Petőfi április közepén indult Páráról Pozsonyba (OrlAd 16), Szeberényi még úgy emlékezik, hogy „1841-diki tavasszal, ha nem csatlakozom, május végén” találkozik össze a pozsonyi Duna-parton „egy rongyos nadrágú, iszonyúan szűk és kiszakadt nyári dolmányú fiatal ember”-rel: Petőfivel (NÉ 21). Még leginkább Kemény Mihály jár közel az igazsághoz: csak annyit mondván: „1841 tavaszán már mint obsitos jött Pozsonyba” („Emlékiratok Petőfiről.” FővL 1877. 148. sz. júl. 1.: 726; ugyanígy *Delhányi* 46), s hasonlóképpen emlékezik Kemény János is: „Tavasz felé, midőn a Duna jege ment” („Adalékok Petőfi Sándor életrajzához.” Koszorú 1881. V. 143). Egy bizonyos: éppen költeményünknek Petőfi-adta keltezése igazolja: 1841. márc. 25-én már Pozsonyban van Petőfi. — Arról azonban minden emlékező egyöntetűen vall, hogy Petőfi rongyos, desperált kinézésű, megtört, elcsigázott volt.

Hogy pontosan hol, kinél lakott Petőfi ekkori, rövid pozsonyi tartózkodása alatt, megint nem lehet tudni. A barátok — részben ismét összekeverve a látogatásokat — általában maguknak tulajdonítják a vendéglátó dicsőségét. A valóság az lehet, hogy Petőfi felváltva húzta meg magát hol ennél, hol annál. Volt kinél: Pozsonyban tanult ekkor a két Jakubovich (Kemény): János és Mihály, Szeberényi Lajos, Reguly János, Csörföly Lajos, Krupecz Vilmos, Delhányi Zsigmond, Esztergályi Mihály, Dömök Elek, Ujházy Lajos — és Török Gyula. (L. Szalatnai 20—31, vö. még Vutkovich Sándor: „Petőfi Pozsonyban.” Koszorú 1883. I. 141., Delhányi i. h. 47.) E fiatalok két nagy diáktanya szerint oszlottak meg, közülük most fontosabb a Magas utcában levő „burg”, itt lakott Török Gyula is, itt írta számára Petőfi a most tárgyalt emléksorokat (FPÉ I. 210, *jegyz., Hatv II. 18; 16. sz. jegyz.)

A két soros vers nyilván valamilyen diákmulató hangulatában íródott. Mintegy ellenszolgálatásképpen a vendéglátásért. Erre vall az írás elkapkodott, hanyag, rendetlen vonalvezetése is. A vers tréfás szándékkal

nyakatekert: főleg a visszaható-szenvedő igékkel való játék jellemző rá. Természetesen diákos tréfa az aláírás alatt szereplő *ospitos katona* megjelölés is.

Magyarázatok

Török Gyula Petőfinek Aszódon osztálytársa volt, 1840—41-ben Pozsonyban tanult az egykori aszódi barátokkal. Utóbb postamester volt Turdossinban (Árva m.), onnan küldte be Petőfi kézirátát a Petőfi-Társaságnak 1884-ben. (FPÉ I. 208—210 és jegyzetek.)

1—2 *vettetődve, emlékeztetődve*: tréfás visszaható-szenvedő igeformák. Petőfi talán már ekkor emlékezetében hordja a korabeli magyar színpadi nyelvnek e téren mutatott léletszerűtlenségeit, melyeket később (1844 nyarán) azzal gúnyol ki, hogy Udvarhelyit így beszélteti: *hezök összevetődik, s egy silány darabról azt mondja: csak tűzbe való vettetődésre való — hogy Komlóssyként szóljak* (VP V. 8).

Szövegváltozatok

C: K-ban nincs. Könnyebb tájékozódás végett jegyzetünk élén feltüntetjük a korábbi kiadásokban megszokott *Török Gyula emlékkönyvébe* címet is.
1 *vettetődve* [kp. n. Értelem szerint vesszőt tettünk.]

28. [SZERETLEK MINT A HOLD .]

(*Neumann Károly emlékkönyvébe*)

Kézirat

OSzK—Fond VII. 89. sz. — E szám alatt az OSzK-ban két Petőfi-ereklyét őriznek: egyik a „Specimen Scripturae” c. széprásgyakorlat (I. VP VII. 527), a másik a most tárgyalt négysoros vers. Mindkettőt dr. Török Aurél adta át a Múzeumnak: az ereklyékhez mellékelte levelében elmondja, hogy az előbbit Koren Istvántól kapta Szarvasról, az utóbbi Neumann Károly nyug. ev. lelkész adománya Aradról.

A tárgyalt vers kézirata: nagyobb névjegy nagyságú (8 × 15,5 cm), aranyozott szélű, vastagabb szürke lap, négy sarkán egy-egy fehér csík, a beragasztás helye. Tehát akárcsak az előző vers kézirata (I. 27. sz. jegyz., →262), ez is különálló albumlap, melyet Petőfi kapott (vagy kért) emlékvers céljára, majd a címzett beragasztotta albumába. Hátoldalán a következő feljegyzés: „Dr. Török Aurél tanárnak átadtam Petőfi Sándornak Sólyom Sándor névalírási emlékversét a Nemzeti Múzeumban őrzött Petőfi ereklyékhez való csatolás végett. Arad 1885. szept. 23. Neumann Károly”. A feljegyzésből csak a névalírás Neumanné. — A lap másik oldalán a vers Petőfi kézírásával. Alatta: *Selmečz. Apr. 17. 1841. Sólyom Sándor* (utána nagy elkanyarítás). (Az álnévről I. 21. sz. jegyz., →243.)

Megjelenés

Neumann Károly a VU 1880. 36. sz. 590—591. lapon közölt Arad, 1880. aug. 25-i keltű levelében, beszámolva a *Lanc Versei*-ről (I. 6. sz. jegyz., →198) és közölve a *Kuruttyó*-t, megemlíti, hogy négy más verset is leírt Petőfi Sólyom Sándor aláírással (I. 21. sz. jegyz., →243), s hozzáteszi: „Amint ugyane névalírással jegyezte be 1841. évi tavaszkor Selmečen e sorokat

emlékkönyvembe” — s közli a verset (591), líbában, rövid i-vel. Később több más helyen is megjelent a vers (pl. Egyetértés 1885. 297. sz. 2, BpHirl 1885. 297. sz. 6 stb.). Kötetben először: PÜR 26, ill. PSÖK [1890.] UNK 641

Kelekezés

Petőfi 1841 áprilisában nem sokáig időz Pozsonyban. Amikor látja, hogy szintársulat sincs, literátori terveinek sem kedvez az ottani légkör, — elindul haza, Dunavecseré, rég nem látott szüleihez. Erről a tavaszról—nyárról maga számol be Szeberényinek Pápán kelt 1842. júl. 7-i levelében (l. VP VII. 11—13) *Veled utódjára Pozsonban beszéltem* [...], *onnan szüeimhez Pestre mentem* talán így értendő: szüeimhez, majd innen Pestre — Szerk.], *Pestről fel Selmecre testimoniumért.*” Petőfi tehát az iskolai bizonyítványáért megy Selmecre, mivel enélkül ősszel nem folytathatja Pápán tanulmányait. (Ekkorára tehát már megegyezett szüleiével, hogy a sok lehetőség közül — l. alább — a továbbtanulás került előtérbe.) Az időpontok: Petőfi április 7—8-a körül hagyja el Pozsonyt (Szalatnai 32), útközben Győrött is körül néz szintársulat után érdeklődve, majd (a pozsonyi barátok egy kis pénzt adtak össze számára) hajón megy Pestig, onnan gyalog Dunavecseré (OrlAd 337), ahová ápr. 11—12-e körül érkezik.

Otthon természetesen felvetődik a hogyan tovább kérdése. Orlaytól tudjuk, hogy Petőfi 1841 márciusában csak inemel-ámmal lát neki újra a tanulásnak, s azzal hagyja ott Pápát: „nem vagyok én iskolába való” (OrlAd 16). Színész és költő akar lenni, de „a színészet felé hajolt leginkább” „Remélte azt is, hogy talán sikerül atyját a színészetről más véleményre bírni, s akkor mégis csak e pálya mellett fog maradni” (uo. 336). Dunavecserén sürgetően merül fel a döntés szükségessége. Háromféle lehetőség, magallat áll előtérben: „Atyja azon volt, hogy [fia] mészáros legyen, és ő anyja az iskolák folytatására unszolta, és ő a színészi pálya szépségét vitatta” (uo. 337). Apja nem tud a színészi tervekkel megbarátkozni, a költő meg mészáros lenni nem akar (*én és mestereember!* — kiált fel Szeberényihez írt id. levelében), végül az anya kívánsága mellett maradnak. „Hogy pedig az iskolába fôlvételnél ne ütközzék újból oly nehézségekbe, mint múlt [1841.] tavasszal, elsétált Selmecre bizonyítványáért” (uo.). Az említett „nehézség” márciusban Pápán abban állt, hogy bizonyítvány híján Petőfit nem akarták felvenni az iskolába, s csak Tarczy Lajos közbenjárására látogathatta a tanítást — ideiglenesen (OrlAd 14). (Persze ideiglenesen tovább is tanulhatott volna, vagy a bizonyítványt levélben is elkérhette volna, — ha akart volna Pápán maradni.)

Így került tehát Petőfi Selmecre, ifjúkori megpróbáltatásainak kezdő állomására, több mint két év múltán. Nagyon sok időt nem tölthetett Dunavecserén, hiszen ápr. 17-én már Selmecen van — gyalog. Itt Neumann Károlyval, a kedves aszódi iskolatárs- és barátnál száll meg. A szívességért ezúttal a verssel fizet, mint régebben 1839 januárjában Selmecen Szeberényinek, 1839 nyarán Ostffyasszonyfán Petrics Somának, s alig három hete Pozsonyban Török Gyulának. (L. [*Kegytelen a végzet* .], [*Bűvölnö hangzik da- lud* ...], [*Hogyha messze lészek*...], —5, 12, 27. sz. vers.)

Magyarázatok

Neumann Károly (1819—1890) annak az özv. Neumann Irigyesnének fia, akinek Petőfi Aszódon három évig (1835—1838) szálláson és ellátáson volt, s akinek leányát, Júliát Koren István vette nőül. Neumann Károly így

Koren sógora lett, s talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a különben is emi-
nens diák nagy tekintélyre tett szert a diáktársak előtt. „Petőfinél egy
vagy másfél évvel [3—4 évvel — Szerk.] idősebb, bátor s vezérkedő diák
volt, akkor talán az egyetlen tanulótlárs, ki Petőfinek is gyakorta imponált
tekintélyével” (Kemény Mihály: „Emlékadatok Petőfiről.” FővL 1877. júl.
1.: 720). Ő alapította s vezette azt a titkos diáktársaságot, melynek Becske-
reki néven Petőfi is tagja volt, de Neumann szervezte általában a kirándu-
lásokat, csínyeket. Az 1837—38. tanévben már Selmecen tanul, ott találkozik
vele 1838/39-ben Petőfi, és Selmecen volt még az 1840—41. tanévben is.
1841 őszétől azonban már Pozsonyban tanul ő is, Petőfi ekkor ott jártában
ismét Neumann Károly vendége, neki adja oda a *Lanc Versei*-t (l. 6. sz.
jegyz., →200), és négy más versét ott írja le neki egy — még Aszód óta ör-
zött — rajzlapra (l. 21. sz. jegyz., →243). Ekkor (1841. okt.) viszonyuk átme-
netileg megromlik, Neumann nyilván most is vezérkedni, fölényeskedni
akar Petőfivel szemben; erősen fedtte már 1841 tavaszán is, „de különösen
1843-iki pozsonyi időzésekor quasi leckéztette is. Petőfi ezért szakított vele”
(Kemény Mihály: i. h.). Ez a szakítás azonban nem lehetett nagyon komoly,
1843-ban Delhányi Zsigmond — aki Neumann Károllyal együtt lakik —
magához veszi Petőfit (Pozsonyban), s hármásban laknak együtt (PIMÉvk
1959. 43; Hatvány III. 186; 68. sz. jegyz. tévesen Kemény Jánosnak tu-
lajdonítja e gesztust). Kemény Mihály (i. h.) ugyan azt mondja, hogy 1844
nyarán, amikor Neumann nevelőnek Pestre kerül, a szintén Pesten levő
Petőfi még mindig hallani se akar róla, csak a közös régi barátok békítik
össze őket. Mindenesetre Petőfi 1844-ben mint a Pesti Divatlap segédszer-
kesztője egyengeti Neumann útját a laphoz. BarHIP 686 szerint sokszor
átruházza Neumannra a színházi referensséget. Valóban „Aszódi” és Új
Károly néven Neumann a PDI-ban színházi kritikákat és más írásokat közöl
(Kemény Mihály: i. h.-ek, VP VII. 580). Nyilvánvalóan azonos azzal az
Új Károllyal, akinek Petőfi a *Versék* egy példányát dedikálja: „Új Károly
barátjának »a régi szép idők« emlékeül Petőfi Sándor” (VP VII. 521). Ugyanez
idő tájt Petőfi Neumann verses könyvébe írja be néhány versét (*Volnék
bár* . . . V *Ferdinándhoz*, l. VP I. 315—317), ami szintén ekkori bizalmas
viszonyukra mutat. — További viszonyuk azonban nem lehetett bensőséges,
Neumann Károly többé nem kerül elő a Petőfi-életrajzban. Talán ez a
magyarázata annak is, hogy Neumann oly sokáig hallgat a nála levő
Petőfi-kéziratokról, s csak országos sürgetésre hozza nyilvánosságra. Neumann
Károly mint fazekarsvándi nyug. ev. lelkész halt meg Aradon, 1890-ben,
71 éves korában.

Selmeéz: ez a keltezésben szereplő írásforma (ö) újabb bizonyíték amellett,
hogy a *Lanc Versei* elnevezésben is a *ő' = c'* (l. 6. sz. jegyz., →200).

Szövegváltozatok

C: K-ban nincs. [A könnyebb tájékozódás végett jegyzetünk élén feltüntettük
az eddigi kiadásokban szokásos *Neumann Károly emlékkönyvébe* címet is.
4 zár [kp.u. Értelem szerint kitettük a pontot.]

29. EPIGRAMM. 1.

([*Szende szerény ibolyák* . . .])

Kézirat

OSzK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 20. (L. 5. sz. mell. — A verses füzetke
eredetére, tartalmára, történetére nézve l. 6. sz. jegyz., →198.) Autográf.

Megjelenés

VU 1880. okt. 23. 710. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →198, 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 641, *Epigrammák* közös cím alatt az „Ifjúkori kísérletek” 1841. évi versei közt, mint az 1. számú. A későbbi kiadásokban — részben a *Lanc Versei 7 Epigramm*-jának átcsoportosítása, részben a Róza-téma 3 változatának (l. még *Róza, Hajnal*: →7. és 14. sz. vers) előkerülése következtében — sokféle megjelenési formával találkozunk. Általában azonban amelyik kiadás hozza a *Lanc Versei*-t, természetesen hozza az *Epigramm*. 1.-et is, eleinte mindig *Epigrammák (Epigrammok)* közös cím alatt, először 1—7. sorszámmal valamennyi epigrammot együtt, a PSÖK (1890) UNK, ill. a HP után rendszerint két csoportban adva: az 1839-es zsengék közt a 6., 1. és 2. számút (rendszerint önkényesen 1—3. sorszámmal jelölve), mikor is versünk a 2. sorszámot kapja, majd ugyan-ezen cím alatt a másik négyet (1—4. sorszám alatt) az 1841-es termés között. Az *Epigramm*. 1. mellett gyakran külön a főszövegben a *Róza* is, de a *Hajnal* — mint láttuk — csak a VP¹-ben kerül a főszövegbe egyenrangú változatként. (1. erről részletesebben 7. sz. jegyz., →204.)

Mi — részben visszatérve a VP¹ eljárásához — mind a három változatot a főszövegben hozzuk, mert az egyes változatokban a 4 soros terjedelmhez képest elég lényeges eltérések vannak, de különböző időre datáljuk, mivel ezek az eltérések Petőfi költői fejlődésének más és más szakaszához kapcsolódnak, így a három változat nem köthető egyazon dátumhoz. (Az ugyan kétségtelennek látszik, hogy Petőfi az *Epigramm*. 1.-et tekintette a költemény legérettebb, végső formájának.) Az a felgógás, mely a most tárgyalt változatot azon az alapon tekinti főszövegnek, hogy ma csak ennek a kéziratá ismeretes, nem lehet döntő, hiszen Földváry Masznyik Endre a *Róza*-t s Baróti Lajos a *Hajnal*-t szintén kézirat alapján közölték — Földváry Masznyik úgy, hogy (1876-ban) nem is tudott a két másik változat létezéséről. Pusztá véletlen, hogy csak az *Epigramm*. 1. kéziratá maradt fenn. A közlés időbeli sorrendje: *Róza* (Élk 1876. 49. sz. 433), *Epigramm*. 1 (VU 1880. okt. 24.: 710), *Hajnal* (VU 1879. jan. 17.: 35).

Keletkezés

A szövegnek a *Róza*-éval s a *Hajnal*-éval egyező sorai, fordulatai nyilvánvalóvá teszik, hogy ez a vers is egyazon ihlet szülötte, a „kedvesem” tehát Tóth Róza, noha név szerint itt már nincs megnevezve (feltehetően már mint élmény sem eleven), hogy nem szerepel a Rába sem. A verssel kapcsolatos életrajzi körülményekre s tárgyi tudnivalókra nézve l. a *Róza* jegyzetét (→7. sz. 204—207).

Petőfi a *Lanc Versei* tartalomjegyzékében 1839. május 29-re keltezi a verset (*Ostfy Asszonyfa. Máj. 29. 1839.*). Ám, mint arra a *Róza* jegyzetében s más hasonló átdolgozások esetében is (pl. *Kurultjó*, l. 26. sz. jegyz., →258) nyomatékosan utaltunk, ez nem jelenti azt, hogy ez a szöveg — éppen ez a szöveg mindenestül — keletkezett az említett napon. Csak az bizonyos, hogy a három változat közös tartalmi mozzanatait, közös formai megoldásait származnak ebből az időből. A már közölt két másik változat (*Róza, Hajnal*. →7. 14. sz. vers) keletkezéstörténetében részletesen indokoltuk: miért éppen a követett kronológiai sorrendet tartjuk valószínűnek. Itt elég csak utalunk arra, hogy véleményünk (és mások véleménye) szerint az *Epigramm*. 1. a legkésőbbi változat, mely valószínűleg 1841 tavaszán—nyarán nyerte el ezt a formáját: amikor a *Lanc Versei* közt helyet foglalt. Persze amikor Petőfi legvalószínűbben 1841 június végén (l. alább) — összeírta, majd

1841 szept.—okt.-ben Neumann Károlynak baráti emlékül átadta a *Lanc Versei*-t, ez a kis vers (mely már két korábbi változatban megvolt), már nem élmény- és önkifejezés igényével került a költő tolla alá, csupán egy még újabb formai megoldás igényével, melynek értelmében Petőfi akkor ízlésének megfelelően alakította az eredeti (vagy egy későbbi) megfogalmazást. A *Lanc Versei*-ben az *Epigramm*. 1. előtt a legközelebbi dátum 1841. jún. 22. (*Elegia*), talán ebből arra lehet következtetni, hogy ez a változat e nap után keletkezett. A *Lanc Versei* összeírásának időpontjául (l. 6. sz. jegyz., →200) 1841 május—június vagy július—szeptember jöhet szóba. (A kézírás arról tanúskodik, hogy a versek leírása egyidőben, nagyobb megszakítás nélkül történt.) Bár 1841 nyarat, az első vándorszínészkedés idejét eleve nem lehet kizárni, mindinkább afelé hajlunk, hogy az összeírás júniusban, még Dunavecscén történt, hová Petőfi Sopron, Pápa, Pozsony után szüleihez hazatért (l. 28. sz. jegyz., →265). Ez időről maga írja majd a következő év júl. 7-én Szeberényinek: *jobb időket várva két hónapot (841ki Május és Júniust) honn tölték, megírja, hogy nagy viták folynak a családban jövődő pályájáról, s azt is, hogy nagyon unatkozott ott. (L. VP VII. 12.) Ezen elfoglaltság nélküli napokon írhatta össze — sokukat átdolgozva — verseit, s talán már Pesten is próbálkozott velük. Első útja ugyanis oda vezetett, de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedett. Az ezt követő igen mozgalmas három hónap alatt, mikor át a „hü bele Balázs” beszáguldozza a Dunántúlt Ozorától Mohácsig, Péctől Sopronig s Pozsonyig, per varios casus et tot discrimina rerum, a vándorszínészkedés nyomorúságos körülményei között (társaságunk tönkre jutott) — aligha lehetett alkalma vagy ereje erre a munkára. Pozsonyban viszont már a kész füzetet adja át Neumann Károlynak. (E dátum — 1841 június vége — mellett szól az is, hogy a füzetben nincs 1841. jún. 23-a utáni vers.)*

Felfogásunk szerint tehát Dunavecscén, 1841 júniusban született az *Epigramm*. 1. adott megfogalmazása. Petőfi azonban nem tartotta indokoltnak, hogy egy korábbi változat (nyilván a *Róza*) alatt szereplő 1839. május 20-i dátumot megváltoztassa. Ez már eddig látott s későbbi Petőfi-versek esetében is megfigyelhető eljárás. Eljárás, mely Várkonyi Nándort is megtévesztette, aki úgy véli (197—198): Petőfi később fejből írja le költeményeit, „javítás nélkül, egyszerre”, „a hely, év s nap pontos feltüntetésével, tehát keletkezésük napjára is emlékezett, három évre visszamenően, még a két soros epigrammákéra is”. A valószínű azonban az, hogy Petőfi bizonyára a keletkezés napjára keltezte verseit, — s amikor a kézirat alapján (vagy akár fejből) később lemásolta, de ha átdolgozta is, az új változat alá is a régi dátumot írta, ha a változtatás — érzése szerint — nem érintette a lényegét. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Petőfi szeretett egy későbbi fejlődési fokot egy korábbi időpontra visszavetíteni. Ahogy itt, izlése ekkori divatosabb, „korszerűbb” (azaz irodalmiasabb) fokát tudatosan vetítette vissza 1839 májusába; Horváth (20—21) és Pándi (44—46) ugyanis egyként látják, hogy a konkrét részletek elhagyása, a személyesség jegyének letörése a leglényegesebb különbség az 1. és 2—3. változat között. Pándi azt is megállapítja, hogy ez a konvencionális ízlés, a klasszicizáló sablonok javára tett engedmény. (Tegyük hozzá: lehet benne Bajza és más szerkesztők ízléséhez való tudatos alkalmazkodás is a megjelenés kedvéért. Az egész *Lanc Versei*-n — melynek javarésze átdolgozás — végighúzódik egy ilyen szándék.) Ez a változat már 1839 őszén Sopronban elkezdődik Petőfiben, de erősen érezhetővé csak 1841 elejétől — a katonaságot követő hónapoktól — kezdve válik. A friss hazai olvasmányok, az írogató ismerősökkel, barátokkal való érintkezés, a pápai, pozsonyi, pesti tapasztalatok s forró vágy verseinek kiadására alakíthatták ki a divatos ízlésirányhoz való alkalmazkodás szándékát.

kát. Versünket azonban nemcsak ezért helyezzük Dunavecsére: azért s, mert a *Hajnal* közbeesik (1839—40-re), s nem valószínű, hogy a közbeeső időben a *Rózá*-t kétszer is átdolgozta volna.

Az mindenesetre bizonyosra vehető, hogy 1839. május 29-e nem ennek a változatnak a születésnapja, — sokkal inkább a *Rózá*-é. Minthogy azonban a keltezésben Petőfi szándékához kívánunk alkalmazkodni — ő pedig a vers alapmondanivalóját s a megfogalmazás fő formai jegyeit 1839. május 29-re keltezte —, megmaradunk ennél az időpontnál, mint a vers keletkezésének dátumánál, de feltüntetjük a szinte bizonyosra vehető átdolgozás idejét is.

Magyarázat

- 1 A 3 változat közül egyedül itt található verskezdetet Horváth (548) összeveti Kazinczy „A tanítvány” c. versének (Aurora 1822. 36) kezdetével: „Kékellő violák illatozási közt . . .”, — ugyane versben megvan az ellillanó lány alakja is: „remegve fut lobbant lángom elől kertje homályába”
- 3 *Eos*: a hajnal istennőjének görög neve. A *Rózá*-ban helyette a latin megnevezés: *Aurora* szerepel, a *Hajnal* c. változatban helyükbe *Hajnal* lép.
- 2—3 A metrum szempontjából újból figyelembe veendő, hogy az *ai* szótag *aj* értékű (árnyaja|latt), ennek értelmében a 3. sor ütemezése: Jött és látta E | os bá | jait iri | gyelve pi | rúla.

Szövegváltozatok

C: Volt már róla szó, hogy a *Lanc Versei*-ben ez a vers 6 más társával együtt *Épigrammok*. cím alá foglalva 1., 2. stb. sorszám alatt követik egymást. A tartalomjegyzékben viszont az első — most tárgyalt versünk — *Épigramm*. 1. címet viseli, a többi esetében az *Épigramm*. szó alatt ismétlődjel — „— van, majd utána a sorszám (és keltezés).

30. ÖRÖK BÚ

Kézirat

(Szk — Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 11—12. (A kéziratos füzetke eredetére, tartalmára, történetére nézve l. 6. sz. jegyz., →198.) Autográf.

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 709. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →198, 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 639, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt.

Keltekezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében versünkkel kapcsolatban ez áll: *Örök bú*. — *Duna Vecse*. Apr. 24. 1841. E keltezés szerint ez az első fennmaradt vers, melyet Petőfi Pápáról—Pozsonyból eltávozva és már Selmecezt is megjárva, szüleinél, Dunavecsén írt. Ekkor már — ideiglenesen — eldől a vita Petőfi jövőjét illetően: az anya kívánsága szerint úgy fest a helyzet, hogy Petőfi szüleinél kívárja az ősz, amikor is Pápán (vagy Sopronban, esetleg Pozsonyban) folytatja tanulmányait.

Viszonylag hosszú és zavartalan idő állna tehát Petőfi rendelkezésére. Eleinte ki is használja ezt: ápr. 24-e és június 23-a közt csak a *Lanc Versei*-ben 11 vers van Dunavecseről (illetőleg Vadasról) keltevezve, de — mint arra előző jegyzeteinkben ismételten rámutattunk s a következőkben is kitérünk rá — legalább ugyanennyi átdolgozás is esik erre az időre, nem is beszélve az elveszett, elkallódott vagy megsemmisített versekről. Idéztük már Orlay Petricset, aki szerint Petőfi Ostffyasszonyfa óta — beleértve a katonáskodás idejét is — „számos költeményt írt”, melyeket „nekiülve egy füzetbe összeszedett majd meg összetépte, némelyek kihagyásával, mások átdolgozásával meg újra összeírta” (OrlAd 18): — kiadásra készített egy kötetkét. Arról is szólunk, hogy ez a kiadásra szánt kötet valószínűleg nem a *Lanc Versei* voltak (l. Bev., →133, ill. 6. sz. jegyz., →201), ez a 11 vers csak töredékét képviseli az 1839—41 évek termésének, de bizonyára még csupán a dunavecsei termésnek is. A Dunavecسن töltött mintegy három hónap alatt Petőfi valósággal későbbi, beérkezetségének idejére emlékeztető ütemben írja (javíthatja, dolgozza át) verseit.

Pedig a dunavecsei körülmények csak látszólag kedveznek a költésnek. A Petőfivel 1842 nyarán Dunavecserre látogató Petrics Soma megdöbbenő képet fest a Petrovics-házaspár szűkös életkörülményeiről, alacsony kis házukról, mely egyben kocsmá is (OrlAd 348). Petrovics István ekkor egészen friss bérlőként a gyéren látogatott dunavecsei falusi kocsmát bérlí; az 1838-i árvíz okozta pusztítás meg hitelezői csalárdsága miatt (1839 augusztusában) végleg bukott ember lett, csődbe került s elárverezik. (Szabad szálláson, 1840. márc. 24.) L. Mezősi Károly: „Petőfi szüleinek vagyoni romlása.” Jászkunság. 1960. 3. sz. 111—117. Először Fülöpszálláson egy tanyán húzódott meg, majd a szegényes Dunavecسن köt ki. 1841 febr. végén kapja a végzést, hogy a bécsi magyar kancellária elutasítja fellebbezését, s hogy csaló székálló legényén nincs mit keresnie (Mezősi K.: i. h. 117, l. még 9. sz. jegyz., →210). De már Dunavecسن is szorítják az adósságok, a hitelezők: fiát segíezni nem tudja. Nem csoda, ha kenyérkereső pályára, mestersége akarja fogni (l. erre Petőfi levelét Szeberényi Lajoshoz 1842. júl. 7-én. VP VII. 12). És arra sincs remény, hogy az apa a jövőben is segíthetné már eddig is sok megpróbáltatáson átment fiát.

Petőfi azonban ekkor egyrészt túljutott fejlődésének spontán szakaszán, mely — Ostffyasszonyfán és katonáskodása idején — olyan megrendítő közvetlenséggel fejezte ki életének valóságos élményeit, másrészt még nem jutott el a magasabb szintű személyességnek arra a fokára, mely az életrajzi hitelesség s a művészi tükrözés egységében mutatkozik meg — itt, Dunavecسن alig esik csak közvetlen célzás is saját és szülei gyötrelmes helyzetére; az egyre erősebben érvényesülő irodalmi hatások inkább egy elvont, ellégitett élményfelfogás és kifejezés felé fordítják. Most már a tartalmi mozzanatok alig adnak valami kapaszkodót a vers keletkezésének időpontjához. (Sokkal inkább a formaiak!) Ferenczi ugyan még az *Örök bú*-ban is az ostffyasszonyfai szerelem visszhangját érzi („Petőfi egyik ifjúkori szerelme. [1839.]” PetMúz 1890. 1. sz. 4. h., és FPÉ I. 150), de még ha arról van is szó, nagyon közvetetten jut kifejezésre. Az ekkor keletkezett versekben semmi konkrétum nem mutat már egy hiteles szerelmi érzésre. (Még a ténylegesen ostffyasszonyfai keletkezésű verseket is megfosztja minden konkrét vonatkozástól, l. 29. sz. jegyz., →268.) Az 1839-es gyötrelmes szerelem Petőfi számára már csak költői téma, nem élet és élmény, — s hasonló módon absztrahálja, irodalmiasítja egyéb érzelmi-gondolati élményeit is. E versben is sokkal erősebben érvényesül egy olyan — nyilván a kor szerelmi költészetéből táplálkozó — formai ihlet, mely külső körülmények és a költő belső lelki állapota közti, párhuzamos szerkezetű ellentétek, illetve azonos-

ságok sorozatát mutatja be. Hasonló elv alapján épül fel pl. a *Boszú, Első szerelem, Méz és csók*, részben a *Vándordalok, Változás (Míg a földet . . .)*, *Csal*, ami arra mutat, hogy mindezek egy azonos lírai fejlődési foknak nagyjából egyidejű (1841) termékei.

Az *Örök bú* keletkezési idejéül — a fentiek értelmében is — elfogadható a költő datálása: 1841. ápr. 24.

Magyarázatok

- 1 *barna*: l. a *Kuruttyó* (→26. sz. vers) 21. sorához adott magyarázatot.
- 2 *búsul*: a. m. sötétedik, elkomorul, elborul. Ez a jelentés már a címbeli *bú* szóba is belejátszik. A *bú* és származékainak ilyen jelentésére l. Gáldi László: „*Bús* szavunk jelentésköre Petőfinél” = Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. 1964. 107—117.
- 10 *derű*: derült idő
- 11 *ború*: a 'borulás', 'borult' idő jelentés is belejátszik, vö. 2. sor magyarázatát.

Szövegváltozat

- 9 VU tarka ékesen [?; a kézirat alapján egész biztonsággal nem dönthető el; egybe vagy külön van-e írva; inkább egybe.]

31. ZIVATAR

Kézirat

OSzK — Foud VII. 87. sz. *Lanc Versei* 12—14. Mint az egész füzet, ez is Petőfi kézírása. (A *Lanc Versei* c. füzetke leírását, tartalmát, történetét l. 6. sz. jegyz., → 198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 709. (A közlés körülményeiről l. id. jegyz., →198, 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 639—640, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt.

Kelekezés

A *Lanc Versei*-nek tartalomjegyzékében versünket illetően ez áll: *Zivatar*.

D. Vecse. Máj. 8. 1841. Ez a keletkezés minden további nélkül elfogadható a vers leírása helyének és idejének. Az élmény, a költői magatartás, nemkülönben a nyelvezet azonban némileg (nem sokkal) korábbra utal. Egy-néhány konkrét mozzanat arra mutat, hogy az ostffyasszonyfai szerelem emléke itt még elevenebb, léletszerűbb, mint akár az április 24-i *Örök bú*-ban (a sok fordulat („Kebelemnek pusztaságán”, „égő szerellemmel”, „nélküle nincs élet”) egyenesen az 1839 nyári—őszí termés kifejezéseire emlékeztet, — ezt idézi a „szőke fürt” és a „kék szem” (vö. alább: Magyarázatok, 21. sor.). Ugyanakkor sok a fikatív, életrajzilag már nem hiteles elem is (elsősorban a lány enyelgő játékát, hűségesküvését s „hűtlenségét” illetően). Főleg pedig az alapmagatartás már az emlékektől való megszabadulás vágya, a „megcsaló”, a költő „égő szerelmével” csak játszó leány elfelejtésének igénye. Nem tudhatjuk, hallott-e Petőfi Tóth Rózának rövidesen (1841 nov.)

esedékes férjhezmeneteléről, de eléggé valószínű, hiszen Orlayval is és — ami fontosabb — Salkovics Károllyal is találkozott ez év márciusában Pápán. Az emléktől való megszabadulás — költőileg — ezúttal nem sikerül, illetőleg a szándék áldozatul esik a lírai csattanónak: a költő már a menekvés túlsó partjáról fordul vissza a lány képéhez, úgy érezve: „nélküle nincsen élet”

E vonatkozásban igen jellemző az a különbség, mely a *Zivatar* és ennek 1842 második feléből származó átdolgozása: *A bujdosó* (→67. sz. vers) között van. Itt is felvillan „Szőke fürttel két szemekkel . . .” a „Hütelén lyány” képe, — de a költő nem fordul vissza, csak szerelmének végleges reménytelenségét, feledni nem tudását szögezi le. A *Zivatar* ehhez képest még egy lezáratlanabb érzelem-állapotot tükröz: bár remény itt sem biztat, a költő visszafordul: remény nélkül is a lány emlékéhez közel, azzal akar, mert csak azzal tud élni. — Mindenesetre figyelemre méltó, hogy 1842 áprilisáig (*A borozó-ig*) — tudomásunk szerint — a *Zivatar* az első egyetlen költemény, melyet Petőfi — ha átdolgozva, átalakítva s más címmel is — mint már ismert költő is vállalt (*A bujdosó* megj. Ath 1842. II. dec. 4.: 430, a *Versek* 1-ből azonban kimaradt). Egyben a két változat tanulságos esete Petőfi utólagos átdolgozási módszereinek. A *Zivatar* nélkül *A bujdosó* keltezésé élményanyagának eredete is sok vitára adhatna alkalmat, a benne követett költői magatartás, műfaj, stílus, nyelv is több rejtéllyel szolgálna.

Magyarázatok

A műfaj, mint „csónakos vers” előzményeire l. Horváth 585. Ezeken kívül érdekes párhuzamok állapíthatók meg Petőfi verse és Fidicimis János: A sajkás c. költeménye között (Társalk 1838. 4. sz. jan. 13.: 13). A versforma ugyanaz (8/7)!

4 *sirokko*: Horváth (i. h.) Csokonai „Tüdőgyulladásomkor” c. versének e két sorával veti össze:

„Fojtó siroccóknak hevétől
Asznak tüdőhólyagjaim”

- 10 *Kétségbarna*: az erősen kordivatos összetétel második tagjára (*barna*) nézve l. a *Kuruttyó* (→26. sz. vers) 21. sorához adott magyarázatot
- 13—16 E sorokban a *mej* (= melly—mely) jelentése: aki. *A bujdosó*-ban már ez is áll helyette.
- 15—16 A húségeskűvés és megcsalás motívuma műfaji kellék csak, életrajzi igazság nélkül.
- 17 *bajtárs*: e megszólításban Pándi szerint (53) a katonaság reminiscenciája van. Aligha valószínű viszont, hogy a császári Gollner ezredben a katonák közt dívott volna ez a megszólítás. Inkább valószínű, hogy itt a szó eredetibb, köznyelvi jelentésében áll: a vállalkozásban, veszélyben társ. (Vö. Garay: Kontjában: „Harminc nemes bajtárs előtt | Kont, a kemény vitéz.”) Még 1844-ben is az „Ujdon Szavak” közt szerepel (vö. Kiss M.: „Magyar ujdón szavak tára”), s még CzF is ezt mondja: „Általán, aki bajainknak részese: különösen haditárs [. . .]”
- 23 A *szőke fürt* és a *kék szem* világos utalás Tóth Rózára, az ostffy-asszonyfai szerelem tárgyára. (Az emlékezések nem szólnak Tóth Róza hajának és szemének színeiről, de az [*Eszmélet nélkül* . . .] c.

töredék [→11. sz.] szerint Róza a letört bimbót „sárga” azaz arany-
szőke hajának fürtjei közé illeszti; a lány „nefelejts-zemét” pedig
az *Első szerelem* c. versben — →17. sz. — említi a költő.)

Szövegváltozatok

- 5 K gyorsan (<,) evezőhöz, [Nem tudni a ragbéli hosszú ő elírás-e vagy szán-
dékos. Az mindenestre elég következetes metrikai eljárásnak látszik,
hogy a 8 | 7 váltakozású félrímes trocheusnak első rímtelen sorában az
utolsó szótag — ha gyakran csak helyzeténél fogva is — hosszú. Mivel
ebben a sorban is hasonló a helyzet ő esetében is, az ő-t ő-re javítottuk.]

32. UJSÁG (*Heliconi zarándok*)

Kézirat

OSZK — Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 14—15. (A kéziratos füzetke tartal-
mára, eredetére nézve l. 6. sz. jegyz., →198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 709. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →198,
201.) A közlés előzményéhez tartozik, hogy Áldor Imre „Lant és kard”
vagy „Petőfi élete és halála” c. cikkében (KépCsalL 1880. 31. sz. 488) kitér
arra a kérdésre: milyen Petőfi-írások vannak meg Pápán s melyek veszttek el,
s ez utóbbiak közt megemlíti a *Heliconi zarándok*-ot is, melyet a pápai képző-
társulat jegyzőkönyvének tanúsága szerint Petőfi 1842. ápr. 20-án olvasott
fel a képzőtársulat ülésén. Neumann Károly felfigyel erre a közlésre, s egy
előzetes, a *Kurultyó*-t közlő levelében (VU 1880. szept. 5.: 591) azt mondja:
„Csak sejtem, hogy a »Heliconi zarándok«, melyről Áldor idézett helyen
[...] azt mondja, hogy elveszett, a kezem közt levő füzetke [a *Lanc Versei* —
Szerk.] tartalomjegyzékébe »Ujság« cím alatt van fölvéve.” — A vers közlé-
sére i. h. a *Lanc Versei* közlésével egy időben került sor. — Kötetben először
LŐSÖK 1882. NK 640, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt.

Keltelekezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében versünket illetően ez olvasható: *Ujság*,
Vadas. Máj. 16. 1841. A verset tehát Petőfi szüleinél, Dunavecscén — hol
ápr. eleje óta tartózkodott —, ill. a közeli Vadas pusztán írta, hová többször
is kirándult. Mint Rexa Dezső írja: „Szalkszentmárton határában van
Kisvadas és Nagyvadas puszta; a Dunától nyúlik el Dunavecse felé.” (R. D.,
Petőfi és Pest vármegye. Bp. 1923. 33.) A költő Vadasról, egy héttel
későbbről (máj. 23.) keltezte *Változás* c. versének egyik változatát is (→33.
sz., l. a következő jegyzetet, →276). Hogy csak afféle hétvégi kirándulások
voltak-e ezek (mindkét nap vasárnapra esett) vagy valami más céljuk volt,
nem tudjuk. Az azonban elgondolkasztató körülmény, hogy Vadas pusztán
akkoriban volt egy Duna-parti révcső (az ún. vadasi csárda), és ha nem
is fogadható el az a szalkszentmártoni hagyomány, hogy Petrovics István
ott mérte a bort, mielőtt 1845-ben a faluba költözött volna (vö. 90. sz. jegyz.,
→420), lehetséges, hogy a vadasi csárda és a dunavecsei kocsmabérlet között
volt valami kapcsolat, akár érdekeltség is. A vers tónusából, magatartásából

nyilvánvaló, hogy ekkorra már eldőlt a Petőfi jövőjét érintő családi vita (l. 28. sz. jegyz., →265), s — az anya kívánságának megfelelően — egylet- megállapodás született arra nézve, hogy Petőfi ösztől folytatja iskolai tanulmányait. De az is látszik, hogy nincs még messze az 1841 márciusában újra megízlelt baráti, diákos-iskolai légkör és a Helikonra törekvés között — éhségtől gyakran korgó gyomor emléke sem. Petőfi ugyanis szemelláthatóan egy baráti diákközöséget tart szeme előtt, mintegy a jövődéli képzőtársulat mulattatását s egy kissé megbotránkoztatását tűzi ki célul. Horváth (13) is diákos ízt érez benne: Petőfi és Csokonai viszonyáról szólva megemlíti, hogy bár Petőfi szerette és ismerte Csokonait, „kísérleteiben” (1838—42) alig találunk ennek nyomára. „Némi halvány reminiscenciákon kívül csak az 1841-iki *Ujság*-ban volnánk hajlandók a diák-tréfák vaszkosabb humoristájának a példaadását feltenni.” Bizonyára így van, s ezzel a verssel kezdődik — tudomásunk szerint — Petőfinek az az önzsaneresítő irányzata, mely 1842 második felétől uralkodóvá lesz — egy ideig — költészetében itt egy szegény, éhező, vándorpoéta figuráját, drasztikus-komikus esztét állítja elénk, úgy, hogy a személyes rész és érdek kézzelfoghatóan kilálglik. A hangütés, a figyelemkeltés, a hallgatóság részéről feltételezett visszhang: a vers előadásának dramatizálása, az emelkedett nyelvi-stiláris légkörbe való becsalogatás, majd a vulgáris leleplezéssel való meghökkenés meglepően hasonlít az 1842 júniusából származó s valóban — színészi produkcióként is — előadott bírálói *Székfoglaló beszéd* . . .-hez (VP V. 5). Vö. még a hasonló fogantatású, ugyancsak pápai (Pápán átdolgozott?) *Dalforrás*-sal (l. 57. sz. jegyz., →333). Ez egyben arra is figyelmeztet, hogy amikor Petőfi most elsősorban a vers felépítésével lépre csalt s nevetésre ingerelt diáktársait látja szeme előtt, ugyanakkor színészi produkciót is ír, a színészkedés már bizonyára motoszkál a fejében.

Fogadtatás

Az *Ujság* csak 1880-ban került napfényre, a *Heliconi zarándok*-ot azonban (melynek az előbbivel való azonosságát senki sem vonta kétségbe) Petőfi 1842. április 20-án felolvasta a pápai képzőtársaság XXX. ülésén. Majdnem egy év telt el a két, különböző című változat között, de semmit sem tudunk a második változatról. Az eddig leszűrt tanulságok alapján bizonyosra vehető, hogy Petőfi végzett az *Ujság*-on valamelyes változtatást, módosítást (s bizonyosan még továbbiakat, mikor a verset Bajzának is átadta közlésre, l. alább). Pápán a *Heliconi zarándok* a *Kuruttyó*-val, *Viszonzlátás*-sal és *Hatytudal*-lal együtt olvastattott fel. A bíráló Dömjén (Denjén) Ferenc volt, aki szerint a versnek — éppúgy, mint a *Viszonzlátás*-nak — „epigrammá dolgozása ajánlatot” („Pápai Jegyzőkönyv” 48). Az „epigramm” megjelölés nem veendő szoros értelemben, nyilván a drámai-színjátészó elemek lecsökkentésére s a csattanó gondolatibb kiemelésére célzott a bíráló. Petőfi — eddigi ismereteink szerint — nem követte a tanácsot (bár a Bajzának küldött változatról mit sem tudunk, vö. Bev., →146). Pedig abból, hogy ekkor bemutatja a képzőtársaságnak, arra lehet következtetni, hogy Petőfi adott valamit e versére. Még inkább emellett szól az, hogy az *Ujság*-ot — még mindig vagy ismét ezen a címen? — megküldi vagy talán átadja Bajzának (a *Könyeim* és az *Első szerepem* kíséretében, vö. 68. sz. jegyz., →353), aki aligha méltányolta a vers „lentebb stíljét”, diákos vagabundus humorát s tekintélyellenes-élcélődő tónusát. 1843. márc. 14-ig legalábbis nem közölte (igaz: a másik két említett darabot sem). Ekkor Petőfi — már Petőfi mint kecskeméti vándorszínész maga is ellenszenvet érez a vers iránt. *Három versem közül, melly még ki nem jött, kérem a „Könyeim” s „Ujság”*

címűt örökre kihagyni az *Atk.*-ből; nagy ellenszenvem támadt irántok — írja Bajzának 1843. márc. 14-én (VP VII. 19). Nem volna ugyan egészen ellenére, ha megjelenne is — *Egyébiránt Tekintetes úr ítéletére bízom* — teszi hozzá.

Magyarázatok

Ujság: itt a. m. újszerűség, furcsa, különös eset. A szó 'hírlap' jelentésének egyre erősebb ténfoglalása miatt változtathatta meg Petőfi a címet *Heliconi zarándok*-ra.

33. VÁLTOZÁS (*Míg a földet gyász temette* .)

Kézirat

K1 Salkovics Károly másolatában 1897-ben, sőt valószínűleg 1944—1945-ig (Baróti Lajos hagyatékában) megvolt. Az eredeti kéziratot — állítólag — Petőfi küldte meg Salkovicsnak 1840 tavaszán, ezt azonban valaki, „talán Orlay” elkérte tőle, de ő magának lemásolta. (Erre s általában a Salkovicstól lemásolt versek történetére, hitelességére nézve l. 13. sz. jegyz., →219.)

K2 OSzK — Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 15—16. Mint a füzet többi verse is, ez is Petőfi kézírása. (A *Lanc Versei* tartalmára, eredetére, történetére nézve l. 6. sz. jegyz., →198.)

Megjelenés

K1 VU 1897. jan. 17.: 35, Baróti Lajos közlése (l. 13. sz. jegyz., →220). Baróti nem közli az egész verset, csak utal a K2 első közlésére (l. alább), s

Salkovics Károly egykorú másolata alapján — csak az ehhez viszonyított variánsokat adja meg. Ez a változat főszöveggként egyetlen kiadásban sem szerepel, sőt mint variánst sem tüntetik fel.

K2 VU 1880. okt. 24.: 709. (A közlés körülményeire nézve l. 6. sz. jegyz., →198, 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 640, az 1841. évi „Ifjúkori kisértetek” közt.

Kélekezés

K1 Ismételtlen volt róla szó, hogy Salkovics Károly a másolatában fennmaradt versek egy részéről azt állította, hogy azokat Petőfi 1840 tavaszán, katonáskodása idején Horvátországból (!) küldte meg neki Sopronba. (Az eset, ha megtörtént, csak 1840 nyarán vagy őszén történhetett meg, mivel 1840 július elejéig Petőfi Grácban volt, l. 20. sz. jegyz., →242.) Ezt a megküldést — Barótinak nem egészen világos előadásából kivehetőleg (i. h.) — Salkovics később egy vagy két versre redukálta, de olykor ilyenekként emlegette azokat is, melyek mellé másolatában odairta Petőfi nevét. Nos, a *Előadás* alatt ott állt, zöld ceruzával írva, Petőfi neve. Mivel pedig az így megjelölt versek mindegyike valóban hiteles Petőfi-versnek bizonyult (A *Előadás*-on kívül *A Dráván*, *Vendég*, *Elválás* [*Itt a bucsúperc* . . .], *A sorshoz* = *Epigramm. I.*), továbbá mivel e versek egy részéről igazolható, hogy valóban 1839—40-ben keletkeztek, s hogy máshol fennmaradt változataik későbbinek bizonyultak a Salkovics-füzetben levőknél [vö. pl. *A sorshoz* = *Epigramm. I.*, *Elválás* (*Itt a bucsúperc* . . ., ill. *Vért az óra* . . .)] — nagyon is megfontolandó: vajon mindenestől elvetendő-e Salkovics állítása, miszerint legalábbis a megjelölt verseket — Petőfi valóban elküldte neki 1840 folya-

mán. (Ha Sopronba küldte, akkor 1840 őszéig kellett megtennie, mert ettől kezdve Salkovics már Pápán tanul.) Ha mindezt nem vetjük el, a K₁-nek 1839 őszén—telén, 1840 tavaszán—nyarán kellett születnie. Ennek sem külső, sem belső érv nem mond ellen, sőt a K₂-vel való összevetés Salkovics állítása mellett szól.

K₂ A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében Petőfi saját kezű bejegyzéseként ez áll: *Változás. — Vadás. Máj. 23. 1841.* Ezen a bejegyzésen — első pillanatra — vitázni sem lehet, s valóban minden kiadás a vers születését erre a napra keltezi. Az előzőkben azonban ismételtelen bebizonyítottuk, hogy a *Lanc Versei*-nek egy része már második, vagy éppen harmadik változat, s hogy a feljegyzett nap egyszer az első változat születésének időpontját, máskor az átdolgozás idejét tünteti fel (l. 9., 26., 35. sz. jegyz., →210, 260, 280).

A K₂-ben eszközölt sajátkezű javítások — melyek eredetije a K₁-ben is ott van — arról tanúskodnak, hogy a K₂ leírásakor Petőfi előtt egy korábbi, kész szöveg volt — s ez a javított szöveg nagyon közel áll a K₁-hez. Vagyis a K₁ a korábbi változat. A javítások, módosítások nyelvi-nyelvtani tanúsága is az, hogy a K₂ szövege a dívtos, érzelmes költészet felé tolódik el egy korábbi: ösztönösebb, létszerűbb s természetesebb nyelvi-stiláris magatartásból. Így lesz a kijelentő *S dült*-ből az irodalmiasabb igenév: *Dülván*, az alföldi ő-zésből *Kölcseyt*, *Bajzát*, *Vörösmartyt* követő *e-zés* (*fölette* > *felette*) — ugyanakkor az élőnyelvi *fergeteg*-ből az irodalmias *fergeteg* lesz; s így lesz *virág*-ból *virány*, a számnév után diákosan többesszámba tett főnév is szabályosra csiszolódik: *Száz mosolygó téreken* > *A mosojgó téreken*. Egyébként a versnek a K₂-ben is megmaradó alapszövege is egy, az 1841-inél korábbi nyelvallapotra mutat: a „Pusztaságnak vad telén”, „bájos éden”, „Mért vagyon [!] tél kebelemben” stb. olykor szinte meg Selmeget idézi (l. Magyarázatok c. fejezetet), de semmiképpen sem 1841-et.

A K₂ létrejötte tehát úgy rekonstruálható, hogy 1841. május 23-án — mikor Petőfi kirándult Vadasszóra (l. erről 32. sz. jegyz., →273) — emlékezetből vagy a nála levő kézirat alapján, némileg átdolgozva, mostani ízléséhez idomítva újra fogalmazza a kis költeményt. (Hogy a *Lanc Versei* füzetbe való beírás — következtésképpen az ott végzett javítások — milyen időre datálhatók, nem tudjuk, de Petőfi bizonyára nem külön-külön írta be oda verseit, hanem egyszerre, 1841. jún. 23-a után.) Mindenesetre ezúttal nem az első változat keletkezési idejét írja be a tartalomjegyzékbe, hanem az átdolgozását. A költőnek ezt az álláspontját tisztelnünk kell, különben is a K₁ elpusztulása következtében minden kétséget kizáró bizonyítékkal nem rendelkezünk a téren, hogy a vers első változata mikor keletkezett, el kell fogadnunk keletkezési időnek a Petőfi adta dátumot. Ugyanakkor viszont nem szabad Baróti Lajos hibájába esnünk, ki minden további nélkül a K₂-t tartja első fogalmazásnak, s e hipotézis alapján vitázik Salkovicsal, mondván: nem valószínű, hogy a Salkovics-füzet minden darabját Horvátországból küldte meg Petőfi, „mert olyan is van köztük, melyről bizonyosan [?] tudjuk, hogy 1841 tavaszán a katonaságtól való megszabadulás után írta [?], amikor rég nem látott szülei körében, Dunavecsn mulatott”, s példának hozza a *Változás*-t és a *Vendég*-et (VU 1897. jan. 17.: 34). Holott a variánsok s javítások meg belső érvek tényeiből más is következhetik — és következik is —, az ti., hogy e költeményeknek a Salkovics-füzetben levő változata a korábbi, a *Lanc Versei*-ben levő pedig későbbi átdolgozás.

Ezt elfogadva viszont a K₁ keletkezésének idejéről el kell fogadnunk 1839 második vagy 1840 első felét. Az ebbe a korszakba eső termés egy részében (mely, sajnos, többnyire csak később átdolgozott formájában maradt fenn) már jól megfigyelhető Petőfinek a Kölcsey—Bajza-féle lírai magatartás

és stílushoz való közeledése: az életélménynek az irodalmi élménnyel való helyettesítése, illetőleg a valóságos életélménynek absztrahálása, elhalványítása, az ösztönös, léletszerű nyelvi kifejezésnek egy finomkodóan választékos, neológ nyelvi-stiláris gyakorlattal való helyettesítése. E versben is feltehetően még a Tóth Róza-élmény visszhangzik (vö. FPÉ I. 150), de erről már semmi konkrétum, semmi életrajzi igazság nem szól. A szokványos, mesterkelt kompozíció semmit sem sejtet az élmény eredetiségéből, életrajzszerűen még a külső s belső ellentéte sem igaz. A személyesség átvevődik a meglepően nagy ütemben fejlődő formai, technikai készség tényeire. (L. 16, ill. 30. sz. jegyz., → 230, 270.)

Magyarázatok

- 3 Pusztaágnak: a szó átvitt értelemben mint 'kietlenség, elhagyatottság, árvaság' értendő. A kép Selmec óta kíséri Petőfit, vö. *Estem édenből nagy pusztaságra | És juték keserves árvaságra* (*A' hűtelenhez*, → 2. sz.), *Azóta létem árva, | Kiellen, pusztaság* (*Boszu*, → 24. sz.)
- 4 virúla bájos éden: a virágzó szerelem—éden, tavasz és éden képe ugyan-csak sűrűn előkerül az 1839—40. évi természetben, vö. *A hűtelenhez*, *Elváltás* (*Vért az óra . . .*), *Boszu*, *Galga partihoz*
- 11 Puzta: l. a 3. sorhoz adott magyarázatot.

Szövegváltozatok

Alapszöveg a K2, lévén ez Petőfi kézírása. A K1-el kapcsolatban említettük, hogy Baróti (i. h.) csak szövegváltozatokat ad, s e tekintetben sincs semmi biztosíték arra, hogy a közlés minden tekintetben szövegű (akárcsak a Sulkovics másolatához képest is). Más lehetőség híján úgy adjuk ezeket, ahogy Baróti közölte.

- 1 K1 *S dúlt a fergeteg fölötte*
K2 Dúlván [jav. ebből: S dúlt a] fürgeteg [az ő e-ből jav.]
- 2 K1 Új virági
- 3 K1 Száz mosolygó

34. CSAI,

Kézirat

1) SzK — Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 16—18. Autográf. (A kéziratot tartalmazó füzetke tartalmára, eredetére nézve l. 6. sz. jegyz., → 198.)

Megjelenés

VII 1880. okt. 24.: 709. (A megjelenés körülményeire nézve l. id. jegyz., → 198, 201.) Kötetben először: PSÖK 1882. NK 640, az 1841. évi „Ifjúkó ri kőrletek” közt.

Közlés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében e verset illetően a következő áll: *Csal.* — 1) *Vecse. Máj. 27. 1841.* Ez a dátum, minden külső és belső mozzanattal egyhangzóan, a vers keletkezésének ideje. A szerelmi élmény, melynek tárgya Ferenczi Z. szerint még mindig Tóth Róza („Petőfi egyik ifjúkori sze-

relme. [1839.]” PetMúz 1890. I. sz. 5. h.), valódi, életszerű, hiteles mivoltában már csak egy-egy szóban, kifejezésben villan fel (pl. az utolsó versszakban), egyébként elirodalmiasított helyzet, divatos költői magatartás és hangneme — meg a jelentősen kifinomult formai műgond — lép a helyébe. Különösen beszédes a *Változással* (*Míg a földet* .., →33. sz. vers) való összevetés: a négy nappal korábbról való vers (ill. annak e napról való változata) struktúrájában, lírai gondolatmenetében teljesen azonos a *Csal*-lal, — de ellenkező előjellel. Ott a zord, őszi—téli idő párosul a szerelmi édennel, s a tavasz—nyár a boldogtalansággal, itt a tavasz, nyár, őszi a szerelmi illúziókkal párhuzamos, a tél a csalódást hozza meg. Mindez azonban merő formai konstrukció: e téren alatta marad a *Változás* ellentétező felépítésének. Más téren viszont kétségkívül fejlettebb — legalábbis későbbi — fokot mutat: mindezek előtt a lírai helyzet objektíválásában, a költő a személyes én helyébe egy alakot, figurát, már-már zsánert állít (erőteljesebben az *Ujság*-ban, →32. sz.), azzal játszatja, cselekedtetni a dramatisztált lírai történet, melyből nem hiányzik a rövidesen gyakorivá váló keserű nevetésük csattanó sem (5. vsz.). Mindez már előre, 1842—43 felé mutat, ha a vers őriz is még 1839—40-re jellemző vonásokat.

Ebbe az átmeneti, de mégis előre mutató korszakba hitelesen beleillik a vers nyelvezete és verselése is. Az érzelmes neológ szavak, a sablonos jelzős kapcsolatok és összetételek már a régtől nyomon követhető irodalmiasság felé törekvési nyomjelzői, de már — még ugyan ritkán — belecseppen egy-egy (újabb jellegű és funkciójú) köznyelvi, érzékletes szó, kifejezés: „Kert megett”, „kacsingat”. Egyébként ez utóbbi kifejezés és viselkedésforma már a *Szeget szeggel* (1843 ápr.) „szomszéd hácsiját” idézi (a két vers formája is azonos). — Ez a versforma is meglepetés: a 8 | 3 osztatú 11-es, — a Főti dal formája, melyet mint Petőfi mintáját szokták emlegetni a *Pálmaphor*, *Igyunk!* esetében (Horváth 568, Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. 1959. 350). Ezzel szemben egy évvel Vörösmarty híres verse előtt Petőfi már 1841 májusában alkalmazza a szóban forgó versképletet (4-4 soros versszakokra tagolva), melyben Pándi (58) észreveszi a trocheusnak magyaros formába való átjátszhatóságát, — ami szintén az átmenet jelzője.

Magyarzatok

C: *Csal*: a. m. csalódás, megszaladás. Bár régi szó, ilyen értelemben inkább nyelvújításnak számít (l. Gombocz—Melich: Magyar etymológiai szótár, Bp. 1914—1930. I. 818. Ebben a jelentésben előfordul pl. Széchenyi „Stádium”-ában (l. MNy 1906. 329).

Szövegváltozat

21 K bús [az s j-ből jav.]

35. VENDÉG

Kézirat

K1 Salkovics Károlynak feltehetőleg egykorú (1841—42) másolatában 1897-ben, sőt Baróti Lajos hagyatékában bizonyára 1944—45-ig megvolt. Az eredeti kéziratot — állítólag — Petőfi 1840 tavaszán Horvátországból (?) küldte el Salkovicsnak Sopronba; ezt tőle valaki, „talán Orlay” elkérte, de ő egy füzetbe több más Petőfi-verssel együtt lenásolta magának, s (bizo

nyára később) zöld ceruzával mellé írta Petőfi nevét. (E füzet tartalmára, történetére, hitelességére nézve l. 13. sz. jegyz., →219.)

K2 OSzK — Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 18. Autográf. (A verset tartalmazó füzet történetét, tartalmát illetően l. 6. sz. jegyz., →198.)

K3 Nincs meg. Bizonyos egykori megvoltára l. Megjelenés és Keletkezés c. fejezeteinket.

Megjelenés

K1 VU 1897. jan. 17.: 35, Baróti Lajos közlése (l. 13. sz. jegyz., →220). A közlő azonban csak a korábbi ismert K2-höz képest mutatkozó eltéréseket adja, mivel a vers — és egy másik: a *Változás (Míg a földet . . .)* →33. sz.) — „Csaknem teljesen egyeznek” a kiadásokból már ismert K2 szövegével. A gyűjteményes kiadások még mint variánsra sincsenek rá tekintettel.

K2 VU 1880. okt. 24.: 710. (A közlés körülményeire nézve l. 6. sz. jegyz., →198, 201.) Petőfi versekét kötetben először: PSÖK 1882. NK 641, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt.

K3 „Népbarát. Közhasznú naptár 1843-iki közönséges évre . . .” Pápan, nyomtatott a dunánt. főiskola betűivel. 41—42. sztl. l. aláírás nélkül. Ezt a közlést csak nemrégiben fedezte fel Kiss József és Miklós Dezső és ismertették a megjelenés körülményeit (ItK 1970. 76—83, „Petőfi versek a Népbarát című pápai naptárban” címen). Ezek szerint az 1840—1843 között folyamatosan megjelent „Közhasznú naptár”-nak 1843-ra szóló évfolyamát Tarczay Lajos, Petőfinek legkedvesebb pápai tanára és pártfogója szerkesztette. A naptár 1842. júl. második felében jelent meg, tehát Petőfi utolsó pápai iskolai évének végén. A pápai naptárban 5 vers van, köztük két hiteles Petőfi-verse: a *Vendég* és a *Szántásvetés*, későbbi címén: *Mi haszna, hogy a csoroszllya* . . . (→64. sz.). Ez utóbbiról Szeberényi Lajosnak egy fölényeskedő megjegyzése alapján 1845 óta ismeretes volt (Hír 1845. 17. sz. febr. 28.: 67) a pápai naptárban való megjelenése, mivel azonban a versek a „Népbarát”-ban név nélkül jelentek meg, a *Vendég*-ről Szeberényi feltehetőleg nem is tudta, hogy Petőfi verse. Tarczay Lajos — aki csak 1842. június elején kapott megbízást a naptár szerkesztésére — érthető módon kért anyagot Petőfítől: a fiatal költő nemcsak a képztársaságban tűnt ki verseivel, nemcsak jutalmat és dicsőretet kapott a tanév végi pályázaton (l. 53. sz. jegyz., →324), hanem már megjelent a nagy tekintélyű pesti Athenaeumban *A borozó* is (l. 60. sz. jegyz., →336). A *Mi haszna, hogy a csoroszllya* és a *Vendég* így időrendben a 2. ill. 3. vers, mely Petőfítől nyomtatásban megjelent.

Egyk. uk.: „Dalfüzérke válogatott népszerű dalokból fűzve Kecskeméthy Csapó Dániel által.” Első füzér. Pesten, 1844. 24. l. mint „24. Dana”. A dalfüzér összeállítójának 1844. aug. 20-án kelt Előszava szerint ezt az első „füzért” „diákkori gyűjteményeiből” állította össze. Ha ismeri, feltűnteti a szerző nevét is. Kiss József és Miklós Dezső vitathatatlanul kimutatták, hogy Kecskeméthy Csapó a „Népbarát”-ból vette át a *Vendég*-et, érthető hát, hogy az ott aláírás nélkül közölt vers szerzőjét nem ismeri. Az említett két szerző cikke sok feltevésnek-találgatásnak véget vetett; ha nem tudjuk is, ki volt Kecskeméthy Csapó Dániel, ennek immár nincs jelentősége, bizonyos, hogy kezébe került a „Népbarát”, s abból írta ki — némi interpunkciós változtatással — Petőfi versét. Ilyen gyanú ugyan már korábban is felvetődött egyrészt Szeberényi idézett megjegyzése által, részben Kecskeméthy Csapónak Vörösmarty „Fóti dal”-ához adott lapalji jegyzetéből, ahol művének „2. füzér”-ében a „nemzeti és magyaróvári” kalendáriumra hivatkozik (1884. 12), tehát efféle forrásokat is használt. Petőfit személyesen — ekkor — nem ismerhette, különben kiírta volna az ő nevét is.

Kelekezés

A K2 kelekezésének (leírásának?) pontos dátumát megadja a *Lanc Versei* tartalomjegyzéke: *Vendég. — D. Vecse. Jún. 5. 1841.* Hogy mégis a Salkovics Károlynál maradt fennmaradt szöveget jelöljük K1-gyel, ennek magyarázata az, hogy minden kétséget kizáróan nem dönthető el: vajon a K1 és K2 közül melyik a korábbi, a köztük kimutatható — lényeges — szövegváltoztatások értelmezése is mindkét kronológiát megengedi. (A „Népbarát” és a „Dalfűzér” változata kétségkívül a legkésőbbi.) Ézúttal pontosan ugyanazok a kérdések merülnek fel, mint a *Változás (Még a földet . . .*, →33. sz. vers) esetében. Vagyis — ha sok fenntartással is — elképzelhetőnek tartjuk, hogy Salkovics Károlynak (ez esetben is) birtokában lehetett Petőfi eredeti kézírata, s hogy 1840 folyamán juthatott hozzá, — ha nem is ez év tavaszán (akkor Petőfi Grácban s nem Horvátországban van), de legkésőbb 1840 őszéig, mert attól kezdve Salkovics Károly már nem Sopronban, hanem Pápán tanul. Így a *Vendég* K1 változata legkésőbb 1840 nyaráról lenne. Baróti Lajos ugyan vitába száll azzal az érveléssel, mely a Salkovics-füzet darabjainak (akár egyes darabjainak) 1840-i eredetét, illetőleg a Horvátországból való megküldését lehetségesnek tartja, de ő abból az a priori álláspontból indul ki, hogy két változat megléte esetén mindig a *Lanc Versei* változata az eredetibb, következésképpen a korábbi. (L. minderre még: 33. sz. jegyz., →275.) Kiss József—Miklós Dezső (ItK i. m. 80—81) szintén e felé a felfogás felé hajlanak — legalábbis a *Vendég* esetében.

Kétségtelen, hogy Petőfi a legmélyebben érintő átdolgozást a K1 és K2 viszonyában hajtotta végre: összesen nyolc helyen állapítható meg különbség (elsősorban a 3., és 9—11. sorokban). A K1 és a „Népbarát” változatai közt ez a szám 5 (az első sor „Kerepől” alakját nem számítva, mivel az elírás is lehet), s pontosan ennyi — de nem ugyanaz! — a K2 és a „Népbarát” közt is. De talán még fontosabb a három változat eltéréseinek két-két változatban való egyezése: a K1 (Salkovics-füzet) és a „Népbarát” között az egyező helyek száma: 3, a K2 (*Lanc Versei*) és a „Népbarát” viszonyában: 4. (Érdekes, hogy a K1 és K2 közös eltéréseiből egyetlen egy sincs a „Népbarát”-ban!)

Még sokatmondóbb a „Népbarát”-ba átvett eltérések nyelvi-stiláris természetűe. A 3. sor azonos a K1-ben és a „Népbarát”-ban (*Vendég jő, vendégül*), ugyancsak inkább a K1-gyel rokon a 11. sor: K1 *Oh, siess, elbűtöd Nb Jer, siess, elbűtöd* — ezzel szemben a 9—10. sor a *Lanc Versei*-ben és a „Népbarát”-ban egyezik meg (*Tán te léssz vendégem, | Ohajtott [K2 Ohajtott] halál!*). A K1-ben: *Te leszel vendégem, | Tán szelld halál?* (kérdőjellel). Mindennek a tanulságait ebben foglalhatnánk össze: a népdal tónusú vers nyelvét a K2-ben közelebb hozta az élő yelvi formákhoz: *jő > jön, vendégül > vendégnek*, ugyanakkor stilárisan é prozódiaileg választékosabb, irodalmiasabb, dalszerűbb, fegyelmazettebb megoldásokat alkalmaz (*Tán te léssz; a henye Oh helyébe az Úgy kerül egy petőfies megismétléssel: siess, ne késsél stb.*). Azaz: e feltevés szerint Petőfi Dunavécsein a K1 átdolgozásával írta be a *Lanc Versei* közé a *Vendég*-et, majd a pápai 1841—42 tanév során — esetleg nem is gondolva a „Népbarát” adta lehetőségre — szokásához híven javította, szépítgette versét —, és ennek érdekében visszatért a K1 néhány sikerültebbnek érzett fordulatához (vö. 3. sor), s ezt az átdolgozott változatot adta oda a „Népbarát”-nak.

Ugyanakkor semmi kézzelfogható ellenvetést nem lehet tenni a Kiss József—Miklós Dezső vázolta kronológiához sem (i. h.), mely szerint Petőfi a K2-t dolgozta át Pápán, ezt másolta le ott és akkor (1841—42 fordulójukörül) Salkovics K., s Petőfi a Népbarát változatában nem a 3., hanem a

9—10. sorban tért vissza egy korábbi: a K2 változathoz. Ezek szerint a versnek nemcsak — javított — leírása, hanem keletkezése is 1841 június legelejére teendő. Ezt a dátumot egyébként is tiszteletben kell tartani, hiszen csak a K2 hiteles, sajátkezűleg lejegyzett szövegét ismerjük, jelezzük azonban egy korábbi keletkezés lehetőségét is.

E lehetőség elfogadásával azonban röviden válaszolnunk kell arra a kérdésre is: elképzelhető-e, hogy Petőfi már 1840-ben ilyen népdalszerű alkotásba fogott?

A *Vándor dalok* keletkezéstörténete során — jórészt Pándi nyomán — rámutatunk majd (l. 45. sz. jegyz., →301), hogy ebben nincs semmi lehetőség, hogy bizonyos „lappangó dalszerűség” több, vitathatatlanul katonakori költemény esetében is megfigyelhető. (Sőt ha a *Vándor dalok*-at is oda-számítjuk — ami részben indokolt — már szinte kész népdalformára is van példa.) A figyelembe vehető költemények közt kétségkívül a *Vendég* áll legközelebb a népdalhoz. Ez a mondanivaló — s gyakran annak kifejezése — azonban még nem dalszerű: az „óhajtott halál” nagyon is a költő személyes mondanivalója, s egyben az érzelmes költészethez tapadó tartalom, ahogy a „csalfa” lány emlegetésébe is talán még Tóth Róza elhalványult képe játszik bele. (Pándi [70] emiatt a *Vendég*-et az olyan „halálvágyas” versekkel rokonítja, mint a *Triolett* vagy a *Vándor dalok*.) A magyaros versforma következő alkalmazása is korai lenne 1840-ben, ha egyrészt a K1 e téren is nem mutatna kezdetlegesebb, kevertebb képet, másrészt, ha a magyaros ütemezés nem játszana bele sok korabeli vers (*Bosziú, Első szerelem, Álom, Triolett*) metrumába.

Magyarázatok

1—3 E sorokban Petőfi egy ismeretlen messzeségbe visszanyúló néphiedelmet fejez ki, mely megvan a germán és szláv néphitben is (Berze-Nagy: „Petőfi költészetének folklore-párhuzamai.” Népélet, az „Etnographia” harmadik folyamata. 1925. 47). Az ő korában is élő hiedelem volt, a CzF V. 1068 szerint is: „A népmonda szerint, ha [a szarka] a ház körül leszáll és csereg, vendég jövetelét jelenti.” — Ugyanakkor furcsa, hogy az 1. sorban a szarka *kerepőli*, holott ez a madár csörög v. csereg („Csörög a szarka”: CzF i. h.). Kerepel v. kelepel viszont a gólya, magánál Petőfinél is: „Még mikor bölcsőmben sirtam, ő [a gólya] már akkor | *Kerepőlt* fölöttem” (*A gólya*, 1847. jún.). A szarka legfeljebb „szól” (vö. „Nos, fiúk, nem *szól* a szarka | Házfödélteken?” *Barátimhoz*, 1843. ápr. →89. sz. vers). — Elgondolkoztató viszont, hogy Petőfi Istvánnál is „kerepől” a szarka, vö. „Leszállott a szarka” c. versét (Kunszentmiklós, 1844):

„Leszállott a szarka
Száraz kútágosra
Egy—kettőt kerepölt”

(Petőfi István Versei. PKt. 41—42).

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K2

Dalf = Dalfüzérke, Népb = Népbparát

C: Dalf Nincs cím, a vers „24. Dana” cím alatt van közölve. Aláírás egyik nyomtatott közlésben sincs.

- 1 Népb Dalf Kerepöl
- 2 Dalf tetején;
- 3 K1 jő, vendégül Népb Dalf jő: vendégül
- 4 Népb Dalf Vajh kit
- 9 K1 Te leszel Dalf lesz Népb vendégem [kp. n.]
- 10 K1 *Tán szelid* halál? Népb Dalf Ohajtott
- 11 K1 *Oh, siess, elötted* Népb *Jer* siess, *elötted* Dalf *Jer*, siess, *elötted*

36. ELEGIA

Kézirat

OSzK Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 19. Autográf. (A kéziratot tartalmazó füzetke eredetére, tartalmára nézve l. 6. sz. jegyz., →376.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 710. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →377. 386.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 641, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt.

Keletkezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében e verset illetően a következő megjegyzés olvasható: *Elegia*. — *D. Vecse. Jún. 22. 1841*. Nincs semmiféle olyan külső érv, melynek alapján ne ezt az időpontot kellene elfogadnunk a vers keletkezése dátumául. Vannak azonban belső érvek, melyek indokolttá tesznek némi kételyt. Így például a klasszikus disztichon-forma — hosszabb lélegzetű költeményben, melyre utolsónak *Az brágyhoz-t* (1841 eleje?) láttuk példának. Igaz, hogy Petőfi éppen e napokra (június 23-ra) keltez 4 klasszikus metrumú epigrammot (a 3., 4., 5. és 7. számút), köztük két Martialis-fordítást, elképzelhető tehát, hogy benne él a klasszikus metrum világában, és saját szubjektív érzését is ebben a formában fejezi ki. Ebben talán az is tükröződik, hogy Petőfi még mindig iskolába készül, ott akar fellépni ezekkel a versekkel — bár mégse lépett fel velük. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Petőfi fejében ekkor már feltehetően megfordul a Pestre való felutazás gondolata abban a reményben, hogy ott egyrészt a színháznál elhelyezkedhet, másrészt hogy bemutatkozhat az irodalom általa annyira tisztelt vezető egyéniségeknek, elsősorban Vörösmartynak és Bajzának. „Klasszikus” veretű, sőt klasszikus regékre való utalásokkal túlzásfolt költeményeket is tesz tehát a tarsolyába, amelyek számára kedvezőbb fogadtatást remél. Valamikor június legvégén, július elején fel is megy Pestre, — de „itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett”. (Vö. levelét Szeberényihez, 1842. júl. 7. VP VII. 12.) Ezúttal nem került sor az írókkal való találkozásra sem. Könnyen elképzelhető, hogy az — eredetibb, formai jelentésében vett (l. alább) — „elegia” műfaj kipróbálására, illusztrálására alkalmazta Petőfi ezt a versformát, — akár a jövőendő pápai iskolára, akár a remélt pesti bemutatkozásra való tekintettel.

Lényegesebb azonban az, hogy a szerelmi élmény minden Dunavecscsü írt költeménynél közvetlenebb, elevenebb, életközelebb módon nyilatkozik meg, annyira, hogy egy-egy kifejezés az ostfnyasszonyfai s katonakori élményközel versekre emlékeztet (*Féktelen érzetnek vad hevű szikrája, lohaj*)

Keletkezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében ezt az időpontot adja Petőfi a vers keletkezésére: [*Epigramm.*] 3. — *D. Vecse. Jún. 23. 1841.* (Ugyane napra van még keltezve a 4., 5. és 7. sz. *Epigramm* is.) Eszerint az *Epigramm* 3 Dunavescén keletkezett, az 1841. április—júniusi ott tartózkodás utolsó napjaiban. A versnek a szerelmi élményre való erősen elvont jellegű utalása — hiszen a búcsúzás valódi, konkrét fájdalom helyett immár csak a napnyugtának fényben fürdő képe és a szerelmes búcsúzása pillanatának bánatos hangulata közti irodalmias ellentét nyer kifejezést —, továbbá a nyelv és forma kidolgozottsága egyaránt beleillik e napok hangulatába (vö. különösen: *Örök bú.*, → 30. sz. vers). Maga Petőfi is az Ostffyasszonyfán keletkezett *Epigramm* 1. és 2. után helyezi.

Az a bizonyos „eltökélés”, hogy elhagyja a szülői házat (I. levelét Sebe-rényihez, VP VII. 12), ekkorra feltétlenül megszületett Petőfiben, e napokban már fél lélekben el is szakadt Dunavescétől. Első útja Pestre vezetett, talán színészkedési lehetőséget keresett ott, talán az irodalom vezető egyéniségeivel — elsősorban Vörösmartyval és Bajzával — remélt megismerkedhetni. Nincs kizárva, hogy ezeket az epigrammákat — s más költeményeket is — nekik akarja bemutatni. (L. ezekre 36. sz. jegyz., → 282.)

Petőfi ekkor első ízben lesz hosszabb ideig, kb. 3 hónapig vándorszínész, de a június végére keltezett epigrammákban a dunavescsei élettől való elszakadásnak, az ezt megelőző külső és belső küzdelemnek nyoma sincs. Ez az epigramma is, a következő három is így inkább beleillenek a még iskolába és költői, literátori pályára készülődés idejébe, semmint a szülőkkal való újbóli szakítás drámai napjaiba. Az is lehet viszont, hogy a kiegyensúlyozott, szabályos versépítés meg az általa tükrözött nyugalom az epigramma-forma következménye (bár még így is felbukkan versünkben egy dúltabb sorkezdet *Engemet, hajh szeretöm . . .*). Az sincs kizárva, hogy ezek az epigrammák pár héttel korábban keletkeztek, de Petőfi — most, kötetcskéjét összeállítva — a leírás napját tüntette fel. Erre mutat négy — elég különböző jellegű — epigrammának egyazon napra való keltezése is. Ez talán csak a *Lanc Versei* közé való beiktatás napja.

Szövegváltozat

C: K A *Lanc Versei* c. füzetben az *Epigrammok*. összefoglaló cím alatt a 3. számú, tartalomjegyzékében az *Epigramm.* 1. alá tett —” és 3. sorszáma a címe. (= *Epigramm.* 3.)

38. EPIGRAMM. 4. (*Martial* után.)

(*Pompej magzatjait.* .)

Kézirat

OSzK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 20—21. (vö. 5. sz. mell.). Petőfi kézírása. (A verset tartalmazó füzetke eredetére, tartalmára nézve I. 6. sz. jegyz., → 198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 710. (A közlés körülményeire nézve I. id. jegyz., → 198. 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 641, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, *Epigrammok* közös cím alatt a 4. számú. Később, a PSÖK (1890.)

UNK-tól kezdve általában a második (1841. évi) *Epigrammok* c. csoport 2. sz. tagja.

Keletkezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékébe a verset illetően Petőfi ezt jegyezte be: [*Epigramm.*] 4. D. *Vecse. Jún. 23. 1841.* Ezt tekintjük a vers keletkezése dátumának. Hogy az epigramm — több más verssel együtt — esetleg néhány héttel korábban keletkezhetett, arra nézve l. 37. sz. jegyz., →284. — Az iskola és a literátori pálya szem előtt tartása e fordítás — mert versünk fordítás — esetében még inkább nyilvánvaló, mint az ezt közvetlenül megelőző versek esetében. Aki a színészetre készül, az nem fordít Martialist, ellenben fordít az, aki vissza akar térni a pápai filozófiai osztályba, a képzőtársulat műzsafiainak versengése közé. Az epigramm pedig külön is sűrűn szereplő, kedvelt műfaj az önképzőkörökben (Bodolay 501), láttuk, hogy Petőfinek Pápán (1842 tavaszán) két költeményét is azzal adott vissza a képzőtársasági bíráló, hogy epigrammává képezze ki (l. 22. sz. jegyz., →248).

Hogy Petőfinek hogyan, mikor jutott eszébe Martialist fordítani, s miért éppen ezt és a következő szám alatti (*Epigramm.* 5.) két epigrammát fordította le, arra nézve semmit sem tudunk. Nagyon valószínű, hogy valamilyen szemelvényes kiadás, segédkönyv, tankönyv akadt a kezébe, mely nem is adott lehetőséget a válogatásra. Hatvány szerint: „Martialis a maga száraz elmésségével csak mint iskolai emlék tévedhetett Petőfinek fordításra méltótt költői közé” (II. 97). Persze ekkor még szó sincs „méltatás”-ról. E római költővel (Marcus Valerius Martialis i. sz. 42—102) Petőfi Aszódon még aligha, legfeljebb Selmecen ismerkedhetett meg, még valószínűbb, hogy Ostffyasszonyfán (1839. máj.—aug.) az ott folytatott költői viták alkalmából (l. 9. sz. jegyz., →211), bár ezek központjában Ovidius és Horatius elsőbbsége állott. Így nincs kizárva, hogy a Martialissal való találkozás egy még későbbi időpontra esik (Sopron, a katonáskodás, Pápa vagy éppen Dunavecse). Az mindenesetre tény, hogy Petőfi már Sárszentlőrincen (1830—1833) kiváló latinista volt (vö. Dr. Sass István: „Petőfi gyermekkorából.” VU 1883. dec. 16.: 803), latin tudását Pesten, majd Aszódon még tovább tökéletesítette (ekkor latin költőket már folyamatosan olvasott), s itt, Dunavecseán már nehézség nélkül megértette a latin szöveget, amit egyébként a fordítás is mutat.

A fordított költemény M. V. Martialis Epigrammái 5. könyvének 74. darabja. Latin szövege:

„Pompeios iuvenes Asia atque Europa, sed ipsum
Terra tegit Lybiae, si tamen illa tegit.
Quid mirum toto si spargitur orbe, Iacere
Uno non poterat tanta ruina loco.”

(Az eredetivel való összevetése, a fordítás értékelése Ferenczi Z.: „Petőfi fordításai.” *PetMúz* 1893. 34—35, l. továbbá az alábbi Magyarázatok.)

Magyarázatok

Alcím: *Martial*: személyére nézve l. fent a Keletkezés c. fejezetet. A latin végződés elhagyásának korabeli (már múltó) divatára l. 36. sz. jegyz. (→283).
1 *Pompej magzatjait*: Gnaeus Pompeius Magnus római hadvezér és államférfi (i. sz. e. 106—48), a Julius Caesarral és Crassus-szal kötött első triumvirátus (i. sz. e. 60) tagja gyermekeiről van szó. Az egyik fiút, Sextus

- Pompeiust Kis-Ázsiában, Milétosz mellett ölték meg Antonius katonái. Gnaeus Pompeius, a másik fiú Hispániában (tehát Európában) esett el.
- 2 *Őt pedig*: ti. az apát (l. az 1. sorhoz adott magyarázatot), aki Caesartól elszenvedett veresége után Egyiptomba (tehát Afrikába) menekült, ahol gyilkosság áldozata lett. Petőfi mintha osztoznék Martialisnak a zsarnok Caesar ellen forduló Pompeius iránti rokonszenvében. Azt mégse mernénk állítani, hogy az epigramma kiválasztásában valamiféle csírázó republikánus vonзалom jelét kellene látni, — talán valamelyes zsarnokellenes-séget, mely Tell Vilmos felé is vonzotta. — *bizonyára*: nem éppen szerencsés fordítása a *tamen* (mégis, egyáltalán, valóban) szónak.
- 4 *romot*: bár az eredetinek hű fordítása, nem világos; a „ruina” itt inkább ’pusztulás’, ’romlás’ ’omladék, dűledék’ jelentésben szerepel.
- Verselés: Petőfinék ekkori prozódiai felfogására l. 36. sz. jegyz., (→283). Itt főleg az 1. és 4. sor skandálásában kell ezt szem előtt tartani (az utóbbiban mai prozodiánk szerint egy pentameterben 15 szótag van!):

$\begin{array}{cccccccccccccccc} \bar{ } & \bar{ } & & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } \\ \text{Pompej} & | & \text{magzat} & | & \text{jait} & | & \text{Ázsi} & | & \text{a} & \text{és} & \text{Eur} & | & \text{ópa} & \text{te} & | & \text{mette} \\ \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } & & \bar{ } \end{array}$

$\begin{array}{cccccccccccccccc} \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } & \bar{ } \\ \text{Hogy} & \text{birha} & | & \text{tott} & \text{vol} & | & \text{na} & | & \text{a} & | & \text{föld} & \text{egy} & \text{he} & | & \text{je} & \text{annyi} & \text{ro} & | & \text{mot?} \end{array}$

Szövegváltozatok

- C. K A *Lanc Versei*-ben *Epigrammok* összefoglaló cími alatt a 4. számú, a tartalomjegyzékben —”— jel (ami az *Epigramm*. címre utal) s utána 4. sor-szám.
- 3 K Hogy [a H K-ból jav.]

39. EPIGRAMM. 5. (*Martiadl után.*) ([Zápor zápor után. .])

Kézirul

OSZK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 21. Autográf. (A kéziratot tartalmazó füzetecske eredetére, tartalmára nézve l. 6. sz. jegyz., →198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 710. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →198, 201.) Kötetben először PSÖK 1882. NK 641, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, *Epigrammok*. közös cím alatt az 5. számú, a PSÖK (1890.) UNK óta általában a második (1841. évi) *Epigrammok*. c. csoportban a 3. számú

Keletkezés

A *Lanc Versei* tartalomjegyzékében e versre vonatkozóan ez a megjegyzés áll: [*Epigramm.*] 5. D. *Vecse. Jún. 23. 1841.* Ez tehát a kis fordítás keletkezésének helye és ideje. Az esetleg néhány héttel korábbi keletkezésre nézve l. 37. sz. jegyz. (→284). Martialisról, a költemény-fordítás feltehető céljáról l. 38. sz. jegyz. (→285). A választásban Petőfi indoka ezúttal még kevésbé fedezhető fel, ha csak az nem, hogy mint egykori kocsmabérlő fia érdekelve volt a szüretet rontó eső hatásában. Maga az epigramma (M

Valerius Martialis Epigrammái. I. könyv. 56. darab) nem tartozik Martialis híresebb darabjai közé. Szövege:

„Continuis vexata madet vindemia nimbis:
Non potes, ut cupias, vendere, cupo, merum.”

A fordítás viszont kétségtől fogva ügyesebb, mint az előző, főleg friss a második sor magyaros hangulatú (*icébbe, csaplár*) megoldása. (Az eredetivel való összevetés, értékelés Ferenczi Z.: „Petőfi fordításai.” *PetMúz* 1893. 34—35.)

Magyarázat

Verselés: Petőfi ekkori prozódiai felfogására l. *Elegia* jegyz. (→283). A 2. sor „szünetlen” szavának *ü*-jét Petőfi (talán helyzeténél fogva) hosszúnak tekinthette (HP és Voin P hosszú *ü*-vel is adja); azt pedig, hogy a *tl* kapcsolat — mivel liquida van benne — *egy* mássalhangzónak számít, nem vette figyelembe:

— ^o ^o ^o ^o ^o ^o ^o ^o ^o
Zápor | zápor u tán, a szü ret szü netlenül | ázik.

Szövegváltozat

C: K A *Lanc Versei*-ben az *Epigrammok*. közös cím alatt, fölötté 5. sorszámmal megkülönböztetve. Címünket a — Petőfitől sajátkezűleg irt — tartalomjegyzékből vettük, ahol —” — utal az elsőként megnevezett *Epigramm* címre, utána 5.

40. EPIGRAMM. 7.
([A szerelem jelené .])

Kézirat

OSzK—Fond VII. 87. sz. *Lanc Versei* 21. Autográf. (A kéziratot tartalmazó füzetecske eredetére, tartalmára nézve l. 6. sz. jegyz., →198.)

Megjelenés

VU 1880. okt. 24.: 710. (A közlés körülményeire nézve l. id. jegyz., →198, 201.) Kötetben először: PSÖK 1882. NK 641, az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, *Epigrammok* összefoglaló cím alatt a 7. számú, a PSÖK (1890) UNK, ill. a HP óta általában a második (1841 évi) *Epigrammok*. c. csoportban a 4. számú.

Keletkezés

Az egysoros versre vonatkozólag a *Lanc Versei* tartalomjegyzékében ez olvasható: [*Epigramm*] 7. *D. Vecse. Jún. 23. 1841.* — A sor a *Lanc Versei* utolsó „verse”. Elgondolkoztató körülmény, hogy a *Jún.* eredetileg *A*-val kezdődött. (Ezt a kezdőbetűt aztán *J*-re javította Petőfi.) Ennek legvalószínűbb magyarázata az, hogy a költő a keletkezés tényleges idejének megfelelően *Apr*(ilis)-t akart írni, de mivel a füzetkében (s az *Epigrammok* sorrendjében külön is) betartja az időrendet, a *jún. 23*-ra keltezett előző epigrammnak után ennek is ezt a dátumot adta. Kevésbé valószínű, hogy az *A* az *Aug*(usztus) kezdete lenne, — amiből az következne, hogy a *Lanc Versei*

befejezése 1841. augusztusában történt. Elvben persze ez sincs kizárva; mi mégis afelé hajlunk, hogy az egész füzetke összeírása egyszerre, egyidőben történt, s ez aligha későbbi 1841. június végénél. (L. 6. sz. jegyz. → 200.)

Szövegváltozatok

C: K A *Lanc Versei*-ben *Epigrammok*. közös cím alatt, fölötte 7. számmal elkülönítve. Címünk a *Lanc Versei* tartalomjegyzékének jelölése alapján, ahol — — jel van — utalásképpen az első *Epigramm*. címre — utána 7

41. MÉZ ÉS CSÓK

Kézirat]

Autográf kézirat már a vers ismertté válásakor (1897-ben) sem volt, csupán Salkovics Károlynak egykorú (1841—1842) másolata. Salkovicsnak talán megvolt egykor az eredeti Petőfi-kézirat is, de — úgymond — „valamelyik ismerőse, talán Orlay” elkérte tőle, ő azonban előzőleg több más Petőfi-verssel együtt lemásolta magának. Ez a másolat Baróti Lajoshoz került, akinek hagyatékával együtt 1944—1945-ben elpusztult. (Az ún. Salkovics-füzet eredetére, hitelességére, sorsára nézve l. 13. sz. jegyz., → 219.)

Megjelenés

VU 1897. jan. 17: 35, Baróti Lajos közlése (l. id. jegyz., 220). A versnek kötetben való megjelenése különös, sokszor egyenesen érthetetlen eljárást mutat, — egészen 1948-ig kell várni, míg a vers önálló Petőfi-versként megjelenik (VP¹ 24). Ennek más nem lehet a magyarázata, mint az, hogy a közlő Baróti Lajos úgy mutatja be, hogy ezt a verset „*Fürge méh* címen Kemény János 1875-ben Greguss Ágosttal közölte először” (i. h.), s a továbbiakban is úgy beszél a két versről, mint egyazon műről, „e költeményt” Petőfi Kemény Jánosnak írta „1841 tavaszán Pozsonyban” (holott akkor és ott a *Fürge méh*-et írta), — csak mellékesen említi Baróti, hogy a vers Salkovics „másolatában két négy soros strófából áll, míg párja: a *Fürge méh* csak egy strófából” (i. h.). — 1898-ban a PSÖK 3. NK már beiktatja Petőfi zsongéi közé a Salkovics-füzet verseit, de a *Méz és csók*-ot nem. Utána olyan kitűnő tudósok adnak ki PSÖK köteteket, mint Baróti maga, Horváth Cyrill, Ferenczi Zoltán (!), Badics Ferenc, Kardos Albert stb., ezek mind hozzák a *Fürge méh*-et, minden diszkrimináció nélkül, — de a *Méz és csók* sehol nem szerepel. — Ezt a VP¹ is megjegyzi (306), mire 1951-ben a VP¹ III.-ban a *Méz és csók* lép elő a főszövegben mint hiteles Petőfi vers, a *Fürge méh* pedig átkerül a kétes hitelfűlek közé (263, 315), — nyilván mert az emlékeztől s töredék címmel *lediktált* szöveget nem tartotta hitelesnek (bár erről nem nyilatkozik) — s ezt a felfogást teszik magukévá a későbbi kiadók, pl.: PSÖK 1951. Szépirod 440, 460; PSÖK 1959. Szépirod 588, 619. stb. A PSÖK 1960. Hel (1122) viszont már mindkét verset önálló egységként s mint hiteles verset hozza.

Keletkezés

A verset Petőfi — állítólag — katonáskodása idején, 1840 tavaszán küldte meg Horvátországból (!) Salkovics Károlynak Sopronba. L. Salkovics erre

vonatkozó közlését az *Elválás (Itt a bucsúperc . .)* jegyzetében (13. sz., →220). Nem szólva most arról, hogy Petőfi 1840 tavaszán Grácban volt (l. 20. sz. jegyz., →241), viszont 1840 őszétől Salkovics Károly már Pápán tanul —, ha a vers megküldésének ténye igazolható lenne, a vers keletkezési körülményei könnyedén tisztázhatók lennének. Ismeretes azonban, hogy Salkovics másolat-füzetének csak néhány darabja származik bizonyíthatóan Petőfi katonáskodása idejéből, Horváth János a füzet két versének (*Honvágy, Triolett*) még a hitelességét is kétségbevetta (l. id. versek jegyzetét). Ez a szkepszis — legalábbis a vers hitelességét illetően — ezúttal nem lenne indokolt: a *Méz és csók*-nak — mint szó volt róla — már korábban előkerült (FővL 1875. 118. sz. 533) egy, Horváthtól is hitelesnek elfogadott rokon formája: a *Fürge méh* (→43. sz.). A rokonítást — sőt azonosítást — már a Salkovics-füzet anyagának közlésekor Baróti Lajos elvégezte (i. h.). Az a körülmény, hogy Petőfi egyazon témát egymást követően — de általában legalább egy évi időközrel — két vagy még több, néha jelentősen eltérő változatban dolgozza ki, a zsengek korában elég gyakori (vö. az *Elválás* két, a *Róza* három változatát, a *Zivatar* és *A bujdosó* viszonyát, s talán idetartozik a *Bú* és *A költő keserve*, *A visszalért* és *Viszondítás*, ill. a *Honvágy* és *Jéghebel* feltételezett kapcsolata is, l. az id. versek jegyzetét). Az is majdnem általános szokása Petőfinek, hogy az átdolgozások új címet ad költeményének.

A legfontosabb lenne annak eldöntése: vajon a *Méz és csók* a katonáskodás idején Salkovicsnak valóban elküldött versek közé tartozik-e. Leginkább azon versek tartozhatnak az ilyenek közé, melyek alá Salkovics másolatában ceruzával odajegyezte Petőfi nevét — így az *Elválás (Itt a bucsúperc . .)*, *A Dráván, Változás (Még a földet . .)*, *Vendég* és *A sorshoz (Epigramm. 2.)* esetében; a *Méz és csók* alatt viszont nincs ott a Petőfi név (VU 1897. jan. 17.: 34). Bár Salkovics Baróti előtt határozottan állította, hogy ez a vers is Petőfié („Hogy csakugyan Petőfitől ered, Salkovics is igazolja”: i. h. 35). Persze Petőfi nevének hiánya a másolatban nem döntö ellenérv arra sem, hogy Petőfi nem küldte meg 1840-ben a verset Salkovicsnak. Sőt egy s más körülmény amellett szól, hogy Petőfi legalábbis kiadta kezéből az eredeti kéziratot, aztán egyidőre — talán megfeledezett róla. A *Lanc Versei* összeállításakor (1841 jún.—szept.) ugyanis a *Méz és csók* nem került be a füzetbe. Öppúgy, mint a Salkovics-füzet túlnyomó része és a Neumann Károlynak átadott rajzlap 4 verse (l. 21. sz. jegyz., →243), holott szinte kivétel nélkül mind korábbiól származnak.

Korábbiól származik véleményünk szerint a *Méz és csók* is. Hogy pontosan mikor keletkezhetett, arra nézve semmi cáfolhatatlan érviünk nincs, 1839 ősze és 1841 eleje közé bárhová elhelyezhető. Néhány körülményt azonban mégis fel kell említenünk. A Salkovics-füzet valamennyi Petőfi-verse 1839 ősze és 1841 eleje közt íródott (az egy *Lehel [Mennydörg az óriás kiért . .]* bizonytalan, de az sem zár ki egy korábbi keltezést), nincs okunk a *Méz és csók* esetében kivétellel számolni. — Egy másik, a terminus ante quem-et megadó körülmény az, hogy versünk bizonyosan korábbi az 1841 októberében leírt *Fürge méh*-nél. Ezt már id. közlése alkalmával Baróti Lajos is megállapította: „Salkovics másolata hihetőleg régibb szövegezés” (VU i. h. 35). Ezzel szemben a kötetbe először felvevő VP¹ a jegyzetben (306) így foglalja állást: „E vers talán későbbi [!] változata a [. . .] *Fürge méh* kezdetűnek.” E kronológiát meghagyja a VP is, ahol a *Fürge méh* kapcsán is olvashatjuk: „Talán első [!] kidolgozása a *Méz és csók* c. versnek” (III. 362). Turóczi-Frostler József — éppen a VP I—III. k. recenziójában — belső érvekkel (Horváth Jánosnak a hitelesség tekintetében szkeptikus véleményével is vitázva) nemcsak a vers hitelességét igazolja; hanem azt is, hogy a *Fürge*

méh „a végleges, későbbi változat, a *Méz és csók* viszont az ösformát képviseli.” (TTJ: PÖM 193.)

Mi is ehhez az állásponthoz csatlakozunk. A vers felépítése, nyelve-stílusa, versformája s a benne mutatkozó költői magatartás egyaránt a *Fürge méh*-nél korábbra mutat. Pándi (63—65) — általában elfogadva a HP és VP adta kronológiát s „a költő útját” ennek alapján rajzolva meg — alapos érvekkel igazolja, hogy 1841—42-ben Petőfinél „az irodalmias hatás felelősödésének tendenciája” figyelhető meg, hogy „Petőfi hangszerelése némileg hozzáidomul az irodalmi-képzőársasági, almanach ízléshez”, — az 1839—40. évi természetesebb, élményszerűbb, konkrétabb—közvetlenebb és személyesebb kifejezőmóddhoz, lírai magatartáshoz képest. „Ha [!] a *Méz és csók* valóban a *Fürge méh* után keletkezett [láthatólag Pándinak is kétségei vannak — Szerk.], akkor elmondhatjuk, hogy a második változat [a *Méz és csók*] olyan az első mellett, mint halvány, fellazított műfordítása a tömör eredetinek.” „A jambikus *Méz és csók* nemcsak abban különbözik a *Fürge méh*től, hogy ritmusa más, hanem abban is, hogy ez a változat megfosztja a dalt népi zenéjétől, a stílust frissességétől”, „virágokrul” helyett „édes kelyhek”, a „nem jár fűre s virágra” helyett „virágokat leped”, s „különösen a »Lidim [. . .] virágokat nem lep« erőtlen irodalmias, nem is beszélve a szerkezeti tömörségről és kerekedségről.” (Mindennek következtében a VP két kiadását követő id. PSÖK, ill. PÖM kiadások „Pápa, 1841. november—december” keltezését adnak.)

A Pánditól felhozott igaz megállapításokból azonban fordított előjeli következtetés is levonható! Az, hogy a *Fürge méh* művészibb megoldása egy érettebb—későbbi korszak eredménye. Különösen kézenfekvő ez a népdal tónusú, igényű helyzetdal esetében. Ha az önkifejező, személyes líra terén felfedezhetők is Petőfinél engedmények, alkalmazkodások az almanach líra irányában, a népdaligény fejlődése során egyenes vonal vezet a *Vendégtől, Vándordalok*-tól a *Fürge méh*-ig s a már tökéletes helyzetdal *Erdő szélén*-ig. Ennek a fejlődésnek a *Méz és csók* a legelején áll, sok tekintetben még közel a *Róza*-epigrammák tónusához és magatartásához (a fiktív név — *Lidi* — révén azonban el is távolodva tőlük), de nem lenne nehéz az 1840—41. évi termés olyan darabjaihoz sem közelíteni, mint az *Alom* (melyben a méz és csók párosítása is megvan) vagy a *Boszú*. A duinavecsei (1841 ápr.—jún.) termés — vagy átdolgozás-sorozat — kétségkívül fejlettebb, későbbi fokra mutat, leginkább még az *Örök bú* és — a Salkovics füzetben szintén megvolt — *Változás (Még a földet . . .)* rokonítható vele. Ugyanakkor a *Fürge méh* Turóczi-Trostler szerint már a *Hortobágyi kocsmárosné* közelében van (i. h.). De a *Méz és csók*-nál kialakultabb népdalformát, tömörebb szerkezetet, életszerűbb nyelvet és magyarosabb versítmust mutatnak az olyan korai népdalok, mint a *Vendég, Vándordalok* is.

Azaz: a *Méz és csók* mindenképpen korábbi a *Fürge méh*-nél (1841. okt.). Hogy mennyivel: ezt konkrét fogódzók híján nem lehet pontosan meghatározni. Bár még a Petőfítől 1841. jún. 5-re keltezett *Vendég*-nél is korábbiak látszik, óvatosan 1841 első felére kelteztük s az időrendben ennek az időszaknak a végén helyeztük el.

Magyarázatok

Horváth (550) és Réti (4) a *Fürge méh* kapcsán Csokonai „A méhekhez” c versét emlegeti. Ez a párhuzam már a *Méz és csók* kapcsán megállapítható. Csokonainál is arról van szó, hogy a méhek (kiket ő is megszólít) „sok inunkával, kis idő jártával” gyűjtenek egy kis mézet, pedig Lilla „szép száján Vénus sokat tetézett” Csokonaira emlékeztet a költött *Lidi* név is. Hogy

Petőfi Csokonaival hol, mikor ismerkedett meg, neu tudjuk, Gyulai csak annyit mond, hogy az a költő, kit Vörösmartyval együtt „legjobban szeretett” (PSLK 35), ill. később azt, hogy — bár Szeberényi a NÉ-ben Csokonait és Gvadányit nem említi — (Vörösmarty mellett) „valószínű, hogy Petőfi amazokat is már korán ismerte” (BpSz 1866. V. k. XV—XVII. füz. 479). A FPÉ (I. 228) Pápára (1841—42) datálja azt, hogy „Csokonayt [!] majdnem egészen könyv nélkül tudta” A megismerkedés és megszeretés azonban nyilván korábbra: 1839—40-re megy vissza. De — mint már volt róla szó — a fiatal Petőfinél nem is elsősorban a már klasszikusnak számító költők (Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Bajza stb.) hatásával kell számolnunk, sokkal fontosabb a korabeli lapokban, zsebkönyvekben, almanachokban megjelent költői termés és az ezekben jelentkező ízlés. A méz és csók párhuzamba állítása is valósággal elkoptatott összevetés lett a rokokó, majd a biedermeier költészetben, Petőfi ezt akár Csokonai ismerete nélkül is kisajátíthatta. Így Garay János „A fulánk” c. versében (Regélő 1833.) szintén arról dalol, hogy egy „tolvaj méh” meglopta köpüje mézét, s egy lány ajkára rakta, ezért olyan édes annak a csókja (GJÖM 1886. I. 43—44.) stb.

42. [ERDŐ SZÉLÉN.

Kézirat

Az alább idézendő szemtanúk szerint még 1875-ben is megvolt a pozsonyi ev. lyceumi Magyar Társaság Évkönyvében, — de nem Petőfi kézírásával s nem is az ő neve alatt. A vers első közlésekor (1875. május) a FővL névtelen közlője (l. alább) azt állítja: a Petőfi által írt két dalt (az *Erdő szélén* . . . és a *Fürge méh* . . . kezdetűeket) érdemkönyvbe iktatták, „hol máig is olvashatók”. Delhányi Zsigmond még a század vége felé is érdeklődni tudott, hogy egy helyette Petőfi által írt vers (*A jéghebel*) benne van-e az érdemkönyvben (Delhányi 47), — az érdemkönyv azonban azóta sajnálatos módon elalódlott, s vele a benne levő Petőfi-versek kézírata (másolata) is.

Megjelenés

l'övL 1875. máj. 26.: 533, „Petőfi két dala. (Egészen ismeretlenek 1841-ből.)” c. cikk keretében, az alábbi * alatti megjegyzéssel: „E két dalt [ti. az *Erdő szélén* . . . és *Fürge méh* . . . kezdetűeket] Greguss Ágost szívességéből közöljük, ki hitelességükért jót áll.” Gregussnak Kemény (Jakubovich) János, Petőfi volt aszódi iskolatársa, Pozsonyban ismételtlen szállásadója, Greguss mógora diktálta le. Néhány nap múlva a VU is hozza (1875. máj. 30.: 347) a két verset. Kötetben először: DK 1877. 755, ill. PSK 1877. 2. TK . . . 275, az „Ifjúkori kísérletek” közt, mint hiteles Petőfi-verset, ugyanígy HP III. 51, de az 1842. évi zsongék közt. A VP III. 315 (s az azt követő újabb ÖK-kiadások is) a „Kétes hitelűek” közé iktatják (nyilván nem a szerzőség, hanem a lediktált szöveg hitelességének kétes volta miatt). 1960 óta azonban újból a hitelesek közt szerepel (l. pl. PSÖK 1960. Hel 1122, PSÖK 1960. Szépirod 670).

Keletkezés, hitelesség

Λ l'övL, id. cikkében a (két) költemény eredetéről a következőket közli: „Eredetüknek érdekes története van: Mikor Petőfi 1841-ben a katonaságtól megválva Pozsonyban fölkereste aszódi és selmeci tanulótságait, mulatni

őhajtott velük." Egyikük nem ért rá, mert munkát kellett írnia a Magyar Társaság számára. „Sebaj — mondá Petőfi —, megírom én mindjárt helyetted! S azzal tollat fogott és e két dalt hevenyészte" A két dalt az illető fel is olvasta, tetszést aratott, érdemkönyvbe iktatták, „hol máig is olvashatók, természetesen nem Petőfi neve alatt" A közlés tehát a neveket elhallgatja. A FPÉ (I. 218. és jegyz.) fejti meg: Kemény János, akkor kiskőrösi ev. lelkész szóbeli közlésére hivatkozva azt állítja, hogy „a két költeményt Kemény lediktálta volt Greguss Ágost[nak,] sógorának, ki a nevek elhallgatásával kiadta őket a Fővárosi Lapokban (1875. 108. [helyesen: 118.] sz.), honnan bekerültek a kiadásokba is" Kemény (Jakubovich) Jánosnak, a költő gyermekkori és ifjúkori jóbarátjának szavahihietségében uincs okunk kételkedni, — az [*Erdő szélén* ...] Petőfi műve. Ezt az is megerősíti, hogy a vele egyidőben leírt [*Fürge méh* ...] kétségtelenül Petőfié: egyik korábbi változata *Méz és csók* címen (l. ennek jegyzetét, →41. sz. 288) megvan Salkovics Károly füzetében is! A Ferenczi számára tett szóbeli közlés a leírás időpontját is helyesen módosítja: az eset akkor történt, mikor Petőfi 1841 őszén — ez évben már másodszor — elkerül Pozsonyba, tehát nem közvetlenül „a katonaságtól megválva", mint Greguss mondja, hanem — mint Kemény János jól emlékszik —: ősszel. „Az iskolai év már megkezdődött, [Petőfi] tanuló társai visszatértek, kikkel el-elmulagatta napjait, kirándulván a Patzenhäusliba (Batzenhäusel). Egy ilyen kirándulás alkalmával, egy péntek napon, Kemény János nem akart velök menni; mert, miint mondá, szombatra az önképzőkori ülésre dolgozatot ígért s azt kell megkészítenie. Petőfi megígérte, hogy ír ő majd neki másnapra verseket s a következő szombaton reggel átadta az *Erdő szélén* ... és *Fürge méh* ... kezdetű költeményeket. Kemény valóban fölolvasta őket s méltóknak ítélte, a kör emlékkönyvébe is beírta a saját neve alatt." (FPÉ I. 218. vö. még Szalatnai 36).

Bizonyára érthető, hogy 1875-ben, de még 1881-ben is (amikor megjelentette „Adalékok Petőfi Sándor életrajzához" c. visszaemlékezéseit, Kossorú 1881. V. 143—151), Kemény János ev. lelkész nem dicsekedett a plágiummal, s meg akarta őrizni inkognitóját Greguss Ágost közlésében is. Az 1890-es évek közepén — mikor a FPÉ készül — az aggyastyánnak erre már semmi oka nem volt.

A vers leírása tehát 1841 őszén Pozsonyban történt. A közbeeső nyárról maga Petőfi számol be Szeberényi Lajosnak 1842. júl. 7-i levelében Páparól (VP VII. 11—13): mint arról feljebb már szóltunk (l. 29. sz. jegyz., →268).

Mikor történhetett a Pozsonyba menetel? Petőfi azt mondja: május-június után három hónapot színészkedett, utána tette meg még a Mohács-Sopron—Pozsony utat, eszerint a Pozsonyba érkezés nem történhetett okt. eleje előtt; emellett szól Kemény János id. megemlékezése is, „az iskolaév már megkezdődött". Petőfi már Sopronba is úgy ment, hogy odaérkezése egybeessék a tanév kezdetével — azaz októberrel —, hiszen csak akkor láthatja: tud-e valamihez kezdeni. Pozsonyba is a továbbtanulás szándékával jő, bizonyára itt is a tanév kezdete táján; Szalatnai szerint (34) ez szept. közepén történt, de alighanem valamivel később. A FPÉ viszont (I. 223) — nem tudni, mily forrás alapján — azt állítja: Petőfi „okt. közepe táján érkezett Pápará", — következésképpen Petőfi ezúttal sem tölthetett több időt Pozsonyban, mint két, legfeljebb három hetet. De az iskolai munka már megkezdődött, már a lyceumi társaság is működött, — éppen költeményünk historikuma bizonyítja.

A továbbtanulási szándék sem lehetett valami nagyon határozott. Bizonyára helyesen tudja Orlay: „Nem meggyőződésből, hanem anyja őhajtásának engedve szánta el magát az iskolák folytatására, s elhatározása közben

is a színészi pálya maradt eszményképe s elvégre is ez iránti szenvedélye diadalmaskodott . . .” (OrlAd 337). Orlay azonban arra is céloz, hogy az 1841 nyári színészkedés nagy csalódást hozott: nem is annyira a jelentéktelen szerepek, a vándorszínészet anyagi körülményei voltak a fő tényezők (l. ezekre Zilahy 35—36), hanem színésztársainak műveletlen, durva, a művészet iránt érzéketlen magatartása (OrlAd 338). Másrészt egyre erőteljesebben szólal meg a literátori hivatás is: láttuk, hogy Dunavecscén (vagy színészkedése alatt) összeírja verseit, ha Pesten nem is, — talán — októberben Pozsonyban kísérletet tesz vele. Legalább is FPÉ (I. 219) Kemény János alapján azt állítja, hogy Petőfi elnegy vele Wigand Ottó könyvtároshoz, de annak nem kell a kis kötet. (Delhányi 47 ezt az 1843. évi pozsonyi tartózkodás idejére teszi, megjegyezve, hogy a versek közt „már több megvolt, melyek később megjelentek”. A kis kötet tehát nem a *Lanc Versei* voltak. De az majdnem bizonyosra vehető, hogy Petőfi 1841-ben is kísérletezik Wigandnál.) A *Lanc Versei*-t most (1841 őszén), itt adja oda ekkori pozsonyi szállásadó barátjának, Neumann Károlynak, akinek négy másik verset is lemásol. Mindenesetre baráti körében egyre inkább literátorként tünteti fel magát, föl se veti nekik a továbbtanulás szándékát. Literátori presztizsét akarja igazolni azzal is, hogy fölényes bizottsággal vállalja Kemény János helyett az önképzőkori „munka” megírását.

Korántsem bizonyos persze — sőt még nem is valószínű —, hogy Petőfi azon a péntekről szombatra virradó éjjelen írta a két verset, különösen nem az, hogy rögtön tollat ragadva, azonnyomban „hevenyészte” (FővL, i. h.). Bár végső soron ugyan ez síncs kizárva, valószínűleg a VoinP-nek van igaza, aki szerint (I. 29): „meglehet, hogy emlékezetből [. . .] vetette papírra” Ismételtelen esett már róla szó, hogy Petőfi fejében hordja „megírt”, kész verseit, aztán szükség esetén percek alatt papírra veti. Így — s éppen e napokban, Pozsonyban — írt tele Neumann Károly szeme láttára egy rajzlapot 4 verssel (l. 21. sz. jegyz., — 243), feltehetően a *Lanc Versei* egy részét is emlékezetből írta le. A pozsonyi kutatók érthető módon egy konkrét pozsonyi csárdához fűzik a költemény keletkezését (l. alább: Magyarázatok), a versnek helyzetdal mivoltából eredő fiktív elemei azonban korántsem követelik ezt a helyi és időbeli hitelességet. Petőfi már korábban is — úgy tűnik, már 1840 első felében — írt efféle népdalszerű helyzetdalokat és dalokat (vö. *Boszu, Várlkozás [Míg a földet. . .], Csal, Vendég*) — bár ez minden földgiginél inkább „tökéletes népdal”, igazi helyzetdal s a legelső genrekép: egy népi alakot daloltatással jellemez; „a költő egy népi alak szerepében játszik” (Horváth 19, 72). Mégis elképzelhető, sőt valószínű, hogy a vers legkésőbb 1841 tavaszán, Dunavecscén, vagy a nyári színészkedés alatt keletkezett. Az a körülmény, hogy a verset Petőfi nem másolta le a *Lanc Versei* közé — holott a hasonló jellegű, fentebb említett verseket oda iktatta —, talán azt jelenti, hogy a vers a *Lanc Versei* összeállítás után keletkezett, 1841 nyarán.

Bár Petőfi szerzősége mellett tulajdonképpen csak egyetlen külső bizonyíték van: Kemény János öregkori vallomása (ehhez hozzátehetjük, hogy az egyidejűleg lediktált másik vers egy hiteles Petőfi-zsenge változata, vö. 43. sz. jegyz., — 295), — sem Horváth János, sem Pándi Pál egy pillanatra sem vonják kétségbe hitelességét, Turóczi-Trostler szerint is feltétlenül hiteles (TTJ: PÖM 193). Maga az a tény, hogy Petőfi más helyett ír verset, s később nem ragaszkodik a szerzőséghez, nem egyszeri eset. Így írt — mint szóltunk róla (l. 19. sz. jegyz., — 239) — Delhányi Zsigmond (?=Homvágy); két év múlva pedig feltehetőleg Domanovszki Endrét „ajándékozza meg” az *Iddá-vul* (l. 113. sz. jegyz., — 490).

Magyarázatok

- 1 *Erdő szélén puszta csárda*: Vutkovich Sándor „Petőfi Pozsonyban. c. cikke (Koszorú 1883. I. 9. sz. 141) alapján terjedt el az a feltevés, hogy a csárda a pozsonyi Hegyligeten levő Bimbóház (Patzenhäusli—Batzenhäusel) volt, a város feletti szőlőskertben. Petőfi állítólag sűrűn felkereste e helyet, itt pihent, iszogatott, irogatott. Egyes hagyományok még a vendéglős csinos szőke lánya és Petőfi közti idillről is tudnak, — ennek lenne emléke ez a vers és a *Fürge méh*. Szalatnai (39—40) elfogadja a feltevést, sőt úgy érzi, „Petőfinek kapóra jött a feladat” — Mindezt azonban legendánál többre nem értékelhetjük.
A költeményt Horváth (544) — teljes joggal — Vörösmarty „Puszta csárda” (1830) c. költeményével hozza kapcsolatba.

Szövegváltozatok

Az [*Erdő szélén* . . .] közzétételéből nem derül ki világosan, hogy a verset emlékezetből vagy kéziratból adták-e ki. Kemény „lediktálta volt”: tehát mintha fejből történt volna, mégha a kézirat ekkor még megvolt is. A cím-néküliség is a fejből való diktálásra mutat . . . A szövegűség mindenesetre erősen vitatható, s ez jogosít fel arra, hogy alapszövegnek az 1877-i DK (Greguss) szövegét tekintsük.

C: az id. első közlés nem ad címet, hanem a „Petőfi két dala” cím keretében I., ill. II. megjelöléssel hozza az *Erdő szélén*. . . -t, majd a *Fürge méh*. . . -t. Különös és következtelen eljárása a későbbi kiadásoknak, hogy — általában — *Erdő szélén* címen hozzák a verset, máskor pedig *Erdő szélén* formában. (Ez utóbbi logikusabb. A *Fürge méh* mindig így!)

1 VU *Erdő szélén*

2 FővL, VU *Hej azért sietsz oda, sárga?* — Feltűnő, hogy már az id. első kötetbeli közlések 1877-ben — nem tudni, milyen szöveg alapján — lényeges és kevésbé lényeges változtatással így adják: „Hejh, mért sietsz oda, sárga!” Ez — beleértve a sorvégi felkiáltójelet is, kérdőjel helyett — sok szempontból korhűbb és petőfiesebb, mint a FővL (és a VU) variánsa. Az „azért” helyettesítése „mért”-tel azóta általánosan követett gyakorlat, a „Hejh, ” formát viszont a kiadások nem mindig vették tekintetbe, a sorvégi felkiáltójel is csak a HP-ig maradt, de addig következetesen ez van. Feltételezésünk szerint az „azért” forma csak a kézírás rossz olvasatán alapuló szedési hiba lehet, viszont az 1877-i két kiadás adta forma minden tekintetben közelebbinek látszik Petőfi korabeli gyakorlatához.

3 A kiadások egy része a FővL és VU első közlését is beleértve — nyilván nyelvtani-logikai alapon — a „vissza” után vesszőt tesz, mi petőfiesebbnek érezzük az alapszöveg adta változatot.

43. [FÜRGE MÉH. . .]

Kézirat

1875-ben, sőt a múlt század végén is megvolt a pozsonyi ev. lyceumi Magyar Társaság Érdekműgyűjteményében, — de nem Petőfi kézírásában, s nem is az ő neve alatt. Az érdekműgyűjtemény azóta elkallódott s vele a benne levő Petőfi-vers(ek) kézírata (másolata?) is. Hogy a vers—más valaki kézírásával és neve alatt miként került az említett érdekműgyűjteménybe, arra nézve l. 42. sz. jegyz., (→ 201)

Megjelenés

FővL 1875. máj. 26.: 533. „Petőfi két dala. (Egészen ismeretlenek 1841-ből.)” c. cikk keretében majd néhány nappal később a VU 1875. máj. 30.: 347. A megjelenés körülményeire, a kísérő magyarázó szövegre nézve l. id. jegyz., (→291). Kötetben először: DK 1877. 755. ill. PSK 1877. 2. TK 276, mindkettőben az 1841. évi „Ifjúkori kísérletek” közt, mint hiteles Petőfi-vers. A tekintetben, hogy hogyan szerepel majd a hiteles, majd a kétes hitelfű s újból a hiteles versek közt, története teljesen megegyezik az [Erdő szélén . . .]-ével, l. annak jegyzetét (→42. sz. 291).

Keletkezés, hitelesség

A vers leírásának külső körülményei ugyanazok, mint az [Erdő szélén . . .] esetében. Tehát Petőfi ezt a verset is 1841. szeptember—októberben (inkább az utóbbi hónapban) írta le Kemény János helyett a pozsonyi lyceumi Magyar Társaságba benyújtandó „munka”-ként. — A hitelesség kérdésében azonban a [Fürge méh. . .] esetében további körülmények is támogatják Petőfi szerzőségét, így főleg az, hogy sok tekintetben elütő változata, a *Méz és csók* (l. annak jegyzetét, →41. sz. 288) szerepel a Salkovics-füzetben, mely tudvalevőleg egykorú (1841—42) másolatokban Petőfi-verseket tartalmazott. A két változatnak egyaránt Petőfi-versként való felfogása teljesen független egymástól, a két közlő (Kemény János és Salkovics Károly) nem is tud a másik változat létezéséről, mégis egyöntetűen Petőfi alkotásának vallja ki-ki a maga változatát. Baróti Lajos felismerése után (VU 1897. jan. 17.: 35), Turóczi-Trostler belső érvekkel igazolja, hogy a [Fürge méh . . .] is hiteles Petőfi-vers (TTJ: PÖM 193).

Ugyancsak a *Méz és csók* jegyzetében részletesen kitértünk az id. vers és a [Fürge méh. . .] időbeli sorrendjére, s Turóczi-Trostlerrel egyetértve elfogadtuk, hogy a [Fürge méh . . .], „a végleges, későbbi változat, a *Méz és csók* viszont az ősfórmát képviseli” (i. l.). Valóban a [Fürge méh . . .] már „jól pergő népdal, s nemcsak magyaros ütemezése [4/4/3] teszi azzá, hanem szerkezeti kerektsége és üde stílusa [. . .] is” (Pándi 65). Ez a *Méz és csók*-hoz képest föltétlenül fejlettebb, érettebb, a népdal szempontjából tisztultabb fok, — következésképpen a későbbi. Pándi ugyan — előzetes fejtegetéseihez következetesen — ezúttal is úgy véli: a *Méz és csók*-ban — a [Fürge méh . . .]-hez viszonyítva — fennálló halványság, kisebb mértékű népdalszerűség, az irodalmiasság erősebb foka egy későbbi — átmeneti — fejlődési fázis jellemzői (64—65). Ami elvben mindenestül igaz, de bizonyítható, hogy a népdal műfajra is érvényes: ez kétségtelenül a tömörség, dalszerűség, kerek szerkezet, mesterkéletlenség, magyaros ritmus irányában fejlődik, a *Vendég*-től a *Vándordalok*-on át a *Hortobágyi kocsmárosné*-ig, 1840—1842-ben. Mindezek értelmében nem látjuk indokoltnak, hogy a *Méz és csók* kapcsán kialakított kronológiai álláspontunkon változtassunk. Külön a [Fürge méh . . .]-ről szólva: a leírás időpontja adva van: 1841. október. Feltéve, hogy Petőfi nem akkor, ott nyomban végezte az átdolgozást, hanem fejében már régebbtől hordta az új változatokat, a keletkezés idejét legvalószínűbben 1841 nyarára tehetjük, valószínűleg a *Lanc Versei* összeállításának ideje utánra, különben nílgha hagyta volna ki ezt a versét, — mikor hasonló jellegű, de korántsem ilyen érett kidolgozású verseket beiktatott (*Boszú, Változás, Csal, Vendég*).

Magyarázatok

A verset Horváth (550) Csokonai A méhekhez c. versével hozza kapcsolatba, vö. még Réti 45. A párhuzamosságok meglétére, Csokonai feltehető ismeretére és egyéb hatásokra l. 41. sz. jegyz. (→290).

- 3 *Az én babám*: Vutkovich Sándor („Petőfi Pozsonyban. Koszoru 1883. I. 9. sz. 141) nyomán a hagyomány a pozsonyi hegyligeti Bimbóház (Patzenhäusli ~ Batzenhäusel) nevű vendéglő tulajdonosának lányában véli felfedezni a vers ihlető személyét. (Elfogadja Szalatnai is: 39–40.) Ennek azonban ellentmond, hogy a lány alakja, ugyanilyen funkcióban (de *Lidi* néven) megvan a *Méz és csók*-ban is, mely bizonyosan az 1841 őszi pozsonyi látogatás előtt keletkezett.

Szövegváltozatok

Alapszöveg a FővL id. első közlése, mely természetesen korabeli (1875.) helyesírással, Kemény János emlékezetből való tollbamondása után adja a szöveget. Következésképpen mindaz, amit a szövegűség kapcsán az [*Erdő szélén* . . .] esetében mondtunk (l. annak jegyzetét, →42. sz., 635). érvényes a [*Fürge méh* . . .] esetére is.

C: az id. első közlés nem ad címet, hanem a „Petőfi két dala” cím keretében I. megjelöléssel hozza az [*Erdő szélén* . . .]-t, majd II. szám alatt a [*Fürge méh* . . .]-t. Később a kötetes kiadásokban rendszerint ilyen cím alatt: *Fürge méh* . . .

- 4 Bár a FővL és VU egyként Hej alakot ad, az első kötetes kiadások Hejli változatát eredetibbnek érezzük, l. [*Erdő szélén* . . .] 2. sor: Szövegváltozatok.

VU édesb csókja. [Sh.? Vagy egy „édesb a csókja” változat csonkán adott formája? Elképzelhető, hogy ez volt az eredeti változat, de a FővL s már az első kiadások „édesebb csókja.” formát adnak.]

44. LEHEL, (*Mennydörg az óriás kürt* . . .)

Kézirat

Autográf kézirat nincs: csak egy másolat maradt fenn Salkovics Károly versfüzetében; Baróti Lajos 1897. évi közlése (l. alább) után ez a füzet is elkallódott s csak annyit tudunk róla, amennyi a közlő hiányos leírásából kihámozható (l. erről részletesen 13. sz. jegyz., →219); a másolás időpontjában sem vagyunk biztosak: valószínűleg a pápai iskolaév folyamán történt (a kis füzet első darabja Tárkányi Béla „Coriolán” c. balladája, mely a „Nemzeti Almanach” 1842-re kiadott kötetében, 1841. novemberben jelent meg). Azt sem tudjuk, miből másolhatott Salkovics: Petőfi összeírt verseinek füzetéből-e (l. 69. sz. jegyz., →358) vagy más forrásból. Salkovics azt mondta Barótinak, hogy levélben (is) kapott Petőfiktől verseket.

Megjelenés

VU 1897. jan. 17.: 35. (A közlés körülményeire nézve l. 13. sz. jegyz., →220.) Petőfi-kötetben először: PSÖK 1900. (Szerk. Baróti L.) 398–399, az 1842 évi versek között, „(Pápa)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

Petőfi jóformán egész költői pályafutása alatt foglalkoztatta a Lehel-téma. Feldolgozta 1845-ben (*Lehel [Mellyik szerelmes nem választ magának* . . .]), 1848-ban (*Lehel vezér [Töredék]*); legelőször azonban 1841/1842. évi pápai

tanéve idején (ill. ezt megelőzőleg?) két változatban is: a szóban forgó versnek szoros összefüggését a másik *Lehel* (*A kürtkebelbe jár Lehel. . .*) cíművel (→62. sz.) a tartalmi azonosságon kívül a szó szerinti szövegegyezések is bizonyítják: 3—4, 17, 41—42, 49—50, 53, 57—58, 65—66, 80, 81—82, 84. sora apróbb eltérésekkel a más versformájú feldolgozásba is belekerült; megállapíthatók még további egyezések is.

A Petőfi-irodalom egyetért abban, hogy a szóban forgó változat a korábbi, mert terjedősebb, szónokiasabb; megállapítja ezt már Baróti Lajos, az első közlés (l. fent) alkalmával, Horváth János pedig (22) a költő veleszületett, ösztönös műérzékére következtet a két *Lehel*-vers összevetéséből, „melyek másodika elveti az első minden fölöslegét, s vesztglő szónokiasság nélkül siet voltaképeni célja, a kürtjelenet felé, versformáját is dallamosabbra, futékonyabbra cserélvén”. Petőfi ezt *A kürtkebelbe jár Lehel. . .* kezdetű, tömörebb változatot nyújtotta be a pápai Képzőtársaság balladapályázatára (l. 53. sz. jegyz., →323), és sokkal kézenfekvőbb az a feltevés, hogy előbb a hosszabb változat készült el s azt dolgozta át aztán, a ballada-műfaj megkívánta tömörségre törekedve, mintsem az, hogy a már benyújtott és megdicsért pályamunkát utóbb Pápán még egyszer átírta volna. Ez azért nem valószínű, mert éppen a szóban forgó változat csak annak a véletlennek köszönhető fennmaradását, hogy Salkovics Károly lemásolta; Petőfi maga nem őrizte meg.

Petőfi diákkori *Lehel*-versének keletkezését csak egyetlen egy kézzelfogható dátumhoz kapcsolhatjuk: a költő 1842. jún. 15-éig, a pápai Képzőtársulattól kitéűzött pályázati határidőig, benyújtotta a *Lehel* átdolgozott változatát (l. 62. sz. jegyz., →342); hogy a korábbi kidolgozás hol és mikor készült, csak találgathatjuk. Egyáltalán nem biztos, sőt nem is valószínű, hogy Pápán (inkább a korábbi kísérlet átdolgozására adhatott ösztönzést az itt kiírt pályázat): Salkovics füzeté, amelyben ez a szöveg fennmaradt, csupa régebbi, 1830—1840-ből, ill. 1841 első feléből való darabokat tartalmaz; egyébként Petőfi, több más átdolgozás esetéből ítélve (l. *Zivatar* (l. *Bujdosó, Két vándor, Hazámban, Újság* stb.), általában nem egy-két hónap, hanem csak hosszabb idő (1—másfél év) után nyúlthozza emlékezetében vagy kéziratban őrzött zsengekori próbálkozásaihoz. Igaz ugyan, hogy a költőnek a Pápa előtti időszakból történeti tárgyú verse nem maradt fenn (csak feltételezhető, hogy a *Mint jár éles sarlónak alatta. . .* kezdetű strofa egy ilyennek a töredéke, l. 10. sz. jegyz., →212), de Orlay emlékezéseiben éppen azt állítja, hogy Petőfi elveszett (szándékosan megsemmisített) zsengei némelyikében „történeti hősookról” énekelt (l. Bev., →140); talán ezek között ott volt már *Lehel* is. Ezt a lappangó történeti érdeklődést szíthatta fel aztán a képzőtársasági pályázat kiírása. Mivel a katonáskodás időszaka nem lehetett alkalmas ilyen témák kidolgozására, az azt megelőző, 1830. évi nyár pedig a datálás szempontjából túlságosan korainak tűnik (a két szöveg keletkezése között aligha telt el három esztendő), a szóban forgó változatot feltételelesen 1841-re kelteztük s ezzel a dátummal ez év termésének végén helyeztük el.

A két *Lehel*-változat régi történeti mondánknak, Lél (Leel, Lehel) vezér kürt-mondájának költői feldolgozása. A monda a 955. évi ágostai (augsburgi) csatához kapcsolódik, amelyben a kalandozó magyarok az I. Ottó császár vezetése alatti német seregtől döntő vereséget szenvedtek; utóbb a fogságba került Lél a magyar csapat két másik vezérével együtt Regensburgban kivégezték. Ez az — egykorú német krónikákból ismert — hiteles történeti tény a magyar hagyományban később, a XII. század második felében eltorzul, ill. a kürt-epizóddal bővíti. Ez utóbbi a XII. században Európa-szerte elterjedt Salamon-mondából kerülhetett át a magyar epikus hagyományba

s tapadt hozzá a bitófán kivégzett kürtös vezér esetéhez (l. Solymossy Sándor: „Lél vezér kürtmondája.” Ethn 1929. 17—39, ill. ua.: „A monda.” A Magyarország Néprajza. III. 174). A Lél-mondát legteljesebb formájában a bécsi „Képes Krónika” (1358) őrizte meg. Eszerint a magyarok Konrád császárral szemben vesztettek csatát (így Petőfinél is); a császár ezután megkérdezte a foglyul ejtett Lél és Bulcsu „jeles kapitányok”-tól, hogy miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel; „Felelték: Mi a magasságbeli isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostromul; ha abbahagyjuk üldözéseket, akkor elfogtok megöltök bennünket.

Mondotta a császár:

— Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!

Szólt erre Lél:

— Adjátok ide kürtömet! Hadd fújjam meg előbb, aztán felelek.

Odaadták kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a császár közelébe lépett s oly erővel vágta homlokon a császárt, hogy — mondják — a kürt eltörtött, a császár pedig belehalt ebbe az egyetlen ütésbe.” Ezután Lehel azt mondta: „Elöttem jársz és szolgám leszel a másvilágon.” (L. „Kálti Márk Képes Krónikája a magyarok tetteiről.” [Magyar fordítás.] Bp. 1959. 88—89.) I. Konrád német császár 911—918 között uralkodott, az ő szerepeltetése tehát anakronizmus, melynek talán az volt az oka, hogy személyét a krónikaírók — véletlenül vagy tudatosan — a csatában résztvevő Konrád hercegével cserélték össze, aki azonban még a csata folyamán maga is elesett (L. Sebestyén Gyula: „A magyar honfoglalás mondái.” Bp. 1905. II. 140—141, 145—146). De a mondát, melyről Anonymus még nem tud, Kézai pedig rövid megemléítés után cáfol, a „Képes Krónika” utáni gestaírók mind átveszik, így Thuróczi János is, akinek „Chronicae Hungarorum”-a (1488) a XVIII. században két új kiadásban is hozzáférhetővé válik (Schwandtner János György: „Scriptores rerum Hungaricarum veteres etc.” I. Vindobonae 1746., Nagyszombat 1765) s a század végétől kezdve megelégnélő történeti érdeklődésnek fontos forrásává lesz, egy évszázaddal a „Képes Krónika” első kiadása (1867) előtt.

Petőfi forrása tehát — végső soron — Thuróczi krónikájának (a „Bécsi Képes Krónika”-ból átvett) Lél-kürtjelenete volt; hogy ennek nagyszámú említése, közlése, sokféle feldolgozása közül melyiket, ill. melyeket használta, pontosabban bajos volna meghatározni. A monda, a magyar történeti mondatok sok más darabjával együtt, krónikáink jóvoltából úgyszólván szellemi közkinccs a XVIII. század vége óta. (Vö. Imre Lajos: „Petőfi Lehel-variánsai.” Jászkunság 1960. 4. sz., ill. László Gyula: „Lehel kürtje.” 2. kiad. [Bp. 1958.]) Nem mellőzik a Lél-mondát az összefoglaló történeti munkák, történelem-tankönyvek sem, de több-kevesebb bírálattal illetik: Budai Ferenc: „Magyarország polgári történetjére való Lexicon.” Nagyvárad 1805. II. 574, Budai Ézsaiás: „Magyarország története.” Pest 1833. I. 86, Horváth Mihály: „A magyarok története.” Pápa 1842. 24. stb.

Petőfi feldolgozásában a „Képes Krónika” mondája egyszerűbb alakban áll előttnk: cselekménye soványabb, a császár és vezér párbeszédéből csak a kivégzésre vonatkozó parancs és Lehel kérése maradt meg; utolsó szava büszke felkiáltás, a monda szerinti kijelentés babonás tartalma nélkül. Mindez feltehetőleg Petőfinek, nem pedig a közvetítő forrásnak tulajdonítható, tudatos alakítás eredménye: hősi eszményének jobban megfelelt a vallásos elemektől mentes cselekmény és a jutalmát önmagában kereső hőstett. Célja ennek a hősi eszménynek a bemutatása volt, egyelőre — úgy látjuk — közvetlen politikai szándék nélkül: a német kegyetlenség — magyar vitézség aktuális ellentétere a későbbi feldolgozásokban kerül a hangsúly.

Petőfi a második változatban nem nevezi meg a császárt. Ez talán nem

véletlen: úgy érezhette, hogy Konrádnak a történetírás cáfolatával dacoló szerepeltetése megfosztaná költeményét az epikai hiteltől; Ottó megnevezésével viszont a mondai hagyománytól távolodott volna el.

A diák-Petőfi a felvilágosodás- és reformkori irodalomtól (s kivált Czuczor és Garay kisepikájától) bőségesen kaphatott ösztönzéseket mind általában magyar történeti mondák feldolgozására, mind közvetlenül Lehel alakjának, tettének megéneklésére. Figyelmet kelthettek benne a történeti témák iránt a Kisfaludy-Társaság pályázatai: 1839/1840-ben az Árpád győzelmét követő időszakban játszódó történeti balladára tűztek ki díjat („azon nézetből indulván a Társaság, hogy a történeti balladák, tartalmok s alakjoknál fogva legkönnyebben mehetnek át a literatúrából az életbe” stb.), a következő évben pedig ugyancsak történeti tárgyú verses elbeszélésre (l. Kéký Lajos: A százéves Kisfaludy-Társaság, Bp. 1936. 42–45). Lehel kürtjét már Dugonics András említi „Ételka” c. regényében (1788), Gvadányi József pedig „Falusi nótárius”-ában (1790); Lehel a hőse Czuczor Gergely „Augsburgi ütközet”-ének (1824), s fontos szerepet játszik Vörösmarty „Zalán futása”-ban (1825). — Felbukkan a Lehel-téma más iskolai képzőtársaságok reformkori emlékei között is: Kosztolányi Péter a pozsonyi evangélikus lyceum 1827. évi örömnepén „A magyar sereg Lehel és Bulcsu vezetése alatt Ágosta előtt 955-dik esztendőben” c. történeti dolgozatát olvassa fel, egy sárospataki diák-poéta pedig az 1830-as években „Lehelről írt Vörösmarty nyelvére emlékeztető distichonokat” (Bodolay 535; ez utóbbi verset, Dudók Pál „Lehel” c. epigrammáját l. a „Parthenon” c. zsebkönyvben, Sárospatak 1834. 114).

Magyarázatok

- 10 A verset közzétevő Baróti Lajos a „kardja” szóhoz a következő jegyzetet fűzi: „Talán inkább: harcra.” (VU); tehát Baróti Salkovicsnak azóta elveszett kéziratában e helyen másolási hibát tételez fel. A szöveg szerinti „kardja száll” kifejezés valóban szokatlan, de megjegyezzük, hogy ez a sor ráadásul egy szótaggal rövidebb is a szükségesnél (a szövegben ez az egyetlen egy szótagszám-hiba fordul elő), s ezt Baróti igazítása nem hozza helyre. („E népnek kardja száll” lett volna az eredeti szöveg?)
- 15, 24 *alemann*: ókori germán néptörzs; jelentése itt: német.
- 19 *rém-halom*: ti. ijesztő, rémítő nagyságú halom.
- 27, 79 *Konrád*: Az augsburgi ütközet idején I. Ottó (936–973) volt a német császár; ő vezette a magyarokkal harcra szálló német sereget. A korábban uralkodott I. Konrád szerepeltetése anakronisztikus, mondai elem (l. feljebb: Keletkezés).
- 30 *inda-végrezet*: Az összetett kifejezés első tagjának jelentése ‚ingatag’, ‚változó’ (akárcsak az *inda*), pl. „Ösmérem Édesdi inda véralkatát” („Remény” c. zsebkönyv 1841. 17); „Izabella... inda szeszélyei a kincstárt és udvarlókat örökös zavarban tarták.” (Kemény Zsigmond: „Gyulai Pál.” Pest 1847. I. 23.) (Az MTA Nyelvtudományi Intézete nagyszótári gyűjtéséből.) Az összetétel második tagja a végzet szó nyelvújítási alakváltozata (vö. a *Tünődés* c. vers 23. sorához fűzött magyarázattal: →48. sz. jegyz. 313).
- 37 *teutón*: ókori germán néptörzs; a középkortól kezdve (mint itt Petőfinél is) általában a németeket nevezték teutonoknak.
- 75 *erdői*: erdei (erdőben levő) helyett; talán a versemérték kedvéért.
- 78 *mindenszerzte*: talán egyéni használat, az országszerzte stb. analógiájára, ‚mindenféle’ értelemben.
- 79 *Konrádnak álla*: értsd: nekiesett.

81 *jelmagasztal*: a szó eredeti jelentése: 'magasra emel'; a tréfás, népiesszóhasználatban: 'felakaszt'. (Vö. CzF.) Ez a részlet tehát úgy értendő, hogy „ha te engem fölemelsz (felköttetsz), én — éppen ellenkezőleg — porba sújtalak.”

45. VÁNDORDALOK

Kézirat

K1 Pápai Érdemkönyv 195—196. Az Érdemkönyvbe (részletes leírását, a benne foglalt Petőfi-verseket l. 48. sz. jegyz., →307) az erre jegyzőkönyvileg méltónak ítélt, ill. a dicséretet vagy jutalmat nyert műveket a szerzők saját kezűleg írták be. A *Vándordalok* beírását is Petőfi saját kezűleg végezte. A vers alá — akárcsak a többi bejegyzett Petőfi-vers alá — *Petrovics Sándor* van írva, amit (később) egy kéz áthúzott s fölé írta: Homonnai. (L. alább.)

K2 (a II. részé): PIM P-an. P. 91/1. Az „Elementa Algebrae seu Arithmeticae generalis ab Adalberto Antonio Bresztyzenszky” 2. kiad. Jaurini, 1829. (XVI + 415 + 1 lap) c. műben ceruzával bejegyezve. A hátsó borítólap előtt üres lap, ennek elülső oldalán két vers: a *Vándordalok* II. része (cím nélkül), és a *Hazatérés* (→49. sz. vers). Petőfi kézírása. Az írás nagyon elhomályosult, nehezen olvasható. — A tankönyv, melyben Petőfinek két saját kezű névbejegyzése is van (az egyik: *A. Petrovics Pápa*) Darvas Lajos műgyűjtő özvegyétől vétel útján, 1960-ban került a Petőfi Irodalmi Múzeumba. (Vö. VP VII. 521, 579.) Lapjai között maradt fenn egy a költő *Hányszor mondád* c. versét tartalmazó autográf kézirat (l. 46. sz. vers, ill. jegyz. →305).

Megjelenés

Koszorú 1865. I. félév 3. sz. 67—68, a „Petőfi Sándor ifjúkori kísérletei” c. cikk keretében (a *Hazatérés* c. fordítással — →49. sz. — együtt). A szerk. jegyzet szerint a verseket Eötvös Lajos küldte meg Pápáról Gyulai Pálnak, eredetileg a Petőfi vegyes művei c. kiadvány (1863) tervezett, de meg nem valósult új kiadása számára. Eötvös Lajos — az író Eötvös Károly öccse — sok érdemet szerzett a Petőfi-kutatásban, elsősorban a pápai vonatkozások feltárásával (l. „Petőfi Sándor pápai élete” c. cikkét, FőVI, 1870. nov. 25. 1167). Nyilvánvalóan azért csak az említett két darabot küldte meg az Érdemkönyvből, mert a többi már előbb napvilágot látott: többségük az 1845. évi „Tavaszi” zsebkönyvben (l. 48. sz. jegyz., →309), egy pedig az *Ifjú a palatknál* c. Schiller-fordítás a VU 1861. évf.-ában (l. 51. sz. jegyz., →318). — Kötetben először: DK 1874. 746, a „Toldalék” „Kétes hitelűek” c. csoportjában. Ezután már a hiteles „Ifjúkori kísérletek” közt szerepel, általában 1841 — néha „1841 vagy 1842” — keltezéssel; a HP-vel kezdődik az a furcsa eljárás, hogy az 1840-es zsengek közt hozzák, sokszor „(Pápa)” helymegjelöléssel, — ami persze képtelenség (HP III. 478) VoimP-től kezdve (I. 27) általában az 1841-es zsengek közt marad, — bár a jegyzetes kiadásokban mindenkor fenntartással: keletkezését inkább 1840-re téve (vö. pl. VP III. 354. l. még alább).

Kelethezés

A két költemény keletkezési körülményeiben két — egymással részben ellentmondó — ténnyel kell számolnunk. Az egyik az, hogy a versek élményanyaga — főleg az I.-ben — közvetlenül az Ostffyasszonyfa utáni időkre,

olykor határozottan a katonáskodás idejére utal (*Távol szemeitemtől, | S föld, te drága hon! Vándorlok [. .] | A szerelem forró honából | Jégstr felé*). A másik az, hogy Petőfi a két verssel a pápai képzőtársulatnak 1841. dec. 1-én kitűzött lírai jutalomteleire pályázott; a pályázat (meghosszabbított) határideje 1842. jún. 15-e volt. (Minderről részletesen l. 53. sz. jegyz., → 323). A *Vándordalok II.* darabjának egyik kézirata (K2) pedig — mint feljebb láttuk — a költő Pápan használt tankönyvében maradt fenn, Petőfi kézírásával. Tehát a vers (II. részének) ez a leírása mindenesetre Pápan történt, 1841—42-ben.

Petőfi — továbbtanulási (vagy színészi, ill. kiadási) terveit Pozsonyban sem látva megvalósulni, rövid (legfeljebb 3 hetes) pozsonyi tartózkodás után (l. 42. sz. jegyz., → 292) október közepe táján Pápan próbál szerencsét: *„Il némüleg csillámlani kezdett szerencsecsillagom. Tarcy, a derék Tarcy az. kinek mind[ent] köszönhetek [. .] s noha tengődöm, de még is itt vagyok — írja ismételten idézett levelében 1842. júl. 7-én Szeberényinek (VP VII. 12). Az emlegetett „Tarcy”: Tarczy Lajos, sokoldalúan művelt, hegelianus filozófus és természettudós, 1840 óta az Akadémia tagja. Pápan matematikát és fizikát tanított, — de ő volt a képzőtársaság tanárelnöke is. Petőfit már az év tavaszán pártfogásába vette, megszerette (s Petőfi is őt), most is az ő segítségével iratkozik be Petőfi a kollégiumba s jut némi keresettel járó elfoglaltsághoz (l. 55. sz. jegyz., → 329). Orlay Petrics még nincs Pápan, a bossz utak miatt csak decemberben ér oda, Petőfi most egy még Sopronból ismert kedves barátjánál (Lantay Sándornál) húzódik meg szálláson (OrlAd 10, 339, 345). Bizonyos, hogy Petőfi 1841. okt. vége előtt már Pápan volt, mert az „Oktatói Összeülések” [azaz tanári konferenciák] Jegyzőkönyve” mindjárt az első ülésen, őszhő (okt.) 31-én feljegyzi: „Petrovics Sándor az 180 éves bölcsészek közé kérvén magát fölvetetni, azt a’ határozatot nyerte, hogy a’ kívánt osztálybai soroztatása, csak olly föltétel alatt fog megtörténni, ha a’ II° iskolabeli tudományokból magányvizsgálatot adand, vagy ha már ezeket valahol tanulta, róla bizonyítványt mutatand elő. —” (A Dunántúli Ref. Egyházkerület pápai könyvtára.) Petőfi Selmecen (1838—1839) a poetikai-retorikai osztályt kezdte meg, de nem fejezte be (1. félévi bizonyítványát áprilisban hozta el Selmecről (l. 28. sz. jegyz., → 265); csak kieléglesen (Tarczy közbenjárására) veszik tehát fel a logikai-filozófiai osztályba. (A tanév második felében leteszi a pótvizsgát.) A kollégium tanulója lesz tehát, s nagy buzgalommal vesz részt a Tarczy vezette képzőtársaság munkájában: már a legelső, nov. 7-i ülésen benyújtja 3 versét (l. 48. sz. jegyz., → 311).*

A tárgyalt két költeménynek fennmaradt kézirata kétségbevonhatlanul pápai eredetű, tehát 1841—42-ből való. A fent említett élményanyag jellege miatt mégis a kiadásokban s monográfiákban többen, színte általában kétségbe vonják, hogy a két vers 1841-ben (vagy éppen 1842-ben) a pályázat alkalmából és céljára Pápan keletkezett: HP III. 669: „... tartalmánál fogva, a katonai korszak termékei közé kell soroznunk”; FPÉ I. 150, ** jegyz. „Írhatta 1840-ben”; VoinP. I. 27.: „Még nyilván horvát földön kelt”; VP¹ 304, VP III. 354: „Petőfi ezeket valószínűleg még katonai szolgálata idején írta”, — s kronológiailag a *Kuruttyó* elé [!] helyezi: VP¹ 15, VP III. 254—255. A századforduló körüli évtizedek gyűjteményes kiadásai általában 1840-ből kelteznek s többnyire az *Elválás (Vert az óra . . .)*, *Álom* vagy *A Druván* és *Honvágy* szomszédságában hozzák. Pándi először figyel fel a kiadások azon ellentmondására, hogy — a fentiek ellenére — Páparól keltezik a verset, holott — úgymond — „valószínűbb, hogy Petőfi még katonáskodása idején írta, még hozzá abban a szakaszban, mikor még aligha nyíltott ki látása a leszerelésre” (56). A keletkezés időpontjára nézve a bizonytalanság

azonban továbbra is fennáll, az 1960-i PSÖK-Hel (11112) továbbra is a *Kurultyo* előtt hozza „?, 1841?” keltezéssel.

Eme — bizonyos szempontból jogos — vélekedések mellett viszont Horváth a népdaligény, a népdal iránti figyelem első jelentkezését látja a két versben, s ezt nem tudja beleilleszteni a katonakori művészi kép keretébe, azt mondván, hogy a népdal iránti érdeklődés felerősödése csak 1842 őszén következik be, amikor Petőfi Mezőberényben, Orlayéknál vendégeskedve megismerkedik a népdalíró jegyzővel, Bonyhai Benjammal, s megemlíti az 1842-i dereglyeutat Dunavecsérről Pestre (l. 65. sz. jegyz., →350), mikor Petőfi és Orlay daloló parasztlányok és kofák közt utazik (63—64). Pándi ezzel szemben úgy látja: Petőfinek már korábban is volt alkalma népdalokat hallani, ellesni ezek technikáját, pl. katonáskodása s bolyongásai idején, 1839—1840-ben (56—57, 196—197). Mindehhez hozzátehetjük a mindeddig kellő figyelemben nem részesített körülményt: Heine korai hatását. (FPF I. 343. a *Vándordalok*-ban is felismeri e hatást, vö. még Pándi 68.) Vele Petőfi talán már 1839—40-ben, Sopronban megismerkedik valamelyest. Pápán pedig (Lenauval együtt) „különösen kedvelte” (OrlAd 344). Heinétől fordított is Pápán: a *Hazatérés*-t, melyet a *Vándordalok II.* részével egyszerre irt be algebra könyvébe! (Igaz: a *Hazatérés*-t egy Tarczy által szerkesztett német lfrai antológiából, tehát nem Heine-kötetből fordította, l. 49. sz. jegyz., →315). A „Dalok könyve” írója e vonatkozásban sem maradhatott hatás nélkül Petőfire, — talán már katonáskodása idején sem.

Még akár szöveg szerinti egyezésre is rámutathatnánk, pl. a „Buch der Lieder” I. kötetében, a „Junge Lieder” ciklusban helyet foglaló „Schöne Wiege meiner Leiden” c. dallal, de az egyezés bizonyára csak véletlen, a korabeli német „vándordalok” egész sorát lehetne idézni hasonló analógiákra. (A „Buch der Lieder” 2 darabja és Petőfi pápai *Tolvaj huszár* c. verse közötti feltehető összefüggésről l. 63. sz. jegyz., →344.)

Ezek, meg persze a magyar münépdal részéről érkező hatások is elsősorban a helyzetdal lfrai magatartásformáját sugallhatták a kezdő költőnek; egy olyan magatartást, melyben hiteles és fiktív tartalmak keverednek. Hasonló magatartás — egyre erősebb népdalszerű beütésekkel — megfigyelhető már Ostffyasszonyfa és Pápa (1841 ősz) között: *Első szerelem, Boszú, Örök bú, Változás (Még a földet . . .)*, *Vendég, [Erdő szélén . . .]* Az id. költemények jegyzetanyagában részletesen kitértünk erre a kérdésre, ezúttal azért hivatkozunk rájuk, mert véleményünk szerint a *Vándordalok* is hasonló helyzetdalok. De — bár különböző mértékben — mindkettő közelebb áll a legfejlettebb, legérettebb fokot képviselő *Vendég*-hez és az *[Erdő szélén . . .]*-hez, azaz: ezek közelében, 1841-ben, az I. inkább az év első felében, a II. az említett két vers után keletkezhetett. De mindkettőben keveredik hiteles, személyes élmény, mondanivaló és a helyzetdallal együttjáró fikció, sablon, „szerepjátás”. Következésképpen egyáltalán nem szükségszerű, hogy a versek a hiteles élményanyaggal egyidőben keletkeztek legyen, — ennek egyébként ellentmondanak az olyan „személyes” fordulatok, mint: *Eldobtam én a terhet, Nincs többé vállamon*, — ami a katonáskodás idejére aligha vehető életrajzi igazságnak. Bujdosása, vándorlása már csak emlék. Mindezt — egy korábbi dolgozatában — hol a verseket 1841-re teszi — Pándi így foglalja össze — találgán és helyesen: „a *Vándordalok*ban [Petőfi] már Pápán rekonstruálja helyzetét” (TanPet 199).

De inkább csak a II. *Vándordal* kívánczik Pápára. Talán a két vers nem is egyidőben keletkezett: első rátekintésre is szembeötlő — s különböző keletkezési időt sugalló — különbségek vannak köztük. Az első kétségkívül (l. ményközelebb — olykor még a katonakori vagy közvetlen azt követő idő verseire emlékeztető —, nyelvileg, formailag kevésbé kidolgozott, a helyzet

beli csattanó csak 4 versszak után csattan ki: elképzelhető, hogy csírájában valóban 1840-ből való. Mostani formájában azonban nem . . . ebben már nagyon érezhető, hogy a költő itt — a Heinétől s a magyar népdaltól és műnépdaltól elesett fogásokkal — visszahelyezi magát a hazától s szereteteitől távol, világot vándorló alak helyzetébe, de a fő mondanivaló már nem ez az elhagyatottság gyötrelme, hanem valami retrospektív melankólia s főleg az két utolsó sor szép csattanójának dalszerű előkészítése és kimondása. Legvalószínűbb keletkezési ideje 1841 nyara, kora ősze. — A II. számú semmit sem tartalmaz az 1839—41-i évek hiteles élményanyagából (bár FPÖ I. 150 és PetMúz 1890. 1. sz. 6—7. még Tóth Róza emlékét látja benne, — ami nem valószínű), merő fikció, igazai, valódi, érett helyzettdal, igényesebb formai megoldással s — elég sablonos befejezéssel. Ezen — elsősorban a 2. versszakban — sokkal erősebben érezhető a műköltői magatartás s a Pápan felerősödő, a realiztikus tendenciákat háttérbe szorító irodalmias eljárás. 1/2 föltétlenül pápai termék, esetleg már 1842-ből való (l. VP VII. 646—647). Figyelemre méltó körülmény, hogy amikor Petőfi ezt a *II. Vándordalt* az említett tankönyv egy üres lapjára leírja (megkölti?), — csak ezt írja le a kettő közül, vagyis ő maga is különálló két műnek tartja, csak a pályázatra foglalja őket közös cím alá, mintegy kis ciklust kezdve (ahogy később egészen különböző korból származó népdalokat — sőt mást is — ismételtlen *Népdalok* címen közöl majd).

Az mindenesetre valószínű, hogy a *Vándordalok* mindkét darabja — mai formájában — a *Lanc Versei* összeállítása után keletkezett. Amikor ugyanis Petőfi e füzetecskét összeállítja (1841. jún.—aug.), nyilván egy jövődöbéli kötet igényével válogat: a legjobbnak érzett verseit írja le. Nos, ha a *Vándordalok* akkor — ma ismert formájában — készen lett volna, Petőfi bizonyára beiktatta volna gyűjteményébe. Azt se felejtjük el: Petőfi a pápai képzőtársaság pályázatára nem a *Lanc Versei*-ből vesz elő egyet s mást (ha esetleg még korábbiakat elővesz is), hanem újabb, akkori ízlésének, művészi fejlődésének (s a kordivatnak!) megfelelő művel pályázik. Más oldalról viszont az a valószínű, hogy a két vers nem katonakori termék: nem szerepel ugyanis sem a Salkovics Károlynak (állítólag) Horvátországból megküldött versek között (l. 13. sz. jegyz., →219), sem pedig a Neumann Károly számára 1841 őszén Pozsonyban leírt versek között (l. 21. sz. jegyz., →243) —: e versek kivétel nélkül 1840. évi vagy 1841 legelejéről való átdolgozások.

Végül — mint annyi más esetben — ezúttal is elképzelhető, hogy volt a két versnek egy korábbi (1840-es) változata is, sok életrajzi és nyelvi-stiláris jegy mutat ugyanis e korszak felé (l. alább: Magyarázatok), a pályázatra azonban Petőfi egy átdolgozott, akkori tendenciáihoz, ízléséhez idomított változatot küldött be. De még ha így volt is, a vers(ek)nek csak ezt a kéziratát ismerjük, — így a keltezés kérdésében maradunk az 1841 nyara — ősze (I.), ill. 1841 vége — 1842 eleje (II.) dátumnál.

Fogadtatás

Mint említettük, Petőfi a két verset a pápai képzőtársaságnak 1841. dec. 1-én meghirdetett s — meghosszabbítás után — 1842. jún. 15-i határidőt kitűző pályázatára küldte be, *Isten hozzád bujdosó. Bajza* jeligével. A felkért bírálók (Kovács Pál, Stettner Ignác és — Czuczor Gergely helyett — Turcsányi János) véleménye alapján a „dalok” közül Ács Károly „Lengyel keservek” c. költeménye nyert jutalmat, Petőfi szövből fordított kis-ciklusa pedig az ugyancsak tőle beküldött *Ideal*-al együtt dicséretben részesült (l. erről részletesebben az utóbbi vers jegyzetét, →53. sz. 324; a jutalmazott, ill. dicséretet nyert műveknek az Erdemkönyvbe való írásáról, ill. a Társa-

ság évvégi örömnepének műsorába való iktatásáról l. uo.). A balladapályázat eredményét a jutalmat nyert *Sztn és való* jegyzetében ismertetjük (→61. sz. 340).

Magyarázatok

C: Kunoss Endrének van egy „Vándor dal” c. verse, melyet a pápai képzőtársulat ülésein éppen ez időtájt kétszer is szavalnak: 1841 őszén (!), a II. ülésen: őszutó (nov.) 14-én és a XXXVIII. ülésen, nyárelő (jún.) 8-án. (Vö. Pápai Jegyzőkönyv 35.) L. „Kunoss Versei.” 2. bőv. kiad. Pesten, 1843. 79—96. A vers I—XVI. sorszámú ciklus. Elképzelhető, hogy e vers hatott nemcsak Petőfi címadásában, hanem egy-egy fordulatban is (l. alább). Egyébként a „Wanderlied” — „Vándordal” cím (és daltípus) a német és magyar irodalomban lépten-nyomon felbukkan, vö. pl. Erdélyi J.: „Vándordal.” Ath 1837. I. 345, Bajza J.: „Úti dalok” (l. alább) stb.

1—2 Vö. *A Drávdn* (→20. sz. vers) 11—12. sor.

3—4 Petőfi katonakori vagy közvetlen utána átdolgozott verseiben ismételtelen előkerül a vándor képe, amelyet akkor inkább „bujdosó”-nak mond. Vö. *Honvagy* II., *A visszatért* 2. („vándor”), *Elválás* (*Vert az óra* .) 24. sor. E két sor föltétlenül emlékeztet Kunoss id. versciklusa IX. számának e két sorára:

„A végtelen világot
Mint pályatért futom.”

8 *Bulornak*: a régi nyelvben, így a Petőfitől is jól ismert és kedvelt Pápai—Páriz fele szótárban (Bod Péter átdolgozásában, Nagyszében 1767.) bútor (bugyor, butyor) a. m. sarcina, eine Reise-Bundel, azaz: úti teher, úti csomag, batyu; a MTsz is ismeri a butyor 'batyu' sőt 'úti tarisznya' jelentését.

15—16 E két sor majd a *János vitéz*-ben (187—188. sor) így kerül elő:

*Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek.*

Sőt némileg ez visszahangzik majd a *Levél egy színmész bardtomhoz* 16—18. sorában is:

*Tarisznyámban, mit hátamon vivék,
Nem mondhatom hogy nagy volt a teher,
De a nyomor, mint ólom, megnyomott.*

II. 1—2 A darusereghez intézett kérdésében Hatvany (II. 100) szerint a *Hazámban* (→69. sz. vers) „vándor darvainak v-betűje emelgeti szárnyát.” — De nem lehet figyelmen kívül hagyni Kunoss id. ciklusának IX. sorszámú részében ezt az indítást:

„Hová te vándor ifjú?”

7—8 A szerelem forró tájával szemben a jégsír, a hófödte, kietlen táj felé vándorlás s ott elpusztulás motívuma már a *A hűtelenhez*-ben is (→2. sz. 29—30., 35. sor), de megvan a *Csal*-ban is (→34. sz. 17., 21—22. sor), sőt némileg hasonló ellentétre—párhuzamra épül az

Örök bú is (→30. sz.). — Tanulságos Pándi megfigyelése, aki *A borozó* (→60. sz.) zárósrával való kapcsolatra hívja fel a figyelmet (70.) — Érdemesnek látszik megemlíteni, hogy Garaynak 4 darab-
ból álló, „Üti dalok” c. ciklusában (I—II. sz., Rajz 1838.) a III. sz.
refrénje: „Éjszak felé!” („De ah szívem marad, marad | Éjszak
felé!”: GJÓM 1886. I. 144—146).

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K₁ (a Pápai Érdemkönyv autográf szövege).

C: K₁ [A cím alatt:] (*Dicséretet nyert dalok.*) [Ezt a főszövegből — mint nem a műhöz tartozó megjegyzést — elhagytuk. — A két dal I. és II.-vel van külön jelölve.]

II. C: K₂ [nincs]

1 K₂ uton

2 K₂ Darusereg?

3 K₂ hagyjátok é a tájat

5 K₁ ám — de [K₂ alapján jav.]

6 K₂ Ellenkező [kp. n.]

46. [HÁNYSZOR MONDÁD .]

Kézirat

PIM — P-an. P. 91/2; 16 × 14 cm méretű lapon, halvány ceruzairással, cím és aláírás nélkül. Autográf. A lap alján és szélén számok, egy matematikai képlet és a „Luna” szó olvasható, alighanem szintén Petőfi kezeírásával. A hátlap üres. A kézírrattal együtt őrzik (P-an. P. 91/1. sz. alatt) azt a matematikai tankönyvet is, amelynek lapjai közt fennmaradt (erről l. 45. sz. jegyz., →300, ill. alább: Keletkezés).

Megjelenés

Népszabadság 1959. márc. 15.: 9, Hatvany Lajos: „Egy kiadatlan Petőfi-vers” c. cikke keretében, a kézirat hasonmásával. Kötetben először: PSÓK 1960. Hel 1113, „?, 1841?” keltezéssel.

Keletkezés

Petőfi e zsengeje — mint láttuk — a költő kezeírásában, egy Pápan használt tankönyvének lapjai közt, külön papírlapon maradt fenn. A könyv maga is tartalmaz néhány, Petőfőtől származó bejegyzést; köztük, a hátsó bekötőlapon, a költő két, más forrásból is ismert zsengeje: a *Vándordalok II* darabja, ill. a Heinétől fordított *Hazatérés* cím nélküli változatát.

Petőfi szerzőségéhez alig férhet kétség: a vers az ő kézirásában s az ő tankönyvével együtt maradt fenn; az utóbbi más forrásból is ismert, hiteles Petőfi-versek szövegét is megőrizte. De míg emezeket — apróbb simítások és címadás után — mint kész költeményeket a Képzőtársulatnak benyújtotta (a *Hazatérés* c. fordítást 1842. febr. 2-án, a *Vándordalok* c. ciklust pedig — mint egyik pályaművét — feltehetőleg legfeljebb néhány nappal a beadási határidő: jún. 15. előtt, l. 49, ill. 45. sz. jegyz., →315, 301), e külön papírdarabra írt kísérletével, amely alkalmasint egy unalmas számtanóra terméke volt (Orlay szerint Petőfi „annyira ellenszenvezett” a matézissal,

hogy néha el is maradt az órákról, l. OrAd 345), nem tördött tovább vagy megfeledkezett róla. Tudunk a költőnek néhány, a Képzőtársaságban bemutatott, elkallódott verses munkájáról (*Zsarnok, Eskü* stb., l. Bev., → 144-146), de a jegyzőkönyv tartalmi utalásai, ill. a pusztá címek alapján a *Hány-szor mondád*. . . ezek egyikével sem azonosítható. 120 évi lappangás után a véletlen szeszélye folytán került elő ez a kis versfogalmazvány, amely valóban nem több, mint lírai gyakorlat, „egy dalszerűnek szánt, de ötlet-állapotban hagyott fordulat” (Pándi 64). Külső és belső fogódzók híján a kis dal esetleges életrajzi háttérének, a sebek látványától irtózó (s mégis újra meg újra „seb”-eket ütő) lány modelljének kérdését nem tartjuk érdemesnek felvetni; csak találgatásokra lennénk utalva. Anyai mindenestre valószínű, hogy ezúttal nem valamely korábbi, még a pápai tartózkodás előtt keletkezett kísérlet átdolgozásáról van szó (vö. az ilyenekkel kapcsolatban 54 sz. jegyz., → 326), hanem a fentiek szerint első — s úgy látszik, folytatás nélkül maradt — próbálkozásról; erre vallanak a verselés apró kezdetleges ségei is (döcögő jambusok, *sebet* — *lekedet* ragfím, ige és igeekötő: *tölti* | *l!* két sorba törése).

Petőfi 1841. október végétől 1842. augusztus végéig volt pápai diák, s ezt a két strófát ebben az időszakban bármikor papírra vehette; mégis, ha felteesszük, hogy ez az említett másik két zsenge bejegyzésével körülbelül egy időben történt (a kézírás egybevetése erre enged következtetni), akkor inkább az első szemeszterre (1841. nov.—1842. márc.) gondolhatunk: a *Haza-térés*-t, mint láttuk, febr. 2-án adta be bírálatra, a *Vándordalok II.* darabja pedig legkésőbb 1842. elején keletkezhetett (l. 45. sz. jegyz., → 303). A verset e megfontolások alapján a pápai tartózkodás első hónapjaira kelteztük.

47. [HOZZUNK ÁLDOZATOT.]

Kézirat

Dunántúli Ref. Egyházkerületi Könyvtár (Pápa); 41×26 cm nagyságú, erősen rongált fólió; képzőtársasági gyűjtőív, felül ezzel az adakozásra felhívó szöveggel: „Mind azokat, kik a dunántúli ref. főiskolában létező képzőtársaság, közvetve pedig ezen iskolában tanuló ifjúság célszerű kifejtődésének buzgó barátai, egész tisztelettel szólítja fel az alulírott, hogy az említett társaság javára önkénytes adomány- vagy ajánlataikkal járulni, s ezt ez ívre följegyezni méltóztassanak. Pápán őszutó [nov.] 25. 1841. Tarczy Lajos k. társ. elnök.” Az ezután következő feljegyzés szerint ezen az íven Pap Dienes (ugyancsak a Társaság tagja volt, a Jegyzőkönyv 1842. jún. 1-i feljegyzésének adatai szerint egyik munkáját éppen Petőfinek adták ki bírálatra) gyűjtött adományokat. A szóban forgó bejegyzés az íven a kilencedik, utána a felajánlott összeg megjelölése a „Krajcár, váltó” rovatban: 5, majd ez a megjegyzés: fizetett. A hexameterben írt sor kézírása Petőfié; a neve nincs feltüntetve: e kilencedik és a további három adomány bejegyzése — feltétlenül a felajánlott összeg csekély volta miatt — névtelen (l. alább: Keletkezés). E négy felajánlás neveket helyettesítő szövege egykorú tintavonásokkal átlosan többszörösen át van húzva; ennek oka ismeretlen. (Bizonyosan nem a felajánlás visszavonása miatt, hiszen ezeknek a kis összegeknek a befizetése is megtörtént; a név szerinti felajánlások után — melyek nincsenek áthúzva — csak három esetben áll ott a „fizetett” megjelölés). A gyűjtött összeg (6 Ft 15 kr váltó pénzben) átvételét Tarczy sk. aláírásával igazolta, ebből Horváth Ignác pénztárnok 1842. dec. 6-án bizonyos összeget (olvasható talan szám) felvett.

Megjelenés

A bejegyzést Eötvös Lajos közölte először „Petőfi Sándor pápai élete” c. cikke keretében (FővL 1870. nov. 25.: 1167), azzal, hogy Petőfi saját kezű írása; de a hexameteres formára való utalás nélkül. Nem figyelt föl erre Ferenczi sem, aki Eötvös nyomán közölte a bejegyzést; a kéziratot nem látta (l. PetMúz 1892. 1. sz. 8). A költőnek ez az önálló verssora ilyenformán ezúttal jelenik meg először Petőfi versei közé iktatva.

Kelethezés

A Pápai Képzőtársaság az 1841/1842. évi pályatételeket 1841. őszutó (nov.) 28-i VII. ülésén határozta meg (l. 53. sz. jegyz., → 323). A jutalomösszegek biztosítására az ugyanakkor hozott határozat alapján gyűjtőiveket bocsátottak ki és kijelölték a gyűjtést végző személyeket, köztük Pap Dienes (l. Pápai Jegyzőkönyv 42). Petőfi Pap Dienes feljebb leírt ívén jegyzett 5 váltó krajcárt, a megelőző, 50 krajcártól 8 Ft-ig terjedő felajánlásokhoz képest szerény összeget. Ezért nem nevezte meg magát, csakúgy, mint a további három adakozó: „Egy szegény ördög” (2 és fél kr.), „obsitos katona” (10 kr.) és „Valaki, kinél jószándék nem, csak tehetség [értsd: anyagi eszközök] hiányzik” (7 és fél kr.). A név nélküli meghatározások akármelyike ráülnek Petőfire, de csak az első, jelmondatos felajánlás az ő kezeírása, a többi idegen kéztől való. (Pedig az *obsitos katona* csak ő lehetett; talán újabb adományát megbízásából más, esetleg az ívet kezelő Pap Dienes jegyezte be.) Petőfinek Pápan magának kellett előteremtenie a megélhetéséhez és továbbtanulásához szükséges anyagi eszközöket, mert szüleinek segítségére nem számíthatott. Az emlékezősek szerint házitánítóként jutott némi jövedelemhez és ellátáshoz, később azonban ettől is elesett. (A korrepetitori működésére vonatkozó, egymásnak és néha a hiteles egykorú feljegyzéseknek is ellentmondó emlékezőadatokat l. a *Lenke sirján* c. vers jegyzetében, → 55. sz. 328–329.) Szerény adománya, melyet a gyűjtőív kibocsátásának dátuma, 1841. nov. 25. után, valószínűleg még az első iskolai félév folyamán jegyzett be (az adományok mellett nincs keltezés), ezért csak jelképes lehetett. Ezt a gondolatot fogalmazta meg a hexameteres sorban. Írt már korábban is ilyet: *A szerelem jelené* kezdetű 1841. évi dunavecsei epigrammája (*l. pigramm.* 7., → 40. sz. vers) ugyancsak egyetlen hexameterből áll.

48. TŰNŐDÉS

Kézirat

A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára (Pápa), „A Pápai Ref. Képzőtársulat Érdemkönyve. 1841—44.” 104—105, *Pelrovics Sándor első éves deák* aláírással. A nevet idegen kéz áthúzta és Homonnai-t írt föléje. A versszöveg és az eredeti aláírás autográf tintairás.

Az 1841 tavaszán alakult pápai kollégiumi Képzőtársaságban az alapszabály III/4. pontja értelmében a Társaság tagjai sajátkezűleg egy ún. Érdemkönyvbe írták erre méltónak ítélt irodalmi kísérleteiket. „A Pápai Ref. Képzőtársulat Érdemkönyve 1841—44” feliratú első érdemkönyv 109+4 lapból álló, keménytáblájú kézirat; első címlapjának szövege: „Érdemkönyv a főiskolai képző-társaság dolgozó tagjainak számára az alapszabályok III. Cikk 4^{dik} pontjának értelme szerint 1841.” A kézirat a Társaság első három évi működésének java termékeit tartalmazza, mégpedig

az 1840/1841. iskolai éveket a 103. lapig, az 1841/1842. éveket a 104—222. lapon, végül az 1842/1843. éveket a 223. laptól fogva. A külső táblára azért kerülhetett az 1844-es záró évszám, mert a tartalomjegyzék a végére beírt 1844 tavaszhoz [ápr.] 30-i dátum szerint ebben az esztendőben készült. (Az Érdemkönyv fénymásolatát I. MTAK-Mikrofilmtár A. 1103/X.)

Az Érdemkönyv az ekkor még Petrovics néven író Petőfinek alábbi, sajátkezűleg bejegyzett műveit tartalmazza: *Tündés* (104—105), *Hazatérés* (158), *Pórnak esti dala* (159—160), *Ifjú a pataknál* (161—162), *Elegia egy várróm fölött* (162—165), *Tolvaj huszár* (174—175) *Székfoglaló beszéd* (176—178), *Szín és való* (188—191), *Lehel (A kúrtkebelbe fű Lehel...)* (192—194), *Vándor dalok* (195—196), *Ideal* (196—199), *Ida* (357—365), Domanovszky [1] Endre aláírással, idegen kéz írásával, Petőfi szerzőségéről. a vers jegyzetét, → 113 sz. 490. Mindezek, a *Székfoglaló beszéd* kivételével, költemények. Az eredeti Petrovics Sándor névaláírást később idegen kéz áthúzta és a *Tündés*, *Tolvaj huszár*, *Szín és való*, *Lehel (A kúrtkebelbe fű Lehel...)*, *Vándor dalok* és *Ideal* — tehát az eredeti versek — szövege alatt Homonnai álnévvel, a *Hazatérés*, *Pórnak esti dala*, *Ifjú a pataknál* és *Elegia egy várróm fölött* vagyis a műfordítások — szövege alatt pedig A. B. jellel helyettesítette. NB. a *Tolvaj huszár* aláírását az említett idegen kéz előbb Petőfi-re javította (a keresztnév maradt), majd az egészet áthúzta és ezután írta föléje a Homonnai-t. (Az eredeti Petrovics Sándor aláírás tehát csak a *Székfoglaló beszéd* esetében maradt változatlan.) Hogy ez személy szerint kinek a beavatkozása volt (a kézíráshoz hasonlóra az Érdemkönyvben másutt nem akadtunk) és mi célból történt, arra ma már nehéz választ adni. Ferenczi a módosításokat a Tavasz zsebkönyv szerkesztésével hozza kapcsolatba: Demjén Ferenc gyanakszik, aki a zsebkönyv szerkesztése folyamán (az 1844—1845. iskolai évben) a Társulat elnöke (tegyük hozzá: a kötet egyik szerkesztője és mint ambiciózus költő, annakidején feltehetően Petőfi egyik titkos vetélytársa, vö. Kolmár József megjegyzésével, l. alább: Keletkezés) volt, s így akadályozta volna meg, hogy „egy név alatt aránylag ilyen sok költemény” kerüljön a Tavasz-ba (l. FPÉ I. 231—232). A javítások azonban Demjén kézírásával sem azonosíthatók (l. az Érdemkönyvbe sajátkezűleg beírt verseit), s értelmi szerzőjük is aligha lehetett, hiszen neki 9 verse jelent meg a kötetben, tehát kettővel több, mint Petőfi — saját neve és álnév, ill. betűjel alatti — versei együttvéve. Ferenczi feltevésének ellene mond az a körülmény is, hogy az ismeretlen későbbi kéz Petőfi összes beírt verseinek aláírását módosította, tehát az *Ifjú a pataknál* és a *Vándor dalok* címűekét is, holott ezek a zsebkönyvbe kerülő művek kijelölését végző bizottság javaslatában nem szerepeltek (l. alább: Megjelenés), s ki is maradtak a Tavaszból Demjén ennek a kijelölő bizottságnak nem volt tagja; csak 1844 nyarán vette át, harmadnagával, a zsebkönyv szerkesztését, s ekkori beavatkozásuk — Petőfi verseinek aláírásával kapcsolatban — éppen fordított irányú volt: az álneveket 4 ízben a szerző valóságos nevével cserélték fel, de nem az eredeti Petrovics, hanem az időközben országosan ismertté lett Petőfi Sándor-ral, akár azért, hogy a Tavasz becsét a jóhírű költő nevével fokozák, akár, hogy — mint Petőfi hitte — egykori zsengei kiadásával borsot törjenek a hajdani vetélytárs orra alá (l. alább: Megjelenés). A Homonnai nevet és az A. B. jelet tudunkkal Petőfi sehol sem használta; az előbbit Orlay említi ugyan mint a költő korai érnevei egyikét (l. OrIAd 6), de ezt esetleg éppen a Tavasz-ban Homonnai álnévvel megjelent Petőfi-versek nyomán írja, hiszen a zsebkönyvet, melybe az ő munkái közül is bekerült néhány, jól kellett ismernie, s valószínűleg magánkönyvtárában is megvolt Petőfi még diák korában értesült a zsebkönyv kiadásának tervéről, amely már 1842 nyarán fehnerült, Szeberényinek írt levelében említi is (l. alább:

Megjelenés); elvben tehát nagyon is elképzelhető volna, hogy versei alá, a Tavasz-ba kerülésük esetére, magyaros hangzású álnevet írt (a Petrovics nevet 1842 második felétől kezdve már nem használja, l. 69. sz. jegyz., 356), de a változtatások, ismételjük, nem származhatnak az ő kezétől. A *Tolvaj huszár*-nak az Érdemkönyvbe beírt szövegén ugyan kétségkívül majátkezüleg javítgatott (l. 63. sz. jegyz., →343), de ez az aláírások megváltoztatásától nyilvánvalóan független művelet volt. Legfeljebb arra gondolhatunk, hogy valaki Petőfi Páparól való távozása után az ő — levélbeli? — kérésére, ill. megbízása alapján hajtotta végre ezeket a változtatásokat.

Ami az eredeti költemények alá írt Homonnai nevet illeti, erről teljességgel elképzelhető, hogy Petőfi választotta magának — éppen akkor tájt, 1842 második felében, amikor a Petrovics nevet végképp elhagyni készült. Ezt a gyanút kelti az az említett eset is, amikor a Petőfi nevet is idegen kéz írta a Petrovics helyébe, majd ugyanez véglegesen Homonnai-ra javítja az aláírást; mintha valamiképpen Petőfi megbízásából járna el. Másrészt pedig beszédes tény az is, hogy a Homonnai név beleillik a Petőfi-választotta műnési-költői nevek közé: nyilván Vörösmartyra emlékszik vele (a Hábador eredeti címe: „Homonna völgye”; előfordul a név a „Magyarvár”-ban is

158. sor), akárcsak az aszói diákkori Becskereki „betyárnévvél” és az ostffyasszonyfai költői Dalma névvel (l. 8. sz. jegyz., →209). Nehéz feltételezni, hogy valaki így rátalált volna e névre, s Petőfi tudtán kívül, szándéka ellenére helyettesítette volna vele a Petrovics nevet. Inkább elfogadható az, hogy ezt maga Petőfi tette, ill. valaki más hajtotta végre az ő utasítására, nem később 1842 őszénél-telénél.

Megjelenés

Tavasz 5—6, Homonnai veresként. (Az álnevről l. feljebb.) — Petőfi kötetben először: PVM III. 216—218, (1842.) évszámmal, (Pápa) helynév megjelöléssel; ill. DK 1874. 702.

A pápai Képzőtársaságban már az 1841/1842. iskolai év folyamán foglalkozni kezdtek egy, a tagok legsikerültebb műveiből szerkesztendő zsebkönyv kiadásának gondolatával. Először az 1842. jún. 15-i XL. ülésen, majd júl. 6-án (XLVI. ülés) hoztak erről határozatot (ekkor 1843 elejére tervezték a kiadást s elhatározták, hogy a társulat tiszteleti tagjaitól is kérnek munkát); maga Petőfi is említi 1842. júl. 7-i, Szeberényi Lajoshoz intézett soraihum: *A jövő évre zsebkönyvet fogunk kiadni, érdemkönyvünk jobb műveiből.* (l. VP VII. 13.) A társaság a következő iskolai év kezdetén, 1842. nov. 9-én az Érdemkönyvből a zsebkönyvbe kerülő művek kiválasztásával Ács Károlyt, Bárány Gusztávot, Domanovszky Endrét és Kerkapoly Károlyt bízta meg, kik 1843. jan. 22-én terjesztették elő javaslatukat. Petőfi versei közül az alábbiakat jelölték ki a zsebkönyvbe: *Tündés, Hazatérés, Pórnak esti dala, Elegia egy várron fölött, Tolvaj huszár* (a jegyzőkönyvben *Tolvaj huszárok* címen), *Szín és való, Lehel* (*A kiáltkebelbe fű Lehel.* .) és *Ideal* (valamint a Domanovszky neve alatti *Ida*); tehát a Schiller-fordítás (*Ifju a pataknál*) és a *Vándorlatok* kivételével minden, az Érdemkönyvbe beírt költeményét. Ugyanekkor, a jan. 22-i ülésen határozták el, hogy a zsebkönyv címe Tavasz lesz. Ápr. 30-án hozott határozatukkal a zsebkönyv kiadását 1844 elejére halasztották. Azonban — mint Tarczy Lajosnak a zsebkönyvbe írt előszavából (1844. télelő [= dec.] 10) tudjuk — „a jelesebb költői dolgozatoknak” kiadását a Társaság 1844 nyarán átengedte „3 buzgó tagjának, úm. Dömjén Ferenc, Kerkapoly Károly és Szentmihály Sándor uraknak” — a kiadvány végül is az ő közös szerkesztő munkájuk eredményeként látott napvilágot: Tavasz. Zsebkönyv. Költői művekből szerkesztve. Ára angol-

vászonba kötve aranymetszéssel egy forint harminc kr. — fűzve egy forint p[engő] p[énzben]. Pápan. A Ref. Főiskola betűivel. 1845. X, 230 l. — A zsebkönyv 1844 legvégén vagy 1845 első napjaiban hagyta el a sajtót: előszava, mint feljebb láttuk, 1844. dec. 10-én kelt; a PHírl 1845. jan. 9-én (420. sz. 19), a PDI jan. 16-án (5. sz. 83) ismertette.

A Tavasz-ban Petőfi következő versei, ill. műfordításai jelentek meg: Homonnai név alatt: *Tünődés* (5—6), *Szín és való* (57—60); A. B. jel alatt: *Pórnak esti dala* (21—22); Petőfi Sándor név alatt: *Elegia egy várróm fölött* (126—129), *Ideal* (193—195), *Tolvaj huszár* (216—217), *Lehel* (*A kürtkebelbe fű Lehel* . . ., 222—224), tehát a *Hazatérés* kivételével az összes, feljebb említett, korábban kijelöltek, valamint a Domanowszky [!] név alatt közölt *Ida* c. költemény (184—190).

Az érdemkönyvben módosított aláírások közül a Tavasz szerkesztői fentiek szerint csak hármat tartottak meg, a többit, mégpedig a *Tolvaj huszár*, *Lehel* (*A kürtkebelbe fű Lehel* . . .) és az *Ideal* Homonnai-ját, valamint az *Elegia egy várróm fölött* A. B.-jét a zsebkönyv megjelenése idején már országosan ismert Petőfi Sándor névvel cserélték fel. Milyen megfontolások rejthöztek ennek az eljárásnak a háttérében? Miért nem hagyták meg a szerkesztők minden esetben az Érdemkönyvben szereplő álnevet, vagy miért nem tették a helyébe mindenütt Petőfi nevét? (Talán már az Érdemkönyv aláírásmódosításaihoz is volt valami közük? L. feljebb: *Kézirat*.) Csak találgatni lehet a magyarázatot. Az időközben széles körben ismertté vált név csak emelhetette a vállalkozás értékét, erre gondolva is közzétehték a szerkesztők Petőfi néhány — sikerültebbnek ítélt — versét a költő véglegessé vált neve alatt. De ha így volt, vajon miért történt ez egy terjedős és unalmas műfordítás, az *Elegia egy várróm fölött* esetében is? Ez inkább azt a gyanút kelti, mintha szándékos tréfáról lett volna szó, amelynek értelmű szerzője a régi vetélytárs és ellenlábás Demjén (vö. Kolmár József megjegyzésével, MSAI 1901/1902. 36. k. 568) lehetett. A költő maga minden esetre a személye elleni támadásnak tekintette a dolgot, és *Köszönet a pápai Képzőtársulathoz* című, a zsebkönyv fent említett ismertetéséhez fűzött gúnyos-felháborodott lapalji jegyzetben reflektált rá (l. PDI 1845. 5. sz. téli [jan.] 16: 83). A Petőfi nevet pápai diák korában írta ugyan le először, de csak 1842 őszétől fogva választotta véglegesen írói (majd családi) névként (l. erre nézve 69. sz. jegyz., → 356), a szerkesztők eljárása tehát nemcsak önkényes, de anakronisztikus is volt, s a költő joggal neheztelt meg érte. Mindebből az is következik, hogy a Tavaszban megjelent Petőfi-versek közlése szerzőjüktől függetlenül történt, s így a bennük előforduló szövegvariánsok sem Petőfitől származnak. Ezeket tehát általában nem is vesszük figyelembe.

Keletkezés

Petőfi 1841 október második felében, mindenestre még a hónap vége előtt, Pozsonyból Pápara gyalogolt; itt az első (1841. márciusi) pápai tartózkodása idején már megismert Tarczy Lajos tanár segítségével szerény keresetként jutott (l. 55. sz. jegyz., → 328) s beiratkozott a ref. kollégium I. bölcsészeti (logikai) osztályába (vö. 45. sz. jegyz., → 301). Most, hogy anyai hányódlás és kudarc után végre tartósabban megállapodhatott, alkotókedve is új lendületet nyert: a kollégiumi Képzőtársaságnak egyik legszorgalmasabb, legbuzgóbb tagja lett. Ebben a légkörben már nagyon otthonosan mozgott 1838-ban működő tagja volt a selmeci líceum Magyar Társaságának (l. 2. sz. jegyz., → 183), 1839—1840-ben Sopronban katona létére is szoros kapcsolatban állt az ottani társulat tagjaival (l. 14. sz. jegyz., → 225), 1841-ben, két

együástől független emlékezés szerint, a pozsonyi társaság két tagja helyett írt verseket, amelyek állítólag be is kerültek az Érdemkönyvbe. (*A jéghebel* c. elveszett versről l. Bev. →143; a másik két szóban forgó költeményre nézve l. 42. sz. jegyz., →292.) Itt Pápan is magával ragadta az alig éve alakult Társaság friss lendülete, a sűrűn egymásra következő ülések lehetővé tették számára, hogy egyre szaporodó költői kísérleteivel a nyilvánosság elé lépjen s hogy előadó—szavaló készségét fejlessze. Ösztönző hatással lehetett rá az is, hogy a Társaság tanárelnöke éppen az ő nagylelkű pártfogója, Turczy Lajos volt.

A *Tünődés* egyike annak a három költeménynek, amelyekkel Petőfi Pápan a Képzőtársulatban először lépett fel. Mint újdonsült diák, már a legelső öszi ülésre (nov. 7.) benyújtotta 3 versét, melyeket Demjén Ferencnek (a Társaság főjegyzőjének) adtak ki bírálatra. Demjén a télutó (nov.) 10-i II. ülésen mondta el bírálatát, mely — mint a jegyzőkönyvből kitéjük — a *Tünődés*, *Zsarnok* és *Eskü* c. versekről szólt. (A két utóbbi elveszett, l. Bev., →144—145.) Ezeket, az ottani szokás szerint, a bírálat elhangzása előtt maga Petőfi, mint szerző, felolvasta. „Az elsőben — így a jegyzőkönyv — költői nyelv, lyrai érzelem található, mellyért érdemkönyvre méltónak ítéltetett, a lyrai egységet sértő kifejezés kiigazítása mellett.” Az 1842. télhó (jan.) 10-i, XIV. ülés jegyzőkönyve pedig arról ad hírt, hogy a költő bemutatja a kiigazított verset, mely így már „helyesnek találtatott” (Pápai Jegyzőkönyv 39, 44.) Ezt követően, január második felében írhatta be költeményét az Érdemkönyvbe. (Ez volt az első az 1841/1842. iskolaév folyamán a Társulatban beírásra érdemesített darabok közt.) A végső, egyetlen fennmaradt változat tehát 1841. nov. 10.—1842. jan. 16. között készült. Hogy ez miben tört el a november 7-én beadott szövegtől, mi volt a Demjéntől kifogásolt, a „lyrai egységet sértő” kifejezés, nem tudjuk. Az *Eskü* c., ugyanakkor bírált, elveszett verssel kapcsolatban Demjén az „egyik részében előmlő póriasság letisztítását” kötötte ki az Érdemkönyvbe írás feltételeként; valószínű, hogy a *Tünődés* szövegében is hasonló módosítást kívánt a szerzőtől. A jegyzőkönyv egyetlen kifejezésről szól, de ha a meglehetősen hanyagul vezetett bejegyzésekben történetesen elírás volna az egyszám („kifejezések” helyett), akkor sem volna érthető, hogy miért télt el több mint két hónap, amíg Petőfi a „kiigazított” költeményt felolvasta. Talán nagyobb mértékű átdolgozást érzett szükségesnek, vagy a bírálat rosszul esett neki s egy időre kedvét szegte? Annyi mindenesetre valószínű, hogy a végleges szöveg 1842. január első két hetében készült, mert a már kijavított vers bemutatásával Petőfi aligha várt heteken át.

Hogy a korábbi, egy kifejezésében (esetleg nagyobb mértékben) eltérő változat mikor készült, csak találgathatjuk. Feltehető, hogy már készen hozta magával Pápara, mert a verset mindjárt az első képzőtársasági ülésre benyújtotta (Pápara érkezése körülbelüli időpontjáról l. 45. sz. jegyz., →301), esetleg némi átdolgozás után. Mióta őrizgethette az eredeti, legkorábbi fogalmazványt? Szeberényi Lajos unokája a nagyapa állítólagos eredeti feljegyzései alapján írt cikkében azt állította, hogy Petőfi már Selmeccen megírta és képzőtársasági bírálatra benyújtotta *Tünődés* c. versét, tehát a kiadások pápai keltezése téves (l. Szeberényi László: Petőfi távozása Selmeccről. PHirl 1907. jún. 16.: 36—37). Maga Petőfi barátja emlékezéseiben sehol nem említi ezt az adatot, s elképzelhető, hogy az ifjabb Szeberényi egyszerűen összetévesztette a *Tünődés*-t *A hűtelen*-nel, amelyet nagyapja valóban megbírált és a selmeci Érdemkönyvbe illőnek ítélt (l. 2. sz. jegyz., →184); de tény, hogy Petőfinek több olyan kézírata maradt annak idején Selmeccen Szeberényinél, amelyek később — ettől elfeledve vagy elhallgatva — csak a véletlen szeszélye folytán kerültek elő (l. 3. sz. jegyz., →190,

vö. még 7. sz. jegyz., →203). Hogy a *Tünődés* (egy korábbi változata) is köztük lehetett, az ifjabb Szeberényi határozott állításával szemben sem formai, sem tartalmi érvekkel nem cáfolhatjuk. Ferenczi nyilvánvalóan téved, amikor a verset az ostffyasszonyfai — tehát 1839 nyári — Tóth Rózsa-szerelem (I. 7. sz. jegyz., →205) élménykörébe kapcsolja (FPÉ I. 151, ill. PetMúz 1890. 1. sz. 7): Petőfi, bármennyire eltávolodott időben, az érzés intenzitásában ettől a vonzalomtól, Rózára mint „hű lánykára” nem emlékezhetett. A vers inkább azt az 1840. évi *Galga partihoz* c. zsenjét juttatja eszünkbe (→18. sz.), amelyben a költő a katonasors nyomorúságából aszódi éveire visszaemlékezve az egykor „hütelennek” bélyegzett (Cancrinyi) Emmát már „lángszerelmem szép viszonzója”-ként emlegette (vö. 18. sz. jegyz., →235). A költeményt azonban csak az egyetlen kézzelfogható adatból, a pápai benyújtás időpontjából kiindulva datálhatjuk, s keletkezését Pápará, 1841. október második felére tesszük (eltelkintve a nov. 7. utáni esetleges módosításoktól), nem zárva ki azt a lehetőséget, hogy — az ismert szöveghez közel álló vagy attól esetleg lényegesen eltérő — változata jóval korábban (évekkel előbb?) elkészült. Ezt jelzi a dátum előtti kérdőjel.

A Petőfi-zsengékben kimutatható korai Schiller- (vagy Kölcsey-) hatással kapcsolatos eltérő nézeteket (feltevéseket) a legutóbb Fekete Sándor foglalta össze („Petőfi és Schiller”. ItK 1969. 33—38); tanulmányában a szóban forgó költeménynek Schiller „Die Ideale” c. versével való összefüggése kérdését is tüzetesen megvizsgálta. (Petőfi korai Schiller-kultuszáról I. 51. sz. jegyz., →318.)

Fogadtatás

Orlay Petrics Soma emlékezéséből tudjuk, hogy Petőfi Páparól, még mielőtt Bajzához fordult volna, tehát feltehetőleg 1842 első negyedében, a Garay—Erdélyi-féle Regélőnek is elküldte három költeményét (OrlAd 346; vö. 60. sz. jegyz., →336). Ezek legvalószínűbben a korai pápai versek, tehát a *Tünődés*-en kívül az *Ideal*, *Lenke strján*, *Két vándor* címűek közül kerülhettek ki (vö. Pándi 69); bizonyosnak látszik, hogy az Athenaeumnak megküldött 4 vers (*Dalforrás*, *Változó tölés*, *Ideal és való*, *A borozó*; I. 57. sz. jegyz., →333) egyike sem szerepelt a korábbi küldeményben; Orlay említett soraiból is ez tűnik ki, de egyébként sem valószínű, hogy ugyanazokat a verseket más folyóiratnak újra elküldte volna. Mint Orlay írja, Garay válasza nélkül hagyta a fiatal költő próbálkozását (NB. a szépirodalmi rovat szerkesztője 1842-ben Erdélyi János volt; Garay. a folyóirat kiadója, a „Regélő Tárcája” c. állandó mellékletet gondozta); a Regélő 1842 folyamán Petőfinek egyetlen versét sem közölte. Valószínűleg ez az eset volt az oka annak, hogy Petőfi több mint egy éven át nem küldött verseket a Regélőnek (legközelebb 1843. április eleji pesti tartózkodása alatt ajánlott fel Garaynak néhányat, I. 81. sz. jegyz., →391). — A vers képzőtársasági sikeréről I. feljebb: Keletkezés.

Magyarázatok

C: Ugyanilyen című verse jelent meg a Petőfitől bizonyosan figyelemmel kísért Ath 1840. évf.-ában Kovács Antalnak (I. 36. sz. máj. 3.: 572) és Vachott Sándornak (I. 38. sz. máj. 10.: 603); valamint a „Nemzeti Almanach” 1841. évi köteteiben (272) Matics Imrének. Ezt az albumot Petőfi feltehetőleg ismerte; megvolt a pápai Képzőtársaság könyvei között is (I. Rexa 179).

8 *Hesperitüzü*: Hesper a Venus (esthajnali csillag) görög eredetű neve.

- 18 *hervad a phantasia*: értsd: gyengül a költői képzelőerő; vö. a 7—12. sorral.
- 23 *végezetnek*: végezet = fátum, sors (l. NYUSZ I. 370, II. 607); szent végezet = gondviselés (vö. balvégezet = balszerencse, l. pl. a *K. . . . Vilmos barátomhoz* c. vers 1. sorában). Lisznyai Kálmán ezt írja „Vándor” c. versében: „S sorsom ha bár- |Merre vezet; |Ne hagyj-el ó |Szent végezet.” (Honművész 1840. II. 62. sz. aug. 2.: 499).
- 31 *képzetemnek*: értsd: képzeletemnek

Szöveg

Alapszöveg: K. A Tavasz-ban megjelent szövegnek — egyébként jelentéktelen — eltéréseit mellőzzük, mert ez a közlés a fentiek szerint Petőfi tudta és beleegyezése nélkül, tőle függetlenül történt.

49. HAZATÉRÉS (Németből Heine után.)

Kéziratok

K1 PIM — „Elementa Algebrae . . .] ab Adalberto Antonio Bresztyeuszky. Jaurini [Győrött] 1829. c. tankönyv (jelzete: P-an. P. 91/1.) hátsó belső borítólapjának rectóján, a *Vándordalok* c. Petőfi-ciklus 2. darabjának szövege alatt, autográf ceruzajárással, mely meglehetősen elhalványodott már; emiatt a szöveg olvasata néhány helyen bizonytalan (l. a szövegváltozatok közötti kérdőjeles variánsokat). Cím, alcím és aláírás nélkül. Ez a bejegyzés a szövegeltérésekből következtetve korábbi a K2 szövegénél (l. alább). Az említett tankönyv lapjai közt maradt fenn Petőfi *Hányszor mondád* . c. zsengéje is. — A tankönyv részletes leírását és provenienclájának adatait l. 45. sz. jegyz. (→300).

K2 Pápai Érdemkönyv 158, *Petrovics Sándor, I. éves deák*, aláírással, melyet idegen kéz később áthúzott és eléje írta: A. B. A vers szövege és eredeti aláírása autográf tintaírás. Az Érdemkönyvről és az idegen kéz beavatkozásáról l. 48. sz. jegyz. (→307—308).

Megjelenés

Koszorú 1865. I. 3. sz. 67, a „Petőfi Sándor ifjúkori kísérletei” c. közlemény keretében, Eötvös Lajos Páparól Gyulai Pálnak megküldött másolata alapján. (Vö. az ugyanakkor kimásolt *Vándordalok* jegyzetével, →45. sz. 300). Kötetben először: DK 1874. 745. (1841. vagy 1842.) keltezéssel.

Keltekzés

Petőfinek a pápai év előtti költői próbálkozásai közt csak két műfordítási kísérletre akadunk: Martialis-epigrammákra (l. *Epigramm*. 4., 5., →38, 39. sz.), Pápa után pedig éveken át nem fordít verset (majd csak 1846-ban Shelleyt és Bérangert); utolsó iskolai évének 4 műfordítása tehát, melyek közül (az Érdemkönyvbe írás sorrendjében) a *Hazatérés* az első, különleges helyet foglal el életművében: elérelődő nyelvi kifejező készségének próbakövei, dokumentumai, „pontosan ellenőrizhetni bennük a gondolat és kifejezés egymáshoz való viszonyát.” (Horváth 23.) Ezekre az elszigetelten álló kísérletekre nyilvánvalóan a Képzőtársaságban kapott ösztönzést, egyrészt közvetve: látott és hallott példák nyomán, másrészt talán közvetlenül is,

ti. tanára, a Képzőtársaság elnöke, Tarczy Lajos részéről. „Petőfi Tarczyval állt legbizalmasabb lábón — írja Orlay —, ki tanári kötelességein kívül is melegen ápolta az ifjakban a nemesebb eszméket, s barátságos, megközelíthető módorával osztotta buzdító tanácsait” (l. OrAd 343—344). Tarczy, aki különféle egyéb tárgyak mellett a német nyelvében is tanára volt a kollégiumban (Petőfinek ebből a tárgyból mindkét félévben kitűnő jegyet adott, l. FPÉ I. 226), még Petőfi érkezése előtt egy kis antológiát szerkesztett tanítványai használatára: „Gyöngyök a német költészetből. Olvasókönyvül az ifjúság számára gyűjté Tarczy Lajos oktató.” I. füz. Pápán 1839, II. füz. uo. 1841. Az első füzet egy Zschokke-elbeszélést, Matthisson-, Schiller-, Goethe-válogatást, a második egy kis, a szerzők betűrendjébe szedett, német költészeti összeállítást (benne a többi közt Claudius, Heine, Herder, Schiller, Schwab, Uhland verseit) és egy újabb Zschokke-novellát tartalmaz.

Petőfinek a Pápai Erdemkönyvben fennmaradt fordítási kísérletei közül háromnak ez a hasznos kis gyűjtemény volt a forrása (ezt a szövegek összevételése minden kétséget kizáróan bizonyítja), nevezetesen az *Elegia egy várrom fölött* c. Matthison-, a *Pórnak esti dala* c. Claudius- és a szóban forgó Heine-fordítása; az ezeknek alapjául szolgált német szövegek sorrendben a „Gyöngyök a német költészetből” I. 100—105, ill. II. 25—26, 55—56. lapján olvashatók. (NB. a negyedik fennmaradt pápai fordítás, az *Ifjú a pataknál* eredetije, Schiller: „Jüngling am Bache” c. költeménye nem szerepel Tarczy antológiájában.)

Nemcsak Petőfi fordítgatott ezekből a füzetekből; sok verselgető diáknak szolgáltak forrásként, akik — kezdő poéták gyakori szokása szerint — kisebb műfordításokkal tették próbára kifejező és rímelő készségüket. Így pl. Matthisson „Grablied-jét az I. füzet 99—100. lapjáról Nagy Sándor ’22. évű jogász”, Schiller „Hectors Abschied”-jét a 118—119. lapról Kis Gábor ültette át (l. Pápai Erdemkönyv 128, ill. 125—126); Jókai Mór pedig ugyancsak innen fordított le egy Matthisson-strófát az 1842. áprilisában távozó iskolatárs, Kolmár József számára emlékversként (l. 56. sz. jegyz., → 331).

Az iskolai olvasókönyvként használt „Gyöngyök . . .” füzetekéin, bár a Képzőtársaság könyvtárának egykorú könyvjegyzékében (ezt Rexa Dezső adta ki újra, l. KtSz 1915. 9—12. sz. 170—181) nem szerepelnek, sok példánya froghatott az iskolában és Petőfi évfolyamában közkézen. Így közülük, mely a költőnél egy évvel feljebb járó Kerkapoly Károly tulajdona volt (l. Kerkapoly sk. bejegyzését 1842-ből), ma is megvan; az 1950-es évek elején került a pápai Református Egyházkerületi Könyvtárba.

Magából a pápai fordítási kísérletek tényéből tehát aligha következhetünk arra, hogy a diák-Petőfi Heinét, Matthissont vagy Claudius különösen kedvelte, műveiket gyakran forgatta volna (vö. pl. FPÉ I. 227. „Claudius és Matthisson [. . .] és Heine szintén olvasmányai közé tartoztak” vagy az egykori iskolatárs, Roboz István emlékezésében, Somogy [Kaposvár] 1906. okt. 7.: „ . . . akkor is ott volt a zsebében Heine vagy Matthisson, kiket nagyon szeretett és fordított is tőlük”), hiszen a verseket együtt találta az említett gyűjteményben, s még az sem bizonyos, hogy önállóan, saját ízlése szerint választotta ki őket: ebben Tarczynak is lehetett része. Megjegyezzük mindehhez még azt is, hogy a Képzőtársaság könyvtárában az 1843-ban nyomtatásban is kiadott, feljebb említett könyvjegyzék tanúsága szerint — a szóban forgó költők egyikének sem volt köteté.

Ami most már magát a *Hazatérés* eredetijének szerzőjét illeti, bizonyosra vehető, hogy Petőfi nem a „Gyöngyök . . .” második füzetében találkozott először a névvel. Orlay, az egyik legmegbízhatóbb emlékező, Lenauval együtt említi Heinét, mint a Pápán tanuló Petőfi kedvenc költőt (l. OrAd

144); bár meg kell jegyezni, hogy az, amit Orlay mindjárt ezután állít, ti. hogy Petőfinek „Goethéről az a véleménye volt, hogy nincs szíve, s azért nem szerette”, gyanúsán egyezik Petőfi 1847. évi *Úti levelei*-nek ismert Goethe-bírálatával. Petőfi 1844 előtti költői termésében Heine kézzelfogható hatását alig lehet kimutatni (egyetlen kivételként a *Tolvaj huszár*-ral kapcsolatos feltevésre utalhatunk, l. 63. sz. jegyz., →344), a dalforma kialakításában azonban valószínűleg volt a német költőnek szerepe Petőfi művészi fejlődésének e kezdeti szakaszán (erről l. 45. sz. jegyz., →302).

A *Hazatérés* eredetije először a *Der Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz* c. berlini folyóirat (szerk. Friedrich Wilhelm Gubitz) 1824. márc. márc. 27-i számában jelent meg. 1826-ban a költő a „Reisebilder” c. ciklusba iktatta, majd a „Buch der Lieder” c. kötet (1827-től számos kiadásban) „Die Heimkehr” c. ciklusának 8. darabja lett. (Vö. Heine Ernst Elster-féle kritikai kiadásával, Leipzig–Wien 1890. I. 522.) A ciklus 100 dalból áll, melyeknek önálló címük nincs, csak sorszámuk. Tarczy, a „Gyöngyök...” szerkesztője eszerint a „Buch der Lieder” valamelyik kiadásából vette át a költeményt, „Die Heimkehr” címmel („Gyöngyök a német költészetből.” II. füz. Pápa, 1841. 55—56, H. Heine aláírással, amely azonban nem közvetlenül a szóban forgó, hanem az azt követő Heine-vers alatt van). A ciklus címét tehát nem Petőfi, hanem a kis antológia szerkesztője, Tarczy tette meg a 8. darab címének (meglehetősen felületes módon, hiszen így a cím nincs összhangban a tartalommal). Ez egyrészt kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy a műfordítás közvetlenül az itt megjelent fordítás alapján történt, másrészt talán arra nézve is eligazít, hogy miért szemelte ki fordításra a költő ezt a verset: Heine szóban forgó ciklusa feltehetőleg már tárgyánál fogva is vonzotta az 1841-ben ugyancsak külföldről hazatért Petőfit, aki — mint láttuk — minden bizonnyal *A visszatért* c., akkori zsengéje átdolgozott változatát nyújtotta be bírálatra éppen pápai iskolaéve folyamán a Képzőtársaságban *Viszontlátás* címen (l. 22. sz. jegyz., →248), s aki a hazatérés élményét más, e tájt írt (útrít) költeményeiben is feldolgozta (*Két vándor*, *Hazámban*).

A Tarczytól közölt szöveg több helyen eltér Heine említett kritikai kiadásának szövegétől, ezek közül a fontosabbak (a címadáson kívül): a 2. sor „das” névelője („den” helyett) és a 10. sor „Ebbe” szava („und Ebb” helyett).

A Pápai Képzőtársaság 1842. télutó (febr.) 2-i XIX. ülésén „Munkák mellettké bírálatra:” a többi közt: „Petrovics Sándoré Tóth Jánosnak” (Pápai jegyzőkönyv 47). A télutó (febr.) 27-i XXVI. ülés jegyzőkönyvéből, az ekkor elhangzott bírálattal kapcsolatban tűnik ki, hogy ezúttal a fordítási kísérletekről volt szó s Tóth János véleménye az volt, hogy a „gyermek a putaknál [végreles címe: *Ifju a pataknál*] Schillertől, — a pór esti dala *Pórnak esti dala*] Claudiustól, — *Elegia [Elegia egy vármor fölött]* Matthiisontól kevés igazítással érdemkönyvbe írható”, (Uo. 50.) A *Hazatérés*-t a jegyzőkönyv sem itt, sem másutt nem említi, de biztosra vehető, hogy a hanyagul vezetett feljegyzésekből egyszerű elnézés folytán maradt ki a többi három műfordítás mellől, mert a költő, mint az *Érdemkönyv* fenti leírásából kitűnik, egyfolytában írta be mind a négyet, vagyis a többivel együtt a *Hazatérés*-t is érdemkönyvbe írhatónak ítélték. A megbírált munkákat a jegyzőkönyv szerint a szerző ugyanakkor (nyilván a bírálat elhangzása előtt) felolvasta.

A négy műfordítás tehát 1842. február elején már készen volt, eszerint január folyamán készülhettek (Petőfi jan. 16-án mutatta be korábbi verse, a *Tünődés* végleges változatát, l. 48. sz. jegyz., →311); bár az is elképzelhető, hogy már előbb, november óta dolgozgatott rajtuk (nov. 10-étől jan. 10-ig versét nem, csak egy szavalatát említi a jegyzőkönyv), míg aztán többet nyújthatott be egyszerre.

Hogy mi lehetett az a „kevés igazítás”, amit Tóth János a versek érdemkönyvébe írása előtt kívánt, nem tudjuk, de valószínűleg ezzel magyarázhatók a jegyzőkönyvben olvasható és az Érdemkönyvbe írt címek közötti eltérések. Petőfi — úgy látszik — eleget tett a bíráló kívánságának, s a versek végleges szövegét feltehetőleg március eleje táján írta be az Érdemkönyvbe. Jelen közlésünkben — egyéb rendező elv híján — e beírás sorrendjét tartottuk meg: *Hazatérés, Pórnak esti dala, Ifju a pataknál, Elegia egy várron fölött*.

A *Hazatérés* korábbi, de már majdnem végleges változatát (K1) őrizte meg Petőfi egykori matematika-tankönyve; ennek a változatnak a 11. sorában még javítás van, és a 3. ill. 10. sor megoldása kezdetlegesebb, ill. kevésbé hű, mint a végleges szövegben (l. alább a Szövegváltozatok között). Vajon nem éppen ezt a szöveget nyújtotta be bírálatra Petőfi?

A fordítás formai, tartalmi stb. hűségéről l. Gáldi László: „Petőfi kisebb műfordításai.” ItK 1969. 410 sk.

Heine dalának egy másik, T. jellel jegyzett, könnyed, gördülékeny, de formailag nem hű fordítása néhány hónappal a Petőfié előtt készült, s a feltehetően Petőfitől is figyelemmel kísért Ath 1841. aug. 17-i számában (329) látott napvilágot (a „Hazatérés” c. ciklus egy másik darabjával együtt), „Halász leány” címen. (Két másik Heine-fordítás is megjelent ebben az évfolyamban: máj. 2-án Gaál aláírással a „Szerelmes és költő”, 30-án pedig, ugyancsak az említett T. jellel, a „Hozzá” c. dal.) Lehet, hogy a költő — mint a Schiller-fordítás jegyzetében is feltételezzük (→51. sz. 319) versenyre akart kelni a korábbi kísérletekkel.

Fogadtatás

Szeberényi a *Versek* 1. bírálatában — nyilvánvalóan kaján szándékkal azt állapítja meg a *Hazatéréssel* kapcsolatban, hogy annak egyik hasonlata (az erény mint drágagyöngy) Petőfi egy későbbi versében (az *Elmondánám* címűben) visszatér, s hozzáteszi: „No de hiszen fiatal szerzőnk több versei is tanúsítják, hogy ő Heyne [!] tanítványa, és ennek modorát némileg sajátjává is tette.” (SzebHír 1845. febr. 28.: 67.)

Magyarázat

C: Ez a cím az egész lírai ciklus címének („Die Heimkehr”) fordítása, tehát a szóban forgó verssel (a ciklus 8. darabjával) nincs közvetlen, tartalmi kapcsolatban. A hibát nem Petőfi, hanem a forrásául szolgált antológia szerkesztője, Tarczy Lajos követte el (l. feljebb: Keletkezés).

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K2

C és alcím a K1-ben nincs.

1 K1 leányka [kp. n. ?]

2 K1 csolnakod [kp. n. ?]

3 K1 Jőj és ülj [?] oldalához [kp. n. ?]

4 K1 nyújtsd

7 K1 naponkint [?]

10 K1 Vész van rajt' és apály,

11 K1 mélyen [jav. ebből?:] mélyén

50. PÓRNAK ESTI DALA (*Németből Claudius után.*)

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 159—160. Aláírás: *Petrovics Sándor. Első éves deák.* — Ezt az egészet idegen kéz áthúzta s eléje írta: A. B. (Az Érdemkönyvről és az aláírás módosításáról l. 48. sz. jegyz., → 307—308.)

Megjelenés

Tavaszi 21—22, A. B. aláírással. (A zsebkönyvre nézve l. id. jegyz., → 309.) — Petőfi-kötetben először: DK 1874. 745, „(1841 vagy 1842)” keletkezéssel.

Kelekezés

Petőfinek ezt a műfordítását — három másikkal együtt — a Pápai Képzőtársaság 1842. febr. 2-i ülésén adták ki bírálatra; február 27-én, kevés változtatással, mind a négyet érdemkönyvbe írásra méltónak ítélte a bíráló. A jegyzőkönyv a szóban forgó műfordítást *A pór esti dala* címen említi. Keletkezési idejét — a többivel együtt — 1841. nov.—1842. jan. hónapra tehetjük (l. 49. sz. jegyz., → 315).

Petőfi forrása Tarczy Lajos pápai tanár „Gyöngyök a német költészetből” c. olvasókönyve (I—II, Pápa 1839, 1841) volt; két másik ekkori műfordításának az eredeti szövegét is ebben találta (vö. id. jegyz., → 314). A *Pórna est i dala* eredetije, (Matthias) Claudius „Abendlied eines Bauer[s]-manns” c. verse a 2. füzet 25—26. lapján olvasható.

Matthias Claudius (1740—1815) szóban forgó verse először 1778-ban, a költő összegyűjtött művei között jelent meg („Sämmtliche Werke.” III. 16). Tarczy közlése néhány ponton eltér a költemény kritikai (és közkeletű) szövegétől. A leglényegesebb különbség az utolsó sorban van („Bin arm und bin doch reich.”); ennek kritikailag hiteles szövege: „Bin glücklich und bin reich!” (L. „Deutsche National-Litteratur” c. sorozat 50/2. köt. Stuttgart é. n. 270, ill. PetMúz 1893. 5. sz. 111.) Petőfi fordítása („*O én irigylendő, szegény és! Még is gazdag vagyok!*”) világosan mutatja, hogy a „Gyöngyök. . .” szövegét vette alapul. Arra tehát, hogy Claudius Pápan különösebben kedvelte, kötetét forgatta volna, az áttétel tényéből nem következtethetünk; lehet, hogy a „Gyöngyök. . .” e darabját is csak tanára, Tarczy tanácsára vagy kívánságára fordította le (l. 49. sz. jegyz., → 314). Ferenczi szerint ugyan a népet egyszerű rajza vonzhatta Petőfit az egyébként gyöngé Claudius-versben (l. PetMúz i. h. 112); mi azonban úgy gondoljuk, hogy már felismerte benne a hamis parasztidillt, amit eredeti költészetében kezdettől fogva került. A fordítás színvonala is arra vall, hogy a költő minden belső biztonozás nélkül, iskolai gyakorlat gyanánt készítette.

Petőfi a mértéket (ötödféles, ill. hármas jambusok) megtartotta, de a keresztmétréket félrimékkel helyettesítette; fordítása tartalmilag meglehetősen hű. (L. Gáldi László: „Petőfi kisebb műfordításai.” ItK 1969. 413—414.)

Pándi szerint (68) a Claudius-fordítás naiv királyábrázolására (az alattvalói javáért szüntelenül fáradozó királyra) „majd szemléleti fonákjáról fog emlékeztetni az *V. Ferdinándhoz* és a *János vitéz* királyának mulysága, ügyefogyottsága.” (Vö. evvel Gáldi i. t. megjegyzését a 4—6. vsz. sikerült tolmácsolásáról, a 6. strofa végén „az eredetiben meg sem levő ironikus mellékizzel”.)

Magyarázat

- 37 A sor csak látszólag több egy szótaggal, mert a *gyermekeim* szó *i*-je j hangértékű (ez Petőfinél másutt is előfordul, vö. pl. a *Szín és való* —→61. sz. vers — 57. sorával). A Tavasz korrekciója tehát (Gyermekim), melyet Havas is átvett (HP III. 674), indokolatlan.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. A Tavasz-ban megjelent szöveg eltéréseit mellőzzük, mert közlése Petőfitől függetlenül történt (l. 48. sz. jegyz., →310).

- C: A jegyzőkönyv a fentiek szerint *A pór esti dala* címen említi a költeményt; ez valószínűleg nem egyszerű elírás, hanem a fordítás korábbi címe, melyet Petőfi a bírálótól kívánt „kevés igazítás” során módosított.
- 16—20 Ez a versszak a K-ban ceruzával át van húzva; ez talán a Tavasz szerkesztése során történt (l. id. jegyz., →309), bár a strófa a Tavasz közléséből nem maradt ki.

51. IFJU A PATAKNÁI. (Németből Schiller után.)

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 161—162, *Petrovics Sándor* aláírással, melyet idegen kéz áthúzott s elejé írt A. B. jellel helyettesített. Ettől eltekintve autográf tinte írás. (Az Érdemkönyvre és az aláírás módosítására nézve l. 48. sz. jegyz., →307—308.)

Megjelenés

VU 1861. nov. 10.: 530, a következő lapalji szerkesztői jegyzettel: „Der Jüngling am Bache’, a nagy német költőnek, Schillernek egyik legismertebb, legnépszerűbb költeménye. Érdekelni fogja a magyar olvasót Petőfinél ezen könnyed és hű fordítása, mely még diákkorából származik, s melyhez véletlenül e napokban jutottunk. — Szerk.” A fordítás első közlője nem jelölte meg forrását, de az — a közölt szöveg néhány feltűnő eltérése ellenére — az Érdemkönyv (ill. az abból készített másolat) lehetett. (Az eltéréseket l. a szövegváltozatok között.) — Kötetben először: PVM III. 214—216. (1842.) évszámmal, (Pápa.) hely-megjelöléssel; ill. DK 1874. 703.

Kelekezés

Jókai így emlékezik az ifjú Petőfi katonakori olvasmányaira: „Furcsa katona is lehetett a jámbor: Horatiussal a történetgyűjtésben és Schillerrel a csákóiban. Ez a kettő volt akkori tanulmánya.” Stb. (Jókai: TÉ I. 7.) Alighanem csak ennek nyomán írja Ferenczi, hogy Petőfi 1839—1840-ben Sopronban, a német képzőtársaság könyvtára révén ismerkedett meg Schillerrel „alaposabban” (l. FPÉ I. 170). Kozma Sándor Petőfire, a pápai diákra emlékezve állítja, hogy akkoriban a diákság „bámulatának” egyik tárgya Schiller volt. (Nemzet 1883. márc. 25. regg. kiad., mell. 2.) A másik pápai diaktárs, Roboz István meglehetősen késői írása szerint a költő Pápan Heinét „s különösen Schillert” olvasta (Somogy 1906. nov. 22.: 1). Az

emlékezéseknek nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani: Petőfi Schiller iránti ekkori érdeklődésének jóformán egyetlen kézzelfogható dokumentuma a szóban forgó műfordítás; s talán ilyennek tekinthetjük még a képzőtársasági jegyzőkönyvnek azt az adatát, amely szerint a költő az 1842. júl. 17-i ülésen Schiller egyik tanulmányának („A közpészerűről és fenségesről”) Horváth Ignácól készített fordítását bírálta (l. Pápai Jegyzőkönyv 57). E már Ferenczitől (vö. FPÉ I. 227) feltételezett korai Schiller-hatás kérdése (a „Schiller vagy Kőlcsey?”-dilemma) máig sem tekinthető egyértelműen tisztázottnak a Petőfi-irodalomban, l. Fekete Sándor „Petőfi és Schiller” c. tanulmányát (ItK 1969. 34—38).

A költemény kiválasztásában szerepet játszhattak életrajzi mozzanatok is (Pánda 68. szerint a „palota és kunyhó”-motivum ebben a fordításban bukkan fel, s innen gyűrűzik tovább Petőfi költészetében), de alighanem fontosabb ennél a még kezdő, de már erejét érző költő ambíciója: versenyre kelni az olyan népszerű korábbi fordításokkal, mint Szemere Pálé (1813) vagy Helmeucz Mihályé (1823). NB. a „Muzáron” IV kötetében „Verseny” címen mindkettő megjelent, a „Muzáron” pedig megvolt a pápai Képzőtársaság könyvtárában (l. Rexa 175). (A költemény Petőfit megelőző magyar fordításainak bibliográfiáját l. „Schiller Magyarországon.” Bp. 1950. 95—96.)

Schiller „Der Jüngling am Bache” c. verse 1803-ban jelent meg először, a „Gesänge mit Begleitung der Chitarra” c. dalgyűjteményben (Böningerichtet von Wilhelm Ehler. Tübingen 1803. 62. l. „Deutsche National-Litteratur” 118. k. Berlin—Stuttgart, é. n. 343). Ezutáni közléseinek, Schiller költeményei vagy összes művei különféle kiadásaiiban, antológiákban stb. se szeri, se száma. Abban a „Gyöngyök a német költészetből” c. Tarczy Lajostól összeállított, két kis füzetnyi antológiában azonban, melyből Petőfi a Schiller-versel körülbelül egy időben 1 i Heine-, Claudius-, ill. Matthiisson-költeményt lefordított (l. 49. sz. jegyz., →314), ez a darab nem szerepel, bár az 1839-ben megjelent első füzetben külön Schiller-válogatás is van. De a német szöveghez könnyűszerrel hozzá lehetett jutni (Schillernek egy „Gedichte” c. kötetét, közelebbi adatok nélkül, tartalmazza pl. a pápai főiskolai Képzőtársaság egykorú könyvtárjegyzéke is, l. Rexa 176.)

Petőfinek ezt a fordítását — három másikkal együtt — a pápai Képzőtársaság 1842. febr. 2-i ülésén adták ki bírálatra Tóth Jánosnak, aki február 27-én Petőfi munkáit „keves igazítással” érdemkönyvbe írásra méltónak ítélte (l. id. jegyz., →315). Hogy ez a fordítás is közöttük volt, az a febr. 27-i ülés jegyzőkönyvéből tűnik ki, de itt a cím *gyermek[!] a pataknál*, feltehető tehát, hogy a bíráló egyik megjegyzése éppen a Schiller-fordítás címére vonatkozott, melynek végleges változata pontosabb is az előzőnél (Jüngling = ifjú). Hogy kellett-e Petőfinek ezen a fordításán egyéb „igazítást” is végrehajtania, nem tudjuk; annyi azonban valószínű, hogy a benyújtott szöveg a beírttól lényegesen nem különbözött.

A fordítás tehát február elején már készen volt s így — a többivel együtt 1841. novemberből 1842. januárig készülhetett (l. uo.). Az Érdemkönyvbe való bejegyzésére feltehetőleg március elején került sor.

A fordítás formailag és tartalmilag majdnem teljesen hű; Ferenczi erre vonatkozó bíráló megjegyzései (PetMúz 1893. 3. sz. 65) túlzottak, s talán csak az indokolt közülük, hogy a 24. sor „érzet” szava az eredeti „das Herz”-nek túlságosan szabad megfelelője. Horváth János éppen arról győz meg (23. 25), hogy Petőfi fordítása mind szöveg szerinti hűségét, mind nyelvi természetességét és költőiségét tekintve felülmúlja e költemény korábbi magyar tolmácsolásait. Vö. még Gáldi László elemzésével („Petőfi kisebb műfordításai” ItK 1969. 411—418.).

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. A VU 1861. évf.-ban előforduló szövegeltérések feltehetőleg elírás vagy sajtóhiba következményei.

C: *gyermek* a pataknál (Pápai Jegyzőkönyv 50; vö. feljebb: Keletkezés)

6 K Forrás, [a kezdőbetű jav. ebből: P]

9 VU kérdjétek

16 VU költhet.

19 VU s közel

52. ELEGIA EGY VÁRROM FÖLÖTT (*Németből Mathisson [!] után.*)

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 162, aláírás: *Petovics Sándor. Első éves deák.* — A költő nevét idegen kéz áthúzta és eléje írta: A. B. (Az Érdemkönyvről és az aláírás módosításáról l. 48. sz. jegyz., →307–308.)

Megjelenés

Tavaszi 126—129, *Petőfi Sándor.* aláírással. (A zsebkönyvre nézve l. id. jegyz., →309.) — Petőfi-kötetben először: PVM III. 222—227, (1842.) évszámmal (Pápa.) hely-megjelöléssel; ill. DK 1874. 705—706.

Keletkezés

Petőfinek ezt a fordítását, három másikkal együtt, 1842. febr. 2-án adták ki bírálatra a pápai főiskolai képzőtársaságnak; a 4 fordítást február 27-én, „kevés igazlattal”, elfogadták. (A jegyzőkönyv a szóban forgó munkát „Elegia” címen említi.) Keletkezési idejét — a többiével együtt — az 1841. nov. — 1842. jan. időszakra tehetjük. (L. 49. sz. jegyz., →315.)

Hogy az említett „kevés igazítás” a szóban forgó műfordításra is vonatkozott-e s ha igen, az miiben állhatott, nem tudjuk; ha a jegyzőkönyvben említett „Elegia” cím nem egyszerűen hanyagság következménye, feltehető, hogy Petőfi a címet először így fordította s aztán, az Érdemkönyvbe írás előtt, a bíráló kívánsága szerint alakította át, az eredeti vers alcímével összevonva. (L. alább: Magyarázatok.)

Petőfi forrása Tarczy Lajos pápai tanár „Gyöngyök a német költészetből” c. olvasókönyve (Pápa 1839, 1841. I—II. füz.) volt; két másik ekkori fordításának eredeti szövegét is ebben találta (vö. 49. sz. jegyz., →314.) Az *Elegia egy várrom fölött* eredetije az első füzet külön Matthisson-válogatásában, a 100—105. lapon jelent meg, „Elegie. In den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben.” címmel. (Szövegét újra közölte — Tarczy összeállításából — Ferenczi Zoltán, *PetMúz* 1893. 5. sz. 112—115.)

Friedrich von Matthisson (1761—1832) versét a „Vossischer Musenaltnach” közölte először, 1787-ben. A költő műveinek 1825. évi „Schriften” c. kiadása I. kötetében némileg átdolgozott szöveggel jelent meg (Matthisson átírta az 5. vsz. 1—3, a 7. sz. 1—4. és a 9. vsz. 1—2. sorát). Tarczy, mint a szövegek összevetéséből megállapítható, ezt az utóbbit vette át olvasókönyvébe (vö. „Deutsche National-Litteratur” c. sorozat, 135. k. 2. rész. Stuttgart é. n. 205—208); ezt fordította le Petőfi is, ami újabb adat arra, hogy a „Gyöngyök . . .”-et használta forrásul. De ugyanonnan ültethette át Matthisson „Grablied”-jét is Nagy Sándor 2. éves pápai jogász, Petőfi fordítá-

sával körülbelül egyidőben (l. 49. sz. jegyz., →314), valamint Lied aus der Ferne c. költeményének 1. versszakát Jókai Mór, emlékversül az 1842. áprilisában távozó Kolmár József számára (l. Petőfi emlékversének jegyzetét, →56. sz. 331). Ha tehát igaz az, amit Petőfi egykori iskolatársa, Kozma Sándor ír, ti. hogy a pápai diákok akkoriban „A németek közül” — Schiller és Uhland mellett — Matthiassont „bámulták” (l. Nemzet 1883. márc. 25. regg. k. 2), akkor ennek alapja inkább az említett olvasókönyv Matthiassonválogatása lehetett, mint a divatos német költő valamelyik önálló kötete; ilyen a Képzőtársaság könyvtárának egykorú jegyzékében (l. Rexa 170—181) nem szerepel; a szóban forgó műfordítás tényéből sem szabad arra következtetnünk, hogy Petőfi Matthiassont különösebben kedvelte volna (pl. Ferenczi állítja, hogy Petőfinek Pápan „Claudius és Matthiasson [. . .] szintén olvasmányai közé tartoztak”, l. FPÉ I. 227); a Matthiasson-kultusz a húszas-harmincas években már nálunk is hanyatlásnak indult, s alig tehető föl, hogy a német történelmi múltat idéző és érzelmes-patetikus modorban sirató, terjedős reflexiókkal zsúfolt verszet önmagában, minden külső ösztönzés nélkül keltette volna fel a költő műfordítói ambícióit (Demek Győző „Matthiasson hatása irodalmunkra” c. tanulmánya szerint Matthiasson, ha csak ideig-óráig is, „elbűvölte” Petőfit, EPhK 1891. 268). Legfeljebb a költemény témája vonzhatta; Orlaynak 1839-re, közös ostffyasszonyfai nyaralásukra vonatkozó emlékezései szerint: „A várromok iránt kiváló szeretetet táplált s el-elmerengett múltjokon; maig is bírom egy kis füzetét, melybe a magyarországi várak neveit s rövid történetét sajátkezűleg beírta.” (OrlAd 7; az Orlay által említett, mintegy 60 magyarországi várrom adatait tartalmazó feljegyzések szövegét l. VP V. 151—159). Az ugyancsak megbízható Sass István pedig, bár „homályosan”, Petőfinek egy olyan, katonakori versére emlékszik, amelynek tárgya egy „bakonybeli várromnak két sorú rímben megéneklése volt” (S. I.: „Petőfi mint közlegény.” PHirl 1879. szept. 6: 4. és VU 1884. febr. 17: 103.) A költő 1840 januárjában, katonásoként idején, amikor egy transzporttal Pozsonyban járt (l. erről 15. sz. jegyz., →228), megtekintette az 1811-ben kiégett vár romjait (*Megyék, de dűlva van bucsúzó mellem, Miként váradnak puszta termei* — írja Pozsonyból távozóban, l. *Bucsú*, →15. sz. vers). 1842 őszén Mezőberényből Gyula várának romjaihoz rándult ki Orlayval együtt (l. OrlAd 359). *Szeget szeggel* c. versét az ÖK keltezése szerint a bakonyi Puszta-Palota várának romjainál írta (l. 88. sz. jegyz., →410). Ferenczi kategorikus megállapítása azonban, mely szerint Petőfi Matthiasson szóban forgó versét „a várromok iránti előszeretetéből” fordította le (l. PetMúz 1893. 5. sz. 112), mindenképpen túlzás; fontosabb szerepet játszott a némettanárának, a Képzőtársaság tanárelnökének: Tarczy Lajosnak tanácsa. Maga a kész műfordítás is azt mutatja, hogy Petőfi inkább csak nyelvtudását, verselői készségét tette vele próbára.

A fordítás tartalmilag elég hű (l. kisebb megjegyzéseinket a Magyarazatok közt); Petőfi az eredeti vers formáját és rímképletét is megtartotta, csak a strófák első felének keresztímét helyettesítette az egyszerűbb félrímekkel. (L. erre nézve Gáldi László megjegyzéseit: „Petőfi kisebb műfordításai.” lTK 1969. 411—418.)

Magyarazatok

C: A Pápai Jegyzőkönyv a költeményt az eredeti szövegnek megfelelő „Elegia” címen említi (l. feljebb: Keletkezés); lehet, hogy a társulat jegyzője idézte hanyagul (rövidítve) a fordítás címét; de azt sem zárhatjuk ki, hogy a költő először — az eredetihez híven — ezt a

címet adta a versnek, külön alcímmel, s csak később (a bíráló kívánságára?) vonta össze a kettőt, mert a német alcím participiumos szerkezetét magyarul nehéz szabatosan visszaadni. Ugyanakkor azonban a végleges cím sem magyaros: a „fölätt”-ról, -ról jelentésü használata Petöfinél egyébként szokatlan. (Az eredeti alcím „In den Ruinen” szavainak megfelelő helyhatározói értelmezés valószínűtlen; ennek kifejezésére „egy vár romjain” vagy „egy vár romjai közt” sokkal kézenfekvőbb és pontosabb megoldás lett volna.) — Az eredeti vers költőjének neve helyesen két té-vel irandó: Matthiisson.

10 *töredékiben*: törmelékeiben, romjaiban.

22 *bátor*: pontatlan fordítás (megfelelője „den edelsten” = a legnemesebb).

39—40 E két sorban egy régi magyar versmondattani képlettel, az ún. „közölés”-sel él Petöfi („Az első sor értelme függőben marad, s utólag, gondolatban, a második sor analógiájára egészül ki”, l. Horváth János: „Rendszeres magyar verstan.” Bp. 1951. 54—55); az „ölelvé” szó mind az atyára, mind a menyasszonyra vonatkozik, a 39. sor befejezetlensége tehát csak látszólagos. A fordítás azonban így egy kissé szabad; a „menyasszony” sem pontos megfelelője az eredeti szöveg „Mädchen” szavának.

60 *áldomás*: az eredeti „Mahl” pontosabb fordítása „lakoma” lett volna.

70—71 Az *emlékeik*, ill. *fénytettei* szó *i*-je *j* hangértékű, tehát ritmikailag hibátlan sorok!

72 *barna*: ez a jelző az eredetihez képest betoldás.

77—80 Petöfi itt felcserélte az eredeti szöveg sorainak rendjét, de mivel felsorolásról van szó, ez nem ment a tartalmi hűség rovására.

86 *korány*: tavasz (nyelvújítási szó).

88 *jegytelen*: jeltelen(ül).

89 *rózsás ösvényed*: szabadabb fordítás, „rózsaberkeid” (Rosenauen) helyett.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. — A Tavasz szövegét Petöfitől függetlenül közölték (l. 48. sz. jegyz., →310), ezért eltéréseit — melyek közt, nyilván másolási vagy sajtóhiba folytán, néhány lényegesebb is van — nem tüntetjük fel.

C: Elegia (Pápai Jegyzőkönyv, l. feljebb: Magyarázatok)

31 K virító [jav. ebből: virító]

40 K menyasszonyát [az összetétel első tagja jav. ebből: menm]

90 K tövisível [l elírás; javítottuk]

53. IDEAL

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 196—199, *Petrovics Sándor*. aláírással; ezt később idegen kéz áthúzta és föléje írta: Homonnai. Ennek kivételével autográf tintairás. (Az Érdemkönyvről és az aláírás módosításáról l. 48. sz. jegyz. →307—308.)

Megjelenés

Tavasz 193—195, *Petöfi Sándor*. aláírással (a zsebkönyvről l. id. jegyz., →309). — Egyk. uk.: *Hírnök* (Pozsony) 1845. febr. 28. (Szeberényi Lajos cikk)

keretében, 1. alább: Fogadtatás). — Petőfi-kötetben először: PVM III. 227—230, (1842) évszámmal, (Pápa.) helynévmegjelöléssel, ill. DK 1874. 707.

Kelethezés

A pápai főiskolai Képzőtársaságban, csakúgy mint más iskolai társulatokban szokás volt a tagokat pályázatok kiírásával önálló szépirodalmi és tudományos munkálkodásra serkenteni. Petőfi pápai diákévében már nov. 28-án, a VII. képzőtársasági ülésen határozatot hoztak erről; dec. 1-én, a VIII. ülésen kitérték a pályázatokat: lírai költeményre, balladára, novellára és tudományos értekezésre. A jutalmakat (a legjobb lírai költemény, ballada és tudományos értekezés díjazására 2—2, a legjobb novella díjazására 3, ill. novellára „második és harmadik jutalom”-ként 1—1 aranyat) közadakozás útján gyűjtötték össze. A beadási határidő eredetileg 1842. jún. 1. volt; ezt később jún. 15-ig meghosszabbították. Az e napi XL. ülésen az elnök felolvasta a beérkezett pályázatok címét és jeligéjét. (L. a Pápai Jegyzőkönyv adatait.)

Petőfi, aki — mint Szeberényi Lajosnak júl. 7-én írta — „édes örömmel” csüngött a Képzőtársaság növekedésén, több munkával vett részt a pályázaton. Ezek a jún. 15-i jegyzőkönyv szerint a következők voltak: „Lírai pályaművek: 11. sz. *Vándordalok*. Isten hozzád bujdosó. Bajza; 12. sz. *Ideal*. Ti arany álma. Bajza; Balladák: 2. sz. *Szín és való*. Az arany világnak rózsakerékéből sivatag vadon kel. Berzsenyi; 3. sz. *Leel [Lehel]*. Das Horn verkündet Sturm. Ü[h]land.” (A felsorolás neveket — jeligés pályázatról lévén szó — természetesen nem tartalmaz, tehát elvben lehetnének benne még további Petőfi-versek is, de a költő 1842. nov. 2-án Szeberényi Lajosnak írt leveléből tudjuk, hogy csak ezt a négy munkát adta be, l. VP VII. 14.)

Az *Ideal* jeligéjét Bajza „Az eltűnt ifjúkor” c. versének 5. versszakából vette: „Ti arany álma | Az ifjú világnak | Mennyei képeivel | Merre röpiütek el?” („Bajza Versei.” Pest 1835. [2. kiad. 1842.] 35; ez a kötet megvolt a Képzőtársaság egykori könyvei között is, l. Rexa 176.)

A vers kelethezésének idejét pontosabban bajos meghatározni. A benyújtás határideje csak a legkésőbbi lehetséges időpontot rögzíti; egyrészt lehet, hogy jóval korábban adta be jún. 15-nél, másrészt pedig nem feltétlenül trüsz darabokkal pályázott (vö. a *Vándordalok* jegyzetével, →45. sz. 301). Ézért a közelebbi datálást csak belső érvekkel, — ezúttal a hatások kérdéskörével összefüggésben lehet megkísérlni. Ferenczi Schiller feltételezett hatása alapján a *Tünődéssel* együtt említi (l. FPÉ I. 227, 343); ezzel kapcsolatban figyelemre méltó adat, hogy Schiller „Die Ideale” c. költeménye ott van abban a kis Schiller-válogatásban, amelyet a Tarczy Lajostól szerkesztett „Gyöngyök . . .” c. német olvasókönyv tartalmaz (erről a pápai kiadványról, amely bizonyíthatóan forrása volt Petőfi több ekkori fordítási kísérletének, l. 49. sz. jegyz., →314). A költő korai Schiller-kultuszára vonatkozó adalékokat a pápai Schiller-fordítás jegyzetében foglaltuk össze (→51. sz. 318). A Ferenczitől feltételezett ekkori Schiller-hatás máig sem egyértelműen bizonyított a Petőfi-irodalomban (Horváth János pl. „tökéletes Kölcsey-ihlet”-et vél felfedezni éppen a szóban forgó zsengekben, szövegösszevetéseit l. Horváth 555); legújabbban Fekete Sándor — „Petőfi és Schiller” tanulmányában — ezt írja: „[Az *Ideal* c. vers] egyes pontjain mintha tovább szövé a schilleri *Die Ideale* témáit” (ItK 1969. 35). Az *Ideal*-t ezek alapján szívesen helyezzük a korai műfordítások és a *Tünődés* szomszédságába; ez utóbbit a költő az 1841. nov. 7-i bírálat nyomán kiigazítva 1842. jan. 16-án olvasta föl, majd az Erdemkönyvbe is beírta (l. a vers jegyzetét, →48. sz. 311). Petőfi febr. 2-án a 4. műfordítást adta be (l. 49. sz. jegyz.,

→315), eddig az időpontig feltehetően azokon dolgozott; legközelebb pedig ápr. 20-án jelentkezett 4 újabb verssel (l. 26. sz. jegyz., →260). Az *Ideal* megírása, ill. esetleges korábbi változatból való átdolgozása ide, e két időpont közé, a legvalószínűbben febr.–márc. hónapra tehető. Ez esetben a Regélőnek 1842 tavaszán elküldött 3 vers egyike (l. 48. sz. jegyz., →312) alighanem az *Ideal* volt.

Fogadtatás

A Képzőtársaság a benyújtott pályamunkák (köztük Petőfi versei) elbírálására Kovács Pált, az ismert győri író és orvost, továbbá Stettner Ignác pápai ref. lelkészt, valamint Czuczor Gergelyt kérte fel. Ez utóbbi ismeretlen okból (feltehetőleg betegeskedése miatt, l. „Összes költői művei”-nek életrajzi bevezetését, Bp. 1890. I. 51) elhárította a kérést, emiatt Tarczy, a Társaság tanárelnöke a júl. 20-i, L. ülésen a másik két bíráló egyhangú véleménye alapján egyelőre csak annyit jelentett be, hogy a lírai pályázat jutalmát Ács Károly nyerte el „Lengyel keservek” c. költeményével. Miután megérkezett — a Kovács Páltól Czuczor helyett felkért — Turcsányi János győri professzor „nyilatkozata” is (ez eredetiben is fennmaradt, l. Dunántúli Ref. egyházkerület Levéltára Pápa, Akták II. k. Bírálatok B. Iső csomag No. 1), mely megerősítette a dalok közt a „Lengyel keservek” elsőségét, s Petőfi „vándordalait” — Ács Károly egy másik verse után — „harmadik helyre méltatta”, felbontották a három vélemény alapján megdicsért művek jellegű levélkéit; ekkor kitért, hogy Ács két lírai műve mellett Petőfi *Vándordalok* és *Ideal* c. verse részesült dicséretben (l. a Pápai Jegyzőkönyv adatait, ill. az egyes említett Petőfi-versek jegyzeteit). A balladapályázat eredményét a jutalmat nyert Petőfi-vers: *Szín és való* jegyzetében ismertetjük (→61. sz. jegyz., 340).

Petőfi mindegyik benyújtott művével sikert ért el: az egyiket jutalomra, a többi hármat dicséretre érdemesítették a bírálók. Kétségtelenül ő lett az 1841/1842. évi pályázat főhőse; ezért minden fenntartás nélkül hitelt adhatunk Kozma Sándor, Petőfi barátja és osztálytársa emlékezésének, mely szerint a költőt Ács Károly győzelme a lírai műfajban „nem bántotta, sőt abban teljesen megnyugodott” (K. S.: „A múltból.” Nemzet 1883. márc. 25.: 2.).

Petőfi, 1842. nov. 2-án Szeberényi Lajosnak írt levelében, maga is beszámolt a pályázaton elért sikereiről: *Nem tudom, hallád-e már, hogy tavaly* [ti az előző iskolai évben] *a pápai Képzőtársaság egyik pályadóját (balladán) én nyerém meg; azon kívül a másik balladám s két lyrám (többet nem is adtam be), dicséretet nyertek. Ez is elég egy obszitos-logicusnak.* (VP VII. 14.)

A jutalmazott és dicséretben részesült munkákat a szerzők sajátkezűleg beirták a Képzőtársaság Érdemkönyvébe, feltehetőleg mindjárt az eredmény hirdetés (jún. 26.) utáni napokban. Petőfi versei a következő sorrendben kerültek az Érdemkönyvbe: *Szín és való*, *Lehel* (*A kürtkebelbe fű Lehel*), *Vándordalok*, *Ideal* (l. 48. sz. jegyz., →308).

A jutalmat nyert munkákat és a dicséretre méltatottak egy részét a Képzőtársaság nyárhó (júl.) 30-i, szokásos év végi örömmünnepeinek műsorában iktatták. Az erről nyomtatásban kiadott Örömmünneprend (Pápa 1842; eredetijét l. a Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárában, Pápa), fakszimiléje az EPN II. sz. melléklete) szerint a program 2. pontjaként a *Lehel*-t Kis János, 16. pontjaként a *Szín és való*-t Kozma Sándor adta elő (A másik két Petőfi-vers nem szerepelt a műsorban.) (NB. Az eredeti tervtől eltérően az „örömmünnep”-en a műsorba iktatott, dicséretet nyert daraboktól

— úgy látszik — nem szavalták el, sőt talán a nyomtatott program egyéb számai is elmaradtak; I. I.II. ülés, nyárhó [júl.] 27.: Pápai Jegyzőkönyv 60. és FPÉ I. 255.)

Egy -i -e jelű bíráló a Tavasz zsebkönyvről szólva (Hirn 1845. 9. sz. jan. 31.: 36) a „jelesbek” közt említi a Homonnai név alatt megjelent *Ideal*-t. — Szeberényi Lajos a *Versék I.* bírálatában az egész verset leközi, annak igazolására, hogy Petőfi „iskolai gyakorlatai” (melyeknek a Tavasz zsebkönyvben saját neve alatti közzététele miatt a pápai Képzőtársaságot támadta, I. 48. sz. jegyz., → 310) nem gyengébbek az első verseskötetében közölteknl: „Kiki átlátja — veti utána Szeberényi —, hogy e költemény nem csak nem rosszabb az újabbaknál, sőt kidolgozási tekintetben (mérték, rími) azoknál sokkal szabatosabb.” (SzebHirn 1845. febr. 28.: 67—68.)

A verset a szabadságharc előtti időszakban a pápai Képzőtársaságban is szavalták (Bodolay 454).

Magyarázatok

12 *kiszti*: az 'ösztönöz', 'biztat' jelentésű régies készit ige alakváltozata.
36 *ideg*: jelentése itt 'húr' (a költői lant húrja).

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. — A Tavasz-ban közölt szöveget nem tekintjük hiteles változatnak, mert közzététele Petőfi közreműködése nélkül történt (I. 48. sz. jegyz., → 310).

C: K [alcim:] (*Dicsőretet nyert dal.*) [Ezt a főszövegből elhagytuk, mert nem tartozik szorosan a vershez; mintegy az Érdemkönyvbe való beírás indoklása.]

- 3 K Mellyek
- 21 K elérhetetlen <isteni> égmagas
- 33 K előmbe, [az m utólagos beszúrás]
- 52 K karjaimba [jav. ebből: karjaidba]

54. KÉT VÁNDOR

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 11—12.; ÖK1 110—111.; ÖK2ab—3I. 152—153. — Az ÖK-kiadásokban úz 1842. évi versek között, (Pápa.) helynévmegjelöléssel.

Ígyk. uk.: Tatay 118, a „Románca vagy cselekménydal” c. fejezetben.

Keltekzés

Havas a verset tartalma és az *Összes Költemények* kiadásainak helynév-mulata alapján Petőfi 1841 tavaszi pápai tartózkodása (kb. márc. 10—20. között, I. 26. sz. jegyz., → 259) idejére teszi (vö. HP II. 463, ugyanígy már Csermátoni Gyula is, PetMúz 1888. 2. sz. 103—105). Baróti lényegében elfogadja Havas keltezését, azzal a megjegyzéssel, hogy a vers szerinte „csak végleges formáját nyerte el Pápán, de útközben kapott impressziók alapján” (BarHP 313), ami inkább kiegészítés, mintsem korrekció. Petőfi azonban az

Összes költemények évek szerinte tagolt anyagában az 1842. évi versek között közli a *Két vándor*-t, és nem látunk rá okot, hogy az általa megjelölt évszámot vitassuk. A költő második pápai tartózkodása alatt (ebből 1842-re csaknem 8 hónap esett), viszonylag nyugodtabb körülmények között s az eleven képzőművészeti élet hatása alatt, sok új verset írt és több régi kísérletét átdolgozta (pl. *Ujság, Vendég, Lehel*, feltehetően a *Kuruttyó* és a *Vándordalok*; a pápai iskolaév előtti átdolgozásokról általában l. 25. sz. jegyz., →256). Orlaynak Gyulai Pálhoz intézett levele szerint Petőfi a pápai iskolaévig írt verseiből egyet sem vett fel *Összes Költeményei*-be, „de átdolgozva nem egyet találni köztök” (l. OSzK — Fond VII. 152: 7). Ez utóbbiak közé tarthatott a *Két vándor* is; tartalmából ítélve külföldi katonáskodása utáni hazatérésének 1841. február—márciusi élményét (erről l. *A visszatért* c. vers jegyzetét, →22. sz. 247) idézte föl benne; lehet, hogy a kis költemény első kidolgozását már magával hozta Pápára. Azt, hogy a *Két vándor* ismert szövege egy korábbi változat átdolgozása lehet, Ferenczi vetette fel először, de megjegyezte, hogy véleménye szerint a „Honán kül” és a „Honában” szembeállítás „inkább a hegyes és sík föld közti ellentétet fejezi ki” (FPÉ I. 269), tehát hogy a költemény élményi magva nem annyira a politikai értelemben vett haza határai közé való visszatérés, mint inkább a hazai táj, a szülőföld viszontlátása volt (azaz Ferenczi a *Két vándor*-ban *Az alföld közvetlen előzményét látja*). Mi úgy hisszük, hogy a „Hon” itt Magyarországot jelenti (vö. pl. a *K . . . Vilmos barátomhoz* →72. sz. vers — 34—35. sorával: *Ott is a hon éltetését zengte szánk, | Ott is a hon megvetőit átkozánk.*), a „magas hegyek” pedig a nyugati-délnyugati határán húzódó hegyvonulatot, melyen innen a „róna” (a Kisalföld) és a magyar haza egyszerre, együtt fogadta a katonaelet terhétől szabadult Petőfit. De az alapélmény már elhalványult és a sablonos kidolgozás (átdolgozás?) felhígította (ez is az időbeli távolság bizonyítéka); a *Két vándor* Pándi szerint is (64) „sápadtabb, mesterkéltebb a katonai élmények közvetlen hatása alatt született verseknél”; nyilván ez az oka, hogy Ferenczi inkább „kigondoltnak” találja, mint „közeten benyomásból eredtnek” (FPÉ i. h.).

A vers közelebbi datálását megnehezíti az a körülmény, hogy a *Versek* 1. kötetében jelent meg először, tehát ezt megelőző folyóiratközlése nincs. De ha ennek magyarázatát keressük, önként kínálkozik az a feltevés, hogy ez a vers ott lehetett azok között a költemények között, melyeket Petőfi — Orlay emlékezése szerint — Pápáról, még mielőtt az Athenaeumnál próbálkozott volna, tehát 1842 első negyedében, Garaynak, a Regelő szerkesztőjének küldött el közlés végett (l. 48. sz. jegyz., →312). Garay nem válaszolt s nem is közölt egy költeményt sem, Petőfi pedig ugyanazokkal a darabokkal ezek után nyilván nem próbálkozott másutt; így maradhatott a *Két vándor* a *Versek* 1. kötetéig kiadatlan. Ennek a feltevésnek az alapján soroltuk a verset a korai pápai költemények közé, s azért február—március havára, mert Petőfi január végéig feltehetően 4 műfordításával volt elfoglalva (l. 49. sz. jegyz., →315), a Garaynak szóló említett költeményt pedig legkésőbb március végén postára adta: a Bajának írt levél, Orlay emlékezéséből következtetve, legalább még egy hónapnak el kellett telnie. Ezáltal bizonyos mértékig a Turóczy-Trostler Józseftől javasolt kronológiai korrekciót is elvégeztük; ő ugyanis teljes joggal tette fel a kérdést, hogy milyen alapon áll a *Két vándor* az előző kritikai kiadásban *A borozó* után, amelynél archaikusabb; „egészen közel áll még az 1841—42 körül írt *Vándordalok*-hoz, tehát nem *A borozó*-t, hanem a *Két vándor*-t illetné meg az első hely.” (TTJ PÓM 188). N. B. Vachott Sándor „Vándor dala” c. verse és Petőfi költeménye közt — akárcsak Kunoss Endre „Vándor dal” és Petőfi *Vándordalok* c. kis ciklusa közt (vö. 45. sz. jegyz., →304) — feltűnő szövegszerű egyezés van

(l. alább: Magyarázatok); ha ennek alapján Vachott versének — akár tudatos, akár tudat alatti — hatását feltételezzük, akkor a *Két vándor* ismert változata 1842 előtt nem keletkezhetett, mert a „Vándor dala”-t közlő „Emlény” (1842-re) 1841. dec. 26-án jelent meg (vö. PHirl 1841. dec. 22., hirdetés-rovat).

A *Két vándor* a fentiek szerint közel három évvel keletkezése után, 1844 végén jelent meg először. Lehetséges tehát, hogy az ismert szöveg többekévesé eltér a pápai átdolgozástól is; Petőfi ugyancsak 1842-ben írt *Hazdmban* c. versét is átdolgozta a *Versek* 1. kötetének sajtó alá rendezése során (vö. a költemény jegyzetével, →69. sz. 358).

Horváth János szerint (108) Eötvös József „Búcsú” c. versének utánzása az Ath hazafias lírájában sekélyes sablonná vált: a honvagy őszinte költészetét a magyar hazának „mindennemű formai segítséggel (szembeállításal)” való felmagasztalása helyettesítette; Horváth ide sorolja Petőfinek *A Drávan* c. versén kívül a *Két vándor*-t is. Pándi (116) ezzel kapcsolatban a két Petőfi-vers megkülönböztető jegyére: életrajzi fogantatására figyelmeztet.

Fogadtatás

Toldy Ferenc a *Versek* 1. kötetének névtelen ismertetésében tárgyánál fogva (az otthonhoz és a szülőkhöz való ragaszkodás kifejezésének tekintti) más darabokkal együtt kiemeli a *Két vándor*-t (BpHiradó 1845. márc. 4.), Császár Ferenc pedig „gyöngéd és szép” jelzővel illeti (Császár: IrÖr 1845. aug. 16.: 27). Arra is van adat, hogy 1848 előtt a soproni képzőtársaságban szavalták (l. Bodolay 454).

Magyarázat

1—4 Vö. Vachott Sándor „Vándor dala” c. versének záróstrófájával: „Töled, hegy patakja | Nem búcsúzom el: | Együtt útazunk mi | Isten hírvél.” (Emlény [zsebkönyv] 1842. 183. Némileg átfirt szöveggel l. „Vachott Sándor Versei”-ben is, Pest [1846.] 6.) Erre a szövegegyezésre a Hond Ypsilon álnevű, Petőfit sorozatos plagizálással vádoló cikkírója figyelt fel először (1847. 4. sz. júl. 27.: 79, az „Ökörszem” c. rovatban, amelyet Zerffi Gusztáv szerkesztett); a „bizonyító” anyagot Szemere Miklós gyűjtötte össze, s Erdélyi Jánosnak küldte meg 1847 március végén, l. ErdLev I. 302—307.

Szövegváltozat

1 ÖK3 küi

Fordítás

Kertbeny 324—325.

55. LENKE SÍRJÁN

Kézirat

l'IM — P-an. P. 24, 21×13 cm nagyságú fólió 1—2. lapján, *Petrovics Sándor* aláírással, „Id. Szinnyei József gyűjteménye” szövegű bélyegzővel. Autográf tintairás. A kézirat — a kézírásból következtetve — körülbelül 19. századi lehet a vers keletkezésével; talán a gyászoló szülők számára másolta

le a diák Petőfi. Ez a kézirat nyilván azonos azzal, amelyről a verset 1874-ben először közölték (l. alább), s amely később Pákh Albert hagyatékából Szinyeyi József birtokába került (l. *PetMúz* 1890. 1. sz. 37—38, ill. *HP* III. 673). az első közlés Petrovich aláírásmódja tehát, melyet Havas is átvett, elnézés vagy sajtóhiba. A kéziratot Szinyeyi később a Petőfi-Háznak ajándékozta (l. *PHK*at 48). Hogy első ismert tulajdonosához, Pákhhoz milyen körülmények között jutott, nem tudjuk; valószínűleg akkor szerezte meg, amikor tervezett, de soha meg nem írt Petőfi-életrajzához gyűjtött anyagot (vö. *VP* VII. 292).

Megjelenés

VU 1874. febr. 8.: 82, a „Petőfi ismeretlen költeményeiből” c. névtelen közlemény I. sz. darabjaként, az alábbi szerk. jegyzettel: „Petőfinek egy eddig kiadatlan s egy kevésbé ismeretes [ti. a *Vérmező* c.] költeményét közöljük itt egymás mellett. Az első a költőnek ifjúkori első zsengei közül való; saját kéziratában találtatott Pákh Albert irományal között s Petrovich Sándor névvel van aláírva. A költeményben csak itt-ott látszanak az oroszlan-körmök, s főérdekét szerzője neve adja meg; annyi igaz, hogy a hang őszintesége s erőltetetlen természetessége már sejteti benne a leendő Petőfit” [stb.]. Halasi Aladár a *FővL* 1877. évf.-ában megjelent „Petőfi Pápan” c. cikke keretében (l. alább) a fenti közlés vagy a följebb leírt kézirat nyomán közölte a verset s aligha egy másik, ismeretlen kézitról, mert a szövegben előforduló számos eltérés csak helyesírási természetű, több nyilvánvaló szedési hibával. — Kötetben először: DK 1874. 700.

Kelethezés

Petőfi a verset Horváth István pápai ügyvéd csecsemőkorban elhalt kislánya temetésére írta 1842. március elején. A pápai evangélikus egyház halotti anyakönyvének egykorú bejegyzése szerint „Horváth István hités ügyvéd Úrnak Lenkéje” márc. 8-án halt meg „görtsben” és a következő nap temették el. Ugyancsak egykorú anyakönyvi bejegyzések tanúsítják, hogy Horváth István és felesége Horváth Borbála 1840-ben kötött házasságot, s Lenke, mint első gyermekük, 1841. máj. 4-én született; keresztszülei szentgyörgyi Armpruszter Dániel és neje, ill. Tarczy Lajos „pápai főiskolai oktató úr, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja” és neje voltak. A kislány eszerint 10 hónapos (a halotti anyakönyv bejegyzése szerint 3/4 éves) korában hunyt el. (Az adatokat kérésünkre Miklós Dezső, a pápai Dunántúli Ref. Egyházkerületi Könyvtár igazgatója kereste és küldte meg.)

A Petőfi-irodalomban, amely ezeket a hiteles adatokat mindaddig nem ismerte, a néhány évtizeddel későbbi, többé-kevésbé pontatlan emlékezések nyomán a verssel kapcsolatban különféle tévedések terjedtek el. Legelőször Jókai említette (cím nélkül), még a szöveg előkerülése előtt, „Az én kortársaim” c. írásában: „Csak egy tanárát szerette [ti. Petőfi], Tarczy Lajost, annak egy kisleánya halt meg, akinek temetésénél egy gyászdal olvasott fel. Ekkor hallottam legelőször szavainl.” (Üstökös 1872. febr. 17.: 86.) Jókai megjegyzésében még csak annyi a tévedés, hogy Horváth ügyvédet összecseréli rokonával, Tarczyval, tehát a gyermek édesapját a keresztapjával. Ezt Halasi Aladár néhány évvel később — már a *Lenke sirján* ismertté válása után — kiadott cikkében kijavította ugyan, de újabbakat követett el. Szerinte az 1841 őszen a továbbtanulás szándékával Pápara érkezett, minden megélhetési forrás nélküli Petőfit Tarczy Lajos egy rokonának, Horváth Károly (! helyesen István, l. fent; így Orlay is, vö. *OrlAd* 339. 351. A

szerk.] pápai ügyvédnek Lenke nevű kislánya mellé ajánlotta be nevelőül.” (!) Halasi előadása 6—8 éves korú tanítványt feltételez, mert — mint írja Petőfinek „az íráson és olvasáson kívül némi elemi ismeretekbe is be kellett vezetnie, amiért azután teljes ellátást kapott”. „Horváthék házában — folytatja — másfél hónapot tölthetett csak, mert kis tanítványa, Lenke meghalt s ennek halála után nem volt többé mit keresnie Horváthéknál, hol az ott töltött idő alatt boldogan és nyugodtan élt. Egy zordon decemberi napon temették kis tanítványát; a temetőben Petőfi elszavalta ez alkalomra írt költeményét: [A *Lenke sírján* szövege.] — E költemény elszavalása után a gyászoló szülék könyezve borúltak az ifjú költő nyakába!” (FővL 1877. szept. 20.: 1028.) Orlay kétségkívül Halasi téves adatait veszi át és toldja meg kb. e tájt írt emlékezéseiben: előadja, hogy ő abban az iskolaévben a rossz utak miatt csak decemberben érkezett Pápára, s Petőfit mint Horváthék házitanítóját „kedvező körülményben” találta; szerinte az ellátáson kívül „egy kis havi fizetést” is kapott. Ezért aztán tanítványának halála anyagilag igen súlyosan érintette, s bár Horváth azután is foglalkoztatta néha ügyvédi irodájában, a szegény diákok havi 6 váltó forintos ebédjével kellett beérnie. Következő iskolai évi továbbtanulási szándéka — Orlaynak írt, elveszett sorai szerint — azért hiúsult meg, mert Horváth ügyvéd, aki előbb biztatta, hogy írnikául fogadja, végül mégis egy rokonát, Sáry Dienes jogászt alkalmazta. (OrlAd 339—340, 351.) A fent ismertetett anyakönyvi adatok azonban félreérthetetlenül megcáfolják a szinte szemünk láttára kitérőlegyesedett legendát: Petőfi nem lehetett Horváthék házitanítója, hiszen még elsőszülött gyermekük is csecsemőkorú volt; ennél fogva nem is eshetett el jövedelmétől és ellátásától annak halála miatt. Az emlékezésekből csak annyit fogadhatunk el, hogy az a Lenke, akinek a temetésére Petőfi verset írt, Horváth ügyvédék kislánya volt: nagyon is híhető, hogy Tarczy pártfogoltját, a nincstelen és tehetséges, s nem utolsósorban szép kézírású diákot beajánlotta rokona ügyvédi irodájába. Talán Horváthéknál lakó rokon gyereket korrepetált vagy a náluk végzett irodai munkáért kapta az Orlaytól említtett „kis havi fizetést” és az ellátást; ez esetben a verset mint a család ismerőse és Horváthék lekötöztetije írta. Lehet, hogy ekkortájt — a halálcséttől függetlenül — csakugyan nehezebbé vált a sorsa; esetleg valóban kicsöpött valamilyen állandóbb jellegű nevelői állásból, s azután csak Horváth alkalmi megbízásaiból jutott néha egy kis jövedelemhez. A költő egykori iskolatársa, Parragh Gábor szerint (kinek emlékezéseit Egerváry P. Órlón foglalta írásba) Petőfit az ő közbenjárására egy Politzer nevű pápai Izraelita kereskedő fogadta gyermekei mellé nevelőül (l. Koszorú 1884. I. 115). Elképzelhető tehát — ha egyáltalán hitelt adhatunk a Parragh emlékezősége alapján írt, sok valószínűtlen elemet tartalmazó cikknek —, hogy Politzer mondott fel neki valamikor az iskolaév folyamán. A Parragnál sokkal szavahídebb másik volt pápai iskolatárs, Kolmár József (róla l. 56. sz. jegyz., →331) verses emlékezésében ugyancsak céloz Petőfi egykori nevelői tevékenységére: „Hogy te tanulhass, miást kelle tanítand előbb” (l. Kolmár 2); de lehet, hogy ő is — az idősebbnek liútt — Horváth Lenkét érti, akiről Orlaynak egy évvel korábbi emlékezésében is olvashatott.

A fentiek szerint téves Halasinak az az állítása is, hogy a kislány 1841 decemberében halt meg. A versnek ehhez igazodó korábbi keltezését 1842. márc. 8—9-re kell kiigazítanunk: a halálest és a temetés közti időben kellett keletkeznie.

Horváth János (II, 15) Vörösmarty „Kis gyermek halálára” c. versének (1824) messze gyűrűző hatását érzi a költeményben, még ha az konkrét műnnyhez és alkalomhoz fűződik is. Mások is írtak hasonló tárgyú költeményt Petőfi előtt (pl. Kazinczy Ferenc, Bajza József), de ezúttal csak azt a

kettőt említjük, amelyek megjelenése a szóban forgó vers keletkezését alig néhány hónappal előzte meg: Vidor Emilét [Kerényi Frigyes]: „Gyermekhalott fölött” (Ath 1841. 48. sz. okt. 19.: 758) és Eötvös Józsefét: „Egy újszülött gyermek halálára” („Emlény 1842-re” 186; az Emlénynek ez a kötet 1841. dec. 26-án került ki a sajtó alól, l. PHirl dec. 22.: 860, hirdetés).

Fogadtatás

A vers ott lehetett azok között a költemények között, amelyeket Petőfi 1842 elején, még az Ath-nál való próbálkozása előtt, Garay Jánosnak, a Regélő szerkesztőjének hiába ajánlott fel közlésre (l. 48. sz. jegyz., →312).

Magyarázat

zsenge: a régies „zsenz” ige félmúlt alakja (ehelyett: zsengett); mai szóval: fejlődött, virult.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K. — Az összes közlések nyilvánvalóan egy és ugyanazon kéziratra vezethetők vissza, tehát valóságos változatokról nem beszélhetünk. Ezért mellőzzük a F6vL 1877. évf.-ában közzétett szöveg feljebb említett eltéréseit is.

56. [MAGAS TRÓNJÁN A SORS ÜL.] (Kolmár József emlékkönyvébe)

Kézirat

PIM — P-an. P. 23. sz. 14×8 cm nagyságú fólió; megfakult, sárgás színű, restaurált papír. 1. l.: A vers szövege, cím nélkül, *Pápán Apr. 12ⁿ 1842.* keltezéssel (a vers alatt), *Petrovics Sándor* és alatta *Petőfi* aláírással. Mindez autográf tintairás. 2. l.: Kolmár József sajátkezű feljegyzése (Ferenczi Zoltán szerint az 1850-es évek elejéről, l. *PetMúz* 1893. 6. sz. 130; vö. a feljegyzés utolsó mondatával), a rövidítések feloldásával: „P[etőfi] 842b[en] Pápán filosopiát[!] tanult — én jogot 843b[an] együtt voltunk Pozsonb[an] or[szá]ggyűlésen, s nyomorogtunk Záborszky irott orsz[ág]gyűlési tudósításai irásáb[an]. Ő onnan Pestre ment Vahot Imréhez segédnek — utóda én lettem 1845b[en] — 1849b[en] alkalmasint török földre menekült v[agy] elveszett.”

Kolmár évtizedeken át őrizgette a kéziratot, verses emlékiratában is említtette: „... ama kis verset, hajdan búcsúzóba’ mit irtál, | Őrzi, takarj! kezem sírig ereklve gyanánt! . . .” (Kolmár 8), 1908-ban azonban a megnyitásra készülő *Petőfi-Háznak* ajándékozta (l. *Magyar Állam* 1908. máj. 30. 9, *MHirl* máj. 30.: 9. stb.; vö. még *PHKat* 49. a 96. sz. alatt, „*Endrődi Sándor gyűjtése*” megjelöléssel).

Megjelenés

Bajai Közlöny 1860. 1. sz. 2; Kolmár — mint a lap felelős szerkesztője — a lapalji jegyzet szerint a költő születésnapja emlékére közli barátja és a *PDI*-nál szerkesztősegéd elődje versét. Egykorú átvétel: *Hölgyf* 1860. 3. sz. 22. — Kötetben először: *DK* 1877. 767. és *PSK* 1877. 2. TK IV 308, „Kolmár

József emlékkönyvébe" címmel, az 1842. évi „Ifjúkori kísérletek" között, (Pápa.) keltezéssel.

Keletkezés

Petőfi a verset barátja, Kolmár József emlékkönyvébe írta (röla l. alább: Magyarázat), aki három évvel idősebb lévén, csak iskola-, nem osztálytársa volt Pápan. Ismeretségük bizonyára a Képzőtársaságban szövődött, melynek Kolmár alapító tagjai közé tartozott. Már a Társaság első, 1841. évi örömünnepén szerepelt felolvasással és költeménnyel; a Társaság bíráló tagja volt; az 1841—1844. évi Erdemkönyvben és a Tavasz-ban (ezekre nézve l. 48. sz. jegyz., →307, 309) több diákkori műve maradt fön (l. Bodolay 616—617, 693, 742, 745). Távozása után tiszteleti taggá választották s mint ilyent külön — a Fejér megyei Baracsára küldött — levélben felszólították a Tavasz-ban való közreműködésre (l. Pápai Jegyzőkönyv 60, az 1842. júl. 6-i ülés határozata).

Petőfi és Kolmár kapcsolata, úgy látszik, csak később, 1843. tavaszi pozsonyi tartózkodásuk idején, véletlen találkozásuk után vált szorosabbá (l. 90. sz. jegyz., →418); érintkeztek 1844-től kezdve Pesten (a Pesti Divatlap segédszerkesztői teendői után Petőfi távozása után Kolmár vette át, l. a lap 1845. márc. 30-i számának közleményét a 411. lapon), majd 1849-ben Debrecenben is. Kolmár terjedelmes költeményben emlékezett meg kapcsolatukról, melynek bevezető részében így ír: „Én ma is úgy látlak, mint rég a diákkori szemmel, — [Pápa, Pozsony, Budapest mint látott s Debrecen együtt,] Ifjú korunk gyönyörű nyolc rövid éve során." Kolmár z.) Tartósabb barátság nem fejlődött ki köztük; Petőfinek más, Kolmárhoz intézett vagy rá vonatkozó, öt akár csak említő leveléről vagy egyéb írásáról nem tudunk.

Kolmár egy, Kéry Gyulától lejegyzett, kései emlékezése szerint 1842 tavaszán azért távozott el — tanulmányait félbeszakítva — a pápai kollégiumból, mert a Fejér megyei Baracsán a Kenesey-családnál kapott nevelői állást. Ez alkalomból egy pápai könyvkötőnél emlékalbum-lapocskákat metszetett s képzőtársasági „műzsatársait" megrkérte, búcsúzóul írjanak neki emléksorokat. Az emlékalbum tehát dobozban tartott, külön lapokból állt, ezek közül egyre írta Petőfi szóban forgó emlékkversét. (Vö. MSalon 1901/1902. 36. k. 567—568.) Hasonló albumlapokon maradt fenn Petőfi több korai emlékerse, mint pl. az Orlaynak szóló *Büvölnön hangzik dalod* és a Szeberényihez intézett *Kegytelen a végzet* . . . (→12, ill. 5. sz. vers).

Kolmár albumlapjának a leírása és átadása a kézirat dátuma szerint 1842. ápr. 12-én történt; ezt tekinthetjük a vers keletkezése időpontjának is. Ugyanaz a dátuma a fiatal Jókai Mór által írt emléklapnak, melynek szövegét Kolmár hagyatékából tették közzé: „Ha az est utó sugárinál | Egy mosolygó alak | A cserligetben, gyeplágyad mögött — Nyájasan mosolyogva csuhán | Az barátod hí szelleme, | Ki néked békét s örömet óhajt. / Mathisson [1]. — Pápa, április 12. 1842. Jókai Mór s. k.", a Kolmár és Jókai egy későbbi találkozása alkalmával készült utóirattal: „Megújítottam a jó kívánattal 44 év után. Pozsony, 1886. szept. 22. Jókai Mór s. k." (L. KAÉF [Kutlik Félix]: „Kolmár és Petőfi". Bratislava 1934. 27. Az emlékkvers Matthisson „Lied aus der Ferne" c. költeménye első versszakának rintelen fordítása; Jókai forrása Tarczy Lajos: „Gyöngyök a német költészetből" c. olvasókönyve 1. füzeté volt [Pápa 1839; erről részletesebben l. 49. sz. jegyz., →314], melyben a Matthisson-vers német szövege a 110—111. lapon olvasható.) — Fennmaradt még egy harmadik lapja is Kolmár emlékkönyvének: az Demjén Ferenc, a pápai Képzőtársaság alapító tagja, majd jegyzője (10), feltehetőleg ugyanakkor; emlékkversül egy Kőlcsey-strófát választott.

(Ez a lap ugyancsak Kolmár adományából — mint Eendrödi Sándor gyűjtése — bizonyára Petőfi kéziratával együtt a Petőfi-Ház tulajdonába került, l. PHKát 95, a 77. sz. alatt), s a Petőfi Irodalmi Múzeum V 1922. sz. alatt őrzí. (Régi leltári száma: 84/109.)

Magyarázat

Kolmár József, akihez az emlékvers szól, 1820-ban a Somogy megyei Magyarórod pusztán született, apja ispán volt. Visontán, majd a csurgói ref. gimnáziumban tanult, később a pápai kollégiumba iratkozott be filozófiai és jogi tanulmányokra. A szabadságharc után tanított, 1852-ben ref. pappá szentelték, de egy évvel később katolikus hitre tért át, és a bajai, 1861-től pedig a pozsonyi kat. gimnázium tanára volt, nyugalomba vonulásáig. Egész hosszú életén át (1917-ben halt meg Pozsonyban) intenzív irodalmi tevékenységet fejtett ki mint szerkesztő, tárcalíró és főként mint költő. Nevét azonban elsősorban olyan irodalmi és történelmi hírességekkel való egykori kapcsolatai tartották fenn, mint Petőfi, Jókai és Deák Ferenc. (L. KAÉF [Kutlik Félix]: i. m. 32. 1.)

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K

C: A vers hagyományos címe, melyet az első közlés alkalmával maga Kolmár adott neki (Bajai Közlöny 1860. 1. sz., 1. fent): *Kolmár József emlékhöngyvéb e*

57. DALFORRÁS

Kézirat

Petőfi 1842. máj. 5-én Bajzának írt leveléhez *A borozó*-n kívül kimutathatóan a *Dalforrás*, *Változó ízlés* és *Ideál és való* c. verseit mellékelte (l. alább: „Keletkezés fejezetében). A kéziratok egy darabig megvoltak Bajza hagyatékában; Gyulai abból közölte az utóbbi három verset mint kiadatlanokat (l. alább: Megjelenés). A közlés után a levél a mellékletekkel együtt elkallódott a Bajza-hagyaték Petőfi-vonatkozású kéziratainak megvételekor (1879) már sem ez a levél, sem az említett verskéziratok nem voltak meg (l. OSzK Kézirattár, Növedéknapló 1879/20. sz. bejegyzés); alighanem Zilahy Károly kérte kölcsön őket, amikor Petőfi-életrajzán dolgozott, s halála után már nem kerültek vissza a Bajza-család tulajdonába (így adhatta ki Zilahy Imre a kiadatlanok hitt *Dalforrás*-t, l. alább: Megjelenés)

Megjelenés

PVM III. 210—212; a cím alatt (1842.) évszámmal, a vers szövege után „(Pápa)” helynévmegjelöléssel; Gyulai a Bevezetés szerint (I. k. XIII) Bajza József hagyatékából, fia Bajza Jenő engedélyével közölte. — Zilahy Imre, abban a hitben, hogy még kiadatlan, újra közölte *A Divat* 1866. jan. 1-1. számában (6); jegyzete szerint a költeményre „Bajza Jenőnek Zilahy Károlynál [a közlő apjánál] levő hátramaradt írásai között” bukkant rá, valószerűleg az imént említett, elkallódott eredeti kéziratok voltak ezek, melyeket, úgy látszik, a Petőfi életrajzán dolgozó Zilahy Károly (Imre apja) kért kölcsön 1863 táján Bajza Jenőtől. Mivel az eredeti kézirat elveszett, a hiteles szöveg megállapításánál *A Divat* közlését is felhasználtuk (l. Szöveg változatok). Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 701.

Petőfi, miután előzőleg Garaynál, a Regélő szerkesztőjénél hiába próbálkozott, 1842. máj. 5-én írt levelében Bajzának ajánlotta fel, az Ath-ban való közlés végett, „csekély munkácskáit”, köztük bizonyosan *A borozó-t*, mely rövidesen megjelent (l. a vers jegyzetét, →60. sz. 336); Bajza a többi mellett. Az Athenaeumban *A borozó* után közölt költeményei már nem Petrovics, hanem Petőfi névaláírással jelentek meg, ezek tehát még nem lehettek benne az első kiadományban; ellenben Gyulai Petőfi Vegyes Műveiben a Bajza-hagyatékából három verset, mint még kiadatlanokat, Pápa, 1842. dátummal közölt: a szóban forgó *Dalforrás*-on kívül a *Változó izlés*-t és az *Ideál és való*-t (→58, 59. sz. vers), tehát ezek lehettek *A borozó*-n kívül a levél mellékletei. Ezt bizonyítja a *Dalforrás* közlétevéjének A Divat c. lap fent idézett számában megjelent jegyzete is, mely szerint Petőfi Bajzának *A borozó* mellett még másik három költeményt küldött, köztük — a közlő szerint még kiadatlan — *Dalforrás*-t. A verskéziratok Gyulai közlése után elkallódtak (l. feljebb: Kéziratok); Gyulai feltehetőleg valami külső jelből (kézírás, a papír formája, nagysága, minősége) megállapította a Pápa, 1842. máj. 5-i levélhez való tartozásukat, s ennek alapján datálta a három verset.

A *Dalforrás* a fentiek szerint — a másik két verssel együtt — 1842. május elején már készen volt. És jószerint ennyi az, amit a Petőfi életében kiadatlan mellékletek keletkezési körülményeiről tudunk. A *Dalforrás* a vele együtt elküldött *A borozó* c. versnél korábbinak látszik (ez a véleménye Turóczi-Trostler Józsefnek is, l. TTJ: PÖM 188). Lehet, hogy a költő egy régebbi kísérletét dolgozta át (más, e tájt készült átdolgozásaira nézve l. 54. sz. jegyz., →326), hogy Bajzának több verset küldhessen; szűkében lehetett az erre alkalmasaknak, mert a Regélőhöz korábban eljuttatott kísérleteit (l. 60. sz. jegyz., →336) nem használhatta fel újra. A vers alapötletét (ti. hogy a költő sorsa a koplalás) más változatban az 1841. máj. 16-áról keltezett *Újság* c. versében dolgozta fel s nyilván ugyanezt a versét, ill. annak új kidolgozását mutatta be a Képzőtársaságban 1842. ápr. 20-án *Heliconi varándók* címen (l. 32. sz. jegyz., →274). Tény, hogy a Petrovics-fiúnak 1838 óta, a selmeci lyceumi félev óta, ahol a szegény tanuló konyháján, az alunneumban étkezett (l. VP VII. 9, 268) — a pápai iskolaévig, ahol Szij György seniorinak egy havi ebéd díjával adós maradt (l. OrAd 340), sokat kellett éheznie. Konkrétabb fogódzókat azonban a vers maga nem kínál, ezért, jobb megoldás híján a *Változó izlés*-sel és *Ideál és való*-val együtt a feltevezett átdolgozás idejére, az elküldés előtti hónapra, 1842. áprilisára datáltuk.

A Bajzától mellőzött három verset a PVM közlési sorrendjében (*Dalforrás*, *Változó izlés*, *Ideál és való*) adjuk.

Magyarázatok

C) Erdélyi Jánosnak a „Budapesti Árvizkönyv”-ben (I. k. 1839. 172) azonos című verse jelent meg; ebben a természet, a „dal temploma” a költői illet forrása. (Az Árvizkönyv a Pápai Képzőtársaság 1843. évi könyvtárjegyzékében is szerepel, Petőfi talán ebből a példányból ismerte meg Lőtvis Józsefnek „A karthausi” c. regényét; vö. 90. sz. jegyz., →421.) Mintha ezt a „fennkölt” gondolatot fordítaná gúnyosan prózai visszájára Petőfi; aminthogy a 9—10. sor Pándi szerint is (407) „egy költői irányzat készülő karikatúráját” sejteti, ti. azét a Bajza—Vörösmarty nyomán el-

terjedt retorikus-fellengző modorét, amellyel a költő később *A helység kalapácsá*-ban számolt le.

- 14 *mendegelt*: régies vagy tájnyelvi alakváltozat, l. pl. Magyar Tájjszótár „mendegel (Háromszék, Erdővidék, Vadrózsák)”; CzF pedig éppen a Petőfi-használta alakban közli a címszót, megjegyezve: „Tájdivatosan. mendegél”

Szövegváltozatok

Alapszöveg: PVM; ezt *A Divat* 1866. jan. 1-i közlése alapján (l. feljebb: Megjelenés) néhány helyen javítottuk. A VP közlése (III. 273—274) a PVM szövegét néhány esetben (a szótagszám, ill. mérték alapján) önkényesen javítja. Mi ilyen javítást csak ott végeztünk, ahol ezt *A Divat* szövegével alátámaszthattuk vagy az elírás, ill. sajtóhiba nyilvánvaló volt; a többi esetekben ide a szövegváltozatok közé vettük föl megkérdőjelezett javításainkat.

- 1 *Divat isteni*;
- 3 *Divat szívemet*
- 5 PVM *Divat szünő* [sh. *szűnő* helyett?]
- 8 PVM *tüzzel* [kp. n.; a mértéknek a *Divat* változata felel meg]
- 9 PVM *röpülete* [sh. *röpülete* helyett?] *Divat repülete*
- 11 *Divat magam* [kp. n.]
- 13 PVM *Míg* [a *Divat* variánsa a jambikus mértéket követi]
- 14 PVM *mendegelt*: [a *Divat* variánsa a rárímelő vesztegelt-nek felel meg]
- 15 *Divat mondhatnám, szűk torok* [kp. n.]
- 17 *Divat fejemet* [kp. n.]
- 19 *Divat Hiába!*
- 21 *Divat türelem*:
- 26 *Divat ezeket*;
- 27 *Divat De*,
- 30 *Divat gyulladt*,
- 33 *Divat Felhangzott* [sh.] a *kiürült*
- 35 *Divat oh üdv, oh PVM kéj* [kp. n.; a *Divat* felkiáltójele e helyen indo kolt]
- 37 *Divat rájövék* [kp. n.]
- 38 *Divat miként leszen*;
- 39 *Divat Im* [kp. n.]
- 41 *Divat hát* [kp. n.]
- 43 *Divat dal*.
- 44 *Divat myrtuság!*

58. VÁLTOZÓ ÍZLÉS

Kézirat

Az elkallódott kéziratról l. 57. sz. jegyz. (→332).

Megjelenés

PVM III. 212—213; a cím alatt (1842.) évszámmal, a vers szövege után „(Pápa)” helynévmegjelöléssel, Bajza József hagyatékából (l. id. jegyz.) — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 702.

Kelekezés

Feltehetően ez a vers is a Bajza Józsefnek, az Ath szerkesztőjének 1842. máj. 5-én *A borozó*-val együtt megküldött darabok közt volt, de Bajza nem közölte (l. id. jegyz., →333). A verset az elküldés időpontja alapján 1842. április havára kelteztük; ezt alátámasztja *A borozó*-val való tematikai rokonsága is (a bor dicsérete). Turóczi-Trostler József jóval korábbiak tartja (TTJ: PÖM 188); lehet, hogy Petőfi egy régebbi kísérletét vette elő és dolgozta át (a pápai átdolgozásokról l. 54. sz. jegyz., →326), erről azonban semmiféle konkrét tudomásunk nincs.

Petőfi a versben egy általa bizonyára ismert, a XIX. század elejéig elterjedt népdalstrófa alapötletét szélesíti ki (talán nem is tudatosan). A népdalstrófa közismert szövege:

„Mikor én még gyermek voltam,
A dióért majd megholtam.
De mivel most nagyobb vagyok,
A leányért majd meghalok.”

(l. pl. Pálóczi Horváth Ádám: „Ötödfélszáz énekek”. Bp. 1953. 244. sz. dal, I. versszak; a jegyzetben sok előfordulási adattal.)

Magyarázat

17 *Ménés*: Arad megyei kisközség, az aradi Hegyalja tövében; kitünő borairól volt híres. Vörösmarty is emlegeti („Rossz bor”, „Jó bor”).

Szövegváltozatok

16 PVM rószanedvhez [sh. ?]

17 PVM Ménésnek [sh.]

18 PVM adva; [sh.]

59. IDEÁL ÉS VALÓ

Kézirat

Az elkallódott kéziratról l. 57. sz. jegyz. (→332).

Megjelenés

PVM III. 213—214; a cím alatt (1842.) évszámmal, a vers szövege után (Pápa) helynévmegjelöléssel, Bajza József hagyatékából (l. az előbb említett jegyzet). — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 703.

Kelekezés

Feltehetően ez a vers is a Bajza Józsefnek, az Ath szerkesztőjének 1842. máj. 5-én *A borozó*-val együtt megküldött darabok közt volt, de Bajza nem közölte (l. id. jegyz., →333). A verset az elküldés időpontja alapján 1842. április havára kelteztük, bár korábbi is lehet; esetleg átdolgozás (vö. 54. sz. jegyz., →326).

Horváth János szerint (13, 33) Kölcsey-utánzat, melyben azonban a költő egyúttal le is számol a Kölcsey-féle „határozatlan ideál”-lal. Turóczi-Trostler József Schiller „szellemi közelségét” érzi a költeményben („Schiller Magyarországon” c. kötet bev., Bp. 1959. 43). Említésre érdemes adat, hogy a német költő Die Ideale c. költeménye, amelyben a boldog ifjú ábrándoktól, a csak álmaiban létezett eszményektől búcsúzik, megvan a Tarczy tanár által szerkesztett „Gyöngyök” c. német olvasókönyv (Petőfi több pápai műfordítási kísérletének forrása, vö. 49. sz. jegyz., →314) 1. füzetében is (Pápa 1839. 140—144). Petőfi a költemény magyar fordítását ismerhette (Helmeczy Mihálytól) az „Aurora” almanach 1823. évfolyamából (75—78). Az ideáloktól való elfordulás azonban ellentétes előjelű a két költeményben: Schiller búcsúja nosztalgikusan fájdalmas és érzelmes, Petőfié pedig türelmetlen; sőt az *Ideál és való* szinte a Schiller-költeményre adott ingerült válasznak tekinthető. (Vö. Fekete Sándor „Petőfi és Schiller” c. tanulmányával, melyben Turóczi-Trostler fenti véleményével vitázik, ItK 1969. 35, 45.)

Szövegváltozatok

- 10 PVM hevítnék. [sh.; a szótagszám, ill. a rím alapján javítottuk]
 16 PVM nem föld [a névelő nyilván sh. folytán maradt ki; a szótagszám, ill. az előző sor alapján javítottuk]

60. A BOROZÓ

Kézirat

Az elkallódott kéziratról l. 57. sz. jegyz. (→332).

Megjelenés

Petőfi első nyomtatásban megjelent verse.

Ath 1842. I. 61. sz. máj. 22.: 966, *Petrovics Sándor*. aláírással. (A beküldött körülményeiről l. alább: Keletkezés.)

VI 13—14.; ÖKI 112.; ÖK2ab—3 I. 153—154.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖKI—3-ban (Pápa) helynévmegjelöléssel.

Keletkezés

Petőfi 1842. máj. 5-én Bajza Józsefnek írt rövid leveléhez mellékelt „csekély munkácskái”-t felajánlotta az Ath-nak (l. VP VII. 11). E küldemény előzményeit és körülményeit részletesebben megvilágítja Orlay Petrics Sománnak, Petőfi barátjának és pápai iskolatársának emlékezése: „Petőfi nagyon vágyott, hogy legalább egy költeményét nyomtatásban láthassa, s Kozma [Sándor] ismeretsége Garayval, a Regélő szerkesztőjével, erre kedvező alkalmnak látszott előtte, miért is arra kérte őt, hogy három kiválasztott költeményét küldené el ajánlása kíséretében a nevezett szerkesztőnek, mit Kozma meg is tett. De Garay nemcsak hogy ki nem adta e műveket, hanem annyira figyelemre sem méltatta, hogy azokra észrevételeit közölte volna. Ez Petőfi

mélyen sértette, s azért is titokban Bajzának, az Athenaeum szerkesztőjének, küldött egy verset, melynek címe *A borozó*. És e vers rövid időn közöltetett a nevezett lapban. Petőfi lelkesülve mutogatta nyomtatásban első megjelent versét, s bosszankodva jegyezte meg: Íme milyen nagy különbség van e két ember véleményében, Garay három versem közül, melynek mindegyike jobb volt ennél, egyet sem adott ki, s Bajza ebben is látott annyi érdemet, hogy azt kiadásra méltatta." (OrlAd 346.) Bár Petőfi feljebb említett, máj. 5-i levelének mellékletei nem maradtak fenn, nyilvánvaló, hogy a 22-én az Ath-ban megjelent *A borozó* köztük volt; de hogy nemcsak ezt az egyetlen egyet küldte el Bajzának (mint Orlay állítja), az levelén kívül, melyben „munkácskái”-t ajánlja föl közlésre, a Bajza-hagyatékra vonatkozó adatokból is kitűnik, melyek szerint *A borozó*-val együtt *Dalforrás*, *Változó tölés* és *Ideál és való* c. kísérleteit juttatta el az Ath szerkesztőjének, tehát összesen 4 darabot (l. 57. sz. jegyz., →333). Az utóbbi hármat Bajza mellőzte s csak jóval Petőfi halála után jelentek meg; ez lehetett Orlay tévedésének oka. A Regélőnek korábban megküldött versekre vonatkozólag l. 48. sz. jegyz. (→312). A máj. 5-i küldeményben feltehetőleg nem volt több vers: Petőfi versei *A borozó* után már *Petőfi* aláírással jelentek meg az Ath-ban (l. 69. sz. jegyz., →355).

1842-ben a 6. évfolyamát élő Ath, bár előfizetőinek száma 1841 óta egyre hanyatlott s már csak havonta kétszer jelent meg, még mindig a legtekintélyesebb tudományos, kritikai és irodalmi folyóiratnak számított, szerkesztői és munkatársai révén egyaránt. Ez utóbbiak közé kerülni, ha csak egy-két kis költeménnyel is: ez már rangot, minősítést jelentett, melyre az ismeretlen pápai diák nem ok nélkül törekedett.

A borozó a fentiek szerint 1842. máj. 5-én már készen volt. Kétségtelenül a legsikerültebb, legérettebb pápai verse Petőfinék; már csak emiatt is joggal tesszük föl, hogy nem egy régebbi kísérlet átdolgozása (mint a pápai vers-termes számos más darabja; l. 54. sz. jegyz., →326), hanem teljes egészében: filis pápai alkotás, mégpedig a költő itt-tartózkodásának későbbi szakaszából. E meg gondolások alapján kelteztük a verset közvetlenül az elküldése előtti időre, 1842. április végére. Igaz, hogy így is közvetlenül követi a Bajzának küldött többi három költeményt, melyeket Turóczi-Frostler József alapos okkal tart jóval archaikusabbaknak (l. TTJ: PÖM 188); de megjegyezzük, hogy azok feltehetően átdolgozások, s ezeknek az esetében, alapanyaguk bármennyire archaikus is, a datálás a végleges szöveg kialakulásának időpontját rögzíti; másrészt pedig a három említett költeménnyől a Bajzának való elküldés tényén és időpontján kívül semmiféle keletkezési adat nem áll rendelkezésünkre, tehát keltezésük gyakorlati kényszerűség következménye is (l. még erről 57. sz. jegyz., →333).

Petőfi a versek az Ath-ban közölt szövegén később, feltehetőleg a *Versek* I. kötetének sajtó alá rendezése során, simítgatott (l.: Szövegváltozatok; legjelentősebb a „Fúriái” szónak „Skorpiói”-ra javítása), a végleges szöveg tehát a *Versek* I. kötetének megjelenése előtt (feltehetőleg 1844-ben) alakult ki.

Petőfi verse egy már jóformán kiélt költészeti sablon kereteit feszegeti: felvilágosodás- és reformkori bordaltermésünk egész kiterjedt családjával mutat eszmei-hangulati rokonságot. Csak példaként említjük meg Kazinczy „Bor mellett”-jét; ennek szövegszerű hatását Rexa Dezső talán nem egészen alaptalanul tételezi fel („Petőfi »Borozó«-ja és Kazinczy „Bor mellett»-je”, lTK 1937. 18—22), vö. pl. a következő párhuzamokat: Kazinczy: „Fogy az élet” — Petőfi: „Vigan illan életem”; Kazinczy: „Ha iszom, kacaghatok”

Petőfi: „Sors, hatalmad nevetem” stb. (l. Kazinczy verseinek Abafi-féle jegyzetes kiadását, Bp. é. n. I. 6. jegyzetek: 177—178).

Fogadtatás

Feljebb említettük Orlay emlékezését Petőfinek *A borozó* közlésére vonatkozó megjegyzéséről, Bajzát illető elismerő szavairól; ugyancsak Orlay írja, hogy Petőfi iskolatársai, amikor az Ath-ban *A borozó* című verse megjelent „néma csodálattal tekintettek utána”, alább pedig, Tarczy Lajos buzdításai ról szólva, ezt mondja: „Midőn Petőfi *A borozó* című verse 1842-ik év tavaszán az Athenaeumban megjelent, Zádor (akkor még Stettner) [György] akadémiai tag és jogtanár figyelmét is magára vonta, s mivel én Zádor házához gyakran jártam, általam izente neki [ti. Petőfinek — A szerk.], hogy bordalaiban mire legyen figyelmes.” (OrlAd 342, ill. 344.) — Jókai korai emlékezéseiben így idézi fel „az első nyomtatott vers”, Petőfi *A borozó* költeménye megjelenésének hatását az addig lenézett pápai Képzőtársaság életében: „ki lett viva nem sokára a társulat becsülete. Minden megelőző hír nélkül, senkitől elő nem segítve, nem híresztelve, egyszerre, mint az üstökös, megjelenik az Athenaeum hasábjain egy vers *Petrovics Sándor* aláírással [. . .] Ez korszakot képzett társulatunkban [. . .] suttozták mindenfelé s kezdtek ránk valamit tartani. — Most már te se nyugodjál addig, szólt hozzám Petőfi, büszke öntudattal, míg tőled is meg nem jelenik valami.” (Jókai: TÉ I. 11—14.) — Maga Petőfi is említette *A borozó* megjelenését még Páparól, 1842. júl. 7-én, Szeberényi Lajosnak írt levelében: *Nekem a Athenaeumban jött ki egy versem (Nem tudom, olvastad-e? saját nevem alatt)* (VI. VII. 13). 1843. márc. 5-én Kecskemétről írt soraiban pedig ezt kérdezt tőle: *Tehát kitaláltad volna a „borozó” szerzőjét, ha Petrovics alatta nem volna is?* (l. uo. 16), tehát Szeberényi valami hasonlót írhatott neki legutóbb, még Pápan kézbesített válaszában (vö. uo. 277—278). Orlay említi, hogy Petőfi 1842 kora őszén Dunavescén közösen tett látogatásuk alkalmával szüleinek is örömmel újságolta első verse megjelenését (l. 70. sz. jegyz., →361).

Szeberényi később, viszonyuk megromlása után, a *Versek* I. kötetéről írt elfogult kritikájában annak bizonyítékául hozza fel *A borozó*-t, hogy Petőfi nek nem volt oka neheztelni a Tavasz szerkesztőire, amiért egykori iskolai gyakorlatait később felvett neve alatt közölték: azon gyűjteményben [ti. a *Versek* I. kötetében — A szerk.] kiadott több munkái szinte úgy iskolai gyakorlatok, minthogy még tanuló korában közöltettek a lapokban, p. o. „a borozó” (SzehHirn 1845. febr. 28.: 67.)

Magyarázat

20 *jégöledbe*: Horváth János (34. lapalji jegyzetben) Csokonai „Még egyszer Lillához” c. versének hasonló kifejezésére („az halál jégsátorába”) utal. Vö. még Petőfi elvesztett 1841. évi versének címével: *A jégkebel*, (Bev., →143) valamint a pápai képzőtársasági pályázaton dicséretben részesített *Vándor dalok* (→45. sz.) „jégsír” kifejezésével.

Szövegváltozatok

- 2 ÖK2b—3 Vigan
- 4 Ath hatalmad'
- 5 Ath ámultok,
- 6 Ath istene [kp. n.]
- 8 Ath mindene?
- 10 Ath E' □ □ világ,
- 12 Ath *Fúridi* szaggaták.

16 Ath ÖK₃ lányok,
18 Ath jő,
19 Ath dőlők

61. SZÍN ÉS VAIÓ

Kéziratok

K₁ A versnek a pápai Képzőtársaság pályázatára (l. alább) benyújtott kéziratát Eötvös Lajos említi Petőfi Sándor pápai élete c. cikkében (FővL, 1870. nov. 25.: 1167); szerinte Orlay kézírásával készült (a pályázat titkos, jellegés voltára való tekintettel a műveket idegen kéz írásával kellett beadni), rajta Petőfi sk. elismervényével: *Fölvettem ezen rongyokért két aranyat Horváth Ignác pénztárnok úrtól. Petrovics m. k.* A kéziratnak később nyoma veszett (betűhív szövegét sem ismerjük), utoljára Ferenczi tudósít meglétéről (FPF, l. 253, vö. még VP VII. 656—657).

K₂ Pápai Érdemkönyv 188—191, *Petrovics Sándor* aláírással. A szerző nevét idegen kéz később áthúzta és Homonnai-t írt föléje. Ez utóbbi kivételével autográf tintaírás. (Az Érdemkönyvre és az aláírás módosítására nézve l. 48. sz. jegyz., →307—308.)

Megjelenés

Tavaszi 57—60, a K₂-ből átvett Homonnai. névaláírással. (A zsebkönyvre nézve l. id. jegyz., →309.) — Kötetben először: PVM III. 218—222, (1842.) évszámmal, (Pápa.) helymegjelöléssel, ill. DK 1874. 704—705.

Kélelkezés

Orlay emlékezése szerint a vers forrása Petőfinek egy pápai vonzalma, majd kiábrándulása volt: nagyon megtetszett neki a Komáromy—Szákffy-féle, Pápan vendégszereplő győri színtársulat egyik színésznője, Szathmáry Dánielné Farkas Lujza (Orlay „Sz. színésznő” néven emlegeti); diákos rajongásában megkérte iskolatársát, Kozma Sándort, hogy a Regélő részére küldendő színbírálatába a színésznőt méltató részt ő írhasssa. Ez meg is történt. (A Regélő Pesti Divatlap 1842. jún. 12-i színikritikájából — 47. sz. 372 —, melyben csakugyan van néhány, a színésznő játékát melegen méltató mondat, tudjuk meg, hogy Sz. színésznő Szathmáryné volt; róla l. alább: Magyarzatok. Vö. még VP V. 184, 260.) Petőfi később arra kérte Kozmát, aki nővére, Bocsor István kollégiumi igazgató felesége révén személyesen ismerte Szathmárynéét, hogy mutassa őt is be neki. Kozma magával vitte a színésznő szálláshelyére, a Griff vendéglőbe, amelynek a folyosóján a színésznőt éppen akkor pillantották meg, amikor egyik társnéjával „meglehetősen állt alsóruhában” egy darab vajaskenyér miatt csúnyán civakodott. Majd egy másik kiábrándító jelenetnek voltak ugyanabban az épületben tanúi; ennek egyik résztvevője maga Komáromi, a társaság igazgatója volt. Hazafelé menet pedig Petőfi véletlenül értesült Szathmárynének egy bizonyos N. bérlővel folytatott viszonyáról is; „leverten lépett be kis szobánkba írja Orlay — s még aznap megírta a *Szín és való* költeményét” (Orlay 345—346.)

Orlay előadásában semmi okunk sincs kételkedni, s bár Petőfi némi költői szabadsággal dolgozta fel kiábrándító élményét, az egyezések nyilvánvalóak.

Petőfi a verset benyújtotta a Képzőtársaság 1841/1842. évi pályázatára, mint balladát. A pályázat kiírásáról, feltételeiről l. 53. sz. jegyz. (→323).

A költemény keletkezési ideje a fentiek, ill. a képzőtársasági pályaművek benyújtási határideje (jún. 15.) alapján elég pontosan meghatározható. Feljebb említettük azt a színtárcát, amelynek Szathmárynéra vonatkozó részletét — Orlay emlékezése szerint — maga Petőfi írta. Ha ezeket a sorokat csakugyan a költő fogalmazta, akkor a *Szín és való*-ban megverselt kijózanító epizódnak később kellett történnie. A tárca keltezetlen, de megállapítható belőle, hogy május utolsó napjaiban, 25-e után készült; Petőfi versét tehát június első felére datálhatjuk. De még ha nem is a költőtől valók a Szathmáryné dicsérő mondatok, a *Szín és való* akkor sem készülhetett május közepe előtt, mert Komáromy Sámuel — Szákffy József „Győrott biztosított” társulata a cikk szerint április végén kezdte meg pápai vendégszereplését, Petőfinak pedig az Orlay által előadott eset előtt legalább kétszer-háromszor látnia kellett a színész nő jatekát.

Fogadtatás

A pályázatra beadott ballada a jún. 15-i határidőig beérkezett művek jegyzőkönyvi felsorolásában mint 2. sz. ballada szerepel (l. 53. sz. jegyz., →323) ezzel a jellegével: „Az arany világnak rózsaberkéből sivatag vadon kel. Berzsenyi.” Ezt Petőfi Berzsenyi Dániel „Barátimhoz” c. verse 5. strófájából vette: „Álmaim tűnnek, leesik szememről | A csalárd fátyol, s az aranyvilágnak | Rózsaberkéből sivatag vadon kél | Zordon időkkel.” (B. „Versei” Kiad. Helmeucz. 2. bőv. kiad. Pest 1816. 100; de forrása lehetett „Berzsenyi összes művei”-nek Döbrentei-féle kiadása vagy a Toldy-szerkesztette „Handbuch” is; a két utóbbi kiadvány kimutathatóan megvolt a pápai Képzőtársaság egykori könyvtárában, l. Rexa 176.)

Petőfi a verssel elnyerte a balladára kítűzött 2 arany jutalmat. A Képzőtársaság nyárhó (júl.) 24-i üléséről készült egykorú feljegyzés így számol be erről: „Előterjeszté tek. Elnök úr, hogy a jutalmazandó ballada felől két bíráló u. m. tek. Kovács Pál és tiszt. Stettner Ignác urak véleménye nem egyezvén meg a balladákat nagy tiszt. Széki Béla tr. [tanár] úrnak adta által véleményadás végett. A tek. Elnök gondoskodását s a nagy tiszt. bír[áló] úr fáradozását köszönettel fogadta a társaság. Az eredmény az lett, hogy dr. Kovács úr ítélete és nagy tiszt. Széki Béla úr ezen feltételes véleménye után, »ha szabad a ballada kívánalmától, a mennyiben arra historiai elem is kívánatik, — eltérni«, a 'Szín és való' című románcot jutalmazta a társaság, a 'Leel' [Lehel] című balladát pedig dicséretre méltatá. A művek jeligés levél kéi felbontatván Petrovics Sándor 1⁸⁶ éves philosoph neve tünt elő, mint szerzőé, a ki műveit ezen ülésben fel is olvasá.” (Pápai Jegyzőkönyv 58—59.) A *Szín és való*-t tehát az a körülmény, hogy Petőfi nem történeti tárgyalt, hanem saját élményét dolgozta fel, majdnem elütötte a jutalmától. A „historiai elem” hiánya lehetett a magyarázata annak, hogy Turcsányi János győri tanár, akit Kovács Pál felkért a verses munkák elbírálására, a balladák közül a más pályázóktól benyújtott „a hős Horácot”, valamint „a hős vezér”-t emelte ki; Petőfi versét pedig meg sem említette (a Győrott, 1841 nyárhó = júl. 18-án kelt kézirat a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában, Pápán, az Akták II. kötetében található: Bírálatok B. 1° csomag 1. sz.).

A *Szín és való*-t Petőfi feltehetőleg rövidesen az eredmény kihirdetése után beírta az Érdemkönyvbe; a 2 arany jutalmat pedig a benyújtott vers kézirat hátlapjára írt elismervény ellenében vette fel (l. feljebb a K1-műl)

A díjnyertes verset az 1842. júl. 30-i évváró örömnépnep nyomtatott műsora szerint (Örömnépneprend. I. 53. sz. jegyz., →324) Kozma Sándor elszavalta; ő maga úgy emlékszik, hogy Petőfi balladája „tetszett leginkább” (K. S.: „A múltból”. Nemzet 1883. márc. 25., mell. 2).

A Tavasz -i -e jelű recenziése a *Szín és való*-t „Homonnaitól” a „jelesb” darabok közt említi (Hírnök [Pozsony] 1845. 9. sz. jan. 31.: 36).

Magyarázatok

A vers ünnepelt művész-nő-hőse a fentiek szerint Szathmáryné, teljes nevén Szathmáry Dánielné Farkas Lujza (1818—1893) volt. 1844-ben a Nemzeti Színház szerződtette. Mint az 1848 márciusi események lelkes és tevékeny részese, Petőfi *Nemzeti dal*-át is nagy hatással szavalta. Szathmáry Dániel a szabadságharcban elesett, s özvegye Laczkóczy Ferdinánd színgazdátóhoz (I. MSzinmLex III. 75) ment feleségül. 1857-től újra a Nemzeti Színház tagja lett s 1891-ig, különösen a komikus szerepkörben, sok emlékezetes alakítást nyújtott. (I. uo. IV. 176—177; e cikknek a művész-nő második házasságára vonatkozó adata téves: Laczkóczy Lajos a korábbi Lendvay Mártonné sz. Hivatal Anikót vette feleségül. A Nemzeti Színház 1851-re kiadott zsebkönyvének színész-névsorában Laczkóczy Farkas Lujza és Laczkóczy Anna neve egymás alatt olvasható. A név hasonlóság téveszthette meg a Pallas Lexikon Szathmáry [!]—Laczkóczy Lujza címszavának íróját is, aki szerint A művész-nő első férje — 1834-ig — Laczkóczy Nándor volt.) Szathmáryné arcképét az 1845-re kiadott „Nemzeti Színházi Zsebkönyv” közölte (Pest, 1844., a kötet élén).

57 *Ti ablakai fölött*: E sorban az ablakai *i*-je j hangértékű (tehát nincs fölös szótagl).

58 *örkárpitók*: ti. az ablakokat — a belátástól — óvó, őrző függönyök

Szövegváltozatok

Alapszöveg: Kz. — A Tavasz-ban közölt szöveget nem tekintjük hiteles változatnak, mert közzététele Petőfi közreműködése nélkül történt (I. 48. sz. jegyz., →310).

C: K [Alcím:] [Jutalmazott ballada.] [Ezt a főszövegből elhagytuk, mert nem tartozik szorosan a vershez; mintegy az Érdemkönyvből frás indokolása.]

41 K szelid [jav. ebből: *dicső*]

62. LEHEL (A kürtkebelbe fú Lehel .)

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 192—194. *Petrovics Sándor* aláírással. Ezt idegen kéz áthúzta és föléje írta: Homonnai. (Az Érdemkönyvre és az aláírás megváltoztatására nézve I. 48. sz. jegyz., →307—308.)

Megjelenés

Tavasz 222—224. *Petőfi Sándor*. aláírással. (A zsebkönyvről I. id. jegyz., →309.) — Petőfi-kötetben először: PVM III. 232—235. (1842.) évszámmal, (Pápa.) helymegjelöléssel; ill. DK 1874. 709.

Keletkezés

A vers a feljebb közölt másik *Lehel*-feldolgozás (*Mennydörg az óriás kürt*, kezd., →44. sz.) újabb változata: Petőfi a korábbi, terjengős, retorikus szöveget a ballada műfaji eszményéhez közelítve megrovírdította, dallamosabb versformát választott; a cselekményen azonban semmit sem változtatott, sőt a korábbi szöveg több részletét is — csekély eltérésekkel — beépítette az új változatba. Tudatos módosításnak látszik viszont Konrád nevének elhagyása. (Mindezekre nézve l. a korábbi változat jegyzetét, →44. sz. 296; uo. ismertettük a Lél-kürtmonda forrásait és utaltunk a Petőfi előtti szépirodalmi feldolgozásokra.)

Éz a *Lehel*-változat a Pápai Képzőtársaságnak 1841. dec. 1-én — a többi közt balladára — kitűzött pályázatára készült (erről l. 53. sz. jegyz., →323). A Képzőtársaság jegyzőkönyvének 1842 nyárelő (jún.) 15-i feljegyzése szerint (az eredeti jún. 1-i határidőt ugyanis később jún. 15-re módosították) a beérkezett balladák sorában a 3. számú darab volt a „Leel”, a következő jellegével: „Das Horu verkündet Sturm. Uland[!].” (Pápai Jegyzőkönyv 56.) A jelige Uhland „Graf Eberhard der Rauschebart” c. ciklusának 2. sz., „Die drei Könige zu Heimsen” c. darabja 4. versszakából való. Mivel ez a költemény a Tarczy-szerkesztette német irodalmi olvasókönyvben, Petőfi pápai műfordításai főforrásában („Gyöngyök a német költészetből.” 1—2. rész. Pápa 1839, 1841, l. 49. sz. jegyz., →314) nincs közölve, a költő a mottót valószínűleg Uhland verseinek valamelyik önálló kiadásából vette. (1834-ben jelent meg a nyolcadik, s valamennyi tartalmazta az 1815-ben keletkezett verset, l. Uhland műveinek Ludwig Fränkel-féle jegyzetes kiadását, Leipzig—Wien [1893] l. 530.) Éz az adat alátámasztja Kozma Sándor Petőfiről szóló emlékezését, melyben Uhlandot mint az akkori pápai diákságnak Schiller és Matthisson mellett legnépszerűbb német költőjét említi (l. K. S.: „A múltból.” Nemzet 1883. márc. 25. [2.])

A *Lehel*-nek a balladapályázatra beadott változata feltevéssünk szerint a végső beadási határidőt megelőző 4—6 hét folyamán, tehát május eleje—június közepe között készülhetett a feltehetőleg még 1841-ben írt korábbi változathoz (l. annak jegyzetét, →44. sz. 297), előbb aligha, mert a költő máj. 5-ig, Bajzának írt levele keltéig az Ath-nak szánt versküldeményen dolgozott (l. 57. ill. 60. sz. jegyz., →333, 337), azt megelőzőleg, ápr. első felében pedig 20-án bíralt 4 versével lehetett elfoglalva (l. 32. sz. jegyz., →274)

Imre Lajos Schiller balladáinak hatását látja a *Lehel* pápai átdolgozásában ennek versformája (négyes, ill. harmadfeles jambusok) és rímképlete (AAB CCB) majdnem azonos a „Ring des Polykrates” c. balladáéval (l. l.: „Petőfi *Lehel*-variánsai.” Jász-kunság 1960. 4. sz. 176—177); tény, hogy Tarczy Lajos feljebb említett német olvasókönyvének 1. füzeté Schiller-válogatást is tartalmaz (bár ebben az említett ballada nem szerepel); továbbá, hogy Petőfi Pápán lefordította Schiller „Der Jüngling am Bache” c. versét is, feltehetőleg egy önálló Schiller-kiadásból (erről s általában a Schiller-hatás kérdéséről l. 51. sz. jegyz., →318).

Fogadtatás

A vers a Pápai Képzőtársaság 1841/1842. évi balladapályázatán dicséretet nyert (l. az ugyanakkor jutalmazott *Szín és való* jegyzetét, →61. sz. 340), s mint ilyen, Kís János előadásában a Társaság júl. 30-i örömmünnepeinek nyomtatott programjába iktatták; a dicséretet nyert művek azonban, úgy látszik, végül is kimaradtak a műsorból (l. 53. sz. jegyz., →324—325).

A Tavasz -i -e jelű bírálója a verset „a jelesbek” között említi (Hirn 1845. 9. sz. jan. 31.: 36).

Magyarázat

18 *gabna*: a gabona szó tájnyelvi változata.

Szövegváltozatok

C: A K-ban (Dicséretet nyert ballada.) alcímmel.

1 K Lehel [jav. ebből: lehel] — A Pápai Jegyzőkönyv a pályamunkát két ízben is „Leel” címen említi (l. feljebb: Keletkezés)

6 Ma vesszöt tennénk a kéz szó után.

38 K illet [jav. ebből: illet]

63. TOLVAJ HUSZÁR

Kézirat

Pápai Érdemkönyv 174—175, *Petrovics Sándor első éves tanuló*. aláírással. Az eredeti aláírásból a vezetéknevet később idegen kéz Petőfi-re javította, majd alighanem ugyanaz a — de biztosan idegen — kéz az egész nevet áthúzta és Homonnai-t írt föléje. A versszöveg — az utólagos javításokkal együtt — és az eredeti aláírás Petőfi-autográf. (Az Érdemkönyvre és az aláírás módosítására nézve l. 48. sz. jegyz., → 307—308.)

Megjelenés

Tavasz 216—217, *Petőfi Sándor*. aláírással. (A zsebkönyvről l. id. jegyz., → 309.) — Petőfi-kötetben először: PVM III. 230—232, (1842.) évszámmal, (Pápa.) helymegjelöléssel, ill. DK 1874. 708.

Keletkezés

A Pápai Képzőtársaság 1842 nyárelő (jún.) 5-i XXXVII. ülésének jegyzőkönyve szerint „Munkát olvastak a.) Petrovics [!] Sándor Jolanta c: balladát és a stolvaj huszárok[!] c: romancot bírálta Toth István. Az első javítás végett vissza adatott a másik érdemkönyvbe íratni határoztatott.” (Pápai Jegyzőkönyv 54.) Petőfi két versét bírálták tehát, melyeket előzőleg — a képzőtársasági szokás szerint — a szerző felolvasott. (A *Jolanta* c. elveszett versre nézve l. Bev., → 145.) Valószínű, hogy a szokásos eljárásnak megfelelően a költeményeket valamelyik korábbi ülésen kiadták bírálatra, de az erre vonatkozó feljegyzés a jegyzőkönyvből kimaradt. Tehát hogy Petőfi mikor nyújtotta be őket, pontosan nem tudjuk; ez lehetett pár nappal vagy akár 2—3 héttel előbb is. Mivel Petőfinek legutóbb ápr. 20-án bírálták 4 versét (l. 32. sz. jegyz., → 274), mindenesetre e dátum után, valószínűleg május folyamán adta be ezt a két újabbat. A jegyzőkönyv idézett bejegyzése szerint a bíráló a *Tolvaj huszár*-t az Érdemkönyvbe írásra méltónak ítélte: erre feltehetőleg mindjárt a bírálatot követő napokban, tehát még június első felében sor került. Petőfi utóbb — kétségkívül sajátkezűleg — javításokat hajtott végre a már beírt szövegen (l.: Szövegváltozatok; uo. próbálunk magyarázatot adni a jegyzőkönyvben olvasható cím, ill. az Érdemkönyvbe írt versszöveg címe közötti eltérésre). Hogy a költeménynek ez a végleges

formája mikor alakult ki, nehéz meghatározni. Önként adódnék a feltevés, hogy mindjárt azután, amikor a Képzőtársaságban foglalkozni kezdtek az Érdemkönyv sikerültebb darabjaiból szerkesztendő zsebkönyv gondolatával (először az 1842. jún. 15-i, majd júl. 6-i ülésükön hoztak erről határozatot, maga Petőfi is újságolta Szeberényinek júl. 7-én, hogy „a jövő évre” zsebkönyvet adnak ki, l. 48. sz. jegyz., →309); tehát július—augusztus folyamán írta volna át e versét, arra az esetre, ha azt is felveszik a Tavaszbába. Csakhogy az a bökkenő, hogy a *Tolvaj huszár* a zsebkönyvben az eredeti, javíthatlan szöveggel jelent meg; erre pedig nem könnyű magyarázatot találni, hiszen a Tavaszbájó alá rendezésének munkálatai — ismételt halasztás után 1844 második felére estek (l. az említett jegyzetet), Petőfi pedig 1843 április—májusában tartózkodott utoljára Pápan; hogyan kerülhetett hát a Tavaszbába a *Tolvaj huszár* eredeti szövege? Ennek kétféle magyarázata lehet elképzelhető, hogy a zsebkönyv nyomdai kéziratának összeállításánál a kijelölt versek eredeti, bírálatra benyújtott kéziratait használták fel, s hogy ilyenformán a *Tolvaj huszár* Tavaszbéli közlésének alapjául nem az Érdemkönyv, hanem a költőnek az az — elveszett — kézírata szolgált, amelyről a verset 1842. jún. 5-én felolvasták a dicséret bírálat után az Érdemkönyvbe bemásolta. (Mindenesetre egyszerűbb eljárás lehetett a meglévő kéziratokat felhasználni, mint az Érdemkönyvből a kijelölt darabokat kímásol[tat]ni.) Így aztán Petőfi utólagos (1842 július—augusztusi?) javításai a zsebkönyv szempontjából közömbösek voltak. De nem lehetetlen az sem, hogy a költő javításaira csak 1843 tavaszi pápai tartózkodása alatt került sor, a zsebkönyvbe kerülő versek kijelölését végző bizottság pedig már az év elején (jan. 22-én) előterjesztette javaslatát, mely — Petőfi más verseivel együtt a *Tolvaj huszár*-t is tartalmazta (l. 48. sz. jegyz., →309); lehet, hogy ekkor, vagy nem sokkal ezután, a kijelölt költeményeket ki is másolták a Tavaszbájó számára.

Mivel a fentiek szerint elképzelhető, hogy a Tavaszbában megjelent szöveg alapjául nem az Érdemkönyv, hanem az elveszett eredeti kézirat szolgált, ebben a kivételes esetben a szövegváltozatok közé a Tavaszbéi eltéréseit is felvettük. — A költemény keltének második, megkérdőjelezett adata a tisztázatlan háttérű átdolgozásra vonatkozik.

Korábbi huszár-témájú dalokra, mint a vers tárgyi előzményeire, esetleg ösztönzőire nézve l. Pándi adatait (80).

A két részből álló vers feltűnő tartalmi és szerkezeti rokonságot mutat Heine „Die Heimkehr” c., 1823—1824-ből való lírai ciklusa 81—82. sz. két, tartalmilag összefüggő darabjával (81. „An deine schneeweisse Schulter . . .” 82. „Es blasen die blauen Husaren . . .”); némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy Petőfi verse Heine ötletének (a huszárkor nemcsak a házakban, hanem a női szívekbe is beszállásolnak) szabad feldolgozása; az „Einquartierung” kettős jelentését a „lopás”-é váltja fel: a vers csattanója itt az, hogy a huszár nem valami házi ingóságot lopott el (amitől az anya tartott), hanem a leány szívét. A *Hazatérés* c. pápai műfordítás (→49. sz.) Heine szóban forgó ciklusának 8. sz. darabja, melynek eredeti szövegét Tarczy Lajos, a költő pápai tanára — a ciklus címével — felvette „Gyöngyök . . .” c. költőnémet irodalmi antológiájának 1839-ben Pápan kiadott 1. füzetébe (l. 49. sz. jegyz., →314). Ez a gyűjtemény a ciklus fent említett darabjait nem tartalmazta ugyan, de alig tehető föl, hogy Petőfi a nálunk is népszerű „Dalok könyvé”-t (Buch der Lieder), benne a szóban forgó ciklussal, már pápai tartózkodása előtt (és ennek folyamán is) ne lapozgatta volna.

A „szivlopás” régi magyar költészeti motívum, l. pl. a XIX. század elején is népszerű szerelmi dalt: „Ellopták szívemet, jól érzem . . .” (vö. még a versszak kezdőszóval: „Szerencsés és kedves tolvaj vagy . . .”), melyet

többek között Pálóczi Horváth Ádám is feljegyzett „Ötödfélszáz Énekek” c. dalgyűjteményébe (I. a kritikai kiadást, Bp. 1953. 193. sz., a jegyzetekben további előfordulási adatokkal). Egy magát H. Háni névvel jegyző költő a Homművész 1840. évf.-ában (II. 78. sz. szept. 27.: 627—628) „Szfvlopó”-nak nevezi azt a férfit, aki szerelmet ébresztett benne stb. Ugyanerre a motívumra épült a *Tolvaj huszár*-on kívül Petőfinek egy évvel későbbi *Lopott ló* c. verse is (→86. sz.), melynek csattanója így hangzik:

Hejh, csak egy szivet bírt
E kebel —
Azt is a kend lyánya
Lopta el.

Fogadtatás

Feljebb említettük, hogy a pápai Képzőtársaság 1842. jún. 5-i ülésén a vers első változatát Tóth István bírálata alapján (minden kritikai megjegyzés nélkül) Érdemkönyvbe írásra méltónak nyilvánították, ami aztán rövidesen meg is történt.

A verset a Tavasz-i-e jelű bírálója a *Hirmök* 1845. jan. 31-i 9. sz.-ában (36) a „jelesbek” közt emeli ki.

Magyarázat

12 *hosszuk újjaik*: régi szólás a tolvaj természet kifejezésére, vö. Dugonics: „Magyar példa beszédek.” Szeged 1820. II. 318: „Hosszú újjú.” (A „Tolvajok” c. fejezetben.)

Szövegváltozatok

Alapszöveg: a K végleges, javított változata. — Ezúttal kivételesen feltüntetjük a Tavasz-ban közölt szöveg eltéréseit is, mert nincs kizárva, hogy a közlés nem az Érdemkönyvből, hanem az elveszett eredeti kéziratból történt (l. feljebb: Keletkezés).

C: K [Alcím:] Románc. [Ezt mint műfaji megjelölést a főszövegből elhagytuk.]

K A jegyzőkönyv a verset „tolvaj huszárok” címen említi (l.: Keletkezés); ez lehet jegyzőkönyvi tévedés, de esetleg az eredeti cím is, melyet Petőfi, a bírálat után, önként változtatott volna meg; hiszen valóban több „tolvaj huszár”-ról van szó, bár a leány szívét csak az egyik „lopta el”

- 1 Tavasz dobog [kp. n.] uton,
- 2 Tavasz trombita,
- 3 Tavasz „Kvartélyt [kp. n.] kisbíró! Huszárok K huszarok [elírás]
- 4 Tavasz faluba.”
- 7 Tavasz vegyülve
- 10 K hiába<n> Tavasz hiában
- 11 Tavasz csinosak, —
- 12 Tavasz *ujjaik*.
- 13 K „Jól vigyázz <mindenre, lányom.>” [az áth. szavak f. i.:] leányom,< >édes, Tavasz „jól vigyázz *mindenre, lányom*, —
- 14 Tavasz anya, —
- 15 Tavasz Ne hogy K <házu~~nk~~tól> [a. i. a végleges lakunkból] szó] Tavasz *házu~~nk~~tól*
- 16 Tavasz Vélök elvándorolna " —

- 17 Tavasz sugára [kp. n.]
 19 Tavasz zeng [kp. n.]
 23 Tavasz szeméről [kp. n.]
 24 K Mély <fóhász> [az áth. szó f. í. a végleges „sohaj” szó] Tavasz Mély
fóhász
 25 Tavasz „Miért [kp. n.] leányom [kp. n.]
 26 K <Szólj, mi történt vajh’ veled?’> [a. í. a végleges sor] Tavasz Szólj mi
történt vajh’ veled?’
 27 K anyácskám, [jav. ebből: anyám] <ah>, [a vesszőt elfelejtette törölni]
 Tavasz „Jó anyácskám [kp. n.] meglopának [kp. n.]
 28 Tavasz Egy [kp. n.] szívemet.”

64. MI HASZNA, HOGY A CSOROSZLYA
 (Szántásvetés)

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83/8a, a *Népdalok* c. ciklus IV sz. darabjaként: Petőfi Bajza Józsefhez írt, Kecskemét, 1843. márc. 14-i keltezésű levelének a 83. sz. kézirat 7—8. fóliójára terjedő versmellékletén. Ennek tartalma a következő: 7a l.: *Az első dal*, 7b: *Népdalok* [Ciklus I—IV sorszámával, önálló verscímek nélkül; kezdősorok:] I. *Hortobágyi kocsmárosné*. II. *Jón az ősz, megy a gólya már* . . ., 8a: III. *Kakasszóra hajnal ébred* . . ., IV. *Mi haszna, hogy a csoroszlya* . . . *Pál-naphor*, 8b: *Vadonban*. Az utolsó vers alatt *Petőfi Sándor*. aláírás. A *Hortobágyi kocsmárosné* . . ., *Mi haszna, hogy a csoroszlya* . . . és a *Vadonban* szövege tintával át van húzva; Bajza éppen ezeket adta ki az Athenaeumban, tehát nyilván ő maga törölte őket közlés után. (A többi négyre, az Ath megszűnése vagy egyéb okok miatt már nem került sor.) A három, tintával áthúzott versen kívül egy: a *Pál-naphor* ceruzával van áthúzva, s mind a négy törölt szöveg fölé ugyancsak ceruzával a „Megjelent” szót írta valaki; *Az első dal* címe fölé pedig ezt: „(Szeberényinél is megvan.)” Ezek a ceruzás beavatkozások minden bizonnyal Gyulai Páltól származnak, aki a versmelléklet kiadatlan darabjait válogatta ki a Bajza-hagyatékából a Petőfi „Vegyes Művei” c. kiadvány számára, s ilyenformán az Ath-ban megjelenteken kívül az egykorú Petőfi-kötetben (*Versék* I. kötet, *Összes Költemények*-kiadások) közölt *Pálnaphor*-t is mellőzte.

Petőfi a levélszövegben címek említése nélkül utal az egyidejűleg küldött versekre (*Van szerencsém néhány dalt küldeni* . . .), de a levél és a versmellékletek összetartozását a papír minősége, formája, a tinta színe, a kézírás egyaránt bizonyítja. Az egész kézirat Petőfi-autográf. A verskéziratok, a levéllel együtt, özv. Bajza Józsefnétől vétel útján kerültek a Nemzeti Múzeumba (l. OSzK.—Kézirattár, Növ. Napló 1879/20).

Megjelenés

„Népbarát. Közhasznú naptár 1843-iki közönséges évre.” Pápan, é. n. Nyomatott a dunánt. főiskola betűivel. A 41. sztl. lapon, *Szántásvetés* címmel, névalírással. A naptár, amelynek ez 1840 óta már a negyedik füzeté volt (de „Népbarát” címet ezúttal először viselt), a főiskolai nyomda fennmaradt üzleti feljegyzései szerint 1842. júl. 15—31. között jelent meg 5000 példányban; a nyomdai munka megrendelése júl. 15-én történt. A naptárból csak a legutóbbi években került elő egy példány a pápai főiskolai nyomda egykorú irataival. (L. mindezekre nézve részletesebben: Kiss

József—Miklós Dezső: „Petőfi-versek a Népbarát című pápai naptárban. ItK 1970. 76—83.) Petőfi versének erről a közléséről korábban csak egyetlen egy közvetett adatunk volt (I. Szeberényi Lajos alább idézendő lapalji jegyzetét Fogadtatás c. fejezetünkben).

Ath 1843. I. 8. füz. máj. 1.: 383—384, a *Petőfi Sándor*. aláírású *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként (I. az I. sz. *Hortobágyi kocsmárosné* . . . jegyzetét, →74. sz. 367). Petőfi említett levelében azt kérte Bajzától, hogy a küldött verseket „szigorú vizsgálat után, ha lesz, melly világot látni érdemes”, az Ath-ban adja ki, s esetleg a Honderűnek is juttasson belőlük (I. VP VII. 19). Bajza legelőbb, még ápr. 1-én, a *Vadonban* címűt közölte; egy hónappal később a népdalok közül kettőt; a többi versek sem az Ath-ban, sem a Hínd-ben nem jelentek meg.

VI 23, a *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként. A ciklus többi darabjai: *II Járnak, kelnek sokan zöld erdőben . . .*, *III. Hortobágyi kocsmárosné*

ÖK1 117—118; ÖK2ab—3 I. 161—162.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek közt, az ÖK1—3-ban (Pápa.) helynévmegjelöléssel.

Egyk. uk.: *Hírnök* 1845 (Szeberényi Lajosnak alább, a Fogadtatás c. fejezetben említendő bírálata keretében, *Népdal* címen).

Kelekezés

Mivel a „Népbarát” c. pápai naptár nyomdai munkáját a fenti adatok szerint 1842. júl. 15-én rendelték meg, a kéziratnak — Petőfi szóban forgó, valamint *Vendég* c. versével együtt — ebben az időpontban már szedésre kész állapotban kellett lennie. A füzet sajtó alá rendezését a Főiskolai Tanács jún. 9-i határozata értelmében Tarczy Lajos tanár végezte (vö. Kiss József

Miklós Dezső i. t. 77—78); nyilvánvaló tehát, hogy ő, Petőfi őszinte jóakarója és pártfogója, iktatta a kiadványba a költő két dalát. A szóban forgó vers legkorábbi, *Szántásvetés* c. változata ezek szerint június másodikik vagy július első felében került Tarczy kezébe. De hogy éppen ekkor készült-e vagy több-kevesebb idővel előbb, arra határozott választ nem adhatunk. Petőfi, mint, feljebb láttuk, a *Versek* 1-ben közölt változatot az 1842. évi költemények közé sorolta, az *Összes Költemények*-ben pedig Pápa keletkezéssel látta el, tehát mindenesetre 1842 első félévi keletkezésűnek kell tekintenünk. Megírását nyilvánves tennénk a tavaszi hónapokra is: ugyanis megfigyelhető és sok esetben kronológiailag igazolható, hogy népdalainak kezdőképeit Petőfi — legalább is e korai, 1842—1843. évi népdalcsoportban — közvetlen szemléletből meríti, tehát éppen az „adott” évszaktól veszi (pl. az *Érik a gabona* . . .

1843 júliusában, a *Szikos a hó, szalad a szán* . . . 1843 decemberében készült, l. 96. és 110. sz. jegyz., →438, 480); ezúttal tehát a tavaszi szántás látványra indíthatta meg benne a dal gondolatsorát. De hasonló meggondolás alapján az is elképzelhető, hogy a költő egy korábbi, 1841 őszi dalát írta át 1842 első felében (sok más korábbi kísérletét átdolgozta Pápan, l. 54. sz. jegyz., →326), esetleg éppen a Népbarát számára. Ezért — feltételesen — a legkézzelfoghatóbb terminust, a naptár sajtó alá rendezésének fent megjelölt időszakát tekintjük a legkorábbi ismert változat keletkezési idejének. Nemileg alátámasztja ezt az a körülmény is, hogy a képztársasági pályázatok beadásának végső határideje jún. 15-e volt (l. 53. sz. jegyz., →323), valószínű, hogy az ezt megelőző hetekben Petőfi pályamunkái előkészítésével volt elfoglalva (4 verssel vett részt a pályázaton, l. uo.), s erre az időszakra esett jún. 5-én bírált két munkájának beadása is (vö. 63. sz. jegyz., 343).

Petőfi később még igazított a dal szövegén. Az egyetlen kéziratot változa-

tot, amelyen az Ath és lényegében a gyűjteményes kiadások közlése is alapul. Kecskemétről, 1843. március 14-i levelében, más költeményekkel együtt küldte meg Bajzának, amelyek közt bizonyíthatóan 1842 végén ill. 1843 elején, tehát a pápai tartózkodást követő időben keletkezett versek is vannak (pl. a *Hortobágyi kocsmárosné*, *Vadonban, Pálnaphor*). A két szöveg közti eltérések magyarázata tehát az lehet, hogy a költő akkor, amikor az Athenaeumba szánt versküldeményét Kecskeméten összeállította, a *Szántásvetés*-en is simítgatott. (Erre utal a keltezés második adata.) A címet is ekkor hagyhatta el, mert a *Népdalok* c. ciklusba foglalt 4 versét, köztük a szóban forgót, önálló címek helyett római számokkal különböztette meg; a *Mi haszna, hogy a csoroszlya . . .* kezdetű, mint feljebb láttuk (Kézirat), a IV. számot kapta. Petőfi hasonlóan járt el később a *Versék* füzeteiben is, amikor *Népdalok*, *Néprománcok* c. ciklusokat alkotott (az előbbieket egyikébe került a fenti dal is), feltehetőleg abból a meggondolásból, hogy a valódi népdalnak sincsen címe. Az *Összes költemények*-ben a cikluscímeket és a sor számokat elhagyta, ehelyett egységesen a kezdősort tette meg címnek. Így maradt mindeddig rejtve a lappangó „Népbarát”-példányban a vers egykori önálló címe: a *Szántásvetés*. — A másik feltűnőbb szövegeltérés az 1. versszakban fordul elő: a *Szántásvetés* 4. sora helyett (*Kóróval lesz megint tele*) a későbbi forrásokban, tehát a végleges szövegben ez áll: *Csak kóróval keszen tele*. Úgy látszik, a „leszen” kedvéért változtatott a pápai szövegen: műnépdalról lévén szó, ideillőbbnek érezhette ezt a népies-régies igealakot. A többi eltérések (l. alább: Szövegváltozatok) inkább helyesírási-központozási jellegűek, részben talán csak szedési pontatlanság következményei.

Fogadtatás

Szeberényi Lajos Petőfit támadó, *Verssei* I. kötetéről írt kritikájában, annak szemléltetésére, hogy vannak Petőfinek olyan költeményei is, amelyek „egy szerűségök, derült vidorságok által . . . kedves élvezetet szereznek az olvasónak”, éppen a szóban forgó verset közli teljes egészében, *Népdal* címen (továbbá a *Megy a juhász számaron . . .* c. „néprománc”-ot); majd így folytatja: „E két igen-igen népszerű költeményben nincs káromkodás, ocsmány hasonlítás, póriasság és mégis mennyire népszerűek, mi kedvesek! Ha valamennyi műve ilyen volna, akkor nem kellett volna a fenebbi ocsmány ságokért [ti. a Szeberényi véleménye szerint költeménybe nem illő kifejezésekért. — A szerk.] fiatal szerzőnket megróvnom.” A szóban forgó vershez, csillag alatt, a következő lapalji jegyzetet fűzte: „Iratott P. [Petőfi] tanuló korában a pápai kalendarium számára 1842-ben.” (SzabHír 1845. febr. 28. 67.) NB. Szeberényi 1844/1845-ben Pápán jogot tanult (l. VP V. 197), onnan küldte bírálatát a Hírnökbe; Pápán kerülhetett a kezébe a naptár egy példánya.

Magyarázatok

C: és I. *csoroszlya*: az ekére az ekevas elé függőlegesen felszerelt éles v. (l. ÉrtSz)

5 *pillantatod*: pillantásod (régies szóval)

Szövegváltozatok

C: Népb *Szántásvetés*. K. *Népdalok*. [a ciklus címe] IV [sorsz.] Ath *Népdalok* [a ciklus címe] II. [sorsz.] VI *Népdalok* [a ciklus címe] I. [sorsz.]

1 Népb haszna [kp. n.]

2 Népb fölhasogatja; Ath felhasogatja,

- 3 Népb Ath Hogy ha Népb bele [kp. n.]
- 4 Népb Kóróval lesz megint tele.
- 5 Népb Hej kis leány [kp. n.]
- 6 Népb Ath szívembe hatott,
- 7 Népb S mint K Ath csoroszlya [kp. n.]
- 8 Népb keresztül hasogatta. K Ath keresztül hasogatta. ÖK2a, 3 keresztülhasogatta. ÖK2b keresztülhasogatta. [A kettős t sh.]
- 9 Népb hiában K hasogatta!
- 10 Népb K Ath rajta;
- 11 Népb belé
- 12 Népb K Ath Úgy

Fordítás

Kertbeny 27.

65. [JÜN AZ ŐSZ, MEGY A GÓLYA MÁR.]

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83/7b, Petőfi Bajza Józsefhez intézett, Kecskeméten, 1843. márc. 14-én kelt levelének versmellékletében, a *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként (l. 64. sz. jegyz., →346).

Megjelenés

PVM III. 238—239; a ciklus címe alatt (1843.) évszámmal, utána (Kecskemét.) helynévmegjelöléssel. (Ezek a vers beküldésének adatai, amelyek nem okvetlenül egyeznek a keletkezés dátumával, l. alább: Keletkezés.) — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 711.

Petőfi a fentiek szerint, más darabok kíséretében, Bajzának felajánlotta közlésre ezt a népdalát is, az Athenaeum szerkesztője azonban — a [*Kakas-szóra hajnal ébred* . . .] cíművel együtt (→66. sz.) — mellőzte, jöllehet a másik két népdalt: a *Hortobágyi kocsmárosné* . . . és *Mi haszna, hogy a csoroszlya* . . . címűt már 1843. máj. 1-én közzétette (l. 64. sz. jegyz., →347). Ennek oka a költőző gólya — hűtlenné vált szerető, ill. a kakas vagy fülemüle — párját kereső legény hasonlat erőltetett végigvitele lehetett, s az utóbbi dal esetében bizonyosan az is, hogy Bajza, egykorú szóval élve, túlságosan „aljas”-nak (közönségesnek, póriasnak) érezte; ő pedig éppen a népdal megnevesítését várta a költészettől: „Azt kívánám a népdalköltő művésztől — írta Toldynak 1828-ban —, hogy ne ő ereszkedjék le a néphez, hanem egy magasabb pontot találjon s oda emelje magához a népet.” („B. J. összegyűjtött munkái” 3. bőv. kiad. Bp. 1900. VI. 264.) Ez a mellőzés lehetett az oka, hogy a szóban forgó népdalciklus e két darabja Petőfi életében kiadatlan maradt.

Keletkezés

Petőfi e versének elküldése előtt legutóbb 1842 karácsonyán ajánlott feverseket az Ath-nak, Bajzával és Vörösmartyval való első személyes találkozására alkalmával; tudtunkkal sem ekkor átadott, sem ezt megelőzőleg az Ath szerkesztőségének elküldött versei közt nem volt egyetlen népdalkíséret sem (l. 68, 60. sz. jegyz., →353, 337). Ezúttal mindjárt egész ciklussal

jelentkezett, melynek négy darabja közül kettő: a *Hortobágyi kocsmárosné*. és a *Mi haszna, hogy a csoroszllya* . . . bizonyosan 1842-ből való: az előbbi október végén, az utóbbi pedig még Pápán, feltehetőleg a júl. 15-ét megelőző hetekben keletkezett (l. 74. és 64. sz. jegyzetet, →368 és 347). A másik kettőt, mint említettük, Bajza nem adta ki, s maga Petőfi is kihagyta kötetéből; egyedül a Bajza-hagyaték őrizte meg szövegüket, s az eddigi közlések a Bajzának írt levél dátumát vették alapul a keletkezés idejének megjelöléséhez. Pedig ezt — a lehetséges legkésőbbi — kelteztést semmilyen közelebbi adat vagy megfontolás nem támasztja alá, s mi szívesebben tesszük mindkettőt ugyancsak 1842 nyarára vagy koraőszére, nem elsősorban a szóban forgó dal kezdőképe alapján (bár szerintünk Petőfiről, aki a kezdőképet legrégibb fennmaradt kísérleteitől kezdve a műnépdal szerves részének s nem afféle henyé külsőségnek tekinti, alig tételezhető föl, hogy 1843 januárjában vagy februárjában *Jón az ősz, megy a gólya már* kezdősorú népdalt írt), inkább mindkét darabnak a *Mi haszna, hogy a csoroszllya* . . . cíművel való formai hasonlóságát és feldolgozásmódjuk rokonságát tekintve: a három népdalkíséret időbeli szomszédságára vall az a népköltészettől ellesett, de e korai próbálkozásokban még némileg erőszakoltan ható közös sajátosságuk, hogy a költő a természeti kezdőképpel jellemzi, ill. abból fejt ki saját érzelmi állapotát. Ezt a módszert későbbi népdalaiban (*Érik a gabona, A virágnak megtiltani nem lehet*. stb.) már sokkal természetesebb és egyénibb módon alkalmazza; e három darabban a kezdő metafora rafinált részletezésé egyaránt (talán legkevésbé még éppen a *Mi haszna, hogy a csoroszllya* címűben, melyet Bajza — a másik kettővel szemben — kiadásra méltatott) a népdal naivitásától idegen sajátosság. E megfontolások alapján, elismerve, hogy konkrét és pontos dátummegállapításra nem adnak módot, a két, Bajzától mellőzött dalt is a pápai terméshez számítjuk, utalva a két Orlay Petrics Soma emlékezésére, mely szerint az 1841/1842 pápai iskolaév befejezése után, 1842. augusztus végén – szeptember elején tett közös dereglyeutazásuk alkalmával Petőfi egy „jó dallos” parasztlány útítársukat „egy pár népdalára” tanította meg (l. OrlAd 349), amiből az következik, hogy Pápán több ilyen írt (feltehetőleg eredeti népdalok dallamára). Nem zárhatjuk azonban ki, hogy mindkettő valamivel később (pl. Mezőberényben, ahol a *Járnak, kelnek sokan zöld erdőben*. c. népies dalt írta s ahol Orlay szerint általában elég sokat verselt, l. az említett vers jegyzetét, 71. sz. 362–363) keletkezett; ezt jelzi a dátum előtti kérdőjel.

Magyarázatra vár még az a kérdés, hogy ha a fentiek szerint Petőfi négy darabból álló népdalciklusa 1842 őszén már együtt volt (a feltevésünkéből következően legkésőbbi népdal, a *Hortobágyi kocsmárosné* . . . 1842. október végén keletkezett, l. 74. sz. jegyz., →368), összeállításával és elküldésével miért késlekedett a költő több hónapig? Nem is akart egyelőre népdalokkal fellépni s éppen Bajza (vagy Vörösmarty) bátorította erre 1842 karácsonyan? Lehet, hogy elégedetlen volt kísérleteivel, Kecskeméten még csiszolgatott rajtuk (erre névbe persze semmilyen kézzelfogható adatunk sincs) s talán eredetileg még további darabokat is akart a ciklusba iktatni.

Szövegváltozatok

C: K *Népdalok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.]

19 K Hejh [másból javítva]

20 K Csak [a k betű másból javítva]

66. [KAKASSZÓRA HAJNAL ÉBRED ...]

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83/8a, Petőfi Bajza Józsefhez intézett, Kecskeméten, 1843. márc. 14-én kelt levelének versmellékletében, a *Népdalok* c. ciklus III sz. darabjaként (l. 64. sz. jegyz., →346).

Megjelenés

PVM III. 239—240; a ciklus címe alatt: (1843.) évszámmal, utána (Kecskemét.) helynévmegjelöléssel. (Ezek a vers beküldésének adatai, amelyek nem okvetlenül egyeznek a keletkezés dátumával, l. alább.) — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 711.

Bajza ezt és a [*Jön az ősz, megy a gólya már ...*] c. népdalt nem tette közzé az Athenaeumban, s talán emiatt hagyta ki köteteiből maga Petőfi is (l. 65. sz. jegyz., →349).

Keletkezés

A verset, az elküldés helyét és idejét alapul vevő hagyományos keltezés helyett, a Bajzának egyidejűleg elküldött *Jön az ősz, megy a gólya már* cíművel együtt — külső és belső érvek alapján — feltételesen Pápára, 1842 nyarára datáltuk, bár nem zártuk ki a későbbi (mezőberényi) keletkezés lehetőségét sem (l. id. jegyz., →350).

Magyarázat

8 *Untalan*: minduntalan

Szövegváltozatok

C: K *Népdalok*. [a ciklus címe] III. [sorsz.
10 K filemile [jav. ebből: fülemile] (Az ü-i hangváltásra nézve l. 80.
jegyz., →415).

67. A BUJDOSÓ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1842. II. 67. sz. dec. 4.: 532—534, *Petőfy Sándor*. aláírással. Innen, mint Petőfi elfelejtett (a gyűjteményes kötetekből kimaradt) versét, újra kiadta Péchy Imre: Reform 1874. jan. 2. (1—2). A verskéziratnak az Athenaeumhoz való eljuttatására nézve l. alább: Keletkezés. — Petőfi-kötetben először: DK 1874. 708, az 1842. évi „Ifjúkori kísérletek” között, helymegjelölés nélkül.

Keletkezés

A vers az 1841. máj. 8-i *Zivatar* (→31. sz. vers) átdolgozott változata. A két vers összefüggését már a — későbbben előkerült — korábbi változat közlője észrevette (l. VU 1880. okt. 24.: 709). A korábbi szöveg 1—4. és 6. strófája kisebb módosításokkal megmaradt, az 5. és 7-et Petőfi elhagyta s helyettük

három újat írt. Horváth (20—22) a két változat összevetéséből (és más ifjúkori átdolgozásokból) azt a tanulságot szűri le, hogy az újabb változatok „nem az élményi igazság irányában javítanak, s inkább a Kazinczy—Kölcssey-féle klasszikus egyenletlenség mű-ideálját tartják szem előtt”; *A bujdosó* esetében az eredeti változat csekély valóság-alapja (ti. „az ingadozó bátortalanság”) is elsikkad, ezzel szemben Petőfi helyreállítja „a lyrai anyag egyöntetűségét”, megmutatja, hogy „fiktív anyagból is tud következetes haladású, magában megállható egészét formálni”. Az átdolgozás másik, de mellékes indítéka gyanánt számításba veszi az „érettebb önérzet szépítő törekvését” is. Megjegyezzük, hogy a szőke fürtű leány (az ostffyasszonyfai Tóth Róza) iránti, a katonáskodás keserű viszontagságai közt melengetett vonalzó 1841 tavasza óta természetszerűleg veszített erejéből, s *A bujdosó*, ha még nem is teljes következetességgel, már a beletörődés hangulatában fogant. Vagyis az ösztönös műérzék ezúttal nem az élményi igazság ellenében avatkozott be, hanem azzal összhangban. Petőfi, amikor ezt a korábbi versét, más darabokkal együtt, régi kísérletei közül az Ath-ba szánt újabb küldeménybe kiszemelte, feltehetőleg nemcsak mint műalkotással volt vele elégedetlen, hanem azt is érezte, hogy a benne kifejezett lírai magatartás már a múlté, nem időszerű többé. Az átdolgozás ténye és iránya szerintünk éppen azt mutatja, hogy Petőfi kezében a készen kapott sablon (a „csónakos vers”) sem öncél, hanem a legszemélyesebb élmény kifejezésének eszköze, mely annak változásait követve más és más formát ölt.

Mivel az Ath 1842. dec. 4-i számában megjelent vers kéziratát Petőfi bizonyosan a *Hazámban* cíművel együtt, de még nem *A borozó*-t tartalmazó első küldeményben (*A borozó* még *Petrovics Sándor* aláírással jelent meg!), szeptember eleji pesti tartózkodása idején vagy szept. 10.—okt. 15. között Mezőberényből juttatta el Bajzához (l. 69. sz. jegyz., →356), *A bujdosó*-t vagy már készen hozta magával Pápáról vagy útközben, Dunavécserén, a *Hazámban*-nal körülbelül egy időben írta (azaz dolgozta át a *Zivatar*-ból). A verset a főszerzővegen e megfontolások alapján vagylagosan keletkeztik Pápai keletkezés esetén a képzőtársasági pályázat beadási határideje (jún. 15., l. 53. sz. jegyz., →323) utáni nyári időszak jöhet számításba. A korábban feltételezett 1842 okt. végéi dátumot, tekintettel az egyidejűleg elküldött *Hazámban* nov. 3-i megjelenésére, valószínűtlenül későinek tartjuk (l. 69. sz. jegyz., →358). A korrigált keltezésnek megfelelően *A bujdosó* az előző kiadáshoz képest időrendben előbbre kerül; ezt annak idején már Turóczi Trostler József is javasolta (l. TTJ: PÖM 188).

Fogadtatás

Petőfi *A bujdosó* c. versére is célzott Szeberényi Lajoshoz 1843. márc. 14-én írt levelében, amikor az Ath-ban Petőfi Sándor név alatt megjelent versét említette: *remélem, még könnyebben kitalálád, ki az a Petőfi Sándor, ugyan a Athenaeumban.* (VP VII. 16.) A levél keltének idejéig Bajza az alábbi verset közölte Petőfi név alatt: *Hazámban* (1842. nov. 3.), *A bujdosó* (dec. 4.), *A Dunán* (1843. jan. 30.) és *K . . . Vilmos bardtonhoz* (*Emlékesd. K . . . Vilmoshoz* címmel, febr. 28.).

A bujdosó — és rajta kívül még a *Víz és bor* — kimaradt a *Versek* I. kötetéből, pedig előzőleg folyóiratban megjelent. Valószínű, hogy a költő maga hagyta ki mint egy egészen korai kísérletének változatát; de nem lehetetlen az sem, hogy a Nemzeti Kör által kijelölt bírálók (Vörösmarty Mihály, Vachott Sándor, Szigligeti Ede) által „kivetett” mintegy 15 vers egyike volt (l. Petőfi levelét Tárkányi Bélához. 1844. ápr. 28., VP VII. 28—29; III Ferenczi Zoltán cikkét: „Versek” I. 1844. PetMúz 1893. I. sz. 10—11)

Magyarázat

19 szivemnek béke: értsd békéje („bék” a „béke” szó régies, nyelvújítási alakváltozata, l. NyUSz I. 22, 417).

I. még a korábbi változathoz fűzött magyarázatokat (→ 31. sz. jegyz., 272—273).

68. A DUNÁN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. I. 2. füz. febr. 1.: 94, *Petőfi Sándor*. aláírással. Petőfi 1842 karácsonyan Pesten járt és fél napot töltött „a régtől tisztelt, szeretett 2 férfi” Bajza és Vörösmarty társaságában (l. Szeberényi Lajosnak írt levelét, Kecskemét, 1843. márc. 5., VP VII. 16). Említi ezt a látogatást Gyulai (PSJK 26.), Orlay (OrlAd 352) és Szuper Károly is: „Petőfitől [...] most több vers jött ki a hírlapokban, a mióta személyesen volt Pesten és megkérte Vörösmartyt, hogy fordítson figyelmet verseire” (Szuper 20, Kecskemét, [1843.] febr. 2-i bejegyzés; NB. Szuper állítólagos naplőfeljegyzései megbízhatatlanok (l. erre nézve 77. sz. jegyz., →382), az itt idézett sorok folytatásaként is megjósolja, hogy Petőfiből „még nagy költő válhatik, ámbár ő csak színész óhajt lenni. Jókai pedig csak festész!” stb., ami nyilvánvalóan utólagos betoldás Jókai nyomán; de az a megjegyzése, hogy Petőfitől „most több vers jött ki a hírlapokban”, ha túlzott is, arra látszik mutatni, hogy hallott a néhány nappal előbb az Athenaeumban megjelent *A Dunán* közléséről). Bizonyosra vehető, hogy Petőfi nagynevű pártfogóihoz versekkel kopogtatott be: már Gyulai is említette ezt (i. h.), bár tévesen 1843-ra datálva („néhány költeményt vitt Bajzához, s magát meg sem nevezve, úgy adta át, mintha általa Petőfi küldötte volna, kit ő nem ismer.” stb.), s nyilván Gyulai nyomán Orlay: „Vörösmarty nál mint Pönögei Kis Pál mutatta be magát [...] s most mint Petőfi megbízottja állítólag ettől néhány költeményt hozott Vörösmartynak. De miután ez Petőfiről elismerőleg nyilatkozott, nem tiltakolta előtte tovább kilétét.” (OrlAd 352; a Pönögei Kis Pál névről s Orlay ezzel kapcsolatos téves közvetetéséről l. 91. sz. jegyz., →422—423). Kétségtelenül a magával vitt versek között kellett lennie *Az első szerep* (végleges címe: *Első szerepem*) címűnek, mert ezt 1842. nov.—dec. folyamán Székesfehérvárott írta, s Kecskemétről 1843. márc. 14-én Bajzának írt levelében (melyben karácsony óta először küldött újabb verseket, l. 64. sz. jegyz., →346) mint még kiadatlant említi (l. 77. sz. jegyz., →379); ezen kívül feltehetően a következő darabokat adta át személyesen: a szóban forgó, 1842. aug. végén írt *A Dunán* címűt (megj. 1843. febr. 1.), az 1842. szept.—okt. havi mezőberényi *Emlékezés. K . . . Vilmoshoz* címűt (későbbi címe: *K . . . Vilmos barátomhoz*; megj. márc. 1.), a *Könyeim*-et, melynek kézírata a Bajzahagyatékban az előbbinek töredékével egy és ugyanazon föllón maradt lenni (l. 72. sz. jegyz., →363), végül valószínűleg az *Ujság*-ot is, melyet a *Könyeim*-mel együtt ugyancsak mint kiadatlant említi a Bajzához intézett lenti kecskeméti levelében. Persze nem zárható ki, hogy az *Első szerepem*-en kívül említett darabok közül egyik-másikat esetleg még karácsonyi látogatásán előtte, a *Hazában* és *A bujdosó* címűekkel együtt juttatta el az Áth szerkesztőjéhez (l. 69. sz. jegyz., →356), de joggal tesszük föl, hogy a személynél találkozóra nagy ambícióval és tekintélyes számú verssel készült.

Vl 7; ÖK1 108; ÖK2ab—3 I. 149.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖKI—3-ban (Komárom.) helynévmegjelöléssel.

Egyk. uk.: Császár: IrÖr 1845. aug. 16.: 26; Toldy: MSzépírSz 1847. máj. 9.: 293, Dux Adolf fordításkötetének ismertetése keretében, a német szöveggel együtt.

Keletkezés

Mivel a vers az *Összes Köttemények* keletzése szerint 1842-ben Komáromban keletkezett, csak Petőfi és Orlay Petrics Soma 1842. augusztus végi komáromi látogatásával hozhatjuk kapcsolatba, mert Petőfi tudtunkkal ez évben máskor nem járt ott. Orlay erről így ír: „A tauév vége már küszöbön volt, s miután a vizsgákon is, úgy a hogy, átestünk, még egy összejevetelben búcsút vettünk legjobb barátainktól, s előre megállapított terv szerint július végén Komáromnak vettük útunkat, hol a pár nappal előbb hazament Jókait látogattuk meg, kinek derék, jószívű anyja szívesen fogadott bennünket s csak harmadnap bocsátott el házától.” (OrlAd 348.) A látogatás időpontjára Orlay nyilván rosszul emlékezett (s az ő nyomán teszi tévesen júliusra Csernáttoni Gyula, *PetMúz* 1888. 1. sz. 35, ill. augusztus elejére Havas, *HP* II. 461), mert Petőfiék vizsgái, mint 1842. júl. 7-i levelében Szeberényi nek írta, aug. 21-én végződtek (szóvá teszi ezt Baróti Lajos is, *BarHP* 11) A két barát komáromi tartózkodása tehát augusztus utolsó hetére eshetett Ugyanúgy tudja — Váli Ferenc elbeszéléséből — Kiss Gyula, aki azt is megírta, hogy Petőfi ott időzése alatt megnézte a várost, érdeklődött a vár iránt és sokat tartózkodott Jókaiék szigeti kertjében (ahol Jókai később „Hétköznapok” c. regényét írta); Kiss Gyula feltevése szerint itt, a komáromi Duna-szigeten keletkezett *A Dundán* c. vers. („Mikor a költő gyalog jár . . .” *Komáromi Lapok* 1908. ápr. 4.: 4—5.) Lehet, hogy így történt, de a Komáromba, tehát a Duna bal partjára igyekvő két barátnak egyébként is át kellett kelnie a folyón: „talán ez az átkelés adta a költőnek a hangulatot *A Dundán* c. költeményéhez” — jegyzi meg Ferenczi (FPÉ I. 258).

Szeberényi, Petőfi *Versei* 1. kötetéről írt bírálatában *A Dundán* c. versről szólva említi a Garay János szerkesztette „Kliegl-könyv” „egy igen hasonló” darabját, ti. az ő „Hajós dalok” c. ciklusa III. sz. dalát, e hozzátétéssel „de nem tudom, mi ismeretlen szerzőtől?”; azaz, burkolt formában, azzal vádolja Petőfit, hogy a költemény alapötletét tőle plagizálta. (SzebHírű 1845. febr. 28.: 67.) Szeberényi dalában („Kliegl-könyv.” Pest 1842. I. 215—216) csakugyan a „sajkától felszántott” víz és a szerelemtől „kettő metszett” szív közt von párhuzamot, s kifejezi a gyorsan kisimuló víztükör és a szív nehezen gyógyuló „sérvei” közötti ellentétet is. Petőfi Szeberényi nek 1842. júl. 7-én írt levelében említi, hogy ezt a zsebkönyvet s benne Szeberényi verseit még nem olvasta; feltehető, hogy augusztus végéig Pápan vagy másutt kezébe került, tehát hathatott is rá. Laban Ferdinánd azonban ugyanennek a versnek a forrását Lenau „Scheiden” c. költeménye egyik versszakában vélte föltalálni, mely így hangzik:

„Das Schiff bewegt mit seinem Reisedrange
Und stört empor die See aus glatter Ruh’;
Doch ist es fort, schliesst sich die Welle zu,
Gleichgültig wallt sie fort im alten Gange.”

(Laban Ferdinand: „A prosopopeia Lenaunál és befolyása Petőfire.” *Kolozsvár* 1882. 11. Az idézett strofát l. pl. „Lenaus Werke.” Herausgegeben von Carl Hepp. Kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe. Leipzig 1881)

Wien [é. n.] I. 53. Az itteni jegyzet szerint a költemény 1833-ban keletkezett.) Pándi Pál Laban F. véleményét fogadja el; *A Dunán*-nak Szeberényi versével való egyezéseit közös hatásnak tulajdonítja („Lenau und Petőfi.” Bemerkungen zu Textparallelen. Wien, 1966. 69—72). Orlay szerint Petőfi Pápán Lenaut — Heine mellett — „különösen kedvelte” (OrlAd 344).

Fogadtatás

Petőfi *A Dunán* c. versére is célzott 1843. márc. 14-én Szeberényihez intézett soraiban, amikor az Ath-ban Petőfi Sándor név alatt megjelent verseit említette (l. 67. sz. jegyz., →352).

Szeberényi, *Petőfi Versei* I. kötetének bírálatában, azután, hogy a költő *A Dunán* c. versével kapcsolatban plágiummal vádolta (l. feljebb a Keletkezés fejezetében), ezt jegyzi meg a versről: „És minthogy ez különben sem tartozik költők legjobb műveihez, ezt gyűjteményéből bizvást kihagyhatta volna.” (SzéHír 1845. febr. 28.: 67.) Császár Ferenc összefoglaló Petőfi-bírálatában viszont e bevezető mondat után közli a verset: „Avagy kit nem kap meg mindjárt a 7. laponi nyolc soros költemény?” majd így folytatja: „Milly gyöngéd e’ gondolat, milly egyszerűen kedves, milly eltalált hasonlítás! S ha a második szakban a seb nem ismételtetik, s a negyedik versből a tagadó »nem« kihagyatik, mi a gondolatot correctnességéből kivetközteti, ki tagadhatná meg a remekiséget e nyolc sornyi versecskétől?” (IróR 1845. aug. 16.: 26—27.)

Szövegváltozatok

Az Ath-ban a vers két négysoros szakaszból áll.

1 Ath kebled’

2 Ath fergeteg,

3 Ath hosszú,

4 Ath szenvedély;

5 Ath is [kp. n.] Ath ÖKzab—3 hajó,

6 Ath begyógyúl ÖK1 minden újra [sh.] Ath ÖK3 újra Ath jó;

7 Ath emberszív, Ath megreped,

8 Ath balzam, [nem sh., hanem régebben igen gyakori helyesírás — esetleg ejtési — változat (CzF pl. ebben az alakjában veszi fel a szót), mely akár Petőfőtől, akár az Athenaeum szedőjétől eredhet]

Fordítás

Dux 21, „Auf der Donau” címmel. Toldy Ferenc ezt a darabot mint a kevés jól sikerült fordítás egyikét említi, sőt teljes egészében közli is, az eredeti szöveggel párhuzamosan (MSzépírSz 1847. máj. 9.: 293).

69. HAZÁMBAN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1842. II. 54. sz. nov. 3.: 430, *Petőfi Sándor*. aláírással. — Petőfi első ízben 1842. máj. 5-i levelében küldött verseket Bajzának, az Ath szerkesztőjének; ezek közül *A borozó* máj. 22-én meg is jelent (l. 60. sz. jegyz., →336). Az Ath legközelebb (még 1842 folyamán) a szóban forgó *Hazámban*-t és *A bujdosó*-t közölte tőle (az utóbbit dec. 4-én), már a költő új és véglegessé

vált neve alatt; ezek tehát még nem lehettek a májusban elküldöttek között. (Már csak azért sem, mert a jószemű Bajza a *Hazámban* kiadásával bizonyára nem várt volna májustól novemberig.) Az a küldemény (kéziratok és esetleges kísérőlevel), amellyel ez a két vers Bajza kezébe került, azóta elkallódott; a Bajza-hagyaték Petőfitől származó darabjai között (I. OSZK, Kézirattár Fond VII. 83. sz.) nincs nyoma. Mivel a *Hazámban* keletkezését (legalább is ismert alakjában) a legvalószínűbben Petőffinek — Orlay kíséretében tett — 1842 aug. végi—szept. eleji dunavecsei látogatásával hozhatjuk kapcsolatba (l. alább), a versek Bajzához juttatására szeptember-október folyamán kerülhetett sor, mégpedig, a megjelenés időpontját (nov. 3.) tekintve, inkább az egyheti dunavecsei tartózkodás után, szeptember elején, Pesten (innen indult a két barát Mezőberénybe, l. 71. sz. jegyz., →362) vagy a következő hetekben Mezőberényből (postán, vagy esetleg egy Pestre utazó ismerős közvetítésével), és nem az október második felére eső Mezőberény—Debrecen—Hortobágy—Dunavecse—Pápa útvonal (l. 74. sz. jegyz., →368) valamelyik állomásáról. A küldeményben a *Hazámban* kézírata mellett ott lehetett *A bujdosó-é* (megj. dec. 4.), s esetleg az *Ujság-é* is (ezt Petőfi 1843. márc. 14-én Bajzának írt levelében említi a még ki nem adottak közt, l. 32. sz. jegyz., →580). Az augusztus végén írt *A Dúnán* — s úgy látszik, még a mezőberényi *Emlékezés. K. . . . Vilmoshoz* (későbbi címe: *K. . . . Vilmos barátomhoz*) c. verset (mindkettő az Ath 1843. évfolyamában jelent meg) az annak idején kiadatlanul maradt *Könyeim*-mel együtt, Petőfi feltehetőleg 1842 karácsonyan személyesen adta át Bajzának, más költemények kíséretében (l. 68. sz. jegyz., →353).

A vers alatt jelenik meg nyomtatásban először a költő új neve. A Petőfi név legkorábbi datált adata 1842. ápr. 12.; erről a napról keletkezett Petőfi Kolmár József emlékkönyvébe írt, *Magas trónján a sors ül* c. versét, melynek autográf kéziratán a Petrovics Sándor aláírás alatt már a Petőfi név is ott áll (l. 56. sz. jegyz., →330). Ez a párhuzamosság a Petőfi név újdonságának a jele, s talán annak is, hogy egyelőre csak írói nevének tekintti Sőt: három héttel később Bajzának még mindig Petrovics névvel küldött verseket (l. 60. sz. jegyz., →336). Ezek szerint valószínűleg 1842 áprilisából valók a Bárány Gusztáv „Literaturai zsengek 1840.” c. kéziratán fennmaradt autográf aláíráspróbák is: a három *Petrovics Sándor* aláírás mellett a két *Petőfy* [!] *Sándor* név (l. VP VII. 525, ill. 587—588).

A név eredete nem lehet kétséges: az idegen hangzású Petrovics név magyaros megfelelője. (A Petrovics név különféle helyesírási változatairól l. Törő Györgyi cikkét, ItK 1963. 5. sz. 598—599.). Hasonló kísérlet lehetett a Pehérváry Antaltól említett állítólagos Péterfi színésznev. (L. Ellenzék 1892. szept. 5.: 3.) Előfordul francia változatban is: Filsdepierre, Eugène Sue „Az ő és új világ” c. regénybevezetésének 1844-ben készített fordítása alatt (l. VP VI. 476). Hogy a Petőfi név — mint a Petrovics fordítása — a költőnek saját leleménye-e vagy ebben a formában találkozott vele valahol, nem tudjuk. Ezzel az utóbbi feltevessel kapcsolatban sok legendászerű emlékezés és találgatás látott napvilágot, pl. Ránzai H. Péter „Petőfi nevének feltüntése és eredete” c. cikkében — Veszprém 1942, klny. a Veszprémi Hírlapból — egy türjei (Zala m.) Petőfi-családot említ, melyről a költő Pápán hallhatott stb.; de e magyarázatok egyike sem meggyőző. Az azonban bizonyos, hogy a költő 1843 elejétől fogva már nemcsak mint írói, hanem mint családi nevet is ezt az új nevet használja; 1843. márc. 5-i, Szeberényinek írt soraitól kezdve leveleit is így írja alá. Kecskeméten (1843 első negyedében) már színészneve is Petőfi — a Székesfehérváron használt Borostyán helyett (l. 77. sz. jegyz., →381). Később tudvalevőleg apja és bátyja is ugyanezt a nevet vette föl.

VI 5—6; ÖK1 107—108; ÖK2ab—3 I. 147—148.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek élén, tehát a *Kisebb költemények* nyitódarabjaként. Az ÖK1—3-ban — kivételesen — helymegjelölés nélkül.

Keletkezés

A *Hazámban* keletkezési helye és ideje máig vitás kérdése a Petőfi-irodalomnak. Ennek főoka az, hogy a vers, egyfelől, konkrét tárgyi vonatkozásaival világosan a költő 1841 tavaszi, szűkebb hazájába való visszatéréséhez kapcsolódik, másfelől azonban 1841. évi lírai termésénél jóval érettebb, sőt kiemelkedik az 1842-ben írt versek közül is; egyébként pedig Petőfi 1842 második felében küldte meg az Athenaeumnak (l. feljebb: Megjelenés) s *Összes költeményei*-ben az 1842. évi versek közt helyezte el.

Ezt az ellentmondást csak azzal magyarázhatjuk, hogy a költő az 1841-ben írt eredeti szöveget (amelyet nem ismerünk) később javíttgatta, részben vagy egészen átdolgozta; így alakulhatott ki az Ath-ban megjelent változat (mely még mindig nem teljesen azonos a kötetkiadások végleges szövegével) liz volt a véleménye már Ferenczinek is (l. FPÉ I. 265).

A feltételezett korábbi változat keletkezési körülményei a következők: Petőfi 1841 tavaszán (pontosabban: áprilisában, l. 28. sz. jegyz., →265), harmadfél évi testi-lelki megpróbáltatásokkal a háta mögött, obsztjával a zsebében, a Pápan töltött kb. másfél hét után Pozsonyon és Pesten keresztül Dunavescére gyalogolt. Pár héttel előbb meghatott sorokra ihlette már a közel egy éve elhagyott, tágabb értelemben vett haza: Magyarország földjére való lépés élménye is (l. *A visszatért* c. verset, →24. sz.), most azonban szülőföldjére, a Duna—Tisza-közéire ért, ahol — mint a katonaelet sivárságából nosztalgikusán visszaemlékező *Honvagy* c. versében írta — *csókolva ölelkeznek Csepel mezőivel | Dunánk ezüst hullámai*. 1838 nyarán volt itt utoljára; azóta a szomorú emlékekkel terhes Selmec, a pesti statisztia nyomor s a rövid ostffyasszonyfai nyárra következő soproni katonának állás, majd a keserves áron szerzett szabadulás voltak életének fő állomásai. Valóban nem lehet csodálni, ha ezt az alig három esztendő, mely az aranykalászos rónától, jegenyesoroktól és a szülői háztól elszakította, most, a viszontlátás elragadtatott hangulatában „hosszú évsor”-nak érezte. A viszontlátás öröme olyan erővel, olyan őszinteséggel csendül ki a versnek főként első szakaszaiból, hogy közvetlen élményi fogantatásában nem kételkedhetünk. Az első változattal azonban, úgy látszik, elégedetlen volt, talán nem is fejezte be, egyébként ugyanis valószínűleg felvette volna első fennmaradt kéziratoss versgyűjteményébe, az 1841 nyarán összeírt *Lanc versei*-be (erről l. 6. sz. jegyz., →198). Lehet, hogy foglalkozott vele még május—június havi dunavecsei időzése során is (Páparól, 1842. júl. 7-én írja Szeberényinek, hogy ezt a két hónapot még otthon töltötte, l. VP VII. 12), esetleg ekkor, gabonaérés idején került a szövegbe az „arany kalással ékes” jelző (Havas, aki a vers esetleges átdolgozásával még nem számol, nyilván e meg gondolás alapján teszi a költemény keletkezését 1841 nyarára, l. HP II. 461; a fentiek szerinti tévesen).

Petőfi 1841 második felében, majd a pápai iskolaév folyamán, sok új költemény írása mellett, sorra előveszi régi kísérleteit is: javíttgatja, át- meg átdolgozza őket (l. 54. sz. jegyz., →326). Úgy látszik, átdolgozásokkal még a Pápa utáni hónapokban (sőt még Kecskeméten) is számolnunk kell: alig lehet véletlen, hogy az eredetileg 1841 tavaszáról datálható *Hazámban*-t az *A bujdosó* követi az Ath-ban (1842. dec. 4-én), mely az 1841. máj. 8-i keletkezésű dunavecsei *Zivatar* új változata (bár nincs kizárva, hogy még ez is Pápan készült, l. 67. sz. jegyz., →352), s hogy az 1841. máj. 16-án Vadason

írt *Ujság* is felbukkan a Bajzához 1842 második felében vagy végén eljuttatott versek közt (feltehető, hogy ez is átdolgozott formában, melyet azonban nem ismerünk, mert Bajza, valószínűleg Petőfi utólagos kérésére, mellőzte; a költő a pápai képzőtársulatban *Heliconi zarándok* címen nyújtotta be, ¹ Bev., →145). A pápai év utáni átdolgozásnak látszik a *Könyeim, Vadonban és Az első dal* is (→73, 76, 82. sz., I. a jegyzeteket).

Az egyébként eléggé megbízhatatlan emlékező iskolatárs, Roboz István egyik, hihetően hangzó adata szerint Nagy Sándor, ugyancsak pápai diák, egyszer, Orlay szobájában, Petőfi „versesfüzetét” lapozgatva nagyon dicsérte a szóban forgó verset, melyre a szokatlan *vándor darúid V betűje* kifejezés hívta fel a figyelmét. (Somogy [Kaposvár] 1906. szept. 30.: 1.) Ez az állítólagos versfüzet (l. erről Bev., →134) tartalmazhatta a *Hazámban* és más korábbi versek átdolgozásra váró szövegét.

Petőfi tehát, bizonyára *A borozó* s esetleg a pápai képzőtársasági pályázatra benyújtott darabok (l. 53. sz. jegyz., →323) sikerén felbátorodva, 1841. évi kísérleteiből néhányat (újra) kiválasztott, s kisebb-nagyobb átdolgozás után ezekkel is szerencsét próbált Bajzánál.

Hogy a *Hazámban* c. versnek az Ath-ban megjelent szövege közelebbről mikor keletkezett, nem könnyű meghatározni. A korábbi változat feltehetően lényegesen átalakult, valósággal újjászületett, hiszen mint említettük, az 1842. évi termés egyik legértettebb darabja vált belőle. „Első alkotása Petőfinek — írja Horváth János (37) —, melyben a nagy lírikus már felismerhető.” Illyés Gyula szerint pedig: „Költészetének ez a nyitánya, ez az első tág lélekzetvétele az újjvilágból, a népi és magyar levegőből” (Illyés 1963. 76) stb. Azért legszívesebben azt tesszük föl, hogy erre az átdolgozásra akkor került sor, amikor a szülőföld viszontlátásának élménye — bár lényegesen megváltozott körülmények között, de mégis több, mint egy esztendei távollét után — megismétlődött: az 1842. augusztus végi hazatérés alkalmával. Petőfi és Orlay, komáromi látogatásuk után (l. 68. sz. jegyz., →354), valószínűleg hajón Dunavecserre látogattak Petőfi szüleihez; egy hetet töltöttek itt (Orlay adata), számításunk szerint aug. 25. — szept. 5. között, majd víziúton Pestre, onnan pedig Mezőberénybe utaztak (l. 70. sz. jegyz., →360). A verset Baróti, részben a fenti megfontolások alapján, 1842. augusztus végéről, Dunavecseről keltezte (l. BarHP 11); ezt a dátumot látjuk mi is a legvalószínűbbnek, azzal a korrekcióval, hogy ez a dunavecsei tartózkodás szeptember elejére is áthúzódhatott.

Ferencki még későbbre keltezte a verset: szerinte a költő, aki 1842. október második felében tett nagy gyalogos körútja során (l. 74. sz. jegyz., →368) feltehetőleg Szabadszálláson is keresztülment, az egykori, több mint 4 éve nem látott lakóhelyet és szülői házat köszöntötte vele (l. FPÉ I. 263, a következő két lapon olvasható az említett, nyilván utólag beszűrt lapalji jegyzet a költemény valószínű átdolgozásáról, azzal a megjegyzéssel, hogy „A kérdés mindenestre vitás.”). Pedig „az ősi lak küszöbe” a versben csak emlékkép, sőt fikció (l. alább: Magyarázatok), a költemény egésze a hazai táj (szülőföld, alföld) üdvözlése; egyébként pedig — mint feljebb említettük az 1842. okt. második felére eső keltezés a vers nov. 3-i megjelenését tekintve valószínűtlenül késői.

Petőfi az Ath-ban megjelent szöveget később újra több helyen kiigazította; erre feltehetőleg a *Versek* I. kötetének sajtó alá rendezése során, 1844-ben Pesten került sor. Erre utal a keltezés második adata.

A hazától (otthontól) való elválás, ill. a keserű tapasztalatok utáni visszatérés témájának korábbi lírai feldolgozásairól, melyek esetleg szövegszerűen is hatottak Petőfi versére, l. Horváth János összeállítását (551).

Orlay emlékezése szerint a költő „az Athenaeumban már Petőfi névvel megjelent *Hazámban* c. költeményével Vörösmarty figyelmét is annyira magára vonta, hogy ez a később annyi dicsőséggel elárasztott Petőfi név alatt valami gyakorlottabb s ismertebb költő nevét hitte lappangani” (OrlAd 352). Vö. ezt a Szeberényinek, 1843. márc. 5-én írt levél e részletével: „Vörösmartyinak szembetűntek verseim s a mint Bajzától hallám, ő a Petőfi név alatt valami régibb író-t vélt rejtezni.” (VP VII. 16.) Petőfi verscímét nem említ, de újonnan választott költői nevét csak a *Hazámban* és *A bujdosó* alatt láthatta Vörösmarty az 1842 karácsonyi pesti tartózkodás időpontjáig; valószínűleg Petőfi levelén s e meg gondoláson alapul Orlay fenti emlékezése is. — Petőfi n Szeberényinek írt említett levélben céloz új neve alatt megjelent költeményeire, köztük a *Hazámban*-ra (l. 67. sz. jegyz., →352). Nádaskay Lajos a *Versék* 1. kötetének bírálatában azok között a versek között említi, melyekben Petőfinék sikerült érzelmeit általánosítania, idealizálnia, de ez esetben hozzát teszi: „bár nem egészen”. (Hond 1844. dec. 21.: 404.) Szeberényi, ugyancsak a *Versék* 1. kötetéről írva a „prózába belevágó” (azaz prózai, közönséges) kifejezések felsorolásában idézi a költemény egyik versszakát (l. alább a 17—20. sorhoz fűzött magyarázatot); Toldy Ferenc pedig azok közt a darabok közt emeli ki, amelyekben a fiú szerethetnek egyébként oly ritkán megszólaló érzése jut kifejezésre (BpHíradó 1845. márc. 4.). Zerffi Gusztáv Petőfi-ellenes cikksorozatában megállapítja, hogy „Forró hon-szerelem, minő minden igaz magyarban ég, szól e dalból — de Petőfi nem ébresztett figyelmet”; ez Zerffi rosszindulatú beállítása szerint csak akkor következett be, amikor a Pdl dolgozótársaként „az istenités magasztaló nstalara emeltetett”. (Hond 1846. II. 17. sz. okt. 27.: 323.) A Kiskövet c. kolozsvári lap a költő arckép-mellékletéhez (mely sehol sincs meg, talán meg sem jelent; vö. Várkonyi 22—23) adott kísérőszövegében Petőfit test-től-lelkéstől magyar költőnek nevezi s mintegy ennek igazolásul *Hazámban* c. versét is megemlíti (1846. 51. sz. dec. 20.: 406). A soproni képzőtársaságban 1848-ig többször szavalták ezt a költeményt (Bodolay 545).

Magyarázatok

C: A „hazán” itt Petőfi kétségkívül nem a politikai hazát, hanem a szülőföldet érti; ezt a vers tartalma s feljebb ismertetett keletkezési körülményei egyaránt igazolják. (Vö. még a Pozsonyban, tehát Magyarországon írt *Távolból* e sorával: *Szép hazámba ismerősök mennek.*)

1 *Avany kalásszal ékes rónaság*: Vö. az 1840(?) évi *Honvágy* (→19. sz. vers) *arany kalász* | *Hazája, boldog róna*, kifejezésével.

- 10 Amikor Petőfi 1838 augusztus végén elbúcsúzott szüleitől és Selmece indult, hogy beiratkozzék a liceumba, az „ősi hajlék” (értsd: az ősök hajléka, tehát szülői otthon; vö. a *Távolból* c. vers „őslakom” szavához fűzött magyarázattal, →90. sz. jegyz., 421), Petrovicsék szabadszállási háza már romokban hevert: az 1838. márc. 17—18-i jeges árvíz, a Duna nagy területen pusztító áradata Petrovics István lakóházát, kamráját és két istállóját is ledöntötte, s az egykorú bizonyítvány szerint „haszonvehetlenné tette” (L. Mezősi Károly: „Házát a Dunának habjai vitték el” — Az 1838. évi árvíz pusztítása Szabadszálláson. It 1962. 3—4. sz. 423—424.) Ez a költői kép tehát merő fikció. (Bajos volna föltenni, hogy Petőfi az „ősi ház”-on a dunavecsei otthonát értette; ide szülei 1840-ben költöztek, s a költő a katonaságtól való szabadulása után, 1841 tavaszán tar-

tózkodott itt először, l. 90. sz. jegyz., →421; innen 1841 nyarán távozott, tehát nem „hosszú évsorral”, hanem legfeljebb jó egy esztendővel a *Hazámban* feltételezett új változatának keletkezése előtt.) — E két sort vö. Vachott Sándor „Vándor dala” c. versének e strófájával: „Vedd, fogadd bucsúmat, | Kisded ősi lak, | Úgy akarja sorsom, | Árván hagyjalak.” (Emlény [zsebkönyv] 1842. 183.)

- 17—20 Szeberényi Petőfi prózaiságának példájaként egyebek mellett a *Hazámban* e versszakát idézi, a következő módon: „A nagy világ az életiskola; | *Verítékemből ott sok elfolya*, (jó, hogy nem mondja, hány itce?) | Mert olly göröngyös, olly kemény az út, | *Az ember annyi sivatagra jut*. Az itt kijelölt két sorról senki sem mondhatja, hogy azok versebe valók. Valami álmos elbeszélésben csak megállhatnak, de lyrai költeményben illy alacsonyan mászni nagy hiba.” (Székhír 1845. febr. 25., 16. sz. 64.)

Szövegváltozatok

Az Ath-ban minden versszak 1. sora bekezdve.

- 2 Ath *lengő*
 3 Ath *tündérvjátékokat*,
 4 Vi még? . . o Ath Oh *fiad!*
 5 Ath *a jegenyék*
 6 Ath *utolsó* [az ó sh.] ÖK2a pihenék. ÖK2b—3 pihenék [kp. n.]
 7 Ath *míg ált'* [a pont sh.]
 8 Ath *darúd v betűje szállt*.
 9 Ath *S midőn küszöbén*,
 10 Ath *Kezet szorítva, búcsút mondtam én*,
 13 Ath *hosszú*
 17 Ath *életiskola*,
 18 Ath *Holott könnyűimből sok*
 19 Ath *Mert olly rögs, mert olly kemény az út*,
 24 Ath *halált*.
 25 Ath *hosszú*
 26 Ath *Mellyektől e' szív*
 28 Ath *szét*.
 29 Ath *bölcsőd* [sh?]
 30 Ath *Az álom első mézét szítam én*, ÖK2b—3 izlelém;

70. FURCSA TÖRTÉNET

Kézirat: nincs

Megjelenés

VI 15—16; ÖK1 113—114; ÖK2ab—3 I. 155—156.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Duna Vecse.) helymegjelöléssel.

Kelekezés

Petőfi 1842-ben kétszer járt Dunavecse: első ízben augusztus végén szeptember elején, amikor a pápai iskolaév befejeztével, a Komáromban Jókaiéknál töltött néhány nap után (l. 68. sz. jegyz., →354) Pesten keresztül

Orlay Petrics Somával együtt utazott szüleihez; „Az öröm — írja Orlay mellyel szülei hitük szerint jó útra tért [azaz színész ábrándjaival felhagyott] fiukat fogadták, leírhatatlan volt, s Petőfi első magunkra maradásunk alkalomával e szavakat intézte hozzám: van-e a világon az én anyámnál jobb anya?” Orlay leírja a Petrovics-házaspár szegényes viszonyait, kétszoba-konyhás lakásukat, melynek utcára nyíló szobája „igen gyér” látogatottságú kocsmául szolgált; s a szomorú környezet ellenére is „csöndes örömben” töltött estéket, amikor Sándor pápai önképzőkori sikereiről, a „legtekintélyesebb szépirodalmi lapban” megjelent verséről [*A borozó*] beszéltek s a szülők arcára „a boldogság fénye ült” (OrlAd 348.) Egy hétig maradtak itt (ezt Orlay kétszer is megjegyzi), aztán vontatott dereglyén utaztak Pestre, onnan pedig Mezőberénybe indultak (l. 71. sz. jegyz., →362). Az ekkor Dunavecscén töltött egy hét aug. 25 — szept. 5. közé eshetett, ennél pontosabban meghatározni nem tudjuk. — A másik dunavecsei tartózkodásra október 25. tájt kerülhetett sor; a Mezőberényből távozni készülő Petőfi mint Orlay említi — „Pápára menetele előtt még szüleit is meg akarta látogatni” (OrlAd 351), tehát legkésőbb október közepe táján el kellett indulnia, hogy a debreceni kerülőt (l. 74. sz. jegyz., →368) és a szüleinél teendő újabb látogatást beszámítva az iskolaév kezdetéig (nov. 1.) elérje útjának végcélját. A Pápáról még Orlay odaérkezése előtt távozó Petőfi levelet hagyott hátra barátja számára, mely szerint elválásuk után „csakugyan fölkereste volt szüleit, kik avval biztatták, hogy ha az iskoláit folytatja, kétszék őt tehetségök megerőltetésével is havonként egy kis összeggel segíteni” (OrlAd uo., maga a levél nem maradt fenn). Hogy ez az újabb látogatás milyen tartalmú volt, bizonytalan; csak annyi a valószínű, hogy Petőfi okt. 25-re körül már tovább indult Pápára (l. 75. sz. jegyz., →374).

A *Furcsa történet* keletkezhetett akár az ekkori, akár a korábbi dunavecsei tartózkodás idején; folyóiratközlése nem volt, melynek alapján esetleg pontosabban keltezhetnénk. Hogy a főszövegben mégis a korábbi időpontot jelöltük meg, annak magyarázata az a meggondolás, hogy akkor bizonyosan egy teljes hetet töltött Dunavecscén s feltehetőleg ezalatt írta (ill. dolgozta át) *Hazámban* c. versét is (l. 69. sz. jegyz., →358); az október végi látogatás idején a továbbtanulás kérdése, sorsának további alakulása, színelési tervei foglalkoztatták, a humoros témájú *Furcsa történet* megírásához ez a lelkiállapot kevésbé lehetett alkalmas; feltehetőleg sietett is tovább Pápára.

A *Furcsa történet* forrását (mely lehetett megtörtént eset vagy afféle száj-vól-szájra járó parasztanekdota) nem ismerjük. Feltehető, hogy a nyersanyaghoz Petőfi a vers keletkezése helyén, Dunavecscén jutott hozzá.

Magyarázatok

- 1) 8 *míg másnak fúja kását* stb.: ti. míg más dolgával törődik, ő maga pórul ne járjon.
 10 *Az én öregem*: ez a kifejezés „az én öreg feleségem” jelentésben ma már szokatlan; elavult vagy népies szóhasználat.

Szövegváltozatok

Az ÖK₃-ban mindkét beszélő szavai egységesen kettős idézőjelek közé már vannak foglalva.

1 Vt magára.

4 ÖK_{2ab}—3 kertbe'

- 10 ÖK2b—3 tullepte . .
 12 V1 tudja' [pont n., sh.]
 15 ÖK2ab—3 soh'sem
 16 V1 mennyecske. [sh.]
 18 ÖK3 elmaradt [sh. ?]
 22 ÖK2ab—3 készült
 28 ÖK3 ilyen [sh.! akkor még az „ilyen” általános]

Fordítás

Vilney 90—91, Petőfi aláírással; Kertbeny 101—102.

71. JÁRNAK, KELNEK SOKAN ZÖLD ERDŐBEN

Kézirat: nincs.

Megjelenés

VI 24, a *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabja. (L. 64. sz. jegyz., → 347.)

ÖK1 118; ÖK2ab—3 I. 162—163.

Mindenütt az 1842. évi versek közt, az ÖK1—3-ban (Mezőberény.) keltezéssel.

Keletkezés

Petőfi két versét keltezi az *Összes Köttemények*-ben (az 1842. évi versek között) Mezőberényből: a szóban forgót és a *K . Vilmos barátomhoz* címűt. Ez évi mezőberényi tartózkodása az iskolai nagyszünet (szept.—okt.) idejére esett Orlay szülei, Petrich Sámuel csizmadiamester és Petrichné Salkovics Karolin (Petőfi apjának unokatestvére) laktak ott, s bizonyára szívesen látták vendégül a rokon Petrovics-gyereket. Petőfi már az iskolaév befejezte előtt szövegetni kezdte Orlayval a szüneti terveket; júl. 7-én írja Szeberényinek, hogy a szeptembert és októbert Békésben tölti (l. VP VII. 13). Előbb azonban Jókaiéknál tettek látogatást Komáromban (l. 68. sz. jegyz. → 354), majd Petőfi szüleit keresték fel Dunavescén (l. 70. sz. jegyz., → 360). Egy heti ott tartózkodás után visszatértek Pestre, s onnan egy ceglédi fuvaros szekerén indultak el Orlayékhoz. Cegléden és Szarvason át utazva „több nap” múlva érkeztek meg Mezőberénybe (OrlAd 348—349). Orlay előadásából ki lehet számítani, hogy a Pápától Berényig tartó, kitérőkkel megszakított út jó két hetet vett igénybe, tehát ha mindjárt az aug. 21-i utolsó vizsgák (ld. Petőfi említett júl. 7-i levelét Szeberényihez: *aug. 21-kén lesz examenünk vége*) után el is indultak, szept. 5—10. előtt nem érthették el útjuk végcélját. A hó közepén mindenesetre Mezőberényben voltak, mert Petőfi sajátkezü bejegyzése a berényi Kiskéri Mihály emlékkönyvében szept. 16-án kelt (l. VP V 100).

Orlay szerint Petőfi Mezőberényben több költeményt írt, sőt egy kis kötet kiadását is tervezték Petőfi verseivel és Orlay beszélyeivel, de tervük anyagi hiányában nem valósulhatott meg (l. OrlAd 350). Az említettekön kívül azonban csak *Könyeim* c. költeményét (átdolgozását?) datáljuk ide, más itt keletkezett verseiről kézzelfogható adatunk nincs. (Két népdalálvány kapcsolatban, melyeket kérdőjelesen az 1842. nyári pápai terméshez soroltunk, megjegyeztük, hogy esetleg az év őszén, Mezőberényben is keletkezhetek, l. 65. sz. jegyz., → 350.)

Petőfi mezőberényi tartózkodása Orlay szerint egy hónapig tartott, s ez körülbelül meg is felelhet a valóságnak, mert a költő az iskolai szünet végére megint Pápára készült, oda azonban nagy vargabetűt leírva, Debrecen — Hortobágy — Szabadzselláson át, s legalább néhány napos dunavecsei látogatás után, még az iskolaév kezdete előtt érkezett (l. 75. sz. jegyz., -374), tehát Berényből legkésőbb október közepe táján el kellett indulnia. Ezek szerint a mezőberényi versek keletkezését 1842. szept. 10 — okt. 15. közé tehetjük.

Petőfi már 1841-ben is tett kísérletet műnépdal írására (pl. *Erdő szélén, Fúrge méh*; vö. 42. sz. jegyz., →292); a *Mi haszna, hogy a csoroszlya* . . . pedig legkésőbb 1842 nyaráról való, s feltételeesen ekkorról kelteztük *Jön az ősz megy a gólya már* . . . és *Kakasszóra hajnal ébred* . . . című népdalait is (l. 65. sz. jegyz., →350). Hogy már Pápán nem egy ilyet írt, arra Orlay emlékezéséből is következtethetünk, amely szerint a költő 1842 szeptember elején táján, Dunavecseről Pestre dereglyezésük közben, útítársaik egyikét, egy „jó dallos” parasztlányt „egy pár népdalára” tanította be (l. uo.). A szóban forgó újabb, mezőberényi népdal és a nem sokkal későbbi *Hortobágyi kocsmárosné* . . . keletkezését Horváth János (64) feltételeesen az akkori berényi jegyző, Bonyhai Benjámint ösztönző hatásának tulajdonítja. (Az ekkor 37 évetelődős Bonyhai biztatta a két Mezőberényben vakációzó, irogató diákokat az említett kötetke kiadására.) A feltevés nem eléggé indokolt: egyrészt a költő — mint láttuk — már előbb is írt népdalokat, másrészt népdalköltőnek első nagyobb fellendülését majd csak 1843 májusától, a pozsonyi tartózkodástól kezdve figyelhetjük meg (l. 91. sz. jegyz., →422); egyébként Horváth János Bonyhai évtizedekkel későbbi népdalköltői próbálkozásából következett vissza, — hogy 1842 táján is verselgetett-e és mit írt, arról egykorú adataink nincsenek. (Színiyei szerint az 1850-es évek elejétől kezdve jelentek meg népies írásai, versei a VU-ban, de egy népszerű elbeszélése már 1846-ban, önállóan, napvilágot látott.)

Szövegváltozatok

C: V1 *Népdalok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.] ÖK2b—3 erdőben;

8 V1 *örömmük*

0 ÖK3 erdőben,

72. K VILMOS BARÁTOMHOZ

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83. sz., az utolsó versszakot (41—44. s.) tartalmazó töredék, *Petőfi Sándor*. aláírással, Petőfinek Bajzához írt levelei mellett, ugyyedívnvi fólión, amelyen még a *Könyeim* c. vers szövege olvasható. Autográf tintairás. A kézirat az 1879-ben Bajza özvegyétől eladott Petőfi-levelekkel együtt került a kéziratárba (l. Növedéknapló 1879/20. sz.).

Megjelenés

Ath 1843. I. 4. füz. márc. 1.: 181—182, *Petőfi Sándor*. aláírással. Petőfi valószínűleg 1842 karácsonyán személyesen adta át Bajzának a vers kéziratát (l. 68. sz. jegyz., →353).

V1 8—10; ÖK1 109—110; ÖK2ab—3 I. 149—151.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek közt, az ÖK1—3-ban (Mezőberény.) keltezéssel.

Égyk.nk.: Tatay 49. (*Katona barátomhoz* címmel, tehát a V1-ből.)

Kelethezés

A verset Petőfi Kuppis Vilmos nevű egykori újonctársához írta. (Orlay Kupis-nak írja a nevet, l. OrLAd 12, Jókai Kuppis-nak, l. Jókai: TÉ 1855 I. 10; a későbbi Petőfi-irodalomban felváltva hol így, hol úgy szerepel Petőfi a vers címében az 5 ponttal 5 betűt jelez, tehát ő Kuppisként ismerte, így írja nevét az egykori katonatárs életrajzírója is, l. Alapi Gyula: „Kuppis Vilmos — Petőfi barátja.” EPHK 1913. 287—288.) Kuppist (életrajzi adatait l. alább: Magyarázatok) Orlay személyesen is ismerte Sopronból: „csinos, szőke, magas ifjú”-nak rajzolja, de hozzáteszi, hogy: „előttem ismeretlen okból Petőfi Sopronban nemcsak barátságban nem állt vele, hanem még kerültek is egymást. Innen eltávozta után azonban sanyarú sorsát legkivált ennek barátsága enyhítette.” (OrLAd i. h.)

Erre a „hű barátira” emlékezett vissza Petőfi 1842. szept. 10.—okt. 15. közötti mezőberényi tartózkodása idején (a dátumokra nézve l. a másik mezőberényi vers, a *Járnak, helnek sokan zöld erdőben* . jegyzetét, →71 sz. 362); Orlay szerint a költemény megírása előtt így szólt: „ma meg akarom örökíteni elveszett barátom emlékét.” (OrLAd 350.) Ezt nem érthetjük úgy mintha már ekkor eljutott volna hozzá Kuppis — később tévesnek bizonyult — halálhíre (l. alább Zilahy K. adatát: Magyarázatok), hiszen még 1844-ben írt *Katona barátomhoz* c. versében is élőnek tudja: *El vagytok már szivedben feledve, Vagy jutok még néha tán eszedbe?* VP I. 92); a szemé eltűnt, ismeretlen sorsú barát emlékét kívánta felidézni.

A költemény végső szövege, néhány apróbb változtatással, csak a kötet kiadásokban (VI, ÖK1) alakult ki (l. alább: Szövegváltozatok). — Petőfi 1844 tavaszán, Dunavécsein is írt Kuppishoz egy verset: *Katona barátomhoz* (*Ha előttem a múltat kitarja*). A *Versék* I. kötetébe mindkét költemény *Katona barátomhoz* címmel került bele (8, ill. 174); feltehetőleg emiatt, a címazonosság kiküszöbölése végett változtatta meg újból a költő az *Összes költemények*-ben a szóban forgó, korábbi Kuppis-vers címét.

Fogadtatás

Amikor Petőfi — 1843. márc. 5-én írt levelében — Szeberényitől azt kérdezte, kitalálta-e, „ki az a Petőfi Sándor” az Ath-ban, erre a versére is célzott, mely ugyancsak Petőfi név alatt jelent meg (l. 67. sz. jegyz., →352).

Toldy Ferenc a verset tárgyánál fogva mint a barátságnak „mai nap a dalvilágban” ritkaságszámba menő megénekelését emeli ki a *Versék* I. kötetéből (itt még *Katona barátomhoz* a vers címe), más azonos vagy rokon tárgyú darabokkal együtt (l. Toldy: BpHíradó 1845. márc. 4.).

Magyarázatok

Kuppis Vilmos életútjáról és katonai szolgálatáról a kutatás a következő fontosabb adatokat derítette föl: Petőfinél kb. 5 évvel idősebb volt, a Nógrád megyei Nagyorosziiban született. Szegeden elvégezte az 1. évi philo-sophiát, aztán papnövendék, gyógyszerészgyakornok, majd gazdatiszt volt. A Petőfiéhez hasonló kényszerhelyzetben 1839. okt. 21-én (tehát Petőfinél mintegy hat héttel később) önként állt be katonának, ugyancsak a soproni Gollner-ezredbe, 6 évre. Petőfit az 1., Kuppist a 2. századba osztották be, ez magyarázza meg Orlay fenti emlékezését arról, hogy Sopronban még nem kötöttek barátságot. 1840 tavaszán Kuppist is útnak indították Grác majd Zágráb felé, ezalatt kerültek közeli kapcsolatba egymással. Kuppist kitöltötte, sőt meg is toldotta a 6 évet: 1846-ban a Wimpffen-féle 13. gva

legezredbe helyezték át, majd 1847. febr. 28-án bocsátották el mint kiszolgált katonát, miután „Pesten polgári alkalmazást nyert”. A szabadságharc kitörésekor mindjárt honvédnek állt. Utána napidíjasként, írnokként tengődött; 1864-ben mint h. törvénykezési iktató hunyt el, özvegyet és 3 gyermeket hagyva maga után. (L. Baróti Lajos: „Petőfi katonáskodásáról.” ItK 1912. 384; Alapi Gyula i. t.)

Zilahy tudni véli, hogy Petőfi, pesti letelepedése után, levélben régi ezredéhez fordult Kuppis iránti felvilágosításért, de onnan azt írták vissza, hogy meghalt (Zilahy 25); Ferenczi szerint Kuppis 1846-ban (!) szabadulva Petőfit felkereste pesti lakásán, a költő örömmel fogadta, anyagi támogatásban részesítette, majd foglalkozást szerzett neki az év végéig, ezután a volt katonapajtás vidéken települt le (FPÉ. I. 190; így Baróti is: BarHP 11, Várady Antal emlékezésére hivatkozva). Mivel azonban Kuppis, a fenti hivatalos adatok szerint csak 1847 elején szerelt le, mindez csak ebben az évben történhetett.

- C: A pontok a nevet (Kuppis) kiegészítő betűk számának felelnek meg.
 2—4 *kétszer élt a szép tavasz a ligeten* stb.: Ti. a második tavasz, 1841 márciusa hozta meg Petőfinek a katonaságtól való szabadulást (l. 22. sz. jegyz., →247).
 14 *ad*: Szeberényi a *Versek* 1. füzetének bírálatában „helytelen”-nek mondja (népiesnek vagy régiesnek érzi) az „ad” ige hosszú alakváltozatát (l. SzabHirn 1845. febr. 28.: 67).
 19—20 Vö. Sz. J. „Elválás” c. versének (Ath 1837. jún. 15., I. 48. sz. 383) e soraival:

„Szent a lánc, a melly bilincsel,
 Nincs erőszak, lyányka, nincs csel,
 Melly tetőled élszakaszt.”

- (L. Horváth 560.)
 20—32 Vö. Vidor Emül [Kerényi Frigyes] „Változás” c. versének („Kliegl-könyv.” 1842. II. 291) e soraival: „De midőn hazám iránt | Kigyula érzetem, | Nyílt homlokom redőkbe gyúlt — | Komoly lett enekem.” (L. Horváth i. h. A Kliegl-könyvet Petőfi feltehetőleg ismerte, l. 68. sz. jegyz., →354.)
 36 *átkozánk*: Ezt az alakot Szeberényi a *Versek* 1. kötetének bírálatában (Hírnök 1845. febr. 28.: 67) nyelvtanilag hibásnak minősíti („átkozók” helyett). Pedig a tárgyas igeragozásnak ez a többes első személyű alakja, bár még Petőfinél is előfordul (pl. *Fehérvárt odahagyók*, levél Bajzához, Kecskemét, 1843. márc. 14. vagy: *mint a phystognosisból olvasók*, levél Pákh Alberthez, Pest, 1844. ápr. 15.), ez idő tájt kezdett fokozatosan kiszorulni a használatból.

Stövegváltozatok

- C Ath *Emlékezés*. [Alcim:] K Vilmoshoz. VI *Katona* barátomhoz.
 2 VI *ligeten* —
 3 Ath e' *sziv*
 5 Ath bár a *villámontó* vész
 8 Ath E'
 9 Ath *bajtárs!* e'
 11 Ath *évet*, — *életem*,
 14 Ath *ÓKzab*—3 *soh'sem*
 17 Ath E' *nékem*

- 18 Ath E' összekötöttet,
 23 ÖKzb Nins [sh.]
 24 Ath e' két
 25 Ath V1 hányt, vetett,
 27 Ath áldozánk,
 28 Ath Néked
 39 Ath súgja:
 40 Ath *Mellyben ajkunk csókja ismét összeforr. V1 A hol ajkunk csókja ismét összeforr.*
 41 K <El> S él K Ath hogyha él,
 42 K Ath bajtárs!
 44 K [vagy:] <l> pályabért.

Fordítás

Kertbeny 305—306.

73. KÖNYEIM

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83. sz.-ban, a *K . . . Vilmos barátomhoz* c. vers töredékével együtt, ugyanazon a fólión, l. ez utóbbi vers jegyzetét (→72. sz. 363)

Megjelenés

PVM III. 240—242; a cím alatt (1843) évszám, a szöveg után: (Kecskemét) helynévmegjelölés. Ezek a keltezési adatok a kéziraton nem szerepelnek, tehát a közreadó Gyulai Pál következtette ki őket, az alábbiak szerint tévesen. — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 711—712.

Petőfi 1843. márc. 14-én Kecskemétről Bajzához intézett soraiban arra kérte az Athenaeum szerkesztőjét, hogy nála lévő, még ki nem adott versel közül a *Könyeim* és az *Ujság* címűt „örökre” hagyja ki a folyóiratból, mert nagy ellenszenvre „támadt irántok” (l. VP VII. 19). A levél szövegéből kitűnik, hogy a költő 1842. karácsonyi látogatása óta nem írt Bajzának s így verseket sem küldött azóta neki; tehát a *Könyeim*-et legkésőbb 1842 végén juttatta el a szerkesztőhöz, mégpedig a mezőberényi *K . . . Vilmos barátomhoz* kéziratával együtt, mert a két vers, mint följebb láttuk, ugyanazon a fólión maradt fenn a Bajza-hagyatékban. Esetleg még Mezőberényből felküldte, de valószínűbb, hogy az 1842. karácsonyi személyesen találkozás alkalmával adta át a verseket, több más darabbal együtt (l. 68. sz. jegyz., →353). Bajza a költő óhaja szerint mellőzte is mind a szóban forgó, mind az *Ujság* című költeményt, így maradt aztán Petőfi életében mindkettő kiadatlan.

Keletkezés

Gyulai említett keltezése (Kecskemét, 1843) a fentiek szerint téves, hiszen a vers — ha előbb nem — 1842 végén már bizonyosan készen volt. Keletkezési idejének meghatározása körülményes, mert feltehetőleg jóval korább, 1842. második felében újra elővett és többé-kevésbé átdolgozott zsegnécnek (vö. 69. sz. jegyz., →357) sorába tartozik. Láttuk, hogy Bajzának írt levelében az *Ujság*-gal együtt említi, ennek legelső változatát pedig még 1841. máj. 16-án készítette (l. 32. sz. jegyz., →273). Turóczi-Trostler József szerint ezen az alapon és a vers stílusjegyeit is tekintetbe véve a keletkezési időt 1842-re vagy akár 1841-re is tehetnénk (TTJ: PÖM 188—189); Pándi szerint pedig

„csak 1841-ből vagy még korábbi szarmazhat” (38, vö. még 522). Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy Petőfi — mint láttuk — még csak 1842 végén juttatta el Bajzának a verset, s akkor még a közlés reményében. Ezt feltehetőleg a régi kísérlet átdolgozása előzte meg, akárcsak *A bujdosó, Hazámban* és az *Újság* esetében. Ennek mértékéről, természetéről ez esetben semmit sem tudunk, de még ha csekély átalakítással járt is, ezáltal s a beküldés tényével Petőfi mintegy újra jóváhagyta a szöveget. Ezért a verset a feltételezett átdolgozás dátumával soroljuk be a költemények kronológiai rendjébe, megengedve, sőt valószínűnek tartva azt, hogy ismert szövegének egy része (vagy éppen zöme) még 1841-ből való. Az átdolgozás feltehetőleg Mezőberényben történt, mert a vers kézírata az ott keletkezett *K ... Vilmos barátomhoz* című költeménnyel együtt, ugyanazon a fólión maradt fenn (l. 72. sz. jegyz., →363). Orlay szerint Petőfi Mezőberényben „több költeményt írt”, s nem vette fel mindegyiküket összes költeményeinek kiadásába (l. OrAd 350); a kihagyottak egyike lehetett a szóban forgó *Könyeim*, melynek keletkezése ilyenformán a mezőberényi tartózkodás két határpontja, szept. 10. — okt. 15. közé esik. (Az időpontokra nézve l. 71. sz. jegyz., →362.)

Horváth János ezt a kis versfüzért a korai magyar byronizálás termékeknek s a *Felhők* c. ciklus „időelőtti megvalósulásának” tekinti, és felsorolja az ide számítható, Petőfi költeményét megelőző (Horváth a verset, tévesen, 1843-ból valónak tartja!) lírai darabokat az Ath-ból (Horváth 559—560). De Petőfi esetében nyilvánvalóan nem szabad a pesszimizmusnak még e korai jelentkezését sem *puszta*n a kordivattal magyaráznunk: egy alapjában véve egészséges kedély természetes reagálása volt az a meg-megújuló morcsapásokra, kudarcokra, a koldus-állapottal járó testi-lelki megpróbáltatásokra. Ezek pedig vándorlásai egész tartalma alatt, 1838-tól 1844-ig, úgyszólván állandó kísérői (ugyanakkor a halálvágy költészetének minduntalan felbukkanó motívuma, vö. 84. sz. jegyz., →400), ezért a *Könyeim* villágfájdalmas hangulata közvetlen indítékainak, közelebbi életrajzi háttérének feltárását — konkrétabb utalások híján — meg sem kísérelhetjük.

Magyarázatok

C, 6 stb. Petőfi 1842-ben még következetesen „köny”-et ír (l. pl. a *Tolvaj huszár* 23, 26. sorát), s ekkor még gyakori nála a „könyü” alakváltozat is (*Szén és való* 75. s., *Hazámban* 28. s.). 1843-tól kezdve mindkettőt fokozatosan kiszorítja a „köny”

3 Az *Utaitokon* szó *i*-je — mint Petőfinél nemegyszer — j hangértékű, tehát a sor mértéke hibátlan!

8 *Zsengenek*: virulnak (l. a *Lenke sírján* c. vers 4. sorához fűzött jegyzetet, →55. sz. 330).

Szövegváltozat

16 K csügedetlen; [a második e betű *t*-ből javítva]

74. HORTOBÁGYI KOCSMÁROSNÉ

Kézirat

OSzK — Fond VII. 83/7b, Petőfi 1843. márc. 14-én, Bajza Józsefnek írt levele versmellékletében, a *Népdalok* c. ciklus I. sz. darabjaként (l. 64. sz. jegyz., →346).

Megjelenés

Ath 1843. I. 8. füz. máj. 1.: 383, a *Petőfi Sándor*. aláírású *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként. Petőfi fent említett leveléhez, más verseken kívül mellékelte, 4 darabból álló, azonos című ciklusából (I. feljebb) Bajza a II. *Jön az ősz, megy a gólya már* és a III. *Kakasszóra hajnal ébred* c. darabokat mellőzte, de a közös címet megtartotta.

VI 25—26, a *Népdalok* c. ciklus III. sz. darabjaként. (A VI e ciklusáról is l. id. jegyz., →347.)

ÖK1 119; ÖK2ab—3 I. 163—164.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek közt, az ÖK1—3-ban (Hortobágy) helymegjelöléssel.

Egyk. nk.: PDI 1845. II. 19. sz. nyárutó (aug.) 7, kottamell. 3—4; Szénfy Gusztáv megzenésítése alatt, l. alább: *Megzenésítések*. Uo. említjük a vers két egykorú, többé-kevésbé folklorizálódott szövegű közlését.

Kelekezés

Petőfi körülbelül 1842. szept. 10-től október közepe tájáig Mezőberényben Orlayék vendége volt (l. 71. sz. jegyz. →363). Távozása körülményeit a leg hitelesebb tanú, Orlay Petrics Soma a következőképpen beszéli el: „Az iskolai szünidők határideje [okt. 31.—A szerk.] közeledett már, s Petőfi Pápára menetele előtt még szüleit is meg akarta látogatni, s Mező-Berényben tovább nem maradhatott. Egy itteni pajtásunkat ügyei Debrecenbe szólították, s szíves hívására, hogy lennénk úti társai, elhatároztuk, hogy e cálvínista Róma megtekintése céljából és Csokonai sirja kedvéért ajánlatát elfogadjuk. Utunk az alföldi piszkos falvak és mezővárosokon át odáig semmi említésre méltót nem nyújtott, kivéven a határtalan port, mely egész Debrecenig gyötört bennünket, s ha itt nem adott volna némi kárpótlást a kollégium megtekintése és Csokonai sirja, színt' azon élvezettel lettünk volna kénytelenek megelégedni, melyben már az útban részesültünk. Miután a főiskola könyvtárát, gyűjteményeit egy öreg deák készséggel megmutatta, kimentünk Csokonai vaspiramid sírjához. Petőfi már útra készülve jött ide. Nekem volt egy borjúbőrből készült háti táskám, egészen a katonakéhoz hasonló, melyet előbbi években tett erdélyi utamra készítettem, Petőfi elbepakolta kevés holmiját s hátára csatolta azt. A népköltő hamvainál elváltunk Petőfi Hortobágyon át Tisza-Füred felé vette útját szokás szerint gyalog, én pedig visszamentem a városba, a honnan a reám várakozó alkalommal Mező-Berénybe visszautaztam.” „Petőfi ez útjának eredménye lett — teszi hozzá Orlay — a *Hortobágyi kocsmárosné* című szép dala.” (Orlay 351) Ferenczi szerint Petőfi „a híres hortobágyi puszta meglátása végett” került el Tiszafüred felé (ahonnan aztán feltehetőleg Jászberényen és Cegléden át érkezett Dunavescsére); különben a rövidebb és jobb karcag-szolnoki útvonalat választotta volna (vö. EPÉ I. 263). Hogy Petőfi valóban ellátogatott ekkor a hortobágyi pusztára, azt versének tárgya és az *Összes költemények* helynév-megjelölése egyaránt bizonyítja, de hogy Tiszafüred felé folytatta volna útját, azt Orlay nyilván csak következteti, pedig valószínűbb, hogy a csakugyan nagy kerülőút helyett a Hortobágyról letért Karcagra és Solnoknál kelt át a Tiszán.

Petőfinek a puszta iránti rajongását ismerve, természetesnek tartjuk, hogy a kínálkozó alkalmat felhasználta s átgyalogolt a Hortobágyon. Hogy milyen érzelmek tölthették el itteni vándorlása során, arra bizvást visszakövetkeztethetünk 1847. évi *Úti levelei*-ből, melyeknek III. darabjában elragadtatva dicséri, „Isten homloká”-nak nevezi a Hortobágyot; *noha sokszor jártam*

erre, — jegyzi meg — *nem győztem kibámulni magamat* (l. VP V. 48—49). Első útja itt ez az 1842. őszi volt, egyáltalán — tudomásunk szerint — ekkor járt először a Tiszán túl. A Hortobágy vonzásához irodalmi élmények jelentős mértékben hozzájárulhattak (l. alább a vers irodalmi előzményeivel kapcsolatban adatokat), s bizonyára eljutott már a költőhöz a nevezetes hortobágyi csárda híre is. Ez a (másik nevén mátai) csárda és vendégfogadó 1699-ben a debrecen-pest-bécsi országút mentén, a Hortobágy patak híres hídja mellett épült. Petőfi-korabeli alakját az 1781. évi átépítéssel nyerte el: hatalmas épület volt, 7 vendégszobával. (L. Zoltai Lajos alább l. cikkét.)

Petőfinek Hortobágyról keltezett és a „hortobágyi kocsmárosné”-hoz szóló dala ehhez a csárdához kapcsolódik, s feltehetőleg itt is keletkezett, még ha nem is vetette papírra ott helyben, csak emlékezetében őrizte meg. A vers összes ellenőrizhető életrajzi adatai a valóságból vannak véve: Debrecenből jött; a „szilaj nótát fütyörésző” szelek a késő októberi időjárást kélleik; messze lakik, ma még nem ér haza; sőt — úgy látszik — még a kocsmárosné „személyleírása” is pontos: a Debrecen város tulajdonában volt csárdát az egykorú levéltári adatok szerint 1841. nov. 1-étől kezdve Héczei Szabó Antal és Pérchy Viktória fiatal házaspár bérelte több esztendőn keresztül, s mint a Héczei Szabó-családban évtizedeken át őrzött hagyomány tartja, „Viktória nagymama” szép asszony volt, éppenolyan „kőkényszemű menyecske”, mint Petőfi hortobágyi kocsmárosnéja. A debreceni városi tanács jegyzőkönyvei pedig arról tanúskodnak, hogy a bérlő és felesége személyesen „sürgölgödtek-forgolódtak” vendégeik körül. Mindebből sejtethető, állapítja meg a régi debreceni csárdák krónikása, hogy Petőfi versének modellje az egykori bérlő felesége, Pérchy Viktória volt. (L. Zoltai Lajos: Mikor keletkeztek Debrecen határában a pusztai csárdák. DebrSz 1934. 271—282, klny.-ban is.) A Petőfi jóvoltából híressé vált kocsmárosné személyazonossága azonban a vers keletkezése szempontjából másodlagos kérdés. Mint Horváth János (76) megállapítja: „csak némely egykorú, vagy mai olvasók naivsága láthatna élethű igazságot a savanyú bortól egész a (autorgásig megmámorosodó, s a »kocsmárosné angyalom« puha keblén úgy nyugvó költő dalbeli képmásában. Tisztán e tartalmi szempontok említése elégedőnek mutatja, hogy nem tényleges, csak az alkalmtól illetve elképzelt helyzet szolgál a dal alapjául, mely e szerint csak annyi élethűséget tartalmaz, mint a Petőfi-féle bordalok általában: művészi alkalom az ifjú életosztón vidám kitöréseire.” Ehhez csak azt tesszük hozzá, hogy a költő várta, kereste ezt az alkalmat, hiszen feltehetőleg nemcsak a híres Hortobágy látása, hanem megéneklése végett is gyalogolt olyan nagy kerülővel haza. *A Hortobágyi kocsmárosné* . . . tehát nem élményvers, de nem is helyzetdal, hanem a kettő között foglal helyet: Horváth János (uo.) Petőfi dalainak „ön-műnerező” csoportjához sorolja, amelyekben a saját nevében, de „magát vagy genrealakká jellemezve, vagy legalább is népileg igénytelenül, naivvá stilizálva énekel”. Pándi (250) szerint is a vers egésze, a daloló attitűdje az életrajzi hiteltől mozzanatok ellenére — „a csikós vagy betyár képét kélzi”, „a költő temperamentumával lobogó szabadlegény alakját rajzolja elénk”.

Petőfi okt. 15—20 között gyalogolhatott át a Hortobágyon s állapotott meg egy időre (esetleg éjszakára is) a mátai csárdában, mert a hónap végén már Pápán volt (l. 75. sz. jegyz., →374), közben pedig Dunavecscén lakó szűkét is meglátogatta (l. 70. sz. jegyz., →361).

Hogy a verset mégis csak több hónap múlva, Kecskemétről küldte el Bajzának (jóllehet 1842 karácsonyán személyesen is találkozott vele, l. 68. sz. jegyz., →353), annak az lehet a magyarázata, hogy népdalokkal

egyelőre még nem akart föllépni, s talán éppen Bajzától vagy Vörösmartytól kapott erre biztatást pesti látogatása alkalmával (vö. 65. sz. jegyz., — 349).

A kor nagy irodalmi mozgalma, a népiesség, melynek rövidesen éppen Petőfi válik elsődrendű képviselőjévé, a húszas évektől kezdve egyre nagyobb figyelmet szentel az alföldi táj, a pusztá jellegzetességeinek, szépségeinek, népeinek; s egyre gyakrabban válik különféle műfajú írások témájává, ihletőjévé a legnagyobb és legmagyarabbnak érzett pusztá: a Hortobágy. Már Vörösnartay Becskerekije is (Aurora 1831. 106—110) Pesttől Hortobágyig „uralkodik”; Fazekas Mihálynak 1836-ban, versei Lovász-féle kiadásában megjelent Hortobágyi dal-a („Oh te áldott Kanahám, Hortobágy mellyéke! . . .”) egy a század eleje óta elterjedt, ponyván is kiadott népdal irodalmi feldolgozása (vö. Julow Viktor — Kéry László: „Fazekas Mihály összes művei.” [Krit. kiad.] Bp. 1955. I. 94, 255—259); 1838-tól kezdve játsszák Gaal József — Gvadányi művéből színrre írt — „Peleskei notárius”-át, melynek hortobágyi jelenete és juhász-dala („Hortobágyi pusztán fű a szél. . .”) „évről-évre mélyebben oltotta bele a köztudatba a magyar puszták romantikáját, maga is felejthetetlen emlékké válván apránként, mely a Hortobágy gondolatától csaknem elválna lett.” A darab másik dalbetéte a „Héj csapláros, bort ide az iccbe. . .” kezdetű nóta volt (I. Horváth: „Népiesség” 242). Horváth János figyelmeztet rá (Petőfi-jében, 64—65), hogy a költő éppen hortobágyi útját megelőző mezőberényi tartózkodása idején — Orlyával együtt — műkedvelőként fellépett ebben a darabban (mint *Levél egy színműs barátomhoz* c. 1844. évi versében írja, már 1841 nyarán is „hősleg működött” benne): a Mezőberényben játszó Demény-féle vándorszínmű-társulat (erről l. VP VII. 288) előadásán Baczur Gazsit alakította (l. OriAd 349). Egyébként talán e fellépése is hozzájárult ahhoz az elhatározásához, hogy hazafelé menet a Hortobágyot útba ejti. A darabot Pápán is olvashatta: megvolt a Képzőtársaság könyvtárában (l. Rexa 178). Később *Úti levelei*-ben, bár nem a színpadi változatról, hanem Gvadányi eredeti költeményéről szólva, ezt jegyzi meg: „*sokévt nem adnám, ha én írtam volna a peleskei notáriust*” (l. VP V 69.) Gaal József „Haramiacsók” c. novellája (Rajz 1835), mely Petőfi *Pusztai találkozás* c. versének (1845) forrása volt, ugyancsak a Hortobágyon játszódik s ide sorolhatók Gaal többi korai alföldi tárgyú elbeszélései („Pusztai kaland”, Aurora 1836, „Alföldi képek és kalandok.” Rajz 1836, a IV darab címe: „Hortobágyi éjszaka”). NB. Gaal írja később, hogy úgy van a Hortobágygal, mint az egyszerű festő a címerekre mázolt angyallal (annyit kellett festenie, hogy végül mást már nem is tudott): neki mindig csak a Hortobágy jut az eszébe, „s ha ez egyszer eszembe jut, hogy ne gondolnám ismét belé számos hősei legelőreszikét, Zöld Marcit” (PDI 1847. I. 13. sz. márc. 28.: 391).

Maga a csárda, a pusztai élet elmaradhatatlan tartozéka, rozzant külsejével, jellegzetes figuráival: kocsmárosokkal, betyárokkal, házaló kereskedőkkel, a népiesség jóvoltából ugyancsak irodalmi témává, színhellyé válik (pl. Vörösmarty: „Pusztá csárda” c. verse, 1829). Később Petőfi maga is „csárdák költőjé”-nek nevezi magát (*Úti levelek*, l. VP V 72). Már 1841-ben írt *Érdő szélén* c. népdala is ebbe a tárgykörbe vág; de a „csárdák költőjé”-valójában a *Hortobágyi kocsmárosné* -val lett. Költészete ekkoriban kezdi magába szívni a népköltészet elemeit, motívumait. A szóban forgó verssel kapcsolatban különösen figyelemre méltó Petőfi eredeti népdalgyűjtése, melyet az Erdélyi-féle Népdalok és mondák számára ajánlott fel 1845-ben (de nyilván nem akkor hallotta, hanem emlékezetből jegyezte fel); ennek l. sz. darabjában (Mátyási József „Nem bánom, hogy parasztnak születtem . . .” kezdetű versének folklorizálódott változatában) olvasható pl. ez a strófa: „Ha megunom magam a pusztába, | Lóra kapok, megyek a csárdába, | Szólok

szólok a csaplárosnének, | hogy hozzon bort jó borivójának." A II. sz. dal a csaplárné szépségét dicséri, a III. sz. pedig így kezdődik: „Rongyos csárda, nincs teteje” (I. VP V 162—163, ill. 246—247).

Horváth János (64—65) Petőfi 1842 őszén keletkezett két népdalával kapcsolatban a verselgető mezőberényi jegyző, Bonyhai Benjámín ösztönző hatását feltételezi, l. erről 71. sz. jegyz., →363).

Fogadtatás

Mivel a vers egykorú terjedéséről, népszerűségéről tanúskodó adatok feltehetően általában énekelt szövegre vonatkoznak, ezeket alább a Megzeneítések fejezetében soroljuk fel. Itt csak a költő öccsének, Istvánnak egy népdalát említjük; ő valószínűleg bátyja sikereinek hatására, 1844-ben kezdett verselgetni, s költői kísérleteiben gyakoriak a feltűnő Petőfi-reminiscenciák. Szóban forgó „Bordal”-a (1848) így kezdődik: „Hej galambom kocsmásróné gyöngyvirág, | Kóstoltassa meg csak vélem a borát” („Petőfi István versei.” Bp. 1909. 61.)

Magyarázat

1—2 Ezt a két sort vö. korábbi és egykorú népi(es) dalok, műnépdalok hasonló kezdetével, ill. részletével: „Héj csapláros, bort ide az iccbe ” (a Peleskei nótárius feljebb említett dalbetéte; „Kocsmásróné, bort ide . . . kezdettel énekelték Szigligeti „Két pisztoly”-ában is, bem. 1844. 1. Kerényi György: „Népies dalok.” Bp. 1961. 36. sz.); „Csaplárosné, gyöngy violám, | Köszöntsön egy pohár bort rám . . . ” (Kecskeméthy Csapó Dániel: „Dal-füzérke”. 1. füzér. Pest 1844. 75. Dana); „Csaplárosné, gyújts világot . . . ” (uo. 2. füzér. Pest 1844. 6. Dana, közvetlenül Petőfi dala előtt), l. még Erdélyi: „Népdalok és mondák” II. 139. sz.; Fazekas említett „Hortobágyi dal”-ának 25—26. sora: „Csaplárosné galambom! | Tölts bort a kupába . . . ”; Czuczor Gergely „Csaplárosné” c. dalának 2. versszaka: „Csaplárosné, virágszálom! | Ne hagyj soká kívül állnom, | Egy jó ital borod van-e?” (Aurora 1834. 226) stb.

8 Az előbb idézett „Csaplárosné, gyújts világot . . . kezdetű dalban a csaplárosné lánya kökényszemű (ez a jelző háromszor is előfordul a szövegben); vö. még Erdélyi: „Népdalok és mondák” II. 235. sz.

Szövegváltozatok

C: K Ath *Népdalok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.] VI *Népdalok* [a ciklus címe] III. [sorsz.] ÖK2b Hortobágyt [sh.]

1 Ath angyalom,

3 ÖK1 van [kp. n.]

5 K fűtyűrésznek a szelek; ÖK2ab—3 szelek.

6 K Lelkem', testem' megveszi a nagy hideg; Ath Lelkem [kp. n.] testem megveszi a nagy hideg; VI hideg;

7 K Ath kocsmásróné, violám,

8 K Ath kökény szeme

10 Ath Savanyú [kp. n.] K vadalma; Ath vad alma;

11 Ath szaporán [kp. n.]

12 K mégédesül [elírás] ÖK2ab—3 megédesül

13 K Ath menyecske bor, Ath csók!

14 Ath tántorog . . .

15 Ath kocsmásróné, K Ath édesem,

- 16 Ath várja [kp. n.] Ath ÖK2ab—3 míg
 17 K Ath Hejh ÖK3 keble;
 18 K Ath még egy kicsit felette;
 19 Ath éjszaka;

Fordítások

Dux 42—43, Volkslied címen, Vilney 37—38, Petőfi nevével, Kertbeny 46.
 Beck Károly írja emlékezéseiben, hogy 1846-ban, személyes találkozásuk alkalmával, egy német nyelvű műfordítási kísérletét megmutatta Petőfinek, melyet a költő „egyik” verséből készített. Petőfinek nem tetszett a fordítás, úgy nyilatkozott róla, hogy a költemény a fordítás által „megszűnt az övé lenni”; s tapintatosan le is beszélte Becket arról a tervéről, hogy az ő költeményeiből fordításkötetet adjon ki (Koszorú 1879. I. 466—467). Föltehető, hogy Beck a *Hortobágyi kocsmárosné* német utánköltését mutatta Petőfinek, mely mint Beck egyetlen ismert Petőfi-fordítása, a Pester Post 1854. júl. 6-i számában jelent meg, Frau Wirthin! (Frei nach Petőfi) címmel, jegyzetben a Pesten időző Beck további fordítási tervéről s arról az elvéről, hogy a műfordítás egyetlen helyes módja a szabad átköltés. Egy adat szerint az 1850-es években a Frische Quellen c. folyóiratban is megjelent ugyanez a fordítás, I. TTJ: PÖM 318, ill. Kiss J. 177; erre a közlésre azonban nem akadunk rá.)

Megzenésítések

A versnek egyetlen egykorú megzenésítéséről van konkrét adatunk; ez a PD 1845. nyárutó (aug.) 7-i, II. 19. számának kottamellékletében jelent meg: „Eredeti népdalok Kisfaludi [!] Károlytól és Petőfi Sándortól.” Zongorára szerző és alkalmazó Szényi Gusztáv. Pest [1845.] Walzel ny. 3—4. A melléklet Petőfi versének teljes szövegét is közli; a *Hortobágyi kocsmárosné* c. darabon kívül, a 2. lapon, Kisfaludy Károly „Szülőföldem szép határa . . . kezdetű dalának dallamát és szövegét tartalmazza. Mindkét megzenésítés címe: *Népdal*. (A ritka kottamelléklet egy példánya az MTAK 304.280. sz. Pesti Divatlap-jának 1845. évf.-ában, az említett szám után bekötve található; hogy eredetileg is ahhoz tartozott, azt a hátsó borítólapon rá vonatkozó jegyzete bizonyítja: „MÜMELJÉKLET. Eredeti népdalok hangjegyei.” NB. ez a hátsó borítólapon viszont csak az OSzK némelyik Pesti Divatlap-példányában van meg.) Jókai is említi Szényi megzenésítését (l. alább), bár adatát a kronológiai tévedés kétségesé teszi.

Feltétlenül előbb is megzenésítették már a költeményt, vagy legalább is — népdalok módjára — valamilyen kész, ismert dallam szárnyán terjedhetett, mert belekerült Kecskeméthy Csapó Dániel „Dalfüzérké”-jének Pesten, 1844-ben megjelent 2. füzetébe (7. sz. Dana, 16—17), mégpedig cím és a szerző neve nélkül, a 3. versszak híján, versszakcserevel és a folklorizálódás egyéb bizonyítékaival. (A szöveg énekelt voltára utalnak a strófák végén kitett ismétlőjelek is.) A szövegromlás ellenére megállapítható, hogy a dal az Ath közlése nyomán terjedt s jutott el Csapó kiadványába, aki a füzet címlapja szerint „népszerű dalok”-ból válogatott.

Erdélyi János a „Népdalok és mondák” II. kötetében (Pest 1847. 522 sz. 313) az „Íróktul” c. részben szerzőnév nélkül közli a versnek — a *Versok* I. kötetének szövegétől csak apróságokban eltérő — változatát; a jegyzet szerint, ahol Petőfit is megnevezi mint szerzőt, a közölt szöveg Kecskeméthy gyűjtött népdal.

Jókai mondta a Petőfi-szobor leleplezése alkalmával tartott ünnepi megemlékezésében: „már 1842-ben minden diák-kántusban [énekkar] dalolták a »Hortobágyi kocsmárosné angyalom« dalát, a dallamát Szénfi Gusztáv írta.” (BpHír 1882. okt. 16.: 2. ill. Koszorú 1882. 8. k. 388.) Jókai az időpontban mindenetre téved: a vers keletkezési évét azonosítja a megzenésítésével, holott a szöveg az Ath közlése révén csak 1843. április végén vált ismertté (Jókai legkorábbi Petőfi-emlékezésében még helyesen írja, hogy „Ez időben [ti. amikor Petőfi Kecskemétről Pestre gyalogolt — A szerk.] az Athenaeumban olvastuk azt a versét: *Hortobágyi kocsmárosné angyalom!*” L. Jókai: TĚ I. 17—18); Szénfinek a költeményre írt dallama pedig tudunkkal 1845-ben jelent meg először (l. feljebb). Jókai tévedése szolgálhatott forrásul két későbbi emlékezéshez is: Böszörményi Mihály szerint a *Hortobágyi kocsmárosné* 1843 elején Kecskeméten, már Petőfi odaérkezése előtt „közzájon forgott” (B. M.: „Petőfi és Jókai Kecskeméten.” VU 1883. jan. 14.: 24), ami a fentiek szerint mindenképpen lehetetlen; megjelenése előtt legfeljebb Petőfi révén terjedhetett el volna a kecskeméti diákok között. Kálmán Dezső pedig Petőfinek Bacsó Jánossal való megismerkedéséről ez utóbbinak elbeszélése nyomán írt cikkében (Tolnavármegye 1898. dec. 25.) azt állította, hogy Bacsó kecskeméti legátus korában (tehát legkésőbb) 1843 nyarán, mert ez év jún. 29-én szentelték pappá, l. VP. VII. 300) már ismerte a *Hortobágyi kocsmárosné* dallamát: egy „alföldi útszéli csárdában” legátustársaival együtt cigánykísérettel dalolta s megörvendeztette vele a — még ismeretlenül ott iddogáló s aztán kilétét felfedő — költőt. Akár van ebben a kétszeres közvetítéssel fennmaradt — történetben némi valóságmag (vö. VP VII. i.h.), akár nincs, csak később eshetett meg: a *Hortobágyi kocsmárosné*. — t Bacsó ekkor még nem dalolhatta, de még a szövegét is aligha ismerte.

75. FELKÜSZÖNTÉS

Kézirat

OSZK — Fond VII. 178. sz., Petőfinek Szeberényi Lajoshoz, Pápáról, 1842. nov. 2-án írt levele 3—4. lapján, *Az utolsó éj* **n címmel. (L. 6. sz. mell.) Nyolcadrét alakú, rongált kézirat. Petőfi kézírása. 1922-ben Pongrácz Aladártól vétel útján került jelenlegi lelőhelyére (l. a Növedéknapló 1922/7. sz. bejegyzését).

Megjelenés

Ath 1843. II. 7. füz. okt. 15.: 275—276, *Petőfi Sándor*. aláírással. Petőfi a vers kéziratát csak 1843. márc. 14-e után küldhette, ill. juttathatta el Bajzának, mert e napon kelt leveléből megállapítható, hogy az Ath-nak korábban felajánlott versei közül csak a *Könyveim*, *Ujság* és *Az első szerep* (későbbi címe: *Első szerepem*) volt még kiadatlan (l. VP VII. 19), a márc. 14-i levél fennmaradt versmelléklete pedig a *Felhőszóntés*-t nem tartalmazza (l. 64. sz. sz. jegyz., →346). Feltehetőleg vagy április eleji pesti tartózkodása idején (erről l. 94. sz. jegyz., →430) személyesen vagy Pozsonyból június 1-én küldött levelével (l. 90. sz. jegyz., →416) juttatta el az Ath szerkesztőjéhez; ez időpont után Bajzához került versei (melyeket feltehetőleg 1843 nyarán Pesten juttatott el hozzá) egyébként már többségükben *Pönögei Kis Pál* aláírással jelentek meg (l. 91. sz. jegyz., →422).

VI 19—20; ÖK1 115—116; ÖK2ab—3 I. 158—159.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek közt, az ÖK1—3-ban (Pápa.) helymegjelöléssel.

A korábbi kéziratos változat (l. feljebb) első közlése (a levél szövegével együtt): SzebnÉ 25—28, ill. PVM III. 274—278.

Keletkezés

Petőfi e vers korábbi, *Az utolsó éj* **n című változatát Szeberényi Lajoshoz 1842. nov. 2-án Pápáról küldött levele végére írta. Mint a levél szövegéből kitűnik, Szeberényi javasolta, hogy küldjék meg egymásnak verseiket s mondjanak róluk kölcsönösen baráti bírálatot (l. VP VII. 13—15). Petőfi ezúttal küldött először verset, majd 1843. márc. 5-én, Kecskemétről, újra kettőt, *Az álom* (később: *Jövendölés*) és *Az első dal* címűt; több ily módon Szeberényinek bemutatott költeményéről nincs tudomásunk.

Petőfi a levélben minden megjegyzés vagy kommentár nélkül közli a vers szövegét; mégis az a mondata, hogy *Még ma elhagyom Pápát*, összevetve a vers címével, alátámasztja az *Összes költemények* keltezésének helynév-adatát: az első változat címében levő két csillag kétségkívül Pápa nevét helyettesíti, a költemény a Székesfehérvárra távozás előtti utolsó pápai éjszakához kapcsolódik. A feldúlt lelkiállapotot — bár szónokias túlzással — kifejező egész költemény is összhangban áll a levél tartalmával (főként első felével): mindkettő ugyanannak a válságos helyzetnek a terméke.

Petőfi október második felében Mezőberényből, Debrecen felé kerülve (l. 74. sz. jegyz., →368) ügykezett Pápára, hogy még az új tanév kezdete, nov. 1. előtt odaérjen. Útközben szüleit is újra meglátogatta (l. a *Furcsa történet* c., esetleg ekkor keletkezett vers jegyzetét, →70. sz. 361). Az alábbi adatokból kitűnik, hogy ezutáni pápai tartózkodása jó néhány napot igénybe vett; tehát mindenestre még október vége előtt érkezett oda, s így legkésőbb okt. 25. körül indulhatott el Dunavescséről. Miut a később érkezett Orlay a költő hátrahagyott leveléből, ill. közös barátaiktól értesült, Petőfi Pápára érve Domanovszky barátjához szállt („Pápan vagy két napig Domanovszky barátunknál laktam” — írta később a költő Szeberényinek, l. VP VII. 15; de tölthetett előbb egy-két éjszakát másutt is), és „Horváth István ügyvéd biztatására, hogy őt ismét írnokául fogadja, maradni is szándékozott, de Horváth pár nap múlva egy rokonát, Sáry Dienes jogászt vállalta helyébe, s így Petőfi minden föntartási reménytől megfosztva, november 2-án Pápáról eltávozott.” (OrlAd 351; Domanovszky Endréről l. 113. sz. jegyz., →490, Horváth ügyvédéről pedig 55. sz. jegyz., →328.) A költő Szeberényinek is azt írja, hogy nincs megélhetési lehetősége, szülei pedig nem segíthetik (l. VP VII. 13). Orlaynak hátrahagyott soraiban ezt úgy fogalmazta meg, hogy szüleitől nem fogadhat el anyagi áldozatot; „s miután Pápan táplált reményeimben csalódtam, mit lettem egyebet, mint fölvettem siphámat, s a merre sildje esett, arra indultam.” (OrlAd 351—352; majdnem szó szerint így idézi Orlay az elveszett levél tartalmát Gyulai Pál kérésére az 1850-es évek elején [?] írásbafoglalt emlékezésében is, OSzK — Kézirattár, Fond VII. 152-ben, l. VP VII. 285, ill. 286.) Bizonyos adatok — és meggondolások azonban, amelyekre már Fekete Sándor figyelmeztet (35—36), arra mutatnak, hogy a költő sorsának alakulását korántsem bízta a véletlenre: ugyanaznap Szeberényihez intézett levelében ismételtlen hangoztatta, hogy színésszé kell lennie, majd Veszprémen át Székesfehérvárra gyalogol, s — úgy látszik — 3 nap múlva már a Szabó József — Török Benjámin-féle vándorszínész-társulat színésztagjaként működik (l. 77. sz. jegyz., →380); 1843. márc. 14-én szó szerint így ír Szeberényinek: *Megírtam-e akkor [ti. Pápáról, nov. 2-án], mint ütött ki dolgom — ? Tehát miután minden tervem az ott [Pápan] maradhatás ügyében dűgába dől, s fájdalom és örömtelt szívvel értem Fejérvárra, hogy Szabó József*

(*derek*) társaságába felvételém. Örömmel mentem oda, mert a pálya várt rám, mellyért élek, mellyért lélekzem; — de fájdalommal is, mert tudtam, hogy a lépés villámcsapás lesz szüleimre. (L. uo. 15.) Ebből a fogalmazásból az vehető ki, hogy a költő már Pápáról azzal a biztos tudattal indult Fehérvárra, hogy az ott működő társulat tagja lesz. (NB. Havas a „hogy — felvételém” mellékmondat kötőszavát, elírásnak véelve, „hol”-ra javította, l. HP VI. III, szerintünk — az előbbiek értelmében s az egész szövegösszefüggést tekintve — hibásan.) Ennek levél útján való előkészítésére a Pápan töltött pár nap nem lehetett elegendő; s így fel kell tennünk, hogy Petőfi még október végén, szüleitől, Dunavecseről Pápára menet, amikor útja ugyancsak Székesfehérváron vitt keresztül (az adonyi átkelő Fehérvár — Veszprém volt a legjobb és legegyszerűbb útvonal), már tájékozódott Szabóéknál, akik október 16-án kezdték ottani előadásukat (l. id. jegyz., →380). A *Furcsa történet* jegyzetében, a költő okt. 25. körüli dunavecsei tartózkodásával kapcsolatban idéztük Orlynak írt elvesztett leveléből azt a részletet, mely szerint majdnem nyomorgó szülei ekkor még anyagi támogatást is felajánlottak neki tanulmányai folytatásához (70. sz. jegyz., →361; ebből arra lehet következtetni, hogy Petőfi már előre számolt a Pápan rá váró anyagi nehézségekkel s alighanem arra is célozgatott, hogy esetleg megint színésznek áll, amiről szülei minden áron le akarták beszélni. Alig tétélezhető fel tehát, hogy a Fehérváron áthaladó költő ne lépett volna érintkezésbe a társulattal, melynek tagjai között egyébként bizonyára voltak ismerősei. Ez esetben pedig, feltételesem, már meg is állapodhatott az igazgatóval, hogy ha pápai tervei kudarcot vallanak, a fehérvári színészek sorába lép.

Ezzel a feltevéssel magyarázatot kapunk Petőfinek a november eleji pápai fordulatra vonatkozó nyilatkozatai közötti látszólagos ellentmondásra is. Két, Szeberényinek írt, említett levele azt sugallja, hogy a megélhetésnek kétségkívül súlyos problémáján kívül lényeges szerepet játszottak színészi vágyai; sőt, mintha az előbbi nemcsak barátai, hanem saját maga előtt is eltűnőzte volna, hogy könnyebb szívvel léphessen „Thalia papjai” közé. Nov. 2-i levelének elején „szörnyű omen”-nek nevezi a pápai fordulattal kapcsolatos előérzetét, s panaszkodik, hogy „rettenetesen” üldözi a sors, „borzasztó mélység előtt áll”, melyet át kell lépnie; — majd pár sorral alább így ír: *Művész és költő! barátom, mint hevülök* stb. Márc. 14-i, fent idézett sorailban pedig, higgadtabban visszatekintve a történetekre, már csak az örömet hangsúlyozza, mely az újra kezdett színészi pálya küszöbén eltöltötte s a fájdalmat, melyet szülei várható reagálása miatt érzett, de arról, hogy tanulmányait nem folytathatta, közvetlenül egyetlen panaszos dőlet sem ejt.

A *Felkösztöntés* a költő november eleji pápai dilemmájának csak egyik tanulságát vonja le s túlozza el: ti. hogy a sors az ő számításait mindig keresztülhúzza s fenyegetései elől csak a bor mámore nyújt átmeneti menedéket: arról azonban, hogy éppen ezáltal újra megnyílt az út az annyira áhított színpad felé, hallgat (a talán erre utaló „varázsdalt pengető remény”-re is mindjárt az „Oh csak vesszek én!” csattanós cáfolata következik).

Kétségtelen tehát, hogy az *Összes köllemények* kiadásaiban pápai keltezésű *Felkösztöntés* korábbi változata akkor keletkezett, amikor a költő már tudta, hogy tanulmányait nem folytathatja s hogy megint színész lesz, de csak a féligazságot fejezte ki benne, a saját lelkiismerete és barátai előtti öngigazolásnak szánta (ezért küldte el Szeberényinek is), s távozása előestéjén, nov. 1-én, az éjszakába nyúló búcsúpoharazás közben, barátjai és szállásadója (a „nemes keblű barát”): Domanovszky Endre és mások jelenlétében adhatta elő.

De ha kétségtelennek tartjuk is, hogy Petőfi *Az utolsó éj* **n c. változatot

erre az alkalomra készítette, nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy — mint ez idő tájt több más esetben is (l. *A bujdosó, Hazámban, Ujság* stb., vö. 69. sz. jegyz., →357) — e célból egy régebbi versét dolgozta át. Ezt sugallja a költeménynek *A borozó*-val való eszméleti-haugulati rokonsága, a „mámor páthoszával vegyült” halálvágy (vö. Horváth 549), mely Petőfi költői fejlődésének korábbi szakaszára utal (l. TTJ: PÖM 188; szerinte a kézirat keletkezési ideje semmi esetre sem azonos a versével).

Roboz István kései emlékezése szerint Petőfi ezt a versét az 1841/1842. tanév folyamán, egy matematika-óra alatt írta s még a szigorú számtan-tanárt Farkasdy [Károly]-t is annyira meghatotta vele, hogy az állítólag ezt mondta neki: „Ön semmi pályára se készüljön, csak ezt folytassa, mert ez egy elragadó költemény. És ezt most írta?” „Igen tanár úr! [válaszolta a költő.] Azóta írtam, mióta az osztályba bejöttem.” A költemény címe az emlékezés szerint „A billikomból” volt. (L. Somogy [Kaposvár] 1906. okt. 21.: 1—2.) Ugyanerről az esetről a másik pápai kortantú, Sárközy Miklós is megemlékezik, de hogy melyik verséért bocsátott meg Farkasdy a figyelmetlen Petőfinek, nem árulja el (l. „S. M. emlékezései Petőfiről.” 1895. Kézirat, PIM V-an. V. 1167). A két emlékezés nyilvánvalóan egy töről fakad; feltehetőleg Roboz merített a Sárközyéből, de — talán saját emlékei alapján — kibővítette s beiktatta a *Felkőszönlés* ismert szövegének részleteit. Alkalmassint „A billikomból” címet is ő maga alkotta. (Ez a címe 1878-ban Nagykanizsán kiadott, toastokat, pohárköszöntőket tartalmazó verses kötetének is, melynek mottóját a — címlap hátoldalán — Petőfi költeményének kezdőstrófáját választotta.) Valószínű tehát, hogy ez az epizód nem is a szóban forgó Petőfi-vers keletkezésével kapcsolatos (ha egyáltalán megtörtént). Ettől függetlenül lehetséges (mint említettük), hogy a *Felkőszönlés*-nek egy ismeretlen, korai változata ott volt már a Páparól 1842. aug. végén távozó, majd okt. végén visszatérő költő kéziratái között; erről azonban semmi konkrét adatunk nincs.

Petőfi az 1842. nov. 1-i szöveget később, feltehetően az Ath -nak történt el küldés előtt, tehát 1843. április vagy május folyamán (l. feljebb: Megjelenés) több ponton megváltoztatta; erre utal a főszövegben adott második keltezés. Az Ath és a kötetkiadások szövege közt nincsen számottevő eltérés.

Eötvös „A karthausi” c. regénye és a vers közötti szövegegyezésekről l. Horváth 549; a regény önálló kiadása 1842-ben jelent meg, de közölte már a „Budapesti Árvizkönyv” is (a Horváthtól idézett részletet l. ennek V kötetében, Pest 1841. 257—258), amelynek egy példánya a pápai Képző-társaság könyvtárában is megvolt (l. Rexa 174).

Fogadtatás

Degré említi (I. 105), hogy az Ath-ban megjelent *Felkőszönlés* annakidején nagyon fellelkesítette, „számtalanszor” szavalta is; a Pozsonyba érkező Petőfit erre hivatkozva mutatta volna be neki Lisznyai Kálmán. Ez az utóbbi állítása mindenesetre téves, hiszen a vers csak jóval Petőfi pozsonyi tartózkodása után, 1843. okt. 15-én jelent meg.

Jámbor Pál emlékezései szerint Petőfi egyszer [valószínűleg 1844 őszén] a pesti Két pisztoly fogadóban nagy hatással szavalta el ezt a versét: „midőn, éltetve mindent, kigyúlva, kifáradva, e végszavakra ért: »A varázsdall pengető remény: Minden éljen . . . oh, csak vesszek én!« a fordulat oly meglepő volt, hogy taps helyett, mire készülénk, szemünkbe könny lopezott.” (J. P.: „A magyar irodalom története.” Pest 1864. II. 300—301; elbeszéli ezt az esetet később is: „Egy kedves emlékem.” FővL 1880. márc. 14.: 296.)

A költemény népszerűségét jelzi, hogy az iskolai képzőtársaságokban több

izben szavalták (Sopronban, ill. Pápán, l. Bodolay 454); Talabér pedig „Borvágó” c. versében utánozta; mint e részletek mutatják: „Adjatok bort szomjazó ajkamra, | Tűzfolyamként lángzót, égetőt, | Melly fölgyújtsa, s álmból kirázza, | Mint orkán, a szunnyadó velőt” [stb.] (Hond 1846. I. 16. sz. tavasz hó [ápr.] 21.: 313). Gyulai Pál „Egy éjszakán” c. versében is kimutatható a *Felköszöntés* hatása. 1. e részleteit: „Bort előmbe, lángittal előmbe, ” „Harsogó dalt, melly miként a villám, | Rázza meg a csontot és velőt; . . . ” „S jőj te mámor és mámor homálya, ” (PDI 1847 I. 24. sz. jún. 13.: 757—758.)

Magyarázatok

- 17—20 Ebben a versszakban Petőfi kétségtelenül Domanovszky Endrét érteti; ő volt az a „nemeskeblű barát”, aki szállását a Pápára érkezett Petőfivel megosztotta (l. feljebb: Keletkezés).
- 24 *ad*: Szeberényi a *Verssek* I. füzetének bírálatában „helytelen”-nek mondja (népiesnek vagy régiesnek érzi) az „ad” ige hosszú alakváltozatát (l. SzehHirn 1845. febr. 28.: 67).

Szövegváltozatok

- C: K *Az utolsó éj **n.*
 2 K *Lángerőjű, vad hatalmu bort, ÖK₃ lánghulámu* [sh. ? vagy a mértéknek megfelelő szándékos módosítás?]
 6 K Ath előmbe
 7 K *Nézzem rám a sivatag homokja,*
 9 Ath a csont K már [az „is” szó feltehetőleg elírás folytán hiányzik a sor végéről]
 10 K kéj [jav. ebből: *vér*]
 11 K Ath V: ÖK₁ Idv K *tenéked, mámorok*
 12 Ath V₁ ÖK₁ Idv K *Idv, tenéked, Ath anyja* [kp. n.] [Az i—ü hangváltásra nézve l. a *Bardtimhoz* c. vers jegyzetét, →89. sz. 415.]
 13 Ath . . . Hah, é'
 14 Ath talán? —
 15 Ath belé,
 16 K *ásítoz*
 17 K Ath ajkam.
 18 K Éljen, *éljen* a nemes barát, Ath barát!
 19 K Ath V₁ Ki,
 20 Ath *Szép* hűséggel karát.
 21 K Éljen a *sors égi rendelése*, Ath világ [sh.] folyása [kp. n.]
 22 K Ath élet [kp. n.] K *e szép világ* [kp. n.] Ath világ! [pontok nélk.]
 24 K *ád. Ath ád!*
 25 ÖK_{2ab}—3 *sziv*
 26 K Ath remény!
 27 K a menny, a *gyehenna*, minden, Ath a menny, ó [sh. ?] *gyehenna*, minden.
 28 K éljen! Ath oh, K én!

Fordítás

Kertbeny 80—81.

Kézirat

OSzK—Fond VII. 83/8b; Petőfi Bajza Józsefhez írt, Kecskemét, 1843. márc. 14-i keltezésű levelének versmellékletében. A kézirat leírását l. 64. sz. jegyz., (→346).

Megjelenés

Ath 1843. I. 6. füz. ápr. 1.: 285, *Petőfi Sándor*. aláírással. Közlésére nézve l. még id. jegyz., (→347).

VI 18; ÖK I 114—115; ÖK2ab—3 I. 157—158.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖK I—3-ban (Veszprém.) helynévmegjelöléssel.

Keletkezés

A verset Petőfi a fentiek szerint 1842. évi versei sorában Veszprémből keltezte. Kéziratát 1843 márciusában küldte meg Bajzának, olyan költeményekkel együtt, amelyek többségükben 1842 második feléből vagy 1843 elejéről valók (l. id. jegyz., →346). A keltezés és a küldeményben szereplő, 1842 októberében keletkezett *Hortobágyi kocsmárosné* . . . c. népdal az év utolsó negyedére utal: a költő, aki tudtunkkal az év folyamán korábban nem járt Veszprémben, ekkor feltehetőleg kétszer is keresztülhaladt a városon: előbb október vége felé, amikor Mezőberényből — Debrecen felé kerülve, majd Dunavecset érintve — Pápara igyekezett (l. 75. sz. jegyz., →374), majd november elején, számításunk szerint 3-án (az előző nap Szeberényi Lajosnak ezt írta: *Még ma elhagyom Pápdát*, l. uo.); ekkor Székesfehérvárra tartott, ahol 10-én már fel is lépett Szabó József és Török Benjámint okt. 16-a óta ott működő vándorszínész-társulatában (l. 77. sz. jegyz., →380) s útja a Bakony „vadonán” át ugyancsak erre vezetett. A Petőfi-irodalom Ferenczi óta (FPÉ I. 269) ehhez az utóbbi vándorláshoz kapcsolja a szóban forgó verset, melyet eszerint a költő nov. 3-án Veszprémben pihenőt tartva foglalt volna írásba; ennél a datálásnál maradunk mi is, egyrészt azért, mert Petőfi ekkor, az említett levélből következtetve, legalább az éj egy részét átgyalogolta (a Pápa—Veszprém távolság 50 km, ezt — gyakorlott gyalogló lévén másnapig maga mögött hagyhatta), másrészt, mert a „vajh talál-e célra pályám . . .?” kérdésben a színészpályára való utalást gyanítunk. A következtesség kedvéért azonban, anélkül, hogy pár napos eltérésnek a keltezésben különös jelentőséget tulajdonítanánk, meg kell jegyeznünk, hogy az okt. 25 körüli keletkezés sem zárható ki. — Sokkal fontosabbnak tartjuk ennél annak jelzését, hogy — mint több más, ekkori, 1842 második feléből való költemény esetében (vö. a *Hazámban* jegyzetével, →69. sz. 357) — ezúttal is Petőfinek egy olyan, korábbi kísérletével van dolgunk, amelyet az útja során, egy már régebben átélt életrajzi-lélektani-hangulati szituáció megismétlődésével újra felidézett s az új alkalomhoz igazítva talán némileg át is dolgozott. Erre mutat a versnek — a költő friss 1842. évi természethez képest — avult terminológiája, a verselés nehézkessége (l. pl. alább a 3. sorhoz fűzött magyarázatot), a „tündöklő lyányszem”-re és a szerelmi családára való utalás, mely még mindig az 1839. évi Tóth Róza-élmény (vö. 7. sz. jegyz., →205) visszhangjának látszik, s az egész verstípus, mely a Bajza Vachott S.-féle szalonlíra kedvelt „vándordal”-ával tart rokonságot (erről

l. 45. sz. jegyz., →304); — maga az éjszakai vándorlás is, csillagos égbolt alatt, tépelődő gondolatok közepette, az egykorú almanach-költészet divatos sablonja: pl. Garay János: „Az éjliez” („Benned a hold bájsugára | És a csillagmilliárd” stb. — az éjjeli égbolt látványának bemutatása reflexiókba folyik át; Ath 1840. I. 35. sz. ápr. 30.: 555), Erdélyi János: „Révben” („Vándorbotom kezemben, | Fen sorsom csillaga — | Még messze kell haladnom | Az éjszaka.” „Hajnal” c. zsebkönyv 1838. 162), uő: „Csillagokhoz” („Ki mondja meg jövőmet? | Én vajha sejteném | A csillagmilliók közt | Hol fénylik az enyém?” „Nemzeti Almanach” 1842. 112) stb.

Magyarázatok

- 3 A *Lépteim* szó *i*-je — a régi prozódia értelmében — *j* hangértékű, tehát a sor verstanilag szabályos —, a hármas hangtorlódás mégis nehézkesse teszi.
- 9) *ezred*: ezer (rég.); „Csillagezred ég a tónak | Rezge tükörén” — kezdi Riskó Ignác „Tó felett” c. versét (Társalk 1839. 65. sz. aug. 14.: 260).

Szövegváltozatok

- 2 K ÖK2ab—3 jobb- [vessző nélk.] Ath jobb [kp. n.]
- 3 K Ath tévedeznek,
- 5 K A *menyhetőn* [ezt az Ath-ban feltehetőleg Bajza javította „meny ivén”-re; de Petőfi ezt az újabb szöveget megtartotta a későbbi közlőkben is] K Ath *felettem*
- 6 K csillagok; Ath csillagok:
- 10 Ath lányszem K vala; Ath vala:
- 11 K ÖK2ab—3 *sugarának*,

Fordítás

Kertbeny 245.

77. ELSŐ SZEREPEM

Kézirat: nincs.

Megjelenés

Ath 1843. I. 11. füz. jún. 15.: 524, *Az első szerep* címmel, *Petőfi Sándor*. aláírással. (Ugyanekkor közölte Bajza a *Távolból* c. költeményt is.) — Petőfi ezt a versét Bajzának, Kecskemétről, 1843. márc. 14-én írt soraiban a *Könyeim* és *Ujság* cíművel együtt az Athenaeumnál levő még kiadatlan költeményeként említi; mivel karácsony óta nem küldött Bajzának verseket, feltehetőleg akkori pesti tartózkodása alkalmával személyesen adta át neki ezt (arról, hogy Székesfehérvárról írt volna neki, nem tudunk); ugyanakkor kerülhetett Bajza kezébe *A Dunán*, *Emlékezés. K. . . . Vilmoshoz* (későbbi címe: *K. . . Vilmos barátomhoz*), *Könyeim* és *Ujság* kézirata is (l. 68. sz. jegyz., →353).

VI 17; ÖK1 114; ÖK2ab—3 I. 157.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖK1– 3-ban (Székesfehérvár.) helymegjelöléssel.

Petőfi fenn említett levelében azt írta Bajzának, hogy örülne, ha — már korábban eljuttatott versei közül — az „első szerep” c. költeménye „méltó volna a megjelenésre”, mert első fölléptére emlékezteti (I. VP VII. 19). A vers keletzése az *Összes Költemények*-ben Székesfehérvár, és bár ezúttal, a saját kifejezése szerint, „most már harmadszor” lett „színésszé” (levele Szeberényi Lajoshoz, Pápa, 1842. nov. 2, I. VP VII. 13), nem férhet kétség ahhoz, hogy székesfehérvári szerepét verselte meg: az 1839 tavaszi statisztáskodás és az 1841 nyári alkalmi vándorszínészkedés után most először lépett egy állandóbb jellegű, jóhírű társulat tagjainak sorába, neve a nyomtatott zsebkönyvben a színészek (és nem a színlaposztók) között volt (I. alább); ekkor lett tehát voltaképpen először „színészé”, mint verse első sorában mondja. Éppen ezért teljesen valószínűtlen Csernátoni feltevése, mely szerint Petőfi ekkor 1841. júliusi, tehát másfél év előtti, a szó betű szerinti értelmében legelső színpadra lépését énekelte volna meg: erre valahol a Dunántúl került sor (I. PetMúz 1888. 2. sz. 107—108). Egyébként amióta ismerjük Petőfi székesfehérvári szerepét, melyben csakugyan nevetnie kellett (I. alább), ez a kérdés véglegesen eldöntöttnek tekinthető.

Petőfi 1841. őszén beiratkozott a pápai gimnáziumba, elvégezte a I. bölcsészeti (logikai) osztályt, s az 1842. évi nagyszünet (szept.—okt.) után folytatni akarta tanulmányait. Színészi terveiről tehát, úgy látszik, az iskola — és nem utolsósorban szülei — kedvéért (egyelőre?) lemondott. De amikor október végén Pápara visszatért, hiába próbálta ottani megélhetése (s ezzel továbbtanulása) feltételeit biztosítani, s így — ha ki akart tartani „magasabb” célkitűzései mellett (*én közlépszerű ember nem leszek, aut Caesar aut nihil* — írta nov. 2-án Szeberényinek, I. VP VII. 14) — nem maradt más választása, mint újra a színészi pályára lépni. De, mint korábban kifejtettük, ez a fordulat szemmel láthatólag nem rendítette meg annyira, mint ahogy azt egyes nyilatkozatai s *Az utolsó éj* **n [Pápan] c. verse (későbbi címe: *Felkőszöntés*, →75. sz.) sugallják; sőt feltehető, hogy még Páparn érkezése előtt előkészítette Szabó József és Török Benjámint okt. 16-a óta Székesfehérváron működő társulatába való felvételét (I. 75. sz. jegyz. →374). Nov. 2-án indult vissza Páparól, másnap Veszprémbe ért, talán egy-két napig ott időzött (I. 76. sz. jegyz., →378), 5-én azonban már feltehetőleg Székesfehérvárra ért, hiszen, mint később Szeberényinek írta: *a pálya vár rám, mellyért élek, mellyért lélekzem* (I. VP VII. 15), egyébként pedig egy hihetőnek látszó emlékezés szerint már résztvett az 5-i előadás próbáiban (I. alább). Első tényleges fellépése és szóban forgó versében megénekelte szerepe azonban — amint azt az újabb előkerült források alapján végérvényesen bizonyítottan vehetjük — a társulat nov. 10-i előadásához fűződik. Az egykori dokumentumok szerint ezen az estén a Szerelmi bájjal előjátékával egy műsorban „A párisi naplopó” c. 3 felvonásos vígjátékot játszották. (Bayard és Vanderburch munkáját 1837-ben Szigligeti Ede fordította magyarul Theodor Dunkel művéből, ezt a fordítást használta a Szabó—Török-féle társulat, I. ItK 1913. 3; a darab később, Nagy Ignác fordításában, a „Színműtár” 46. füzeteként 1843-ban nyomtatásban is megjelent.) A társulat okt. 16-tól nov. 20-ig terjedő műsorát az egyik tagjától, Fekete Somától való színűleg új esztendőre kiadott „Játékszini Zsebkönyv”-ből ismerjük (ennek eredeti példánya tudtunkkal jelenleg sehol sem található, de teljes másolata fennmaradt Rexa Dezső hagyatékában, OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 3875. 131—142. fol.; először ismertette, ill. — részben — közölte Fekete Sándor: „Petőfi, a vándorszínész.” Bp. 1969. 37—50), eszerint a nov. 10-i program a következő volt; „Nyitány a Bájjal című operából, utána a

„Párisi Naplopó.” De fennmaradt (bár csak a legutóbbi időben vált ismertséggé) az előadás színlapja is, mely Petőfi fellépéséről — a szereposztás legálján — a következő módon tudósít:

Két inas — { Rónay úr
 { Keszthelyi úr

(I. Kiss József—Miklós Dezső: „A »második inastól a könyvárosig.«” Petőfi szerepei a székesfehérvári színpadon. PIMÉvk 1969—70. 121.) Nem kétséges, hogy „Rónay úr” Petőfi volt, aki egykori iskolatársa, Kemény Mihály emlékezése szerint már 1839 tavaszán, pesti statiszta korában ezt a nevet vette fel („Adalékok Petőfi életrajzához,” Koszorú 1881. V. 148—149), 1841. nyári vándorszíneszkedése idején pedig sajátkezűleg írta rá a *Rónai színész* nevet egy mindmáig fennmaradt, általa másolt szerepkönyv címlapjára (I. VP VII. 528); 1842 nyarán Pápáról Szederényihez intézett levelének tréfás hármás aláírása közül is az egyik: (*hajdan*) *Rónai színész* (I. uo. 13). Ugyane levele szerint a „jövőben” a „Sió” nevet akarta felvenni, de mint a fenti adat mutatja, fehérvári tartózkodása elején mégis a *Rónai* név mellett maradt (az -y végződés feltehetőleg a nyomda számlájára írható). Nem sokára azonban a színésznévnek talán jobban hangzó és becsapást kímélő *Borostyán* nevet vette fel: a nov. 13-án előadott „Majom és völegény” c. énekes bohózat (Nestroy műve) ugyancsak apró szerepét (Fauszt, vadállatok őrje) a színlap szerint már „Borostyán úr” néven alakítja, s ugyanezt olvashatjuk a többi fennmaradt (szám szerint 7) eredeti színlapon, melyek közül a legkésőbbi dec. 17-i keltezésű (I. Kiss J. — Miklós D. i. t. 121—122), valamint a társulat feljebb említett zsebkönyvének másolatában is: itt a „Borostyán Sándor úr” teljesebb megnevezés szerepel a „Színészek” névsorában (Rexa Dezső a zsebkönyv két lapját fénymásolatban is közzétette, ezek éppen a névsort tartalmazták, I. VÜ 1913. nov. 9.: 897). Később, Kecskeméten már eltűnik a névsorból Borostyán s feltűnik helyette a „Petőfi Sándor úr” megnevezés, mely ettől fogva „közös” költő- és színésznév marad (I. Fekete 72). A székesfehérvári Borostyán névre emlékezett Orlay, a jóbarát (OrlAd 352) és Szuper Károly, a színésztárs is (Szuper 17).

Rónai—Petőfi tehát az inasok egyike volt, mégpedig (bár az ő neve áll fölüli) a „második inas”, mert az egykori sűgőkönyv tanúsága szerint ennek kellett nevetnie. Ez a III. felvonás 5. jelenetében történt. A két inas ebben végig a színen van. A jelenet fő figurája Józsi, szurtos kis nyomdászinas (a párisi naplopó), akinek nővérét, Elizát az előkelő Morin tábornok fia, Lénil elcsábította, de nem akarja feleségül venni. Most Józsi már másodszer próbálkozik, hogy a tábornokhoz bejuthasson és kérdőre vonhassa. A tábornoki lakás előszobájában vagyunk; Józsit Hillaire komormony ki a két inas próbálja feltartóztatni. A jelenetet rövidítve közöljük, a második inas szerepét dűlt betűivel emeljük ki:

„József: Be kell mennem. (Komolyszerű kaputban és kalapban.)

1-ső inas: Itt van ez a tegnapi ember ismét.

Hillaire: Vessétek ki!

2-ik inas: (*Józsefet visszatartja*). *De, mikor mondom neki, nem szabad bejönni.*

1-ső inas: (Ő is megragadja.) Hallja-e vagy nem?

József: (Kitépi magát) És én mondom — én be akarok. Szájtatók—naplopók—szolganép!

Hillaire: Küldjétek őt után. (*Józsefre mutat*) Elhordja-e kend magát?

József: Ah, úgy volt-e gondolva; te azt hiszed félek tőled. (Hillaire meg

akarja fogni, ő gáncsol vet neki.) El a lábbal, valaki le akar ülni. (Hillaire-ülve rogyik.) Sok gyönyörűséges cseléd.

2-ik inas: (*Felkacag*) Ha-ha-ha!

Hillaire: (A földön ülve marad) Még ti is nevettek! Várjatok, ezt a tábornok is tudja meg!

1-ső inas: Most már elég. Kil Ki!

József: Itt valaki áhítózik még egy dacapora. Jöjj, szolgálatra termett lény."

[Ekkor a lárma okát tudakolva kilép a tábornok, s Józsinak némi szóváltás után, melynek során a tábornok fiának nevét említi, sikerül elérnie, hogy Morin meghallgassa. A tábornok kiküldi Hillaire-t és a szolgálkát, s ezzel a második inas szerepe véget is ér.] (Az idézett szöveget Rexa cikke nyomán közöltük: „Petőfi székesfehérvári felléptéhez.” ItK 1913. 2—5. maga a szóban forgó sűgőkönyv is megvan az OSzK Színháztört. Osztályának gyűjteményében, M. M. 7474. sz. alatt).

Legelőször Szuper Károly — aki ugyanakkor maga is fellépett — említtette cím szerint azt a darabot, amelyben Petőfi Fehérváron először játszott Szuper Színi naplójának nov. 11-i jegyzete szerint a költő „egy inast” alakított, „aki Bizot-ot kineveti, midőn a naplopó őt földre ejti.” (Szuper 17.) Ez a fentiek szerint nyilvánvaló elírás, hiszen József Hillaire-t gáncsolja el s ezt neveti ki a 2-ik inas. Ez Ferenczit is megtévesztette: ő egy másik nevető jelenetből következtetve azt hitte, hogy Petőfi a *nyomdászinast*, tehát a főszerepet alakította (FPÉ I. 270—271; a cáfolatot l. Fekete 53—54). Rexa kiigazította Ferenczi tévedését és Szuper utalása nyomán rábukkant a híressé vált „első szerep” tényleges és hiteles szövegére, a kérdést már akkor eldöntöttnek tekintve (l. fent id. közlését). Pedig Szuper jegyzete, mint naplójának sok más adata is, kétségtávolan utólagos betoldás. A napló teljes szövege először a Hazánk c. folyóirat 10—11. kötetében (1888—1889), majd önállóan, 1889-ben jelent meg („Sz. K. színészeti naplója. 1830—1850. Sajtó alá rendezte Váli Béla; kötetünkben Szuper névvel erre a kiadásra utalunk); az eredeti kézirat tudunkkal nem maradt fenn, s így csak közvetve mutatható ki, hogy éppen a Petőfire vonatkozó bejegyzések többsége (a Jókait illetőkkel együtt) utólag került az egyébként eredetinek látszó naplófeljegyzések közé: Szuper, a tervezett kiadás iránti érdeklődés fokozására Petőfi-versek, Petőfire vonatkozó emlékezések (Jókai: „Egy magyar költő életéből”, 1855; SzabNÉ; OrAd stb.) s feltehetően saját elhalványodott emlékei alapján is, utólag kiegészítette (tehát meghamisította) őket. (A Petőfi egyes verseivel kapcsolatos, utólag betoldott, félrevezető adatokra a továbbiakban lépten-nyomon utalunk majd.) Megbízhatatlanságára már Baróti Lajos rámutatott („A Petőfire vonatkozó helyek egytől-egyig interpoláltaknak látszanak”, l. BarHP 514; vö. még FPÉ I. 270, mely szerint Szuper „később hiányos emlékezetből toldott be egyet-mást”). Szuper azonban mégiscsak Petőfi színésztársa volt, utólagos betoldásai is vegyülhettek helyes emlékadatok, ezért naplóját nem hagyhatjuk figyelmen kívül annál kevésbé, mert nem Petőfi- vagy Jókai-vonatkozású adatai, dátumai gyakran megbízható fogódzóknak bizonyulnak. (L. erről részletesebben Fekete 42—43.) — Az *Első szerepem* c. verssel kapcsolatos, nov. 11-ére beszünt feljegyzés forrása — az öreg színész elmosódott emlékein kívül — maga a kiadásokban Székesfehérvárról keltezett, színészkorokban jól ismert, sokat szavalt költemény ez a említett színi zsebkönyvben fennmaradt műsorszerű lehetett. Bizonyítja ezt a verscímnek Szupertől idézett végleges alakja; az eredeti cím ti. *Az első szerep* volt (l. feljebb), s csak később, a *Versek* I. kötetében (tehát 1844-ben) lett *Első szerepem*; továbbá, hogy „A párisi naplopó”

előadásáról szólva Petőfinek Borostyán színésznevét említi, holott ekkor még, mint láttuk, Rónay néven lépett fel; a Borostyán névnek légből kapott magyarázata (ti. hogy Petőfi anyjának családneve lett volna); magát a nevet Szuper talán a zsebkönyvből vette, de emlékezhetett is rá stb. (mindez a nov. 11-én kelt „napló”-feljegyzésben). A jegyzet tehát nyilván úgy keletkezett, hogy Szuper — naplójának sajtó alá rendezése közben — emlékeztében a Petőfitől megénekelte nevető szerep után kutatva rátalált „A párisi naplopó” c. darab inasára, — majd az előadásnak a színi zsebkönyv műsora szerinti dátumát követő napra (nov. 11.) jegyzetet iktatott be, mintha akkor reggel, friss benyomásként vetette volna papírra. A feljegyzést tehát legfeljebb emlék-adatnak tekinthetjük (ezt mutatja az elgáncsolt személyt illető tévedése is; ezt az előadás utáni nap nem követte volna el), mégis, mint kortanú és a darab ismerője, a lényegyet tekintve „ráhibázott” az igazságra.

Petőfi székesfehérvári első szerepének másik verziója, amelyet Némethy György, Petőfinek ugyancsak székesfehérvári színésztársa jegyzett fel, a fentivel jól összeegyeztethető, sőt tulajdonképpen alátámasztja azt. (Vö. Fekete 58.) Némethy úgy emlékszik, hogy Petőfi „A bársony cipő” c. „regényes vítezi játékban” (Birch-Pfeiffer Charlotte drámájában) lépett föl először; a továbbiakból azonban világosan kitűnik, hogy a költő ennek csak próbáin vett részt: magán az esti előadáson a hirtelen megbetegedett sügőt kellett helyettesítenie (orrihangjával különben is elégedetlenek voltak), s ezt a feladatot látta el még „néhány napig” (PN 1882. szept. 6. regg. k. 1). Az epizód részletesebb leírását l. a jegyzetek bevezetésében, *A sügő* c. elvezett verssel kapcsolatban (→ 147). Némethy a fennmaradt színlap szerint maga is játszott az említett darabban, ő alakította Giacomo szerepét (a színlapokra nézve l. Kiss József — Miklós Dezső i. t. 119—120), tehát emlékezhetett a próbákra, de az általa előadottak már csak azért is hihetőnek látszanak, mert a zsebkönyv és a színlap tanúsága szerint „A bársony cipő”-t éppen akkor, nov. 5-én adták elő (Némethy dátumot nem említi), amikor Petőfi már Fehérvárra érkezhetett. A költő (ál)neve hiányzik a színlapról, sőt még a nov. 8-i „Paul Jones, a kalóz” (Dumas darabja) előadásáról is (l. Kiss József—Miklós Dezső i. t. 120); s ha Némethy nem adott volna rá magyarázatot, gondolkodóba kellene esnünk, miért nincs megnevezve Petőfi még ennek a — Pápáról való elindulását tekintve meglehetősen kései — sokszereplős előadásnak a színlapján sem. Az egyik színésztárs tehát a szó szoros értelmében vett első színpadra lépésre (próbák alkalmával), a másik pedig az első, közönség előtti szereplésre emlékszik; ez utóbbit énekelte meg a költő.

A verset a feltételezett első fellépés és a kézirat karácsonyi átadása (l. feljebb: Megjelenés) közé eső időre kelteztük; pontosabb dátumot nem adhatunk, mert lehet, hogy a költő csak közvetlenül Pestre utazása előtt írta.

Szövegváltozatok

C: Ath *Az első szerep.* (Bajzának 1843. márc. 14-én küldött levelében „első szerep” címen említi, l. feljebb: Keletkezés)

6 ÖK2b—3 szívemből neveték:

Fordítás

Kertbeny 258.

Kolbenheyer Móric „korai” Petőfi-fordításai közt — a VI több más darabjával együtt — a szóban forgó versé is ott volt; ezek feltehetőleg még a

költő életében keletkeztek, de közlésükre csak évtizedekkel később került sor (I. Németh S. 48, 77; TTJ: I. OK 1955. VII. 307, ill. ALitt III. 1960. III).

78. DISZNÓTORBAN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 2. füz. aug. 1: 83, *Petőfi Sándor*. aláírással. Petőfi ezt a verset csak 1843. márc. 14-i levele után juttathatta el Bajzához, mert abban említi, „még ki nem jött” versei közt nem nevezi meg (I. VP VII. 19.) s e levél versmellékletében sem szerepel (I. 64. sz. jegyz., →346), tehát vagy áprilisi pesti időzése alkalmával (erről I. 94. sz. jegyz., →430) személyesen vagy Pozsonyból jún. 1-én küldött levelével (I. 90. sz. jegyz., →416); esetleg még később, július elejével kezdődő pesti tartózkodása folyamán. E legutóbbi időszak mellett szólna Bellaágh József adata (ha tévedései nem rontanák le hitelét), aki Kerényi Frigyesre hivatkozva mondta Jókainak, hogy Petőfi a kérdéses vers kéziratáért 1 aranyat kapott Bajzától (I. J[ókai] M[ór]: „A Petőfi életrajzhoz. Az első arany.” A Hon 1880. jún. 26. regg. k. [I]), már pedig Bellaágh, saját állítása szerint akkor került Petőfivel szorosabb kapcsolatba, amikor a költő 1843 nyarán Pozsonyból felment Pestre (L. Magyarország 1880. júl. 7.: [2]); lehet tehát, hogy Petőfi csak ekkor adta át Bajzának a verset s mindjárt a honoráriumot is megkapta érte; de meg kell jegyezni, hogy a kései lejegyzés és a többszörös közvetítés folytán sok téves adat is bebecsúszott az elbeszélésbe (nem igaz, hogy Petőfi másoló munkát keresve, Kerényi tanácsára fordult Bajzához, hiszen már egy éve kapcsolatban volt vele; ugyanígy tévedés az is, hogy a költő e versének kézírata alatt látna volna Bajza először a Petőfi nevet).

VI 21—22; ÖK1 116—117; ÖK2b—3 I. 160—161.

Az önálló kiadásokban az 1842. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Székesfejervár.) helynévmegjelöléssel.

Egyk. uk.: Tatay III, a „Dithyramb vagy vigalmidal” c. fejezetben. (A variánsok tanúsága szerint a VI-ból.) — Laky E. J. Demeter: „A költészetnek rendszere és történeti vázlata.” Szombathely 1847. 101—102, a vers szemelvények közt.

A vers állítólagos kecskeméti kiadási kísérletéről l. alább (Fogadtatás)

Kelethezés

Szuper Károly „Sz.-Fehérvár. [1842.] nov. 18. keltezésű naplójegyzetében írja: „Ma áthozta hozzám Petőfi összeszedett verseit s én kiszemeltem közülök néhány szavalmi valót s egyúttal tudtomra adta, hogy ma különös kegyelemből házigazdája meghívott bennünket disznótorba s ő már verset is írt reá a *Disznótorban* címmel, a min aztán este jól mulattunk. Különösen Petőfi jó kedvre kerekedvén, a bor mellett több versét elszavallotta.” (Szuper 18.) Szuper feljegyzéseinek megbízhatatlanságáról az előző jegyzetben (→77. sz. 382) szoltunk s mindjárt rá is bizonyítottuk az *Első szerepem* c. vers keletkezésével kapcsolatos hamisítást. Ez esetben ilyen kézzelfogható cáfolatot nem mondhatunk, mégis inkább hajlunk arra, hogy az egész bejegyzést Szuper későbbi betoldásának minősítsük, melynek forrása éppen maga a vers, a kiadásokban Székesfehérvár keltezéssel közölt *Disznótorban* lehetett. Nem tudjuk, hol lehetett alkalmá ekkor Petőfinek disznótorozni

(rokona, Salkovics Mihály, akinek része volt Petrovits István tönkretételében, itt lakott; 1839-ben állítólag rövid időre vendégül is látta Petőfit Fehérváron, l. OrAd 2; talán ez hívta meg ezúttal is?), de hogy házigazdája rendezett volna disznótort, s arra éppen Szuper is hivatalos lett volna, mint állítja, nem valószínű, mert Petőfi Fehérváron Némethy színésztársával együtt, ez utóbbinak a Szuperinál általában sokkal hitelesebb emlékezései szerint, „egy szegényebb sorsú magyar szűcs”-nél lakott, a szállásadó házaspárral egy szobában (l. Némethy György: „Visszaemlékezések Petőfire.” PN 1882. szept. 6. regg. k. 1). NB. Havas, ismeretlen forrásból, úgy tudja, hogy Petőfi „egy hentesnél, a mai Széchenyi utca elején lakott”, l. HP II. 465; úgy hisszük azonban, hogy ez a hurkát-kását-gömböcöt emlegető vers tartalmából következtetett téves adat. A helyi hagyományban még egy harmadik kisiparos is felbukkan mint a költőt disznótoros vacsorán vendégül látó házigazda: Magyar György, a „jölleki” csizmadia (l. Lauschmann Gyula: „Vörösmarty és Petőfi.” Székesfehérvár 1905. 14; az adat forrása valószínűleg a PN 1904. márc. 16-i számának az „Innen-Onnan” rovatban közölt híre volt). Legtöbb hitelt kétségkívül az egykori lakótárs Némethy emlékezésének adhatunk; őt Szuper — Petőfivel kapcsolatban — egyáltalán nem említi, s viszont Némethy sem tud Petőfi és Szuper állítólagos szoros kapcsolatáról. Szuper feljegyzésével együtt a dátumot is köhöltnak tekintjük; csak annyi bizonyos tehát, hogy a vers a fehérvári tartózkodás idején, az első fellépést követő időszakban, azaz nov. 10. és dec. vége között keletkezett. (A társulat s vele Petőfi 1843. jan. elején költözött át Kecskemétre, l. Fekete 65.)

A végleges szöveg feltehetőleg a *Verseik* 1. kötetének sajtó alá rendezése során, 1844-ben alakult ki; ekkor igazíthatta ki a költő a 13—14. sort.

Ilyés Gyula (1963. 104) Vörösmarty „Fóti dal”-ának (megj. Ath 1842. okt. 27.) hatását látja abban, hogy Petőfi 1842/1843 fordulóján egymás után három versét (ti. ezt, a *Pálnaphor* és a *Dínomdínom* címűt) „felköszöntésnek írja; állva, pohárral a kezében képzelettel a dikciójukat”; de megjegyzi, hogy a *Disznótortban* mégis valóságos disznótort hangulatot idéz.

Uhlandnak is van egy disznótort dala (Metzelsuppenlied, l. pl. költeményeinek 2., bőv. kiadását, Stuttgart — Tübingen 1820. 79—80), melyet Petőfi feltehetőleg ismert: ha előbb nem, Pápán bizonyosan forgatta kötetét, mely — Kozma Sándor emlékezése szerint — a kollégiumi diákság kedvelt olvasmánya volt (l. K. S.: „A múltból.” Nemzet 1883. márc. 25. regg. k. [5—6]); Petőfi *Lehel* (*A kürtkebelbe fű Lehel . . .*) c. balladája pályázati jellegét ennek a „Gedichte” c. kötetnek egyik darabjából, a „Graf Ißberhard der Rauschebart” c. történeti elbeszélő költemény-ciklusból választotta (l. 62. sz. jegyz. → 342).

Fogadtatás

Úgy látszik, Petőfi már 1843-ban Kecskeméten, a helybeli nyomdában kiakart adni a verset, de ezt a cenzor megakadályozta. Az erre vonatkozó kései — emlékezések azonban meglehetősen ellentmondásosak, nehéz a tényeket a tévedések és utólagos hozzátoldások rétege alól kifejtetni. Az akkori kecskeméti nyomdatulajdonos, Szilády Károly egyik segéde, az utóbb Veszprémbe került Ramazetter Károly említette Eötvös Károly Lajosnak, hogy Petőfi mint a kecskeméti színtársulat színlaposztója 1843-ban, távozása előtt „egy búcsúzó könyvecskét nyomatott, mely teljesen a saját műveit tartalmazta” „Kétségkívül nagyon érdekes volna — jegyzi meg Eötvös K. Lajos —, ha a magyar nyomdászok nesztora, Szilády Károly vagy bárki más, képes volna fölkeresni egy példányát eme kiadványnak!”

(Petőfi Sándor pápai élete. FővL, 1870. nov. 25: 1167.) Az egykori Szilády-nyomda Kecskeméten ma is meglévő ún. „főkönyve” tartalmaz is egy, ezt az emlékezést — bár név említése nélkül — alátámasztó, 1843. márc. 29-én kelt bejegyzést, mely szerint a színlaposztók számára „búcsúzó verseket” nyomtak, de hogy ezek közt Petőfi-vers is volt-e, egyelőre nem tudjuk bizonyítani (l. 112. sz. jegyzetét, → 486). Szilády, aki erről a bejegyzésről nyilván nem tudott, Ramazetter nyilatkozatára adott válaszában az esetet a következőképpen adta elő: „Már nem emlékszem, melyik év utolsó napján, délelőtt bejön hozzám egy sovány, sápadt, szegényes öltözetű ifjú s jelentve, hogy ő a most itt működő színtársulatnak tagja s illetőleg egyik cédulahordója, kezembe ad egy lap kéziratot, azzal a kéréssel, hogy azt nyomatatnám ki neki, újkor kiosztás végett. Akkoriban még erős cenzúra alatt lévén a sajtó, meg kellett nézmem, mit akar kinyomatni s ez egy kedélyes vers volt, a már eléggé ismeretes *Disznótorban* címmel és »Petőfi S.« aláírással. Mondám neki: magam viszem el a cenzorhoz, ha ez megengedi, szívesen kinyomatom az ő javára. Cenzorunk akkor az itteni kegyesrendi tanító szerzetnek főnöke: Schembera Halász József nevű tót ember volt, ki mindenre inkább alkalmas lehetett, mint elméművek megbíráására, mert amint elolvasta a verset, egész indignációval mondá: »Micsoda bolondság már ez, hogy *A világban töltelékek vagyunk* stb. Ezt nem engedhetem meg « Őn, persze, előterjesztém, hogy hiszen ez csak költészeti tréfa, de hasztalan volt minden beszédem. Nem engedé meg. S így délután ismét hozzám jöven Petőfi, megmondám neki okát, miért nem nyomtatatom ki versét, mire ő keserű mosollyal távozott el. Azóta többé nem is láttam. Tehát búcsúzó könyvecskét sem nyomtatott nálam, melyet azóta bizonyára érdemesebb helyre adtam volna be, mintsem az én régiség-lomtáramban heverjen.” (FővL, 1870. nov. 30: 1185.) Szilády tehát nem búcsúzó könyvecske, hanem csak egyetlen — ki nem adott — költemény kéziratáról tud (ő nevezi meg az esettel kapcsolatban először a *Disznótorban* c. verset), s szerinte a költeményt Petőfi nem búcsúzóknak, hanem újrvi ajándéknak szánta. Ez az utóbbi adat azonban bizonyosan téves, mert a Szabó-féle társulat — mint említettük — 1843. jan. elején költözött át Székesfehérvárról Kecskemétre; ott jan. 15-én kezdték meg előadásait (l. 79. sz. jegyz., → 389), ennél fogva Petőfi 1842 utolsó napján nem kereshette fel a kecskeméti nyomdászt. (Ezt Baróti is megjegyzi, szerinte az eset keltezése 1843. március végére korrigálandó, BarHP 514.) Úgy látszik, hogy Szilády inkább csak a versre és a cenzor megjegyzésére emlékezett vissza, s mivel a költemény nem búcsúzóvers, de tartalmánál fogva Petőfi 1843 tavaszi távozása idején már nem is lehetett aktuális, logikusan látta az újrvi köszöntéssel kapcsolatba hozni. — Jókai Már néhány évvel később Petőfi mint színész címen először írta meg közös kecskeméti tartózkodásuk történetét (A Hon 1874. 227, 233, 239. sz. regg. k.), s ennek kapcsán felelevenítette a *Disznótorban* kiadási kísérletének epizódját is. Bizonyos, hogy erre Szilády nyilatkozatából merített ösztönzést, mert az újrvi versajándék tervének a fentiek szerint téves adatát csak tőle vehette (sőt emlékezése más részében is „hideg, csikorgó decemberi este” lépteti fel Petőfit a kecskeméti Ács Károly télikabátjában) s a cenzor elutasító szavait is — bár kiszíneztve s latin kifejezésekkel megtoldva — nyilvánvalóan Szilády nyomán idézi: „— Hát ez quid hoc megint? Hát hogy meri az úr én tőlem azt kívánni, hogy én ilyen obscurus (!) dolgot admittáljak? Audiat tamen, Gömböc lesz fölöttünk a nagy ég. És mi e gömböcben a töltelék! — Tamen hoc est sacrilegium! Az ég nem disznóhurka! És én nem leszek disznóhurkában töltelék. — Non admittitur. — Kikergette a verssel együtt.” Jókai előadása azonban lényeges új elemeket is tartalmaz: szerinte hárman — rajta és Petőfin kívül még az említett Ács Károly (1824—1894, nem azonos Petőfi

ugyanolyan nevű pápai iskolatársával, vö. VP VII. 491) — tervezték egy közös füzet kiadását; Petőfi és Ács költeményeivel, Jókai egy novellájával szerepelt volna benne. Ács jó kapcsolatban lévén Sziládyval, ígérte, hogy rábírnja, adja ki hitelben a kötetet. De amikor Ács Petőfi verseinek kéziratát átolvasta, aggodalmát fejezte ki, hogy a korlátoltságáról hírlieht cenzor nem fogja engedélyezni ezeknek a „nemes szellemű” költeményeknek a megjelenítését. Ezért először Ácsnak egy latin ódájával tettek próbát, de Sembera Kalazancius (Jókai így nevezi) már abban is forradalmi tendenciát vélt fölfedezni, s amikor ezután a Petőfi versei közül legártatlanabbnak látszó *Disznótorban*-t vitték el neki (Ács és Petőfi, de az utóbbi végül is kint várta meg, mint végez Ács a cenzorral), Sembera azt a már idézett felháborodott szavakkal vetette el. Ezt követőleg Szilády közbenjárása is eredménytelen maradt s így aztán csak írásban sokszorosították Petőfi verseit. (Fennmaradt példányról nem tudunk.) Jókai előadásának új mozzanata, a közös füzet kiadásának terve, egészében hihető, s abban sem látunk semmi lehetlent, hogy a vállalkozás a *Disznótorban* c. vers miatt hiúsult meg: a befajező strofa, mely az üdvözülés vallásos képzetét a gömböc és a töltelék profán hasonlatával fejezi ki, valóban istenkáromlásnak tűnhetett a piarista rendfőnök szemében. Elfogadható az is, hogy Petőfi más verseket is szánt a füzetbe, Jókainak az az állítása azonban, hogy a *Disznótorban* a legártatlanabbnak tűnt köztük, kétségtelen torzítás: Petőfinek 1843 tavaszáig, kecskeméti tartózkodása végéig írt költeményei közt alig akad olyan, amelyet akár egy Sembera Calasantius-féle cenzor politikai vagy vallási szempontból kifogásolhatott volna; Jókai egy későbbi Petőfit vetít vissza Kecskemétre, ahol a költő — a különféle idegen hatások közül kibontakozva valójában még csak az első lépéseket tette az önálló művészi fejlődés útján.

Orlay 1879-ben írt emlékezéseiben világosan Jókai nyomán mondja el a *Disznótorban* esetét, mindössze anyyi módosítással (összeegyeztetve Szilády és Jókai előadását), hogy először a nyomdafőnök próbálta volna a kecskeméti cenzorral a verset elfogadtatni s csak amikor ez nem vezetett sikerre, vonta kérdőre Semberát a bosszankodó Ács Károly (OrlAd 353). Az epizódot Ferenczi (FPÉ I. 284—285) és Havas (HP II. 466) — mindkettő Orlay nyomán — egyaránt átveszi, de a már említett időrendi korrekcióval, ti. Petőfi Kecskemétről való távozásával hozva összefüggésbe. Ezzel az időpont kérdésében a kiinduláshoz: Ramazetter emlékezéséhez tértek vissza.

A költő állítólagos kecskeméti kiadványaira, ill. kiadási terveire vonatkozó, feljebb ismertetett emlékezésanyag alapján a Petőfi-irodalom később két másik, Petőfinek tulajdonított verset is a költő vélt kecskeméti színlaposztói tevékenységével kapcsolt össze: a *Bucsuszó*-t és az *Emlény*-t; ez utóbbiról e kiadás munkálatai során kiderült, hogy Barna Ignác versének csonka, némileg ártírt változata, melyhez Petőfinek semmi köze sem lehetett (l. Bev., → 152), az előbbit l. a kétes hitelűek között (→ 112. sz. vers). A költő, mint a legújabbban előkerült adatok bizonyítják, a Szabó (ill. Szabó—Török)-féle társulatnak székesfehérvártól kezdve rendes színésze s nem színlapki-hordója volt; ez utóbbiak munkáját két, külön erre a célra alkalmazott személy látta el. Bucsuszó verseket, csekély jövedelmük kiegészítése végett, ezek, ritkábban a kellékesek szoktak nyomtatni. (L. a 112. sz. jegyzetet, → 487.) De ha a *Bucsuszó*-ról fel is tehető, hogy „színész” mivolta ellenére a szorult anyagi helyzetben levő Petőfi próbált vele némi haszonra szert tenni (s esetleg más, ismeretlen versekkel is), a *Disznótorban*, ill. a Jókai—Ács Károly—Petőfi tervezte közös füzet kiadásának kérdését el kell különítenünk a költő vándorszínészi működésétől, ahogy azt Jókai is tette: a *Disznótorban* mint színészi bucsuszóvers nem jöhet szóba (ez a feltevés különben is csak az ellentmondó emlékezések kontaminálása volt), annál kevésbé,

mivel Petőfi távozása április elejére, tehát jóval a disznóvágások ideje utánra esett.

Jókai legelső Petőfi-emlékezése szerint Várady Antal, ügyvédtársa [Fekete Lajos] lakásán, a nem sokkal előbb Pestre érkezett, verseinek kiadót kereső, előtte akkor még ismeretlen Petőfi kéziratában lapozgatva először éppen a *Disznótorban*-t „vonta ki” a sok közül és nagyon silánynak találta; de a *Befordultam a konyhára. . . , A virágnak megtillani nem lehet. . .* és más dalok feledtették vele az első kedvezőtlen benyomást. (L. Jókai: T.É. I. 28—29.) De hogy éppen a megnevezett verseket említette-e Várady Jókainak, az egyáltalán nem biztos; hiszen, amikor — bár évtizedekkel később — Baróti Lajosnak beszélte el az esetet, akkor a *Disznótorban* helyett az *Érik a gabona* címűt nevezte meg (I. VU 1885. dec. 20.: 814). A valószínűleg 1844 tavaszán történt eset hitelessége és időpontja körüli vitáról l. 96. sz. jegyz. (→ 439).

Szeberényi Lajos a *Versék* I. füzetének bírálatában kifogásolja Petőfi költészetében a „népszerű” modor túlzásait, s példaként említi a *Disznótorban* c. verset, „melly munka csaknem émelygést okoz olvasásakor. Illyenek különösen e hasonlításai:

Hosszan nyuljon, mint e
Huvhaszál,
Életünk rokkáján
A fonál.

vagy pedig:

S pályánk áldásával
Öntse le,
Mint e kását a zsír
Özöne.”

(SzebHír 1845. febr. 25.: 64.)

Szövegváltozatok

- 1 Ath fülek,
- 2 Ath Figyelem!
- 3 Ath Szóm'
- 9 Ath nyuljon, e'
- 13 Ath *Mint ez eszemadta*
- 14 Ath *Sültre* szánk:
- 17 Ath pályánk'
- 18 ÖK_{2b}—3 le [kp. n.]
- 19 Ath e'
- 24 VI *Úlni*
- 27 ÖK₃ gömböcben [sh.

Fordítás

Kertbeny 69—70.

79. PÁLNAPKOR

Kézirat

OSzK—Fond VII. 83/8a; Petőfi 1843. márc. 14-én Bajza Józsefnek írt levele versmellékletében l. 64. sz. jegyz. (→ 346).

Megjelenés

VI 43—44; ÖK1 128—129; ÖKzab—3 I. 176—177.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) keltezéssel.

Keletkezés

A kecskeméti versek sorát ezzel a pontos és korai dátumhoz rögzíthető darral nyitjuk meg. Petőfi székesfehérvári színtársulata 1843. jan. 14-én érkezett Kecskemétre, s előadásait Szabó József igazgatása alatt jan. 15-én kezdte meg (l. Szuper 20, ill. „Játékszíni Zsebkönyv.” Kecskemét 1843, lelőhelye OSzK Színháztört. Oszt. Színi zsebkönyvek 535. sz. a.; az első előadás ebben olvasható dátuma: 1843 télelő [dec.] 15. nyilvánvaló tévedés télő [jan]. 15. helyett; a társulat teljes műsorát a zsebkönyvből újra közreadta: Fekete 77—79). Petőfi nem egészen három hónapig működött itt mint a társulat rendes színésze (tehát nem mint színlaposztó, vö. 112. sz. jegyz., →487): ápr. 7-én, még mielőtt a társulat befejezte volna kecskeméti szereplését, megvált Szabóéktól és Pestre távozott (l. 94. sz. jegyz., →430). A szóban forgó vers a kecskeméti tartózkodás első napjaiban, egy január végi (Pál napja: jan. 25.) borozgatás alkalmára készült. Nem tudjuk bizonyosan, ki lehetett Petőfi kecskeméti baráti körének az a Pál keresztnevű tagja, akinek a köszöntésére ekkor összejöttek: Petőfi színésztársai között csak egy volt ilyen, Váradi Pál (l. az említett Játékszíni Zsebkönyvben olvasható névsort; ill. Fekete 72), de nincs adatunk arról, hogy vele szorosabb kapcsolata lett volna. Jókai kecskeméti háziasszonyának fiát, Gyenes „Pálit” emlegeti, mint közös barátjukat; „a szép, nemes magyar arcu Gyenesné” mindjárt meghívta Petőfit ebédre, amikor Jókai bemutatta neki (l. Jókai Mór: „Petőfi mint színész.” A Hon 1874. okt. 4. regg. k. 2), — lehet, hogy Gyeneséknél gyűltek össze egy kis névnap-i mulatozásra, s ebből az alkalomból készült volna a vers.

Réti (15) Csokonai „Bacchushoz” c. versének hatását érzi Petőfi költeményén (Csokonai versének 4—5. sora: „Itt van a zúzos december: | Bor van-é?” stb. l. Cs. V M. nevezetesebb poétai munkái. Bécs 1816. I. 169, Ódlák X.) Meggyőzőbbek Horváth János adatai Vörösmarty „Fóti dal”-ának ösztönző szerepéről a Petőfi-vers létrejöttében: Vörösmarty verse 1842. okt. 27-én jelent meg az Ath-ban, az év végén (dec. 27.) pedig már Fáy András szerzette dallama is napvilágot látott, a RPD1 mellékleteként. Rövidesen országos népszerűsége tett szert, ennek egyik jele Petőfi verse, mely a tárgyi-hangulati rokonságon kívül 8+3 tagolású 11-es sorfajában is Vörösmarty versének hatását árulja el. (Horváth 568; NB. Petőfi ilyen versformát korábban is használt, l. a *Csal* c. zsengett, →34. sz.) Elfogadja ezt Illyés is (1963. 104), de szerinte ez a hatás a *Dinomdánom* c. versben a legszembevetőbb (l. 80. sz. jegyz., →390); a *Pálnapok* egyénibb ízü: „téli ablakot láttat, kívül a jégvirágokkal, belül a forró levegő cseppjeivel!”

Magyarázatok

3—8 A versnek ezt a részletét vö. Vachott Sándor „Éjjel” c. költeményének kezdetével:

„Csüggve ülök életkedvhagyottan,
Künn fergeteg zúg, csattog és üvölt.
Hadd zugolódjék, hogyha kedve úgy van!”

(„V. S. Versei.” Pest [1846.] Beimel ny. 24.) Nem tudjuk, hogy Vachott verse folyóiratban mikor jelent meg először, de a Hond Y jelű cikkírója szerint, aki Petőfire sorozatos plagizálást próbált rábizonyítani, Vachott verse megelőzte a Petőfiét (Hond 1847. II. 4. sz. júl. 27.: 78; a cikk értelmi szerzőjére, háttérére nézve l. 54. sz. jegyz., →327).

4 *Ízibe*: javában.

Szövegváltozatok

- C: K Pál-napkor.
2 K Közepe;
3 ÖK2b kinn [sh.]
7 K Így
11 K fázunk,
12 K Idebe.
14 K tűz;
15 K *És a kancsó kottyogása*
20 VI Igazán!
23 K vesszük; jó

80. DÍNOMDÁNOM

Kézirat Nincs.

Megjelenés

VI 33—34; ÖK1 122—123; ÖK2ab—3 I. 168—169.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) hely megjelöléssel.

Keletkezés

A vers Petőfi kecskeméti tartózkodása idején (erre nézve l. 79. sz. jegyz., →389) bármikor keletkezhetett: közelebbi datálásra sem maga a vers, sem az életrajzi anyag nem nyújt támpontokat. Tartalma, hangulata alapján helyeztük a *Pálnapkor* c. vers szomszédságába.

Illyés Gyula (1963. 104) a versben a legmeggyőzőbb példáját látja annak, hogy Vörösmarty „Fóti dal”-a (megj. Ath 1842. okt. 27.) lenyűgöző hatása alól a fiatal Petőfi sem vonhatta ki magát: 1842/1843 fordulóján majdnem egymás után három hasonló felköszöntőt ír; közülük „a *Dínomdánom*, aká a Fóti dal, szakasról szakaszra fonja, váltogatja a gondolatot; versmérték is csak abban különbözik amazétól, hogy a két négytagú ütem után az utolsó háromtagú nincs külön sorba írva”. (l. még 78. sz. jegyz., →385.)

Magyarázatok

- 3 *igazítsa el*: küldje el.
4 *neki*: ti. a bánkódónak; vö. Toldy alábbi megjegyzésével (Fordítás).
14 *nékül*: nélkül (népies alakvált.).
17 *kérdésjel*: kérdőjel.

Szövegváltozatok

C: ÖK2b—3 Dinomdánom
4 ÖK3 meg [kp.n.]
7 ÖK2ab—3 szívet
18 ÖK2ab—3 idő [kp.n.]

Fordítás

Dux 22—23, „Zeche” címmel. Falk Miksa a Dux-féle fordításkötet ismertetésében (Schmetterling 1846. okt. 12, 41. sz. 636—637) kifogásolja, hogy a fordító ezt a gyengébb s magyarul nehezen visszaadható darabot is átültette (vö. Kiss J. 187). Toldy Ferenc recenziójában rámutat, hogy Dux az első versszakban értelmi hibát követett el: „A költő azt akarja elutasítani, ki a víg társaságban levén, búját el nem utasítja; a fordító a *bút* utasítja el.” (Toldy: MSzépírSz 1847. máj. 9.: 293.) — Kertbeny 78—79. (Az előszó szerint Dux fordítását vette át.)

Megzenésítés

Egressy Béni dallamával betétként énekelték Szigeti József „Szép juhász” c. népszínművében, amelyet 1850-ben mutattak be (a zenei anyag partitúráját, Egressy saját kéziratában, l. OSzK — Zeneműtár, Népsz. 606/1); lehet, hogy a megzenésítés még Petőfi halála előtt történt. A dallam első közlése: „Népdalok, Szigeti: Szép juhász c. eredeti népszínműből.” Pest 1857

81. VÍZ ÉS BOR

Kézirat Nincs.

Megjelenés

RPDl 1843. I. 44. sz. jún. 1.: 1388, *Petőfi Sándor*. aláírással. Orlay emlékezése szerint Petőfi már 1842 tavaszán, mielőtt (máj. 5-i levelével) Bajzához fordult volna, Kozma Sándor nevű iskolatársa, a RPDl pápai levelezője révén, próbálkozott néhány versével Garay Jánosnál, a lap szerkesztőjénél; de az nem vett tudomást annakidején küldött három verséről (l. 60. sz. jegyz., →336). E méltatlan eljárás ellenére, bár nagyon nehezelt érte, egy év múlva, 1843. április eleji pesti tartózkodása idején (erről l. 94. sz. jegyz., →430) újabb 4 verset vitt Garaynak, azzal a kéréssel, hogy „Andor diák” név alatt közölje őket lapjában (l. Petőfi jún. 3-i, Bajzához intézett levelét, VP VII. 21; NB. Az Andor név nyilván elvonás a Sándor-ból.). A szerkesztő ezúttal nem zárkózott el, de elsőként a *Víz és bor*-t, majd az *En* c. verset — talán mert sértette a költő kikötése — mégis Petőfi neve alatt tette közzé. A költő felháborodott hangú tiltakozó nyilatkozatot juttatott el az Ath-hoz, melyet Bajza — Petőfi felhatalmazása alapján némileg megszelídítve — „Írói jogtapodás a Regélőben” címmel jún. 15-én ki is adott (eredeti címe *Garay garaboncáskodása* volt, l. VP V. 7, ill. 193—194). Garay ezután a további két verset már nem is közölte s csak találgathatjuk, hogy melyek voltak. Elsősorban Petőfiének azok a kecskeméti versei jöhetnek számításba, amelyek a *Versek* 1. kötetének közlését megelőzően folyóiratban nem jelentek meg: tehát a *Jövendölés* (eredeti címe: *Álom*) és a *Lopott ló* (ezt a kettőt a költő, hónapokkal keletkezésük után, 1843 nyár végén—ősz elején a

„Szivárvány” c. zsebkönyv szerkesztőjének adta oda, l. 83. sz. jegyz., →397), valamint a *Dínomdánom* és a *Farkaskaland* (ezek a *Versek* I. kötete megjelenéséig kiadatlanok maradtak); kevésbé gondolhatunk a korábbi *Járnak, kelnek sokan zöld erdőben. . .* és *Furcsa történet* c. darabokra, amelyek ugyancsak a *Versek* I. kötetében jelentek meg először. Meg kell jegyeznünk, hogy Petőfi, említett április eleji pesti tartózkodása idején, alighanem Frankenburgnak is adott a felsorolt költemények közül egyet vagy többet az „Emlény” c. zsebkönyv 1844. évi kötete számára; a szerkesztő, mivel a zsebkönyvbe ezúttal csak prózai munkákat válogathatott, alighanem visszaküldte a kéziratokat Petőfinek (l. 94. sz. jegyz., →431).

Petőfi, említett jún. 3-i levelében, azt írta Bajzának, hogy csak azért óhajtotta szóban forgó verseinek a Regélőben való megjelenését, mert kíváncsi volt rá, mit szól az — álnév alatt közlendő — versekről az Ath szemleírója: Verőczey, azaz Bajza. Kétségtelen azonban, hogy Petőfi 1843 tavaszától kezdve már nem éri be az Ath-mal, hanem új publikációs lehetőségeket keres (állandó anyagi gondjai miatt is): már Kecskemétről írt levelében kéri Bajzát, hogy a küldött versek közül esetleg a Hond-nek is juttasson (l. VP VII. 19); április elején, mint említettük, az „Emlény” szerkesztőjét is fölkeresi, nyáron pedig mindjárt fölfigyel a „Szivárvány” zsebkönyvvállalkozásra is. Ugyancsak a nyár folyamán a Magyar Életképeknek adja oda *Az utolsó alamizsna* c. versét (l. 94. sz. jegyz., →430). Mint közlési fórum, nem lehetett számára közömbös a Regélő sem: a következő évben az említett össztűzés ellenére megint jelentek meg benne versei (*Ivás közben, Egy estém otthon*, 1844. ápr. 21., ill. máj. 19.).

A vers feltehetőleg benne volt Petőfi költeményeinek abban a kéziratában, amelyet 1844 februárjában Debrecenből magával vitt Pestre; hiszen már előbb folyóiratban megjelent. Úgy látszik azonban, hogy amikor a Nemzeti Kör által megbízott bírálók (Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti) a kéziratot átnézték, a belőle kiselejtezett mintegy 15 darabban együtt ezt is „kivetették” (Petőfi említi Tárkányinak írott levelében, hogy ezek „jórészt bordalok” voltak), l. 85. sz. jegyz., →402; ezért maradhatott ki a *Versek* I. kötetéből (s a későbbi egykorú kötetekből); de hozzájárulhatott ehhez Bajza kedvezőtlen reagálása is (l. alább: Fogadtatás). — Első közlése Petőfi kötetben: DK 1874. 712, az 1843. évi versek között.

Kelekezés

Petőfi a verset a fentiek szerint az *Én* cíművel (és még két — címe szerint nem ismert — másikkal) együtt április elején adta át Pesten Garaynak. Március 14-én Bajzának írt leveléhez 7 verset mellélt, de ez a kettő nem volt köztük (l. 64. sz. jegyz., →346); azért-e, mert az ezutáni hetekben írta, ill. dolgozta át vagy mert eleve nem az Ath-ba szánta őket, nem tudjuk. Mégis, a *Víz és bor*, hangulata és poharazás közben fogant reflexiói alapján inkább az év eleji *Pálnaphor* és a — feltételezen — ekkorra datált *Dínomdánom* szomszédságába kívánkozik. Ezért helyeztük, a kecskeméti tartózkodás dátumával (l. a 79. sz. jegyz., →389), az itteni termés korai darabjai közé. Keletkezhetett azonban — kivált esetleges korábbi változatában — akár 1842-ben is: témájával s némileg befejezésével *A borozó*-ra emlékeztet. Ezért a kecskeméti keletkezést megkérdőjeleztük.

Fogadtatás

Mint feljebb említettük, Petőfi — Bajzának írt levele szerint — azért adott a Regélőnek verseket, hogy megtudja, mit ír (a kikötése szerint álnév alatt

közlendő) költeményekről „Verőczey” [Bajza]? Az Ath szerkesztője lap-szemléjében cím szerint csak az *En* című verset említette (l. 87. sz. jegyz., →408), közvetve azonban a *Víz és bor*-ról is véleményt nyilvánított, amikor a Regélő 41—44. számának (a legutolsóban jelent meg Petőfi verse) összefoglaló ismertetésében a versekről szólva csak Garayét és Erdélyiét emelte ki, a többit — köztük tehát a *Víz és bor*-t is — „igen középszerű”-nek vagy „épen silány”-nak minősítette (l. Ath 1843. I. 11. füz. jún. 15.: 528). Talán ennek a kedvezőtlen ítéletnek is tulajdonítható, hogy Petőfi ezt a versét gyűjteményes kötetéből kihagyta.

A FővL. 1874. jan. 3-i számának névtelen, kétségtelenül a lapszerkesztő Vadnai Károly tollából való, a Petőfi-kiadásokból kimaradt versekről szóló jegyzete szerint (9. l.) a *Víz és bor*-t „1845-ben a miskolci iskola kisebb tanulóit széltiben szavalták”; Vadnai emlékezetből idézi is az első hat sort.

Magyarázat

18 *Sanyarogva*: sanyarúan, sinylődvé.

Szövegváltozatok

A versnek kézirata nincs; szövegét az első — és Petőfi életében egyetlen közlés (RPD1) tartotta fenn. Ennek helyesírása, központosítása aligha pontos megfelelője a Petőfiének, mégis ezt kellett követnünk; csak a feltehető sajtóhibákat javítottuk ki, valamint a cím rövid i-jét változtattuk hosszúra (l. alább).

C: RPD1 *Víz* [ez a szó a kéziratban nyilván hosszúí-vel volt írva; a címbe a mértékre nem kell ügyelni, s Petőfi prózában mindig „víz” alakban írja a szó]

4 RPD1 Gyöngyökét [sh.]

23 RPD1 csöppjén [sh.]; itt az ő helyzeténél fogva egyébként is hosszú, l. alább

27 A „könyv” szokatlan alakváltozat; de mivel itt a mérték hosszú szótagot kíván (a költemény páratlan sorainak utolsó előtti szótagja egyébként kivétel nélkül hosszú), inkább átmeneti forma a „köny” és „könyv” írás-, ill. ejtésmód között (erről l. 73. sz. jegyz., →367), mint sajtóhiba, ezért meghagytuk a RPD1 szövegét.

Megzenésítés

HP III. 677 szerint a negyvenes évek ifjúságának kedvenc bordala volt, de erre nézve egykorú adattal nem rendelkezünk. (Vö. Vadnai Károlynak feljebb a Fogadtatás anyagában idézett emlékezésével; valószínű, hogy nem csak szavalták, hanem dalolták is, így maradhatott meg Vadnai emlékeztében a kezdőstrófa.)

82. AZ ELSŐ DAI,

Kéziratok

K1 OSzK—Fond VII. 92/4; negyedréti alakú, zöldes színű fólió, Petőfi 1843. márc. 5-én Kecskemétről Szeberényi Lajosnak írt levele 4. lapján, *Az álom* (későbbi címe: *Jövendölés*) szövege után. Autográf. A levélkézirat Záboji Bélától — a Fond VII. katalógusa szerint Zábolyi Béla kiskőrösi tanítótól —

vétel útján került jelenlegi lelőhelyére (l. Növedéknapló 1892/19. sz. tétel).

K2 OSzK—Fond VII. 83/7a; Petőfi Bajza Józsefhez intézett, Kecskemét, 1843. márc. 14-i keltezésű levele versmellékletének első darabjaként, l. 64. sz. jegyz. (→346).

Megjelenés

SzebNÉ 31—32, a K1-ről, keltezés nélkül; PVM III. 235—238, a K2-ről, (1843.) évszámmal, (Kecskemét.) helymegjelöléssel. — Petőfi-verskötetben először: DK 1874. 710.

Keletkezés

Petőfi 1843. márc. 5-én, négy havi színészi működés után, abban a levélben, amelybe a szóban forgó verset lemásolta, többek közt így ír Szeberényinek: *színmész vagyok, s noha igen parányi lény még a színpadon, de reményilem, egykor nem leszek utósó; mert nem hiszem, hogy az ég segédkeze ne lenne azzal, ki oly szent célokkal, oly eltökéléssel, annyit áldozva lépett a színpadra mint én!* (VP VII. 15.) Az első dal ezeknek a „szent céloknak” (a költeményben kétszer is él a levél e kifejezésével), a színészi hivatás eszűnyi programjának versbefoglalása. Az a tény, hogy március elején, tíz nap leforgása alatt kétszer is lemásolja és elküldi (előbb Szeberényinek, utóbb — más versek kíséretében — Bajzának), arra vall, hogy nem sokkal előbb készült el vele. A cím és az azt magyarázó első két versszak értelme szerint azonban ez a költeménye az első, amelyet színészként ír; tehát legalább az az ötlet, hogy pályatársaihoz verset intéz, már Székesfehérváron, közvetlenül színésznek állása után bizonyosan felmerült benne: 1842. nov. 2-án, életének újabb fordulópontján, amikor eldöntötte, hogy megint a színészi pályán próbál szerencsét (erre nézve l. 75. sz. jegyz., →374), Szeberényinek írt sorailban így indokolta elhatározását: *Mondjam-e, hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése célom (mert úgy kocsissá, vagy béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném), hanem hogy magasabbra törekszem, s a célt szemem elő [!] soha elveszteni nem fogom. Művész és költő! barátom, mint hevülök. Mintha Az első dal prózai summázata volna ez a levélrészlet; megvan benne a vers indító ötlete, a kettős elhivatottság gondolata is, ti. hogy művész (színész) és költő kíván lenni egy személyben. (Már 1842. júl. 7-én Szeberényinek írt levelét — legalul — így írja alá Petőfi: (jövőben) *Szó színész és lírator.* l. VP VII. 13.) Sőt még messzebbre visszamehetünk. Petőfi — a pesti statisztáskodást is beszámítva — Székesfehérváron harmadszor lett színészé; ezt megelőzőleg, 1841 nyarán, hónapokon át faluzott egy kis vándorszínmész trupp tagjaként a Dunán túl, s erős emlékezetében vagy füzetekben őrzött, 1838 óta írt számos költeménye alapján költő-színésznek érezhette magát már akkor is. A színészi hivatásról elgondolkoztató keserű tapasztalatokban ekkori színészkedése idején is bőven volt része: Orlaynak írt, elveszett levelében panaszkodik, hogy „színesztársai csöcselék, durva, lelketlen fatuskók, kik a művészet magasztosságát képtelenek fölfogni” (OrlAd 338). *Levél egy színmű barátomhoz* c. verse szerint (1844) ezért is vált el annakidején tőlük: *a bardt ság végre megszakadt, | Mert én utáltam a nyegléskedést, | A sok „utósor” t. a görögötzet, | S tudj’ a manó, milly csábításokat.**

Hogy a versnek még 1841 nyarán készült-e valamilyen vázlatra, fogalmazványra, első kidolgozása, vagy csak később, a fehérvári első fellépések idején, — arra nehéz határozott választ adni; de hogy a fennmaradt szövegnek volt

valamilyen előzménye, azt a fenti megfontoláson túl a kecskeméti verskörnyezetből kirívó archaikus, kezdetleges volta is mutatja. Petőfi 1842-ben, 1843 elején még számos régebbi kísérletét veszi újra elő s dolgozza-simítgatja át: a Bajzának *Az első dal*-lal együtt megküldött költemények között is több bizonyosan vagy feltehetően korábbi, 1842-ből való darab van, amelyeket valószerűleg az átdolgozás szándékával tartott magánál 1843 márciusáig (a *Hortobágyi kocsmárosné* . . . c. népdallal kezdődő ciklus egyes darabjai és a *Vadonban*); 1842 második felében pedig egész sor, még 1841-ben írt költeményét dolgozta át és küldte el az Ath-nak (l. 69. sz. jegyz., → 357). *Az első dal* akár ezek, akár amazok közé tarthatott. A vers végleges, ismert változatát azonban nyilván a fehérvári és kecskeméti színészkedés tapasztalatai és tanulmányai érlelték ki. Az egykori színésztársak adatai (Szuper naplója, Némethy György írása) és Jókai visszaemlékezései arról győznek meg, hogy Szabó József társulatában is napirenden voltak a szereposztás és a fizetés körüli szokásos torzalkodások: „az armány nagyon elharapódzott, úgy hogy némelyek még csalásra is rávetemedtek” — írja Szuper 1842. dec. 20-i feljegyzésében —, „s tegnapi számadásunkban a bérlet egy részét el akarják sikkasztani” (Szuper 19) stb. A költőnek napról-napra tapasztalnia kellett, hogy színésztársai az alantas civódások és intrikák közepette megfeledkeznek hivatásukról, a színészetet pusztá kenyerkereseti lehetőségnek tekintik, művészi és nevelési céljait szem elől tévesztik. Március 14-én — *Az első dal*-lal együtt Bajzának küldött soraiban egy keserű mondatban utal erre: *mennyi armány a színészetnél. Gyakran jajdulok föl: isteni művészet, mért ördögök papjaid!* (VP VII. 19). 1844-ből való *Szobámban* c. versében írja, hogy a költészet volt egyetlen hű barátja, akkor is, amikor a *könyűkkel | Szózott színészi kenyeret | Megpaprikázták bosszusággal | Armánykodi gazemberek.* (L. uo. I. 111.) Az is fájt neki, hogy színésztársai „többnyire asini ad lyram”, s egyébként sem akarják elhinni, hogy az Ath-ban Petőfi név alatt megjelent verseket ő írta (l. Szeberényihez márc. 5-én intézett levelét, uo. VII. 16). E színészi tárgyú költeményével föl akarta hívni magára a költészet iránt közömbös társai figyelmét, és természetesen egyúttal hatni is akart rájuk. Lehetett valamilyen közvetlen indítéka is annak, hogy Petőfi régebbi kísérletét átdolgozta és közlésre felajánlotta: Fekete Sándor szerint Szabó József igazgató nyereszkedő, üzleties műsorpolitikája háboríthatta fel (l. Fekete 76—77); ne hagyjuk figyelmen kívül ezt a szempontot sem, bár konkrét utalást nem találunk rá a szövegben: a vers sokkal általánosabb érvényű programja a színészi hivatásnak.

A vers végleges szövegének keletkezését a fentiek alapján 1843. február végére—március elejére tesszük.

Fogadtatás

Petőfi 1843. márc. 5-én Szeberényi „észrevételeit” kérte két megküldött versére, köztük *Az első dal*-ra (l. VP VII. 16). A válasz szövegét nem ismerjük, de Szeberényi később, Petőfit támadó cikkében, lapalji jegyzetben célozott rá (azzal kapcsolatban, hogy ő és Petőfi 1839 óta véleményadás végett elküldték egymásnak munkáikat): „Küldött (Petőfi) többek közt egy *„Első dal”* című silány verset hozzám 1842-ben [helyesen: 1843-ban] (tehát már miután mint író föllépett) és erre nézve azon tanácsot adám neki, hogy semmiféle szerkesztőséghez ne küldje, vagy ha csakugyan akarja közöltetni, akkor dolgozza ki egészen újra, kijelölvén egyszersmind a nem sikerült helyeket.” (Szabó 1845. ápr. 15.: 234.) Ferenczi föltevése szerint ezzel a bírálattal (mely kioktató vagy leereszkedő hangú lehetett) kezdődött a két barát fokozatos és végleges elhidegülése (vö. VP VII. 284).

Magyarázat

A címre nézve l. alább a 6—8. sorhoz fűzött jegyzetet.

1—4 Az első versszak értelme az, hogy ő — Petőfi — az első magyar színész, aki költő is egyszersmind.

6—8 E sorok szerint a vers Petőfinek első, színészként írt költeménye; de még ha 1841 nyári vándorszínészkedésétől el is tekintünk (pedig akkor már jócskán voltak versei is) s 1842 novemberétől számítjuk színészi pályáját, a székesfehérvári *Első szerepem*, *Disznótorban* kétségkívül megelőzi, sőt az sem biztos, hogy a legelső kecskeméti verse. Valószínűleg volt egy jóval korábbi (fehérvári, vagy esetleg 1841 nyári) változata s ebből 1843. február vége tájt dolgozta át az ismert szöveget (l. feljebb: Keletkezés).

36 fejt: fejleszt.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K₂. Petőfi ezt szánta közlésre s különben is ez a későbbi. Egyéb-ként a két szöveg közt nincs lényeges eltérés. Megjegyezzük, hogy Petőfi az utóbbi, Bajzának küldött szövegben a birtokjelző aposztrófokat (melyeket mi sem a főszövegben, sem a variánsok közt nem jelölünk) a másik kéz-irattól eltérően mindenütt következetesen kirakta (pl. „dal’ istene”, „Szín-háza’d’ népe” stb.), ami arra vall, hogy tudatosan alkalmazkodni kívánt az Ath helyesírásához.

3 K₁ hazám!

4 K₂ közt!

8 K₁ Ti nektek

10 K₁ Kébel,

12 K₁ el;

14 K₁ ök.

16 K₁ memmiök .

17 K₂ e’

18 K₁ templomáb [! elírás] lép:

20 K₁ Fejben, ép.

23 K₂ E’

28 K₂ E’

31 K₁ Mint,

32 K₁ út.

34 K₁ szent;

37 K₁ Tehát érzelmeink

42 K₂ Hogy <hitv> [először hitványnt-t akart írni?]

44 K₂ kalászokat. [a K₁ kérdőjele értelmileg jobb; az l betű j-ből jav.]

47 K₁ magas [kp. n.]

83. JÖVENDŐLÉS

Kézirat

OSzK—Fond VII. 92/4, a Szeberényi Lajosnak írt, Kecskemét 1843. márc 5. keltezésű levél 3—4. lapján, *Az álom* címmel. Ugyanebben a levélben küldte el Petőfi *Az első dal* szövegét is. A kézirat leírását l. ez utóbbi vers jegyzetében, K₁ alatt (→82. sz. 393).

Megjelenés

„Szivárvány.” Album a miskolci tűzvész emlékeül. Szerkeszté Halászy József. Az 1843 évi nyárhó [júl.] 19-én tűzvész által károsult miskolcziak fölsegélésére kiad. Emich Gusztáv. Pest 1844. 151—152, *Alom* címen, *Petőfi* aláírással. — Emich Gusztáv és Halászy József júl. 29-én felhívással fordult az írókhoz, hogy a „Szivárvány” c., a miskolci tűzkárosultak javára kiadandó albumhoz „dolgozataikkal minél számosabban” járuljanak hozzá, „megjegyezvén egyszer-mindenkorra, hogy a legszigorúbb kiállítási költség leszámitásán kívül minden lehető díjazás nélkül, az egész bejövendő összeg az érintett tűzkárvallottak fölsegélésére fordítatik.” Hogy a tiszta jövedelmet minél előbb eljuttathassák a szerencsétlenül járt város lakosainak, a kéziratok beküldésére viszonylag közeli, augusztus végi határidőt tűztek ki s a kötet megjelenését október közepére tervezték. (L. PHirl 1843. aug., 3.: 516.) A vállalkozás ehhez képest mintegy másfél hónapot késett: a *Hond* 1843. okt. 21-én közölte az előfizetési felhívást (II. 16. sz. 514) s az album végül is dec. 28-án került ki a sajtó alól (l. a PHirl előzetes híre: dec. 24.: 884. ill. EPN 6); a PHirl dec. 31-én (II. 313. sz. 900) hirdette, tartalmi ismertetéssel. Vegyes prózai-verses tartalmú volt, írtak bele többek közt: Gaal József, Nagy Ignác (elbeszélések), Vahot Imre (tanulmány), Greguss Ágost, Halászy József, Kerényi Frigyes (Vidor Emil néven), Lászniai Kálmán, Pájer Antal, Samarjay Károly, Tompa Mihály (versek). Az említett felhívásban a költőktől elsősorban románcokat, balladákat és „hangzatkákat” (szonetteket) kértek: Petőfi választása feltehetőleg ezért esett a *Jövendőlés* korábbi változatára mint románcra (a Szeberényi levelébe másolt szöveget ezzel az alcímmel látja el, l. alább: Szövegváltozatok) és a *Lopott ló-ra* (ez a kötet másik, tőle való darabja, a 173—174. lapon, *Pönögei Kis Pál* aláírással), mely műfaját tekintve a románc és a víg ballada között áll. A két verset, melyek az ÖK-kiadások keltezése szerint Kecskeméten, 1843 első negyedében keletkeztek, a költő a hírlapi felszólítás nyomán, személyesen adhatta át Pesten az album szerkesztőjének. Mivel a felhívás aug. 3-án jelent meg, Petőfi pedig szeptember közepe táján eltávozott Pestről és csak fél év múltán, a kötet megjelenése után tért vissza, ennek az átadásnak 1843. évi harmadik pesti tartózkodása idejére kellett esnie (szept. első 2—3 hete, l. 94. sz. jegyz., →431). — Mivel hónapokkal előbb elkészült költeményekről van szó, elképzelhetőnek tartjuk, hogy ez volt az a két vers, amelyeket április eleji pesti tartózkodása idején a *Víz és bor* és *Én* címűekkel együtt a Regélő szerkesztőjének átadott, s később, június elején, Garay „jogtapodása” miatt visszavont (l. 81. sz. jegyz., →391); de az is lehetséges, hogy nem a Regélőbe, hanem az „Emlény” 1844-re kiadott kötetébe szánta először őket, s ott voltak az ápr. 10-én Frankenburg lakásán hagyott kéziratok közt, az „Emlény”-nek ez a kötete azonban kizárólag prózai tartalmú lévén, abban nem kerülhettek kiadásra (l. 94. sz. jegyz., →431).

VI 35—37; ÖK1 123—125; ÖK2ab—3 I. 169—171.

A Petőfi kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) helymegjelöléssel.

Egyk. uk.: Tatay 168, a „Költői elbeszélés” c. fejezetben.

Keletkezés

A vers a költő kecskeméti tartózkodásának (erről l. 79. sz. jegyz., →389) első másfél hónapja folyamán készült, mert Szeberényinek márc. 5-én küldte el (l. feljebb: Kézirat); de később, feltehetőleg 1843 nyarán—őszén,

Pesten (a „Szivárvány” szerkesztőjének való átadás előtt), még javítgatott rajta; ezt jelzi a főszevegben megjelölt második dátum. Az eredeti címet azonban csak 1844-ben, a *Versek* I. kötetének sajtó alá rendezése során változtatta *Jövendöls*-re.

A költemény, bár harmadik személyben, de kétségtelenül Petőfinek saját költői halhatatlanságába vetett hitét fejezi ki, költői elhivatottsága tudatának korai dokumentuma. (A végleges, 1844-ben választott cím még konkrétan utal erre.) A hírnév és rendkívüliség gondolata már évek óta foglalkoztatta, mint *Úti jegyzetei*-nek egyik részlete is elárulja: *Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; mikor még statista voltam a pesti nemzeti színháznál* [. . .], *mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egykor történni fog s meg is történi. Megálmodtam az őrszoba meztelen fadgyán* [. . .], *hogy nevet szerzek két országban* [stb.] (L. VP V. 21.). Ezzel egybehangzó Sass István emlékezése Petőfinek egy katonakori nyilatkozatáról, ti. „hogy a katonai pályát az ideig, míg magasabb tisztségre nem vergődik, el nem hagyja, mert, — folytatá határozottan, érzem magamban, hogy nem mindennapi embernek születtem». — Nem pirulsz Sándor? mondám neki. »Nem biz én«, válaszolá s újra még határozottabban ismétlé a mondottakat.” (S. I.: „Petőfi mint közlegény.” PHirl 1879. szept. 6.: 4.) 1842. nov. 2-án pedig ezt írta Szeberényinek: *már rég meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Caesar aut nihil.* (VP VII. 14.) A székesfehérvári Borostyán színésznév (l. 77. sz. jegyz., →381) megválasztásában is a kiemelkedés vágya és reménye jut kifejezésre. — Mint eszmei forrást és ösztönzést nem hagyhatjuk figyelmen kívül Holteinek, a német költő és drámaírónak nálunk „Babérfa és koldusbot” címen játszott drámáját, melyben maga Petőfi is fellépett 1842. dec. 13-án Székesfehérváron; ennek egyik alaptétele, hogy a költőt kora nem érti meg s elismerést csak az utókortól remélhet (l. 94. sz. jegyz., →432); a *Jövendöls* c. vers ebben a vonatkozásban a Holtei-darab visszhangjának fogható fel: mintha a költő a szerencsétlen Henrik (a darab fő figurája) sorsában a magáéra ismert volna.

Fogadtatás

Petőfi ezt a versét nem ajánlotta fel az Ath-nak közlésre, jóllehet a kétségkívül gyöngébb *Az első dal*-t, melyet ugyancsak ez idő tájt írt, márc. 14-én Bajzának elküldte (l. 64. sz. jegyz., →346); alighanem attól tartott, hogy Bajza elbizakodottságot olvasna ki belőle. (Vö. alább Pulszky véleménye vel.) Szeberényihez intézett levelébe azonban bemásolta a verset (l. feljebb) a kézirat leírását), sőt még barátjának „észrevételeit” is kérte róla. Szeberényi válasza nem maradt fenn; hogy megírta s benne *Az első dal*-t szigorúan megbíráltta, Petőfit támadó cikkéből tudjuk; ebben a szóban forgó (a levélben *Az álom* című) költeményről nem tesz említést, de elképzelhető, hogy éppen ezen felbosszankodva írt a másikról olyan keményen (l. 82. sz. jegyz. →395).

Pulszky Ferenc az *Összes Költemények*-ről írt bírálatában megjegyzi, hogy a kötet számos „trivialis”, ill. sikerületlen darabjának felvételeit „sokan” (nyilván maga Pulszky is) a költő „tagadhatatlan hiúságából” (erre példa ként említi többek közt a *Jövendöls*-t) „fogják magyarázni, mellyel legcsekélyebb irkafirkáját is kiadásra érdemesnek tekintik.” „Mi azonban — folytatja Pulszky gúnyosan — nem szólnunk többé senmit ezen hiúság ellen, mert ennek köszönhetjük azon valósággal szép (?) költeményt (*Jövendöls*) melyben Petőfi már 1843-dik évben halhatlan névre tart igényt.” (Pulszky MSzépírSz 1847. máj. 9: 297.)

A verset a fennmaradt adatok szerint a soproni, ill. a pesti evangélikus diákok is szavalták 1849 előtt képzőtársulatukban; az utóbbiban 1846. ápr. 26-án egy Mangold nevű diák előadásában hangzott el (l. Bodolay 251).

Magyarázat

29 Ezt a sort majdnem szó szerint l. Berecz Károly „Ésketéskor” c. versének (Ath 1842. II. 16. sz. aug. 7: 126) utolsó előtti strofájában: „S pokollá vált az érzelem” (ti. a szerelem nélkül férjhezment lány igazi érzelme)

Szövegváltozatok

Az anya beszéde a „Szivárvány”-ban „—”-ek (kettős idézőjelek), a fiúé „-’-k (egyes idézőjelek) közé van foglalva.

- C: K *Az álom. Románc.* Szivárvány *Álom.*
2 Szivárvány fősti
7 Szivárvány ÖK₂ab—3 átröpültem
10 K fénye, örvendezz! Szivárvány örvendezz,
11 ÖK₃ élted, K isten;
12 K boldog képe ez.’ Szivárvány ez.”
13 Szivárvány gyermek; K lángra gyujtá
14 K *Forró keblét* az ifjukor;
15 K malasztos ír ÖK₃ szívnek,
21 Szivárvány ÖK₂ab—3 röpült ÖK₃ bűvös [az ő sh.]
23 V₁ ÖK₁ költőnek [kp. n., vsz. sh.] K sugarából Szivárvány sügá-
rából
25 K méze! Szivárvány méze,
27 Szivárvány Szívének virága [kp. n.]
28 Szivárvány Íltébül egyegy [! sh.?] V₁ egy egy
29—32 Ez a strofa a K-ból hiányzik.
29 Szivárvány *Gyehenna* lett
30 V₁ ÖK₁ És ő lángban [sh.] Szivárvány martalék,
31 Szivárvány földön [sh.]
34 K gyermeke;
35 K Szivárvány bus
37 K „Halál, Szivárvány „Halál karombul,
38 Szivárvány fiút;
40 K V₁ hazud Szivárvány hazud?”
41 Szivárvány „Anyám [kp. n.] K hazudnak; —
43 K költő-fiadnak, Szivárvány fiadnak [kp. n.]
44 K *Soká* soká K Szivárvány él!’ [A K-ban a fél idézőjel
(’) elírás]

Fordítás

Kertbeny 283—284, „An meine Mutter” címmel.

84. HALÁLVÁGY

Kézirat Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 1. füz. júl. 15: 35—36. *Petőfi Sándor*. aláírással. A Kecskeméten írt verset Petőfi 1843. márc. 14-i levele után juttatta el Bajzához,

mert ennek versmellékletében még nem szerepel (l. 64. sz. jegyz., →340); tehát vagy április eleji pesti tartózkodása alatt (erről l. 94. sz. jegyz., →430) személyesen, vagy Pozsonyból jún. 1-én küldött levelével (l. 90. sz. jegyz., →416); későbbi, július elejével kezdődő pesti tartózkodása — tekintve, hogy a vers már e hó 15-én megjelent —, kevésbé jöhet számításba.

V1 39—40; ÖK1 126—127; ÖKzab—3 I. 173—174.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) helymegjelöléssel.

Keletkezés

Petőfi 1843. jan. 14-étől ápr. 7-éig tartózkodott a vers keletkezési helyeként az ÖK-kiadásokban megjelölt Kecskeméten mint vándorszínész (l. a 79. sz. jegyz., →389). Közelebbi dátummeghatározásra sem az életrajzi anyag, sem maga a vers nem nyújt fogódzót, annál kevésbé, mert lehet, hogy a *Halálvágy*, csakúgy mint az 1842/1843 fordulóján készült költemények közül több (*A bujdosó*, *Hazámban*, *Ujság*, esetleg a *Felkőszöntés*, a *Könyeim* és mások), átdolgozás (vö. 69. sz. jegyz., →357), tehát Kecskeméten csak végső alakját nyerte el. Ezt főként a sablonos stíluselemek sugallják; maga a téma, a halál vágya és sürgetése, mely a közhelyes, retorikus terminológián át is olyan lázas türelmetlenséggel szól meg, hogy őszinteségében nem kételkedhetünk, túlságosan elvontan jut kifejezésre, s így nem kapcsolhatjuk biztosan a költő életének ehhez vagy ahhoz a szakaszához. Mégis, a dicsőségvágy és a földöncsúszás szembeállításának leginkább arra az életrajzi helyzetre emlékeztet, amelybe Petőfi a pápai iskolaév után, székesfehérvári és kecskeméti színészkedése idején került: e pályához fűzött reményeiben (l. 82. sz. jegyz., →394) csalódott, a nagy szerepek és sikerek elmaradtak, a kis társulatok alantas belső intrikák, civódások bomlasztották (l. uo. →395), s a szűkös jövedelem még a betevő falatra is alig volt elég. S bár a halálvágy az ifjú Petőfi költészetének csaknem az első zsongéktól fogva 1844-ig makacsul visszavisszatérő motívuma (l. 1840[?]: *Honvágy*, *Triolett*, 1841: *Vándordalok*, *Vendég*, *Elegia*, 1842: *Felkőszöntés*, *Könyeim* stb.; vö. 1844-ben írt *Hattyúdalféle* c. versének 6. sorával: „Hányszor kívántam a halált!”), 1843-ban már a szóban forgó költemény mélyről jövő indulatával csendül fel más darabokban is (*Temetőben*, *Élő halott*, *Temetésre szól az ének* . . . stb.), több, bizonyosan ez évből való vers pedig rokon problematikájával jelzi a kronológiai közelséget: a *Jövendölés*, *Távolból* és *Az utolsó alamizsna* egyaránt a nagyratörő álmok meghiúsultán érzett csalódás — más és más megközelítésű — kifejezése.

Horváth János (44. 551) a Petőfinél ezúttal önállóan megnyilatkozó halál vágyban egyrészt „A karthausi”, másrészt „az egykorú Byronizáló magyar lyra” hatását látja. Ez utóbbiról l. még a *Könyeim* jegyzetét (→73. sz. 367). Eötvös regényét a „Budapesti Árvízkönyv” közölte először, ennek egy példánya a pápai Képzőművészeti társaság könyvtárában is megvolt (l. 75. sz. jegyz., →376); az I. rész II. fejezetét, melyet Horváth János a *Halálvágy*-gyul „érzelemfajban” különösen rokonnak érez, l. az I. k. (Pest, 1839) 190—192. lapján. Horváth utal Szuper Károly naplójának székesfehérvári adataira arról, hogy Petőfi felolvasott „A karthausi”-ból vagy ahogy együtt olvasták a regényt (l. Szuper 18, 19; 1842. nov. 11, dec. 20; Szuper feljegyzéseinek megbízhatatlanságáról l. 77. sz. jegyz., →382; lehet, hogy ezeket az adatokat is utólag toldotta az eredeti naplójegyzetekhez, feltehetőleg emlékei alapján, de némi hitelük így is van).

Magyarázat

- 6 *felett!*: Szeberényi a *Versek* 1. füzetének bírálatában mint „helyesírásbani következetlenséget” hibáztatja, hogy Petőfi néha ezt az alakot használja a „fölött” helyett (l. SzabHír 1845. febr. 28.: 67).
- 23 *Mért vedm e jégtekintet?* Nem tudjuk, kinek a fagyos pillantása váltotta ki Petőfiből ezt a szemrehányó kérdést; egyetlen kecskeméti vonzalínáról van adatunk, az is csak feltételes formában: Némethy György, a költő színész- és lakótársa írja emlékezeiseiben azzal kapcsolatban, hogy a társaság szép, fiatal színésznőjét, De Cau Mimi kisasszonyt a pesti nemzeti színházhoz szerződtették és (márciusban?) el is utazott: „Egyedül De Cau volt a színésznők között, kit Petőfi gyakran meglátogatott, hogy udvarolt-e neki, nem tudom, de könnyen meglehet, mert Mimi kisasszony pezsgő francia véru gyönyörű leánya volt s talán az ő távozása okozta, hogy Petőfi is ezért — vagy megunva a sikertelen küzdelmet és pönztelelenséget, kimondta, hogy megy s majd Pozsonyban találkoznak.” (Némethy György: „Visszaemlékezések Petőfire.” PN 1882. szept. 7: 1.; vö. még FPÉ I. 290.) — Persze ha a vers egy korábbi változat átdolgozása (l. feljebb), akkor lehet, hogy ez a kifakadás is egy Kecskeméti előtti (pl. székesfehérvári vagy pápai) nőismerősnek szól.

Szövegváltozatok

- 1 Ath nekem [kp.n.] koporsót [kp.n.]
- 2 Ath alatt,
- 5 Ath kebel!
- 6 Ath felett,
- 7 Ath lángcsapású
- 9 Ath e' lázas
- 10 Ath fölé,
- 12 Ath rendelé?
- 13 Ath Vagy e' szárnya;
- 14 Ath toll,
- 16 Ath V1 honol? ÖK2ab—3 honol;
- 17 Ath nekem Ath V1 idvben [Az i~ü hangváltásról l. 89. sz. jegyz., →415.]
- 18 Ath E' V1 ÖK1—2ab—3 kebel? [sh.?]]
- 19 Ath lakóú!
- 20 V1 ÖK1—2ab—3 el. [sh.?]]
- 21 ÖK2ab—3 melly ha [sh.?]] Ath e' kéjben
- 23 Ath e'
- 25 Ath nekem [kp. n.] koporsót [kp. n.]
- 27 Ath erzemények [sh.]]

85. FARKASKALAND

Kézirat

Arany János Emlékmúzeum (Nagykörös); 2 összefüggő negyedréte alakú fólió első két, 65—66. lapszámmal ellátott lapján, (Gödöllő. 1843.) keltezéssel. Az autográf Petőfi-kézirat a költő egykori, elveszett versfüzetének 65—66. ill. 79—80. lapszánú maradványa, mely a *Farkaskaland*-on kívül még a (Debrecen 1844.) keltezésű *Így né, látod — ennyi az egész . . .* kezdetű töredéket (79. l.) és a *Lopott ló* c. vers első három versszakát (80) tartalmazza. (A kézirat egyik lapjának fénymásolatát l. a 7. sz. mellékleten.)

A 66. lapon Petőfi István „Félegyháza, 1867. okt. 13” keltezésű hitelesítése olvasható. E kézirattöredéket, 2 másik, a dunavecsei Nagy Zsuzsikához intézett vers kéziratával együtt Balla István dunavecsei ref. tanító-káplán. Petőfi egykori barátja és Nagy Zsuzsika későbbi férje, ajándékozta az 1860-as évek elején a nagykőrösi főgimnáziumnak (l. HP III. 717). Az a kézirat, amelynek — sajnos — csak erről a két lapjáról tudunk, talán azzal volt azonos, melyet Petőfi XI. *Úti levelé*-ben említ: *Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februariusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó . . .* stb. (L. VP V. 64.) Ezt a kéziratot a kortanúk közül többen említik: Jókai, Kemény Mihály, Orlay Petrics Soma. Várady Antal nyomán Baróti Lajos stb.), de részletesebb leírást csak Sass István ad róla: „[A Pestre érkezett Petőfi] mindenekelőtt viseltes s a Mátra szele által itt-ott megszagott kontósét téve le, annak belső zsebéből egy iratekercest vett elő s mielőtt asztalomra letenné, elmondá, hogy ezek részben megjelent, részben kiadatlan költeményei, melyeket összegyűjtve kiadás, illetve Vörösmarty és Bajzánál leendő bemutatás s véleményüknek kikérése végett hozott el magával [. . .] E csomagban voltak Pönögei Kis Pál néven összes költeményei sajátkezüleg szépen leírva, egyes lapok szélvonalakkal ellátva, külső táblája ékes betűkkel címezve. A negyedrétféleg összevarrt s hüvelyk vastagságú füzetnek zöldes fakó színű s érdes papirosa szűk anyagi körülményt látszott elárulni.” (S. I.: „Petőfi mint Pönögei Kis Pál megérkezik Pestre.” VU 1887. jan. 2.: 5.) Sass leírása meglehetősen ráillik a fenn maradt töredékre, de az azonosságot különféle megfontolások is valószínűsítik. Kétségtelen ugyanis, hogy a szóban forgó kézirat Petőfi 1844. ápr. máj. havi dunavecsei tartózkodása idején már megvolt, mert csak így kerülhetett Nagy Zsuzsika, a későbbi Balláné tulajdonába (Petőfi szülei 1844 végén Szalkszentmártonba költöztek, l. FPÉ II. 12), továbbá, hogy nem lehetett azonos a *Versek* I. kötetének nyomdai kéziratával, hiszen láttuk, hogy egy egyébként ismeretlen Petőfi-vers töredékét tartalmazza s a *Versek* kiadott kötetétől eltérően a költemények keletkezésének dátumát is megjelöli. A versek elrendezése is más kellett, hogy legyen a kéziratban, mint a kötetben; a *Versek* I. kötetének anyaga — csakúgy, mint a későbbieké — az évek időrendjében tagolódik (csak egy-egy esztendő anyagán belül nem ér vényesül az időrend), a kézirattöredék viszont 65—66. lapján egy 1843. évi (gödöllői?), majd a 79—80. lapon egy 1844. évi debreceni, ill. miúdjárt utána megint egy 1843. évi (kecskeméti) darabot tartalmaz. Ez utóbbi töredékes ugyan, a szöveg nagyobbik része, az aláírt keltezéssel együtt elveszett de a *Lopott ló* a kiadásokban Kecskemétről van kellezve, s még 1843-ban megjelent a „Szivárvány” c. zsebkönyvben (l. 83. sz. jegyz., →397). Valószínű tehát, hogy annak a kéziratnak két lapját őrizi a nagykőrösi Arany János Emlékmúzeum, amelyet annakidején a Nemzeti Kör megbízásából Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti Ede átolvasott, s amelyből, mint Petőfi írta 1844. ápr. 28-án Tárkányinak, „vagy tizenöt darabot kivettek . . . s nagy részint bortalokat” (l. VP VII. 28—29); bizonyára egyéb egyéb megjegyzéseket is fűztek hozzá. Ezeknek a figyelembevételével a korábbi kézirat nyomán készíthette el Petőfi a *Versek* I. füzetének nyomdai kéziratát. A nyomtatás módozataira, anyagi feltételeire nézve a Nemzeti Kör május 11-í közgyűlésén hozott határozatot (l. a jegyzőkönyv szövegét. PetMúz 1893. I. sz. 15). Az eredeti kéziratot Petőfi — úgy látszik — Duna vecsén hagyta, talán azt is odaadta emlékül Nagy Zsuzsikának (a két hozzá írt vers mellé); de lehet, hogy egyszerűen megelégedett róla, s a kézirát, mivel Petőfi Dunavecsén Nagy Páléknál, Zsuzsika szüleinél lakott, később ennek tulajdonába került. Ballák említették, hogy több Petőfi-kéziratuk

volt még, de már korábban másoknak elajándékoztatták őket (l. HP III. 717); ezek alighanem a szóban forgó versgyűjtemény további lapjai voltak.

Megjelenés

V1 41—42; ÖK1 127—128; ÖK2ab—3 I. 174—175.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) helymegjelöléssel.

Keletkezés

Mint feljebb láttuk, a versnek feltehetően 1844-ből való autográf kéziratán Gödöllő, 1843. a keltezés. Petőfinek e gödöllői tartózkodása zómében 1843 augusztusára esett s talán szeptember elejéig tartott (l. 101. sz. jegyz., →451). Az *Összes költemények* kiadásai szerint azonban az 1843. évi kecskeméti időzés terméke a költemény (a időpontokra nézve l. 79. sz. jegyz., →389). Nehéz magyarázatot találni erre az ellentmondásra s eldönteni, melyik téves a két adat közül (talán egyik sem: elképzelhető, hogy a költő a Kecskeméten írt verset Gödöllőn átdolgozta, de alatta később, az ÖK-kiadásokban mégis az eredeti keletkezési helyet jelölte meg); azt sem zárhatjuk ki (de bizonyítani sem tudjuk), hogy Petőfi az *Összes költemények* 1846-ra eső sajtó alá rendezése során, tehát évek múltán, néha hibákat is követett el a datálásban (ha ugyan pusztán emlékezetére támaszkodva s nem egy esetleges korábbi kézirat alapján végezte ezt a munkát) s ezek egyike volna a Kecskemét helymegjelölés a szóban forgó vers alatt. Baróti valószínűleg ilyen megfontolások alapján fogadta el inkább a gödöllői keltezést (l. BarHP 515). Mi mégis helyesebbnek látjuk, ha az időrendi besorolás alapjául a költőtől származó legkésőbbi adatot, tehát a kecskeméti keltezést fogadjuk el; de második helyen feltüntetjük Gödöllőt is mint esetleges keletkezési helyet, s mindkét adatot megkérdőjelezzük.

Fogadtatás

Dux fordítása nyomán (l. alább) a lipcsei Blätter für Literarische Unterhaltung c. folyóiratban már Petőfi életében fölfigyelnek a költeményre: Wilhelm W. Wolfsolin mint nem-népies, mégis jellemző darabot emeli ki a Dux által lefordított darabok közül, s idéz is belőle (1847. okt. 24, 297. sz. 1186—1188); a berlini Magazin für die Literatur des Auslandes névtelen cikkében pedig, már a költő halála után (1849. nov. 19), ezt olvassuk: „Von seinen [Petőfi's] Märchen gefiel mir besonders eines in Erfindung und Ausführung. Es schildert eine Bauernhütte, vor der ein Stutzer (betyar) und ein Wolf lauern. Der Stutzer will das Weib des Bauern verführen, und der Wolf will in den Schafstall einbrechen: da die Pläne beider nicht gelingen, so frisst der Wolf zur Stillung seines Hungers den Stutzer auf.” (NB. a cikkíró téved, amikor a „Stutzer”-t, mely körülbelül az eredeti vers „úrfi”-jának felel meg, a „betyár”-ral téveszti össze.)

Szövegváltozatok

A K-ban a „farkassereg” beszéde, a jóllakott farkasé jelek köze van foglalva.

1 K fogad,

3 K ÖK2ab—3 határ,

4 ÖK2b—3 Rajt' K ÖK2ab—3 jár;

- 5 VI allatnak [sh.] K nyoma —
 6 K beszélj⟨,⟩: ÖK2ab—3 beszélj,
 8 K VI ÖK1 idvezeltének.
 10 K ily
 11 ÖK2ab—3 pusztaközepen,
 16 ÖK2ab—3 utazó urfi
 18 ÖK2ab—3 urfinak,
 20 K én;

Fordítások

Dux 24—25, „Wolfsmährchen” címmel; Kertbeny 141, „Wolfsfabel” címmel. (NB. Dux a 19. sor „kunyhó” szavát a „konyhá”-val tévesztette össze és „Küche”-vel fordította.)

86. LOPOTT LÓ

Kézirat

Arany János Emlékmúzeum, Nagykőrös, 2 összefüggő negyedréte alakú fólió negyedik, 80. lapszámzóással ellátott lapján (a kézirat leírását l. 85. sz. jegyz., →401): az 1—3. versszakot tartalmazó töredék (folytatása az elveszett 81. lapon volt). Petőfi kézirása. (L. 7. sz. mell.)

Megjelenés

„Szivárvány” c. album (megjelent 1843. dec. 24-én) 173—174. *Pönögei Kis Pál*. (a tartalomjegyzékben Pönögey Kis Pál.) aláírással. Az albumban Petőfitől még a *Jövendölés* c. vers jelent meg (*Atom* címmel). A költő mindkét versét 1843. aug.—szept. folyamán ajánlhatta fel az albumba (erről és az albumról általában l. 83. sz. jegyz., →397). A *Pönögei Kis Pál* álnévről, melyet Petőfi 1843 nyaratól kezdve körülbelül egy éven át használt, a *Ki vagyok én? nem mondom meg* . . . c. vers jegyzetében írunk (→91. sz. 422)

VI 62—64; ÖK1 139—141; ÖK2ab—3 I. 192—194.

A Petőfi-kötetekben az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) helymegjelöléssel.

Keletkezés

Petőfi keletzése szerint a vers a kecskeméti tartózkodás idején keletkezett (erről l. 79. sz. jegyz., →389). Pontosabb időmeghatározásra nem látunk módot; valószínűbbnek látszik ugyan a Bajzának küldött levél dátuma (márc. 14.) utáni néhány hetes időszak, mert a levélhez mellékelte versek közt (ez az egyetlen küldeménye Kecskemétről) ez a költemény nem szerepel; mégsincs kizárva, hogy már akkor készen volt, s valami előttünk ismeretlen ok miatt tartotta vissza. Mindenesetre meggondolkoztató körülmény, hogy később sem adja Bajzának, hanem a márc. 5. előtt írt *Jövendölés*-sel (*Atom* címen) együtt a nyár folyamán a „Szivárvány” zsebkönyvnek ajánlja fel (l. feljebb). Talán mindkét verset — meg *Az utolsó alamizsná*-t — máris eleve az „Emlény” c. zsebkönyvbe szánta, s miután kiderült, hogy album nem jelenhetnek meg, juttatta volna a „Szivárvány”-nak? (Vö. 94. sz. jegyz., →431.) Vagy pedig, mielőtt a „Szivárvány”-nak engedte volna át Garaynál próbálkozott vele, s emlékezetes afférja miatt maradt ki a Regőből? (L. 81. sz. jegyz., →391.)

A *Lopott ló* Petőfi első ismert verse, melynek betyár a hőse. A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a költeményben csak egyszer fordul elő a „betyár” szó, s a korábbi változatban ennek a helyén is „legény” van, l. alább a Szövegváltozatokat; Petőfi a *Versek* 1. kötetének sajtó alá rendezése során a versben ezt az egyetlen lényegesebb módosítást hajtja végre, ideértve a „legény”-re rímelő „mén”-nek „jár”-ra változtatását. Ennek nyilván nem elsősorban formai oka volt, hanem tartalmi: a „betyár” összetettebb jelentést hordoz. Viszont már a korábbi változatban egy helyen „Szegény legény”-nek (=szegénylegény) is nevezi hőstét a költő; ez pedig a „betyár” szinonimája: pl. Zajtay Gaal József „Peleskei notárius”-a II. szakaszának 2. jelenetében valósággal megrémül, amikor Sugár Laci szegénylegénynek mondja magát (l. az 1839. évi pesti kiadásban).

Hasonló tárgyú vagy vonatkozású versek hosszú sora követi majd a *Lopott ló* címűt. E betyártörténetek elsőrendű forrása kétségteljesen maga a közvetlen tapasztalat és hallomás. Petőfi 7 éves koráig a Duna—Tisza közén nevelkedik, majd (kecskeméti iskolaévei után) Sárszentlőrincen, Pesten, Aszódon, Selmecen tanul, ezután kezdődő vándorlásai során pedig szinte az egész országot bejárja: Soprontól Mezőberényig és a horvátországi Károlyvárostól Debrecenig; s közben mint diák, katona vagy színész egyszerű emberekkel érintkezik, velük és köztük él, gyalogol, székéren vagy dereglyén utazik, pusztai csárdákban pihen vagy hál meg. Így gyűjti azt az ismeret- és élménymanyagot, amely leíró költészetének és zsánerképeinek kiapadhatatlan forrása lesz. Mint a csárdák költőjéről már a *Hortobágyi kocsmárosné* . . . c. vers jegyzetében szoltunk róla (l. 74. sz. jegyz., →370). A betyár az alföldi és dunántúli csárda egyik legjellegzetesebb figurája — a valóságban, a népköltészetben és Petőfi verseiben egyaránt. A költő életének harmadfél évtizede a „betyárvilág” legmozgalmasabb szakaszára esik. A betyár-bandák a rendszeres üldözések és elrettentő ítéletek ellenére a harmincas évekig fokozódó mértékben hallattak magukról, s csak ez idő tájt tudták őket a katonaság felhasználásával valamelyest visszaszorítani. (L. Szántó Imre: „Zöld Marci. Betyárvilág Heves és Külső Szolnok megyében a 19. század első évtizedeiben.” Klny. az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyvének II. kötetéből. 490.) Még 1814—1816 között tevékenykedik az Alföldön Zöld Marci (az ő alakját Petőfi versben és drámában is megjeleníti majd); hosszas üldözés után együtt fogják el és akasztják fel a másik híres betyárvezérrel, a Vörösmartyótól is megénekel Becskereivel (l. uo.); Petőfi aszódi diák korában, Delhányi Zsigmond emlékezése szerint, Becskereki nevét választotta a tanulók titkos társulatában, l. PIMÉvk 1959. 45); az 1830-as években lép fel Sobri Jóska (eredeti nevén Pap József) a Dunán túl, — de másutt is tartanak tőle („A mi tájékkunk Schobrit[!] nagyon félik; sokat beszélnek felőle” — írja Petőfi egyik barátjának Aszódról, 1838. jan. 13-án, l. VP VII. 8); üldözését 1837-ben szinte az egész ország lélekzet-visszafojtva figyeli. Sok más betyárnak a nevét jóformán csak a róluk szóló fél-népi eredetű, ponyván terjesztett, majd folklorizálódott verseknek ill. népdalok és népballadák tartották fenn („Angyal Bandi”, „Barna Péter” stb.). Petőfi bizonyosan már gyermekkorától kezdve megismerte, magába szívta a betyárvilág költészetét, melynek létezéséről a század elejétől fogva vásári ponyvatermek s a különféle, népköltési anyagot tartalmazó kéziratok és nyomtatott gyűjtemények betyárnótái és balladáit tanúskodnak. Erdélyi gyűjteményében már egész sor van ezekből a dalokból.

A betyár alakja hamarosan polgárjogot nyer az irodalomban is. Balog István „Angyal Bandi” c. színdarabját (1812) évtizedeken át játsszák; Wándza Mihály „Zöld Marci” történetét viszi színpadra (1817); Vörösmartyó 1831-ben Becskerekiről ír verset; Gaal József a harmincas évek közepétől

kezdve megjelenő alföldi tárgyú elbeszéléseiben, főként Zöld Marci teteteinek, kalandjainak irodalmi feldolgozásával a magyar betyárromantika kiteljesítője lesz; Nagy Ignác „A hősök” c. „kis vígjátékának” („Részvét gyöngyei” c. zsebkönyv, Buda 1838) és Szigligeti Ede „Két pisztoly”-ának (1844) hőse Sobri Jóska. Maga Petőfi, sok betyár-tárgyú vagy vonatkozású versében együttérzéssel, a humoros feldolgozáson is átszálló rokonszenvvel, néha hősével mintegy azonosulva a betyárromantika túlzásai nélkül kelti életre korának e jellegzetes figuráit. (L. még Dömötör Sándor: „A betyárromantika.” Ethn 1930. 2. közl.)

A lólopás a népballadák, népies elbeszélések gyakori motívuma. (L. pl. Fehér László balladáját, Angyal Bandi nótáját, a „Csütörtökön virradóra” kezd. népdalt: ErdNM I. 386, 236, 247. sz. stb. stb.); az ugyancsak népszerű népdal-strófa: „Nem loptam én életemben, Csak egy csikót Debrecenben” stb. már Kecskeméthy Csapó Dániel 4. „Dalfüzér”-ében (Pest 1846) megvan, a 25. sz. „Danában”; Gaal József „Éji lovasok” c. írásának (Ath 1841. I. 49—51. sz., részlet „Fekete vezér” c. kéziratban volt történeti regényéből) minduntalan visszatérő motívuma a lólopás: ugyancsak Gaal „A keresztapa” c. elbeszélésében, amely a Hond 1843. febr. 4-i (I. 5.) számában — tehát a vers feltehető keletkezési ideje előtt vagy táján — jelent meg, egy alföldi csárdában lefolyt beszélgetésből kerekedik ki a csaplóros lóköto fiának és a fiú keresztapjának, egy ugyancsak lótolvaj öreg juhásznak az esete. A fiú — egyéb csínyei mellett — a számadó lányát is meg akarta szöktetni. A költő feltehetőleg olvasta ezt a kis rajzot: az irodalmi folyóiratokat s köztük a Honderút nyilván igyekezett rendszeresen figyelemmel kísérni, — ha előbb nem, 1842-től, első versesi megjelenésétől kezdve minden esetre; 1843. márc. 14-i levelében arra kérte Bajzát, hogy a mellékelt versek közül esetleg a Honderútnak is juttasson néhányat (l. VP VII. 19). — Petőfi VIII. *Úti levelé*-ben, 1847. jún. 25-én, éppen a versben is említett (mező)túri vásárról szólva — ezt írja: „Lóvásárai híresek, melyeken minden valamirevaló alföldi betyár megjelen, vagy lovat lopni vagy lopott lovat eladni. Jó mesterség; az ember capitalis nélkül is bele kezdhet. Különös, hogy a magyar szeret ugyan mindent lopni, de legjobban szereti a ló-lopást. A többi csak talentum dolgának tartja, ezt azonban genialitásnak. — és ha ez genialitás, ki meri állítani, hogy Magyarország szűkölködik lángelmék nélkül?” (l. VP V. 57.)

Fogadtatás

Egykorú adat szerint (l. Bodolay 454) a pesti evangélikus lyceum képzőtársaságában (mely 1846-ig állt fenn) szavalták Petőfi szóban forgó versét.

Magyarázatok

- 6 *Hevenyén*: szaporán, hevesen (l. NySz I. 1413, CzF II. 1554).
 13 *Túri vásár*: mezőtúri, vö. a fenti idézettel.
 15 *Szegény legény*; ti. szegénylegény, betyár [vö. 26.s.; vö. még feljebb: Keletkezés].
 37—40 A szivlopás motívuma már a kb. egy évvel korábbi *Tolvaj huszár* ban előfordul; mindkét vers a valóságos, ill. az átvitt értelmű lopás (=hódítás, szerelemkeltés) szembeállítására épül: amott a faluban beszállásoló s aztán továbbköltöző huszár „lopja” el a leány szívét, itt pedig a nagygazda lánya a magát egy csikóval kárpótoló betyártól. L. még az említett költemény jegyzetét (→63. sz. →344).

Szövegváltozatok

A „Szivárvány”-ban az ellopott ló tulajdonosának szavai közönséges idézőjelek („—”), a betyárei fél-idézőjelek (,—) közé vannak foglalva.

- 1 K Szivárvány porszem,
- 2 K fuvatán:
- 7 Szivárvány „Pusztáru!
- 9 ÖK2b—3 nyerítő
- 14 Szivárvány már:
- 18 Szivárvány úgy
- 21 Szivárvány VI Enyém
- 22 Szivárvány legel,
- 24 Szivárvány el!”
- 26 Szivárvány A *legény*;
- 27 Szivárvány Ókegyelme
- 28 Szivárvány Tova *mén*.
- 29 Szivárvány Mégis
- 30 Szivárvány ÖK2ab Vigaszul’[sh.] ÖK3 Vigaszul,
- 31 Szivárvány Hátra fordulván, így
- 34 Szivárvány Gazduram!
- 37 Szivárvány Hejh [kp. n.] szívet Szivárvány ÖK2ab—3 birt
- 38 Szivárvány kebel:
- 40 Szivárvány el!”

Fordítások

A *Lopott ló* (a *Pusztán születtem . . . és a Hírös város az aafödön . . .* társaságában) a legelső, külföldön fordításban megjelent Petőfi-vers: Dux fordításában, „Das gestohlene Pferd” címen, a bécsi Sonntagsblätter 1845. júl. 20-i számában látott napvilágot, a másik két költemény német szöveggel együtt (l. Kiss J. 130). Kertbeny Károly, emlékezései szerint, az év vége felé felolvasta Petőfinek ezeket a fordításokat a lapnak akkoriban kezébe került számából. „Kivette a kezemből a lapokat írja Kertbeny -, s maga próbálta elszavalni verseit németül. Azt mondta, majdnem szebb, mint az eredeti.” A *Lopott ló* fordításáról azt mondta, hogy abban Dux „teljesen eltalálta” az eredeti költemény hangját. Kertbeny e beszélgetés nyomán kérte fel Duxot Petőfi nevében önálló fordításkötet kiadására (l. Kertbeny Károly: „Petőfi és budapesti barátai.” PTL, 1877. 1. k. 2. sz. 29; vö. Kiss J. 178—179). Ebbe aztán belekerült a „Das gestohlene Pferd” is (Wien, 1846. 26—28). Toldy Ferenc a fordításkötet bírálatában az átültetés „sturmge-wiegt” kifejezését kifogásolja: „a magyarban egyszerűen az mondatik a porszemről, hogy szélvesz fuvatán *röpül!*”; majd egy félreértést igazít helyre: „A *Lopott lóban* a betyárról mondatik: ő kegyelme már jó Messze jár; a fordító ezt a barna ló birtokosára érti: Schon der Herr des Braunen Ferne war.” (Toldy: MSzépírSz 1847. máj. 9.: 293.) A magyar nyelvben ekkor még nem teljesen járatos Dux az „Ő kegyelme” kifejezésen nyilván „kegyelmes urat” vagy hasonlót értett. A verset a berlini Literarische Zeitung Dux kötetének ismertetésében (1846. 100. sz. 1614) külön kiemeli, annak példájaként, hogy Petőfi hősei közt lótolvajok is vannak (nem gúnyosan, inkább érdeklenség gyanánt): „Die letztern werden in ihrer ausnehmenden Geschicklichkeit und ihrem stolzen Selbstbewusstsein geschildert. Ein junger Ungar, der vom Eigenthümer auf einem erbeuteten Pferd betroffen wird, giebt indess einen originellen Grund seiner That an: er hat dem Mann das Pferd gestohlen, weil dessen Tochter ihm sein Herz gestohlen habe ohne ihm Ersatz zu geben. weil viel schlimmer sei!”

Vilney 39—40, Petőfi aláírással; Kertbeny 105—106, Dux kötetéből átvett ford.

Kertbeny említi, hogy Bakody Tivadar, Petőfi németül verselgető orvosbarátja, szintén kísérletet tett a *Lopotli ló* átültetésére; de a költő, a fordítást látva, kinevette, és lebeszélte a további próbálkozásról (Kertbeny feljebb i. m., PTL 1877. 1. k. 2. sz. 29).

87. ÉN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

RPDI 1843. I. 47. sz. jún. 11.: 1481—1482, *Petőfi Sándor*. aláírással. A költő a verset 1843. április eleji pesti tartózkodása idején adta át Garaynak, a RPDI szerkesztőjének, közlés végett, a *Víz és bor* és még két további költemény kíséretében; mint Bajzának írta, azért, hogy megtudja: „mit szól felőlök Verőczey [Bajza]?”, de amikor Garay mindjárt a legelső (Víz és bor) „ünnepélyes” ígérete ellenére Petőfi Sándor (s nem a kéziratban feltüntetett *Andor diák*) névaláírással adta ki, Petőfi felháborodott hangú tiltakozó nyilatkozat közzétételére kérte fel Bajzát, felszólítva a Regélő szerkesztőjét, hogy többi verseit ne közölje (l. 81. sz. jegyz., →391). Mire azonban ez a nyilatkozat, jún. 15-én, az Ath-ban megjelent, már napvilágot látott az *En c.* vers is, ugyancsak *Petőfi Sándor* aláírással. A másik kettőnek kézirata — nyilván Petőfi felszólalása folytán — Garay szerkesztőségi fiókjában maradt s nem is került többé elő (hogy ez melyik két vers lehetett, arról szintén az említett jegyzetben írtunk).

VI 46—47; ÖK1 130—131; ÖK2ab—3 I. 178—179.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Kecskemét.) helymegjelöléssel.

Keletkezés

Az ÖK-kiadásokban kecskeméti keltezésű versét Petőfi — mint feljebb említettük — 1843. április elején adta át közlés végett a Regélő szerkesztőjének. Az ezt megelőző időszakból nincs adatunk a költeményről: a Kecskemétről levélben elküldött darabok között nem szerepel; nincs benne abban a küldeményben sem, amelyet a költő márc. 14-én Bajzának írt leveléhez mellékel (l. 64. sz. jegyz., →346). Csak ez a körülmény ad némi jogcímet arra, hogy a verset, mely elvileg a kecskeméti tartózkodás (l. erről 79. sz. jegyz., →389) folyamán bármikor keletkezhetett, az itteni termés végén helyezzük el.

Fogadtatás

Petőfi óhaja, hogy a Regélőben megjelent költeményeiről Bajza véleményét megtudja (l. feljebb), csak részben, a szóban forgó verssel kapcsolatban teljesült (s Bajza nem az ismeretlen „Andor diák”, hanem a jól ismert Petőfi nevet látta a vers alatt; bár az elvi szigoráról ismert kritikust ez aligha befolyásolta ítéletében): „*En* Petőfitől nem üres, de kevés gond a rímekre. Illy játszsi schema szigorúbb tisztaságú mértéket is kíván” — írta Bajza a „Lapszemle” rovatban (Ath 1843. jún. 30., I. 12. sz. 575). Bajza a trocheusi lejtés pontosabb követését kéri számon Petőfitől, pedig ez a vers magyar ütemezéssel jobban felfogható; néhol ugyan elmosódnak az ütem-

határok, de pl. a 4. versszak már majdnem kifogástalan (*Szavaimmal | egy az érzet, Célva jutni | dőbeszédet Tétovázva | nem keres.*). Horváth János éppen Petőfitől több példát is említ arra, hogy a trocheusi fogantatású vers alakításába a magyar ritmus-ihlet belejátszik (l. H. J.: „Rendszeres magyar verstan.” Bp. 1951. 132—133).

Nádaskay Lajos a *Versék* I. kötetének bírálatában kifogásolta, hogy a költő „én-jét nemcsak, hogy elpalástolni nem bírja, nem akarja, de sőt többször egyenesen verse homlokára tűzi; mi módjával, kedélyes modorban megbocsátható ugyan s verselésnek megjárja, de a költészet magasb mérveit rájuk illeszteniünk alig lehet. P. úr pedig följosgosta bennünket, hogy tőle maradandóbb, benső beccsel bíróbb, magasb szellemű költeinényeket várjunk, mint ilyenek: „Én’ [stb.]” (Nádaskay: *Hond* 1844. dec. 21.: 404). A konzervatív-idealista esztétikának erre a vádjára — a szóban forgó vers említése nélkül — már előbb választ adott a PDI ismeretlen cikkírója (talán maga Vahot Imre?), aki a *Versék* I. füzetének megjelenését kommentálva lényegében a Petőfivel betörő lírai realizmus alaptételét fogalmazta meg: „Némelyek azon észrevétele, miszerint Petőfi igen sokat ír magáról, legkisebb nyomatékkal sem bír, sőt csak dicséretére válik a költőnek, mert a lírai költészetben az egyéniség, a személyesség (subjectivitas) érdekes költői feltüntetése a legszebb, de egyszersmind a legnehezebb feladatok közé tartozik.” (PDI 1844. 19. sz. nov. 10.: 91.) Lisznyai Kálmán, Petőfihez intézett versében, néhány hónappal később így fogalmazta meg ezt: „Barnávi szövdött sorsod | Tengerén, | Élted egy kalandbéléte | Kis regény. | S így tehát ha javasolnák | Még neked: | Hogy ne írj magadról annyi | Éneket. | A dalizlésben ne hallgass | Senkire; | Zengj szivednek eredeti | Kedvire.” (PDI 1845. II—IV. évn. 14. sz. júl. 3.: 43; 1845. máj. 9-i keltezéssel.)

A soproni diákok irodalmi társaságában 1843/1844 folyamán szavalták Petőfinek ezt a versét is (l. Bodolay 452).

Magyarzatok

- 5 az úr: ti. az Úr[isten].
 16 ad: Szeberényi Lajos a *Versék* I. füzetének bírálatában „helytelen”-nek mondja (népiesnek vagy elavultnak érzi) az „ad” ige hosszú alakváltozatát (l. SzéBHír 1845. febr. 28.: 67).
 18 E sor értelme az, hogy a sors jellemző sajátága, karakterisztikum a változás. (A jellemkép a német „Charakterbild” tükörszava.)
 19—21 *Mint a róna, hol születtem* stb.: Petőfi korábban is emlegeti verseiben szűkebb hazáját, a Duna—Tisza közti rónaságot (*Honudgy, Hazdmban, Két vándor*); ezúttal jellemének egyik alapvonását magyarázza székföldi származásával. Nyilván erre kívánt utalni Rónai színműszínevével is, melyet 1839—1842 között használt (vö. 77. sz. jegyz., →381).

Szövegváltozatok

- 1 RPDl kertje,
 5 RPDl ur ha pártom' fogja,
 7 RPDl e' mélye [kp. n.]
 9 RPDl lángokat;
 11 RPDl oltárról
 12 ÖK2b alatt, [sh.]
 13 ÖK2b—3 építék
 14 RPDl Tűröm.

- 16 RPDl holnap,
 17 RPDl megadja a mit elkap. VI ÖK₁—2a elkap —
 18 RPDl VI ÖK₁—2a Jellemképe [kp. n.]
 19 RPDl Mínt [sh.] születtem;
 20 RPDl utja
 21 RPDl Egyenes, ÖK₃ Egyenes!
 25 RPDl VI földébe [kp. n.]

Fordítás

Kertbeny 246—247.

A vers német átültetése megvolt Kolbenheyer Móric korai, feltehetőleg még Petőfi halála előtti — bár csak évtizedekkel később publikált — fordítási kísérletei között (l. Németh S. 48, 77; TTJ: I. OK 1955. VII. 307, ill. Alált III. 1960. 111; uo. 60—61 a ford. teljes szövege).

88. SZEGET SZEGGEL

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 11. füz. dec. 15.: 422—424, *Petőfi*. aláírással. — Mivel a vers keletkezése 1843. ápr. 15. tájára tehető (l. alább), Petőfi a verset akár már Pozsonyból elküldhette Bajzának (l. a jún. 1-i levélhez mellékelt *Távolból* jegyzetét, →90. sz. 416), akár — és ez a valószínűbb — nyári vagy kora őszi pesti tartózkodása idején (erről l. 94. sz. jegyz., →430) személyesen adta át neki. (Később már aligha, mert 1843. nov. 28-án kelt soraihoz, melyekkel Pestről való távozása után először kereste fel Bajzát, nem csatolt versküldeményt, vö. VP VII. 24—25.)

VI 51—54; ÖK₁ 132—135; ÖK_{2ab}—3 I. 182—186.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK₁—3-ban (Pusztu Palota.) helymegjelöléssel.

Kelekezés

Pusztu-Palota, ahol Petőfi — saját keletkezése szerint — a verset írta, egy a 13/14. század fordulóján a Bakony hegységben épült háromemeletes kőfalú fellegvár volt, mely a 16. századtól fogva elvesztette korábbi központi szerepét, de romjai — a Várpalotától északnyugatra eső ún. Várvölgyben — még ma is állnak (történetéről és mai állapotáról l. Szij Rezső: „Várpalota. Bp. 1960. 43—49, ill. 427—430). „Várpalota erdejében sűrű bokrok közt láthatni Pusztu Palotának omladékait, mely hajdan Corvin Mátyásnak vadászkastélya vala” — írta Fényes Elek a múlt század közepe táján („Magyarország geographiai szótára.” Pest, 1851. III. 189). Petőfi 1843-ban csak április közepe táján járhatott itt, amikor néhány napos pesti tartózkodás után (l. 94. sz. jegyz., →430) Pápa felé indult. Útja tehát Székesfehérvárra — Veszprémen át vezetett (Várpalota e két város között fekszik), ami elég jelentékeny kerülő volt a Bicske — Bánhida — Kisbér útvonalhoz képest; ez azonban többféleképpen magyarázható. Az előző év november-decemberében Péhérváron színészkedett (l. 77. sz. jegyz., →380), lehettek ott ismerősei, esetleg rokonai is (l. 78. sz. jegyz., →385), akiket ezúttal fel akart keresni, talán egy éjszakát is töltött egykori szállásadójánál; de szerepet

játszhatott az útirány megválasztásában éppen a szóban forgó Pusztapalota, — láttuk, mekkorát került Petőfi Csokonai sirja (s a Hortobágy?) kedvéért (l. 74. sz. jegyz., →368), s a várromok, mint a magyar történeti múlt emlékei, már tanuló-korában annyira vonzották, hogy Vályi András földrajzi lexikona alapján mintegy 60 tételből álló jegyzéket készített rólok (l. VP V. 151—159, vö. Orlay ezzel kapcsolatos emlékezésével, OrLAd 7; további adatokat említünk az *Elegia egy várróm fölött* c. műfordítás jegyzetében 52. sz. →321); Sass István pedig azt írja, hogy amint „homályosan” emlékszik, Petőfi még soproni katonáskodása idején egy „bakonybeli várróm”-ról „két sorú rímbe” írt költeményét mutatta neki (l. VU 1884. febr. 17.: 103; említi ezt már egyik korábbi emlékezésében is, PHirl 1879. szept. 6.: 4, l. még: Bev., →143); persze, hogy ez melyik lehetett a sok közül (nem éppen Palota omladéka-e?), nem tudjuk. — Várpalotáról oda és vissza számítva mindössze 10—12 kilométernyi kitérőbe került a várrom megtekintése. Ez alkalommal, a Pusztapalota váránál tartott pihenő alatt, keletkezhetett a *Szeget szeggel*. Petőfi feltehetőleg úgy indult el Pestről, hogy az ápr. 16—17-ére eső húsvétot már pápai barátai körében tölthesse (l. 89. sz. jegyz., →413), Pusztapalotánál tehát ápr. 13—15. között járhatott. Lehet, hogy gyaloglás közben gondolat-formálta ki s a várnál fejezte be, esetleg le is jegyezte vagy csak emlékezetbe véste. A várpalotai szájhagyomány szerint Petőfi az ottani, 1805-ben épült, de még ma is álló ún. Végh-féle kocsmában írta a verset (l. Szij Rezső i. m. 406); de ha meggondoljuk, hogy a költő akkor még jóformán teljesen ismeretlen, ágrólszakadt vándorlegényként róttá az utakat, akire senki sem figyelhetett föl, — kétségtelennek tarthatjuk, hogy ez a hiedelem valamiképpen Petőfinek számos kiadásában feltüntetett saját keltezése vagy a Petőfi-irodalom nyomán évtizedekkel később terjedt el.

Nincs hitelt érdemlő adatunk arra nézve, hogy a *Szeget szeggel* megtörtént személyesen átélt vagy hallott — eset megveresése, avagy merőben kigondolt história-e; esetleges irodalmi előzményéről, forrásáról sem tudunk. A szájhagyományban több helyen találkozunk a gyümölcstolvaj gyermek-Petőfivel, akit a károsult szomszéd tetten ér és kegyetlenül elnászpángol, ezek azonban nyilvánvalóan éppen Petőfi versének hatására, később keletkezett legendák. Helyesen állapítja meg Dienes András, hogy ez a legenda talán mindenütt él, „ahol gyermek volt a költő és ahol olvasták a *Szeget szeggel* verset” (l. D. A., „A legendák Petőfijé.” Bp. 1957. 65). Maga Dienes a történetnek egy-egy sárszentlőrinci, aszódi, ill. szabadszállási változatát közli (l. uo. 62, 70, 231), a várpalotai hagyomány pedig azt tartja, hogy az eset az említett Végh-féle kocsmá épületével szemben levő kertben történt (l. Szij Rezső i. m. 406). A legkorábban (a múlt század 1880-as éveitől kezdve) lejegyzett és a legjobban kiszínezett változatokat Aszódon jegyezték fel, de ezek jóformán csak annyiban egyeznek meg egymással, hogy szenvedő hősiük az Aszódon tanuló Petrovics Sándor; a színhely és az ütlegetek osztó személy más és más (l. Gyöngyössi László: „Petőfiék Aszódon.” VU 1887. máj. 29.: 368; Taly János: Újabb adatok Petőfi diákkorából.” PN 1897. aug. 5.: 3; Némegy István: „Petőfi Sándor tanulókorából.” Aszód és Vidéke 1901. dec. 8.: 2, e cikket átvette az Egyetértés dec. 28-i sz. is). — Petőfi verse egyébként, bár keletkezésében életrajzi mozzanatok, élmények szerepét nem zárhatjuk ki, szándéka szerint mindenesetre zsánerkép és nem élményvers: Petőfinek nem volt nővére, de olyan nagynénjéről sem tudunk, akilhez szomszédjuk „csókot lopni” járhatott volna.

Fogadtatás

Császár Ferenc ismert bírálatában dicsérettel említi a költeményt „a székeszélyes nember” (ti. a víg műfajban) (Császár: *Irőr* 1845. aug. 16.: 27). Kovács Pál 1844. jún. 17-én kelt győri levelében említi, hogy az ottani „főtanoda” (jogakadémia) szépirodalmi ünnepén Radákovics Bódog József [Vas Gereben] Petőfitől a *Szeget szeggel*-t „nagy comicai erővel” szavalta (Hond 1844. jún. 29., I. 26. sz. 850); többször előadták képzőtársulatukban a soprni és a pesti diákok is (l. Bodolay 454).

Magyarázatok

C. A latin *clavum cum clavo* szó szerinti magyar megfelelője, teljesebb formája: *szeget szeggel* jelentése körülbelül: hasonlóan hasonlóval viszonzni („ha te úgy, én is úgy”). Megvan már Kis-Viczay szólásjegyzékében (1713); Dugonicsnál pedig „szeget szeggel kell kiverni” alakban (vö. Margalits Ede: „Magyar közmondások és közmondásszerű szólások.” Bp. 1897. 666). Kisfaludy Károly egyik egyfelvonásosának (1828) „Szeget szeggel” a címe. Shakespeare *Measure for Measure* c. vígjátékának címét is már annak idején ezzel a szólással adta vissza első magyar fordítója, Lemouton Emília (a fordítás 1845-ben jelent meg).

- 43 *Három a tánc!*: Régi magyar táncszó, felszólítás a tánc ismétlésére, folytatására; ill. ebből keletkezett szólás (csak úgy lesz teljes valami, ha eléri a hármat vagy harmadszor teszik, l. O. Nagy h340). A múlt század harmincas-negyvenes éveiben táncnévként is használták a kétrészes „páros lassú” (lejtő + cifra) és a „friss” együttes neve, tehát a csárdás színanimája volt (l. Réthei Prikel Marián: „A magyar táncok.” Bp. 1924. 265—266). Kolmár József írja Petőfiről szóló verses emlékezésében, hogy 1843-ban, pozsonyi tartózkodása idején, többek közt ezt a dalt is énekeltek: „Héj, huj, három a tánc! — De ez a víg nóta rövid volt, |Megszakította sírás, búcsúpohár, búcsúkönny.” (K. J.: „Petőfi Sándor emlékezete.” Pozsony, 1880. 6.) — Petőfi a szólást a bottal való „hegedülés”-sel összhangban, átvitt értelemben használja (vö. a „megtáncoltatni” kifejezéssel).

49 *De 'szen*: De hiszen.

53 *Tudjuk, hányat vert az óra*: Azaz: tudjuk, hányadán állunk! A szólás Margalits Ede szerint (i. m. 592) már Dugonics András közmondás gyűjteményében is majdnem szó szerint így megvolt.

61—64 *Más szemében ő a szálkát* stb.: Bibliai eredetű szólás (Újtestamentum Máté evangéliuma 7, 3); jelentése: mások apró hibáit észreveszi, de a saját súlyos bűneiről nem vesz tudomást.

68 *szinte*: Értsd: szintén

72 *Levelez*: lapoz.

75—76 *Fogadom, nem nézek által A szitán*: Az „átlát a szitán” Petőfi korában s ma is általános jelentése: nem lehet túljárni az eszén, mélyére lát valamilyen titoknak (Dugonics II. 119.: „Által lát nem csak a rostán, hanem a szitán is”). Petőfi ezt a jelentést a „nem” szócskával e helyen az ellenkezőjére fordítja, amire nem tudunk példát. Talán az „elnéz.” kifejezéssel kontaminálta az eredeti szólást

Szövegváltozatok

1 Ath Jaj [kp. n.] jaj [kp. n.]

7 Ath pogányúl

- 9 Ath kertet,
 14 **ÖK**₃ rám:
 15 **ÖK**_{2ab}—3 sehogy sem
 17 Ath palánkon, —
 21 Ath [A sor kezdete:] Nem
 24 Ath Hadd el hadd.
 26 Ath E'
 27 **ÖK**_{2b} hogy [sh.]
 29 Ath Nesze! másfk! [az f betű sh.]
 31 Ath És csak a manó tudná, hogy, [a második vessző sh.]
 39 Ath szenvedésem'
 40 Ath Könyezett.
 42 Ath **ÖK**_{2ab}—3 Egyedül;
 43 Ath monda [kp. n.]
 44 Ath Hegedült; **ÖK**_{2ab}—3 Hegedült, —
 45 **ÖK**_{2ab}—3 Hegedült
 46 Ath Közepén;
 48 Ath én. —
 49 Ath [kp. n.] De 'szen **ÖK**_{2ab}—3 . . . De'szen
 50 Ath e'
 54 Ath ám;
 55 Ath tűzre
 59 Ath Vettük észre:
 60 Ath dolog! —
 62 Ath Megleli:
 66 Ath jobb!
 67 Ath lopásért,
 68 Ath lop:
 76 Ath szítán!
 79 Ath leöntön [sh.] dézsavizzel
 80 Ath nyakát.

Fordítás

Kertbeny 130—132, „Schlag für Schlag” címmel.

89. BARÁTIMHOZ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 48—50; **ÖK**₁ 131—132; **ÖK**_{2ab}—3 I. 180—182.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az **ÖK**₁—3-ban (Pápa.) helymegjelöléssel.

Kélethezés

Petőfi 1843. ápr. 8-án vagy 9-én érkezett Kecskemétről Pestre s ott 4—5 napot tölthetett (l. 94. sz. jegyz., →430), majd Pápara indult, 12—13-a tájt; később aligha, mert valószínű, hogy az ápr. 16—17-ére eső húsvéti szünnapokat pápai barátai körében akarta eltölteni. Erre következtethetünk júl. 21-én Szeberényinek írt leveléből is, melyet azzal kezd, hogy „húsvét

után" ment el Pápáról (l. VP VII. 22), tehát húsvétkor már ott kellett lennie. A Székesfehérvár—Veszprém útvonalon haladva, a Pusztá-Palota várához tett kitérő után (l. 88. sz. jegyz., →410), ápr. 15. körül érkezhetett a városba. Távolsági célja Pozsony volt: azt remélte, hogy az országgyűlés idejére szerveződő magyar színtársulat tagjaként folytathatja színészi pályafutását (l. 90. sz. jegyz., →416); mivel azonban az országgyűlés megnyitása május közepére volt kitűzve, egyelőre pápai pajtásai, előző évi iskolatársai körében kívánt időzni. Említettük, hogy az iskolaév elején kísérletet tett tanulmányai továbbfolytatására, de aztán — főként megélhetési nehézségek miatt, s feltehetőleg belső kényszer hatása alatt is — elhagyta Pápát és a székesfehérvári színtársulatba lépett; ezt megelőzőleg verssel búcsúzott pápai baráti körétől (l. 75. sz. vers, ill. jegyz., →375). Most is hozzájuk vezetett első útja, amikor — Városlőd-Tapolcafő felől — a város falai közé ért. Először a leghűségesebb barátot és rokont, Orlay Petrics Somát kereste fel, aki mint e látogatással kapcsolatban maga írja — másodmagával egy szűk szobácskában lakott (OrlAd 355); ez azonos lehetett azzal, amelyet az előző iskolaév folyamán Petőfivel osztott meg. „Most is élénk emlékezetemben van az az ámulat — beszél el Orlay —, melybe véletlen megjelenésével, épen nálam lévő néhány barátainkat ejtette. Különbben is fakó ruhája az út porától el volt leve, s oldalt kidúlt csizmáján kapcája kandikált ki; batyuját könnyen bírta, mert abban vajmi kevés volt. De azért derült arccal borult nyakunkba, össze-vissza csókolt, s oly vidoran tréfált megütközésünk fölött, mintha abban semmi rendkívüli nem lett volna, hogy ő oly véletlen, mondhatnám a kéményen át pottyant közénk. Mi a viszontlátás öröme egy üveg bort hozattunk, s a mi kevés jutott abból egyre, azt vele össze kevertve kiürítettük. Jó kedvünk lett, s ő megígérte, hogy ezt az órát dalban fogja megörökíteni, és pár nap múlva Domanovszkynál fölolvasta előttünk a *Barátimhoz* című versét" (OrlAd 354). Tehát, ha Orlay emlékezése pontos, Petőfi nem a kész verssel érkezett Pápára, hanem utólag (április 20-a táján) verselte meg a viszontlátás élményét. Domanovszky szállása, ahol Petőfi a verset előadta, az egykori Fazekas utcában (ma Gyurácz Ferenc utca) volt, a kollégiumi híres tanárának, Bocsor Istvánnak lakásával egy házban (l. FPÉ I. 295, P. Szabó Károly pápai levele nyomán); mivel Orlay kis szobájában nem tudott Petőfinek helyet szorítani, Domanovszky fogadta be magához egész ekkori pápai tartózkodása idejére (l. OrlAd uo., vö. még 113. sz. jegyz., →490).

Hogy Orlayn és Domanovszkyn kívül (az utóbbira nézve l. ugyancsak az *Ida* c. vers jegyzetét, uo.) kik lehettek a szóban forgó verssel üdvözölt barátok, arra nézve csak találgathatunk. Feltehetőleg köztük voltak mind azok, akik Orlay emlékezése szerint tíz forintot adtak össze és küldtek el neki, amikor — 1842 végén — Székesfehérvárról segélykérő levéllel fordult Domanovszkyhoz: ez utóbbi és Orlay mellett Kozma Sándor, Lantay Sándor és Kerkápoly Károly (l. OrlAd 352). Jókai az 1842/1843. iskolaévben Kecskeméten folytatta tanulmányait.

Magyarázatok

- 1—4 Arra a népi hiedelemre nézve, hogy a háztetőn csergő szarka vendég érkezését jelenti, l. a *Vendég* c. vers 1—2. sorához fűzött jegyzetét (→35. sz. 281).
- 5 *De mi a hő!* A csodálkozást kifejező népies felkiáltás, l. O. Nagy 1169.
- 26 *A ki lelke van!*: Ti, aki csak él. Császár Ferenc bírálatában megütközik rajta; éles szavakkal ítéli el a Petőfinek ezt a legkorábbi „szit

kozódási kifakadását”: „Avagy a puszták és csárdák félvadságban
 sinlő embereinek nyersen durva szójárásait hozzuk-e be a magyar
 művészet szent csarnokába?” — teszi fel többek közt a kérdést.
 (Császár: IrŐr 1845. aug. 16.: 27.)

- 27—30 Vö. Szathmáry Pál „A sorshoz c. versének e soraival: „Kend csapá-
 sit, sors komám, csak | Nevetem” (PDI 1846. nyárutó [aug.] 29,
 35. sz. 687; „Petőfies komázás a sorssal” — írja Horváth János
 (537).
- 39 *Aldomással*: Császár Ferenc Petőfi verseiről írt bírálatában megrója
 a költőt 1844-ben annyira elszaporodó bordalaiért, megjegyvezve,
 hogy „első időszakában” (ezen az 1842—1843. év termését érti)
 „a borkancsó és áldomás ritkábbak”, s hogy „A bor e’ 47 darab
 közt csak 8-szor fordul elő, s az áldomás egyszerű!” (Császár: IrŐr
 1845. aug. 16.: 26, 27.) E szónak az adott időszakban tudtunkkal
 ez az egyetlen előfordulása, s a *Barátimhoz* nem afféle borközi toast
 (mint pl. ezekből az évekből a *Felkőszöntés* vagy a *Pálmaphor*), csak
 befejező strófájában hív fel baráti roba:azásra.
- 39 *innepeljük*: Pándi az *V Ferdinándhoz* c. vers elemzése során az
innep szóalakról írva megjegyzi, hogy az ilyen i-s alakváltozat
 (innep, idvezel, idvesség) általában idegen Petőfitől s hivatkozik
 a *Barátimhoz* e szavára (Pándi 373. 550). Pedig a *Versek* I. kötetében,
 mint alább a szövegváltozatok közt látható, még az *innepeljük*
 változat szerepel, csak az *Összes költemények*-ben változik az *i ü-vé*,
 mint más esetekben is (pl. a *Felkőszöntés* 11. és 12. sorában az *Üdv*
 az ŐK1-ig még *Idv*, vagy a *Halálvágy* 17. sorában az *üdvben* a V1-ig
idvben stb.) Petőfi tehát az i-s alakokat később már archaikusnak
 érzi és átírja. (Az *I Ferdinándhoz* c. versnek csak egyetlen egy,
 1844-ből való, kéziratos szövege ismeretes, egykorú kiadása nincs;
 azért szerepel benne a régies i-s alak; akárcsak az 1842-ből való
Kakasszóra hajnal ébred . . . c. népdal 10. sorának *filemile* szavá-
 ban; jellemző, hogy ennek első *i*-jét Petőfi *ü*-ből javította a kézirat-
 ban, l. 66. sz. jegyz., → 351; a két változat közül akkor még az *i*-set
 érezte irodalmiasabbnak.)

Szövegváltozatok

- 3 ŐK2b *Vagé* [sh.]
 5 ŐK3 *miért* [sh.]
 7 ŐK2ab—3 *H’sz* [a végén nincs hiányjel]
 18 ŐK2b—3 *Jöttem*, ŐK2a—3 *ugy-e* ŐK2b *ügy-e* [sh.]
 23 ŐK2ab—3 *majd* [kp. n.] *pehelyet* [kp. n.]
 24 ŐK3 *Végtelebe* [! sh.]
 39 V1 *innepeljük* [l. feljebb a magyarázatot]

Fordítás

A vers német átültetése megvolt Kolbenheyer Móric „korai” (feltehetőleg
 Petőfi halála előtti) fordítási kísérletei között; de csak évtizedekkel később
 került közlésre (l. Németh S. 48, 77; TTJ: I. OK 1955. VII. 307, ill. AJtt
 III. 1960. 111).

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. I. 11. füz. jún. 15.: 522—523, *Petőfi Sándor*. aláírással. Ekkor közölte Bajza *Az első szerep* (később *Első szerepem*) c. verset is. — Petőfi 1843. jún. 1-i levelével „néhány verset küldött Pozsonyból Pestre Bajzának, melyek közül a levélben cím szerint csak ezt az egyet említi: *Itt küldök ismét néhány verset* [. . .] *Tekintetes Úr tanácsát, miszerint a népdalokat is mértékben irjam, követtem a „távolból”-lal; aligha sikerrel.* (VP VII. 21.) A levél versmelléklete nem maradt fenn, s tartalmára csak következtethetünk. A szóban forgó versen kívül, mely a fentiek szerint rövidesen meg is jelent az Ath-ban, benne lehetett a kecskeméti *Halálvágy*, melyet Bajza júl. 15-én tett közzé; de az sincs kizárva, hogy ezt még április elején személyesen adta át a költő (l. 84. sz. jegyz., →400); a júl. 30-án kiadott, székesfehérvári keltezésű *Disznótorban*, amely azonban akár előbb, akár később — július elején — is kerülhetett Bajzához (l. 78. sz. jegyz., →384); esetleg a csak szeptember 30-án megjelent, Pápan kelt *Felköszöntés* (→75. sz. vers) és a december 15-én kiadott pusztai-palotai *Szeget szeggel* (→88. sz.). A pozsonyi verstermésből a *Távolból*-on kívül véleményünk szerint egy sem jöhet származásból: *Az én mátkám* című feltehetőleg a levél elküldése után, június folyamán keletkezett (→93. sz. 429); a másik két pozsonyi vers: *Ki vagyok én? nem mondom meg . . . és Lánggal égő teremtettem . . .*, mint a Pönögei Kis Pál aláírású, későbbi pesti verseket is tartalmazó népdalciklus darabjai, július vagy augusztus folyamán kerültek Bajzához (l. 91. sz. jegyzetét, →422).

— Az Ath közlése egy részletének fénymásolatát l. 8. sz. mell.

VI 29—30; ÖK1 120—121; ÖK2ab—3 I. 165—166.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek első darabjaként, az ÖK1-ban (Pozson.) [ÖK2b—3: (Pozsony.)] helynévmegjelöléssel. — Egyk. uk Tatay István: „Grammatikai és polgári tanulók szavalmányai.” Pest 1847. 62

Kelkezés

A *Távolból* Petőfi egyetlen olyan ismert költeménye, amelyet bizonyosan 1843. évi pozsonyi tartózkodása első felében, még május folyamán írt: a kiadásokban Pozsonyból keltezte s június elsején Bajzának írt leveléhez mellékelte (l. feljebb). A többi három pozsonyi vers (*Az én mátkám*, *Ki vagyok én? nem mondom meg . . .* és *Lánggal égő teremtettem . . .* →91—93. sz.) júniusban is keletkezhetett.

A költő katonakora óta többször megfordult Pozsonyban; legutóbb 1841 őszén. Egykori iskolatársai, barátai éltek ott, tanultak ott tovább. Bizonyosan, hogy ezúttal nem elsősorban az ő kedvükért rándult fel a városba: Pozsony mint az új országgyűlés színhelye vonzotta. A diéta kezdetét május 14-én kitűző királyi meghívó levél március 15-én kelt; valószínű, hogy Petőfi március végétől kezdve szem előtt tartotta ezt a dátumot s hozzá igazítottan április eleji pesti és április-májusi pápai tartózkodásának programját. Kecskeméti színész- és lakótársa, Némethy György emlékezése szerint a távozó költő azzal vált el tőle, hogy majd Pozsonyban újra találkozunk (l. PN 1882. szept. 7.: 1). Szeberényi Lajoshoz és Bajzához intézett leveléből tudjuk, hogy Fekete Gábor szintársulatába akart belépni (l. VP VII. 20, 21) 15—20 napig pápai tartózkodás után (l. 113. sz. jegyz., →490), Győron

keresztül, május 5—10. között érkezhetett Pozsonyba. Ujházy I.ajos, Petőfi volt pozsonyi lakótársa beszélte el Vutkovich Sándornak, hogy amikor mint Nógrád megyei követi írnok hajón az országgyűlésre utazott, május 12-én a pozsonyi kikötőben találkozott a költővel; ekkor tudta meg tőle, hogy nevét Petrovicról Petőfőre változtatta (l. Koszorú 1883. I. 9. sz. 141.) hasonló körülmények között s talán ugyanazon a napon ismerkedett meg a költő az országgyűlésre Kubinyi Ferenc nógrádi követ kíséretében érkező Lisznay Kálmánnal is (l. Zilahy 40, vö. még VP VII. 363).

Petőfi keservesen csalódott a pozsonyi színészkedéshez fűzött reményeiben: Fekete Gábor nem vette föl társulatába, mert — mint maga a költő panaszkolta Szeberényinek — annak már amúgy is túl sok tagja volt (VP VII. 20; így írja Jeszenszky Danó is, aki Pozsonyban — valószínűleg június folyamán — Petőfi lakótársa volt, l. Hasznos Tanácsadó 1899. I. sz. 7), s köztük nagy számban olyan fiatal, kezdő színészek, mint Petőfi (ezt Orlaynak írt, elveszett soraiban említette, l. OriAd 356). Ennek pedig az volt a magyarázata, hogy Fekete, aki gróf Pálffy Károly földesúri engedélyének birtokában a pozsonyi várral átellenben, a Duna jobb partján fekvő ligetben nagy költséggel hatalmas új arénát emeltetett, a konkurrenciától félve még Petőfi érkezése előtt szerződtette Szabó József (Petőfi kecskeméti színigazgatója) és Komáromi—Szákffy ugyancsak Pozsonyba készülők s célra egyesült társulatainak tagjait is (vö. Hatv² I. 479—480, Szuper 23—25); máj. 18-án, a színikör megnyitása előtt három nappal 34-en, Szabóék megérkezése után, 23-án pedig már 50-en felül voltak (l. FPE I. 297). A költő állítólag júniusban a pozsonyi német színtársulatnál is próbálkozott, de Pokorny színigazgató magyaros kiejtése miatt elutasította (Delhányi 47).

Petőfi egyéb kenyérkereseti lehetőség híján kénytelen volt a kéziratok Országgyűlési Tudósítók diktálás utáni, fárasztó és rosszul fizetett másolásával megkeresni a betevő falathoz szükséges filléreket (l. Törő Györgyi: „Petőfi anyagi helyzete.” TanPet 52—53). Ezt ugyanabban a levélben panaszkolta el Bajzának, amelyikhez a *Távolból*-t mellékelte (l. feljebb: Megjelenés). Nyomorúságát, nélkülözéseit hitelt érdemlő kortársi emlékezők is tanúsítják. Berecz Károly kopott ruhájú, „sovány, sárgás arcú, szenvedő alak”-nak rajzolja (Berecz 5), Degré Alajos szíve „őszintén megesett” a sorsán, amikor néhány odavetett szavából elszenvedett nélkülözéseire következtetett (Degré I. 105); „közös nyomor”-ukra, „bű és epedés, közönyös s csak a pénzre mosolygó városi arcok” közti tengődésükre emlékezik Kolmár József is (3). Szegényes ruházatát Lisznay egészítette ki a legszükségesebb darabokkal (Zilahy i. h.); lakása — úgy látszik — kezdetben egyáltalán nem volt (a pozsonyi ligeti aréna nézőterén vagy a liget bokrai között hűlt, l. Kolmár i. h.), s csak június eleje tájt költözött Willimszky István szobához, Jeszenszky Danóval egy szobába (Szalantai 87, Jeszenszky D.: „Temérdek visszaemlékezése Petőfi Sándorra.” Hasznos Tanácsadó 1899 I. sz. 7).

A költő tehát az otthontalan bolyongás, meddő kísérletezések, a hírnévért és megélhetésért vívott küzdelem nehéz esztendei után Pozsonyban újra a mélypontra jutott: ezúttal még csak fel sem léphetett, s a gépies, egészségét és testi-lelki erejét fölemésztő robotmunka díja éppen csak élete fenntartására volt elegendő. Ezekben a napokban, május második felében (az említett jún. 1-én kelt levél és a mellékelt vers közötti tartalmi, hangulati és szöveg-egyezések alapján inkább május utolsó napjaiban) keletkezett a *Távolból*, ez a „ritka őszinteségű költemény” (Horváth 39), melyben a költő keserű élettapasztalatait összegezi. (Feltehetően éppen e summázó jellege, átfogó írvénye alapján helyezte a verset Petőfi *Összes költeményei*-ben az 1843. évi termés élére.)

Kolmár József, aki máj. 19-én a Galatea nevű gőzöson érkezett Pozsonyba (K. J.: „Makrobiotika.” Pozsony 1898. 19), emlékverset írt a *Távolból* születéséről. A „Petőfi álma” c. költemény (közli KAEP [Kutlik Félix]: „Kolmár és Petőfi”. Bratislava 1934. 30—32; továbbá Benyovszky Károly, „Magyar Album” IV [Bratislava 1941?] 10—11, a „Kolmár József — Petőfi barátja” c. cikk keretében, családi hagyatékából) szerint Petőfi egy nap Pozsonyban, feldúlt lelkiállapotban, ebédre hívta Kolmárt a Neumann-féle kocsmába, s ott elmesélte neki éjszaka látott álmát: miatta aggódó, sírdogáló anyja jelent meg előtte, majd a nagy Duna inelletti kis ház, gyermekkori emlékképek kíséretében. Ezután kimentek a Dunapartra, s Petőfi a folyam vizébe kiáltotta anyjának szóló üzenetét: „Jó dolga van a Sándor fiának!” Aztán Kolmár előtt fogadalmat tett, hogy hírnevet szerez, anyja nem fog benne csalódni, s az álom hatása alatt megírta *Kis lak áll a nagy Duna mentében* kezdetű költeményét. — Lehetnek ennek az emlékversnek életrajzi hiteltől részletei (pl. a meghívás körülményei, közös ebédelés a Duna-parti kocsmában), egészében azonban s főként Petőfi szájába adott részleteit tekintve, úgy látszik, hogy Kolmár a *Távolból*, a *Jövendölés* és a *Szülföldemen* ismeretében, ezek motívumaiból állította össze (talán teljesen ösztönösen); alkalmasint akkor tájt, amikor „Petőfi Sándor emlékezete” című „Jellem- és korrajzi episztolá”-ját (megj. 1880) írta, tehát amikor Petőfit már a legnagyobb magyar költőként emlegették nemcsak az irodalmat kedvelő olvasók, hanem a kritikusok is. Még ha volt is valamelyes reális magva Kolmár emlékezésének, bizonyos, hogy Petőfit nemcsak álmában foglalkoztatta a szülői háztól, az anyjától való elszakadás gyötrő emléke, a gyermekkori remények és a sivár valóság kiegyenlíthetetlen ellentéte. Hiszen az, amit ezúttal Pozsonyban, az otlhontól távol verselt meg, költői kifejezést kapott már 1842 őszén, a hazaérkezés, viszontlátás alkalmával írt (átdolgozott?) *Hazámban* c. költeményében, melyben ugyancsak felidézte az egykori búcsú és a nagyvilágban azóta átélt viszontagságok, szenvedések képeit. „Ne hagyjuk említetlenül Kolmár adatait — írja Szalantai (73) —, de a *Távolból* ennél mélyebb gyökerekre mutat. Nem váratlanul buggyant ki régi érzelmek továbbérése. Pozsony csak tetézi a sérelmek egész sorozatát.”

Kemény Lajos már azt is tudni véli, hogy a *Távolból*-t Petőfi a Neumann

féle vendéglőben írta (Magyar Hírlap [Pozsony] 1942. 31. sz., említi Szalantai 68; uo. l. a vendéglő egykorú ábrázolását is); ez az adat valószínűleg már a matuzsálemi kort megért Kolmár (l. 56. sz. jegyz., →332) szóbeli emlékezései nyomán képződött pozsonyi Petőfi-legendákör tartozéka.

Sokkal inkább figyelemre méltó az, amit Petőfi Bajzának írt soraiban a verssel kapcsolatban megjegyez: *Tekintetes Úr tanácsát, miszerint a népdalokat is mértékben írjam, követtem a „távolból”-lal; aligha sikerrel.* Petőfi legutóbb 1843. április eleji pesti tartózkodása idején (erről l. 94. sz. jegyz. →430) Bajzát is felkereste (OrlAd 354). Néhány héttel előbb, márc. 14-i leveléhez mellékelten, más versekkel együtt, egy négy darabból álló népdal ciklust küldött neki (l. 64. sz. jegyz., →346); erről beszélgetve adhatta az Ath szerkesztője az említett tanácsot. Bajza tudvalevőleg a népdal sallangmentes megmésesítését, mintegy magasabb rendű újratereztését várta a műköltészettől, s mint általánosságban, ennek a célnak a szolgálataiban is fontos eszköznnek tartotta a metrumot, amely műfogadra szorította, a pongyolaságtól megóvjva a költőt. (L. Horváth 128—130, vö. 65. sz. jegyz. →349.) Bajza a metrum jelentőségét éppen ez idő tájt, az Ath szemlerovatában ismételtelen hangsúlyozza, l. 1842. I. márc. 15. (241): „Mai lyricusaink mértékben írnak ugyan többnyire, de mértékek néha egész a nevétségességig szabad. [. . .] Ajánljuk költőink figyelmébe azon mérték és rím tekintetében tiszta verselést, mely egy évtized előtt olly sokat ígérő előmenetelt

kezdett tenni." 1843. I. jún. 1. (488): „Ajánljuk, kivált erdélyi lyricusainknak a mértéket, Magyarországon már egy gondosabb költő sem ír rimes verseket mérték nélkül." (A két idézet Verőczy [= Bajza] aláírású szövegből való.) Tudtunkkal, a *Távolból* maradt Petőfi egyetlen ilyen kísérlete (nem sokkal utóbb, 1843 nyarán az Ath-nak adott népdalciklusa csupa magyaros ritmusú darabokból áll, l. 91. sz. jegyz., →422); erről is ő maga írja, hogy aligha sikerült, ami nyilván nem annyira a vers művészi értékére vonatkozó szerénykedő megjegyzés, mint inkább utalás arra, hogy az eredmény nem népdal. (E levelétől eltekintve nem is minősíti sehol annak: sem az Ath-ban, sem a *Versek*-ben nem sorolja *Népdalok* című ciklusaiba.) Bajza tanácsa mégsem volt hiábavaló: éppen kivihetlensége folytán bizonyára elgondolkoztatta a költőt s elindította az önálló verstani eszmélkedés (és gyakorlat) útján.

A szülői háztól való elszakadás és a világban való csalódás korábbi szépirodalmi feldolgozásaira nézve l. Horváth 551. Itt megjegyezzük még, hogy Heine „Sonette an meine Mutter" c. verse, melynek alap gondolata a *Távolból*-éra emlékeztet (elhagyta otthonát, mert a szerelmet kereste a világban; csak gyűlöletet talált, s amikor betegen, csalódottan hazatért, anyja szemében meglátta azt, ami után hasztalan kutatott: az anyai szerelmet), benne van abban a Tarczy Lajos-szerkesztette kis német antológiában, amelyből Petőfi a Heimkehr-ciklus egyik darabját Pápan lefordította („Gyöngyök. . ." Pápa 1841. II. füz. 54; uo. 55—56. lapon következik a *Hazatérés* c. műfordítás eredetije; l. 49. sz. jegyz., →315).

Fogadtatás

Toldy Ferenc a *Versek* I. kötetének bírálatában tárgyánál fogva — mint fiúi érzéseknek egyébként ritka kifejezését — más darabok között kiemeli a *Távolból*-t is (l. BpHiradó 1845. 141. sz. márc. 4.: 147). — Gyulai Ágost Arany János Toldi-ja IV. énekének 19—22. versszakában Petőfi versével való hangulati, gondolatmenetbeli, sőt szövegszerű egyezéseket vél felfedezni. (L. EPhK 1903. 719—720). Arany természetesen ismerhette az Ath-ban, majd a *Versek* I. kötetében megjelent *Távolból*-t, Gyulai összevetéséből azonban egyáltalán nem lehet közvetlen hatásra következtetni. — Petőfi versét a pápai ifjúsági képzőtársulatban 1848 előtt ismételtlen szavalták (Bodolay 454).

Vadnay Károly írja „Az első füzet" c. emlékezésében, hogy Petőfi *Versek* 1842—1844. c. kötetének megjelenése után pár évvel (de még 1848 előtt) miskolci diák korában professzora, Osváth, ezt a költeményt olvasta fel diákjainak, hogy megtudják, „milyen az igazi magyar vers", s ezzel egy csapásra meg is „hódította" őket Petőfinek. (PALb 1898. 19.)

Magyarázatok

C: Hasonló címen írt verset korábban Garay János: „A távollul. „Límlény" 1837. 207 (szerelméhez szól; tartalmilag semmi közös sincs a két versben) és Kunoss [Endre]: „A távollul." „Kliegl-könyv" I. 209 („mint sorsüldözött zarándok" gondol vissza elhagyott, „áldástalan" hazájára). Stb.

I A nagy Duna mentében álló kis lak a dunavecsei községi árendás kocsmá épülete volt, amely a templomhoz közel, közvetlenül a folyó mellett állott. Petőfi szülei, Petrovics István szabadszállási bukása és az 1838. évi árvíz pusztítása (l. 69. sz. jegyz., →359) következtében 1840-ben költöztek oda, s ott laktak 1844 végéig (l. FPÉ II. 12). Az épület lebontása (1875) után kezdett gyökeret verni a szomszéd-

dos Szalkszentmártonban az a hiedelem, hogy a „kis lak” az ottani nagyvadasi pusztai révcső, régi környékbeli nevén „nagyvadasi cső” volt. (Talán erről írta Petőfi *A cső romjai* c. versét, ugyanis az épületet az 1845. évi tavaszi árvíz erősen megrongálta. Véglegesen 1936-ban rombolták le.) Ez a felfogás alighanem Szuper Károly naplójának 1843. jan. 14-i bejegyzése nyomán terjedt el, amelyben a Szabó József-féle színtársulat Kecskemétre költözését beszéli el s megemlíti, hogy amikor Pentelénél (a mai Dunaiúváros) átkeltek a Dunán, „Petőfi is becsipvén egy kissé a dunai révnél és meglátván Szalkszentmártonnál a Dunaparton a cső, hol apja egykor kocsmáros volt, olyan entuziasmusba jött a kocsin, hogy nem lehetett vele boldogulni.” (Szuper 20.) Az öreg színész, aki naplóját Petőfire és Jókaira vonatkozó elmosódott emlékei utólagos betoldásával akarta érdekesebbé tenni, sőt e cél érdekében kisebb hamisításokat sem riadt vissza (l. 77. sz. jegyz., →382–383), ezt a részletet is nyilvánvalóan később iktatta az egykorú feljegyzések közé, hiszen Petőfi szülei a szalkszentmártoni cső, a fentiek szerint csak 1844 után bérelhették ki; a szalkszentmártoni lakásról tudomással bíró Szuper durva kronológiai hibát követett el: az adatot úgy használta fel, mintha Petrovicsék korábban éltek volna ott („hol apja egykor kocsmáros volt”), holott valójában csak jóval később költöztek oda. Valami közül ugyan lehetett már 1841-ben is Vadas pusztához, mert Petőfi két, ez évből fennmaradt versét: az *Újság* és a *Változás* (*Mig a földet gyász temette*) címűt — máj. 16-án, ill. 23-án — innen keltezte (l. 32. sz. jegyz., →273); Petrovicsék azonban ekkor kétségtelenül Dunavécsein laktak. Szuper hamisítására sokáig nem derült fény (Ferenczi Zoltán csak egy kis lapalji jegyzetben, jóindulatúan igazítja helyre l. FPJ; l. 275; az ő magyarázata, mely szerint Petőfit a dunavécei cső megpillantása vidthatta fel, elfogadhatatlan, mert a Dunapentele Szalkszentmárton — Szabadszállás — Kecskemét útvonalon haladó szekérkaraván Dunavécset legalább 5 kilométerrel elkerülte), s a Petőfi-vonatkozásokban gazdag szalkszentmártoni helyi hagyományban a „kis lak” Szupertől függetlenül is azonosulhatott a nagyvadasi csővel, amelynek kocsmacégére még a harmincas évek elején is terjesztette ezt a legendát. (A két község újabban folytatott vitájáról l. Dienes Andrásnak „A cső romjai” c. cikkét: MNemz 1958 márc. 23.: 8, ill. D. A.: „7 falun, 7 városon át Petőfi útján.” Bp. 1960. 11–16), továbbá a kecskeméti Petőfi Népe 1958. márc. 25-i számának közleményét. A „kis lak”-kérdésre vonatkozó helyi adatokat nagyobbbrészt Dienes beszámolójából vettük.)

- 7 *Vágyaimnak sólyomszárnya támadt*, — Úgy hisszük, ez a sor segít megmagyarázni azt, hogy a magyaros hangzású fról, ill. művésznevet kereső költő miért nevezte magát egy ideig Sólyom Sándornak. E név használata ugyanis körülbelül egy időre esik a szülői háztól való elszakadásnak és a világba való kilépésnek a *Távolból* c. versben felidézett jelenetével, mely a legvalószínűbben 1841. nyár elejére datálható (l. az alább következő magyarázatot). Az álnév használatáról, előfordulásairól l. az *Álom* c. vers jegyzetét (→21. sz. 243). Ez az összefüggés a névválasztás jelképi eredetére utal: a gyors röptű madár a nagyratörő vágyak szimbóluma.

- 7—16 Az életrajzi adatok vallomása szerint Petőfinek e sorokban felidézett elválása a szülői háztól és édesanyjától 1841 júliusában történt, ezt megelőzőleg 1838 nyarán (esetleg 1839 tavaszán, l. SzabNÉ 10,

Kemény János: Adalékok Petőfi Sándor életrajzához. Koszori 1881. 5. k. 149, Mezősi Károly, PIMÉvk 1963. 160.) tartózkodott, utoljára otthon, de ekkor még Szabadszálláson, tehát nem a Duna partján laktak; a fenti időpont után pedig 1842 őszén, két ízben járt Dunavecsén (l. 70. sz. jegyz., →360), de e látogatásai után azzal az ígérettel vált el szüleitől, hogy tovább folytatja tanulmányait; egyébként is ezek a látogatások időben túlságosan közel esnek a *Távolból* keletkezéséhez. 1841 tavaszán a megerőltető és lélektelen katonai szolgálattól megszabadult költő rövid pápai tartózkodás után hazatért, s mint ő maga írta Szeberényi Lajosnak, a május és június hónapot otthon töltötte (l. VP VII. 12). „Itt – írja Orlay a költő hozzát intézett, elvesztett levele nyomán — háromfelé oszlott a vélemény jövője sorsa fölött. Atyja azon volt, hogy mézsáros legyen, jó anyja az iskolák folytatására unszolta, és ő a színészi pálya szépségét vitatta.” (OrlAd 337). Végül is az utóbbi mellett döntött s elindult színészársaságot keresni. Távozását megelőző vitáit s a búcsú jelenetét sűríti a *Távolból* e részletébe. De ez a kérdésnek csak szorosan vett életrajzi vonatkozása. A búcsújelenet, mint a Petőfi-vers részlete, több az 1841. évi elválás versbefoglalásánál: a költő egész addigi életpaszatlatának, sok búcsús és sok csalódás élményének összegezése.

- 8 *őslakom* — Az „őslak” nyelvújítási összetétel; legkorábbi ismert adata (1829) Kisfaludy Károlynál fordul elő (l. NyUSz I. 544). Első tagja Petőfi szövegében birtokos jelző (az ősök lakása, azaz a szülői ház), s nem „ősi”, „ősregi” jelentésű; hiszen Petrovicsék csak néhány éve éltek a dunavecsei házban (l. fent az 1. sorhoz fűzött magyarázatot). Vö. még az *Elegia egy várrrom fölött* c. fordítás 8. sorával; az „ősfedél” szó az eredeti „Väterliche Hütte” [atyai hajlék] megfelelője; ugyanez a jelentése a *Hazámban* „ősi ház” kifejezésének is (→52., ill. 69. sz. vers).
- 17—20 Horváth János (575) arra figyelmeztet, hogy a gyermekkori illúziókból való kiábrándulásnak hasonló megfogalmazása fordul elő (a *Távolból* keletkezése előtt) Eötvös József „A karthausi” c. regényében. (A Horváthtól idézett részleteket l. a „Budapesti Árvíztkönyvben” is, Pest I. k. [1839.] 221 és V. [1841.] 224. Ez a kiadvány megvolt a pápai Képzőtársaság könyvtárában, l. Rexa 171.)
- 17 *Szép reményink* stb. — Vö. Petőfi Pozsony, 1843. jún. 1. keltezésű, Bajzához intézett sorainak ezzel a részletével: *Milly szép reményekkel jöttem Pozsonyba* (VP VII. 20).
- 19 *tömkelegbe* — „tömkeleg” (régebben inkább „tömpeleg” alakváltozatban) valószínűleg népnyelvi szó, mely a nyelvújítás idején nyert polgárjogot az irodalomban; ma már elhomályosult jelentése (Petőfinél is): „ütvesztő”, „labirintus” (vö. NyUSz I. 340, 346, 593. Nyelvtudományi Közlemények 1928. 251).
- 23—24. 27—28 Szeberényi Lajos a *Versék* 1. kötetének bírálatában az előbbi két sort „nehézkés”-nek (azaz a szövegösszefüggésből kivételösen prózába valónak, lírai költeményből kirívónak) tartja, a másik kettővel (a „ha lészen” szavaktól kezdve) pedig szerinte Petőfi a „túlzott népszerűség” (értsd: népiesség) hibájába esett (SzelHirn 1845. febr. 25.: 64.)
- 25 *hazámba* — A „hazám” itt szülőföldet jelent (akárcsak a *Hazámban* c. versben, l. 69. sz. jegyz., →357); a politikai haza fogalmát Petőfi ekkor még a „hon” szóval jelöli.

Szövegváltozatok

- 2 Ath e'
3 Ath Könyben
8 Ath őslakom'
9 ÖKzb—3 Kínok
10 Ath ráleheltem;
13—14 Ath [E két sor fel van cserélve.]
13 ÖK₃ rekesztő [sh.]
19 Ath S csak, V₁ ÖK₁ lépünk:
20 Ath tévedésünk'
22 Ath Biztatott [ritk.]
23 Ath e' világot,
24 Ath álbam [sh.]
25 Ath . . . Ismerősök szép hazámba mennek;
28 ÖKzab—3 Utazástok
30 Ath szerencse!
31 Ath élek. [sh.]

91 KI VAGYOK ÉN? NEM MONDOM MEG

Kézirat Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 4. füz. szept. 1.: 165—166, a *Népdalok*. című, *Pönögei KIS PÁL* aláírási ciklus I. sz. (külön cím nélküli) darabjaként. A ciklushoz tartozó többi versek sorszáma és kezdősora: II. *Érik a gabona . . .*, III. *Lánggal égő teremtetie! . . .*, IV. *Befordultam a konyhába . . .*, V. *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad . . .* Az 5 vers közül kettő (az I. és III. számú) az ÖK-kiadásokban pozsonyi, a többi pesti keltezésű; ez utóbbiak július—augusztus folyamán keletkeztek (l. 96. sz. jegyz., →437), kétségtelen tehát, hogy az előbbi kettő sem kerülhetett korábban Bajzához (eszerint az 1843. jún. 1-i levél elveszett versnelliéklete sem tartalmazhatta még őket): Petőfi pozsonyi és pesti népdalaiból ciklust alkotott (bizonyos, hogy ez nem Bajza szerkesztői ötlete volt, hiszen Petőfi a fennmaradt kézirat tanúsága szerint már 1843. márc. 14-i leveléhez mellékelte egy ilyen, 4 darabból álló népdalciklust, l. 64. sz. jegyz., →346; népdalainak még a *Versek* I. és 2. kötetében sem adott önálló címet, hanem a közös főcím alatt ugyanúgy sorszámmal látta el őket, mint a *Ki vagyok én? nem mondom meg . . .* és a többi szóban forgó versek esetében), s Pesten, szept. elseje előtt, feltehetőleg személyesen adta át a kéziratot az Ath szerkesztőjének.

A költő, aki — hosszas kísérletezések után — 1842/1843 fordulója táján végleg megállapodott a Petőfi névnel (l. 69. sz. jegyz., →356), ezúttal megint új néven lépett a nyilvánosság elé; tulajdonképpen Pönögei Kis Pál volt az első, nyomtatásban napvilágot látott költői álneve (a Rónai és a Borostyán színésznévről l. 77. sz. jegyz., →381); maga a Petőfi név több volt annál névváltoztatás, szakítás eredeti családi nevével, melyet 1843 márciusától kezdve már leveleiben sem használt. Népies hangzású újabb nevének leg korábbi — a hiteles, egykorú nyomtatott közléseket hónapokkal megelőző adatát Orlay említi, aki szerint Petőfi „Vörösmartynál [1842 karácsonyán táján] mint Pönögei Kis Pál mutatta be magát, mely név alatt egy pár népdalt közölt volt, s most mint Petőfi megbízottja állítólag ettől néhány költe-

ményt hozott Vörösmartynak. De miután ez Petőfiről elismerőleg nyilatkozott, nem titkolta előtte tovább kilétét." (OrlAd 352.) Ennek az értesülésnek egyik forrása nyilván Gyulai Pál Petőfi-életrajza, amely szerint a költő 1843-ban (helyesen 1842 végén) „néhány költeményt vitt Bajzához s magát meg nem nevezve, úgy adta át, mintha általa Petőfi küldötte volna, kit ő nem ismer. Mindenki azt hívé, hogy a Petőfi név álnév, s kíváncsiak voltak rá: ki rejtezik alatta. Vörösmarty és Bajza jeles költőt jósoltak belőle." (PSLK 26.) Valószínű, hogy Orlay Petőfi 1843. márc. 5-i, Szeberényihez intézett leveléből is merített (Gyulai ezt még aligha ismerte, hiszen Szeberényi 1861-ben tette közzé először, l. VP VII. 278), melyben a költő megírta barátjának, hogy karácsonyi pesti tartózkodása idején megismerkedett Bajzával és Vörösmartyval; ez utóbbinak szembetűntek versei s a Petőfi név alatt valamelyik „régbbi író” sejtette (l. uo. 16). A levélben sem az álneves bemutatkozásról, sem a Pönögei Kis Pál névről nincs szó. Ez utóbbit Gyulai röviddel a fent idézett epizód után, de attól függetlenül említi; lehet, hogy Orlay elnézésből kapcsolta össze Petőfi és Bajzáék első találkozásának jelenetével. A költő kezdeti félszégességével, önbizalom-hiányával jól egybevágó, kamaszos megtévesztési manőver (akár nevének elhallgatása, akár álnév használata) hihetően hangzik, de a Pönögei Kis Pál álnév az első hiteles nyomtatott adatokhoz képest (1843. szept. 1-től kezdve 1844 októberéig [l. alább]) feltűnően korainak tűnik: még 1843. márc. 14-i leveléhez mellékelte 7 versének is, melyek közt népdalok is vannak, Petőfi Sándor az aláírása, l. 64. sz. jegyz., →346). Vagy talán valamilyen későbbi esettel keverte össze Orlay Bajzáékkal való megismerkedés jelenetét? (aminthogy nyilvánvaló kronológiai tévedés „mely név alatt egy pár népdalt közölt volt” hozzávetése is, hiszen a költőnek 1842 karácsonya előtt csak Petrovics, ill. Petőfi Sándor néven jelent meg néhány verse). A Pönögei Kis Pál álnév egykorú, nyomtatott előfordulásából inkább arra lehet következtetni, hogy a költő 1843 nyarán szemelte ki magának ezt az új nevet, nem általában a Petőfi név helyett, hanem csak alkalmi használatra, főként népies költeményei jegyzésére: a fent felsorolt népdalokon kívül ezzel az álnévvel jelent meg a *Lopott ló* (1843 végén a „Szivárvány” c. albumban; az ugyanott kiadott, nem népies jellegű *Alom* [későbbi címe: *Jövendölés*] azonban Petőfi aláírású! l. a 83. sz. jegyz., →397); de használta más alkalmakkor is: *Petőfi Sándorhoz* (Ath 1843. nov. 15.; későbbi címe *Merengés*, →101. sz. vers), *Poharamhoz* (PDI 1844 aug. 4-ik hete) és *Zsuzsikához* (*Ne hozd, ne hozd azt a bort kis leány* . . . PDI 1844 okt. 20.) c. versei közlésénél; az első esetben nyilván azért, mert a saját magához címzett költemény alá álnév kíváncskozott (l. erről 101. sz. jegyz., →452), az utóbbiban alkalmasint a dunavecsei Nagy Zsuzsika iránti tapintatból; a *Poharamhoz* esetében pedig talán csak szeszélyből. Az egykorú adatokat kiegészíti Jókai emlékezése („Petőfi mint színész”, Hon 1874. okt. 19. 2), aki elmondja, hogy Petőfi a „Zsidó fiú” c. dráma akadémiai sikeréhez egy „Kis Pönögei Petőfi Sándor Pál” aláírású levélben gratulált neki (a drámapályázat eredményét 1843. okt. 5-én hirdették ki; l. „A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.” VII. k. Buda 1846. 17); lehet, hogy a kicsírázott aláírás Petőfi tréfája volt, amellyel a Petőfi Sándor = Pönögei Kis Pál azonosságot felfedte barátja előtt, de az is feltehető, hogy csak Jókai emlékezetében keveredett így a két név.

Az új név használata összefüggésben lehetett Bajzának azzal az emlékezetes tanácsával, hogy Petőfi a népdalokat is mértékben próbálja írni (l. 90. sz. jegyz., →418); talán éppen a *Ki vagyok én? nem mondom meg* . . . írásakor támadt az az ötlete, hogy nem árulja el a nevével s e népi zsánerképehez illő álnevet keres (l. alább: Keletkezés); amikor — egyetlen mértékes népdal-kíséret (a *Távolból*) után — Bajza tanácsa ellenére 5 magyaros for-

májú múnépdalból álló ciklust küldött az Ath-nak, elképzeltető, hogy a rejtőzésnek ezt a módját választotta. Hiszen egészen hasonlóan járt el néhány hónappal előbb, április elején is, amikor kikötötte, hogy a RPDl-nak felajánlott költeményeit csak „Andor diák” álnév alatt közölhetik; ugyanígy — mint utóbb maga írta — kíváncsi volt az Ath lapszemléjét író Bajza elfogulatlan — az ismert névtől nem befolyásolt — véleményére (Garay, figyelmen kívül hagyva a költő kívánságát, két verset mégis Petőfi név alatt jelentetett meg; l. 81. sz. jegyz., → 391). Ezúttal ugyan maga Bajza tette közé a verseket, ő pedig jól ismerte a költő kézírását; de lehet, hogy Petőfi idegen kéz másolatában küldte be Pönögei Kis Pál aláírású ciklusát. (Nem ez a megtevésztési kísérlet torzult el Orlay fent idézett emlékezésében?) De ha Bajzát esetleg nem is, az olvasóközönséget mindenesetre megtéveszthette a szokatlan csengésű, új név. Mint Ferenczi, meg nem jelölt forrás nyomán, tudni véli: „Akkoriban hitték is némelyek a *Versék* 1. megjelenéséig, hogy Petőfi és Pönögei két külön személy.” (FPÉ I. 345.) E kettősségre Gyulai Pál is utalt Petőfi első életrajzában: „Csodálatos! [Petőfi] eleinte népdalait, melyekben már föllépése kezdetén leggeniálisabb volt, csak Pönögei Kis Pál álnév alatt merte közölni.” (PSLK 27; így Ferenczi is, i. m. 344—345.) Ez összevág iménti feltevésünkkel (már ti. hogy Petőfi nem kívánta felfedni Pönögei Kis Pál kilétét a szerkesztőség előtt sem), de annyiban kiigazításra szorul, hogy helytelen általánosítást tartalmaz. Petőfinek — mint láttuk — mindössze 5 népdala jelent meg ezzel az aláírással (és a *Lopott ló* c. népies román) s már ezt megelőzőleg Bajza kettőt közölt tőle Petőfi név alatt (a megküldött 4 közül; l. 64. sz. jegyz., → 347). Jókainál adomává kerekedik ez az eset: szerinte Petőfi tulajdonképpen rossz verseket akart írni Pönögei Kis Pál néven, hogy megtréfálja a szerkesztőket, de a versek akarata ellenére is jól sikerültek s a szerkesztők ráismertek Petőfire. (Jókai: TÉ 34.)

Különös figyelmet érdemel Sass István emlékezése, aki egyik, Petőfiről szóló írásának már a címében utal a szóban forgó álnévre (Petőfi mint Pönögei Kis Pál megérkezik Pestre), a szövegben pedig többek között elmondja, hogy az 1844 kora tavaszán Debrecenből a fővárosba érkező költő kiadásra szánt verseinek kéziratában a Pönögei Kis Pál „még eddig nem használt név alá rejtőzött” (VU 1887. jan. 2.: 6). Sass eszerint nem tudott arról, hogy Petőfi már előbb, 1843. szept. 1-étől kezdve, több ízben is közölt verset a fenti álnév alatt, annál hihetőbb hát a (sajnos elkallódott) verskéziratra vonatkozó emlékezése; a címlapon tehát „Pönögei Kis Pál versei” vagy efféle szöveg lehetett, ami arra mutat, hogy a költő ennek az álnévnek egy időben nagyobb szerepet szánt, s amikor költeményeinek összeírását az említett füzetben megkezdte (1843—1844 telén Debrecenben, l. Samarjay Károlynak írt levelét, VP VII. 30) talán még nem is kötött ki véglegesen a Petőfi név mint írói név mellett.

Ugyancsak Sass utal arra az adatra, hogy Pönöge Fülöpszállás régi neve volt (VU i. h.); ebből alkothatta Petőfi új álnévét. Fülöpszállás Szabadszállással, a Petrovits-család 1830—1840 közötti lakóhelyével szomszédos község; az újabb kutatások szerint Petőfi apja 1833—1836 között bérlői tevékenységet is folytatott itt (l. Mezösi Károly: „Petőfi atyjának fülöpszállási bérletei.” PIMÉvk 1965—66. 129—141).

VI 77, a *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként. A ciklus tartalmát, sorrendjét l. az I. sz. *Érik a gabona* jegyzetében (96. sz. 437).

ÖK1 148—149; ÖK2ab—3 I. 204—205.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban (Pest.) keltezéssel.

Kelekezés

Az ÖK-kiadások keletkezése szerint Petőfi 1843. évi pozsonyi tartózkodása idején, tehát máj. 5—10., ill. jún. vége között (l. 93. sz. jegyz., —429) írta ezt a verset, melynek közelebbi datálását témája, szubjektív vonatkozásai alapján még annyi eséllyel sem kísérhetjük meg, mint az ugyancsak pozsonyi *Az én mátkám* esetében (l. u.).

A *Ki vagyok én?* nemcsak betyárdal, egy népi figura néhány vonással való találó megragadása, hanem a hőisével mintegy azonosuló költő lírai önvallomása is egyszerre. „Mintha a vers nem is betyárdalnak indultna — írja Illyés Gyula —. Nincsen olyan zsáner- vagy helyzetdal, amelynek hangulata valami titkos szálon ne kapcsolódnék a költő lelkéhez; de mintha ennek a versnek az első szakasza nagyon is annak a lakástalan pozsonyi ifjúnak vívódását hirdetné. A hirtelen elevevésséggel és szépséggel kiugró »nyerges lovam messze legel«, mintha csak azért szokne elő, hogy a költővel oly területre száguldjon, ahol az teljes szabadsággal beszélhet; a pányva nem a lóról, hanem a szívről oldódik le.” (Illyés 1963. 117.) A vers tárgyi adatai Pándi szerint (208—209) „kétségkívül betyárra vallanak, de a hang, a verskezdő jellemrándulás, az indulat Petőfiről árukkodik”. A költő zsánerdalában azokat a mozzanatokat emeli ki, amelyek a betyár sorsát az övével rokonítják: a számkivetettséget, a hivatalos hatalommal való szembenállást és a hetyke elszántságot. A *Távolból* érzelmes befelé fordulása, lelkiismeretvizsgálata helyébe a lázadással rokon indulat lép, a nyomor, a kiszolgáltatottság keserősége daccá, gúnyvá érlelődik; a két költemény mögött kirajzolódó életrajzi háttér azonban lényegében azonos. Feltehető, hogy a *Ki vagyok én?* a későbbi, de hogy néhány nap vagy néhány hét telt-e el a két vers keletkezése között, nem tudhatjuk. Lehetséges tehát, hogy a *Ki vagyok én?* is készen volt már akkor, amikor Petőfi a *Távolból*-t — más darabokkal együtt — jún. 1-én postára adta, de megírhatta június folyamán is. Ilyen megcsondítások alapján datáltuk a költeményt a május második fele — június időszakra.

A betyár, akinek arcából Petőfi tekintete villan ki, elhallgatja nevét. Éppen ez a mozzanat adja meg a kis zsánerdalat egészbe fogó keretet: majd megismerik az erejéről és bátorságáról, ha üldözői rajtaütnek — ez az utolsó sor értelme. Nem lehet véletlen, hogy az alá a ciklus alá, amelynek élén a *Ki vagyok én? nem mondom meg* c. vers állt, a költő a már nem egészen ismeretlen Petőfi név helyett (a pozsonyi tartózkodás végéig 11, a ciklus megjelenéséig további 2 verse jelent meg ezen a néven az Athenaeumban, ill. a RPDl-ban) az addig soha nem használt Pönögei Kis Pál álnevet írta, a betyár = Petőfi azonosság kézzelfogható bizonyítékaként. (Az álnévről, egykorú adatairól, használatáról l. feljebb: Megjelenés.) Valószínű tehát, hogy a vers álnévvel való jegyzésének gondolata egyidős magával a vers keletkezésével, de hogy ez az álnév már eleve a Pönögei Kis Pál volt-e (köztudomású, hogy Petőfi korábban több álnévvel kísérletezett; legutóbb használt „Andor diák” álnevről l. feljebb, 424) vagy ez csak a ciklus összeállításakor, Pesten merült-e fel, nem tudjuk.

A betyár-típus irodalmi előzményeiről, a betyár-téma korábbi és egykorú irodalmi feldolgozásairól l. a *Topott ló* c. vers jegyzetét (→ 86. sz. 405).

Magyarázat

15 *hadnagyok* — a hadnagy szó egyik jelentése Petőfi korában: „Némely alföldi vidéken községi, vagy megyei rendőr, leginkább a csavargó legények, tolvajok stb. üldözésére.” (CzF) Gaal József „Peleskei nótárius”-

ának egyik dalbetéteiben (II. szakasz 1. jelenet) a betyárok ezt éneklék:
„És vigyázz, hol tág a tér, | Mert a hadnagy, ha rád ér, | Baj, baj, baj.”
(Pest 1839.) Petőfi maga is játszott a darabban (l. 74. sz. jegyz., → 370).

Szövegváltozatok

- C: Ath *Népdalok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.] V1 *Népdalok*. II. ÖK2b—3
meg;
1 Ath én,
2 Ath megmondom, ismernek;
6 Ath verekednem,
9 Ath mostan,
10 Ath telí van,
11 Ath is;

Fordítások

Dux 45. „Volkslied” címen; Vilney 56—57, Petőfi aláírással; Kertbeny 45.
(NB. Dux a 15. sor *rajtam ütnek* kifejezését félreérti és a „holzen”: ’el-
pá-holni’ szóval fordítja.)

92. LÁNGGAL ÉGŐ TEREMTETTE

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 4. füz. szept. 1.: 166, a *Népdalok* c., *Pönögei KIS PÁL*. aláírási
ciklus III. sz. (külön cím nélküli) darabjaként. (A ciklusról és az álnévről l.
91. sz. jegyz., → 422—424.)

Ez a Pozsonyban írt vers, mint a későbbi költeményeket is tartalmazó
népdal-ciklus egyik darabja, csak 1843 júl.—aug. folyamán kerülhetett az
Ath szerkesztésébe (l. uo., → 422).

V1 78, a *Népdalok* c. ciklus III. sz. darabjaként (l. 96. sz. jegyz., → 437),
ÖK1 149; ÖK2b—3 I. 205—206.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi költemények között, az ÖK1—3-ban
(Pozson.) [ÖK2b—3: (Pozsony.)] keltezéssel.

Keltekzés

Ez a kis zsánerdal a költő lírai önjellemzése is, félreérthetetlen személyes,
életrajzi vonatkozásokkal: maga Petőfi az ezer bajba keveredő legény, aki
pityergés helyett káromkodással könnyít a lelkén. „A vers talál. A szenvedés
nem töri meg a költőt — írja Illyés Gyula a költő pozsonyi napjairól szólva —
mihelyt a nyomor posványából csak állig kiemelkedik, a száj azonnal kemény
dacha zárul, a tekintet kihívóan s gúnyval villan fölfelé, ahonnan az átkok
dölnék.” (Illyés 1963. 118.) „Pozsony [. . .] nem töri meg a költőt — vonja le
a vers tanuságát Petőfi pozsonyi napjainak gondos krónikása, Szalatnai is
(80) —, hanem felrázza és szembeállítja a világgal.” Mindezekre a következ-
tetésekre azonban csak az 1843. évi pozsonyi keltezés jogosít fel; ennek
hiányában a korábbi kecskeméti termés közé is sorolhatnánk a költeményt,
hiszen bajban, viszontagságokban akkor is bőven volt része. Még kevésbé
gondolhatunk a pozsonyi időszakon belüli (1843. máj. 5—10. — jún vége, l.
93. sz. jegyz., → 429) pontosabb datálásra, legfeljebb annyit tételezhetünk

fel — akárcsak a *Ki vagyok én? nem mondom meg* . c. másik pozsonyi népdal esetében (91. sz. jegyz., 425) —, hogy a hetyke dac alapállása a fájdalommal rezignált *Távolból* utáni napokra vagy hetekre utal.

Fogadtatás

Fekete János „Juhászmintha” c. népies rajzában írja egy bizonyos Kurucz Bandi nevű hortobágyi juhászról: „Ő nem tartozik azon szédelő fejűek közé, kiket őt hat itce bor tántorgani készit; ő egyenesen megállt. csak kalapját taszította másik oldalra és danolt:

Lánggal égő lobogós teremtette
Féreg esett az én régi kedvembe.
Az irgalmát, ide avval a borral,
A bú vagy én, de egyikünk bele hal.

[..... ..]

De lesznek tán nyájas olvasóim közt olyak is, kik megütköznek abban, hogy hősünk dalának némely sorait a korán elhunyt Athenaeumból merítette, hova azt Pönögei Kis Pál barátunk raká le. Őh nem biz ő! Ha más, tehát hősünk is tudja, mikép a betű ől, azért ő soha sem olvas, kivéven számítás előtt birkáit olvassa meg. Ő ezen dalt ittas diákoktól tanulá, melyre nekik — mint magát kifejezni szokta — köstököt ispelendirozott [ajándékozott].” (PDI 1844 őszelő [sept.] 3-ik hete, 12. sz. 368—369.) A juhász szájába adott dal idézett strófájának 1. sora a *Lánggal égő teremtette* kezdősorának változata, a 3—4. sor pedig az ugyanebben a népdalciklusban megjelent *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad* . c. dalból (-99. sz.) van átvéve. A cikk etnográfiai hitelességét töbl, más forrásból is ismert népi juhászdal-idézet igazolja; „tárgya, kidolgozása, nyelvezete” a szerkesztői jegyzet szerint is „tisztán eredeti” Úgy látszik tehát, hogy a debreceni diákok — feltehetőleg Petőfi 1843/1844 téli ott tartózkodása idején más dalaihoz hasonlóan ezekre is dallamot húztak vagy szereztek (vö. 108. sz. jegyz., →477); az eredeti szöveg kezdősorának a „lobogós” szóval való kitoldása s a két szöveg keveredése már a kezdődő folklorizáció jele. — Császár Ferenc a *Versék* 1. kötetének bírálatában a kezdő-, ill. az utolsó előtti sor („Én egy nagyot káromkodom”) „durva szójárásait” kifogásolja; „ezek szeplőlül maradnak Petőfi költőisége első időszakából, ha azoktól egy második kiadásban ki nem tisztítja a kedves gyöngyöket, miket másája e kor-szakban nyújtott”. (Irőr 1844. aug. 16.: 27.) — Zerffi Gusztáv Laubehoz címzett irodalmi cikksorozata VI. részében Petőfi „nyersesége” példájaként idézi a vers utolsó versszakát (a jegyzetben, tekintettel a címzettre, németre is lefordítja, l. alább: Fordítások); elfogadhatatlannak tartja a 9—10. sor asszonáncát (kenyerem — pityeregjen), majd megjegyzi: „Így énekel ő, valóban minden költői kedvesség nélkül.” (Hond 1846. őszhó [okt.] 27. 323), de ugyanott általában Petőfi népdalairól elismeréssel szól, s e dalra is céloz a Balaton mint tárgy említésével (l. 96. sz. jegyz., →430).

Magyarázatok

C: és 1 *teremtette*: Seberényi Lajos a *Versék* 1. füzetéről irt bírálatában az általa kifogásolt, közönégesség, durvaság címén elítélt darabokat „zsiros, veszett fenés, teremtettés, veszett ebes” verseknek nevezi (l. SzabSzáz 1845. ápr. 15.: 233), tehát világosan céloz erre a verskezdetre is.

3—4 A háborgó Balaton képe személyes emléke lehetett a költőnek. Szeberényinek írt, több mint egy esztendőre visszatekintő beszámolójában említi, hogy 1841 nyarán (kb. július elején) Balatonfüred felől átkelt a somogyi partra, s úgy folytatta vándorútját Tolna vármegye irányába (l. VP VII 12); járhatott a „magyar tenger”-nél máskor is, pl. sárszentlőrinci kisdíák korában vagy 1841 nyári (júl.—aug.) vándorszínészkedése idején.

Szövegváltozatok

C: Ath VI *Népdalok*. [a ciklus címe] III. [sorsz.] ÖK2b—3 terem-
tette!.

- 2 Ath szivembe'
- 6 Ath keveredem.
- 8 Ath telé
- 9 Ath E/h,
- 10 Ath tetszik [kp. n.]
- 12 Ath csillapúl

Fordítások

Dux 46, „Volkslied” címen. Ezt a fordítást vette át Kertbeny (36). — Zerffi a vers utolsó strófáját feljebb említett cikke lapalji jegyzetében saját német fordításában is közli:

„Weinen ist nicht meine Kost!
Such wer will im Flennen Trost.
Ich in einem heissen Fluche —
Meinen Zorn zu kühlen suche!”

Zerffi megjegyzése a lefordított strófához: „Perse, hogy e fordításban a *het* és *kühl* antithesis által nyer a költői szépség, mely az eredetiben teljesen hiányzik.”

Megzenésítés

Fekete Jánosnak feljebb, a Fogadtatás fejezetében idézett feljegyzésétől arra következtethetünk, hogy a dalt a debreceni diákok 1843/1844 fordulóján megzenésítették vagy más, ismert dallammal énekelték.

93. AZ ÉN MÁTKÁM

Kézirat Nincs.

Megjelenés

VI 31—32; ÖK1 121—122; ÖK2ab—3 I. 167—168.

Mindenütt az 1843. évi költemények között, az ÖK1—3-ban (Pozsony) [ÖK2b—3; (Pozsony.)] helynévmegjelöléssel.

Petőfi négy, 1843. évi pozsonyi keltezésű verse közül az egyetlen, amely a kötetközlést megelőzően folyóiratban nem jelent meg. Mégis lehetséges, hogy felajánlotta az Athenaeumnak; nem valószínű ugyan, hogy jún. 1-i, Bajzáló intézett levele mellékleteként, a *Távolból*-lal együtt (l. 90. sz. jegyz., —416) mert ennél későbbinek látszik (l. alább: Keletkezés), de átadhatta az Ath

szerkesztőjének később, 1843 nyári pesti tartózkodása folyamán (mint pl. *Pönögei KIS PÁL* aláírású népdalciklusát, l. 91. sz. jegyz., →422). Ez esetben Bajza talán azért mellőzte a verset, mert a kezdeti trocheusi lejtésből egyre inkább átsiklik a magyaros formába; ő, aki mindig nagy súlyt helyezett a vers formai kellékeire, éppen ebben az időben ismételten elmarasztalta lap-szemléiben a hanyag mértékkel vagy éppen metrum nélkül verselő költőket, s Petőfinek április elején azt tanácsolta, hogy a népdalokat is mértékben írja (l. 90. sz. jegyz., →418). Egyébként az elesett állapotában is mindig büszke költő nyomatékosan kérte leveleiben költeményeinek szigorú elbírálására, *ha csak egy van is köztök jó, vagy egy sincs!* (1843. jún. 1., l. VP VII. 21). Kimaradhatott a vers az Ath-ból a lap 1843 év végi megszűnése miatti torlódás folytán is. Persze nem zárhatjuk ki, hogy a költő egyelőre maga sem tartotta versét közlésre alkalmasnak, s csak később, esetleges átdolgozás után, iktatta a *Versek* I. kötetének kéziratába.

Keletkezés

Petőfi 1843. máj. 5–10. között érkezett Pozsonyba (l. 90. sz. jegyz., →417), s június legvégén hagyta el a várost (talán Egressyvel együtt utazott el hajón: ez ugyanis jún. 27-én lépett fel Pozsonyban utójára, l. FPÉ I. 310–311) Szeberényi Lajosnak július 21-én írta, hogy három hete tartózkodik Pesten (l. VP VII. 22.). Hogy *Az én mátkám* e mintegy 6–7 hetes időszak folyamán közelebből mikor keletkezett, azt kézzelfogható támpont híján csak találgatni lehet. Legfeljebb témájából, derűsebb alaphangjából következtethetünk arra, hogy nem a *Távolból* közvetlen szomszédságában készült: abban az átélт szenvedések nyomán, ábrándjaiból keserűen kijózanodva, a régmúlt gyermekkort sóvárogja vissza; *Az én mátkám*-ban, mintegy a gyógyulás jeleként, már a jövő felé fordul. A hangulatváltozás mindenestre a még reményvesztett, csüggeteg állapotát tükröző jún. 1-i levél után következett be. Feltétlenül hozzájárultak ehhez a Lisznyai, ill. Vachott Sándor révén a pozsonyi írók körében kötött ismeretségek (l. OrAd 357, Degré I. 105–109, Berecz 5) és különösen Vachott Sándor áldozatkész baráti fáradozásai, melyek révén Petőfi jelentős erkölcsi és anyagi támogatáshoz jutott: Vachott, amikor jún. elején menyasszonya meglátogatására Pestre utazott (magával vive Petőfinek Bajzához intézett levelét), az Ath munkatársai között gyűjtőívet köröztetett a szorult helyzetben levő fiatal költő javára (l. Petőfi levélét Szeberényi Lajoshoz, 1843. jún. 21-éről, VP VII. 22; Bajza jún. 18-i levelét Toldy Ferenchez, mely szerint nála 11 Ft gyűlt össze, B. J. „Összegyűjtött munkái.” 3. kiad. Bp. 1900. VI. 344), majd visszatérése után Pozsonyban is folytatta a gyűjtést (jún. 18-án Csapó Máriának írt levelében üzeni Bajzának, hogy küldje mielőbb le a gyűjtőívet, különben kifogy az időből, l. PIMÉvk 1965–66. 155; vö. még OrAd 357, de a fentiek szerint tévedés, hogy a pozsonyi gyűjtés már májusban megindult volna). 1843 júniusa tehát a hullámvölgyből való kiemelkedés, a fokozódó bizakodás hónapja Petőfi hányatt életében; joggal tesszük hát fel, hogy az évődő hangú, ábrándos vers, *Az én mátkám* inkább e hónapban keletkezett, mint a megelőzőben. Pontosabb datálásra egyelőre nem látunk módot; Havas például kétségtelenül túloz, amikor a költemény születését — feltételesen — a Vachott Sándor által gyűjtött 30 Ft kifizetésével hozza közvetlen kapcsolatba (HP II. 468).

Szövegváltozatok

- 12 ÖK2b gömhölyű-e [sh.]
16 ÖK2ab–3 frígybe

Fordítás

Kerthely 311.

94. AZ UTÓSÓ ALAMIZSNA

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

MÉlk 1843. II. 3. füz. szept.: 270—272, (Romanc) alcímmel; a cím alatt *Petőfitől*. névmegjelöléssel. A füzet némi késéssel jelent meg: a PHirl híre szerint (1843. 289. sz. okt. 8.: 690) okt. 8-án; a Hond okt. 14-én jelentette (II. 15. sz. 478), hogy a szóban forgó füzet „Negyed napja, hogy — — megjelent”; a Jelenkor pedig 15-én adott hírt róla. A MÉlk 1843 áprilisában indult havi füzetekben (Frankenburg Adolf, miután hiába várta az engedélyt Budapesti Divatlapok címmel tervezett folyóiratára, a MÉlk-et lapengedély nélkül, füzetről-füzetre önálló műként cenzúráztatva adta ki; mire a cselre a helytartótanácsnál rájöttek, a már népszerű divatlapot nem merték betiltatni, l. Dezsényi—Nemes 79—80). A Petőfi versét tartalmazó 1843. évi 6. (II. félév 3.) füzettel a vállalkozás egy időre megszakadt; 1844 elején indult meg újra, *Életképek* címen (vö. Frankenburg Adolf: „Emlékiratok.” Pest 1868. II. 155—164.). Petőfi valószínűleg 1843 nyarán Pesten ismerkedett meg személyesen Frankenburggal; amikor még április elején budai lakásán kereste s az ugyancsak általa szerkesztett Emlény c. zsebkönyv részére verseket hagyott nála, a szerkesztő nem volt otthon. Frankenburg ismételtlen megírt emlékezései szerint ekkor kapta meg Petőfitől *Az utósó alamizsna* kéziratát, ez azonban nem valószínű: a költemény feltehetőleg 1843 nyarán keletkezett s került közvetlenül a MÉlk szerkesztőségébe (l. alább: Keletkezés). Petőfi ezzel az Ath és a RPDl után újabb közlési lehetőségre talált (erről l. a 81. sz. jegyz., →392).

VI 69—72; ÖK1 143—146; ÖKzab—3 I. 197—201.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Pest.) helynévmegjelöléssel.

Egyk. uk.: Tooth 187—189.

Keletkezés

Petőfi e versét 1843-ból, Pestről keltezi. Ebben az évben háromszor időzik Pesten: 1. Ápr. 8—9-étől kb. négy-öt napig: ápr. 7-én Kecskeméten kelt. háziasszonyának adott *Kötelezvény*-éből (l. VP V. 16r) következtetve e napon vagy 8-án indult s feltehetőleg másnap érkezett Pestre. 10-én Frankenburg budai lakására látogatott el (erről l. alább); e napokban kereste fel Garay Jánost is és négy verset adott át neki a Regélő Pesti Divatlapba (l. 81. sz. jegyz., →391); Orlay szerint újra találkozott Bajzával és Vörösmartyval s megismerkedett Petrichevich Horváth Lázárral (l. OrAd 354). Mindehhez pár nap mindenestre kellett, s 12—13-án indulhatott el Pápa felé; később aligha, mert feltehető, hogy ápr. 16-án, húsvétkor, már barátai társaságában akart lenni (l. 89. sz. jegyz., →413). 2. Július elejétől augusztus elejéig „Három hete, hogy itt vagyok” — írja júl. 21-én Szeberényinek (l. VP VII 22), s Kemény Mihály emlékezéséből lehet nagyjából arra következtetni, hogy augusztus elején vonult el Gödöllőre, ahol fordítási munkáját zavar talanabbul végezhetette („Emlékkadatok Petőfiről”, FöVl, 1877. júl. 3.: 726) Ekkori pesti tartózkodásáról bővebben l. 95. sz. jegyz., (→435). 3. Szeptem

ber első három hetében: Orlay szerint augusztus végén már megint Pesten volt, s mintegy három hét múlva érkezett Mezőberénybe (OrlAd 358—359); l. erről még 103. sz. jegyz. (→458).

Ha Petőfi említett adatai helyesek, akkor *Az utolsó alamizsna* megírása legvalószínűbben a második, tehát 1843 júliusi pesti tartózkodás idejére esett: az áprilisi — egyébként is rövid és zsúfolt — időzés hangulata nem lehetett erre alkalmas; a harmadik, szeptemberi szakasz pedig, a vers megjelenési idejét tekintve, túlságosan késői. Az április eleji keletkezésnek azonban van egy kétségtől elválasztó szószólója: maga Frankenburg, aki emlékeztéseiben ismételtlen azt állította, hogy amikor budai lakásán Petőfi verseket hagyott az ugyancsak általa szerkesztett „Emlény” c. zsebkönyv 1844. évfolyama számára (a pontos dátumot, ápr. 10-ét a kéziratokhoz melléltel kisíró sorok dátuma rögzítette, vö. VP VII. 20), köztük volt *Az utolsó alamizsna* is; más verscímét nem említett. (N. B. Frankenburg a távollétében asztalára tett levél szövegét, Pestről keltezve, Petőfi és Jókai aláírással közölte; az eredeti kézirat azóta elkallódott. Frankenburg nyilván csak a levél szövegéből következteti — hiszen nem volt otthon —, hogy Jókai is ott járt Petőfivel együtt, l. FővI, 1883. márc. 3.: 330; sokkal valószínűbb, hogy Jókai csak fölküldte Petőfivel verseit vagy verseit Pestre, az említett levelet pedig előre megírták, vagy Petőfi firkantotta, amikor megtudta, hogy Frankenburg nincs a lakásán, s Jókai nevét is ő írta alá. Jókai legkorábbi Petőfi-emlékezése szerint a költő egyedül gyalogolt fel a fővárosba, l. Jókai: Tí I. 17; később azt is megírta, hogy kecskeméti háziasszonya fiával, Gyenes Palival együtt a város széléig elkísérték, l. J. M.: „Petőfi mint színész.” A Hon 1874. okt. 11. regg. k. 2.) Frankenburg előbb azt írja, hogy a versek közül többet (az említetttel együtt) a zsebkönyv helyett, melynek kiadója, Heckenast, költeményeket nem volt hajlandó díjazni, folyóiratában adott ki, „2 és 3 ft tiszteletdíj mellett” (Koszorú 1880. IV. 103); a Műlk-ben azonban csak a cím szerint megnevezett költemény jelent meg (az Főlk-ben 1841 tavaszán közöltek már nyilvánvalóan nem azzal együtt kerültek hozzá), s későbbi emlékezésében Frankenburg már azt állítja, hogy a nála hagyott verseket a szóban forgó darab kivételével a szerzőnek visszaküldte (FővI, i. h.). — Frankenburg emlékezését Petőfi keltezésével (Pest, 1843) csak úgy lehetne összeegyeztetni, ha feltételeznénk, hogy a vers Petőfi Pestre érkezésének első, vagy első két napján, ápr. 8—9-én készült (hiszen a költő 1843-ban tudunkkal ekkor járt először a fővárosban), ami teljesen valószínűtlen. Frankenburg, aki régi iratai között rábukkant Petőfi 40 év előtti látogatásának emlékére, az otthagytott írásbeli üzenetre, ezt nyilván tévedésből hozta kapcsolatba az általa kiadott első Petőfi-verssel, amelynek kéziratát valamikor a költő következő pesti időzése alatt, 1843 július eleje és augusztus eleje között kaphatta meg. — Az április 10-én nála hagyott versek kéziratai úgy látszik — elkallódtak (vagy visszakerültek Petőfihez), mert az 1844. évi Emlény valóban csak prózai anyagot tartalmazott. Ezek a versek azok közül a főként kecskeméti darabok közül kerülhettek ki, amelyeket az ugyane tájt Garaynál kiadatlanul maradt költeményekkel kapcsolatban vettünk számlásba: *Dinomdánom*, *Farkaskaland*, *Jövendölés* és *Lopott ló*, kisebb valószínűséggel a *Járnak*, *kelnek sokan zöld erdőben* és a *Furcsa történet*; mindezek közül a *Jövendölés* és a *Lopott ló* az év végén a „Szivárvány” c. zsebkönyvben jelent meg, de hogy előbb Garaynál vagy Frankenburgnál volt-e ez a kettő (vagy éppen egyiküknél sem?), nem tudjuk (l. 83. sz. jegyz., →397). Az is lehetséges, hogy Petőfi csak egyetlen egy verset szánt az „Emlény”-be: a kíséző sorokban a többszám („e versek szerzői”) mindkettőjük kézírataira vonatkozik, jelentheti tehát Petőfi és Jókai 1—1 (esetleg Petőfi 1 és Jókai több) versét is, *Az utolsó alamizsna*-t azonban, a fentiek szerint, aligha.

A verset, amelyet tehát Petőfi 1843 július eleje és augusztus eleje között Pesten írt (vagy dolgozott át, l. alább, s juttatott el a Magyar Életképek szerkesztőségéhez, az alább bizonyítandó korábbi színészkori ösztönzések alapján az ebbe az időszakba eső költői termés élén helyeztük el. Erről a pesti tartózkodásról s az ekkor keletkezett többi versekről a következő jegyzetben szólunk részletesebben (→435).

Petőfi a költeménynek a MÉlk-ben megjelent szövegét az eltérések tanúsága szerint később, feltehetőleg 1844-ben, a *Versék* 1. kötetének sajtó alá rendezése során, néhány helyen kiigazította; ezt jelzi a főszövegben megjelölt dátum második adata.

Már Ferenczi Zoltán rámutatott a költemény személyes, ill. életrajzi vonatkozásaira, arra, hogy a költő „pozsonyi nyomora vagy talán egész élete” nélkülözéseinek, keserűségeinek emléke csapódik le ebben a romantikus-szentimentális történetben (l. FPÉ I. 318—319). A pozsonyi megpróbáltatásokra való célzást indokoltnak érezzük, mert ezek a viszonylag elviselhetőbb kecskeméti időszak után a testi-lelki nyomorúságnak olyan mélypontját jelentették, melynél lejjebb talán csak első katonáskodása és az 1843/44-es debreceni tél idején süllyedt (vö. 90. sz. jegyz., →417); sőt ezt újabb érvnek tekintjük a vers Pozsony utáni, júliusi keletkezése mellett. A költemény végső forrása azonban valószínűleg színpadi élmény: Carl Holtei „Babérfa és koldusbot” c., 1830—1834 között írt, először 1840-ben megjelent darabja („Lorbeerbaum und Bettelstab, oder: Drei Winter eines deutschen Dichters.” Schauspiel in 3 Acten. Mit einem Nachspiel: Bettelstab und Lorbeerbaum. Schleusingen 1840.), melyet nálunk Szigligeti Ede fordításában „Babérfa és koldusbot” vagy „Egy költőnek három tele” címen 1839 óta játszottak (l. PetMúz 1892. 4. sz. 77; a fordítás kéziratát l. OSzK Színház-tört. Oszt. N. Sz. B. 52.). Már a Honf. egykorú lapszemléje megállapította, hogy Petőfi verse „az ismeretes Babérkoszorú és koldusbot című drámának ügyes összevonata” (l. alább: Fogadtatás), Ferenczi Zoltán pedig külön cikket szentelt a feltűnő tartalmi és szövegegyezések s egyúttal a feldolgozás különbségei részletes kimutatásának („Az utósó alamizsna.” PetMúz 1892. 4. sz. 77—82). Havas Adolf „Petőfi és Holtei” c. cikkében párhuzamot vont a két költő élete közt: kiemelte, hogy Holtei is rajongott a színészetért és különösen Shakespeare drámáiért; előadásokat tartott Shakespeare-ről, lefordította több darabját, köztük — 1845-ben — a „Coriolan”-t is (l. EPHK 1901. 803). Hogy Petőfi tudott-e valamit Holteiről, arra nézve nincs adatunk; de sokkal fontosabb ennél az, hogy — újabban feltárt, ill. előkerült források tanúsága szerint — maga is játszott az említett darabban. A Szabó József és Török Benjámin igazgatása alatt működő színtársulat, melynek a költő is tagja volt (l. 77. sz. jegyz., →380), az eredeti színlap szerint 1842. dec. 13-án adta a „Babérfa és koldusbot”-ot, s ebben a „Borostyán úr” néven játszó Petőfi Ahles „könyváros”-t (könyvkiadót) alakította. Ez a szerep mind funkcióját, mind terjedelmét tekintve a főszerepeket követő második kategóriába tartozik: a darab szerencsétlen sorsú hősének, a nagy tehetségű, de meg nem értett költőnek, Henriknek a bukását végső soron az pecsételi meg, hogy a kiadó rideg elzárkózása miatt műve sem anyagi, sem erkölcsi elismerésben nem részesülhet. (Vö. Kiss József—Miklós Dezső: „A második inas»-tól »könyváros»-ig. Petőfi szerepei a székesfehérvári színpadon.” PIMFvk 1969/70. 120, 127—129; uo. a színlap fénymásolata is látható; a „Borostyán” színésznévről l. 77. sz. jegyz., →381.) Az 1843 elején Kecskemétre átköltözött társulat, amelynek itt már csak Szabó József volt az igazgatója márc. 14-én újra műsorára tűzte a darabot (l. a Kecskeméti kiadott „Játékszíni Zsebkönyv”-ben az előadások jegyzékét; fennmaradt példányának fénymásolata az OSzK Színház-történeti Osztályán található, 535. sz. u

Először ismertette, ill. anyagát részben közölte: Fekete 71—79); ennek az előadásnak a szereposztásait nem ismerjük, de Petőfi, akinek jutalomjátékára ugyanennek a hónapnak a végén került sor (l. Fekete 96), aligha maradt ki belőle. Ez a két előadás, amelynek Petőfi is részese volt, kellőképpen magyarázza a darab és a költemény közötti feltűnő eszmei-tartalmi összefüggéseket. Azonos a két mű alaptétele, ti. hogy a költőt kora nem érti meg, hogy megaláztatás és nyomor az osztályrésze s elismerést legfeljebb az utókortól remélhet. Mindezt Petőfi saját sorsában is igazolva látta. (Hasonló az alap gondolata egyik korai kecskeméti versének, a *Jövendőlés*-nek is, vö. 83. sz. jegyz., → 398.) Mindkét mű költő-hőse koldusbottal a kezében bujdosni indul s mindkettő egyedül marad (csak a bot és a „sorsharag” a kísérői): hiába mennek az emberek közé, művüket értetlenség és közöny fogadja; mindkettő haláláig kéregetve, ismeretlenül tengeti napjait: az „új nemzedék” előtt megjelenő, egy-két garasért rimázkodó agg dalnok pedig mintha egyenesen a dráma utójátékából lépett volna Petőfi versébe. A fő gondolati és motívum-egyezések mellett — állapítja meg Ferenczi (fent i. t.) — a részletekben jelentős eltérések is vannak. Holtei darabjának cselekményén egy másik szál is húzódik végig, sőt ez lényegesebb szerepet játszik a másiknál: a főhős szerencsétlen házasságából és egy leány iránt ébredő szerelnebből fakadó konfliktus. A színdarab melodramatikus elemeinek hatása Petőfi költeményén is érezhető, de ez egyszerűbb, természetesebb menetű.

Bizonyos tehát, hogy a vers gondolati csírái az említett két előadás óta érlelődtek Petőfiiben, s feltehető, hogy már Kecskeméten készült egy korai kidolgozás, csak a végső, ma ismert alakját nyerte el a költemény később, 1843 nyarán Pesten.

Fogadtatás

A *Hond a MÉlk* II. 3. füzetének ismertetésében így ír a versről: „Az utósó alamizsna Petőfiytől — az ismeretes Babékoszorú és koldusbot című drámának ügyes összevonata és szabatos nyelvűnek mondhatnánk, ha még némely apróbb lesimítást nem nélkülöznö. Így pld. mindjárt a 3-dik sorban: voltak *ők* szó helyett, mellynek fölöslegessége kéri, véleményünk szerint a *voltanak* szó helyesb lenne, valamint a 4. versbeni *igen bizony* kitétel sem találjuk költőinek.” (*Hond* 1843. II. 15. sz. okt. 14.: 478.) — A még csaknem gyermek Falk Miksa a *Versék* I. füzetét ismertetve elismeréssel említi a verset: „sein schönes Gedicht: 'das letzte Almosen' würde dem besten Dichter zur Ehre gereichen.” (*Spiegel* 1844. 94. sz. nov. 23.: 749; vö. Kiss J. 108—109.) — Nádaskay alig egy hónappal utóbb ugyancsak dicsérettel illeti a költeményt, annak példajaként említve, hogy Petőfi néha ki tud emelkedni „egyediségéből alanyiságra”, néha sikerül „érzelmeit átalanostlni, idealizálni” (ami Nádaskay szerint a költészet alapfelfétele): „Az utósó alamizsna”, a könyv legeslegjobbainak egyike” (*Nádaskay: Hond* 1844. dec. 21.. 404). Császár emlékezetes támadó kritikájában néhány más darabbal együtt — a verset „gyöngéd és szép”-nek tartja (Császár: *Irőr* 1845. aug. 16.: 27.). — Zerffi Petőfi-ellenes cikksorozatában — az előbbiekkal ellentétben — mintegy Petőfi költői fogatkozásainak foglalataként említi *Az utósó alamizsna*-t: „Szépiránti torz közönyösség, tántorgó ittasság, tarka fölhalmozása barokk ötleteknek, gunyuló gyász és visszajeszto életmegvetésnek — melly összevissza legfájóbban nyilatkozik *Utósó alamizsna* c. költeményében — jellemzik [Petőfi dalait]” (Zerffi: *Hond* 1846. okt. 27.: 323). — A költemény az iskolai irodalmi képztársaságokban 1848 előtt kedvelt szavalati darab volt: Sopronban, a pesti evangélikus lyceumban és Pápán is több ízben szavalták (l. Bodolay 454). Pápán egyszer a Vajda Péter gyász-

ünnepség keretében adták elő, a szavaló Horváth János volt; ugyanakkor elhangzott Petőfi *Vajda Péter halálára* c. költeménye is. (Vö. PDL 1846. I. 22. sz. máj. 28.: 438, Hond I. 22. sz. jún. 2.: 439, Bodolay 698.)

Magyarázatok

- 21 A *barna* jelző jelentése itt, mint Petőfi korai költészetében (és a kor nyelvhasználatában) gyakran: 'sötét', 'fekete' (I. 26. sz. jegyz., →261).
56 A *bőség szarva*: ti. a bőség szaruja, bőségsszaru: a kiapadhatatlan gazdag-ságnak a görög hitregében gyökerező szimbóluma.

Szövegváltozatok

A MÉlk-ben a költő szavai fél-idézőjelek (,—'), a „részvét”-é közönségesek („,—”) közé vannak foglalva. Ezeket alább külön-külön nem jelöljük.

C: MÉlk [Alcím:] (*Romanc*)

2 MÉlk született [kp. n.]

3 MÉlk ők.

5 MÉlk virult. ÖK_{2ab}—3 virult,

6 MÉlk *Sátrában* sok megnyúgott.

10 MÉlk sorsharag, —

11 MÉlk hitlenül,

12 MÉlk e' lífi, [sh. ?]

13 MÉlk ÖK₃ lanja [sh.] hová lett ?

18 ÖK_{2b}—3 Menydőrgő

20 MÉlk Elszenderült

26 MÉlk mene,

27 ÖK₃ ember szív

28 MÉlk ÖK_{2ab}—3 lágyt

30 MÉlk *Melly* földerité

31 MÉlk Elandalító húrjain

32 MÉlk újra zengett. (Az *e* kihagyása sh.)

34 MÉlk meg.

35 MÉlk im

36 MÉlk reped.

37 MÉlk története;

38 MÉlk költőből

41 MÉlk újabb ÖK₃ előtt

43 MÉlk őszül ő meg; [a *t* hiánya sh.]

45 MÉlk ,Egy-két garast, egy-két

46 MÉlk így esedeze, ÖK_{2ab}—3 esedeze:

47 MÉlk S miként a szélringatta ág,

49 MÉlk S a

50 MÉlk embere,

51 ÖK₃ istenharag [sh.]

53 MÉlk újra

54 MÉlk ,Egy-két „Megállj!

58 MÉlk éjjelen.

59 ÖK_{2b} hangózik, [sh.]

60 MÉlk *Lantod csudálja* a jelen.

61 MÉlk tehát; *cserélj bibort*

62 MÉlk S bársonyt e' koldúsrongy helyett,

63 ÖK₃ Borostyány [sh.]

64 MÉlk *Király*-asztalnál lesz helyed!"

- 65 MÉlk „Oh, szép beszéd — oh, köszönet!
 67 ÖK₃ szükség [sh.]
 69 MÉlk borostyán ah,
 71 MÉlk gallyak
 72 ÖK₃ fogamzanak.
 73 MÉlk egy-két
 74 MÉlk hálaszózatom!
 75 MÉlk asztalcs:

95. SZEMREHÁNYÁS

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 65—66; ÖK₁ 141—142; ÖK_{2ab}—3 I. 194—195.

Mindenütt az 1843. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban (Pest.) keltezéssel.

Keletkezés

Abból, hogy a vers az ÖK-kiadásokban a Kecskeméten keletkezett *Lopott ló* után következik (Pest keltezéssel) az 1843. évi költemények között, aligha vonhatunk le időrendi következtetéseket: általában ügyelnünk kell arra, amit Ferenczi is hangsúlyoz, ti. hogy Petőfi később (1847-től kezdve) általában a megírás sorrendjében adja verseit, de ezt az elvet „ifjabbkori költeményeiben nem tartotta meg mindig” („Petőfi költeményeinek sorrendje 1847—49-ből.” *PetMúz* 1890. 3. sz. 130. h.). Éppen ezért Petőfi első ez évi pesti tartózkodását, az ápr. 10 körüli néhány napot (l. 94. sz. jegyz., →430) figyelmen kívül hagyva, szívesebben keltezzük a következő pesti időzést tartamára, mert a tárgyi utalások ezt látszanak igazolni: *fordult most a kocka, | S a szerencse | Kis szeszélye vlg ajakkal | Rád köszönte*: Így Petőfi — s ez a fordulat 1843 június végén történt Pozsonyban, amikor a költő az ott kötött új ismeretségek s főként Vachott Sándor baráti fáradozásai révén jelentős anyagi segítséghez s erkölcsi támogatáshoz jutott (vö. 93. sz. jegyz., →429). Vachott, aki júniusban Pesten járt, az „Athenaeisták” figyelmét is igyekezett felhívni Petőfi kétségbeesett helyzetére, s azok különféle lehetőségeken törik a fejüket: Bajza még nevelői állást is akar szerezni a fiatal költőnek (l. jún. 18-án Toldy Ferenchez intézett sorait, „Bajza József Össze-gyűjtött Munkái.” 3. kiad. Bp. 1900. VI. 344), Vörösmary a Nemzeti Színházhoz szeretné bejuttatni (ebben Nagy Ignác is segítené), míg végül egy harmadik megoldás kerül előtérbe: nem tudni, kinek közvetlen közben-járására, június vége felé Nagy Ignác levelet ír Petőfiinek, „mellyben — mint a költő júl. 21-én Szeberényivel közli — jelenti, hogy ha Pestre akarok jöni, kieszakozlandik, miszerint a nemzeti színháznál bevegyenek, s azonkívül néhány hónapra fordítani valót is ad a Külföldi Regénytár számára. Én tehát természetesen azonnal lejövök [Pestre]” (VP VII. 22; l. még *OrlAd* 358). Így június utolsó napjaiban, de legkésőbb július legelején történt (vö. 93. sz. jegyz., →429).

Petőfi Pestre jövet előbb volt aszódi iskolatársánál, Kemény (Jakubovich) Mihálynál tölt két napot (K. M.: *Emlékatok Petőfiről*. FővL 1877. 149. sz. júl. 3.: 726), majd utána másik volt iskolatársához, Fekete Lajoshoz költö-zik (PH 1907. ápr. 28.: 38) a Stáció utca (ma: Baross u.) elején levő lakásba,

itt „kb. egy hétig lakott” (de ez hosszabb idő lehetett, hiszen júl. 21-én is még azt írja: *Fekete Lajossal együtt lakom*), később a Nemzeti Múzeummal szemben vettek ki közösen egy lakást, de ott csak egy éjszakát töltöttek, majd *Innen elköltözve, külön-külön vettünk ki lakást* (uo.). Az az állítás, hogy Feketétől elköltözve már 1843 nyarán Várady Antallal lakott volna együtt Petőfi, valószínűleg téves visszaemlékezés (l. erre nézve 96. sz. jegyz., → 439). Ferenczi szerint Petőfi „Fekete Lajossal lakott július végéig; de ő [Fekete] ekkor »absentium legatus«-nak menvén fel Pozsonyba, [Petőfi] egymaga fogadott szobát az akkori országúton (Múzeum körút) a múzeumra nyíló két ablakkal” (FPÉ I. 313 továbbá: **: PHirl 1907. ápr. 24.: 9, „Ki tud róla?” rovat).

1843 júliusában tehát Petőfi Fekete Lajosnál lakik a Stáció utcában, itt fordítja (a Kisfaludy Társaság kiadásában, Nagy Ignác szerkesztésében megjelenő) „Külföldi Regénytár” számára *A horos hölgy*-et, itt kezdi el másik regényfordítását a *Robin Hood*-ot: *már egy kis regényt („a negyven éves hölgy” Bernard Károlytól) le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok. Ténnap kezdtem a másikba: „Robin Hood” Jamestől. Ez némeiben 900 lap: s jó darabig fog elfoglalni.* (Id. lev. Szeberényihez.)

Petőfit tehát nagyrészt lefoglalja a fordítási munka, de élete összehasonlíthatatlanul nyugodtabb, mint négy év óta bármikor. Nagy megkönnyebülés: „az országfutó megállhat egy pillanatra, vehet egy nagy lélegzetet a szabad levegőből” (Illyés 1963. 123). A fordításra előleget is kap (FPÉ I. 313), utóbb pedig Nagy Ignác a megállapodás szerinti 400 váltó forint helyett 500-at fizet (Kemény Mihály: i. h. 726) — és ez (két hónapra) nem kis összeg, egy szolid tisztviselői fizetés. A költő felújítja barátságát Pesten tartózkodó volt iskolatársaival (pl. Sass Istvánnal, Kemény Mihállyal, Fekete Lajossal), s új barátokra tesz szert a Pilvaxban, hová szabad idejében el-eljár. (Júl. 21-i levelében már egyenesen ide címezteti a levelét Szeberényivel: VP VII. 23.) Különösen fontos a Pálffy Alberttel és Lauka Gusztávval kötött új ismeretsége. Régi és új barátai előtt költői tekintélye egyre jobban megalapozódik (Illyés uo.). Természetesen szorgalmasan látogatja Petőfi a színházat is, — kivéve ha nincs éppen nyári szünet, vagy ha ő nincs Pesten.

Nem csoda, hogy e váratlan szerencsés fordulat versben nyer kifejezést. Valószínűleg még július elején vagy közepé táján. HP (II. 472—473) viszont egy más életrajzi helyzetre gondol: arra, amikor Petőfi a Robin Hood fordítás befejezése után 100 forint helyett 200 forintot kap Nagy Ignácól, s „Petőfi most valósíthatni vélte színeszábrándjait”, ennek megfelelően a vers keletkezését (a *Kördal*-éval együtt) inkább a nyár vége felé helyezi. Ez a felfogás véleményünk szerint nem helytálló, ellentmond neki Petőfi érzelmi s kedélyéletének 1843 nyarán követhető alakulása. Szerintünk a fordulatot a Pestre kerülés, a szilárdabb anyagi helyzet s az irodalmi s baráti életbe való bekapcsolódás magyarázza. Aligha jogos indítékként ilyen konkrét mozzanatokat belemagyarázni a versbe, vagy éppen azt, hogy „Petőfi most valósíthatni vélte színeszábrándjait, Erdélybe készül, s búcsúzóul néhány pajtásával nagyot mulatott” (HP II. 472—473). Inkább csak az általános jóérzés kifejezése a vers, annyi „sorscsapás” után a viszonylag biztos életkörülmények élvezése. (Maga a költő sem értékeli túl a fordulatot: *a szerencse | Kis szeszélyvél-ről beszél.*) Ebben még aligha játszik szerepet a színészot mellett való döntés — Júl. 21-én ugyan már jelzi: *azután [ti. a fordítások befejeztével] pedig hova megyek? még nem tudom. Mert a pesti színházra lépni most még, ez oly fa, melybe nem igen merem fejszemet vágni, noha arra Vörösmarty sine fine ösztönöz.* Majd elhaladrom magamat. (Id. levél.) A vers még ez előtt a dilemma előtti helyzetet fejezi ki, a túlláradó boldogságunk azt az állapotát, melyben helyzetének, sorsának újsága a hangadó. Ugy

annyira, hogy a vers akár még Pozsonyban is keletkezhett volna, de semmi esetre sem később július elejénél-közepénél. Ezért soroljuk be ezt a verset a költő második ez évi pesti tartózkodása idejére keltezhető versek közül mindjárt a még székesfehérvári—kecskeméti színészkori fogantatású *Az utolsó alamizsna* után. Petőfi a fentiek szerint ezúttal június végén — július legelején érkezett a fővárosba s onnan, hogy fordítói munkáját zavartalanabban végezhesse, augusztus elején Gödöllőre költözött (vö. 101. sz. jegyz., →451), ezt a második pesti időzést tehát gyakorlatilag 1843 júliusára rögzíthetjük. Véleményünk szerint ebben a hónapban írta többi ez évi Pestről keltezett költeményeit is: *Érik a gabona . . .*, *Befordúltam a konyhára . . .*, *Kördal, Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad . . .* és *L né*, csak ez utóbbival kapcsolatban engedjük meg a szeptemberi pesti keletkezés lehetőségét (vö. 100. sz. jegyz., →449).

Magyarázatok

9 *Sorscsapási buzogányok*: a „Sorscsapási” itt jelző: a sorscsapás buzogányai, a sorscsapástól származó ütések.
17—20 *fordult most a kocka* stb 1. feljebb Keletkezés c. fejezetünket.

Szövegváltozat

5 ÖK2a szív, te csalfa,
26 ÖK2b—3 keresztet . . .

96. ÉRIK A GABONA . . .

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 4. sz. szept. 1.: 165, a *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabjaként, *Pönögei KIS PÁL.* aláírással. A ciklus többi darabjaira, sorrendjére és az aláírássra nézve l. 91. sz. jegyz., (→422); uo. szoltunk arról is, hogy Petőfi e népdalciklusát, melynek — az ÖK-kiadásokban — 3 Pestről keltezett darabja van, minden valószínűség szerint itt állította össze júl.—aug. folyamán s juttatta el aug. vége előtt az Ath szerkesztőségéhez.

V1 76, a *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként. A ciklus további népdalai: II. *Ki vagyok én? nem mondom meg*; . . . (77. l.), III. *Lánggal égő tevertette* . . . (78. l.), IV. *Befordúltam a konyhára*, . . . (79. l.), V. *A szerelem, a szerelem . . .* (80. l.), VI. *A virágnak megtillani nem lehet, . . .* (81—82. l.), VII. *Nem megyek én innen sehova*, . . . (83. l.), VIII. *Síkos a hó, szalad a szárn . . .* (84. l.), *Keresztúton állok*, . . . (85. l.), X. *Kis furulyám szomorúfűz ága, . . .* (86. l.), XI. *Temetésre szól az ének*; . . . (87. l.), XII. *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad?* (88. l.)

ÖK1 148; ÖK2ab—3 I. 204.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban (Pest.) keltezással.

Keltekezés

Az első megjelenés adata és az ÖK-kiadások „Pest.” keltezése alapján 1843 júliusára—aug. elejére datáljuk a verset: azt az 5 népdalból álló ciklust, melynek ez is egyik darabja, Petőfi feltehetőleg pozsonyi tartózkodása után,

Pesten állította össze (l. fent: Megjelenés). Jún. végén — júl. legelején érkezett Pozsonyból Pestre (l. 93. sz. jegyz., →429), aug. elején pedig Gödöllőre költözött, s egy hiteles egykorú adat szerint aug. 29-én még bizonyosan ott tartózkodott (vö. 101. sz. jegyz., →451), a szept. 1-én megjelent, Pestről keltezett verset tehát (még ha esetleg Gödöllőről küldte is be) bizonyosan meg kellett írnia aug. elejéig.

A kis versben nincs olyan személyes életrajzi utalás sem, mely közelebbi kelteztést vitathatatlanul lehetővé tenne. Bár egyes mozzanatok inkább július első felére utalnak. Ha — az alább részletesen ismertetett jelenetben — Várady Antal valóban Fekete Lajos és Petőfi közös szállásán, „a régi botanikus kert országútra [Múzeum körútra] eső részén egy süllyedt földszintes régi házban” és 1843-ban olvasta a költeményt, ez a július eleji keltezés mellett szólna, mivel Várady úgy emlékszik, hogy Petőfi „ép az időben” érkezett Pozsonyból (Baróti Lajos: „A költő barátja — Várady Antal —. VU 1885. dec. 20.: 814). Elképzelhető, hogy az *Érik a gabona*, | *Melegek a napok*, [[. .] *Avatásba kapok* valami konkrét dalindító szemlélet lecsapódása. Ebben az esetben a vers június legvégéről, július elejéről való. De lehet, hogy ez csak szokásos, általánosságban mozgó dalkezdet. Petőfi itt ugyanis „külsőségeiben utánozza a népdalt” még a korábbi népdalok modorában (Horváth 78—79), a dal a legszemélytelenebb Petőfi-dalok közé tartozik.

Egy J. L. névjegyű szerző szinte már Grillparzer egy versének szabad fordítását érzi Petőfi versében: „annyira közelítnék egymáshoz, hogy szabad fordításnak is tarthatnók; bár — teszi hozzá — Petőfi neve garancia rá, hogy nem erről van szó, de mindkettő az aratás példázatát használja szerelmű kifejlődöttségének jelzéséül” a versforma is hasonló. A Grillparzer-vers.

„Sie[h]st du der Saaten
Wallenden Streif?
Blond sind die Aeren
Und sie sind reif.

Blond, wie dein Häuptchen
's ist an der Zeit,
Schon hält der Schmitter
Die Waffe bereit.”

(J. L.: „Grillparzer és Petőfi.” Figyelő 1874. 3. sz. jan. 18.: 36.) Az összevetés inkább arra mutat, hogy szemléletek, motívumok véletlen találkozásáról van szó. Nem tudunk arról sem, hogy Petőfi érdeklődött volna Grillparzer (1791—1872) költészetére iránt. Nem szabad viszont elhallgatni azt sem, hogy a formai megoldás meglehetősen emlékeztet Grillparzerére, — és a nyolc sor minden Petőfi életében megjelent közlésben 2 négysoros strófára tagozódott. (Ezt vissza is állítottuk.) Annál különösebb, hogy ezt a verset eddig Grillparzer „Összes Művei”-ben sem találtuk meg.

Fogadtatás

A kis versnek — állítólag — már 1843-ban volt magánjellegű visszhangja. Egy pontra nézve Jókai (TÉ 20) és — az idős Várady Antal elbeszélése alapján — Baróti Lajos (A költő barátja. — Várady Antal. — VU 1885. dec. 20.) eléggé egyezően számolnak be, arra nézve ti. hogy — Jókai szerint 1844 tavaszán, Baróti szerint 1843 nyarán Várady Antal meglátogatja jún. tus barátját, Fekete Lajost, akinél ott találja Petőfit. Őt Várady ekkor még nem ismeri. Fekete — a félrehúzódo költő tudta nélkül — megmutatja

barátjának Petőfi verseit. „A költemények egyes lapokra voltak írva, szép írással, majdnem minden törlés, javítás nélkül.” Elsőnek az *Érik a gabona* . . . kerül Várady kezébe: „nyavalygás! Nem ér semmit!” — ez a véleménye. (De a *Befordúltam a konyhára* . . . olvastára elcsodálkozik, ismeretséget köt Petőfivel, sőt lakótársul veszi magához. Baróti: i. h.) Jókai elbeszélésében az így leszolt vers a *Disznótorban* volt (l. 78. sz. jegyz., →388). Ezt — ha az eset egyáltalán megtörtént — Hatvanyval együtt (II. 224; 13. jegyz.) elfogadhatóbbnak tartjuk. Ugyancsak helyesebb Váradynak Petőfivel való megismerkedését — Jókai nyomán — 1844 tavaszára tenni. Kétségtelen ugyan, hogy Petőfi 1843 nyarán együtt lakott — egy ideig — Fekete Lajos-sal, de Várady 1844-ben is találkozhatott nála Petőfivel. Ferenczi szerint „Várady Antal arra emlékezett ugyan, hogy ő Petőfit Fekete Lajosnál ismerte meg, de az évet aligha jól jelölte meg. Ez a megismerkedés nem 1843-ban, hanem 1844-ben történt s valóban Feketénél. Petőfi azonban akkor nem lakott vele, csak látogatásban volt nála . . .” („Újabb cikkek Petőfiről.” *PetMúz* 1893. VI. 19; vö. még *OrlAd* 365 nyomán *FPÉ* I. 363; jegyz., továbbá xx: *PHirl* 1907. ápr. 24.: 9, „Ki tud róla?”). Hatvany (II. 354—355) az egész történetet kétségbe vonja: szerinte Fekete 1844-ben Pozsonyban volt.

A versre egy utalás erejéig Zerffi: *Hond* 1846 is kitér (II. 17. sz. *Ószhó* . . . okt.] 27.: 323), amikor dicsérőleg szól Petőfi népdalairól. Bár Kisfaludy Károlyt e téren is Petőfi fölé helyezi: „nem bír ugyan P. azon utánozhatatlan gyöngédség és behízelgő kedvességgel, mellyel Kisfaludy Károly, de ellenben több erő, sokkal több természetzsépség van bennök. Itt P. egészen elemében érzi magát. Az aratás [nyilván célzás versünkre — Szerk.], egy pohár vörös bor, a Balaton, föllángoló szíve és kialvó pipája játszik a főszerepet . . .”

Szövegváltozatok

C: *Ath Népdalok* [a ciklus címe] II sorsz.] VI *Népdalok* [a ciklus címe I sorsz.] ÖK 2b—3 gabona.

Fordítás

Kertbeny 26.

Megzenésítés

Szénfy Gusztáv: „Parlagi rózsák.” Pest 1846. 7. sz. darab. Uo. még a következő megzenésített Petőfi-versek találhatók: *A szerelem, a szerelem* . . . *Arvanyányhaj a süvegem bokrétája* és *Temetésre szól az ének* . . . (vö. Isoz 10, ill. 23, 35, 78). Szénfy füzete az egykorú adatok szerint 1846 március második felében került ki a sajtó alól (vö. *PDI* I. 13. sz. márc. 26.: 257—258; *Hond* I. 13. sz. márc. 31.: 256). — A dalt Isoz Kálmánnak, egykorú adattal egyelőre nem igazolt állítása szerint (l. Isoz 10) Füredy Mihály márc. 11-én énekelte Dreyschock zongorahangversenyén. Az Életképekben (1846. I. 12 sz. márc. 21.: 374) ugyan egy bizonyos L. P.-nek nem tetszettek a Füredytől előadott népdalok [NB. sem Petőfi vagy más szerző nevét, sem címeket nem említ. — A szerk.], s közvetve a szöveg népiességét is kétségbe vonta: „líában, a valódi népdalokat a nép csinálja, s nem Szénfy, vagy bár ki fia széles e világon, s csak rendkívüli és kivételes esetek közé számítható az, midőn egyes költő[!] vagy zeneszerző a nép nyelvét eltalálja, s annak valódi hangján szólal föl [= meg]. Szeretném, ha derék Füredyünk e nézetet kissé méltánylaná s csak igen vigyázva énekelne olly népdalokat, mellyek nem valóban

a néptől származnak." A PDI szerint viszont (1846. I. 13. sz. tavaszelő [márc.] 26.: 257—258) „Szénfy népdalzenéiben el van találva a népies hang”, a fent idézett előadás során is a Fűre dy által énekelt (egyik) népdal [Petőfi nevét, ill. a dal(ok) címét itt sem említik. — A szerk.] „nagy tetszést víván ki, a közönség által ismételtetett”

97 BEFORDÚLTAM A KONYHÁRA

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 4. sz. szept. 1.: 167, a *Pönögei KIS PÁL*. aláírású, *Népdalok*. c. ciklus IV sz. darabjaként. (A ciklusra és aláírására nézve l. 91. sz. jegyz., →422; ugyanott szólunk arról is, hogy Petőfi e népdalciklusát, melynek az ÖK-kiadásokban — két pozsonyi dal mellett — 3 Pestről keltezett darabja van, minden valószínűség szerint itt, a fővárosban, júliusban vagy aug. elején állította össze s juttatta el még augusztus vége előtt az Ath szerkesztőségéhez.)

VI 79, ugyancsak *Népdalok*. c. alatt a IV. számú darab. (Erről a 12 dalból álló ciklusról l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 148—150; ÖK2ab—3 I. 206—207.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között; az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

A keletkezés időpontjára két támpontunk van, egyrészt az, hogy Petőfi az 1843. évi versek közé osztotta be, mégpedig a pozsonyi keletkezésű népdalok után s az 1843. őszén keletkezettek elé, mint Pesten írt verset. Másrészt az Ath-ban való megjelenés időpontja — 1843. szept. 1. — megadja a keletkezés ante quem dátumát. Így a vers keletkezésének időpontja 1843. július—augusztus.

Közelebbi fogódzó nincs, mivel a vers helyzetdal, vagy talán „inkább egy epizód játékos-kedves leírása, megjelenítése dalszerű feltételek között” (Pándi 207), de minden konkrét személyi-tárgyi utalás nélkül (ami nem jelenti, hogy személyesség nélkül). Illyés szerint is Petőfi 1843. nyarán sokszor „gyakorlat”-képpen, nem az ellenállhatatlan ihlet ösztökélésére írt verseket, főleg helyzetdalokat. E versről is azt mondja: „a tüzetrakó kislánytól a lehető legtávolabb, egy [kávéházi] márványasztalon, egy kávécsésze szomszédságában pillantotta meg a napvilágot” (125). Valóban, nagyonis könnyen lehet, hogy Petőfi ezt a verset 1843. nyarának megkönnyebbült sorshelyzetében, a Pílvaxban írta, és ha konkrét utalások nem is, a vers boldog játékossága, felszabadult formai könnyedsége, kidolgozott egyensúlya és csattanója, általában könnyűkezü bravúrja, a mosolygó önszemlélet — ezekre az átmenetileg derűs napokra utalnak, s életrajzilag is hitelesítik. (Ettől függetlenül lehet a versnek valami élményi alapja, a népdalforma nem involvál feltétlenül falusi miliőt.)

Egy másik körülmény is e korszak, még közelebb 1843. júliusa mellett szól: az ti, hogy a vers föltétlenül a gödöllői tartózkodás előtt készült: A megjelenés időpontja (szept. 1.) arra mutat: a vers már júliusban kész volt. Ami a Gödöllőre való elvonulás okát s idejét illeti, arról majd a *Mere nyégds* jegyzetében (→101. sz. 451) szólunk.

Fogadtatás

A vers a későbbi népdalokat érintő s általában elismerő kritikákban cím szerint nincs kiemelve — egy elismerő utalással azonban mégis találkozunk. (L. alább.) Korabeli magán állásfoglalásról azonban tudunk, bár ha az egy későbbi visszaemlékezésben fordul elő s nem is minden tekintetben megbízható. A *Disznótorban* ill. *Érik a gabona* . . . kapcsán idéztük már azt a jelenetet, melynek során 1843-ban vagy inkább 1844-ben Várady Antal — aki addig Petőfiről nem is hallott s most, Fekete Lajos lakásán is ügyet sem vet a jelenlevő költőre — Petőfi kéziratot versgyűjteményében lapozgat. Az elsőnek kezébe kerülő *Érik a gabona* . . . (vagy Jókai elbeszélése szerint a *Disznótorban*) nem nyeri meg a tetszését, de amikor Fekete nógatására tovább lapozgat, s a *Befordúltam a konyhára* . . . akad a kezébe, azt elolvastva „elragadtatva” így kiált fel: „Tyhú! Ez már valami. Nem olvastam soha ily sikerült költeményt. Ki írta ezt a szép verset?” (Baróti Lajos: „A költő barátja — Várady Antal —” VU 1885. dec. 20.: 814). — Jókai elbeszélésében (TÉ I. 20) — mely sok ponton egyezik, sok ponton különbözik a (Várady nyomán) Baróti adta változattól — versünkkel kapcsolatban csak ennyi olvasható: „Ez már inkább tetszett [mint a *Disznótorban* — Szerk.]. Ez jó vers, mulatságos vers.” (Az időpontról és általában az egész jelenet hitelességéről l. 96. sz. jegyz., →438—439.)

1846-ban egy utalás erejéig dicsézőleg tér ki a versre Zerffy (Hond 1846. II. 17. Őszhó [okt.] 27.: 323), amikor Petőfi népdalairól szólva megemlíti: „Itt Petőfi egészen elemében érzi magát. Az aratás, egy pohár vörös bor, a Balaton, föllángoló szíve és kialvó pipája játszák a főszerepet”

Szövegváltozatok

C: Ath és VI *Népdalok*. [a ciklus címe] IV [sorsz.] ÖK 2b—3 konyhá-
ra, . . .

- 1 Ath Befordultam a konyhára.
- 2 Ath ÖK1 Rágyujtottam [Az összes többi közlés: VI ÖK2ab—3 Rá gyujtottam Ennek meg a 3. sornak kivétel nélkül ilyen írása alapján jav.] Ath pipára —
- 3 Ath Azaz,
- 4 Ath Hogy ha
- 9 Ath rakott,
- 10 Ath rakta!
- 16 Ath szívem

Fordítás

Kertbeny 17; Vilney 33—34 (26. sz.) Petőfi nevének említése nélkül, mintegy népdalként, s hozzácsatolva *A szerelem, a szerelem* . . . I. versszakát is (vö. Turóczy-Trostler: I. OK. VII. [1955.] 3—4. sz. 313, ill. „Magy. irod. — Világirod.” II. 537, 610, 614).

Megzenésítés

Korabeli megzenésítésre bizonyos adatunk nincs. Nem tudjuk Petőfi életének idejére rögzíteni Jókainak 1882-ben (a Petőfi-szobor leleplezésekor) tett azt a kijelentését, hogy a *Hortobágyi kocsmárosné* . . .-nak 1842-ben történt megzenésítése (ennek cáfolatát l. 74. sz. jegyz., →373) után „Később [?] a 'Befordúltam a konyhára', — a 'Szerelem sötét verem', 'Ereszkedik le a fel-

hő', — 'A virágnak megtiltani nem lehet', — 'Hull a levél a virágról', — 'Kis furulyám szomorú fűz ága', amiknek Egressy Béni szerette a dallamát, telehangzották az egész országot'. (Jókai Mór: „Petőfiről.” BpHirl 1882. okt. 16.: 2; kb. ugyanígy HP I. XII—XIII. 1.)

98. KÖRDAL,

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 67—68; ÖKI 142—143; ÖK2ab—3 I. 196—197, mindenütt az 1843. év versek közt. Az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

Mivel kézirat nem maradt fenn, s a vers a maga korában folyóiratban sem jelent meg, csupán a Petőfi részéről az 1843. évi versek közé való besorolás és a „Pest” helymegjelölés marad támpontnak. És talán még abból, hogy Petőfi közvetlenül a *Szemrehányás* után helyezte (igaz: a korábbi *Az utolsó alamizsna* elé), amiből esetleg arra lehet következtetni, hogy keletkezésében nem esik messze a *Szemrehányás*-tól, azaz 1843 júliusától. 1843 nyarára datálja a verset FPÉ is (I. 318). Minden körülményt mérlegelve, mi is erre az időre tesszük a vers keletkezését, de megpróbáljuk szűkebb határok közé szorítani az adott időt. Ha elfogadjuk Petőfi helymegjelölését, tehát azt, hogy a vers nem Gödöllőn keletkezett, már csak az a kérdés marad eldöntendőnek: Gödöllő előtt vagy után született a *Kördal*.

A versben nincs semmi olyan konkrét személyes vonatkozás, melynek alapján e kérdésre felelni lehetne. A Gödöllő utáni rövid pesti tartózkodás (1843 augusztus legvége—szeptember közepe) életrajzi, kedélybeli atmoszférája azonban szinte bizonyosan kizárja az efféle versek akkori keletkezését, — viszont az alább részletesen tárgyalandó kedélyes tónus, társas élcelődés mindenképpen beleillik 1843 nyara első felének felhőtlen, vidám „pajtási” légkörébe. Ez a kedélybeli állapot nagyonis rokon az 1843 nyarának első felében írt népdalok-helyzetdalok, meg a *Szemrehányás* kedélyvilágával, így jogszerűen van a vers keletkezését az említett időszakosra datálnunk.

De más körülmények is készítenek erre. Már BarHP (13) említi egy körülményt, s azzal hozza kapcsolatba a *Kördal* keletkezését. Ez pedig a következő: a Kisfaludy Társaság 1842-ben pályázatot hirdetett egy „a nemesebb társaságok hangján, nemes örömeiket s magasabb polgári és emberi irányokat kifejező körének”-re. (L. A Kisfaludy Társaság [M. Szépirodalmi Intézet] Évkönyvei M.DCCC.XLII—XLIII-ról. Pesten, M.DCCC.XLIV. 44.) A határidő 1842. november 20-a volt. 24 jelíges pályamunka érkezett be; a bíráló bizottság (Bajza, Bártfay, Erdélyi, Schedel, Vörösmarty) véleményét 1843. január 28-ig terjesztette elő (uo. 46). A pályázat általában véve nem volt sikeres, a pályázók nem értették meg a „feladást”: dalokat, elégiát, ódát vagy cantátát írtak, holott „a társas- vagy körének főbb jelleme” az lenne, hogy „hason érzületű társak, derült együttlétben oly tárgyra függesztik lelköket, mely mindnyájok által hasonló oldalakról fogatik fel, mindnyájokra hason hangulatot, s a perc hason befolyása alatt egyforma lelkesedést hoz elő” (i. h. 51—52). — Nyertes azonban mégis lett: a 20. sz. „Nagyot szik a hazáért | S felsívít — | [?] csak hogy tenne is már | Valamit” jelígező

„Körének” — „noha egy ismeretes körének [a *Fóti dal* — Szerk.] visszhangja és akár tartalomra, akár kidolgozásra nézve a bírálók óhajátait még csak meg sem közelítette” — járt legközelebb a feltételekhez, kiadják neki a jutalmat (i. h.). A döntést az 1843. febr. 6-i közgyűlésen hirdették ki: a nyertes körének szerzője: Lauka Gusztáv (i. h. 73). Baróti — lényegében helyesen, de a következmények levonása nélkül — ezt mondja: „Valószínű, hogy a pályázat s még inkább az a körülmény, hogy barátja Lauka Gusztáv nyerte el a jutalmat, bírhatta rá Petőfit a »Kördal« megírására” (i. h. 13).

A pályázat maga aligha fontos tényező (ha arra készült volna, jóval korábbi keletkezést kellene feltenni), Lauka díjnyerése azonban valószínűleg elhatározó módon közrejátszott a vers megszületésében. Tudjuk, hogy 1843 nyarán Lauka Petőfi új barátai közt foglal helyet, Kemény Mihály egyenesen arról beszél, hogy (Pálffy Alberttal együtt) „mindennaposok lettek nála” (Emlékdatok Petőfiről. FővL 1877. 49. sz. júl. 3.). Hasonlóképpen (évet ugyan nem mondva, de bizonyára 1843 nyarára gondolva, noha egészében aligha megbízhatóan) Jókai is, aki szerint ekkor Petőfi Pálffy Alberttal együtt lakott „Valahol a bálvány-utcában”, s hozzájuk járt aludni Lauka Gusztáv is (Maguk ketten! Koszorú 1879. I. 1—5). Bizonyosan szóba került Lauka díjnyertes műve, és Petőfi a nála éppen nem szokatlan nyelvtölgötő szám dékkel a vers, ill. általában a „körének” paródiáját írta meg. Hogy nem egyetlen „pajtás” elleni ingerkedés szülte le a vers, az is mellette szól, hogy (részben a pályázat hatására is) a korban valósággal elburjánzik a műfaj, mely honszerelure, királyhűségre, egységre stb. buzdít, s funkciójában (korántsem művészi színvonalban persze) a Fóti dalra emlékeztet. Petőfit már ekkori politikai-társadalmi érettsége szintjén is idegesíthették ezek a zengetek. Vö. pl. Szentivánfai I.: „Kördal” („Kliegl-kv” II. 120—131), de lényegesebbek is, pl. Czuczor: „Körének” (1843) („Czuczor Gergely Összes költői művei.” Bp. 1891. I. 191), nem is beszélve Garay János több ilyen jellegű verséről: „Körének” (Hajnal 1838.), „Kördal” (Ath 1841.) későbbi címén: „Hymnus”, továbbá „Köri kördal” (mely a PDI 1844. évf. ban „Körének” címen jelent meg: GJÓM 1886. I. 134—136, 310—312, 355). Garay e vonatkozásban azért is fontos, mert rá Petőfi 1843-ban megharagszik, — tehát esetleg személyesen is ellene irányul a *Kördal*.

Mindenesetre a lázadás, degradálás megnyilvánulása a vers: Petőfi lázadásának, újságának e korbéli szintjén és formájában. A „nemesebb társaság” helyébe a „kocsinázó pipogya férjek” (Pándi 100) lépnek, a nemes hang helyett itt a férjek „pompás humorú kórusa kornyikál” (uo.) nagyon is hétköznapi nyelven, szándékosan degradáló stilisztikával (vö. pl. a „kedymag” metafora itt és az 1844. évi *Egri hangok*-ban), a gondolatparluzamok, ismétlődések asztalt verő funkciójával, „a nemesb öregek, magasb polgári és emberi erények” (Laukánál: a nők honszerelme, a leendő hős ifjú, a bölcs tanácsú öregek, „Köz akarata, egyetértés”) helyett itt az ivás, a férfifüti „tetterő” helyetti kocsinázás, a feleség elől való megbújás, a megtakarított „kis pénz” elverése — s a „hóttig” való iddögálás „erényei” lépnek.

Nem nehéz mindebben Petőfi társadalmi és művészi forradalmának azt a tartalmát felismerni, aminek első nyoma az 1842-i *Székhogyaló beszéd* (I. VP V. 5—6), a konvenciózusan vagy hagyományosan, műfajilag fennköltnek, „magasb”-nak „nemesb”-nek azt a devalváló parodizálását, melynek feltehetőleg a *Legenda* is mintája, de *A helység kalapácsa* mindenesetre az. Se nem bortalad tehát a vers, se nem „népies jellegű” vers, — hanem paródia. Az más kérdés, hogy Petőfi a paródiában a fennkölttel, nemesből szembe a népies nyelvet, stílust, gondolkodásformát állítja. (L. erre részletesen. Martinkó András: „Stílus és műfaji szándék. — Kulcs egy Petőfi-vers megértéséhez” — Nyr 1967 322—328.) Az 1843. évi nyár — főleg annak első

fele — továbbá a diákos-jurátusi baráti kör minden tekintetben alkalmas környezet volt a vers megszületésére.

Mindezek alapján a verset 1843 nyarának első felére datáljuk. A vers keletkezése, funkciója megmagyarázza azt is, miért nem közölte Petőfi folyóiratban: a körénekre való pályázat még elevenen élt az irodalmi (s szerkesztői) tudatban, bizonyára felismerték volna a Kisfaludy Társaság egyik „nemesb” kezdeményezésének paródiáját, talán éppen a díjnyertes Lauka vagy még inkább olyan tekintélyes költők, mint Garay és Czuczor kicsúfolását. Ezt — ekkor — nyilvánosan maga Petőfi sem akarhatta. A vers egykorú meg nem jelentetése is amellett látszik szólni, hogy paródiával állunk szemben. A VI-ben azonban már mint konkrét indítékaitól elvonatkoztatott, sajátos műfaji próbálkozást adhatta közre.

Magyarázatok

C: *Kördal*: társasági dal, társaságban énekelt dal, kórus. (L. Keletkezés c. fejezetünket.)

4 *pint*: régi űrmérték = 2 itce = 4 meszely = 1,4 l.

Szövegváltozatok

4 VI tíz, husz ÖK2ab—3 tíz-husz
11 ÖK2b szájás [sh.]

Fordítás

Petőfi 1845-ben Eperjesen ismerkedik meg a Petőfi-rajongó Kolbenheyre Móriccival, aki a VI több darabját fordítja le (még Petőfi életében), köztük a *Kördal*-t is; a fordítások csak évtizedekkel később kerülnek közlésre (l. Németh S. 48. 77; TTJ: I. OK 1955. 307, ill. ALitt III. 1960. 111).

99. HEJH NEKEM HÁT VIGASZTALÁST MI SEM AD

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 4. sz. szept. 1.: 167, a *Pönögei KIS PÁL* aláírású, *Népdalok* c. ciklus V. sz. darabjaként, külön cím nélkül. (A ciklus többi darabjaira, megjelenése előzményeire és az aláírásra nézve l. 91. sz. jegyz., →422.)

VI 88, a *Népdalok* c. ciklus XII. sz. darabja, ugyancsak külön cím nélkül. (Az itt közös cím alá összegyűjtött 12 népdalra nézve l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 155; ÖK2ab—3 I. 214.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között; az ÖK1—3-ban „(Pest.)” keltezéssel.

Keletkezés

Mind az Ath-beli öt, mind a *Versek* tizenkét „Népdal”-a közt az utolsó helyre van téve (az utóbbiban, valamint az ÖK-ban még az 1843 végén keletkeztek után is), noha az Ath 1843. szept. 1-i számában megjelent. Vagyis maga

Petőfi is az 1843-as versek közt meglehetősen hátra helyezte, ez talán megengedi azt a feltevést, hogy legalábbis az Ath-beli „Népdalok” közül utoljára született meg.

Erre némileg a versben tükröződő kedélybeli és életrajzi helyzet alapján is következtetni lehet. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy bár a költemény bordal, tehát helyzetdal jellegű, az ekkori (1842—1843) bordalokban „a fikciónak [. . .] viszonylag mellékes a szerepe”, a helyzet és kedélyállapot nem merő kitalálás, nem „szerepjátszás”, hanem a tartalom líraiilag is hitelesen valós kedélyi és életrajzi mozzanatok (is) tükröz. (L. erre Pándi 95—97, 100.) A versben mutatkozó keserűség, halálvágy hiteles tartalmi mondanivaló. Nem új: a bor és halál összekapcsolása *A boyozó* (1842 április) óta nyomon követhető (*Felkőszöntés, Dinomdánom, Víz és bor*), s a halálvágy „nem divatos modor, nem költői kellék, hanem a költő életéből kisarjadt keserűség” (uo. 98): a világgal való szembefordulás s valami elégedetlenség szimptomája. E halálvágy 1843 folyamán egyre erősödik (vö. 84. sz. jegyz., →400), — de feltűnő mostani jelentkezése olyan, ugyancsak Pesten keletkezett, derűs, kiegyensúlyozott kedélyű versek után (vagy velük egy időben?), mint az *Érik a gabona . . .*, *Befordúltam a konyhára . . .* vagy éppen a *Szemrehányás*. E versek jegyzetében rámutattunk a derűs kedélyállapot életrajzi gyökereire, — és éppen ilyen meggondolások alapján datáltuk e verseket 1843 júliusára. Akkor Petőfi elsősorban sorsa szerencsés fordulatát önti verseibe. Ha tehát most egyszerre a keserűség és halálvágy kap (újra) hangot, ennek oka is csak a megváltozott helyzet, illetőleg a költő helyzetének megváltozott értékelése lehet. Pándi szerint a vers lényege „a költő kesernyés vallomása”, és „a vers gyökere” a 2. versszak (97). Valóban a „Sok már, amit életemben szenvedtem” s az „Annyi baj” felemlegetése személyi vonatkozásban túlnő a bordalos, majd (a 3. versszakban) népdalszerűre átváltó modoron. Még Horváth is, aki az e korbéli népdalokban — bordalokban szívesen látja egy szelényes jelleg nélküli „képzelt daloló élet-körülményei”-t, elismeri, hogy „a sokat szenvedett, fáradt, szomorú embernek, a búfelejtésül borivónak” természetesen feltörő gondolatai ezek (77).

Mi válthatta ki ezt a kedélyváltozást? Az ok valószínűleg többre: beletartozik a kényszeredetten vállalt (próza) fordítások robotja (l. 95. sz. jegyz., →436), a szerelemvágy (l. *L . . . né*, →100. sz. vers), a költői ambíciók és lehetőségek összeütközése s az életpályát illetően a hamarosan felmerülő döntés szükségessége. A júl. 21-én Szeberényihez írt levélben e kedélyállapotnak még csak csírái jelentkeznek: *azután* [a fordítások befejezése után — Szerk.] *pedig hova megyek? Még nem tudom* [. . .] *Majd elhatározom magamat* (VP VII. 22—23). A barátok azonban jól emlékeznek arra, hogy Petőfi hamarosan megunta a robotképpen végzett fordításokat: — nagyon lekötötte, elvonta a költészettől (meg a barátoktól), s el egyelőre a színészi tervei vel való foglalkozástól is: „fájdalommal nyilatkozott, hogy idejét fordítással kénytelen eltékozolni” — mondja Orlay Petrics (OrlAd 359). Nem valószínű ugyan, hogy már ekkoriban döntött volna véglegesen a színészkedés mellett, de nem is adta föl ily irányú tervét. Viszont ha „a pesti színpadra lépni most még, ez olly fa, melybe nem igen merem fejszemet vágni” (id. levél i. h.), akkor csak a vidéki színészet, talán éppen a vándorszínészet marad. Szóval a jövőjét illető bizonytalanság magyarázza meg a keserűség ilyen eleven erejű újbóli felfakadását. Ez a helyzet azonban nem lehet korábbi július végénél. Július első három hetében helyzetének inkább még kellemes újságát élvezi.

E meggondolások alapján — valamint a vers időrendi elhelyezésében Petőfi követte eljárás alapján — keltezzük a verset 1843 július végére, esetleg augusztus elejére; későbbre nem, mert augusztus jó részét Petőfi

Gödöllön tölti (vö. 101. sz. jegyz., → 451), a vers pedig szept. 1-én már meg is jelent.

A vers szövegét Petőfi a VI kiadásban (1844-ben?) némileg kiigazította, l. Szövegváltozatok.

Fogadtatás

A vers rögtön a megjelenését követően igen népszerű lett, 1844-ben már szeltében dalolták is, l. alább a Megzenésítés c. fejezetben. — Császár Ferenc viszont 1845-ből való hírhedt kritikájában (Irőr 1845. 4. sz. aug. 16.: 27) megbotránkozik „Az irgalmát, ide avval a borral!” fordulatot, s úgy véli: az efféle kifejezések „szeplőül maradnak Petőfi költőisége első időszakából”, melyről Császár egyébként általában kedvezően nyilatkozik.

Szeberényi Lajos (Hirn 1845. 17. sz. febr. 28.) versünk 3 sorának *avval* formáját kifogásolja: „»Azzal« helyett Petőfi Sándor úr mindenütt így ír: »avval«, — miért?” Szerinte csak az *azzal* forma a helyes Mindenütt? A VI-ben sehol máshol nem találkozunk vele! Az *Ambrus gazdá*-ban pl. *azzal* van, — egyébként az *avval* alak kifogásolása merő okvetetlenkedés.

Magyarázatok

2—3 Petőfi efajta borisszaságában sok a műfaji konvenció és a szerepjátszás. Bár a bort megitta, a megbízható visszaemlékezők szerint nagyonis mértéket tartott. (Az erre vonatkozó adatokat az 1844-ben elszaporodó bordalok kapcsán következő kötetünkben ismertetjük majd.)

14 *de semmit sem*: a *de* itt nyomósító értelmű, valószínűleg elvonas egy ilyen szokottabb alakból: „semmit, de semmit”

Szövegváltozatok

C: Ath *Népdalok*. [a ciklus címe] V [sorsz. VI *Népdalok*. [a ciklus címe] XII. [sorsz.]

- 1 Ath Héjh, vigasztalást VI misem
- 3 Ath borral;
- 4 Ath bele hal!
- 5 Ath Ugy sem énnekem, VI énnekem;
- 7 Ath e' parányi életre, —
- 8 Ath kedve.
- 12 Ath szomorúság
- 13 Ath Én nálam az illyeu
- 14 Ath remélhet;
- 15 Ath e' poltár

Fordítás

Kertbeny 35.

Megzenésítés

Kardos István 1854. ápr. 25-i keletű, Gyulaihoz írt levelében (OSzK—Fond VII. 153. sz.) megemlékezik arról, hogy Petőfivel 1844-ben Dunavecsern találkozott e község és Szalkszentmárton tanítóinak társaságában. Folyt...

parazgatás, dalolás, de Petőfi csak „kedvtelő néző” volt. A „szélesjó kedvben — úgymond — elfúttuk »Hejh nekem már [!] vigasztalást mi sem ad [!]«”, — ekkor tudta meg, hogy az ott levő ifjú, a „dall” szerzője, Petőfi, azaz Pönögei Kis Pál. (Érdemes megjegyezni, hogy a verset később általában — még Jókai is — ezekkel a módosításokkal idézik, tehát: Hej nekem már vigasztalást mi sem ad, — e változások a szóbeli-dalbeli elterjedés, s folklorizáció során következtek be.)

Egy másik hitelesen korbéli tanúságot Fekete János szolgáltat: a *Lánggal égő teremtetle*. . . jegyzetében (→92. sz. 427) szoltunk már a PDI 1844. Őszelő (szept.) 3-ik heti, 12. sz.-ában (367) megjelent népies karcolatról, melyben Kurucz Baudi hortobágyi pásztor betér egy csapszékbe s ezt a nótát dalolja:

„Lánggal égő lobogós teremtetle!
Féreg esett az én régi kedvembe,
Az irgalmát, ide avval a borral,
A bú, vagy én, de egyikiünk bele hal.

Id. jegyzetben arról is szoltunk, hogy a dalolt nóta szövege összeolvasztása a *Lánggal égő teremtetle* . . . és a *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad* . . . nak, s arról is, hogy a pásztor „ezen dalt ittas diákoktól tanulá, melyért nekik, mint magát kifejezni szokta —, kostökököt ispelendirozott” Kurucz Baudi hortobágyi pásztor a dalt tehát debreceni diákoktól tanulhatta. Petőfi — mint a következőkben látni fogjuk — 1843/44 telét Debrecenben töltötte, ez idő alatt ottani zeneértő diákok több dalát megzenésítették s szélteben énekelték (l. pl. 104. sz. jegyz., →463). Feltehetően a *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad* . . . is a Debrecenben megzenésített versek közé tartozott. A fent idézett dalban két vers szövegünk keveredése vagy már a zeneszerző kezén következett be (erre példát l. 97. sz. jegyz., →441, a Fordítás c. fejezetben) vagy esetleg a folklorizáció során. Fekete János 1844 szeptemberében mindenesetre tudja, hogy a nótaszöveg „némelly sorai” az Ath-ban jelentek meg *Pönögei Kis Pál* néven, de bár ezt „barátunk”-nak mondja, nem utal rá, hogy tudná, ki rejtőzött e név mögött.

Talán a Bognár Ignác által végzett megzenésítés (Isoz 42—43) is más Petőfi életében megtörtént.

100. I. NÉ

Kézirat Nincs.

Megjelenés

Vr 38; ÖK1 125; ÖK2ab—3 I. 172

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Pest.)” keltezéssel.

Kelethezés

A korábbi kiadások 1843 tavaszára tették a vers keletkezését, s Petőfi ekkori Pesten való megfordulásával hozták kapcsolatba: „Petőfi, úgy látszik, március végén látta az ifjú színésznőt [Lendvaynét], midőn Szabó József társaságától elszakadva, néhány napot a fővárosban töltött” — mondja HP (II. 469). BarHP (13) is ebben a felfogásban javítja ki a HP-t: „E költeményt Petőfi 1843 április elején írta inkább, mint március végén, mert akkor

fordult meg Pesten." Valóban Petőfi 1843 tavaszán csak egyszer járt Pesten: ápr. 7-e után kelt útra Kecskemétre, ápr. 10-én már Pesten volt: e napon — Jókaival? — Frankenburgnál jár és üzenetet hagy neki (l. 94. sz. jegyz., →431). HP és Baróti azonban általában elfogadják a VI Petőfi-adta sorrendjét kronológiai sorrendnek, igyekeznek tehát a verset az első 1843-i pesti tartózkodás idejére datálni. És nem is indokolatlanul: kétségtelen, hogy a versbeli hangulat, kedélyállapot beleillenek e napokba. A *Héjh nekem hát vigasztalást mi sem ad . . .* jegyzetében (→99. sz. 445) rámutattunk már, hogy 1843 nyarán Petőfin egyre inkább erőt vesz a jövője bizonytalanságán érzett keserűség, nehéz beilleszteni ebbe a lelki képbe: *A szép remények vándorfeldét, Mit lelkem a jövőben lát.* Annál könnyebb lenne rokonítani azzal a magabiztos áhítatos és szenvedélyes hivatástudattal, mellyel ügyeit 1843 tavaszán látja (vö. levelét Szeberényihez 1843. márc. 5, Bajzának márc. 14.: VP VII. 15—20). E keltezés mellett szól Hatvany (II. 453) megjegyzése: „S ha Kecskemétre egy-egy napra a fővárosba ruccant Petőfi a Nemzeti Színházban Lendvayné játékát lesi, akkor [. . .] forró sóhajjal sóhajtja megkívánását a kakasülő messzi magasáról a színpadra a még néven nevezni se mert L.né felé . . .”; arra azonban, hogy Petőfi 1843-ban Kecskemétre valóban fel-leruccant volna a fővárosba, nincs semmi adatunk.

Az a felfogás, hogy a vers 1843 nyári keletkezését, nyilván Ferenczire megy vissza, aki — minden utalás, indoklás nélkül — a FPL-ben (I. 318) Petőfinak 1843 nyarán történt pesti tartózkodásával kapcsolatban azt mondja: „A költő e pár havi (?) pesti időzése alatt is több költeményt írt, melyek a következők: *L. . . né, Kördal* [. . .]” stb. E felfogás mellett két tényező szól: Petőfinak 1843. ápr. 8—13 közé eső (tudtunkkal ez évben az első) pesti tartózkodása inkább csak átutazás volt (vö. 94. sz. jegyz., →430). Nagyon valószínű, hogy ekkor Petőfi el sem jutott a színházba, — mivelhogy az ápr. 11—16-a közt (a nagyhét miatt) zárva volt (l. „Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1844-ik évré.” Pesten, 1843. XXIX. 1.), az előtte levő napokban pedig Hivatal Anikó („Lendvayné Anna”) — akinek játékát Petőfinak olyan nagy megkívánással kellett volna lesnie — nem lépett fel. Aligha volt tehát — ekkor! — idő és alkalom a versben megénekelte szerelem megszületésére és kifejlődésére. Annál inkább 1843 nyarán (a szünet előtt és után); Orlay Petrics 1843 augusztus végén Pesten meglátogatja Petőfit, s azt írja róla, hogy estéit a színházban tölti (OrlAd 358) . A másik tényező: áprilisban még bizonyára friss volt Petőfiben a kecskeméti társulat énekes-prímadonnája, De Cau Mimi (Mari) iránti vonzalma is. Legalábbis Némethy György, a kecskeméti színész- és lakótárs azt sejteti, hogy Petőfinak Kecskemétre való eltávozásában szerepe volt annak is, hogy De Cau Mimi Pestre szerződött énekes szerepekre, s Petőfi ő utána ment. (Vö. 84. sz. jegyz., →401.)

Az L. . . . né iránt támadt szerelem, ha hirtelen támadt is, bizonyára ismétlődő benyomások hatására érlelődött meg. Erre pedig csak a második — hosszabb, 1843 nyári — pesti tartózkodás adott alkalmat.

Az az álláspon, hogy a versben nem valódi élmény nyer kifejezést, „csak enyelgés a szerelem gondolatával” (Horváth 42), aligha fedi az igazságot. Illyés (126) nagy beleérzéssel veszi észre a versbeli helyzet lírai feszültségét a nő férjes asszony, az ünnepelt, daliás Lendvay Márton felesége, visszahozhatatlanul egy más férfié, — e helyzet szinte leroszasztja az ugyancsak bizonytalan jövő előtt álló földönfutót, s így születik meg „az eddigi magyar irodalom legkőrmönfontabb képezetű, legigényesebb szerelmi verse”. Ugyancsak Illyés figyel fel rá, hogy Petőfinak ez az első szerelmes verse, „melyet már maga is versnek tartott s bevett gyűjteményébe” (127). Pándl is úgy látja, hogy itt „már nemcsak hiányérzet, hanem személyhez kapcs

lódó vágy benne a szerelem" (128). A versnek ez a nagyfokú személyessége, saját nevében vállalt s nyíltan feltárt szenvedélyessége is inkább a kecskeméti—pozsonyi időszakasz utánra, tehát 1843 nyara felé mutat. Hogy aztán pontosan mikorra, arra nézve nem lehet a feleletet megkockáztatni. A „szép remények tündérfölde" inkább júliust—augusztus elejét idézi (ha mindenképpen „Pest"-en akarunk maradni), ezzel szemben a női szlv, a feleség utáni vágyódás éppen majd csak augusztus végén, Gödöllőn kap — kevésbé ódai ihletésű — hangot a *Merengés*-ben. Így nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a vers esetleg a szeptemberre eső pesti tartózkodás idején keletkezett.

Nem tudunk arról, megpróbálta-e Petőfi közölni a versét valamelyik folyóiratban, — de aligha. Ha a vers csak a nyár vége felé keletkezett, talán ideje sem volt leadni (1844-ben pedig már volt frissebb, aktuálisabb termés), egyébként pedig a címben rejtett nevet ekkor nem lett volna nehéz azonosítani, s ezt Petőfi bizonyára el akarta kerülni. Nem elképzelhetetlen, hogy a VI-ben is azért hozta előre s a *Matild*hoz közelébe a verset, hogy — azzal együtt — kronológiai konkrétságától megfossa, személytelenítse, absztrahálja: a többi 1843. nyári vers kronológiájából kiemelve, elterelje a figyelmet az esetleges személyi konkretizálástól. Talán — akkorára szerelméből kigyógyulva — 1844 tavaszán—nyarán maga is már „csak" mint szerelmes költeményt, a szerelem tárgyától függetlenül nézte.

Sőt — végső soron — még az sincs kizárva, hogy a vers már születésekor is csak fikció volt: egy képzelt helyzet lírai átélése. Meglepő ugyanis, hogy a Honművészből (1840. II. dec. 6.: 787) (98. sz.) egy „L. . . néhoz" című verset olvashatunk E-rd-gh (Eördögh) Istvántól, melyben a kihagyott szavakat ugyancsak hat(!) pont jelzi. Ez az érzelmes versike nem szólhatott Lendvaynéhoz, hiszen a vers szerint a hölgy megcsókolta az „üdvvel telt" szerzőt. (A színházi rovatban egyébként no. említi Lendvayné nevét.)

Magyarázatok

- C: L. . . né: bár általában elfogadott vélekedés, hogy Lendvayné értendő a rejtett néven, mind máig semmi közvetlen bizonyíték nincs rá. Inkább csak kikövetkeztetés: egyrészt abból, hogy Petőfi ismert szerelmeinek tárgyai 1842—44 között mind a színpad alakjai: Szatmáriné Pápán (l. 61. sz. jegyz., →339), De Cau Mimi Kecskeméten (l. 84. sz. jegyz., →401), s még később is vonzotta Prielle Kornélia (vö. Hatv² II. 487), ami természetesen is, hiszen Petőfi ekkor női társaságba legfőképp a színészek között jutott. Mármost 1843-ban a pesti színésznők között Lendvayné Hivatal Anikó volt a legvonzóbb teremtsé. A kikövetkeztetést támogatni látszik a kipontozás formája is. Petőfinek ugyanis — bár nem következetesen — szokása, hogy éppen annyi pontot tesz, ahány betűt elhagy. (Pl. Kuppis Vilmos nevében is, l. 72. sz. jegyz., →364.) A hat pont helyére valóban beleillik: L[endvay]né. Am 1856-ban, amikor első ízben merül fel az azonosítás kérdése, egy kritikus (Csernátóny Gyula feltételezése szerint: Gyulai Pál, vö. *PetMúz* 1891. 3. sz. máj. 1.: 108.) Laczkóczinét olvas. A bíráló ugyanis a PN 1856. júl. 31-i (359—1042.) számában megtámadja Egressy Gábort, mint színművészt, ő pedig Petőfinek és Aranyak hozzár írt verseire hivatkozik ellenérvként. Mire a bíráló * alatt: „Petőfi írt Laczkóczinéhoz is költeményt: »Eén alkotóm!« stb. Igazolhatná-e magát Laczkócziné ezen költemény kinyomatásával" A kritikust azonban feltehetően egyszerűen csak megtévesztette a nevek hasonlósága: Hivatal Anikó akkor 1856-ban már nyolc éve Latkóczy Lajos festőművész felesége; Laczkócziné pedig nem más.

mint az egykori Szathmáryné (!), Farkas Lujza. De ő 1843-ban még Szathmáriné, így az *L né* nem vonatkozhatik rá. (1851-ben ment férjhez Laczkóczyhoz, aki 1851—1852-ben a kolozsvári színház igazgatója volt, s követte oda új férjét. I. 61. sz. jegyz., →341.)

Elsőül Ferenczi Zoltán az, aki (PetMúz 1890. 6. sz. 350. h., 3. sz. jegyz.) már így oldja meg a rejtett nevet: Lendvayné. Ezt megismétli a FPÉ is (I. 318; jegyz.): „Lendvaynéhoz írta [Petőfi] a lelkes költeményt egy futólagos benyomás emlékére, melyet valamely színházi előadás ébresztett benne. Lendvayné a drámai szende szerepekben ekkoriban a leg-híresebb magyar színésznő volt. Szül. 1813-ban, meghalt 1891-ben.” Ez a felfogás tükröződik a HP-ben is (II. 469): „E költeményben Lendvayné Hivatal Anikót, a Nemzeti Színház kitűnő művésznőjét (1813—1891) énekelte meg Petőfi. Lendvayné akkor szépségének teljes virágában volt s rendkívüli hatással játszta Shakespere (!) gyöngéd nőalakjait: Júliát, Opheliát és Desdemonát.”

Hogy honnan vette Havas azt, hogy Lendvayné 1843-ban az említett Shakespeare-szerepeket játszotta, nem tudni, mindenesetre napjainkig tartó félreértések és téves következtetések szülője lett. A Lendvayné iránt fellobbant szerelem és a Shakespeare-rajongás közös, egymást erősítő motívációvá vált. Illyés is „az Opheliát játszó Hivatal Anikó”-t emlegeti (126), s Pándi szerint is „Hivatal Anikó is Shakespeare-t idézte számára: a fiatalasszony akkortájt nagy sikerrel játszotta Ophélie szerepét” (530/21. jegyz.). Nos, akár Bayer Józsefet nézzük meg („Shakespeare drámái Magyarországon.” I. 1909.), akár az OSzK Színháztrórt. Osztály plakátgyűjteményét, az eredmény: Hamletet 1843-ban *egyszer* (!) játszották, január 28-án, valóban Lendvaynáló Ophélie szerepében. de ekkor Petőfi nem láthatta. És nem állunk különbül a többi Shakespeare-drámával sem: amikor Petőfi 1843-ban Pesten megfordult (sőt 1842 karácsonyát is beleértve, amikor a „Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1842-iki évre.” 1843. XXVIII. l. tanúsága szerint dec. 22—25-e között a színház zárva volt), — 1843. ápr. 9—14, júl. 1 — a hónap végéig, aug. végétől szept. közepéig — Shakespeare-t vagy nem játszották, vagy ha mégis, Lendvayné nem játszott benne. — Játzott azonban — főleg vígjátékokban és színművekben, s bennük olyan szerepeket, melyek Petőfit valóban megragadhatták. Ezek közé számítjuk Pyat-Sue „Matild” és Desnoyer—Labet: „Egy színész élete” c. darabokat, az utóbbit Petőfi talán már 1842 végén látta — Lendvaynáló a női főszerepben. Az említett források alapján Petőfi 13—14-szer láthatta játszani Lendvaynét. De Shakespeare-darab női szerepében egyszer sem.

Lendvayné életpályájával és egyéniségével kapcsolatban Ferenczi és Havas adatait a következőkkel egészíthetjük ki: Hivatal Anikó szinte még gyerekkövel, 12 éves korban lépett a színpadra, nagybátyja, Balogh István színgazgató vezetésével Pozsonyban. Később Komlóssy Ferenc, majd Fekete Gábor társulatánál játszik, bejárja a vidéket (Sopron, Kolozsvár, Kassa, Győr). Rendkívül bájos, szőke, feketeszemű leánnyá serdült, Győrött 1830-ban lépett házasságra id. Lendvay Mártonnal, vele együtt kerül 1837-ben a pesti Nemzeti Színházhoz, ahol szépen csengő hangja, feltűnően szép megjelenése kivált a naiva és drámai szende szerepekben ragadta el a nézőket. Később elvált Lendvaytól s 1848-ban Latkóczy Lajos festőművész felesége lett. („Magy. Színművészeti Lexikon” III. 113—114). Hivatal Anikót több magyar író költő ünnepelte: emlékkönyvébe 1839-ben Vahot Imre, Erdélyi János, Kuthy Lajos, Gaál József és Vörösmarty írtak emléksorokat (Siklóssy László: „Lendvayné emlékkönyve.” Élet 1913. II. 1629—1630)

2 *pillantat*: nyelvújítási képzés, a ma szokásos (de szintén nyelvújítási) pillanat helyett.

Szövegváltozatok

- 11 ÖK1 tündérföldé,t [sh.]
13 ÖK1 nyílik [metrum és többi kiadás alapján jav.]
14 V1 idvességet
15 V1 idvességből

Fordítás

Kertbeny 331, „Tausch” [Csere] címen.

101. MERENGÉS

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Ath 1843. II. 9. sz. nov. 15.: 353—354, *Petőfi Sándorhoz*. címmel, *Pönögei KIS PÁL*. aláírással. (Az aláírásra nézve l. 91. sz. jegyz., →422.) A verset Petőfi feltehetőleg az 1843. szeptemberi pesti időzés (l. alább) folyamán juttatta el az Ath szerkesztőségébe.

V1 73—75.; ÖK1 146—147.; ÖK2ab—3 I. 201—203.

Az önálló kiadásokban az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban (Gödöllő.) keltezéssel.

Keletkezés

A két adat: 1843 és Gödöllő elég pontosan megadja a vers keletkezési idejét. Több megbízható forrásból is tudjuk, hogy Petőfi 1843 nyarán egyre több nehézségbe ütközik a vállalt regényfordítások terén. (A fordításokra nézve l. 95. sz. jegyz., →436.) A „jó pajtások” köre túlságosan lefoglalja, hol ő tart velük, hol azok jönnek hozzá. (Könnyen igaza lehet Koren Istvánnak alább idézendő cikkében, hogy ti. Petőfinek az egészsége sem volt rendben, „betegeskedett” Gödöllőn is.) Ráadásul az addig felvett tiszteletdíj is veszedelmesen fogy. Ekkor Kemény János — volt aszódi iskolatársa, Pozsonyban is jó barátja — elszámoltatja, majd azt tanácsolja neki, hogy vonuljon el Cinkotára vagy Gödöllőre s ott háborítatlanul fejezze be a már Pesten elkezdett 900 oldalas „Robin Hood” (erősen lerövidített) fordítását. (Kemény előzőleg a restellkedő Petőfi helyett és nevében felvesz Nagy Ignáctól — a regénysorozat szerkesztőjétől — további 100 forintot. — Kemény Mihály: „Emlékezetek Petőfiről.” FővL, 1877. júl. 3.: 726.)

Petőfi tehát augusztus eleje körül Gödöllőre költözik, s a hónapot ott tölti: aug. 29-én még bizonyosan Gödöllőn van, vö. az e napról kelt bejegyzést a kastély vendégkönyvében (OSzK Quart. Hung. 1011, vö. VP VII. 525, 588). (Augusztus legvégén vagy szeptember elején már újból Pesten van, Orlay itt találkozik vele, mikor Pápáról a szünidőre szüleihez Mezőberénybe utazik; a pápai kollégiumban ugyanis a nagyszünet szept.—okt.-ra esett, a

vizsgálk augusztus végén voltak, l. 68. sz. jegyz., →354). — Az „Újabb Kori Ismeretek Tára” (1855.) VI. k. „Petőfi” címszó alatt (65.) azt állítja, hogy „egy ismerőséhez vonulva” ment Petőfi Gödöllőre, Hatvany (II. 282) pedig tudni véli, hogy a község „szélén, egy kis parasztházban” lakott. E gödöllői elvonulás elfogadásában bizonyára szerepet játszottak az aszói emlékek is, — Petőfi a nyár folyamán fel is keresi volt kedves aszói tanárát, Koren Istvánt (Koren István: Petőfi Sándor Aszódon. VU 1875. máj. 30.: 338 — bár Koren tévesen 1848-ra teszi ezt a látogatást). A költő Gödöllőn gyorsan dolgozik a regényfordításon, ugyanis ekkor már elhatározta, hogy a fordítások elkészültével újra színész lesz (OrlAd 359), a vers írása idején azonban még aligha. Bár barátai itt sem hagyják békén, Delhányi Zsigmond például elviszi egy kirándulásra Hévízgyörk—Domony—Penc—Duka—Szada útvonalon (Delhányi 47: talán ekkor történik az imént említett látogatás a gödöllői kastélyban. VP VII. 588.) Érthető hát, hogy Petőfi a Gödöllőn töltött mintegy 3—4 hét alatt mindössze két költeményt ír, egyikük a *Merengés* (másikuk a *Temetőben*; esetleg itt keletkezett a bizonyítalan keletkezésű *Farkaskaland* — végső változata? — is (l. 85. sz. jegyz., →403).

Ekkor már világos, hogy a pesti tartózkodás nem végleges megoldás, s nem vár a költőre semmi olyan szerencse, melynek „nagy terhétől” két vállra „összerogy”. Ugyanekkor még mindig bizonytalan a jövődő, valódi hivatása és célja, legfőbb vágya tekintetében. A sors adományai közt ugyan csak a költőt hivatást emlegeti (célzás sincs a színészi pályára), aztán még valami váratlan gazdagság, „kincs” álmát dédelgeti, de végül abban a mérlegben, abban a „votum petőfianum”-ban, melyet már két alkalommal is megszerkesztett (l. *Epigramm*. 2. és *Epigramm*. 7. →9. ill. 40. sz. vers) s melyben a haza, lánya, barát egyenlő súllyal szerepelnek, most „egy lányka” azaz a boldog szerelem (vágya) emelkedik minden más fölé. Ebből talán arra lehet következtetni, hogy a *Merengés* az *L . . . né* szférájában keletkezett, az ott jelentkező szerelemvágy személytelenebb formája.

Ami most már a közelebbi keletést illeti, a VP (I. 46) azon megállapítása. „1843 augusztus végén”, — talán túlságosan is szűkre szabott. A HP — helyes óvatossággal — csak annyit mond: „valószínűleg 1843 augusztusában írta, midőn Pestről Gödöllőre húzódott” . . . (II. 472). A keletkezés dátumát mi is csak ezt az egész időszakaszt adhatjuk.

A vers egyik különössége, hogy Petőfi álnév alatt önmagához: már az ismert nevű „Petőfi Sándorhoz” írta. E kellően nem méltatott ötletességű lírai helyzetnek következményei csak akkor ütnek vissza a költőre, amikor a VI-ben mindenki számára félreérthetetlenül kiderül, hogy a kesernyes humorral s pajtáskodó modorban, de nem kis költőt sejtetően „Petőfi Sándor”-hoz verset író Pönögei Kis Pál — azonos a címmel. (I. alább.)

Fogadtatás

Az első — általában kedvezőtlen — visszhangokat éppen a fent említett körülmény: megszólító és megszólított, dicséző és dicsért azonossága, továbbá a magát Petrarccal való összevetés váltja ki. Valamennyi a VI bírálata kapcsán kap hangot. Elsőnek Nádaskay (Hond 1844. II. 25. sz. Téliel [December] 21: 403—406) többek között azt veti Petőfi szemére: „igen számos verse van, mellyben *én*-jét nem csak hogy elpalástolni nem bírja, nem akarja, de sőt többször egyenesen verse homlokára tűzi: ami módjával, kedélyes modorban megböcszörhat ugyan s verselésnek megjárja, de a költészet magasabb mérelveit rájuk illesztünk alig lehet.” E tekintetben „maradandóbb, bensőbb beccsel bírőbb, magasb szellemű költeményeket” vár Petőfitől, mint amilyenek „a *Merengés*, *Bucsi a színésztől* stb. stb.

címűek." Őt követi (Etőfi Andor néven) Szeberényi (Hír 1845. febr. 28.: 67), aki versünknek ominózus 6. versszakát annak igazolására idézi: „Az ilyen pöffeszkedés, mely a legnagyobb elbizottságot árulja el Irónál, kivált kezdőnél, kinek fődíszé szerénység, igen bántó.” Ismeretes, hogy Petőfi *Adatok „A kritika tükökhöz”* c. rövid cikkében (I. VP V. 13) leleplezi az álnévű bírálót, mire Szeberényi a Századunk 1845. 30—32. (ápr. 15., 18. és 22.) számaiban „Leleplezések” címen tájéktzó cikket ír Petőfi (és Vahot Imre) ellen. A cikk I. részében (i. h. 234) többek közt azt is felemlíti, hogy Petőfi „maga magát Petrarcahoz hasonlítja — (és jól megjegyvezve ezt ismét más álnév [ti. nem Petőfi — Szerk.] alatt teszi, hogy a szegény olvasó higgye, miszerint őt [Petőfit] csakugyan annyira dicsőíték)” Azt, hogy Petőfi — első ízben — álnév alatt közölte versét, Szeberényi a cikk III. részében ismételtelen szemérveti Petőfinek. — Teljesen félreérti, — mivel a *Ciprus-lombok* ihlet-körébe sorozza, s ennek alapján kritizálja a verset *Császár* (Irőr 1845. szept. 6.: 36): „minthogy az olasz koszorú elvesztett Lauráját dalaiban öröktette: azt hívé [Petőfi], neki is fog sikerülni Ételke s ezáltal önmaga halhatlanításá: ezért tartja magát Petőfi Petrarccával egynek, pedig „a hasonlítás vakmerő” (Vö. alább a 21—24. sorhoz fűzött magyarázattal.)

Magyarázatok

19—20 *Petrarca koszorúja* [. . .] *vet árnyat fürtiden*: azaz fejedre kerül, fejedet ékesíti. Francesco Petrarca (1304—1374) az első nagy európai szerelmi költő, kinek hatása egészen a XIX. századig elér. Nincs semmi tudomásunk arról, hogy Petőfi ekkor a néven és híren kívüli sokkal többet tudott volna Petrarcaról (a nevet már leírta *Elegia egy várron fölött* c. korai műfordításában; → 52. sz. vers, 48. sor), de igen elgondolkoztató egyrészt az, hogy a romantikus elmélet újra fölfedezi a költőt, mint az első romantikus lírikust, elsősorban a nálunk is jól ismert A. W. Schlegelnek 1802—1803-i berlini „felolvasásai” révén (I. „A. W. Schlegels Sämtliche Werke . . .” Leipzig 1846), — másrészt Horváth-nak ez a megjegyzése: „43 elején ilté a magyar irodalmi világ az agg Himfy országra szóló »dalünnepét«, ki a szerelmi lyrának eaddig leghíresebb magyar költője, Petrarcaja [!] volt. Ez ünnep híre, fénye erősen hathatott az akkor Kecskeméten színészkedő ifjú szerelemköltői becsvágyára” (72). — Ehhez hozzá kell tennünk, hogy Heine „Az Ismeretlen” (Die Unbekannte) c. költeményében szintén Petrarccával méri össze magát: „. . . Nun da bin ich | Just so weit wie einst Petrarca” („. . . annyit | Már elértem, mint Petrarca”: „Heine Henrik Válogatott költeményei.” 1894. 161. Ford. Ivanhoe [Sponer Andor].) Az itt említett Heine-vers 1842-ben jelent meg („Zeitung für die elegante Welt”), kötetben viszont csak 1844-ben („Neue Gedichte von H. Heine.” Hamburg, 1844, a „Romanzen” ciklusban), nincs semmi közvetlen bizonyítékunk, hogy Petőfi már ekkor ismerte volna a verset, de érdekes, hogy néhány sora majd az év őszén írt *Matildhoz*-ban is visszhangzik. Semmi különös nem lenne benne, ha Heinének egyik-másik verse a folyóirat-közlésből is eljutott volna Petőfihez, akinek Heine ismerete és vonzalma 1843 nyarán sokkal intenzívebbnek látszik, mint eddig gondoltuk. Így komolyabban tekintetbe kell vennünk Lauka Gusztávnak azt az állítását („Az első arany és Várady Antal.” A Hon 1880. júl. 4.: 272), hogy Petőfit 1843-ban Pesten Bell[a]gh

József ismertette meg Heinével. (Bellaághról l. Hatv₂ I. 604—605; vö. még Magyarország 1880. júl. 7.: „Petőfi és Bellaágh.”) Az esetleges korai Heine-hatásról l. még alábbi megjegyzéseinket.

21—24

E négy sor értelmét még később is (jóval a feljebb említett egykorú „megbotránkozások” után) Vahot Imre is eltűlözta: „igen eredeti dolog az, hogy egy izben Pönögei Kis Pál Petőfi Sándorhoz s így ő [Petőfi] maga magához írt egy sajátosságos verset, melyben már koszorús költőnek nevezi magát.” (Eml.² 30.) Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy itt Petőfi a két név *Petőfi* és *Petrarca* felének rokon-ságával évődik, s erre jogos folytatás: „Annál inkább . . .”. De ha ez csak feltevés is, valójában Petőfi csak „félíg-meddig” tartja magát „rokon”-nak Petrarcaival, általában, mint lírai költővel, s csak részben kér a költői hírnévből, csak „osztolni” akar rajta; de azt is csak akkor, ha a „tündérvilági hang” varázsával a költő dalaít megannyi „borostyángally”-á varázsolja. Azaz Petőfi itt idézőjelben (!) egy „tündérvilági hangot” szólaltat meg: csak jövőbe vetített ábrándjai ezek, — nem dicsekvések. Egyébként Petőfi sohasem tagadta, hogy a szerénység (vagy inkább: az álszerénység) nem kenyere. Amikor 1848 augusztus végén Vörösmarty a szerénytelenséget veti szemére, így válaszol: *„a mi a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, mellynek betanulását soha nem találtam fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya, s — kivételképpen igazat adva neki — Goethét idézi: nur die Lumpen [!] sind bescheiden (VP V. 119)* Az álszerénységnél közelebb állt hozzá a provokáló, megbotránkoztató funkciójú „dicsekvés”. Heine módjára. Lehet, hogy ez a magatartás itt és ekkor is már Heine olvasására vezethető vissza. (I. Imre Sándor: „Petőfi Sándor és némely külföldi költők.” BpSz 1894. 80. k. 99. Hasonló felfogást vall Oláh G. (260), aki e vonatkozásban Endrődi Sándor fordításában e Heine-kitételét idézi: „Költő vagyok . . . ! nevem a jobb nevek közt említi a világ.”) Petőfinek 1843 nyarán Heinével való közelebbi megismerkedéséről további adatokat kiadásunk következő kötete szolgáltat majd.

28 *sarkantyúszeged*: a szó jelentésére semmiféle köznyelvi vagy szakszótár nem ad felvilágosítást. Takács Lajos néprajzkutató szíves közlése szerint valószínű, hogy a csizmakéreg sarokrészének hátuljára erősített (a lehúzást megkönnyítő, részben a sarkantyút is tartó vagy helyettesítő), talpanyaghól kivágott, kocka formájú részt kell rajta érteni.

31 *szíved bibéjét*: kényes, sebezhető, gyenge pontját.

36 *Abból ugyan semmi sincs*: ahhoz szó sem férhet, az nem vitás. Szeli-Hirn 1845. (febr. 28.: 67) „nagyon magyartalan kifejezés”-ként rója meg, — nem jogosan.

37 *ezermester*: értelme itt kb. ‘aki mindent meg tud csinálni’, ‘mindenható’ (vö. az Ath szövegváltozatával: ezer mesterré)

Szövegváltozatok

C: Ath *Petőfi Sándorhoz*.

3 Ath szerencsé [sh.]

4 ÖK2ab—3 terhétől

5 Ath is:

6 Ath F’ lantocska

7 ÖK2b—3 vigan

- 9 Ath Hát ha
 11 Ath „No's,
 14 Ath ŐK₃ búbáját, Ath varázst:
 18 Ath borostyángally
 19 VI ŐK₁ ŐK₂ab—3 Míg [Tekintve, hogy a vers — még nagybetűs formában is — majdnem következetesen *i-t* ír ott, ahol az kell, továbbá a 27. sor 'Mígnem' alakja s az Ath Míg írásmódja alapján javítottuk.]
 21 Ath Hísz'
 22 Ath Félig meddig
 25 Ath kell, mind meg annyi
 28 Ath Gombod', sarkantyúszeged'!"
 31 Ath szíved bibéjét! ŐK₃ bibéjét,
 32 ŐK₂ab—3 Tudom [kp. n.] Ath fít!
 34 Ath „Szép VI hír,
 37 Ath ezer mesterré
 41 VI égen,
 40 ŐK₃ hatalom:
 43 ŐK₁ ŐK₂ab—3 Ugy [Ath és VI alapján jav.] Ath rajta, é.
 48 Ath nekem."

102. TEMETŐBEN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 57—58; ŐK₁ 136—137; ŐK₂ab—3 I. 187—189.
 Mindenütt az 1843. évi versek közt, az ŐK-kiadásokban „(Gödöllő.)” helymegjelöléssel.

Kelethezés

Bár a fenti kiadásokban a vers az 1843. évi költemények közt feltűnően elől, egy kecskeméti (*Lopott ló*) s az összes pozsonyi és pesti keletkezésű vers előtt (igaz: a Debrecenbe keletkezett *Megúnt rabság* közvetlen szomszédságában) van elhelyezve, ha a „Gödöllő” helymegjelölés valós, amit nincs okunk kétségbevonni, akkor a vers az 1843. augusztusi gödöllői tartózkodás (l. 101. sz. jegyz., →451) alatt, annak is inkább a vége felé keletkezett.

Semmiféle közvetlen kiváltó élményről nincs tudomásunk, lehet, hogy ilyesmi nem is játszott szerepet a vers keletkezésében. Bár a temetői hangulat kedvelése nem új Petőfinél. Szuper (19) 1842. dec. 21-i kelettel feljegyezte, hogy e napon (Székesfehérvárt) Petőfi kihívta a temetőbe a nemrég elhunyt neves énekes színész, Erdős sírjához: „És ott a jeles színész sírja felett elnéklkedésbe eredtünk az emberi mulandóságról s egy sóhaj emelkedett keblünkéből.” — Valami közvetlen akusztikus-vizuális élményre látszanak mutatni a temető külső képének konkrét vonásai (akácok, a domb elején a szobrok) meg az efféle sorok: *Bús, tompa harang hangog a faluban. Új gödröt amott komor emberek ásnak.* Szuper is említi, hogy közös temető-látogatásukkor „Éppen egy gazdag halottat temettek nagy pompával” i. h.).

Horváth (44) szerint inkább a byronizáló s „A karthausi” nyomán is megérsődött absztrakt halálvágy fejeződik ki a versben (vö. még 84. sz. jegyz., →400). Való, hogy bizonyos kordivat hatása nem tagadható a versben: a

költemény a „halálvágyas” versekkel rokon, s ez a tematika 1841 (Dunavescse, Pápa) óta kíséri Petőfit, majd 1843-ban érezhetően felerősödik (l. pl. *Halálvágy, Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad . . .*), két hónap múlva is a temetői elmúlás hangulatát szólatatja meg a *Kis furulyám szomorúfűz ága . . .*, meg a debreceni versek egy része is . . . Mégis: Petőfi alkotásmódját s lírai személyességének akárcsak ekkori fokát tekintetbe véve, joggal kell keresnünk a versben (mint már előbb s mint majd később is) egy hiteles életrajzi, kedélyállapotbeli helyzet kifejezését. Később Horváth is (228) „nemes, férfias fáradság” hangulatáról beszél, Pándi pedig a személyes hitelű énversek közt emlegeti (88, 100). E vonatkozásban fontosnak érezzük Koren István, az egykori aszódi tanár visszaemlékezését (öt Petőfi ekkor Aszódon fel is kereste); bár Koren az időpontokat összekeveri, arra talán jól emlékezik, hogy Petőfi az idő tájt „betegeskedett” (xx: „Petőfi Sándor Aszódon.” VU 1875. máj. 30). Bár Petőfi ez év őszén (nov. 28-án) Nagy Ignácnak írt levelében csak azt mondja: *Már az úton, hogy Pestet elhagyám* [szept. közepe táján — Szerk.], *kezdék betegeskedni* (VP VII. 26). — Koren alighanem az igazat mondja: a költő már Gödöllőn beteg volt. Akkor pedig a vers mondanivalója és szelvénye mindenképpen indokolt és hiteles. De még ha nem így lenne is, a költőnek minden reális oka megvan, hogy búcsúszék, két nagy vágyát temeti itt (*mit sorsom elérni nem engedte, nem!*): a szerelmi-vágyat vagy éppen a szerelmet (*Isten veled, égi virág . . . szerelem!*), melyet e nyáron egyszer ódái szenvedéllyel (*L . . . né*), máskor álmai végső céljaként (*Merengés*), ismét máskor népdal formájában (*Érik a gabona . . . Befordultam a konyhára . . .*) énekel meg. (Ez azt is jelenti, hogy a *Temetőben* az említett verseknél későbbi.) Még konkrétabban utal a költő életrajzi helyzetére a (költői) dicsőségről való — bár ideiglenes — lemondása (*Isten veled, [. . .] föld hajnali csillaga, napja . . . dicsőség!*). Életrajzilag értelmezve ez bizonyára azt jelenti, hogy a költői betörés, beérkezés (olyan szinten, hogy az megélhetést is jelentsen) most még nem valószínű, két nagy vágyát meg, hogy Pestre visszaérkezve az egzisztenciális kilátástalanság várja. A költői és színészi hivatás ekkor feltehetőleg még egyaránt vonzza, Pesten azonban — hová, úgy látszik, jól beletalálta magát, s talán itt szeretné a lábát megvetni — mint színész még nem mer (vagy nem tud) megállapodni (l. levelét Szeberényihez, 1843. júl. 21, VP VII. 22—23); a jelek szerint további fordítói munkára sincs kilátása. A vidéki színészettel kapcsolatban pedig már megvannak a keserű tapasztalatai (l. pl. levelét Kecskemétről Bajzához, 1843. márc. 14, VP VII. 19). — Ez az életrajzi helyzet, véleményünk szerint, teljes mértékben hitelesíti a *Temetőben* lemondó, halálvágyas hangulatát.

Fogadtatás

Nádaskay (Hond 1844. II. 25. sz. dec. 21.: 404) meglepően magasra értékeli a költeményt, a Petőfi tehetségét bizonyító „néhány igen gyönyörű példa” közt említi fel, a *Hazámban, Az utolsó alamizsna, a Végszó* ***-hoz „s több apró költeménykéék” társaságában.

Magyarázatok

1 *idegeit*: ejtsd: idegejt (mérték és rím egyaránt ezt kívánja)

+ *rengetegekbe*: a szó itt kb. olyan jelentéssel bír, mint a *Távolból*-ban *tömkeleg* (és nem: 'sűrű, áthatolhatatlan erdőség').

- 6 *életi mézzel*: a szokatlanul neológ *életi* jelzővel ellátott kifejezés értelme: 'az élet mézével'.
- 23 *Gyászhang*: gyászenek, gyászkórus, gyászzene (l. Kunoss: Szófüzér 1834. *Hanga*: zene, zengzet; *hanga*: arie, musik. Vö. még NyUSz I. 384. *zene címszó* alatt).
- 24 A metatézis felbontásával: A holtat a hamvadozásnak [=porladozásnak] honához.
- 31 *fonalai*: az *i* itt is *j* hangértékű (de pl. a 18. sorban nem: be|tű-i).
- 34 Értsd: bár vágyaimban egybefonódott.

Szövegváltozatok

- 9 VI Kívánatos
 10 ÖK2ab—3 örülni
 13 ÖK2ab—3 szív
 20 VI ÖK2ab—3 sírbul
 32 VI hervadozóra [kp. n.—sh. ?]

103. KIS FURULYÁM SZOMORÚFŰZ ÁGA

Kézirat Nütes.

Megjelenés

Élők 1844. I. 2. füz. (jan. második fele) 81—82. a *Petőfi Sándor*. aláírású. *Népdalok* c. ciklus III sz. darabjaként. A másik két darab: I *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . II. *A szerelem, a szerelem* .

Petőfinék ez a népdala s vele együtt a másik kettő: első versei az Életképek c. folyóiratban (a Magyar Életképek folytatásában). Frankenburg Adolf egyik visszaemlékezésében („Petőfi és az »Életképek«.” Koszorú 1881. IV 191) azt írja: „Midőn az Életképek 1844-ben rendes folyóirattá vált [. . .] Petőfi három gyönyörű népdalt [. . .] küldött be szerkesztőségembe.” Ésszerint közvetlenül a szerkesztőnek küldte meg őket Debrecenből, 1843. dec. második felében (a kis ciklus legkésőbbi darabja: *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . ott és akkor keletkezett, vö. 108. sz. jegyz., →475; későbbi — 1844. jan. eleji — beküldést a megjelenés időpontja miatt bajos feltételezni). Valószínűleg személyesen ismerte már Frankenburgot: ha ez év ápr. 10-i látogatása alkalmával nem is találta otthon, nyári fővárosi időzése alatt bizonyosan kapcsolatba lépett vele, hiszen *Az utolsó alamsznya* a Magyar Életképek 1843. szept. havi füzetében jelent meg (vö. 94. sz. jegyz., →430. ill. 431). Az „Újabb Kori Ismeretek Tára” VI. k. (Pest 1855. 65) szerint Petőfi 1843 végén kapott első ízben felszólítást Frankenburgtól „írói közremunkálásra” (hasonlóan Gyulai: PSLK 10), — ami nem eléggé tisztázott lerdés. Ennek a felszólításnak nincs közvetlen bizonyítéka, de lehetséges, hogy Bajza vagy Nagy Ignác, akiknek Petőfi Debrecenből írt (l. VP VII. 24, 25), szóltak Frankenburgnak a költő szorult helyzetéről; feltehető az is, hogy Petőfi eredetileg az Ath-ba szánta e dalait is (nem tudva megszűnéséről), s Bajza továbbította őket a Magyar Életképek szerkesztőségéhez. — Valószínű, hogy a verseket Petőfi küldte be népdal-ciklus formájában, hiszen ismételtelű így járt el az Ath-ban megjelent népdalai esetében is (vö. 64. sz. jegyz., →346, 91. sz. jegyz., →422).

VI 86, a *Népdalok* c. ciklus X. sz. darabjaként. (A ciklus többi darabjaira, sorrendjükre nézve l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 154; ÖK2ab—3 I. 212—213.

A kötetes kiadásokban mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Diószeg.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

A ÖK-kiadásokban jelzett Bihar—Diószeg keletkezési hely eléggé megközelítőleg megadja a költemény keletkezésének idejét is.

Petőfi 1843 aug. legvégén vagy szept. legelején tér vissza gödöllői elvonultságából (l. 101. sz. jegyz., →451), immár azzal az elhatározott szándékkal, hogy — barátai, jóakarói tanácsai ellenére is — újból színésznek áll. Ebben az elhatározásában Illyés szerint az vezette, hogy a fordításból meg lehet ugyan élni, de „dolgozni” mellette nem: „A színészet tán több alkalmat és időt ad arra, hogy magával foglalkozzék, s tisztázza képességeit” (128). — Szerénysége s önkritikája viszont arra indította, hogy ne Pesten folytassa színészi pályáját, itt felkészületlensége miatt még félt a fellépéstől (l. levelét Szeberényi Lajoshoz 1843. júl. 21-én, VP VII. 22—23). „E szándékaról őt lebeszélni nem lehetett”: Kemény Mihály szerint Erdélybe, Tordára készült színésznek (Kemény Mihály: Emlékkatok Petőfiről. FővL, 1877. júl. 3. 726; l. még Petőfi levelét Bajzához Debrecenből 1843. nov. 28, VP VII. 24) Persze a valóságban Petőfi nagyon jól tudhatta, hogy a vándorszínészet ugyancsak nem táptalaja a költői kibontakozásnak s nem legjobb formája a pesti beérkezésnek, de hát barátai—jóakarói vajon mit tudtak neki felajánlani megélhetési alapul? Semmi nyoma annak, hogy újabb fordításra kapott volna megbízást, a versekért a lapok kezdő embernek vagy nem fizettek, vagy számba se vehető összeget fizettek. Nem maradt más hátra, mint — immár negyedszer — a vándorszínészet. Ezt már Gödöllőn felmérte és döntött. Pestre visszatérve, a prózai fordításokért még járó (100 forinttal megemelt) összeget részben elmulatja, részben színészi felszerelést vásárol rajta (Kemény Mihály: i. l.), — és szeptember közepe után, talán 20-a táján útra kel, egy kis kitéréssel először: Mezőberénybe. (Orlay szerint: 6 augusztus végén indult haza, Petőfi mintegy három héttel később érkezett hozzájuk: OrAd 359.) Itt kb. egy hetet tölt, majd Debrecen felé veszi útját, hová szeptember legvégén—október legelején érkezik. Első debreceni napjainak lehangoló tapasztalatairól s további sorsáról Orlayhoz (okt. elején) ill. Bajzához és Nagy Ignáchoz (mindkettő nov. 28) írt leveleiből részletesen értesülhetünk. Debrecen nem a végső cél, Petőfi Erdélybe akar menni (ezt már Pesten is mondja Kemény Mihálynak); még október elején is úgy látja jövőjét: Komlósy társaságával „egy hét múlva Váradra megyünk s onnan November elején Kolozsvárra” (VP VII. 23—24).

Amikor jelentkezett a társaságnál (mint mondja, nem is önszántából, hanem „több színész-ismerőm unszolásából”) s Komlósy „meglehetősen” fogadta: „noha nem volt szándékom, itt marasztott” (id. levele Bajzához, ill. Orlay Petricshez, VP. VII. 23—24). Megbocsátható szépítés Petőfi részéről, hogy Orlaynak azt írja: „Eszert Komlósy társaságában vagyok”, s Bajzának — később, enyhítve — „már mintegy tagja a társaságnak” (i. l.). A valóságban Komlósy inkább csak puhatólódzott, aligha szerződött Petőfit, még kevésbé bízott rá rögtön egy viszonylag jelentős szerepet, ahogy a Petőfi-irodalom napjainkig állította. Mert tévedés az, hogy Petőfi 1843 október 7-én fellépett volna Debrecenben „A velencei kalmár”-ban, az ott vendégszereplő Fánchy Lajos társaságában és pártfogására. Ennek a tévedésnek szülője valószínűleg Pákh Albertnek pontatlan visszaemlékezése,

tőle vehette át Gyulai (PSLK 9—10): „1843 nyarán [?] Debrecenbe utazott [Petőfi] s újra a színészethez akart szegődni. Fánccy épen vendégszerepelt ott s pártfogás alá vette. Vele lépett fel Shakespeare »Velencei kalmár«-jában. A leánykérő marokkói herceget játszta, nagy mérséklettel szavalván el hosszú monológiáját. Kevés színészi tehetség volt benne, nem akarták szerződtetni. A társulattól egy kis elégedetlen csapat külön vált, hozzá szegődött s elindult negyed, ötödmagával Székelyhídra, Diószegre. Boldog volt [?]. Az első szerepeket játszhatta.” (Lényegében ugyanígy 1855-ben az Újabb Kori Ismeretek tára. VI. k. 65, majd 1878-i egyetemi előadásában is. Petőfi költészete. Jegyzet. 1878. 21—22.) Jókainak Gyulaiéval egykorú emlékezéséből (TÉ 1855. I. 20—21) is az tűnik ki, hogy az októberi fellépés után ment Petőfi faluzni. Gyulaiit ismétli Zilahy (43—44), azzal toldva meg, hogy Fánccy Petőfi „nevét verseiből ismerte” Így adja elő a dolgot Áldor Imre (i. h. 646), és Ferenczi is (FPÉ I. 326). Bár e tévedésre Bayer József rámutatott (Magyar Shakespeare-Tár. IV k. 1911. 234), bebizonyítva, hogy Petőfi nem volt tagja a Komlóssy-társulatnak, nem lépett fel 1843 októberében (sőt akkor Fánccy sem vendégszerepelt Debrecenben), — hanem fellépett 1844. január 15-én; közli a Petőfi ekkori fellépését igazoló színlap szövegét is. Ennek ellenére Hatvány (II. 233) újra az 1843. okt. 7-i fellépés mellett foglal állást, de a színlap, amelyre hivatkozik s amelyből részleteket is idéz, éppen ezzel a jan. 15-i előadásával azonos (eredetijét l. az OSzK Színháztört. Öszt. gyűjteményében). Az viszont tény, hogy Petőfi 1843. október elején — saját szavai szerint (l. levele Bajzához 1843. nov. 28, VP VII. 24) — mindössze egy hetet tölt Debrecenben, másodszer is tárgyalt Komlóssyval, ki akkor „egészen más nótát fűtt”, énekes-operai szerepek vállalását is kívánja („Ez különösen nem tetszett nekem” i. h.), — végül is Petőfi nem utazik a társasággal Nagyvárad—Kolozsvárra, hanem: „egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hitt magához s jó szerepeket, jó fizetést ígért. Innélfogva (de leginkább) azért, mert pénzem már elfogyott, s tovább nem utazhattam hozzá állék. Diószegre menénk — egy Bihar megyei mezővárosba s itt játszánk néhány hétig” (i. lev. i. h.).

Így került Petőfi 1843 októberében Bihardiószegre (Nagyváradtól északra mintegy 20 km); a kis társulat valószínűleg Demjén (Demény?) Mihályé volt (VP VII. 288). A Debrecenből való elutazás október 9-e után történt (október 9-én ugyanis Petőfi beírta nevét a „kaszinó” [olvasóegylet?] vendéglőnyvébe: FPÉ I. 327. és * jegyz.) BarHP szerint (14) az indulás október közepe táján történt (valószínűleg inkább 10—12-e körül). A diószegi „néhány hét” kb. három hét lehetett. Petőfi néhányadmagával a jelentéktelen kis vándorszínész társulatok nyomorúságos életét folytatta, s ez nem nagyon volt alkalmas a költészet művelésére. Bajzához írt id. levelében maga is így ír nov. 28-án: „A műzák kerülnek; minden, amit írni tudtam, mióta Pestet elhagytam, két keserves népdal” (VP VII. 25). A „két keserves népdal” egyike bizonyára a *Kis furulyám szomorúsítz dga* (a másik pedig *A szerelem, a szerelem* . . .)

A mondottak alapján költeményünk keletkezési idejét 1843 október második felére vagy november legelejére kell tennünk. A verset Petőfi bizonyára Debrecenből küldte (küldette?) el 1843 decemberében. (S alighanem ez volt az a három vers, melyért Petőfi életében először szabályos honoráriumot kapott: 3 forintot. Vö. Várady Antal: „Kitől kapta Petőfi az első aranyat?” Magyarország 1880. 179. sz. esti k. jún. 30: [1].) A versben személyes vonatkozás — az általános alapérzésen: a halálvágyon kívül — nincsen. Pándi — véleményünk szerint is jogosan — „egyéni karakter”-t lát a zárószakasz jellegében (hogy „a halálvágy, a halálsejtem akkordjával” zárul a vers: 226), de a szerelmes juhász „szomorúsága és megkapó gyöngédsége a

szerелеmben" szintén „Petőfi lelkületével rokon, Petőfi jellemét formázza” (251). Véleményünk szerint is a vers szerves folytatása az augusztusi gödöllői „temetésnek” (1. *Temetésben*, →101. sz. vers): az ott eltemetett szerelem vágy, remény kedélyvilága szólal itt tovább a „nyájörző legény dalá”-ban.

Fogadtatás

Noha a „hivatalos” kritika cím szerint nem tér ki rá, sok jel mutat arra, hogy a dal rövid idő alatt ismert és népszerű lett (1. alább: Megzenésítés). — Az egyetlen disszonáns hang a Nemzeti Újságban olvasható, mely az Életképek 1844. 1—2. füzetével foglalkozva kitér Petőfinek (a 2. füzetben) megjelent népdalaira s — versünket ugyan cím szerint nem említve, de globálisan elítélve — azt mondja: e népdalok „ugyan soha nem fognak a népajkán [!] megfordulni” (NemzU 1844. 10. sz. 80). Az egész kritikát részletesen l. 104. sz. jegyz., (→462.)

Magyarázatok

- 3—4 Hogy a kedves sírján nőtt fa ágából készült zeneeszköz a kedves hangján szól, világszerte elterjedt népmesei motívum. L. Abafi L.: „A lehetatlanság eszméje a népköltészetben.” KisfTÉ XII. 1876—77. 195—196. Vö. még Fischer Ignác: „A jávorfáról.” MNy 1875. 36.
14 *nyögöm*: a szó itt korábbi 'sír, panaszol' jelentésében szerepel, mint a szentimentalizmus és romantika öröksége.

Szövegváltozatok

- C: Éljk *Népdalok*. [a ciklus címe] III. [sorsz.] VI *Népdalok*. [a ciklus címe] X. [sorsz.]
1 Éljk szomorúfűz
2 Éljk fája:
3 Éljk sírhalomról,
5 Éljk csillagom,
6 Éljk láthatom!
7 Éljk világom?
8 Éljk kívánságom?
10 Éljk felé;
14 Éljk Addig addig VI ÖK1 Addig, addig [jav. ÖK2ab—3 alapján
15 Éljk Míg
16 Éljk röppen.

Megzenésítés

Semmiféle bizonyos tudomásunk nincs arról, hogy a dalt már Petőfi életében megzenésítették volna, — de sok körülmény szól mellette. Perédi György ugyan csak arról számol be, hogy a *Kis furulyám szomorúfűz éga* is Biharban született, s hogy a másik idetartozó verset (*A szerelem, a szerelem . . .*) Kovács József megzenésítette. De a későbbiekben azt mondja „A két dal [. . .] alig két hónap alatt megzenésítetve bejárták az országot [. . .], az ifjúság ajkára kerültek” („Petőfi és a szép gyógyyszereszné — Bihari legenda —” Újság 1942. dec. 11: 7). — Nagyon valószínű az is, hogy Egressy Béni és Bognár Ignác (ez utóbbi kéziratban maradt) megzenésítése (l. *Isz* 32, 50—51) még Petőfi életében megtörtént. Így lehet értelmezni Jókainak a Petőfi-szobor leleplezésekor tett kijelentését is, mely szerint több Petőfi dalról, köztük a *Kis furulyám szomorúfűz* . . .-ről azt mondja: „Később [ti 1842 után — Szerk.] [. . .] Egressy Béni szerzette a dallamát, telehangzották az egész országot” („Jókai Mór Petőfiről.” BpHirl 1882. okt. 16: 2).

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élk 1844. I. 2. füz. (jan. 2. fele) 81, a *Petőfi Sándor*. aláírású *Népdalok* c. ciklus II. sz. darabja. A ciklusról és beküldésének körülményeiről l. *Kis furulyám szomorúfűz ága* . . . c. darabjának jegyzetét (→103. sz., 457).

VI 80, a *Népdalok* c. ciklus V. sz. darabjaként. (Az e cím alá foglalt 12 versre nézve l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖKI 150—151; ÖKzab—3 I. 207—208.

A kötetes kiadásokban mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Székelyhíd.)” helymegjelöléssel.

Kelethezés

Az ÖK-kiadásokban az 1843. évi versek között adott helymegjelölés; Székelyhíd — időben is eléggé rögzíthetővé teszi a verset. Petőfinek Bajzához írt *Debrecen, novemb. 28ⁿ 1843* keltű leveléből tudjuk ugyanis, hogy az a kis színtársulat, melyhez Petőfi okt. 10—15-e táján Debrecenben csatlakozott (l. 103. sz. jegyz., →459), „müntegy 3 hétig” játszott (Bihar-) Diószegen, onnan Székelyhídra ment, de „E hónap [= nov.] 24-én felbomlott társaságunk” A vers tehát 1843 november első felében (így pl. BarHP 14), de mindenképpen nov. 24-e előtt keletkezett. Az is bizonyosra vehető, hogy a közül „a két keserves népdal” közül, melyet Petőfi — id. levelének szavai szerint — az 1843 őszi színészkedés alatt összesen írni tudott, az egyik éppen *A szerelem, a szerelem* . . .

A versnek életrajzi, élményi alapja aligla van (de l. alább). Ez is olyan „genredal”, mint a *Kis furulyám szomorúfűz ága* . . . , amikor is a költő „lyrai helyzetekbe képzeli magát”, itt is a szerelmet „egy nyájfőző, szerelmes suhanc dalolja” (Horváth 74, 78), noha a „Petőfi jellemét formázó” szomorúság, szerelmi gyöngédség és eredeti verszárás egyéni jegye rajta van (Pándi 227, 251). Egyetlen — megbízhatatlan — hagyományról tudunk, mely szerint a vers ihletét meghatározott személy iránti érzelemből kapta volna. Perédi György egy „bihari legendára” hivatkozva 1942-ben azt állítja (bár maga is inkább kegyeletes hagyománynak tartja), hogy a vers tárgya a székelyhídi „úri társaság” hagyománya szerint egy szép patikárusné, Penkert Mihályné, sz. Teodorovics Rozália volt, aki 91 éves korában halt meg s maga mesélgette a történetet. Eszerint Petőfi egyszer a patikába is bement gyógyszerért (Petőfi itt már valóban beteg volt, a végén már játszani sem tudott — erről maga is ír mind Bajzának, mind Nagy Ignácnak nov. 28-án: VP VII. 25, 26 —, „typhosus láz” tört ki rajta: FPÉ I. 327), pénze nem volt, bemutatkozott, s egy „piroskockás tiszta selyemkendőt” hagyott ott zalogba, de a gyógyszerész nem fogadta el, ingyen adott neki gyógyszert. („Petőfi és a szép gyógyszerészné — Bihar legendája” —. Ujság 1942. dec. 11.: 7.) — E valószínűtlen részletek mellett fontosabb Perédi közlésében az, hogy Székelyhíd piacán ma [1942.] is áll az a ház, amelyben Petőfi társulata játszott (vendégfogadó volt, majd „Központi Szálló”), s feltehetőleg itt, ebben írta Petőfi ezt a dalt. Ez lehetséges, itteni színészkedéséről, a vendégfogadóról s a nagy ivószobáról később, az *Úti levelek*-ben (1847.) maga Petőfi is megemlékezik: „Székelyhidon etettünk, épen azon fogadóban. hol 1843-ban mint színész játszottam valami hatodmagammal. Megnéztem

a nagy ivószobát is, hol színpadunk állott” —, de emlékei „Szomorú, nagyon szomorú időkről” beszélnek (VP V. 54. VII. levél).

A költemény a VI-ben némileg megigazítva jelent meg, l. Szövegváltozatok.

Fogadtatás

Petőfi korai költeményei között egyike a legnépszerűbbeknek s leginkább méltányoltaknak. Erre mutat már 1843—44 telén Debrecenben történt s későbbi ismételt megzenésítése és dalesteken való előadása (l. alább.) Ezzel a dallal búcsúztatják Petőfit debreceni barátai 1844. február 10-e körül (Debreczeni Miklós: „Egy pár elkésett hang” A Petőfi ünnepély alkalmából. BpHír 1882. okt. 22.: 4). A vers maga is rövidesen igen népszerű lesz, dr. Sass István szerint (aki kétszer is megírta a történetet) még egy falusi menyecske tetszését is megnyerte. Ez egy alkalommal cipót árult annál az ügyvédnél, akinél Pákh Albert volt alkalmazásban, ott volt Petőfi és Sass doktor is, és miközben Petőfi legyeskedett vele, a menyecske hivatkozott „A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem” mondásra — mint neki nagyon tetsző versorra —, amit előző este a nótárius olvasott előtte. Petőfi megmondja, ő a szerzője, sőt megmutatja a verskötetét is, amiben benne van, s azt a menyecskének adományozza. (L. Dr. Sass István: „Petőfi megkéri Kappel Emiliát.” VU 1888. nov. 4.: 731—732, és Uő: „Petőfi mint obsitos.” VU 1884. márc. 23.: 183, *** jegyz.) — De a hivatalos — általában rosszindulatú — kritika is kiemeli. Így Császár: (Irőr 1845. 4. sz. aug. 16. 27) „gyönyörű népdal”-nak mondja (*A virágnak megtiltani nem lehet*. cíművel együtt). — Nem így a Nemzeti Ujság, mely az Életképek 1844. I—2. füzetével foglalkozó „Lapvizsgá”-jában (1844. 10. sz. Bőjtelő [febr.] hava 3.: 80) Petőfinek (a 2. füzetben megjelent) népdalaira is kitér, tárgyalt versünket cím szerint is megnevezi. A Lapvizsga az Életképek 1. számát meglelégedéssel, a 2.-at csalódással fogadja. Többek között ezt írja: „Népdalok» Petőfi Sándortól, a mellyek ugyan solha nem fognak a népajkán [!] megfordulni, s mi valóban nem csodáljuk, ha t. szerk. úr annyira reteg [!] a versektől, midőn illy népdalok, mint például: »A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem sat.« küldetnek be hozzá.” — Ez azonban elszigetelt jelenség, a vers egyre népszerűbb lesz, és igenis „a nép ajkán megfordul” (l. alább: Megzenésítés). — E népszerűségnek jele az is, hogy ismételten idézik mottóul, hivatkozásul. Így 1846-ban Jakó Pál „Legatus” c. „életképecské”-jének II. szakasza elé a vers első két sorát teszi mottóul, Petőfi aláírással (Élk 1846. II. 16. sz. okt. 17.: 417). Ugyancsak az első két sor van idézve Szathmáry Pál: „Családi képek a tekintetes magyar életből” c. cikke során (Hazánk 1848. 181. sz. márc. 2.: 722).

Magyarázatok

1—2 A szerelem és verem összekapcsolása, párhuzamba állítása (ha nem is azonosítása) feltehetően régi motívuma a folklórnak. I. pl. Kriza János: „Vadrózsák” (Kolozsvárt 1863) I. 33. sz.: itt a dal a szerelemet „Árok árok, de méj árok”-nak mondja, de megvan Czuczor: „Arany halász” 3. versszakában is: Barna leány hova lettél? Talán a verembe estél? „Nem estem én a verembe, Mással estem szerelembe.” (Cz. G. „Összes költői művei.” 1899. II. 71.) Terbe Lajos: „Petőfi és a nép.” 1930. 49—50. afelé hajlik, hogy az előfordulások közös korábbi népdalköltészeti forrásra mennek vissza.

Szövegváltozatok

C: Éljk *Népdalok*. [a ciklus címe] II. [sorsz.] VI *Népdalok*. [a ciklus címe] X. [sorsz.]

- 1 Éljk A szerelem a szerelem! VI a szerelem
- 2 Éljk verem,
- 7 Éljk Rára-mennek a vetésre.
- 8 Éljk Hejh,
- 9 Éljk Telí rakta
ÖK2b anyam [sh.]
- 13 Éljk Édes szülém, édes apám,
- 14 Éljk Ne bizzatok semmit reám,
- 15 Éljk hibázok,
- 16 Éljk csinálók?

Fordítás

Az 1. versszak: Vilney 34, hozzácsatolva a *Befordúltam a konyhára* fordításához. L. ennek jegyzetét (→97 sz. 441).

Megzenésítés

Első megzenésítése már 1843—44 telén megtörténik. Kovács József kollégiumi könyvtáros és cantus praeses szerez rá zenét. L. Székely József: „Petőfi és a bor.” Függetlenség 1882. okt. 19. 289. sz. és Debreczenyi Miklós. i. h. — Mindketten cáfolják Jókait, aki a Petőfi-szobor leplezésekor mondott beszédében az első megzenésítést Egressy Béninek tulajdonította (rövidesen azonban Egressy B. is megzenésíti). Percdi György szerint: „A két dal [ti. *A szerelem, a szerelem* . . . és *A virágnak megtillani nem lehet* . . .] alig két hónap alatt megzenésítve bejárták az országot, [. . .], az ifjúság ajkára kerültek” (i. h.). Zilahy (49) talán erről a népdalról mondja, hogy amikor (1844. febr. 10-e táján) Petőfi Debrecentől búcsúzott, előtte pár nappal elénekelték neki egyik dalát, ezt ti. „Szénfy Gusztáv . . . már előbb kótára tette volt. Ezt az Életképek melléklet gyanánt szétküldte, anélkül, hogy Petőfi tudott volna felőle.” Majdnem szó szerint így adja elő Percdi György is (i. h.), azzal a különbséggel azonban, hogy a Kovács Józseftől megzenésített dalt küldte volna szét az Életképek mint mellékletet: Ennek a mellékletnek semmi egyéb nyoma nincs a Petőfi-irodalomban, EPN nem tud róla, mi magunk is hiába kerestük. Szénfy emlegetése ebben az összefüggésben mindenesetre korai: egyrészt tudjuk, hogy ő ezt a dalt jóval később zenésítette meg s 1846 márciusában adta ki (l. alább), másrészt az adatok tanúsága szerint egyébként is csak a *Verssek* 1. megjelenése (1844. nov.) után figyelt föl Petőfi népdalaira. Tudtunkkal először 1845. jan. 20-án közölt két Petőfi-megzenésítést, mutatványként tervezett dalfüzetéből (PDI I. félcév 9. sz. mell.: *De már nem tudom, mit csináljak* . . ., *Megy a juhász* . . ., vö. VP V. 200—201; erről a vállalkozásáról kiadásunk II. kötetében, az előbbi vers jegyzetében írunk majd részletesebben); a *Hortobágyi kocsmárosné* . . . c. népdalnak általa szerzett dallamát, amely a Pesti Divatlap 1845. aug. 7-i számának melléklete gyanánt jelent meg, feljebb említettük (l. 74. sz. jegyz., →372).

Még későbbi Szénfynek az a füzete, amelyben Petőfi szóban forgó dalát is közreadta: a Parlagi rózsák c., Petőfi és Szakál Lajos megzenésített dalait tartalmazó kiadványról van szó, amely 1846. márc. 2. felében látott napvilágot: ebben *A szerelem, a szerelem* a 3. számú. (A füzet tartalmát,

megjelenési adatait l. 96. sz. jegyz., --439; uo. arról is szólunk, hogy a dalt Isöz Kálmán szerint Füredy Mihály énekes színész 1846. márc. 11-én Drey-schock zongorahangversenyén — két más Petőfi-dallal együtt — előadta, s kitértünk arra a vitára is, amelyet az Élk és a PDI folytatott ez alkalomból Szénfy népdalainak népszerűsége körül. — De tudomásunk van már korább-ról is, hogy egy „szép hölgyecske” megzenésített versünket játsssa: vö. a Pesti Divatlap 1846. télhó (jan.) 29-i számának „Debreceni Micsodák” c. cikkét (l. 5. sz. 96): „Micsoda gyönyörű darab ez, mit olly olvadó érzéssel játszik kegyed szép hölgyecske?” „Ez kedves?” — „Igen.” — „Petőfinek »A szerelem, a szerelem«-je.” Hogy kinek a megzenésítésében hangzott el ekkor a dal: Kovács Józsefében-e (aki, mint láttuk, debreceni kollégiumi könyvtáros volt s ott szerezte a dallamot) vagy Szénfyében (akinek ugyan csak mintegy két hónap múlva jelent meg fent leírt füzeté, de mutatványt már előbb is közreadhatott), ezt egyelőre nem tudjuk eldönteni.

Lehet, hogy még Petőfi életében került sor a versnek arra a megzenésíté-sére is, amely Füredi—Bognár: „100 magyar népdal”-a közt (2. kiad. 1853) található (vö. Isöz 18).

105. ÉLŐ HALOTT

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 55—56; ÖKI 135—136; ÖK2ab—3 I. 186—187.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

Az 1843. évi versek közé való besorolás, a Debrecen helymegjelölés és a tartalmi mozzanatok alapján a kiadások és műelemzések e dal keletkezését egyöntetűen 1843. decemberére teszik. HP (II. 471) szerint „A debreceni sötét napok emléke”, Horváth (44) is a költő „vigasztalan életviszonyai”-t emlegeti a vers ihletőitül, megjegyezve: „az őszinteség erejével hat, ami benne valóban aktuális lelki állapotrajz: a fásultság, lemondás, a jövőtől mit sem váró egykedvűség hangja” (de a „halálvágyat” Horváth már „túlzó vonás”-nak mondja).

Kétségtelen, hogy a vers a reális élmény szuggesztív erejével, őszinte vallomásnak hat egy testi-lelki elesettség állapotáról. A debreceni 1843 végi termésnek — kedélyállapot szempontjából — ez a mélypontja. Ebből következik, hogy nem sokkal a Székelyhídról való visszatérés (nov. 26—27.) után keletkezett az elhagyatottság, fásultság, reménytelenség légkörében.

E testi-lelki állapot — melyhez mihamar más leverő körülmények járulnak — már Székelyhídon jelentkezik, sőt a Nagy Ignáchoz írt nov. 28-i levél szerint már Pest elhagyása után fellépett („Már az úton, hogy Pestet elhagyám, kezdék betegeskedni, s betegségem mindeddig folyton növekedik, annyira, hogy már három hét óta nem is játszhatom”: VP VII. 26). De másért sem játszhat, — mint azt mind Bajzának, mind Nagy Ignácnak (egy azon napon) megírja: *E hónap [nov.] 24ⁿ felbomlott társaságunk [. . .] Ennél fogva nem volt más tennem, mint Debrecenbe jönnöm vissza* (Bajzának, i. h. 25) November 26—27-e táján érkezik Debrecenbe: „e keserves utat egyik részén szekeren [téve meg], másik részén gyalog vonszolva magát” (FPÉ I. 328)

Többen is leírták (bizonyára Jókai nyomán, vö. pl. FPÉ i. h.), hogyan találja meg a kapualjban kuporgó, lázban didergő, nyári öltözött, csont-bőr sovány költőt a lakásába hazatérő Pákh Albert, kit Petőfi még Sopronból ismert, s akivel az ismeretséget talán már 1843 október első napjaiban felújította. . . Legalábbis Jókai szerint itt, ekkor ismerkedik meg a két fiatal; Petőfi felkereste Pákhot, s „bemutatta magát, mint Petőfi Sándort” (TE 1855. I. 20). Pákh viszont ellentmond ennek s másképpen írja le a találkozást is: szerinte csak most, november végén találkoznak újra Debrecenben, — s nem is a kapu alatt. Pákh ezt írja: amikor Petőfi polgári öltönyben [nemi, mint egykor Sopronban, katonaruhában — Szerk.] szobájába lépett, nem ismerte meg a költőt, „azt voltam kénytelen tőle kérdezni: »kihez van szerencsém. . .?» annyira át volt változva” (VU 1861. febr. 10: 68. „Adatok Petőfi halálához” rovat).

Mindebből joggal vonhatjuk kétségbe azt a felfogást, hogy Petőfi első útja Debrecenben Pákhhoz vezetett, valószínűbb, hogy — a színházhoz vonszolta magát, ott remélt legnagyobb eséllyel ismerősre akadni. Valakire valóban akadt, aki legalább fedelet adott a feje fölé: Nagy Ignáctól már nov. 28-án erre a címre kér választ: „Petőfi Sándor színésznek özvegy Fogas Józsefné házában közel a cath. kórházhoz.” Nem valószínű hát, hogy Pákh előzetesen egy-két napig magánál tartotta, erre — mint magánháznál nevelőnek — módja is alig lehetett. (Itt zárójelben jegyezzük meg, hogy Jókai id. művében — 22. — Fogasné Bordásnénak mondja, s hogy maga Petőfi sem jól tudta Fogasné teljes nevét; ez a derék asszony ugyanis jegyszédő volt a színháznál, s az Emlény, Játékszini Zsebkönyv 1845-ik évre (Kiadta Kis Dávid, Debrecen, 1845.) c. kiadványban — 8. l. — ez olvasható: „Jegyszédők: Jámbor Mihályné, Fogasch Jánosné”, tehát nem Józsefné, mint azóta is mindenütt olvasható). Fogasné feltehetően megszánta a magát színésznek mondó s fél-holt vándort, befogadta szegényes lakásába, tőle kitelhetőleg ápolta s valamelyest bizonyára táplálta is a költőt az egész debreceni tartózkodás alatt. Mindössze tüzelővel nem tudta kisegíteni, így Petőfi a telet jórészt fűtetlen szobában vészelte át. (Véleményünk szerint Petőfi már innen indult Pákh felkeresésére, akivel ennek szobájában találkozott.) Petőfi később, 1847-ben így állít örök emléket Fogasnénak az *Úti levelek* III. részében: „Az 1843/4ki telet e kövér városban [ti. Debrecen] húztam ki éhezve, fázva betegen egy szegény, de jó öreg asszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról írnám” (VP V. 47). (Petőfi debreceni „lakásáról” további részleteket l. *Temetésre szól az ének*. . . jegyzetében, — 196. sz. 468.)

Feltevésünk szerint az *Élő halott* a vázolt testi-lelki állapotban s anyagi körülmények közt született. Azokban a napokban, mikor Petőfi bizonyára fekvő beteg volt, s „összes társasága Fogasnéból állt s csupán Pákh látogatta meg naponként” (FPÉ I. 331). A vers pontosan tükrözi azt a közérzetet, melynek a Bajzához és Nagy Ignáchoz írt nov. 28-i levél olyan megrendítő kifejezése: [. . .] *beteg vagyok, s betegségem napról napra terhesül* [. . .]. *Egész csontváz vagyok. Így tengek inséges állapotban s itt kell a telet Debrecenben töltenem* [. . .] *A balsors* [. . .] *most ismét különösen érezteti velem súlyos hatalmát* [. . .] *erőm annyira megfogyott, hogy alig lézengek* [. . .] (VP VII. 25—26). Olyan közel áll egymáshoz a levelek és a vers testi-lelki hangoltsága, hogy a vers akár még november utolsó napjaiban is születhetett, de bizonyára nem későbbi december elejénél.

Mert súlyos állapot ellenére Petőfi tollat vesz a kezébe. Tapasztalatai alapján is, kényszerűségből is visszatér valódi hivatásához: a költészethez. Nagy Ignácnak ugyan ezt a címet adja: *Petőfi Sándor színésznek* . . . vagyis még ekkor is színésznek tartja magát (vagy azt akarja, hogy annak tartásák)

— és később is, erre az időre visszanezve, azt mondja. *elhagyott kis vándorszínész fiú voltam* (I. alább) —, de nem tudunk olyasfajta próbálkozásáról, hogy (decemberben) valóban megkísérelte volna visszatérni a színpadra. (Bár Fogasné nyilván mint színészt vette gondozásba beteg lakóját.) Minden gondjával a költészet, (hazai és világ) irodalom, benne már itt a francia irodalom (Béranger, V. Hugo), az önképzés, nyelvtanulás felé fordul. Többen megírták, Orlay (1857-ben) meg is festette (reprodukción Békés 133), milyen sivár körülmények között dolgozik, ír Petőfi ekkor Debrecenben, éhezve s fázza, betegen egy fillér s — akkor még — barátok nélkül: *Olyan elhagyott kis vándorszínész fiú voltam, kire se isten se ember nem nézett, nem ügyelt* — írja később az *Úti levelek*-ben (VP V. 47. III. levél), s a következő év (1844.) nyarán írt visszaemlékezésében (*Egy telem Debrecenben*): „Sokat szenvedtem én tebednél”, „voltak bőjtjeim, pedig nagyok”, „hideg szobában alvám”, „Ha verselék! | Ujjam megdermedt a hidegben.” Szobáját FPÉ (I. 331) így írja le: „Bútorzata egy ágy, pár szalmazsák s egy boglyakemence volt, melyet íróasztalként használt; a falon Vörösmarty és Hugo Victor arcképei.”

Itt, ilyen környezetben keletkezett az *Élő halott*. Ismételjük: feltehetőleg hamarost a Debrecenbe való visszatérés után. Bár nem volna helyes pontos időjelzésnek felfogni, mégis a tényleges természeti helyzetet látszik sugallni a hasonlatnak egy ilyen kiinduló eleme, *Mint őszi alkonyon | A félhomályú köd*. Ebben az egyéni és természeti atmoszférában korántsem lehet kétfelkenni a vers végső óhajlásának lírai őszinteségében (*Aludjám én . . . minél Előbb a föld alatt*), mint Horváth (44) teszi: „a végén előlépő halálvágy igazán csak szerkezeti elem [. . .] túlzó vonás”. Horváth — elismerve a költő „vigasztalan életviszonyai”-nak befolyását is — inkább Byron s „A karthausi” hatását látja benne. „A karthausi-t Petőfi ekkor már feltehetően ismeri (vö. 84. sz. jegyz., →400), Byron hatása azonban ekkor még elég kétséges. Pándi szerint ez a halálvágy „életkörülményének lelki csapadéka. egy tartós lelkiállapot árnyéka”, mely nem értelmezhető „szó szerint” több benne az „annál aktívabb tiltakozás a nyomasztó körülmények ellen egy tőről fakad az életvággyal” (105)

Fogadtatás

A korabeli kritikák külön nem térnek ki erre a versre; hogy mégis a népszerűlábek közé tartozott, arra példa lehet, hogy a Soproni Magyar Társasághoz szavalták (Bodolay 454).

Magyarázatok

9—10 E két sorral kapcsolatban Pándi ezt írja: „Lehet, hogy csak pillanatszerű hangulat sodorta ide ezeket a szavakat [. . .]. De valószínűbb, hogy ez a két sor már reagálás a költőt érő első kritikai szűrésre: „színeszi intrikákra” . . . (104). A magunk részéről is úgy látjuk „nagyon is konkrét értelme van az »ellenségnek« »jóbarátnak«” (uo.) de ellenséget és jóbarátot inkább a magán és színeszi élet síkján keressünk csak, nem az irodalmi élet síkján. Legfőképpen az eshetett rosszul Petőfinak, hogy sorsával nem törődnek olyan barátai, mint Orlay Petrics, Pálffy, Lauka, sőt ez utóbbira így panaszkodik Bajzának nov. 28-án [1]: *Lauka csakugyan [!] gazember; kicsalt tőlem vagy nyolc pengő forintot Pesten létemkor, s három pengőmmel most is tartozik* (VP VII. 25.) És a „végeztem veletek”-ben szerepet játszhatott az is, hogy már eleve kudarcra ítéltnek láthatta pénzkölcsön iránti kérelmét Nagy Ignáchoz (ahogy valóban nincs is rá semmi adat, hogy Nagy

Ignác akár válaszolt volna is Petőfinek: VP VII. 290). FPÉ I. 332 szerint „Bajza némi segílyt is küldött, mintegy honorárium képen kiadott költeményeiért”, — de erre nincs bizonyíték, sőt az ellenkezője látszik valószínűnek.

Szövegváltozatok

- 4 ÖK2b telet,
11 ÖK1 gyűlölk, [sh.]
11—12 Különös, hogy HP (II. 472) a két sorban a 'nem' formát csak variánsnak veszi, és 'sem' alakot ad. Ezt semmi korabeli közlés nem támasztja alá.
12 V1, ÖK1 szeretek, [az ÖK2ab—3 alapján pontot tettünk]
15 ÖK2b Érzelmün, [sh.]
16 ÖK2ab—3 Mind mind [kp. n.]

106. TEMETÉSRE SZÓL, AZ ÉNEK

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

V1 87, a *Népdalok* c. ciklus XI. sz. darabjaként. (A többi, e gyűjtőcím alá foglalt versre nézve l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 154—155.

ÖK2ab—3 I. 213.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK1—3-ban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

Bár az eddigi kiadások gyakorlatában ez a vers az 1843. évi termés utolsó darabjaként szokott szerepelni, mi különféle — főleg belső — érvek alapján előbbre hozzuk. A korábbi kiadásokat nyilván az vezetete eljárásukban, hogy maga Petőfi mind a V1-ben, mind az ÖK-kiadásokban 1843 legvégére helyezte, csak a *Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad* . . . következett még utána. Erről azonban tudjuk, hogy még 1843 nyarán Pesten keletkezett. Petőfi a V1 összeállításánál közel sem követte az időrendet, általában az évi termés első felébe osztotta be a személyesebb jellegű verseket, a második felébe pedig a — tág műfaji értelmezésben vett — „népdalok”-at. De még a két csoporton belüli sem ragaszkodott a kronológiához, valami előttünk ismeretlen indítékú rendet követett. Ezt a sorrendet változtatás nélkül átvitte az ÖK-kiadásokba is.

A *Temetésre szól az ének* Petőfi adta helye tehát semmire sem kötelez, s belőle többet, mint hogy a vers feltehetőleg 1843 decemberében keletkezett, nem állapíthatunk meg. A tartalmi és életrajzi szempontok összevetése ellenben talán lehetségessé tesz közelebbi datálást is. Versünk az ún. halálvágy-versek közé tartozik, és akárcsak az *Élő halott* (→105. sz.), ez is a testi-lelki elesettség, elfásultság kifejezése: „ha számon tartjuk, hogy milyen körülmények közt készült, akkor nem dalba szökkent elmélkedés többé, hanem minden egyes szavával, azoknak szótári szoros értelmében veendő sorspanasz” — állapítja meg Hatvany (II. 332). Már 1843 nyaratól kezdve feltételeztük, hogy egyrészt még a személytől elvonatkoztatott, idegen alak szájába adott genre és helyzetdalok is valami egyéni életrajzi s kedélybeli csírárt tartalmaznak, másrészt, hogy bizonyos kedély- és érzelmi állapotokban

bizonyos tartósságot figyelhetünk meg, egymást követésükben pedig valamelyes következetességet. Ez a feltételezés 1843 végén még indokoltabb. Bizonyos, hogy a debreceni legnagyobb ínség: betegség, éhezés, fázás, elhagyatottság, tártstalanság szakasza váltja ki a legkeserűbb, leginkább halálvágyó hangokat, mégpedig előbb a transzponálás nélküli évszerekben, majd az egyre inkább elvonatkoztatott, műfajilag is transzponált nemekben. E lelkiállapot, közérzet legközvetlenebb kifejezése az *Élő halott*, utána azonban a *Temetésre szól az ének* . . . következik. Ezt követően nyilván, amilyen mértékben halad a felgyógyulás, s válik sűrűbbé régi és új barátokkal való érintkezés s talán intenzívebbé a részükről kapott támogatás, — úgy erősödnek a harmonikus, derűs színek, úgy kap a tartalom egyre alakítottabb, elvontabb, személytelenebb vagy „szerepjátzóbb” formát.

Nos a *Temetésre szól az ének* . . . sajátos átmenetet képez a kevésbé át-
tételés *Élő halott* és a három „népdal” (*Síkos a hó, szalad a szán* . . . , *Nem megyek én innen sehova* . . . és *A virágnak megtiltani nem lehet* . . .) között. A költő, bár népdalszerű formában, leplezetlenül a maga nevében beszél, konkrét, egyedített körülményekre utal (*Temetésre szól az ének*, valakit a temetőbe kísérnek, *Itt viszik az ablak alatti*, sokan siratják), s a népdalon túlmutatóan egyedi, életrajzilag is hiteles a *Mért nem visznek engemet ki, Legalább nem sirna senki*. Az is jellemző, hogy az 1843. decemberi, (feltevésünk szerint) két első versben nincs szó szerelemről, az élet-halál, felgyógyulás vagy elpusztulás reális dilemmája kétségkívül erősebben érvényesíti a maga hangját, az ínségben szenvedő, a halál közelébe jutó ember általában nem a szerelem gondolatával foglalkozik.

Mindaz, ami a vers 8 sorában meg van írva, életrajzi hitelűnek látszik. Petőfi, mint Nagy Ignácnak írja (VP VII. 26), közel lakik a katolikus kórházhoz a Nagy-Várad utcai újsoron, a város szélén (HP II. 476) — de a színház közelében —, a kórházból bizonyára sűrűn indult halottas menet a temetőbe — énekszóval, jajgatástól-siratástól kísérve. Ez a Fogas Jánosné által lakott ház vagy inkább viskó (amit már a múlt század második felében lebontottak) a versünket is érdeklő vitát keltett fel. Többen ugyanis, köztük Jókai (TÉ I. 21, s. uő: HP Előszó XXXIII. l.) s nyomában Ferenczi (FPÉ I. 330—331) azt állítják, hogy — Jókait idézve —: „Petőfi ablakból épen az akasztófára volt kilátás, amikor azt [az ablakot] a jégvirág el nem takarta. Ezt saját magától hallottam” Mindez azonban lehet költői túlzás is, hiszen ugyancsak Ferenczi szerint: „[Petőfi] Szobája az udvarfelőli részen volt, két ablakkal az udvarra, Nagy-Várad u. 3484. sz. a.” (FPÉ I. 331, ** jegyz.) Ez lehetett az igazság, de az akasztófa valóban ott volt a közelben — ha Petőfi „szobájából” nem is nyílt rá kilátás —, hiszen Orlay Petrics is megerősíti: „válaszomat Fogas Józsefné házához, az akasztófa közelében kérte utasítani” (OrlAd 362). (Jókaival szemben tagadólag foglal állást a kérdésben Hatvany II. 338/40. jegyz.) Arról az alkalomról, amely a vers közvetlen ihlető élményeül szolgált (ha ugyan egyetlen egy temetés volt az) s arról a halottról, akit a Fogasnénál lakó Petőfi ablaka alatt elvittek, persze semmit nem tudunk (ami erről a Petőfi-irodalomban olvasható, kétségkívül a szóban forgó vers nyomán támadt legenda, l. pl. Bodó Árpád „Apróságok Petőfi életéből” c. tárcáját, Brassó c. lap 1887. szept. 10: 405—406), de az valóban „inkább csak alkalom” volt a közlésre, „mint elsődleges ihletforrás” (Pándi 209). A hozzáfűzött reflexió pedig arról beszél, hogy Petőfi még az *Élő halott* „ohajtásai”-nak légkörében él, azaz: a vers még december első felében keletkezhetett. Riedl (107; 1. jegyz.) összevetése is azt sugallja, hogy sokkal inkább egy dalbeli helyzet kifejezése, semmint valami nagyon konkrét élmény játszott közre a vers megszületésében. Riedl szerint Petőfi előtt ennek a népdalnak lírai képlete lebegett:

„Hej be szépen harangoznak
Az én kedves galambomnak.
Most viszik a temetőbe,
El sem búcsúzhatom tőle.

Anyám, anyám, édes anyám,
Kedves felnevelő dajkám,
Bár csak inkább kis koromba
Zártak volna koporsóba.”

Fogadtatás

Bár a költő életében elhangzott kritikák a versre — tudomásunk szerint — cím szerint nem térnek ki, a népszerűbbek közé tartozhatott (l. alább: Megzenésítés). Még 1849-ben is az Alföldi Hírlap egy tordai levelezője visszaemlékezik rá s levele mottójául, „Petőfi” nevét is feltüntetve a vers első két sorát választja. (1849. 23. sz. márc. 18.: 88, EPN 526.)

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. [a ciklus címe] XI. [sorsz.]
I VI ének;

Megzenésítés

Szénfy Gusztáv Parlagi rózsák c. kiadványának (Pest, 1846.) 5. sz. darabja (erről a füzetről és visszhangjáról l. 96. sz. jegyz., →439). — Szendrey Júlia 1847. márc. 2-án Térey Marinak írt levelében olvassuk: „Schreiner tegnap egy magyart (= magyaros dalt. — A szerk.) küldött nekem, saját szerzeményét. A »temetésre szól az ének« téma fölött írt változatokat s nekem ajánlá.” (L. Mikes—Dernői Kocsis: „Szendrey Julia” Bp. 1930. 369.)

Fordítás

Kertbeny 9.

107. MATILDHOZ

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 45; ÖK1 129; ÖK2ab—3 I. 177—178.

Mindenütt az 1843. évi versek közt, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

A keltezés az eddigi kiadásokban is és jelen kiadásunkban is csak a két — Petőfitől eredő, tehát nehezen vitatható — adatból indulhat ki: az ÖK-kiadásokban keletkezési helyül megjelölt „Debrecen”-ből és a következően 1843-i keltezésből. Petőfi azonban 1843 folyamán két ízben tartózkodott Debrecenben: október elején, kb. 10-ig (l. a 103. sz. jegyz., →458), majd november 26—27-től az év végéig. Melyik életszakaszban ke-

letkezhetett a *Matildhoz*? December mellett szól az, hogy Petőfi azt írja Bajzának nov. 28-án: *minden amit írni tudtam, mióta Pestet elhagytam, két keserves népdal* (VP VII. 25), — e két népdal bizonyára a *Kis furulyám szomorúfűz ága* és *A szerelem, a szerelem*. Nincs azonban teljesen kizárva, hogy a vers mégis az első debreceni tartózkodás alatt született (ha Debrecenhez mindenképpen ragaszkodni akarunk), ekkor azonban fel kell tételeznünk, hogy a verset Petőfi — ekkor még — nem szánta a nyilvánosságnak (nem is jelentette meg a VI előtt!), ezért nem szólt róla Bajzának. Illyés a *Megúnt rabság*-ot — indokolt logikával — még „a diószegi kirándulás előtt”-ről származtatja (134) mivel pedig e vers föltétlenül későbbi, mint a *Matildhoz*, ez utóbbi is legkésőbb 1843. október eleji. Semmiképp sem minden további nélkül elvetendő felfogás. Ha ugyanis van valami alapja HP feltevésének: — „Annak a műlékony fellobbanásnak tárgya, melyre e költemény vonatkozik, valamely jelentéktelen színész nő lehetett, kit a Komlóssy-féle [?] társulatnál látott meg a költő” (II. 470) — akkor a vers csak október elejére datálható, hiszen Komlóssy társulata — a Nagy-Váradon 1844-re kiadott „Játékszini Zsebkönyv” szerint — 1843. október 19-én már Kolozs-várt játszik (I. VP VII. 287), és ott marad az egész télen (MSziniLex III. 4). E társulatnál szerelemre lobbantó színésznőt tehát Petőfi csak október elején láthatott meg. De honnan vette HP ezt az adatot? Talán Farnos Dezső indította el a lavinát ezzel a megjegyzésével: „talán jelentéktlenebb színész nő, kit [Petőfi] Debrecenben látott” (Petőfi és a nő = Petőfiana Évk. I. 1888/89. 9). A későbbi azonosítási kísérletek nem említik név szerint a Komlóssy-féle társulatot, bár azt szinte kivétel nélkül feltételezik (többen azonban szintén „talán”-nal), hogy Matild egy debreceni szintársulat tagja volt, — azonban inkább valamely, az 1843. november végétől Debrecenben játszó, társulatra gondolnak: „[a *Matildhoz* és a *Megúnt rabság*] talán a [?] debreceni szintársulat valamelyik nőtagjához szólanak” (FPÉ I. 336); VP¹ (85—87) és VP I. egész határozottan a decemberi keletkezés mellett foglal állást (385): „Petőfi szavában [. . .] nincs okunk keletkezni. [Bajzának írt kijelentésére gondol — Szerk.] Ezt és a következő verset [*Megúnt rabság*] is tehát csak Székelyhidról való visszatérése után (1843 november—decemberében) írhatta Debrecenben.” Nyomában — bár félreérthetően a tekintetben: melyik társulatról van szó — Pándi: „Ekkor [ti. Debrecenbe való visszatérése után] írt verse valószínűleg a [?] társulat egyik színésznőjéhez szól [*Matildhoz*, *Megúnt rabság*]. Érzelme nem lehetett sem mély, sem tartós”, sőt a költőnek Matilddal való ismeretségét „rövid élete legjelentéktlenebb ismeretségének” nevezi (130). Annyit még Horváth is elismer, hogy a versben „egy tényleges alkalom futólagos szerelemvágya” van kifejezve (42), de később: Matild „alig több a szerelmi lyrikusok hideg, kegyetlen hölgyénél, kit egy dallal (*Matildhoz*) megindítani próbál, egy másik szöveggel (*Megúnt rabság*) a faképnél hagy” (136).

Lényegében tehát arról van szó: a vers jelentéktelen, mert egy jelentéktelen alkalom, jelentéktelen személy sugallta. Mivel mi részben más véleményvel vagyunk, nagyon fontos lenne fényt deríteni „Matild” kivoltára. Sajnos, az eddigi kutatások nem jártak eredménnyel, a fennmaradt évkönyvekben, „játékszini zsebkönyvekben”, színlapokon ilyen nevű színész nő nem található a Debrecenben 1843 október—decemberében működő szintársulatoknál. Igaz: a debreceni színészetnek éppen ez a szakasza — 1843 vége, 1844 legeleje — a legkevésbé felderített (dokumentumok híján). Azt sem tudjuk, ki lépett Komlóssy Ferenc örökébe, mindössze annyit, hogy 1844—45-ben Komáromi Sámuel, Fejér Károly, Könyves Lajos és Váradai Pál a Debrecenben megforduló szintársulatok igazgatói (Hegyi Tibor: „A debreceni színészet és színház története a legrégebbi időktől a kiegyezésig.” É. n. h. u.

40). Az 1844 januárjából fennmaradt néhány színlap (l. OSzK Színháztörténeti Osztály) sem igazít el a keresett vonatkozásban. Matild keresztneví színész nő e színlapokon sem szerepel.

„Matild” személyének kiderítése végett átnéztük a „Magyar Színészvilág 1565—1872. Történeti és statisztikai almanach a színművészet köréből” (Első rész. Szerk. és kiadja: Benkő Kálmán. Buda-Pest, 1873.) c. kiadványának „A magyar színészet összes nőtagjai 1790—1872-ig, betűrendben” c. fejezetét. Ebben a listában Matild keresztneví színész nő összesen 3 szerepel, közülük egy csak 1870-ben debütál, a másik kettő: Adamovics Matild, Szabóné és Horváth Matild. A kiadvány nem közöl róluk semmi további adatot, a színművészeti lexikonok sem ismerik őket. Egy Szabó nevű színész játszik ugyan Debrecenben 1844 elején (l. színlapok az OSzK Színháztörténeti Osztályán), de róla sem tudunk ennél többet. (Ez időben csak színigazgató Szabó kettő van: Szabó József, Petőfi székesfejérvári—kecskeméti igazgatója és Szabó Ferenc, aki meg 1843 tavaszán Pozsonyban játszott, és Petőfit — nem vette fel.). Adamovics Matild Szabó Józsefné nem lehetett (az Horeczky Zsófia bárónő volt), Szabó Ferenc feleségéről nem tudunk, de 1843—44 telén egyik igazgató nem járt Debrecenben s a színlapokon sincs Szabóné. Más szóval: még az sem igazolható, hogy „Matild” egyáltalán színész nő volt! Valaki egy „talán”-nal felvetette, aztán tovább toldva azzal, hogy „jelentéktelen” színész nő volt, — elfogadott nézeté vált. Ezt a nézetet alátámasztani látszik Petőfinek ekkori környezete és ismert vonalmai. De még az sem bizonyos, hogy Petőfi ekkor, 1843 decemberében színházba járt vagy érintkezett volna színészekkel. Ferenczi ugyan — gyakori szokása szerint forrást nem említve — azt mondja: „[Petőfi] Egyetlen mulatsága az volt felgyógyulása után [!], hogy Fogasné [a lakást nyújtó jegyszédőnő — Szerk.] szívességéből esténként színházba ment, s általában forgott is a színészek között; egy pár [?] költeménye is tanúsítja [ez idem per idem bizonyítás — Szerk.]; de egyszer sem játszott” (FPÍ I 334. Ez utóbbi állítás cáfolatát l. az 1844. évi *Fütyty* jegyzetében.)

A felgyógyulás után De mikor következett ez be? Bizonyosan hamarabb, mint Petőfi maga látta nov 28-án, amikor Bajzának azt írta. *annyira el vagyok gyengülve, hogy erőm visszanyerése bizonyosan belekerül két három hónapba. Egész csontváz vagyok. Majd ugyanaz nap Nagy Ignácnak: alig lézengek, s egy pár hónapi nyugalom és pihenés okvetlenül szükséges.* (VP VII. 25., 26.) Bizonyos jelekből arra lehet következtetni, hogy a felgyógyulás 1843 legvégére következett be, feltehetően csak akkor kezdett el gyakrabban színházba is járni, a színészekkel érintkezni, — ha „Matild” színész nő volt, ha Petőfi ekkor írta hozzá a verset, ez így csak december vége felé történhetett, már pedig a vers — mint alább kitértünk a kérdésre — nem a legutolsó 1843-i versek közül való. A fentiek értelmében azonban az is bizonyos, hogy (ha a vers decemberi) a *Matild*hoz nem sorozható be a decemberi termés *első* darabjaként (mint azt VP I. 49 teszi): a mostani és korábbi jegyzeteinkben vázolt testi-lelki állapotban ez a vers nem született meg már december elején. Különben is — elfogadva azt, hogy a költő nov. 28-ig csak „két keserves népdalt” írt Pest óta — feltűnően sok vers kerül 1843 decemberére. Igaz: kényszerű pihenése, lábadozása során sokat írhatott, mégis így decemberre — annak is talán csak a második felére — hét vers jutna: ez a szám az eddigi ütemhez képest olyan nagy, hogy joggal vetődik fel a kérdés: egyik-másik ide sorolt vers nem korábbi keletkezésű-e, októberi vagy születésében akár még Pestről való is, — amiknek esetleg csak a lejegyzése esnék a debreceni ősz-tél utolsó napjaira?

Sajnos, Petőfinek a VI-ben, majd az OK-ban követett csoportosítása időrendi eligazítást keveset ad; mégis feltűnő az *L* né, a *Matild*hoz és a

Megúnt rabság közelsége. Könnyen támadhat az a gondolat, hogy egy szerelmi ciklus csírájával állunk szemben, melynek a szerelmi tárgyú népdalok csak transzponált, zsáneresített, „helyzetdalosított”, szóval elszemélytelenített darabjai, következőképpen, hogy egyazon érzéstörténetről van szó, mely aztán az *L né*-ben konkretizálódik, a *Matildhoz*-ban s a *Megúnt rabság*-ban folytatódik és feloldódik. Ez a feltevés — feltevés! — azt involválná, hogy: „Matild” Lendvayné. Elképzelhető ez? Ellene nem mond semmi. Támogatja viszont néhány körülmény. Elsőnek „Matild” ez ideig felderíthetetlen személye a figyelembe vehető színtársulatoknál. Ez maga is arra készíttet, hogy álnevet sejtünk a „Matild” mögött: aligha képzelhető el, hogy Petőfi valamelyik társulatbeli színésznőhöz ezt megnevezve írjon szerelmes verset. Ez ellentmondana egész eddigi gyakorlatának: a *Róza* (1839. jún.) óta szerelmét vagy vonzalma tárgyát név szerint sohasem nevezi meg — már a *Róza* későbbi (1839—1841.) átdolgozásaiban sem —, legközelebbi ilyen verse a *Zsuzsikához* (1844 tavasza, megj. PDL 1844. okt. 20.), de még ezt is Pönögei Kis Pál néven adta közre.

Ha pedig a név fiktív, szinte kényszerűen kell gondolnunk Pyat-Sue „Matild” c. darabjára, melyben szinte állandóan Lendvayné játssza a cím-szeretet! Ezt a darabot s benne Lendvayné Petőfi — akár többször is — láthatta. A „Matild” c. darab (súgópéldánya OSzK Színháztört. Oszt. M 79) érzelmi helyzete szinte mása annak, amelyben Illyés (126—127) Petőfit Lendvaynéval szemben jellemzi. Matildért („egy erényes angyal, értelem és jóssággal”) egy fiatalkori szerelme (Rocheune) rajong, aki szégyensége miatt nem vehette nőül. Egy férjes asszonyt szeret, szolgál, véd tehát az asszony (Matild) férje „divatfi”, népszerű, előkelő ember (de gyöngé jell m), kihez Matild most már minden csalódása ellenére is hű marad, noha Rocheune-t becsüli s fiatalosága emlékével szereti is. Ismeretes, hogy id. Lendvay Márton nem volt eszményi férj, házassága meg is romlott, s Hivatal Anikó 1848-ban el is vált tőle. (L. 100. sz. jegyz., →450.) Egy-szóval nem volt nehéz, sőt: kézenfekvő volt Lendvayné és Matild érzelmi-lírai azonosítása, — s talán nem elképzelhetetlen, hogy ez a darab s benne Matild alakja adta az ötletet, hogy Petőfi most e néven nevezze szerelmét.

Feltevésünket további — aligha véletlen — összeesések is támogatni látszanak. Az a Sue-regény, melyből a dráma készült (magyarul: Sue, Eugen. „Matild, egy fiatal nő emlékiratai.” Ford. Récsi Emil és Bodor Lajos. 7. kötet. 1843. Regénycsarnok) szinte páratlanul népszerű olvasmány volt az 1840-es években. Több magyar regény és beszély szereplői éppen azt olvassák, alakjait mint jól ismert és jelképes személyeket emlegetik — mindenkor elragadtatással. Vö. pl. Császár Ferenc: „Laknézés” c. beszélyét (Élk 1844. II. 827). Egy másik példa: Pongrácz Nina: „Divatszerlem” c. elbeszélésében (Élk 1844. I. 3. sz. 116) a hősnő — maga is Matild bárónő — és a többi szereplők egyenesen azonosítják magukat vagy másokat Sue regényének a hőseivel, úgy hogy a beszélybeli költő (I) meg is jegyzi: „ímgly egyesülve egy színdarabot adhatunk” (i. h. 118). — Egyáltalán a Matild név rendkívül népszerű *irodalmi* név a korban. Aligha nincs valami kapcsolatban a Sue-regény és színmű népszerű hősnőjének nevével Heinek az az eljárása, hogy párizsi szerelmét (egy cipőbolt alárusítósnőjét) s 1841-től feleségét Crescence Eugénie Mirat-t — „Mathilde”-nak nevezi, így emlegeti írásaiban s e néven emlegetik levelezőpartnerei s látogatói is. (L. „Heine napjai.” Szerk. — Bodi László. Bp. 1956., különösen 133; 28. sz. jegyz.) Nem tartozik a képzelenségek közé az a feltevés sem, hogy Petőfi név-választásában Heine példája is közrejátszott, Heine és „Mathilde” szerelme akkor Európá-szerre megütközést s elismerést kiváltó szenzáció, pletyka-téma volt, szinte

elképzelhetetlen, hogy Petőfi ne hallott volna róla. Sok mindenben utánozta Heinét, — talán abban is, hogy szerelmét ő is „Matild”-nak nevezte.

De belső érvek is szólnak amellett, hogy „Matild” nem volt egy senkitől nem ismert, senkinek fel nem tűnő, az ismeretlenségbe vesztett színésznő. A *Matildhoz* alázatos, majd ódaivá izzó hangneme — az eddigi felfogásokkal szemben — éppen nem egy véletlen, futó találkozás s elröppenő fellobbanás kifejezése. Mi magyarázza akkor a nő „idegenkedését”, „hideg” tekintetét s ezzel szemben a költőnek (később meg is rött) néven nevező alárendeltségét (*alig merlek megszólítani; Alig merlek nézni*) És itt — a közvetlen hatás minden valószínűségét vállalva (l. 101. sz. jegyz., →453) — mégis Heinét [!] kell idéznünk, aki „az ismeretlen”-nel („Die Unbekannte”) szemben így viselkedik:

„Wagt' ich nie ein seufzend Wörtchen
Im Vorübergehen zu flüstern
Und ich wagte kaum mit Blicken
Meine Flamme zu bekunden.”

Így, ebben a magatartásban Petőfi (az ekkori Petőfi sem) aligha beszélt volna egy olyan színésznőhöz, kinek nevét sem őrizte meg semmiféle krónika, feljegyzés vagy hagyomány. Ellentmond ez Petőfi igényességének is: „nyomorgó diákként, még inségesebb vándorszínészként, csak éppen kezdő fróként is a legraugosabb színésznőért rajong, kikben a fiatalság és szépség mellé a művészi nagyság és a siker dicsfénye járul (Szathmáriné, De Cau Mimi, Lendvayné, Prielle Kornélia). Ellenben minden világos és érthető, ha Matild: Lendvayné. Igaz, a vers — mely Debrecenben íródott — a jelent, a közvetlen négyesenköztiséget sugallja, — de nem ez az első költeménye Petőfinek, mely utólag is bámulatos jelen-sugallatot áraszt. És számos példa volt rá eddig és lesz ezután — talán Petőfi fejében kész volt a költemény már Pesten, — de csak Debrecenben írta le. Akár most december közepe táján, amikor szemelláthatóan már egy kötet álmát tartva szem előtt, gyors egymásutánban írja (talán csak leírja, összeírja) költeményeit. Elgondolkoztató Gyulainak az a megjegyzése, hogy Petőfi Frankenburgnak Debrecenbe küldött, munkatársul való felszólítása nyomán kezdett azon gondolkodni, hogy verseit kötetbe gyűjtse (PSLK 10). Ha ennek van valami alapja, jól összevág Petőfi ekkori viselkedésével, másrészt pedig némi kronológiai támpontot is ad: a felszólítás csak november 28-a után érkezhetett (különbön nem Nagy Ignáctól kért volna Petőfi kölcsönt: VP VII. 26), de sokkal később sem, mert Frankenburg 1844. jan. második felében már hozza is Petőfi három versét (l. 103. sz. jegyz., →457): azaz verseinek összeírását Petőfi december közepe táján már elkezdhetette. Véleményünk szerint ekkor írta vagy inkább akkor írta le Petőfi a *Matildhoz*-t is. Majdnem kizártnak tartjuk, hogy az *élmény* is e napokból való (az *Élő halott* tőszomszédságában!): az elcsigázott, téli ruha nélküli, fűtetlen szobában fázó-éhez Petőfinek bizonyosan volt vitálisabb problémája is, mint hogy ilyen vágyakozó esengéssel könyörögjön — egy obskurus színésznőhöz. De még ha így történt volna is, ha „Matild”-ról mégis kiderülne, hogy élő *debreceni* (színész)nő, akkor is a szerelmi érzésnek az élet-halál kérdésén való ilyen túlemelkedéséhez a felgyógyulás bizonyos fokát kell feltételeznünk, s a verset akkor is legkorábban december közepére kell datálnunk. (Ha esetleg pusztán leírásról van szó, bizonyítékok híján akkor is ezt a keletet kell — Petőfi alapján — elfogadnunk.)

Fogadtatás

Az egykorú (a VI-et érintő) kritikák közül csupán Etőfi Andor = Szeberényi Lajos tér ki a versre (Hírnök, 1845. 16. sz. febr. 25.: 63): az „alacsonyán mászó”, prózába illő kifejezések közt említi a vers két sorát, e felkiáltással: „Hát a következőkről mit mondjak?

Be sokat szeretnék mondani,
S alig merlek megszólítani:

lyrai költeményben illy alacsonyán mászni nagy hiba.” Később — Petőfi halála után — azonban a vers meglehetősen népszerű lett (sok fordítása is készült).

A vers népszerűségét bizonyítaná, ha sikerülne — ahogy nekünk nem sikerült — valami összefüggést találni a címbeli név és egy titokzatos, erdélyi „Matild” álnévű bíráló neve között: ez utóbbi a kolozsvári Kiskövet 1846. máj. 15-i, 20. sz.-ban dicsőhimnusz t zeng Petőfiről. (L. PetMúz 1892. V évf. 117.)

Szövegmagyarázatok

C: *Matild*: 1. Keletkezés c. fejezetiinket.

Szövegváltozatok

11 ÖK2ab—3 tán,
13 ÖK2ab—3 Oh szerelmem,

Fordítás

Kertbeny 33. „Was bist du gegen mich so kalt címmel.

108. A VIRÁGNAK MEGTILTANI NEM LEHET

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

Élők 1844. I. 2. füz. (jan. második fele) 80—81, a *Petőfi Sándor*. aláírási *Népdalok* c. ciklus I. darabjaként. (A ciklusról, megjelenési körülményeiről l. 103. sz. jegyz., →457.)

VI 81—82, a *Népdalok* c. ciklus I I darabja. (A többi, e cím alá foglalt versre nézve l. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 151; ÖK2ab—3 I. 208—209.

A kötetes kiadásokban mindenütt az 1843. évi versek közt; az ÖK1—3-ban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

Mivel Petőfi Bajzának nov. 28-án azt írta, hogy Pestről való eltávozta óta (1843. szept. közepe) csupán „két keserves népdalt” írt — s e kettő bizonyosra vehetően a *Kis furulyám szomorúfűz ága* és *A szerelem, a szerelem* . c. volt —, *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . csak november 28-án után keletkezhetett, Debrecenben. Legalábbis végső és leírt formájában. — sok jel mutat ugyanis arra, hogy a vers nagyjából-egészéből már az őszi vándorszínészkedés alatt (okt. 12—13. — nov. 24.) készen volt, s most Del-

recenben (Frankenburg felszólítására?) csak éppen papírra kellett vetni. Egyes — alább idézendő — megemlékezések is rendszerint együtt emlegetik versünket *A szerelem, a szerelem* . . . cíművel. Noha — ismételten hangsúlyozzuk — nincs perdöntő jelentősége, mégis feltűnő, hogy versünk az Élk-ben az *első*, — megelőzve a *Kis furulyám szomorúfűz ága* és *A szerelem, a szerelem* . . . címűeket. (Bármennyire ingatag alap, megemlítjük, hogy az egyik hasonlatban felbukkanó természeti kép szintén az *ősz* idézi *Mint ősszel a felhő a napsugarat*. Petőfinél még az ilyen szemléleti mozzanatok sem fiktívek!) Fontosabb belső érv a még őszi keletkezés mellett, hogy hiányzik belőle minden olyan utalás, célzás, mely debreceni (decemberi) ismert testi-lelki-anyagi körülményeire vetne — bármily áttételesen is — valami fényt. Pedig ez minden hitelesen ekkor keletkezett versében megvan! Másrészt e versben még Horváth is lát egyéni-személyes mondanivalót (l. alább). Ha mindezt valamennyire is valószínűsíteni lehetne, ebben az esetben a vers *végző* megformálása már december első napjaiban megtörténhetett.

Ha azonban a vers *mindenestül* Debrecenben keletkezett — aminek az ellenkezőjére semmi konkrét bizonyítékunk nincs —, akkor a vers születését a lábadozás vagy éppen a teljes felgyógyulás szakaszára kell tennünk, s ezzel december közepe táján számolhatunk. A vers ugyanis egy már szinte teljesen harmonikus érzelmi közérzetet tükröz. Nem közvetlenül persze annak vagyunk tanúi, hogy a még konkrét, egyéni sorsmozzanatokkal terhes *Élő halott* vagy *Temetésre szól az ének* . . . után a népdal könnyedebb, egyéni súlyoktól megszabadult formájához fordulhat (vissza?), egy olyan alkotói folyamatban, mely „felbontja s részenként kifinomítja az indulatok-érzelmekek-szenvedélyek eredeti masszáját” (Pándi 211—212). A műfaji választás, a formai és stílári viselkedés alapján azt kell mondanunk, annak a (feltételezett) kis szerelmi költészet-ciklusnak, melyet talán az *L . . . né-től, talán csak a Matildhoz-tól* számíthatunk (l. 107. sz. jegű., →472), hit, bizakodás szempontjából nézve ez a vers a csúcspontja. Bár ez sem az ujjongás, a bizonyosság dala, a „Titkos kérdés”-re (*Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?*) várt válasz lehetősége még kétirányú, sőt a negyedik versszakban inkább a „más” képe válik uralkodóvá, s felvetődik a világgá bujdosás, sőt a halál gondolata is, — Petőfi az egyértelmű vallomás és vágyódás lírai helyzetét mutatja, harmonikusabban, kevesebb gyötrellemmel s s boris színnel, mint akár az előző, akár a következő versekben.

Hogy mindez személyes mondanivalót is hordoz, azt — az e vonatkozásban általában fukar — Horváth is elismeri; itt „költő és genre-typus annyira egymásba olvadtak, hogy a dal alanya teljességgel felismerhetetlen. Lehet a költő, de lehet valamely népi alak”, egyénuhöz kötöttség nincs ugyan benne, nem „önarckép-dal”, de nincs kizárva, hogy esetleg a költő lagsajátabb érzelmei (77—78). Pándi a személyesebb, egyénibb jegyet a versszerkezetnek a népdaléhoz képest bonyolultabb — a műdalhoz közeledő — formájában látja (228). Számunkra mindebből az a fontos, hogy a műfaji alakon, helyzeten, akár mondanivalón is túl — a dalban kifejeződő kedélybeli és érzelmi mondanivaló életrajzilag is realitás, hiteles. Versünk (végző megfogalmazásában) ennek alapján is 1843. december közepe tájáról való. Ezt az időpontot megerősíteni látszik Asztalos György, akkori debreceni diák emlékezése, mely szerint „midőn [Petőfi] Debrecenben a főiskolai önképzőkörben megjelent [. . .], gyönyörű költeményét *A virágnak megtiltani nem lehet* éppen akkor teremtette meg [. . .]” („Emlékezet Petőfibre.” Nagy-Károly és Vidéke. 1889. 30. sz. júl. 27.), vagyis amikor Petőfi a főiskolai önképzőkörben megjelent, a vers már készen volt. Ez a kapcsolat legkorábban 1843. december második felében kezdődött (l. erről az 1844. évi *Ivds közben* jegyzetét. — II k.)

Egressy Ákos szerint *A virágnak megtiltani nem lehet*. Egressy Etelkéhez (Egressy Gábor lánykájához) szól, vagy legalábbis a felső leányalak inspirálta a költőt, az volt a minta („Petőfi Sándor életéből.” 1909. PKt XII. 58). — ám Egressy és Petőfi szoros barátsága csak 1844 tavaszán kezdődik (sőt: Egressy Ákos szerint — tévesen — csak ekkor ismerkednek meg: i. m. 13), s Etelke is nagyon gyermek még. 1847-ben, amikor Petőfi *Egressy Etelke* c. versében valóban megénekli, még mindig csak 13 éves. (Sz. 1834. MagySzinműtívLex I. 392.)

Fogadtatás

A dal rendkívüli, napjainkig tartó népszerűségére jellemző, hogy már 1844 elején, még Debrecenben megzenésítették, s a zeneszerző szerint „mindkét dal [a másik ti. *A szerelem, a szerelem*]. — Szerk.], mondhatni, villámgyorsasággal az egész országban — persze a diákok ajkán terjesztve — elterjedt” (Kovács József: „Obernyik Károlyról.” Figyelő 1889. XXVII. k. 132. füz. [jún.] 59—65). Hasonlóképpen nyilatkozik Perédi György („Petőfi és a szép gyógyszerésznő — Bihari legenda.” — Ujság 1942. dec. 11.: 7): „A két dal [. . .] alig két hónap alatt megzenésítve bejárták az országot [. . .], az ifjúság ajkára kerültek” (L. még alább *Megzenésítés* c. fejezetünket.)

A következő elismerés — ha Jókai nem téved — 1844 tavaszán érte versünket. Jókai (TÉ I. 1855. 28—29) beszéli el az *Érik a gabona* . . . jegyzetében (→96. sz. 438) részletesen ismertetett jelenetet, melynek során Várady Antal Fekete Lajos lakásán meghallgat néhány Petőfi-verset. Közülük a *Disznótornban* egyáltalán nem, a *Befordúltam a konyhára* . . . inár jobban megnyeri tetszését, amikor pedig meghallja *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . kezdetűt: „Már ekkor székét kapott Várady, s maga kérte, hogy hadd lássa a többit.” (Ezt a jelenetet lényegében hasonlóan mondja el Baróti Lajos: „Várady Antal.” VU 1885. dec. 20.: 814, de ez kivehetőleg 1843 nyarára teszi a jelenetet, más költemények szerepelnek benne, versünkről — érthető módon — nem esik szó.)

Megemlíjtjük még — bár hitelessége vitatható — az „Athenaeum» Petőfi Naptára az 1901-diki közönséges évre” c. kiadvány 27. lapján hozott esetet, melyet a szerző Berecz Károly elbeszélése alapján közöl. E szerint egy alkalommal Petőfi a Pílvaxban üldögélt, amikor egy jurátus hozzárohant s megkérdezte: ő írta-e *A virágnak megtiltani nem lehet* c. dalt? Az igenlő válaszra a jurátus kitörő lelkesedéssel üdvözölte a költőt. (Majdnem szóról szóra hasonló esetről számol be „Aradi”: PALb 1898. 142—144; de itt a Pestre felránduló s a vers írója után érdeklődő személy Bangó Pista, tiszafüredi gazdálkodó.) Már többször idézett roszindulatú cikksorozatában még Császár Ferenc is (IrŐr 1845. 4. sz. aug. 16.: 27) „gyönyörű népdal”-nak mondja a verset (*A szerelem, a szerelem* . . . cíművel együtt). — A verset — állítólag — Várady Károlyné (akkor Miklós Miklós gyermekeánya) 1849. márc. 28-án — apja kérésére — szavalta Tordán, a náluk látogatóban levő katona Petőfinek (Erdélyi Hiradó 1880. jan. 2.: Tárca).

Magyarázatok

14 A tejben úszó rózsza-arc motívum korábbi előfordulásai során Horváth (522) idézi Csokonait („Az eleven rózsához”):

„Rózsaszálacskáik ferednek
Tiszta tejhabok között”,

Kisfaludy Károlyt (22. sz. népdal):

„Mint a tejben úszó rózsza,
Olyan az ő nyájas arca.”

Hogy a metafora klasszikus költészetbeli közhely, arra l. Bartal Antal:
„Találkozások a classicus és modern költészetben.” EPhK 1894. 734.

Szövegváltozatok

- C: Éljk *Népdalok*. [a ciklus címe] I. [sorsz.] VI *Népdalok*. [a ciklus címe] VI
[sorsz.]
2 Éljk nyiljon, ha jő
3 Éljk lány,
4 Éljk Kikeletkor
5 Éljk szeretlek,
6 Éljk lelkednek,
7 ŐK3 mely Éljk szelíden,
9 Éljk szívembem, [sh.]
10 Éljk szeretsz-e [kp.n.]
11 Éljk e' két
13 Éljk Jaj,
14 Éljk Tündérorcád
15 Éljk Bújdosója
17 Éljk reám holdogságom csillaga,
18 Éljk bus
19 Éljk szívem

Megzenésítés

A verset Kovács József, a debreceni kollégium cantus praesese még 1843. 44. telén megzenésítette. Emellett nemcsak ő tanúskodik (i. h.), hanem Székely József is („Petőfi és a bor.” *Függetlenség* 1882. okt. 19, 289. sz.). Székely Jókaival vitázik, aki azt állítja („Jókai Mór Petőfiről.” *BpHirl* 1882. okt. 16.: 2), hogy a versre Egressy Béni szerzett zenét. A kérdést Debreczenyi Miklós tisztázza („Egy pár elkésett hang.” *BpHirl* 1882. okt. 22.: 4): az elterjedt, közismert dallam valóban az Egressyé, de Kovács József is megzenésítette még Debrecenben, mint cantus praesese, de ez nem terjedt el (vö. ezzel szemben Kovács József id. h. mondott nyilatkozatát), noha az 50-es, 60-as években nyomtatásban is megjelent. Debreczenyinek — aki Kovács József tanítványa — állítólag a dal kézírata is birtokában volt. — Nem lehet tudni, Péchy Imre pontosan melyik Petőfi-versre céloz, mikor azt állítja: Kovács József „egy népdalára melódiát is írt Petőfinek” — („Petőfi relikviák.” *Reform* 1874. márc. 12.), ti. a többi megemlékező két vers — *A szerelem, a szerelem . . .* és *A virágnak megtiltani nem lehet . . .* — megzenésítéséről beszél. — Nyilván Kovács József dallamával énekelte Prielle Kornélia a verset 1846 novemberében a debreceni színházban — a jelenlevő Petőfi tiszteletére — rögtönzött betétként Szigligeti „Két pisztoly” c. darabjában (l. Koszorú 1879. I. 389—397, ill. *Hatvány*² II. 22—23), mert Egressy Béni megzenésítéséről csak 1847 tavaszán kapunk hírt (*PHirl* 1847. I. 863. sz. ápr. 15.: 244): eszerint a „Sevillai borbály” egyik előadásán (ápr. 13-án) Hollósy Cornélia Rosina szerepében a 2. felv.-ban Petőfi egy népdalát énekelte Egressy Béni zenéjére. Kerényi György („Népies dalok.” *Bp.* 1961

213) ugyancsak beszámol arról, hogy 1847-ben Egressy dallamot szerzett versünkre, de szöveg nélkül („Cornéliához” címen); Egressy zenéje szöveggel — szerinte — csak 1850-ben, „A szép juhászné” c. népszínműben hangzott fel először. De hogyan énekelhette Hollósy Cornélia Petőfi egy népdalát — szöveg nélkül? Valóban a MŰszépírók 1847. I. 17. sz. (ápr. 25.: 275), a „Sevillai borbély” fent említett előadásáról megemlékezve, elmondja, hogy a 2. felvonásbeli éneklecke alkalmából előadott „magyar zenét Petőfi versére Egressy B. írta”, s megjegyzi: „Petőfi verse jó, de az Egressy hangszerzeménye jobb is lehetett volna.”

Meg van zenésítve a vers Füredi–Bognár „100 magyar népdal”-ában is (1851.), talán ez is még Petőfi életére megy vissza.

A fent említett Várady Károlyné Petőfinék 1849. márc. 28-án elhangzott szavait így idézi: „Ez [a vers] nagyon emlékezetes reám nézve. Mert midőn Debrecenből gyalog mentem Pestre, az Alföld [?] sarával, széllel, viharral küzdve, betegem egy útszéli csárdába betérve, a csaplárosné könyörületességéből a boglya kemence mellett rögtönzött ágyon elaludtam, arra ébredtem, hogy az eső elül a csárdába menekült betyárok ezt a népdalt énekeltek. Akkor ébredtem annak tudatára, hogy neven élni fog, ha dalaim már ide elhatottak, — ha meghalok is. Ez a tudat erőt adott, hogy másnap felkelve, utam folytassam Pest felé” — Mindez kevésbé valószínű: a csárdában Petőfi-dalt éneklő betyárok, utasok, pásztorok legendája több vers kapcsán kialakult.

109. NEM MEGYEK ÉN INNEN SIHOVA

Kézirat Nincs.

Megjelenés

VI 83, a *Népdalok* c. ciklus VII. sz. darabjaként. (A többi e cím alá foglalt verse nézve I. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖK1 152; ÖK2ab—3 I. 209—210.

Mindenütt az 1843. évi versek közt, az ÖK1 3-ban „(Debrecen.)” hely megjelöléssel.

Keletkezés

A vers Petőfi tanúsága szerint 1843-ban s Debrecenben keletkezett. A pontosabb idő csakis december lehet, s annak is azon napjai, melyekben Petőfi már túl jutott a legnehezebb, legválságosabb napokra, s valamiképp megbékült sorsával: azaz legkorábban december közepe. Ezt olyan *belső* érvekre alapozzuk, amelyek részletesen az *A virágnak megtiltani nem lehet* jegyzetében fejtettünk ki (→108. sz. 475). Az említett érveket versünkre alkalmazva: Horváth ugyan — általános népdal-, helyzetdal-, genredal-konceptiójának megfelelően — határozottan azt állítja: a versnek „Nem Petőfi az alanya”, egy genre-alak dalol a versben (75). — ám azt mégse lehet vitatni, hogy az olyan közlések, mint: „sorsom itten mostoha” (sőt a 14. sorban „igen mostoha”), és talán lesz még mostohább is, — Petőfi életének tényei is.

Lapos prózára fordítva a vers mondanivalóját: annyi egyéni, személyes mondanivalót tehát joggal kihámozhatunk, hogy bár sorsa még mostoha, a költő egyelőre nem kívánczik el Debrecenből, sőt: a sír széléről visszatérő, éhező-fázó költő és — saját szavai szerint — *Olyan elhagyott kis vándor színműs fiú* [], *kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt* (VP V 47), azt mondja szenvedési városáról: *Nagyon kedves nekem ez a hely*

Persze mindebben a daloló helyzet ellenpontoszó felépítése is szerepet játszik, még bizonyos népdalos kellékek, pl. az „ide való mátká” emlegetése, ám kell benne lennie a kedélyélet igazságából is. Ez a kedélybeli magatartás, szemlélet — ismételjük — csak december közepe táján, még inkább a hónap második felében következhetett be, amikor Petőfi viszonyai úgy ahogy kezdenek megszilárdulni, s immár a népdal könnyebb, az egyéni súlyokat idegen alak szavaival elvonatkoztatott, transzponált, megkönnyebbitett formájához fordulhat, egy olyan alkotó folyamatban, amely „felbontja és részenként kifinomítja az indulatok-érzelmekek-szenvedélyek eredeti masszáját” (Pándi 211—212). Ezt a kelteztést alátámasztja az is, hogy ezt a verset Petőfi már nem küldi el az Életképeknek, mint *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . címűt, amiből arra lehet következtetni, hogy most tárgyalt versünk későbbi keletkezésű.

Valami köti már Petőfit Debrecenhez. Gondolhatunk a debreceni új ismerősök — elsősorban a kollégiumi ifjúság (s egyben közönség!) — vonzására, még inkább talán a színház részéről érkező biztatásra vagy ígéretre, s elképzelhető valami — jól induló szerelem is. „Matild” lenne ez? Kronológiailag beleilleszkednék e korbá (ebben az esetben persze Matild semmiképpen sem azonos Leudvaynéval, l. 107 sz. jegyz. -472) s az is, hogy Matild a feltételezett, mindmáig hasztalanul keresett színésznő. (Persze az sínes kizárva, hogy egy egészen új „Matild”-től független — szerelmi fellobbanásról van szó, amikor is a *Matildho*: csak utólagos beiktatás révén került bele a szerelmes ciklusba.)

Magyarázatok

- 2 *sorsom itten mostoha* Petőfi debreceni életkörülményeire l. az *Élő halott* jegyzetét (-105. sz. 405)
- 5 Ezt az állítást amennyiben konkrét életrajzi helyzetre is értjük (bár így aligha érthetjük; mint fentebb volt róla szó; inkább csak ellenpontoszó szerkezeti elem) — Petőfi később ismételten megisméltotta, s Debrecenről, itt töltött, 1843 -44. téli napjairól igen kedvezőtlen képet festett. Vö. *Egy lelem Debrecenben* (1844), *Úti levelek* III. (VP IV 47), *Zoltán fiam életrajza héthónapos koráig* (uo. V 46).
- 9—10 I; két sor kapcsolatba hozható Kalóz (Vörösmarty) „Hozzá” versének e soraival (Ath 1843. II. aug. 15.: 125):

„Hozzád van az ti, szellemem teremve mint az ág,
Letörve már, és még sem holt virág.
Éltéjpen-e e kínos láncokat?
Megélhet-e az ág, ha leszakadt?”

- 11 *azt*: ti, a „mátkája” szívébe mint földbe belenövő gyökeret; lelkét.
12 *mátkám*: a kifejezés természetesen csak a népdalműfajból származó fordulat.
13 *mék*: tájny forma megyek helyett.

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok* [a ciklus címe, VII sorsz.]
3 VI ÖKI Hátha [ÖK2ab—3 alapján külön írtuk]

Fordítás

Kertbeny 6.

110. SÍKOS A HÓ, SZALAD A SZÁN

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 84, a *Népdalok*. c. ciklus VIII. sz. darabjaként. (A többi e cím alá foglalt versre nézve I. 96. sz. jegyz., →437.)

ÖKI 152—153; ÖK2ab—3 I. 210—211.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Kelekezés

A vers — elfogadva kelekezésének Petőfi adta 1843. évszámát és a Debrecen helymegjelölést — aligha helyezhető máshová, mint 1843. decemberére. Ha közelebbi időpontot akarnánk megjelölni, egyrészt fel kell figyelni arra, hogy Petőfi ezt a népdalt sem küldi be az Élk-nek — ahogy beküldi viszont az *A virágnak megtiltani nem lehet* . . . címűt —, amiből talán az következik, hogy most tárgyalt versünk későbbi, mint az idézett népdal (melyet december közepére kelteztünk). Másrészt, ha utalunk mindarra, amit a „népdalokban” Petőfinek hiteles, személyes életrajzi jegyeiről, aktuális kedélyállapotának lenyomatairól az előző versek (pl. *A virágnak megtiltani nem lehet* . . ., *Nem megyek én innen sehova* . . .) kapcsán — mások megfigyelései alapján — mondtunk, akkor e versben joggal láthatjuk a decemberi szerelmi élmény keserűbbre fordulását és csalódottsággal való színeződését, következőképpen e megfontolások alapján is versünket amazok utánra, 1843. december második felére helyezzük. Nagy óvatossággal máshol is kronológiai tájékozódási pontul használtuk fel a dalok külső, természeti keretére utaló fordulatokat. Ennek alapján itt is a valóságos idő — a beköszöntött fagy, a havas tél — visszfényeként foghatjuk fel a dal természeti díszletét. Ez ugyancsak egybevág más érvekből levont kronológiai következtéseinkkel. Bár Horváth (75) a *Síkos a hó, szalad a szán* . . .-ra is azt mondja: „Nem Petőfi az alanya”, a kedvese esküvői menetét szemlélő s utolsó csókját-ölelését áhító legény csupán szerep, genre-alak, aki egy genre-dalban mondja el fájdalját — ami a kézzelfoghatóság szintjén természetesen igaz, mi mégis hajlunk arra, hogy egy nagyon áttelésezen kifejezésre jutó lírai, kedélybeli személyes igazságot is lássunk a dalban: ha nem többet, a szerelmi élmény fölé a csalódottság árnyának vetődését, s — ami talán fontosabb — a tettvágnak, az ellenszegülésnek felbukkanását. Nem állítjuk azt, hogy Petőfi „babáját” valaki más vette feleségül, — de a vers feltehetően valami keserű tapasztalatot, bizonyosságot tükröz, azt, ami majd a *Megúnt vabságban* nyer áttétel nélküli megfogalmazást. Természetesen a dal így összefügg a korábbi debreceni szerelmi tárgyú dalokkal, s az élmény harmadik szakasza felé vezet; még nem absztrakció s transzponálás nélküli én-vers, a csalódottság hőfoka még nem dobja szét a zsánerdalos, népdalos kereteket, hangnemet, szemléletet.

Fogadtatás

A korabeli kritikák, bíráló megjegyzések cím szerint nem térnek ki erre a versre. Egyetlen helyen történik rá utalás: a Hond 1847. II. 4. sz. Nyárhó [júl.] 27.: 78. lapján, hol „Ökörszem” címen „YPSILON” — feltehetőleg Szemere Miklós — kimutatja Petőfi „plágiumait”. (Vö. 54. sz. jegyz., → 327.) Megemlíti többek közt, hogy: „Pájer [Antal] előbb, nem emlékszem hol? gondolom »Téli dalok«-ban [ezt mondja]:

Hó leszek, leánykám
S leszárnyalok,
Le égből is leány,
S ajkadnak bíborán
Elolvadok

Petőfy később:

Hej ha mostan hó lehetnék . .
Ajakára csókot nyomnék
S melegétől hő szívének
Elolvadnék.”

(Vö. EPN 318—319.) Szemere M. kitűnő memóriájával jól emlékszik: Pájer valóban a „Téli dalok” ciklusban (a 4. számban) mondja ezeket — de sem Pájer nem idézi pontosan — hiszen a valóságban az id. strófa így hangzik:

„Ah, én is hó leszek.
Az égbe fölmegeyek,
S leszárnyalok.
Le, mennyből is, leány!
S ajkadnak bíborán —
Elolvadok!”

(„Emlény” 1841. 193.) Még kevésbé pontosan „idézi” „Petőfyt”, — — hogy az utánzás ténye szembeötölő legyen. Szemere Miklós ezen „orzásokat” előbb Erdélyi Jánosnak küldte meg 1847. márc. 24-i levelében (l. Erdélyi János levelezése. I—II. 1960. Sajtó alá rend. . . . T. Erdélyi Ilona, I. 304). Itt Petőfy [!] versének szóban forgó szakaszát így idézi:

„Hej! ha mostan hó lehetnék . . . sat.
Ajakára
Csókot nyomnék utóljára
S melegétől hő szívének
Elolvadnék ”

A rokonítás ennek ellenére meglehetősen légből kapott, — bár Petőfi az „Emlény” kötetét kétségkívül olvasta, s a perhorreszkált asszociáció megragadhatott a fejében.

Magyarázatok

2—3 *eskető*: esküvő (népny.)

Szövegváltozatok

C: VI *Népdalok*. (a ciklus címe) VIII (sorsz.) ÖK2b—3 Sikos
1 ÖK2b—3 Sikos VI szán
5 ÖK2ab—3 Hejh

Fordítás

Dux 99, „Volkslied” címen; Kertbeny 4 (Duxtól átvett ford.).

Megzenésítés

Bár a versnek Petőfi életében történő megzenésítéséről vitathatatlan adatunk nincs, foltehető, hogy egyes megzenésítései (pl. Fűredy—Bognár: „100 magyar népdal” 1851, I. még Isoz 67) még Petőfi életében keletkeztek.

III. MEGÚNT RABSÁG

Kézirat: Nincs.

Megjelenés

VI 59; ÖK I 138—139; ÖK2ab—3 I. 189—191.

Mindenütt az 1843. évi versek között, az ÖK-kiadásokban „(Debrecen.)” helymegjelöléssel.

Keletkezés

Bár Petőfi saját elrendezésében a *Matildhoz* és a *Megúnt rabság* közé más — korábban vagy később és különböző helyeken (Kecskemét, Pápa, Pusztapalota, Debrecen, Gödöllő) keletkezett — költeményeket iktat, a kritikai kiadások is, az esztétikai elemzések is a két költeményt egymás függvényének tekintik, mint egyazon élmény két fázisát. „Úgy látszik, utóhangja annak a szerelmi érzésnek, mely a költőt egy Matild nevű színésznőhöz fűzte” (HP II. 472); „a szabadulás megállapítása egy sikertelen ostrom nyugtalanságából” (Horváth 42); „Ekkor [a Székelyhídról való visszatérés után] írt két verse valószínűleg a társulat egyik színésznőjéhez szól” (Pándi 130), s Pándi később is (360) „egy jelentéktelen színészlőrt alkalmá”-hoz köti. A két költemény tehát egyazon személyhez szól, s nem nagy időköz választja el őket egymástól. Ez utóbbi feltevésnek ellentmond ugyan az önjellemzésnek, maga-megmutatásnak és megkedveltetni akarásnak az a változatos sokfélesége, mely a *Megúnt rabság*-ban elősorjázik: ennyiféle arculat, magatartás megmutatására nagyon futólagos ismeret, nagyon kevés alkalom és a fellobbanás meg a szakítás közti nagyon rövid idő aligha volt elégséges alap. Egy körülmény mindazonáltal nem volt soha vitás: az, hogy a versnek reális élményi, életrajzi alapja van.

Ezzel kapcsolatban viszont megint csak felmerül „Matild” kilétének kérdése. Ennek eldöntésétől függ ugyanis a vers közelebbi keletkezésének s keletkezési körülményeinek valamelyes tisztázhatósága. Ha „Matild” egy jelentéktelen, mindmáig azonosíthatatlan *debreceni* színésznő — mint általában feltételezik (I. 107. sz. jegyz., →470) —, akkor elfogadva Petőfi helymegjelölését, *elvben* két időpont is számításba jöhet: 1843. október első fele és decemberének második fele. Attól függően ti., hogy Matildot a Komlóssy-

társulatnál vagy egy, 1843 decemberében Debrecenben működő színtársulatnál ismerte-e meg a költő. A *Matildhoz* jegyzetében (→uo.) láttuk, hogy az előbbi lehetőség HP-nél (II. 470) merül fel, s hogy — ezt a dátumot elfogadva — Illyés (134) logikusan a *Megúnt rabság*-ot „még a diószegi kirándulás [1843. okt. második fele] előttről” származtatja. Látni fogjuk: elgondolkoztató felfogás. A VP (I. 385) és Pándi (130) határozottan a *decemberi* keletkezés mellett foglal állást. S emellett látszik állást foglalni — bár homályos és közvetett módon — FPÉ is (I. 336), mely szerint „Debrecenből még 1843-ból valók *Matildhoz*, *Megúnt rabság*, melyek talán [!] a debreceni színtársulat valamelyik nőtágjához szólnak”, — s már előzőleg beszélt arról, hogy Petőfi „felgyógyulása után [. . .] esténként színházba ment, s általában forgott is a színészek között; ezt pár költeménye is tanúsítja” (uo. 334).

Ha „Matild” valóban debreceni színész nő volt — s e feltételezés mellett meg ellene sincs semmi konkrét bizonyíték, bár Baróti (HP 575) már észreveszi a HP logikai bakugrását: „Itt már határozottan mondja Havas, hogy Matild Debrecenben színész nő volt, holott a »Matildhoz« című költeményhez írt jegyzetében ezt csak lehetségesnek mondja (»jelentéktelen színész nő lehetett«)”, akkor (mint kevésbé valószínűt, egyelőre kizárva az október eleji szerelmi fellobbanást) a *Matildhoz* jegyzetében kifejtettek értelmében a színész nő iránti szerelem csak 1843. december közepe felé támadhatott a költőben. Addig a súlyos — egy ideig ágyhoz kötő betegség, a „tiphosus láz, mely még M.-Berényben vette kezdetét” (FPÉ I. 327, — bár Petőfi azt írja Nagy Ignácnak: „Már az úton, hogy Pestet elhagytam kezdék betegeskedni”: VP VII. 26), ami vagy malária vagy tüdőgyulladás lehetett, továbbá a legyengülés, kiéhezettség s általános lelki elesettség aligla teremtett kedvező feltélt egy szerelem születéséhez. Már most: bármily futólagosnak, alkalminak, kevésbé intenzívnek tekintsük is — véleményünk szerint helytelenül — a „Matild” iránti szerelmet (Horváth 42, 136, Pándi 130), a „rabság” felismeréséhez, „megúnásához”, különösen pedig a már említett változatos magatartások bemutatásához s még inkább a versnek — mely Pándi szerint a kételyt, bizonytalanságot, reménytelenséget kifejező szertelenebb szerelmes versek „korai klasszikus megnyilatkozása —, e versek „egészséges végkicsengés”-éhez (353, 360) csak kellett idő, — s így a *Megúnt rabság* csak december második felében, inkább az év vége felé keletkezhetett. Afféle évvégi záróvers lenne, ami Petőfinek mostantól következetes szokása lesz, s amely, a mérlegmegvonás után, a láncokat levetve, szabadon szárnyal az új esztendő felé s arrafelé, *Merre a szabadság | Végtelenje von!* (S valóban: 1844 áprilisúig a szerelem nem merül fel többé — sem Debrecenben, sem Pesten — Petőfi költészetében.) Mi a versnek leginkább ilyen értelmezése felé hajlunk, ezért tesszük az 1843. évi termés legvégére.

De mi a helyzet akkor, ha valamely véletlenül előkerülő adat HP-t igazolja, hogy ti. Matild „valamely jelentéktelen színész nő lehetett, kit a Komlóssy-féle társulatnál [október első felében — Szerk.] látott meg a költő” (II. 470)? Vagy ha igazolódniék feltevésünk (I. 107. sz. jegyz., →472), hogy „Matild” azonos „L. . . . né”-vel? Mindkét esetben — ellentmondásban ugyan Petőfi állításával (hogy ti. Pestről való eltávozta óta nov. 28-ig csak „két keserves népdalt” írt: lev. Bajzához, VP VII. 25) — elfogadható lenne az 1843. októberi keletkezés, bár inkább csak az utóbbi esetben, hiszen a *Matildhoz* és a *Megúnt rabság* közt igazolható lelki—érzelmi történés lefolyásához nem lett volna elég az a pár nap, amit Petőfi a Komlóssy-féle színtársulat körében (vagy inkább közelében) töltött (I. 103. sz. jegyz., →458). A második feltételezés esetében — ha ti. „Matild” nem más, mint Lendvayné Hivatal Anikó — viszont a vers mondanivalója, magatartása életrajzilag és művészileg is hitelesíthető lenne, és feleletet adna egy sereg eddig feloldatlan ellent-

mondásra. Így megmagyarázhatóvá válna a *Megúnt rabság* önjellemző, önkifejező, önarcképek sorozatát elősorjázó gazdagsága és mély szenvedélye, melyről az elemző munkák egyöntetű elismeréssel szólnak (vö., pl. Illyés: 134—135). Pándi (353—354) egyenesen a *Szerelem gyötvelme* ciklus előfutárát látja benne (l. még alább: Magyarázatok), s összeveti Vörösmarty „Ábránd”-jával (bár ez csak az Élk 1844. I. 2. füz. 83. l.-on jelent meg): „ellentétes természeti képekkel érzékelteti a szerelmi szenvedélyt” Érthetővé válna, hogyan és miért nő túl a vers „képzuhataga” „egy jelentéktelen színész-flórt alkalmán” (Pándi 360). A Lendvayné iránti szerelem magában rejti az érzés és magatartás e gazdagságát: előtte Petőfi feltehetőleg megpróbálta „eljátszani” kedélyvilága és magatartása e sokszínűen ellentmondásos és harmonikus skáláját — teljesen eredménytelenül. (De mindenképpen csak a *Matildhoz*-ban ábrázolt viszony után, melyről olyasmit ír: „alig merlek megszólítani: Alig merlek nézni” .) De feltehető-e, hogy ugyanezt kiváltotta a költőből egy jelentéktelen kis vándorszínész? . . . Ha feltevéseünk valaha is igazolható lesz, az életrajzi, lelki-érzelmi háttér ez lenne: a Pesttől megvált színész és költő Debrecenben fokozott „áhitással” és hódolattal tekint vissza pesti eszményképére (*Matildhoz*), de arra is rájön, hogy illúziókat táplál, s hogy ez *drága bér*; | *Tán illy áldozattal* | *A díj föl sem ér*. Egyáltalán: új elhatározások, új döntések, új sorsfordulatok előtt — melyek most még a szabadság ígérését hordozzák — természetes, hogy igyekezik tabula rasát csinálni (mint katonáskodása előtt, 1839 őszén Sopronban), minden láncot letvetni, bármilyen „kedves lánc” is az, s indulni akar „a szabadság | Végtelenje” felé. Petőfi színészi ambícióiban ez a „szabadság” föltétlenül szerepet játszott. Vö. a *Bucsu a színészettől*: *nem lesz már nekem kalandom*; | *Pedig e nélkül a világ* | *Elöttem úntató, kietlen* | *Egy alakú, nagy pusztaság* (→II. k.) vagy a vele egykorú (1844. június) *Kerényi Frigyeshez*-ben: a színészetről lemondva: *olyasmit érzek én*, | *Mil a paradicsomnak küszöbén* | *Almát evett ösünk érezhetett*, | *Midőn belőle kikergettetett*. | *Ott éltem volna én a színpadon* | *Kín és gyönyör közt* . . . *hírben* . . . *szabadon* . . . [!]. Ebben a helyzetben — egyszerűen reálisá válván Illyés id. feltevése — *október közepe táján* egy ilyen „szakítás” életrajzilag és lélektanilag is hiteles lenne . . . Mindezzel szembeszegezhető, hogy a költő versében „lyánykát” emleget (*És a lyányka most is* | *Csak a régi még*), ám ez lehet sablon, s lehet leplezés is. Férjes asszony iránti szerelmemről ekkor legfeljebb olyan agyafúrt módon lehetett nyíltan vallani, mint Petőfi tette az *L* . . . *né*-ben. Figyelemre méltó, hogy a *Megúnt rabság*-ot is csak a VI-ben hozta nyilvánosságra — miként az *L* . . . *né*-t és a *Matildhoz*-t is — amikor a konkrét utalások elsikkadtak a többi „szerepjátszó”: népdal, helyzetdal, genredal típusú versek környezetében.

Mindennek ellenére a *Megúnt rabság*-ot nem keltezzük 1843. október közepére. Nemcsak feltevéseünk támadható volta miatt (bár „*Matild*” *debreceni színész* volt legalább annyira támadható), nem is Petőfinek a Bajzához írt levélben 1843. nov. 28-án tett kijelentése miatt (l. fent). — inkább azért, mert a *Megúnt rabság* „szakításában”, és új útra lépő dobbantásában az 1843. *decemberi* élmények, tapasztalatok mérlegét is látjuk, egy egész korszak lezárását is érezzük, egy olyan korszakét, melynek egyes szakaszait az egész 1843 őszi alkotásokból lehet rekonstruálni. Kulcsjelentőségűnek érezzük itt a *szabadság* szó első felbukkanását. Ferenczi Z.: „Petőfi és a socialismus” (1907. ÉrtNySzK XX. k. I. szám) c. munkájában kimutatja, hogy Petőfinek ez a második leggyakoribb szava (151-szer fordul elő, ennél többször 172-szer — csak a *szerelem*) ebben a versben fordul elő első ízben. A szabadság-gondolat ilyen kihangsúlyozása — ha még meglehetősen egyéni, szűk körű értelemben is: mint mindenféle lekötöttségtől, „rabság”-tól való megszaba-

dulás — feltehetően már Béranger hatása, kinél a szó szintén olyan gyakran (és többször is a Petőfitől itt használt értelemben) előfordul, már jelszóként a „Ma république”-ben. A Béranger-val való megismerkedés pedig legkorábban most és itt: 1843/44 telén Debrecenben következhetett be (FPÉ II. 9). E feltételezés is amellet szól, hogy a *Megúnt rabság* végső megfogalmazása 1843. dec. vége felé történhetett. (Béranger és Petőfi érintkezéseinek részletesebb elemzésére az 1844. évi termés kapcsán térünk ki.)

Mint legvalószínűbb genezist, a *Megúnt rabság* keletkezését tehát úgy képzeljük el, hogy a vers alapgatartása, önkifejező s vallomámos színgazdag-sága alapvonásaiban már 1843. október első felében — a Lendvayné iránti szerelem utórezgéseként —, az októberi—novemberi vándorszínészkedésre indulóban kialakult, de *végső megfogalmazása* inuár az október—decemberi tapasztalatokkal, élményekkel meggazdagulva, a szakítás és szabadság új értelmével, új funkciójával feldűsulva, csak 1843 végén történt meg. És természetesen csak ekkor történhetett meg, ha a vers nem hord magában semmi 1843. október vége előtti utalást, ha csupán az *Élő halott* és a *Matild-hoz*-zal kezdődő élet-, sors-szakasz, érzelmi és kedélyvilág záróverse. — Am még ekkor sem zárhatjuk ki, hogy „a szabadság végtelenje” az újból megkísérlendő színeszi élet. Két-három hétre rá: 1844. január 15-én valóban újra szinpadra lép — egyetlen alkalommal és elkészerítő tanulságokkal (l. erről a *Fütyty* c. vers jegyzetét, →II. k.).

Magyarázatok

Petőfinek ez az első verse, melyben magát (vagy költészetét, ill. szerelmét) a folyton változó, más és más arcot mutató változatos sokféleségben s az ezt szemléltetni hivatott metaforák, képek, jellemzések sorozatában mutatja be; később egyik kedvelt költői mondanivalója: *A leánykákhoz, Volnék bár, Az én szerelmem, Búcsú 1844-18l, Száz alakba, Arcképpemmel, Változás, Dalaim, Magyar vagyok, A szél, Mi volt nekem a szerelem? Lennék én folyóvíz* stb.

16 *Szakadoztanak*: hullottak, zuhogtak (vö. *szakad* az eső).

33 *űzöm*: folytatom, csinálom (vö. foglalkozást, sportot stb. űz).

33—38 E sorok Pándit — joggal — az *Elvdlás* (*Itt a bucsúperc* .) 5—6. sorára emlékeztetik.

Szövegváltozat

2 ÖK2b A mi [sh.]

112. BUCSUSZÓ

Kézirat

Nincs, de a vers közétevéje, Ujvárossy Fedor kísérő sorai szerint (l. alább i. l.) Szuper Károly „volt színigazgató” hagyatékában még megvolt, ő maga is látta, Petőfi „jellegzetes gyöngyszerű betűível és névalírásával”. (Petőfinek ugyancsak Szuper „iratai közt” látott állítólagos versesfüzetéről l. Bev., →152.)

Megjelenés

Petőfi verseként először: Nemzeti Ujság 1933. szept. 10.: 27, Ujvárossy Fedor: „Petőfi német levele és ismeretlen verse” c. cikke keretében. Bár az eredeti kéziratot állítása szerint ő maga is látta (l. feljebb), a vers szövegét emlékezetből tette közzé. Annak, hogy ezt a strófát kívülről tudta, nyilván az a magyarázata, hogy az már a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveitől kezdve elterjedt színész-búcsúzó volt s feltehetőleg később is felbukkant, nyomtatásban vagy élőszóban: „A Magyarországon megjelent színházi

zsebkönyvek bibliográfiája" (Bp. 1961) számos előfordulási adatát említi (l. a kiadvány függelékének 6, 9, 45, 62, 76, 83, 86, 135, 136, 137, 138, 140, 141. sz. tételét; idetartozik a 174. sz. is, melynek ez a vers a 2. darabja), a legkorábbi közülük 1875 körüli. Szerzőnév sehol sincs feltüntetve, de ez általános volt a búcsúzó-verseknél, mert velük a versnek — a szerzővel ritkán azonos — *kiadója* fordult a színházlátogató közönséghez. — Petőfi-kötetben először: „Petőfi Sándor összes művei” (Sajtó alá rendezte Pándi Pál.) Bp. 1955. Szépirodalmi Kiadó, II. 618, a kétes hitelű versek közt.

Alább feltételesen említjük annak lehetőségét, hogy a vers 1843. március végén Szilády Károly kecskeméti nyomdájában megjelent (esetleg fennmaradt példányáról azonban semmi adat sincs), továbbá a közlőnek azt az állítását, hogy Petőfi a verset az akkori idők primitív sokszorosító-gépén, a „hektográfán” maga sokszorosította.

Keletkezés

A vers keletkezését közlője Petőfi kecskeméti színészkedéséhez kapcsolja. A költő életrajzi adatai — ha nem is minden nehézség nélkül — összeegyeztethetők ezzel a feltevessel. Szilády Károly kecskeméti nyomdász — máig fennmaradt „nyomdai főkönyvé”-nek 1843. márc. 29-i bejegyzése szerint „búcsúzó verseket” nyomtatott a „színlaphordóknak”, 400 példányban. A megrendelők nevét nem jegyezték fel. A kész anyag „kézfuzatadtótt ápr. 15.” A pénztárkönyv szerint a nyomtatás költségét is ekkor fizették ki. (I. Kiss István: „A kecskeméti Szilády-nyomda Petőfi- emlékei.” I. [köz.] Kiskunság Kecskemét] 1959. jan.—febr., 73—76; Joós Ferenc — Fenyvessyné Góhér Anna: „Az első kecskeméti könyvnyomda története 1841—1918” Kecskemét 1959. 20.) Ramazetter Károly, Szilády egyik segéde, 1870-ben úgy emlékezett, hogy Petőfi, mint a társulat színlaposztója, Kecskemétről való távozása előtt egy, csak saját műveit tartalmazó „búcsúzó könyvecskét” nyomtatott. Szilády mindjárt cáfolatot tett közzé, azzal, hogy Petőfi csak egyetlen vers, a *Disznótorban* kiadására kérte meg, de ehhez a cenzor nem járult hozzá. Jókai Szilády emlékezését lényegében megerősítette, de megtoldotta azzal, hogy nem Petőfi egyedül, hanem Jókaival és Ács Károly nevű kecskeméti barátjukkal közösen tervezték egy kis füzet kiadását, mely irodalmi műveiket tartalmazta volna; ez a terv hiúsult meg végső soron amiatt, hogy a cenzor a kísérletképpen előre bemutatott Petőfi-vers közléséről hallani sem akart. Ezeknek az emlékezőeknek a szembesítése után helyénvalóbbnak láttuk a *Disznótorban* kiadási kísérletét a színészi búcsúzó-vers-nyomtatástól elkülöníteni. (L. 78. sz. jegyz., → 387.) De ha a költő már a *Disznótorban*-t megpróbálta kinyomtatni, miért nem adhatott volna ki színészi búcsúverset is? Hiszen Ramazetter éppen ezt állította s a kecskeméti nyomda főkönyv-bejegyzése — ha nevet nem is említ — az ő emlékezősét erősítő adat (erről maga Szilády, úgy látszik, nem tudott). Petőfi éppen a bejegyzés kelte után pár nappal vált meg a társulattól s ment fel Pestre: ápr. első napjaiban még Kecskeméten volt, mert e hó 7-éről keletkezett ottani háziasszonyának adott kötelezvényét (l. VP V. 161); kecskeméti tartózkodása vége felé nyomasztó anyagi gondokkal küzdött: jutalomjátéka keveset jövedelmezett (l. Jókai emlékezését, HP I. XXVIII. 1.), említett kötelezvénye szerint távozásakor két heti koszt árával adós maradt, útiköltségre volt szüksége; nem volna tehát semmi hihetetlen abban, hogy ilyen körülmények között megpróbálta kamatoztatni egyetlen „tőkéjét”: verselő-készségét. A strófa tartalma is összevág a feltevessel: ismerjük Petőfi 1839-től 1844 elejéig meg-megújuló, makacs színészi próbálkozásait, amelyek során a nyomor szinte állandó kísérőjeül szegődött.

Mindezek azonban csak megengedő, de korántsem bizonyító mozzanatok. A nyomdai főkönyv a megrendelők neve helyett „színlaphordókat” említi; márpedig a költő Szabó József társulatának nem színlaposztója, hanem — már Székesfehérvártól fogva — rendes színésze volt; világosan kitéjük ez a társulat székesfehérvári, ill. kecskeméti zsebkönyvéből (leírásukat l. 77. ill. 79. sz. jegyz., →380 és 389): a színészeknek „Borostyán Sándor úr” (azaz Petőfi) ill. „Petőfi Sándor úr” nevét tartalmazó névsora, a pénztáros és a színházi szabó után következnek a „cédulaosztók”: Fehérváron Veszprémi Gábor és Vaszlicska Vencel; Kecskeméten Veszprémi Gábor és Kovács János. (A Petőfi színlaposztó voltáról a tudományos irodalomban is elterjedt tévedés részletes cáfolatát l. Fekete 41, 73.) Búcsúzó verseket pedig általában a cédulaosztók (s néha a kellékesek) szoktak nyomtatni (az említett színházi zsebkönyv-bibliográfia függelékében felsorolt egyleves búcsúzó-emplények, címlapjuk tanúsága szerint, szinte kizárólag a színlapkihordók — adományok reményében osztogatott — ajándékaik voltak). Feltűnő az is, hogy az egykorú bejegyzések szerint a kész nyomtatványok átadása és kifizetése ápr. 15-én történt, amikor Petőfi már legalább egy hete elhagyta Kecskemétet s pár napos pesti tartózkodása után feltehetőleg Pápa felé tartott (l. 88. sz. jegyz., →410). Ő maga korábban átvette volna a saját példányait s a bejegyzés a tényleges színlaposztók részére készült nyomtatványok átadására vonatkozik? Vagy éppen a színlapkihordók számára írta volna a szóban forgó strofát Petőfi? (Hiszen azok általában nem a saját verseiket osztogatták!) Petőfi színésztársa, Némethy György emlékezése szerint „tavasszal [pontosabban márc. 15, a pozsonyi országgyűlés császári kihirdetése után, l. 90. sz. jegyz., →416] mindenki Pozsonyba készült” Szabó társulatában (PN 1882. szept. 7.: 1), március végén tehát már idősebb volt a búcsúzó versek megrendelése. Igaz ugyan, hogy még május elején is Kecskeméten rostokoltak (pedig ápr. 30-án már másodszor hirdettek „utolsó előadást”), ennek azonban egyszerűen az volt az oka, hogy pénz hiányában egyre halogatni kellett az elindulást (l. Szuper 22—23. vö. még Kiss István feljebb említett cikkének II. részével, Kiskunság 1959. márc.—ápr., 75; a társulat ápr. 30-i és máj. 1-i előadásának eredeti színlapját az OSzK Színháztört. Osztálya őrzi). Egy vagy több verset tartalmazott-e a márc. 29-én megrendelt nyomtatvány? Ugyanazt a röplapot nyomtatták-e ki 400 példányban, vagy többfelét? Egyelőre megválaszolhatatlan kérdések, mert a kérdéses nyomtatvány egyetlen eredeti példánya sem ismeretes. Tehát hogy Petőfi búcsúzó versét (a *Bucsuszó*-t vagy mást) nyomtatták-e ki ekkor Szilády nyomdájában (ill. hogy az is ott volt-e a kinyomtatott versek között), a fentiek szerint sem bizonyítani, sem megcáfolni nem tudjuk. Az „Emlény” c. versre vonatkozó hasonló feltevése minden kétséget kizáróan megdőlt: az ilyen címen fél század óta Petőfiének tartott vers Barna Ignác egyik költeményének búcsúzóvers céljára átalakított, lerövidített változata (l. Bev., →152). A *Bucsuszó* esetében Petőfi szerzősége mellett szólna a közlő Ujvárossy adata, mely szerint a vers kéziratát Petőfi kecskeméti színésztársa, Szuper Károly hagyatékában látta; de joggal vetődik fel a kérdés: hogy lehet, hogy Szuper, aki Színészeti naplójában olyan gondosan közzétette Petőfire vonatkozó feljegyzéseit, sőt ezeket utólagos betoldásokkal is szaporította (l. erről 77. sz. jegyz., →382), ennek az állítólag tulajdonában volt Petőfi-ereklyének a kiadásáról megfélekedezett? Még több kételyt támaszt a közlőnek az a — meg nem jelölt forrásból merített — értesülése, hogy Petőfi ezt a verset nemcsak maga írta, hanem saját kezűleg sokszorosította is „a negyvenes évek kezdetleges sokszorosítógépén, a hektográfán”. (Talán látott valahol egy ilyen, Petőfi munkájának vélt, sokszorosított levonatot?) Nem tudunk róla, hogy Petőfi korában ismertek és alkalmaztak volna ilyen eljárásokat

Magyarországon; s különben is, a koldusszegény Petőfinek hogyan lett volna lehetősége ilyen berendezés használatára? (NB. a feljebb említett, múlt századi *Búcsúszó*-közlések egyike, a színházi zsebkönyvek bibliográfiájában az 1880 körüli 126. számú, primitív sokszorosítással készült: nem egy ilyet vagy éppen ugyanannak egy példányát vélte Ujvárossy Fedor Petőfi sokszorosításának?)

A *Búcsúszó* „nem tartozik a jelentékeny versek közé. Alkalmi strófa, érzik rajta a rögtönzés sietsége”. De szemlélete, stílusa nem idegen a hús évés költőtől. (Vö. Pándi Pál: „Néhány észrevétel Petőfi verseinek kritikai kiadásához.” It 1955. 3. sz. 332—333.) Petőfi az első sort akár mottóul írhatta volna költeményeinek 1843/1844 fordulóján összeírt kéziratára (erről l. Bev., →135), s mintha az ő közvetlensége csendülne ki a strófa józnan okoskodásából, az „adjatok hát” köznyelvi fordulatából; a „hon” és „kebel” szó használata ekkor még általános Petőfi lírájában, a „pályabér” pedig az 1842 őszén Mezőberényben írt *Emlékezés. K. Vilmoshoz* (végleges címe: *K. . . Vilmos barátomhoz*) c. vers (→72. sz.) utolsó sorában is előfordul, sőt Turóczi-Trostler József szerint a *Búcsúszó* mintha csak az említett vers utolsó strófájának volna „vulgárisabb párja vagy változata”; Turóczi-Trostler nyelvi, verstani és terminológiai okokból egyaránt indokoltnak tartja Pándi Pál érvelését Petőfi valószínű szerzősége mellett (It 1955. 332. lapalji jegyzetben közölt lektori megjegyzés Pándi említett cikkéhez). Mindehhez még hozzátesszük, hogy a kérés önérzetes módja is Petőfire emlékeztet.

Mindezt egybevetve: mivel Petőfi szerzőségének semmilyen közvetlen bizonyítéka nincs, a vers állítólagos eredeti kéziratának nyoma veszett (már Ujvárossy sem tudott a hollétéről), s az emlékezetben fenntartott szöveget amúgy sem tekinthetnénk megbízhatónak, a *Búcsúszó*-t egyelőre a kétes hitelű Petőfi-versek közt kell számon tartanunk.

Magyarázatok

C: A „Búcsúszó” (vagy „Búcsu Szó”) a színészbúcsúzó versek általánosan elterjedt címe volt (l. „A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája” c. említett kiadvány függelékét); tehát ha maga a vers Petőfi szerzeménye lenne, címe nem önálló leleménye a költőnek, — vagy éppen utólag, tőle függetlenül kapta.

Szövegváltozatok

Alapszövegnek — jobb híján — az Ujvárossy Fedor-féle közlést választottuk, mert ő, bár emlékezetből idéz, állítólagos eredeti Petőfi-kéziratra hivatkozik. Közlése egyébként kétségtelenül a legépebb változata a színházi zsebkönyvekből is ismert strófának. Végignéztük ezeket a — feljebb jelzetük szerint felsorolt — közléseket is; a bennük előforduló jelentősebb (nem helyesírási vagy központozásbeli) eltéréseket itt említjük meg. (Az egyes forrásokra a színházi zsebkönyvek bibliográfiája függelékének („Egylevels emlények”) sorszámával utalunk. (Ezek a számok egyben jelzetei is az OSzK Színháztörténeti Osztályán — eredetiben vagy fénymásolatban — őrzött egylevels színészi búcsúzóknak.)

A strófa egyik legelterjedtebb variánsát két másik búcsúzó vers kíséretében nyomták ki:

Hon s művészet e kebelnek mindene,
É kettőért élnem s halnom kellene.
Nyujtsatok hát pályabért,
Hogy küzdhessek azokért.

(Függ. 6. sz. Baja [1870 után]; lényegében azonos szövegű a 9, 45, 62, 83, 137, 138, 139, 140. sz. búcsúzó, mind az 1880-as évekből.)

A többi változatok még közelebb állnak az Ujvárossy-féle szöveghez, de ahhoz képest általában értelmi vagy szótagszámhibásak. Fontosabb eltéréseik (soronként):

1 Függ. 135. sz. *Hon és művészet a színész élete*, 86. sz. *A hon és a művészet* 136. sz. *Hon és* 174. sz. *e kebel mindene*

2 Függ. 76. sz. *E kettő, melyért* 135, 141. sz. *E két szó az, melyért* 174. sz. *E kettő az, melyért* 136. sz. *Ez az, melyért élnem s halnom kellene*

3 Függ. 76, 174. sz. (a „hát” szócska hiányzik) 135. sz. [a „de” szócska hiányzik] 141. sz. *Élni? ámde* 136. sz. *Pártfogóim! nyújtsatok*

4 Függ. 141. sz. *Hadd élhessek* 136. sz. *Hogy élhessek általatok a honért.* 135, 141. sz. *a művészet s a honért.* 86. sz. *a honért s a művészetért.*

A Függ. 76. sz. szöveghez még ez a két sor csatlakozik: „Midőn e nemes várostól búcsút veszünk, | Az Isten áldása lebegjen felettünk.” — Szerzőt a nyomtatványok — mint említettük — egyszer sem neveznek meg, de néhol a színlaposztó(k) megjelölése vagy neve szerepel aláírásként.

113. IDA

Kézirat

„Pápai Érdemkönyv” 357—365, Domanovszky Endre aláírással. Tintaírás, természetesen nem Petőfi kezétől, de a Domanovszkyétól sem. A szerzők általában saját kezűleg írták be elfogadott műveiket az Érdemkönyvbe (Petőfi is, l. 48. sz., → 308), ezúttal azonban nem ez történt: volt a Kézpórtársulatnak egy szép írású tagja, (hogy név szerint kicsoda, nem tudtuk megállapítani), akinek gömbölyded betűivel már az 1841/1842. iskolai év anyagában is találkozunk (tehát már csak ezért sem lehet Domanovszky írása, aki — mint alább látni fogjuk — az 1842/1843. isk. évet töltötte Pápán): ez az ismeretlen diák ekkor Dömjén Ferenc egyik versét másolta be, később pedig Szücs Dánielét, Kiss Dienesét (ez utóbbi csak a nevét írta a szöveg alá saját kezűleg), Domanovszky „A hűtelenhez” c. költeményét, Ács Károly „Száműzött éji dalai”-t, s végül a szóban forgó *Idá*-t. Még a Domanovszky Endre aláírás is mindkét említett esetben ettől az ismerentlentől való. A harmadik Domanovszky-verset, az eltérő írású „Imre király”-t viszont feltehetőleg maga a szerző másolta be. (Az Érdemkönyvre nézve l. id. jegyz.)

Megjelenés

„Tavasz” 184—190, Domanovszky [!] Endre. aláírással. (A zsebkönyvről l. id. jegyz., → 309.) Petőfi verseként először: ItK 1896. 4. füz. 424—426, Borsos István alább idézett cikke keretében. — Petőfi-kötetben először: VP III. 315—319, a kétes hiteltűk között. Az, hogy a Petőfi-kiadásokba ilyen későn, több mint 50 évvel Borsos közlése után került be, feltehetően pusztán véletlen volt s nem a Petőfi szerzőségével kapcsolatos fenntartások következménye: Borsos felszólalása időpontjában az első, Havas-féle kritikai kiadás (HP) már megjelent s Ferenczi Petőfi-életrajza éppen sajtó alatt volt, ezek tehát még nem vehettek róla tudomást; a századforduló körüli és utáni kiadások szerkesztői pedig nem figyeltek föl rá vagy megfeledeztek róla.

Borsos István (1863—1918) pápai gimnáziumi tanár a múlt század végén „Petőfinek egy ismeretlen költeménye” c. cikkében kortanúk elbeszélése alapján állította és életrajzi, stilisztikai érvekkel is alátámasztotta, hogy a Domanovszky Endre neve alatt közölt *Ida* (l. feljebb) Petőfi verse. Előadása szerint a költő 1843 tavaszi pápai tartózkodása alatt a kollégiumi Képzőtársaság évvégi irodalmi pályázatára barátja neve alatt nyújtotta be ezt a költeményét, mert a 2 arany jutalomhoz (melyre nagy szüksége volt) csak így juthatott hozzá. Borsos az eset koronatanújaként Puzdor (eredeti nevén Armpruszter) Gyula ajkai földbirtokosra hivatkozott, aki az 1842/1843 tanévben, mint Domanovszky tanítványa, ugyanabban a házban lakott, s „egyik szobáját” Petőfi rendelkezésére bocsátotta, sőt a költő ott-tartózkodása alatt élmezéséről is gondoskodott; Puzdor emlékezését Petőfi versének Domanovszky neve alatti benyújtásáról Kiss János teológiai tanár is megerősítette. (L. ItK 1896. 4. füz. 424—428.) Borsos cikkét, a vers szövegével együtt, a FővL 1897. jan. 4-i száma is közölte. (Ugyanaz nap a PHirl is közzétette a verset, a Borsos cikkét ismertető bevezető szöveggel.) Az eset főszereplőjének fia, Domanovszky Sándor kétségbe vonta Borsosnak a vers átruházásával s Petőfi szerzőségével kapcsolatos állítását (Petőfi ismeretlen költeménye. FővL 1897. jan. 13.: 5). Ézután Borsos cikke védelmében két újabb tanú jelentkezett: Kozma Sándor ny. kir. főügyésznek, a költő pápai osztálytársának nevében fia, Andor (uo. jan. 14.: 6), Pál István földbirtokos emlékezését pedig, mely szerint a társulat „beavatottabb tagjai” révén annakidején ő is értesült az esetről, Borsos István Domanovszky Sándornak adott viszontválaszában idézte (uo. jan. 21.: 4). Puzdor Gyula maga is nyilatkozott a lap hasábjain: némileg kibővítve megismételte a Borsosnak mondottakat (jan. 22.: 6). A FővL-ban lezajlott vitát az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztősége ismertette, és Petőfi szerzősége mellett foglalt állást (1897. I. füz. 54). Az alábbiakban a vita anyagát is felhasználva próbálunk feleletet adni a máig sem megnyugtatóan tisztázott kérdésre: Domanovszky Endre vagy Petőfi volt-e hát az *Ida* szerzője?

Petőfi 1843 áprilisában, valószínűleg közvetlenül a 16—17-ére eső húsvéti ünnepek előtt érkezett a dunántúli iskolavárosba, 1842 nyári képzőtársasági sikerei színhelyére (l. 89. sz. jegyz., →413), s május 5—10. között feltehetőleg már Pozsonyban volt (l. 90. sz. jegyz., →417). Pápán tehát ezúttal legfeljebb három hetet töltött (Orlay szerint hatot, l. OrLAd 356, ő azonban ezúttal nyilvánvalóan nem emlékezetében élő adatot közöl, hanem számít, de tévesen). Mivel Orlay nem fogadhatta be másodmagával lakott kis szobájába, Domanovszkyhoz költözött a Fazekas utcába (ma Gyurácz Ferenc utca), ugyanabba a házba, amelyben a kollégium nagyírú professzora, Bocsor István lakott (l. 89. sz. jegyz., →414); ágya nem volt: a padlón, Orlay bundáján hált, párnát Domanovszkytól kapott. (L. OrLAd 355; nem volt tehát külön szobája, mint a nagyzó Puzdor állítja.)

A költő még 1838 őszén Selmecen ismerkedett meg Domanovszky Endrével (1817—1895), aki az ottani liceumi Magyar Társaság titkára volt (l. Versényi György: „Petőfi Selmecen”, PHirl 1881. jún. 12.: 1), majd az 1841/1842 iskolai év folyamán Pozsonyban befejezte teológiai tanulmányait, s korábban tervezett külföldi útja helyett — állítólag tanítványa, az említett Puzdor-Armpruszter Gyula (Armpruszter Dániel földbirtokos fia) kedvéért — Pápára ment s a negyedéves diákok közé mint joghallgató iratkozott be (Petőfi 1842. júl. 7-i levelében újságolta Szeberényinek, hogy közös barátjuk „esz-tendőre”, vagyis az 1842/1843 iskolai évben, Pápán lesz, l. VP VII. 13; vö. még Ránzai H. Péter: „Petőfi és Puzdor Gyula.” Veszprém 1943. Klny. a

Veszprémi Hírlap 1943. évf.-ából. 8—9, 33). Petőfi már 1842. november elején is, amikor tanulmányai folytatásának anyagi feltételeit próbálta biztosítani, nála szállt meg (l. OrIAd 351; „vagy két napig Domanovszky barátunknál laktam” — írja maga a költő Szeberényinek, l. VP VII. 15), s nyilván őt köszöntötte akkor *Felköszöntés* c. versében mint „nemeskeblű” barátját (l. 75. sz. jegyz., →375). Székesfehérvárról, ahol mint kezdő színműs rendkívül mostoha viszonyok közt élt, Domanovszkyhoz fordult kétségbeesett levelével, hogy ne hagyják őt elveszni; pápai barátai össze is adták és megküldték neki a kért összeget (l. OrIAd 352; a levél nem maradt fenn) 1843 tavaszi Pápára érkezése alkalmából írt *Barátimhoz* c. versét Domanovszky szállásán olvasta fel a címzetetteknek, akiknek egyike természetesen maga a házigazda volt (l. 89. sz. jegyz., →414). Ezek az adatok a költőnek a nála hat évvel idősebb teológushoz fűződő szoros baráti kapcsolatáról tanúskodnak.

A szokásos képzőtársasági évvégi pályázatra (erről l. 53. sz. jegyz., →323) való készülődés időszaka volt ez: a beérkezett pályaművek címének és jellegének felolvasása ebben az évben kétszer: május 4-én, majd 25-én történt (l. „Pápai Jegyzőkönyv” 89, 91); az eredeti (máj. 1-1?) határidőt, úgy látszik, május 20-áig vagy 25-éig meghosszabbították (a hiányosan vezetett jegyzőkönyvből a pontos terminusok nem állapíthatók meg). Az *Ida* az utóbbi alkalommal bemutatott pályaművek között volt (l. alább: Fogadtatás). Domanovszky, mint régi képzőtársasági tag s a pápai társulatnak is egyik legszorgalmasabb munkása, nem maradhatott ki a pályázók sorából. Mint említettük, már 1838/1839-ben, Selmecen, a képzőtársulati főjegyző tisztét töltötte be; később pedig a pozsonyi, majd 1842/1843-ban a pápai Képzőtársaságnak is rendes tagja volt (már az első ülésen felvetétek, l. „Pápai Jegyzőkönyv” 77), a II. ülésen, 1842. nov. 9-én a „Tavaszi” c. zsebkönyvbe kerülő versek kiválogatására kiküldött 4-tagú bizottmány tagjává választották (l. 48. sz. c. vers jegyzetét, →309), a IX. ülésen, dec. 4-én a társaság bíráló tagja lett („Pápai Jegyzőkönyv” 80); e minőségében többször szerepelt, azonkívül munkákat adott be és mint szavaló is fellépett. Az *Idá*-val megnyerte a balladapályázat első díját (l. alább: Fogadtatás), „Zrínyi Ilona” c. művével pedig, melynek szövegét nem ismerjük, ugyanebben a műfajban „harmadrendű dicséretet” nyert (l. „Pápai Jegyzőkönyv” 96). Az *Idá*-n kívül, egyetlen esztendei tagsága alatt, még két költeménye került be az 1841—1844. évi Érdemkönyvbe (262—265: „Imre Király”, 287—288. „A hűtlenhez”; az előbbit kiadták a „Tavaszi” zsebkönyvben is). Buzgó részvételét, eredményes szépirodalmi munkásságát honorálta a társulat azzal, hogy a következő tanévben, amikor külföldre távozott, tiszteleti taggá választották (l. Bodolay 291).

A tanúk közül, akiknek emlékezése szerint az *Idá*-t Petőfi írta Domanovszky helyett, ill. számára, a legfontosabb kétségkívül Puzdor (annakidején még Armpruszter) Gyula (1827—1902); rá Borsos István is mint koronatanúra hivatkozott. Domanovszkyt Armpruszter Dániel már Pozsonyban fia nevelőjéül fogadta, írta említett cikkében az ifjabb Domanovszky. Kiténik ez Petőfi 1842. júl. 7-én Szeberényinek írt soraiból is: megjegyzi, hogy Domanovszky Páparól Ajkára utazott tovább tanítványával (l. VP VII. 11—12), márpedig Armpruszterék laktak Ajkán (Szeberényi Petőfi leveléhez fűzött jegyzetében meg is nevezi Armpruszter Gyulát, l. SzebNÉ 23). Állítólag maga Petőfi is kilátogatott oda (l. Roboz István: „Petőfi diákkorából”, PHírl 1907. nov. 21.: 22—23). A nevelő és a tanítvány — szokás szerint — Pápán is együtt lakott; Petőfi tehát harmadikként költözött hozzájuk. Puzdort, mint Domanovszky tanítványát és lakótársát, Orlay is említi (l. OrIAd 176). A jómódú földbirtokos-fiú a jegyzőkönyv szerint a Képző-

társaságnak az 1842/1843—1846/1847 tanévekben végzett tanulmányai során végig tagja volt, neve éppen a Petőfi távozását követő hetekben tűnik fel ismételtén a feljegyzésekben: 1843. máj. 21-én szaval, ugyanakkor a pénztárvizsgáló választmány tagja lesz („Pápai Jegyzőkönyv” 90); távozása után tiszteleti taggá választották, akárcsak 1842-ben Petőfit, majd 1843-ban Domanovszkyt; a társulat 1844-ben megkezdett II. Érdemkönyvébe 6 verse került be (l. Bodolay 742), ezek közül kettő a „Tavaszi” zsebkönyvben is megjelent (4. l.: „Gyanú”, 82. l.: „Népdal”; mindkettő Ármpruszter Gyula név alatt); 1847. dec. 3-án tekintélyes összegű alapítványt tett: 150 Ft-ot adományozott a társulatnak, hogy a kamatokból évente a legjobb népies költeményt jutalmazza (l. Bodolay 98). Néhány verse folyóiratban is megjelent (PDI 1846, 1848, a győri Hazánk 1847—1848 stb., l. Szinnyei, Puzdor név alatt), Puzdor, mint harmadik lakótárs, kétségtelenül az illetékes (Petőfi és Domanovszky halála után a legilletékesebb) tanú jogán szólalt fel az *Ida* kérdésében, és ha fél évszázad múltán leírt emlékezéseibe a nemzet nagy költőjének személyes ismeretségével való kérdésed jól ismert felhangjai vegyülnek is (külön szobát bocsát rendelkezésére; a Griff-szállóból hozat neki kosztot; távozáskor elkíséri egy darabig és elválásnál rátukmálja galléros köpenyegét; Roboz István pedig, említett írásában, tovább szövi a Petőfi—Puzdor barátság legendáját), nincs okunk kételkedni abban, hogy a költészet iránt érdeklődő, verselgető fiú kereste az Ath munkatársai közé számító, előző évi pápai képzőtársasági díjnyertes Petrovics—Petőfi barátságát, s ezért némi anyagi áldozatot is hozott; egyébként elég tárgyilagosan bevallja, hogy nem volt kifejezett baráti viszonyban Petőfivel, de az hozzá „némi bizalommal viseltetett” Puzdor mint lakótárs mindenesetre tudomást szerezhetett az állítólagos vers-átruházásról; emlékezése szerint Petőfi megmutatta neki Domanovszky neve alatt benyújtott versét. Ennek híre aztán — feltehetőleg az ő révén (Kozma Sándor is így emlékezett) — már annakidején elterjedt a diákság körében. Így vallhatott róla még 1896-ban is Kiss János, aki 1842/1843-ban pápai diák és a képzőtársaság tagja volt (az 1842 nyári örömmünnepen, a nyomtatott műsor szerint ő szavalt a volna Petőfi díjnyertes *Lehel* c. balladáját; de — úgy látszik — ez a szavaltat nem hangzott el, vö. 53. sz. jegyz., →324); Paál István, akinek neve (Pál István alakban) 1845-től kezdve fordul elő a jegyzőkönyvekben mint a társulat bíráló tagjáé (l. Bodolay 745); — de a „Tavaszi” zsebkönyv, amelyben az *Ida* is megjelent, ebben az évben került ki a sajtó alól s a névcsereéről Paál ekkor is értesülhetett; végül az imént említett Kozma Sándor, Petőfi előző évi pápai baráti körének tagja (l. FPÉ I. 246—247); Kozma — emlékezése szerint —, amikor a hír a fülébe jutott, kérdőre vonta Petőfit, aki „bevalotta” neki, hogy csakugyan ő a vers szerzője.

A Borsos-féle cikk megjelenése idején még élteben volt kortanúk, a költőnek igazolhatóan egykori diáktársai s annakidején képzőtársasági tagok egybehangzó emlékezését magának az *Ida* c. költeménynek a stilisztikai vizsgálata is alátámasztja, akár Domanovszky más ismert verseivel, akár Petőfi 1842/1843. évi költői termésével vetjük össze.

Már Borsos nyomtatékosan utalt arra, hogy Domanovszky említett „Imre király” c. történeti balladája az *Idá*-hoz képest feltűnően alacsony színvonalú verszet. Mint újabban Turóczi-Trostler József is megállapította, „annyira iskolás, kezdetleges, annyira hiányzik belőle minden, ami akárcsak a leghalványabban emlékeztetne Petőfire és az *Idára*” (l. TTJ: PÖM 195), hogy ez utóbbinak szerzőjével más, sokkal tehetségesebb költőt kell feltételeznünk. Hasonló eredményre jutunk a másik említett verssel kapcsolatban is; az ugyancsak a „Pápai Érdemkönyv”-be beírt „A hűtlenhez” a legsablonosabb szerelmi panaszdal, egyetlen eredeti kifejezése, képe, gondolata nincs

(jelzői például: „angyal szerelmünk”, „Hév csókjai”, „Hattyú nyak”, „Szép bájai” stb.), rímei rosszak (csókjait — bájait, érezhetém — ölelhetém stb.), jambusai a felismerhetetlenségig döcögősek stb. A költemény színvonala a képzőtársasági Érdemkönyvből válogatott „Tavaszz” zsebkönyv átlagát sem közelíti meg.

Az előző kritikai kiadás jegyzete erős hangsúlyt helyezett arra az érvre, hogy a tényleges szerző a lemásolás során nem követett volna el olyan értelmi hibákat, mint amilyenek az *Ida* Érdemkönyvbéli szövegében előfordulnak: így „tüzére” helyett „füzére”, a „terem” szóra rimelő „földkerekén” helyett „földkerekén” (I., ill. 56. sor). Megtoldhatnók ezeket a példákat továbbiakkal is (l. alább: Szövegváltozatok), de kár lenne a fáradságért, hiszen a költeményt — mint feljebb a kézirat leírásánál említettük — nem maga Domanovszky írta be, a kétségtelen baklövéseket tehát az ismeretlen másoló számlájára kell írunk. A fentiek szerint azonban ettől függetlenül is nyilvánvaló, hogy az *Ida* — legalább is végső formájában — nem lehet Domanovszky verse; a költemény verselésének, stílusának vizsgálata pedig még arról is meggyőz, hogy Petőfié igenis lehet. Borsos már első cikkében utalt a vers „merész tárgyára”, „petőfies kezdésére” és általában a Petőfiéhez hasonló „nyelvezetére” (stílusára); viszonyulásában mindezt megtoldotta azzal, hogy az *Ida* Petőfi előző évi *Szín és való* c. versének „sok tekintetben párja lehet”. Az Irodalomtörténeti Közlemények feljebb említett, a vita eredményeit összegezõ névtelen cikke (melyben Petőfi szerzőségét „véglegeesen eldöntött”-nek nyilvánították) pedig azt állította, hogy „Petőfi szóösszetételei, szólamai, képei, ellentétei, szóval mindaz, ami Petőfit jellemzi, a conceptio merészségével együtt megvan a költeményben”. Ez az általánosítás persze végtelenen túlzó, de az *Ida* és a Petőfi-zsengék közötti rokonságra újabban Turóczy-Trostler József is rámutatott: „az *Ida* ugyanabba az irreális, képzel, fejtetőre állított világba vezet, mint a Tavasz Petőfi-versei közül a *Tünődés* és a *Szín és való*, ugyanaz a szókinés, ugyanazok az asszociációk stb., úgyhogy pl. a *Szín és való*nak vannak sorai, amelyek bátran helyet cserélhetnének az *Ida* megfelelő soraival.” (I. TTJ: PÖM i. h.) Mindezt megtoldjuk még néhány észrevétellel. Petőfire vallanak azok a Jenő szájába adott köznyelvi fordulatok, amelyekkel a szerző szerencsésen egyéníti a főhős alakját: *A kárhozat örök tüzére!* (I. s.) *eh pokolba | Veled, gyötrő emlékezet!* (5—6. s.) *Az ördögökhbe — el tehát veled!* (69. s. — I., még alább: Magyarázatok) Petőfi 1842—1843. évi versei között sok az azonos vagy rokon formájú: így a *Tünődés*, *Könyeim* (I. rész), *Vadonban* és a *Jövendölés* (azonos sorfaj, szótagszám, rímképlet), *Szín és való* (I. rész; itt a negyedfeles jambusok hárnas jambusokkal váltakoznak), *Az utolsó alamizsna* (négyes jambusok). A pedáns rimelés is az ekkori Petőfit juttatja eszünkbe: ragrím csak elvétve fordul elő (122, 124. s.: *lángodat — világomat*). — Mégis, egészében nézve a verset, azt kell mondanunk: ebben a „jellegzetesen Vörösmarty—Bajza-típusú, jellegzetesen önképzőköri” balladában (I. TTJ: PÖM i. h.) annyi sablonos elem is van (szókinés, szóképek, hasonlatok stb.), hogy ha lehetségesnek tartjuk is — ezúttal kizárólag a nyelvi megformálás oldaláról nézve — a huszadik életévét betöltött költő szerzőségét, ezt mégis bizonyos feltevésekkel kell egybekötnünk. Erről részletesen alább, e fejezet zárófejtegetéseiben fogunk szót ejteni.

Bár az emlékezéseknek a stilisztikai vizsgálatokkal megerősített adata alapján tényként kell elfogadnunk, hogy Domanovszky — legalább is befeljezett állapotában — nem a saját költeményét, hanem Petőfiét nyújtotta be az 1843. évi balladapályázatra, a vers-átruházás életrajzi háttere mindenestre tisztázatlan. Domanovszky, aki az ügyben teljes bizonyosságot teremthetett volna, soha, sem szóban, sem írásban nem nyilatkozott róla, s

éppen a Borsos „felfedezését” megelőző évben halt meg. Helyette fia szemmel láthatóan azzal a céllal szólalt fel, hogy apját mindenáron tisztázza egy Petőfi-vers eltulajdonításának nem mindennapi vádjá alól. Borsos ugyan a lehető legtapintatosabban állította be az esetet: szerintem Domanovszky tett szívességet a költőnek, aki csak ezen a módon juthatott a 2 arany pályadíjhoz; azt azonban, hogy az elsőséggel, az Érdemkönyvbbe írással s a versnek a „Tavaszi” zsebkönyvben való közlésével járó — bármily szerény — erkölcsi sikert Domanovszky ilyenformán méltatlanul élvezte, ez a motiválás sem palástolhatta el. De egyáltalán elfogadható-e a Borsos-féle magyarázat? Lehetett-e a jutalom reménye a vers átengedésének (esetleg megírásának is) indítóoka? Domanovszky fia két figyelemre méltó ellenérvet hozott fel. Az egyik az volt, hogy Petőfi, mint a társaság tiszteleti tagja, maga is részt vehetett volna a pályázaton, tehát évégett nem kellett Domanovszky neve alá rejtőznie. Tény, hogy Petőfit a pápai Képzőtársaság, alig tíz nappal Pápáról való kényszerű távozása után, 1842. nov. 12-én, Tompa Mihállyal együtt tiszteleti tagjává választotta (l. „Pápai Jegyzőkönyv” 78), de alig lehet kétséges, hogy az iskolából eltávozott, idősebb s általában éppen kiemelkedő munkásságuk alapján megválasztott tiszteleti tagok nem vettek részt az évvégi pályázatokon: az 1841/1842. évi XII. ülés (1842. jan. 9.) jegyzőkönyve szerint az elnökek a tiszteleti tagok pályázati jogára vonatkozó javaslata „visszhangra nem találván, a pályázás ezennel is csak a társaság körében fog maradni” (l. „Pápai Jegyzőkönyv” 43); erről az 1842/1843. tanévben érvényben volt társulati alapszabályzat ugyan nem intézkedik, de az 1844/1845. iskolai évben elfogadott új szabályzat 6. pontja már leszögezi, hogy „pályaműveket rendes tagok adhatnak be”, a tiszteleti tagok tehát, akik egyébként (az 5. pont szerint) az „ülésekben megjelenvén a rendes tagok jogaival élnek”, a pályázathól ki voltak zárva (l. Bodolay 373). Borsos István jan. 21-i válaszcikkében saját társulati tapasztalatai alapján állítja, hogy tiszteleti tagok soha nem pályáztak; különös is lett volna — írja —, ha lehetővé teszik, hogy a pályadíjakat az iskolából már kikerült emberek „kaparintsák meg” a tanuló ifjúság elől. Domanovszky másik ellenvetése azonban Borsos indoklásának egy valóban gyöngye pontjára mutat rá, nevezetesen arra, hogy a jutalmakat csak az évvégi örömnünnepen osztották ki, amikor Petőfi már nem volt Pápán. Mint láttuk, május elején indult tovább Pozsonyba, az örömnünnepeket pedig általában közvetlenül a szept.—okt.—ra eső nagyszünet előtt tartották (1843-ban aug. 9-én, l. no. 290), alig hihető tehát, hogy a távoli s különben is bizonytalan pályadíj reménye szerepet játszhatott a feltételezett vers-átruházásban. (Borsos, úgy látszik, nem is tudott erre az ellenérvre mit mondani, mert viszonyválaszában figyelmen kívül hagyta.) A költő-babérokra vágyó Domanovszky előre kifizette volna Petőfinek a kitűzött jutalom összegét? Ez már túlságosan erőltetett magyarázat; helyesebb, ha a pályadíj ösztönző erejét mint a névcserre esetleges indokát figyelmen kívül hagyjuk. Ez persze nem lehet egyértelmű Petőfi szerzőségének elvetésével, hiszen más okból is írhattott verset régi barátjának, az őt szobájába befogadó Domanovszkynak. Lehet, hogy éppen a szállást, vendéglátást hálálta meg ezen a módon. Kozma Sándor emlékezése szerint Petőfi a versért „egy szép kiadású Uhlándot [ti. Uhlánd-verskötetet] akart megkapni”, de ezen „összekulönböztek” Domanovszkyval (FővL, 1897. jan. 14.: 6). A dolog afféle kamaszos diákcsinny volt, s nem eshet szigorú erkölcsi megítélés alá, mégis, nemcsak Domanovszky hallgatott róla (Kemény János is csak nevének elhallgatása mellett engedte leközölni később a költőnek helyette írt két népdalát, l. alább), hanem az ügybe „beavatottak” is mintha tekintettel lettek volna rá: Borsos közvetlenül Domanovszky halála (1895) után közölte az *Idé*-ről szóló cik-

ket, s a még életben volt tanúk csak ezután szólaltak fel. Figyelemre méltó körülmény, hogy — mint az imént említettük — Petőfi 1841 őszén Pozsonyban Kemény János helyett is írt két népdalt, melyek Kemény neve alatt ugyancsak bekerültek az ottani érdemkönyvbe (l. 42. sz. jegyz., →292); Domanovszky pedig akkor, mint láttuk, éppen pozsonyi diák, képzőtársasági tag (sőt feltehetőleg a két népdal keletkezésére alkalmat adó kirándulás részvevője is) volt, s tudnia kellett a dolgról; erre emlékezve kérhetette vagy fogadhatta el Petőfi segítségét. Egy másik, valószínűleg 1841 tavaszán (március—áprilisban) történt, hasonló esetre emlékezik Petőfi egykori aszódi iskolatársa, Delhányi (Dlhányi) Zsigmond. Előadása szerint ugyancsak a pozsonyi iskolai képzőtársaság tagjai a szokásos évvégi örömnünnepre készültek szépirodalmi munkákkal, s a katonaságtól megvált, ott-tartózkodó Petőfi felajánlotta, hogy ír helyette egy költeményt; ez meg is történt (Delhányi „köménymag pálinkát” hozatott érte a költőnek), s *A Jéghebel* c. vers csak azért nem került be a Társaság érdemkönyvébe, mert Delhányi, mint írja, nem akart „idegen tollakkal ékeskedni”. (L. Delhányi 46. ill. Bev., →143.) A Pozsonyban tanuló Domanovszky erről a vers-ajándékozásról is könnyen tudomást szerezhetett. Ezek az esetek arról tanúskodnak, hogy a verseit újra meg újra összeirogató, kiadásukat tervezgető kezdő költő szívesen választotta munkái nyilvánosság elé bocsátásának ezt a közvetett, rejtett módját is.

Feljebb említettük, példáulk illusztráltuk a költemény Petőfire utaló stíluszajátságainak a merőben sablonos elemekkel való keveredését. Ennek többféle magyarázatát adhatjuk:

1. Lehet, hogy Domanovszkynak már volt valamilyen elképzelése, vázlat, esetleg fogalmazványa, amelyet Petőfi ki-, ill. átdolgozott (erre vallana a vers — Petőfinél szokatlan — nagy terjedelme).

2. Az sincs kizárva, hogy Petőfi egy régebbi (kecskeméti, pápai vagy még korábbi) kísérletét engedte át neki, amelyre ő maga már nem tartott igényt (tudjuk, milyen szigorú bíráló volt verseinek). Ezt a verziót támasztja alá K. I. „Ismeretlen Petőfi-versek” c. cikke (PN 1913. dec. 3.: 18), mely szerint az öreg korára Kaposvárott megtelepedett Szuper Károly, Petőfi egykori színigazgatója (! helyesen: színésztársa) iratai közt volt egy kéziratos füzet, melyet a cikk szerzője a kézírás és Szupernek Petőfivel való kapcsolatai alapján utólag Petőfi színészkori naplójával azonosított. Ez állítólag vers-töredékeket, sőt kész költeményeket is tartalmazott; volt benne „egy nagyobb, *Ida* nevű drámai hangulatú elbeszélés, mely egy züllő leányról szólt”. (Vö. még Bev., →152.) Ez a leírás, még ha a mű verses voltára nem is utal, kétségtelenül ráillik a szóban forgó költeményre, s így K. I. adata egyszerre el is dönthetné a kérdést egy korábbi Petőfi-vers javára, de az emlékezés hitelességéhez szó fér: késői, homályos, ellentmondásos (érthetetlen pl., hogy Szuper miért nem adta ki ezt az állítólagos Petőfi-ereklyét vagy legalább emlékezéseiben miért nem utalt rá), és így, bár a szerző jó memóriájára hivatkozik (versrészleteket is idéz emlékezetből) s adatai valódiságáért kezkeskedik, nem bizhatunk benne; az *Ida*, mint említettük, a szakfolyóirat, az ItK-en kívül a FővL 1897. évfolyamában s ugyanakkor a PHírL-ban is megjelent, tehát a pesti K. I. is olvashatta a 16 évvel korábban Petőfi ismeretlen költeményeként közölt verset s összekeverhette más Petőfi-emlékeivel; mégis figyelemre méltó, hogy a költő életrajzában tájékozatlan szerző (Ferenczi alapvető munkáját sem ismerte, mert Petőfi és Szuper kapcsolatáról más forrásból értesült) adata kronológiailag milyen jól összeegyeztethető a vers keletkezéstörténetének feljebb ismertetett hiteles tényeivel. Lehetséges tehát, hogy Domanovszky a költő „naplójából” (vers-füzetéből) másolta le magának az *Idá*-t, amelyet Petőfinek saját neve alatt

kiadni — úgy látszik — nem volt szándékában; de ezen a rejtett módon való nyilvánosságra bocsátása talán mégsem volt számára egészen közömbös.

3. Végül arra is gondolhatunk, hogy a hagyományos képzőtársasági stílushoz tudatosan alkalmazkodva írta meg a balladát barátja számára, s mintegy szándéka ellenére kerültek a versbe a sablont szétfeszítő, petőffies stílus-elemek.

Mindezek alapján a vers keltezését meg kellett kérdőjeleznünk, mert Petőfi ez évi pápai tartózkodásánál korábban is keletkezhetett; s a költeményt kénytelenek voltunk a kétes hitelű versek csoportjába sorolni, hiszen egész bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy minden strófája vagy sora Petőfié; egyébként pedig idegen kéz másolta be az Érdemkönyvbe (mint láttuk, elég megbízhatatlanul), tehát szövegűsége mindenképpen kétes.

Fogadtatás

A vers a Pápai Képzőtársaság 1843. évi balladapályázatán Domanovszky Endre neve alatt első díjat (jutalmat) nyert. A máj. 25-i ülésen, a benyújtott pályamunkák cím szerinti ismertetése során a balladák közt a 7. sz. alatt említették az „Ida c. románc”-ot, Vörösmarty „Az úri hölgyhöz” c. verséből vett jelisével („Nem olvadoz fel kőkebled hava”). A jún. 24-i ülésen az örömmünnepen szavalható pályaművek közé sorolták. (L. „Pápai Jegyzőkönyv 91, 93.) Júl. 3-án felolvasták a három felkért bíráló: Stettner Ignác, Czuczor Gergely és Kovács Pál írásbeli véleményét. Ezek közül az utóbbi kettő fennmaradt; Czuczor Gergelyé Győrött júl. 1-én, Kovács Pálé uo. 3-án kelt. Az *Idá*-t mindketten kiemelték. Czuczor szerint „A hetedik szám alatti Ida című (ballada) legjobb költői tehetségre mutat, s ámbár versei itt-ott pongyolák, s Ida jellemében némi valószínűtlenség vagyon; mindazáltal amitől a költői ihletést, valódi érzelmet és erőt megtagadni nem lehet.” (Pápa, „Dunántúli Ref. Egyh. ker. Tud. Gyűjteményei.” Levéltár. — Bírálótok B. II. csomag [1843. év] 5. sz.) Kovács Pál szerint pedig — bár azzal kezdi, hogy a balladák szerzői a dalokéinál kisebb szerencsével pályáztak — az „Ida című ballada mégis, legalább a nem mindennapi gondolatért, mely ezenkívül költőileg is van kivíve, méltó a jutalomra, bár tagadhatatlan, hogy Ida caractere igen erőltetett, — s egy kéjhölgy Ideálnak, merész választás.” (Uo. 6. sz.; mindkét bírálat szövegét közzétette Kapossy Lucian, ItK 1898. 2. 223; NB. a közlő — lapalji jegyzetének tanúsága szerint — az *Idá*-t ő már minden fenntartás nélkül Petőfi versének tekintette.) Stettner bírálatának szövegét nem ismerjük, de az *Idá*-t — úgy látszik — ő nem ajánlotta jutalomra (talán nem is említette), mert a vélemények felolvasása után ezt a balladát két bíráló javaslata alapján hirdették ki (ugyancsak júl. 3-án) mint a „beszélylantköltészeti” (= elbeszélő) művek közül jutalmazandót. („Pápai Jegyzőkönyv” 96.) Mivel a Társaság 1842/1843. évi jegyzőkönyvei közül sok hiányzik, köztük a július–augusztusiak javarésze is, az *Idá*-ért megítélt jutalom átadásáról nincs feljegyzés, de a költemény az Érdemkönyvbe erre utaló alcímmel került be (l. alább: Szövegváltozatok). Feltűnő, hogy Domanovszky az örömmünnepen, aug. 9-én, nem ezt, hanem az Érdemkönyvbe már korábban beírt „Imre király” c. balladáját szavalta el; talán az *Ida* túl nagy terjedelme miatt? vagy ez az adat is arról árulkodik, hogy Petőfié volt a vers s azért nem akarta Domanovszky a diákhallgatóság előtt a sajátjaként előadni?

A pozsonyi Hírnök -i -e jelű bírálója a „Tavaszi” zsebkönyv ismertetésében a kiemelt „jelesb” művek közt az *Idá*-t is megemlíti (1845. 9. sz. jan. 31: 36).

Magyarázatok

- 1 Káromkodás-szerű kifakadással kezdődik Petőfi 1842. nov. elején írt *Felkőszöntés* c. verse (→75. sz.) is (*Miljom átok! bort a billikomba*); az 1841 márciusában készült *Kuruttyót* (→26. sz.) pedig három strófás átkozódás-idézet vezet be (*Hogy fejedre pusztaságot hozzon | Isten átka, csalfa, bűnös asszony! Stb.*)
- 7 Ez a sor egy szótaggal rövidebb, alighanem a másoló hibájából.
- 13 *Lerontom a hűség oltárát* — Vö. az 1844. évi *Honfidal* 2. versszakával: *Szentegyház keblem belseje | Oltára képed. | Te állj, s ha kell: a templomot | Eldöntöm érted;*
- 35 *csillagtűz az éjszemeekben*: Vö. a *Vadonban* c. verssel (→76. sz.), melyben az éjszakai égbolton fénylő csillagok a költőt a „lyányszem” tündöklésére emlékeztetik.

Szövegváltozatok

Alapszöveg: K, melynek néhány, az ismeretlen másolótól elkövetett nyilvánvaló elírását kijavítottuk. A „Tavasz” zsebkönyv közlését, mely kétségteljesen Domanovszky, ill. Petőfi közreműködése nélkül történt, általában nem vettük figyelembe; csak egy-két lényegesebb eltérés esetében és néhol a javításoknál utalunk rá.

- C: (alcím:): (elsőrendű jutalmat nyert pályamű). [Ezt mint nem a szöveghez tartozót elhagytuk.]
- 1 K füzére! [Elírás, javítottuk]
 - 7 K csep<þ>jét
 - 16 K táplála-e' [Elírás, javítottuk.]
 - 43 „Tavasz” halmaza [Ez feltehetőleg a zsebkönyv szerkesztőinek javítása, tekintettel az egyszámú állítmányra.]
 - 56 K földkereken. [Elírás, javítottuk. A „Tavasz” zsebkönyvben is javítva.]
 - 63 „Tavasz” leány [Így teljes a szótagszám; mi mégis meghagytuk az eredeti, hibás sort, mert többféleképpen is ki lehetne javítani s így a „Tavasz” megoldása önkényes.]
 - 65—66 E két sor központozása értelemzavaróan hibás: a „szeretni” szó után kettőspont, a „gondolat” végére felkiáltójel, a „valaha” szó után pedig kérdőjel kell.
 - 69 K veled [A záró idézőjel elírás folytán hiányzik; javítottuk.]
 - 124 Valószínűleg „érzet-világomat” értendő, vö. a 134. sorral: *Ellágyult érzete.*
 - 136 A vers mértéke szerint „Könyűket” volna a megfelelő szóalak. Így a „Tavasz”-ban is.

NÉV- ÉS CÍMMUTATÓ

(A mutató a személyneveket, valamint Petőfi műveinek címét tartalmazza.
Az utóbbiakat dőlt betűvel emeltük ki.)

- Á. B. (Petőfi névjele) 308, 310, 313, 317, 318, 320
 Abafi Lajos 337, 460
A bánat? egy nagy óceán 164
Á. B. emlékkönyvébe 162
A bilincs 165
Ablakodból hogyha 162
A bokrétát, melyet . . 163
A boldog pestiek 159
A borhoz 160
A borozó 47, 136, 146, 151, 157, 271, 279, 312, 326, 332, 333, 335—39, 352, 355, 358, 361, 376, 392, 445
A bujdosó 55, 114, 147, 272, 289, 297, 351—53, 355—57, 359, 367, 376, 400
A csaplárné a betyárt szerette 158
A csárda romjai 163, 420
A csavargó 159
Ács Károly (kecskeméti iskolatárs) 134, 386, 387, 486
Ács Károly (pápai iskolatárs) 303, 324
A dal 158
Adamovics Matild 471
Adatok „A kritika titkaihoz” 453
A Drvón. Marburgnál 18, 219, 220, 224, 237—39, 241—43, 247, 250, 255, 275, 289, 301, 304
A Dunán 56, 157, 352—55, 379
A faluban utcahosszat . 158
A férj haza jó betegen . 164
A golya 281
A hazáról 162
A helység kalapácsa 122, 125, 334, 443
A hevesi rónán 165
A hó, a holt föld téli szemszedője 161
A hóhér kötele 147, 234
A hűtelen barátokhoz 162
A hűtelenhez 8, 139, 142, 180—88, 191, 193, 195, 201, 208, 209, 233, 234, 236, 237, 277, 304, 311
A jégkebel Honvagy címváltozata? 143, 144, 237—41, 289, 291, 293, 311, 338, 495
A jeggyűrű 162
A jó aggastyán (Béranger után franciából) 165
A jó öreg kocsmáros 162
A király esküje 125
A királyok ellen 126
A költő keserve (a Bú címváltozata?) 139, 142, 180, 183, 184, 191—96, 289
A költő s a szőlővessző 162
A külföld magyarjaihoz 160
Alacsony kis ház 163
 Alapi Gyula 364, 365
 Áldor Imre 260, 273, 459
Áldozat 9, 139, 142, 183, 189—92, 194, 201, 204, 212, 247, 248, 257, 259
A leánykákhoz 160, 485
A letarlott 163
 Alku 162
Állam sirhalma mellett 161
 Almaim 163
Almaimban gyakran 163
Álmodom-e? 158
Álmodtam szépet, gyönyörűt . 165, 223
Álom 18, 230, 239, 243—47, 249, 250, 253, 255—57, 281, 290, 301, 420, 423
Álom (címváltozat) 1. Jövendőlés
A magáról sokat gondoló 151
A magyar nemes 162
A magyar nemzet 166
Ambrus gazda 159, 445
A mióta szerelemben 163

- Amott a távol kék ködében* .. 164
Amott fönn egy csillab ragyog 160
A nap 161
A nap házaselete 159
A naphoz 159
Andor diák (Petőfi álneve) 391, 408, 424
A négy ökrös szekér 162
A nemes 158
A nemzetgyűléshez 125
A nép 165
A nép nevében 121, 125
Antonius Marcus 286
A nyakravaló 197
Anyám, anyám . 161
Annyit sem ér az élet 164
Apám mestersége s az enyém 160
Arany János 121, 125, 419, 449 l. még *Arany Jánoshoz*, *Levél Arany Jánoshoz*
Arany Jánoshoz 121
Arató Endre 151
Archéppemmel .. 163, 485
A régi jó Guadányi 159
Armpruszter Dániel 328, 490, 491
Armpruszter Gyula l. *Puzdor Gyula*
Armpruszter-család 149
Arvalányhaj a süvegem bokrétája 159, 439
A sivatag koronája 163
A sorshoz (címváltozat) l. Epigramm. 2.
A sügó 147, 383
A szél 485
A szerelem, a szerelem. 94, 157, 437, 439, 441, 459—64, 470, 474—77
A szerelem jelené .] l. *Epigramm.* 7
A szerelmes tenger 165
A szeretőm nyalka gyerek 162
Aszódi (Neumann Károly?) 266
Aszódi gúnyvers 150
[Aszódi vers] 142
A szökevények (Shelley után angolból) 163
Asztalos György 475
A táblabíró 120
A természet vadvirága 160
A tintás-üveg 160
A XIX. század költői 121
Átok és áldás 165
A toronyban delet harangoznak 161
A varróledény 161
A világ és én 161
A világtól elvonulva 163
A virágnak megtiltani nem lehet . 96, 157, 350, 388, 437, 457, 462, 463, 468, 474—80
A visszatért (a Viszontlátás címváltozata?) 19, 133, 146, 189—91, 204, 214, 239, 247—49, 251, 254, 259, 289, 304, 315, 326, 357
Avvagy én már soha 163
Az alföld 157, 159
Az dlom (1846) 165
Az dlom (címváltozat) l. Jövendölés
Az apostol 120, 124
Az első dal 71, 154, 346, 358, 374, 393—96, 398
Az első szerep (címváltozat) l. Első szerepem
Az ember ugyan hova lesz? 164
Az én képzeletem nem. 165
Az én mátkám 84, 157, 416, 425, 428, 429
Az én szerelmem . 159, 485
Az én szívtöm . 164
Az én torkom álló malom 159
Az erdei lak 161
Az ítélet 123
Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz 161
Az órdyhoz 19, 200, 243, 248—52, 254, 257, 282
Az öreg úr 160
Az örült 163
Az özvegy . 165
Azt hívém, hogy 163
Az utánczókhöz 159
*Az utolsó éj **n (címváltozat) l. Felköszöntés*
Az utolsó alamizsna 85, 136, 157, 392, 400, 404, 430—35, 437, 442, 456, 457, 493
Az utolsó ember 162
A zsványság vége 162
Bacsó János 373
Badics Ferenc 244, 253, 288
Bajza Jenő 332
Bajza József 136, 146, 147, 155, 187, 191, 230, 238, 240, 249, 268, 274—76, 282, 284, 291, 304, 312, 323, 329, 332—38, 342, 346—53, 355, 356, 358, 359, 365—67, 360, 370, 373, 378—80, 383, 384, 388

- 391—96, 398, 399, 402, 408, 410, 416—19, 421—24, 428—30, 435, 442, 448, 456—59, 461, 464—67, 470, 471, 474, 483, 484, 493 l. még
Verőczey
- Bajza-család 332
- Bakody Tivadar 408
- Balkányi Enikő 167
- Balla István 402
- Balláné l. Nagy Zsuzsika
- Balog (Balogh) István 405, 450
- Balogh Károly 136, 142, 189—92, 194, 203, 247—49, 257, 259
- Bangó Pista 476
- Barabás Miklós 158
- Bárány Gusztáv 309, 356
- Barátaim megölelének* . . . 164
- Barátim, csak vigasztalással* . 161
- Barátimhoz* 81, 157, 281, 377, 413—15, 491
- Barátim vagytok* 164
- Barna Ignác 118, 153, 154, 387, 487
- Barna menyecskének* . 165
- Baróti Lajos 127, 128, 135, 139, 141, 151, 153, 167, 171, 174, 175, 177—79, 185, 186, 204, 209, 210, 212, 219, 220, 222—23, 228, 230, 232, 234, 245, 237—39, 241, 242, 244, 252, 253, 255, 262, 267, 275—80, 288, 289, 296, 297, 299, 325, 354, 358, 382, 386, 388, 402—04, 438, 439, 441, 443, 448, 476, 483
- Baróti Szabó Dávid 200
- Bartal Antal 477
- Bártfai László 442
- Bartók Lajos 170
- Batthyányi és Károlyi grófnék* 160
- Bayard, Jean-Francois-Alfred 380
- Bayer Ferenc 228, 247
- Bayer József 450, 459
- Beck Károly 372
- Becskereki (Petőfi álneve) 266
- Befordultam a konyhára* 88, 157, 388, 422, 437, 439, 440—42, 445, 456, 463, 476
- Behm Mari 149
- Beimel József 122
- Békés István 167, 183, 185, 192, 195, 206
- Bellaágh József 384, 453, 454
- Benkő Kálmán 471
- Béranger, Pierre Jean 165, 313, 466, 485
- Berecz Károly 167, 390, 417, 420, 470
- Bernard, Charles 436
- Bertalan György 149
- Berze-Nagy János 281
- Berzsenyi Dániel 226, 323, 340
- Be szomorú az élet én nekem* 101
- Betegségemben* 158
- Birch-Pfeiffer, Charlotte 383
- Bocsor István 339
- Bod Péter 304
- Bodi László 472
- Bodó Árpád 468
- Bodolay Géza 134, 167, 181, 225, 285, 299, 325, 327, 331, 359, 377, 399, 406, 409, 419, 433, 466, 491, 492, 494
- Bodor Lajos 472
- Bognár Ignác 447, 460, 464, 478, 482
- Boldog éjjel* . 160
- Boldogtalan voltam* 158
- Boleman István 139, 182, 184
- Bolond Istók* 120, 124
- Bonyhai Benjámin 134, 302, 363, 371
- Bordal* 151
- Bordásné 465 l. még Fogas Jánosné
- Borostyán (Sándor) (Petőfi álneve) 200, 209, 244, 381, 383, 398, 432, 487
- Borsos István 498—91, 494
- Borús, ködös őszi idő* 165
- Bosszú* 20, 221, 243, 246, 250, 252—56, 271, 277, 281, 290, 293, 295, 302
- Böszörményi Mihály 373
- Braxatoris Károly 177
- Broeder, Christian Gottlob 149
- Bú (A költő keserve átváltozata?)* 10, 139, 142, 180, 183, 189—95, 201, 204, 247, 248, 254, 257, 250, 289
- Bucsu* 14, 198, 199, 225, 227—29, 236, 257, 296, 321
- Bucsu a színészettől* 159, 452, 484
- Bucsu 1844-től* 160, 485
- Búcsu Kun-Szentmihálytól* 162
- Bucsuszó (kétes hitelű)* 103, 118, 134, 137, 152, 153, 387, 485—80
- Búcsúzás [1838-ik évben] (hagyományos cím) l. [Immár kész keszorúnk . . .]*
- Budai Ezsaiás 212, 298
- Budai Ferenc 298
- Bím és örömem* 162

- Burián Pál 121
Busúlnak a virágok . . 166
 [*Bűvöln hangzik dalod . .*] (*Petrics Somához*) 13, 208, 209, 215—18, 229, 265, 331
 Byron, George Nad Gordon 466
- Cancriny(i) Emilia (Emma) 9, 138, 139, 176, 184—87, 224, 233, 236, 237, 312
 Cancriny Károly 185
Carmen lugubre 158
Cipruslombok Etelke strjáról 114, 120, 122, 156, 453
 Claudius, Matthias 36, 314, 317, 319, 321
Coriolan 219
 Crassus, Marcus Licinus 285
 Czetz János 251
 Czuczor Gergely 167, 212, 299, 303, 324, 371, 443, 444, 462, 496
 Csáfordi Tóth Ferenc l. Tóth Ferenc
 Csáfordi Tóth Róza l. Tóth Róza
Csal 26, 198, 271, 277, 278, 283, 293, 295, 304, 389
Csalogányok és pacsirták 121, 165
 Csapó Etelke 121, 122 l. még *Cipruslombok*
 Csapó Mária 429
 Császár Ferenc 121, 167, 327, 354, 355, 412, 414, 415, 427, 433, 446, 453, 462, 472, 476
Csatadal 230
 Csatkai Endre 226, 227, 250
Cs. E. kisasszony emlékkönyvébe (Etelke emlékkönyvébe) 160
 Cselejfy (Erdélyi János álneve) 241
 Csernátóni Gyula 325, 354, 380, 449
Csokonai 159
 Csokonai Vitéz Mihály 171, 272, 274, 290, 291, 295, 338, 368, 389, 411, 476
 Csörföly Lajos 142, 183, 186, 229, 263
- Dacos leány!* 164
Dalaim 485
Dalforrás 45, 274, 312, 332—34, 337
Dáridó után 159
 Darnay Kálmán (Dorner) 149, 150
 Darvas Lajos 300
- Deák Ferenc 332
Dedk pályám 158, 187
 Debreceznai Miklós 462
 De Cau Mimi 401, 448, 449, 473
 Degré Alajos 167, 376, 417, 429
 Delhányi (Dlhányi) Zsigmond 134, 139, 143, 144, 150, 167, 176, 177, 184, 185, 239, 263, 291, 293, 405, 417, 452, 495
De már nem tudom, mit csináljak 159, 463
 Demek Győző 321
 Demény (?) Mihály l. Demjén Mihály
 Demjén (Demény?) Mihály 459
 Demjén (Dömjén) Ferenc 144—46, 248, 274, 308—10, 331, 489
 Deruői Kocsis László 469
 Desnoyer, színpadi író 450
 Dezsényi Béla 167, 430
 Dienes András 149, 167, 176, 187, 202, 205—07, 216, 219, 225, 227, 228, 234, 235, 241, 242, 244, 245, 247, 251, 253, 258, 411, 420
Dínomdánom 70, 157, 385, 389—92, 431, 445
Disznótörban 64, 134, 157, 384—88, 396, 416, 439, 441, 476, 486
 Dlhányi Zsigmond l. Delhányi Zsigmond
- Domanovszky Endre 143, 147, 183, 184, 228, 293, 308—11, 374, 375, 377, 414, 489—97
 Domanovszky Sándor 490
 Dorner Kálmán l. Darnay Kálmán
 Dömjén Ferenc l. Demjén ferenc
 Dömök Elek 121, 138, 178, 185, 228, 229, 263
 Dömötör Sándor 168, 205, 206, 406
Drága orvos úr 162
 Dreyschock, Alexander 439
 Drozdik Teréz 186
 Dudok Pál 299
 Dugonics András 168, 299, 345, 412
 Dumas, Alexandre père 383
 Dunkel, Theodor 380
 Dux Adolf 116, 168, 172, 354, 355, 372, 391, 403, 404, 407, 408, 426, 428, 482
- Ebed után* 158
E gazdag úr . 165
Eger mellett 158
 Egerváry P. Ödön 138, 258, 320

- Egressy Ákos 476
 Egressy Béni 117, 391, 429, 442, 460, 463, 477, 478
 Egressy Etelke 476
 Egressy Gábor 449, 476 l. még
 Egressy Gáborhoz
 Egressy Gáborhoz 159
 Egri hangok 158, 343
 Egy asszonyi állathoz 162
 [Egy bakonyi várról] 143
 Egy bölcs hajdan 164
 Egy estém otthon 158, 392
 Egy fiatal íróhoz 162
 Egy gondolat bánt engemet 166
 Egy hajfürdőhöz 162
 Egy pár rövid nap . . . 165
 Egy szép hölgy emléke 161
 Egy telem Debrecenben 159, 466
 Éjjel 158
 Éjszakám 159
 Éj van . . . 162
 Elbeszélő költemények 156
 Elegia 28, 198, 251, 268, 282, 283, 400
 Elegia egy várról fölött 38, 308—10, 314—16, 320—22, 411, 421
 Élet, halál 159
 Élet, halál! nekem már mindegy 160
 Életem most . . . 163
 Elfojtott könnyek 161
 Elhagytam én a várost . . . 165
 Elmém ezen sokat gondolkodik . . . 164
 Elmondandóm . . . 158
 Elmondom, mit eddig 160
 Elnémult a fergeteg 163
 Élő halott 94, 157, 400, 464—68, 473, 475, 485
 Első esküm 144
 Első szerelem 16, 118, 219, 220, 232—36, 255, 271, 281, 283, 302
 Első szerelmem 159, 186, 233
 Első szerepem (Az első szerep) 64, 154, 157, 274, 353, 373, 379—84, 396
 Elster, Ernst 315
 Elválás (Itt a bucsúperc . . .) 13, 141, 214, 219—24, 229—31, 237, 253, 255—57, 275, 298, 485
 Elválás (Vert az óra . . .) 20, 141, 221, 222, 239, 243, 246, 249, 250, 252—57, 275, 283, 301, 304
 Elváltam a lánykától 164
 Elvándorol a madár 163
 Elvinnélek én, csak adnának 158
- Enich Gusztáv 120, 122—25, 168, 170, 397
 Emlékezés. K. . . Vilmoshoz (cím-változat) l. K. Vilmos barátomhoz
 Emlékezett 164
 Emlény 152, 387
 Emma l. Cancrinyi Emilia
 Én 77, 157, 393, 397, 408—10
 Endrődi Sándor 153, 168, 170, 330, 332, 454
 Én és a nap 162
 Én vagyok itt . . . 160
 Eördögh István 449
 Eötvös József 327, 330, 333, 376, 421
 Eötvös Károly 300
 Eötvös (Károly) Lajos 134, 300, 307, 313, 339, 385
 Epigramm. 1. (Szende szerény ibolyák . . .) 24, 141, 198, 204, 205, 207, 219, 223, 224, 227, 249, 266—69, 284
 Epigramm. 2. (Hasztalanul vágyasz . . .) (A sorshoz) 12, 141, 161, 198, 204, 210—12, 216, 219, 221, 224, 229—31, 237, 275, 284, 289, 452
 Epigramm. 3. (Ujra mosolyg a táj . . .) 28, 198, 283, 284
 Epigramm. 4. (Martial után) (Pompej magzatjai . . .) 29, 198, 284—86, 313
 Epigramm. 5. (Martial után) (Zápor zápor után . . .) 29, 198, 284—87, 313
 Epigramm. 6. (Rákosnak szomorú mezején . . .) 11, 188, 191, 198—203, 213
 Epigramm. 7. (A szerelem jelené . . .) 29, 198, 284, 287, 288, 307, 452
 Epigrammok 202, 203, 210, 251, 267, 284—88
 Erdélyben 121, 166
 Erdélyi Gyula 151
 T. Erdélyi Ilona 168, 481
 Erdélyi János 154, 168, 241, 304, 312, 326, 333, 371, 372, 379, 393, 405, 442, 450, 481, l. még Cselejfy
 Erdőben 121, 165
 Erdős József 455
 [Erdő szélén . . .] 30, 140, 257, 290—96, 302, 363, 370
 Ereszkedik le a felhő 165

Érik a gabona 88, 157, 347, 350, 388, 422, 424, 437, 441, 445, 456, 476
E. R. kisasszony emlékkönyvébe 166
 Ernst Lajos 215
Esik, esik, esik 160
Eskü 144, 145, 306, 311
Est 159
 [Eszmélet nélkül .] 12, 144, 203, 208, 209, 213—15, 272
E szobában küzködött . . . 161
 Esztergályi (Esztergáli) Mihály 138, 176, 177, 185, 263
Etelke emlékkönyvébe l. Cs. E. kisasszony emlékkönyvébe
Etelkéhez 160
 Etőfi Andor (Szeberényi Lajos álneve) 172, 453, 474
Ez a világ a milyen nagy 159
Ezrivel terem a fán a meggy 159

 Fabriczius Endre 226
Fa leszek, ha 163
 Falk Miksa 391, 433
Falun 159, 162
 Fánecsy Lajos 458, 459
 Farkasdy Károly 376
Farkaskaland 75, 114, 157, 302, 401—04, 431, 452
 Farkas Lujza (Laczkóczyiné, Szathmáryné) 339—41, 449, 450, 473
 Farnos Dezső 187, 470
 Fáy András 389
 Fazekas Mihály 370, 371
 Fehérvári K[ontra] Antal 118, 119, 356
Fejemben éj van 165
 Fejér Károly 470
 Fekete Gábor 416, 417, 450
 Fekete János 427, 428, 447
Fekete kenyér 162
 Fekete Lajos 135, 388, 435, 436, 438, 439, 441, 476
 Fekete Sándor 168, 312, 319, 323, 336, 374, 380—83, 385, 389, 395, 433, 487
 Fekete Soma 380
Felhő és csillag 162
Felhők 114, 122, 156
*Felköszöntés (Az utolsó éj**n)* 62, 157, 373—78, 380, 400, 415, 416, 445, 491, 497
Félre mostan, [félre a fejemről] 163
Félre mostan, [hagyjatok magamra] 162

Felsülés 162
Fényes csillag 160
 Fényes Elek 410
 Fenyvessiné Góhér Anna 153, 486
 Ferenczi Zoltán 123, 127, 128, 131, 133, 168, 170, 171, 180, 199, 201, 204, 207, 209, 211, 215, 221, 223, 236, 238, 243, 250, 253, 255, 270, 277, 285, 287, 288, 292, 307, 308, 312, 317—21, 323, 326, 330, 339, 352, 354, 357, 365, 368, 378, 382, 387, 395, 420, 424, 432, 433, 435, 436, 439, 448, 450, 459, 468, 484, 489, 495
 Ferenczy József 168
 Fidicinis János 151, 152, 272
 Fiducius János 151
 Fischer Ignác 460
 Fischer Sándor 168, 184
F. L. kisasszony emlékkönyvébe 165
 Fogarasi János 149, 167
 Fogas Józsefné (Fogasch Jánosné, Bordásné) 465, 466, 468, 471
 Fogasch Jánosné l. Fogas Józsefné
Forrás és folyam 162
Földét a földmives 164
 (Földvály) Masznyik Endre 141, 191, 203, 204, 208, 209, 212—15, 267
 Földvály Masznyik János 204
 Földvály Masznyik-család 139
Főnséges éj 164
Fővényszem . harmatcsepp 165
 Frankenburg Adolf 121, 136, 392, 397, 430, 431, 448, 457, 473, 475
Fresco-ritornell 162
Furcsa történet 57, 157, 360—62, 374, 375, 392, 431
Furfangos borivó 159
Futó folyam hullámai 164
Függ már a lant 161
Fürdik a holdvilág az ég tengerében 158
 Fűrész Mihály 439, 440, 464, 478, 482
Fürge méh .] 30, 140, 254, 257, 288—92, 294—96, 363
Füstbe ment terv 158, 248, 249
Füttty 158, 471, 485

 Gaál, költő 316
 Gaal József 370, 397, 405, 406, 425, 450

- Gáldi László 271, 316, 317, 319, 321
Galga partíhoz 16, 112, 138, 198, 224, 233, 235—37, 241, 250, 277, 312
 Garay János 121, 136, 154, 168, 169, 193, 212, 272, 291, 299, 305, 312, 326, 330, 333, 336, 337, 354, 379, 391—93, 397, 404, 408, 419, 424, 430, 431, 442, 443
 Gáspár Imre 187
Gazdálkodási nézeteim 158
 Geibel Károly 122
 Goethe, Johann Wolfgang 231, 314, 315, 454
 Gombocz Gyula 278
 Gregus Mihály 185
 Gregus Terézia 185
 Greguss Ágost 125, 126, 172, 288, 291, 292, 294, 397
 Grillparzer, Franz 438
 Guttaházi Mórty Ferenc 207
 Gvadányi József 291, 299, 370

Gyalázatos világ 162
 Gyenes Pál 389, 431
 Gyenesné 389
Gyere lovam . . . 160
Gyermekkori barátnémhoz 162
Gyermekkori emlékek (Béranger után franciából) 165
Gyertyám homályosan lobog 164
Gyors a madár, gyors a szélvész . 161
Gyöngé vagyok 158
 Gyöngyössi László 186 411
 Györi Erzsébet 149
 Gyulai Ágost 419
 Gyulai Pál 120, 125, 126, 135, 139, 168, 171, 176, 182, 184, 187, 188, 200, 211, 218, 226, 256, 260, 291, 300, 313, 326, 332, 333, 353, 366, 374, 377, 423, 424, 446, 449, 457, 459, 473

Ha 150
Ha a sírban megszáradt 164
Ha az isten . 163
Háborúval álmodám . . 163
Ha ébren meg nem látogatsz 160
Ha életében . 161
Hajmának egy fürtjét levágom 164
Hajnal 14, 140, 204, 207, 223—27, 267, 269
Ha jön e olly nagy fergeteg 164

Halálom 159
Haláludgy 74, 157, 399—401, 415, 416, 456
 Halasi Aladár 143, 171, 328, 329
 Halászy József 172, 397
Halhatlan a lélek . . . 166
Halvány katona 158
Hány csepp van az óceánban 164
 [Hányszor mondd . . .] 34, 305, 306, 313
Három szív története 162
Ha szavaid megfontolom . 165
Hasztalanul vágyasz .1. Epigramm. 2.
Hatalmas orvos az idő 161
 Hatvany Lajos 121, 151, 168, 200, 238—40, 266, 285, 304, 305, 439, 448, 452, 459, 467, 468, 477
Hattyúdál 145, 146, 248, 260, 274
Hattyúdalféle 159, 400
 Havas Adolf 123, 124, 127—29, 167, 169, 171, 177, 178, 180, 212, 235, 251, 325, 328, 354, 357, 375, 385, 387, 429, 432, 450, 489
Hazámban 56, 133, 134, 147, 157, 297, 304, 315, 327, 352, 355—61, 367, 376, 378, 400, 409, 418, 421, 456
Hazatérés (Németből Heine után) 35, 300, 302, 305, 306, 308—10, 313—16, 344, 419
Hazugság, a mit . . 161
 Heckenast Gusztáv 122, 431
 Héczei Szabó Antal 369
 Héczei Szabó-család 369
Hegyen ülök 162
 Hegyi Tibor 470
 Heine, Heinrich 35, 302, 303, 305, 315—16, 319, 344, 355, 419, 453, 454, 472, 473
Hejh Büngözsdi Bandi . . 159
Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad 89, 158, 422, 427, 437, 444—48, 456, 467
Heliconi zarándok (az Ujság címváltozata?) 145—47, 248, 249, 260, 273—75, 333
 Helmezy Mihály 319, 336, 340
 Herczeg Ferenc 170
 Herder, Johann Gottfried 314
 Hernády Ferenc 189—92, 195, 247—49, 257
 Hepp, Carl 354
 H. Háni 345

- Hiába várlak hát* 161
Hic liber est meus 149
Hideg ellen a tél 164
Hír 161
Hírös város az aafödön Kecskemét
 159, 407
 Hivatal Anikó (Lendvay Mártonné,
 Latkóczy Lajosné) 341, 448—50,
 472, 473, 479, 483, 485
 [Hogyha messze lések. .] (Török
 Gyula emlékkönyvébe) 24, 262—65
*Hogy van, hogy azt a sok gazem-
 bert . .* 163
Holdvilágos éj 162
 Hollósy Kornélia 477, 478
 Holtei, Carl 398, 432, 433
Hol vagy, te régi kedvem? 160
Hol van olyan nagy pusztaság 162
 Homokay Pál 212, 240
 Homonnai (Petőfi álnéve) 209, 300,
 307—10, 322, 325, 339, 341, 343
 Honfidal 158, 497
 Horvágy (A jégkebel címváltozata?)
 17, 144, 219, 220, 224, 230, 237—
 41, 246, 247, 249, 255, 256, 289,
 293, 301, 304, 357, 359, 400, 409
 Horatius, Quintus Flaccus 211, 218,
 285, 318
 Horeczky Zsófia 471
 Horger Antal 199
 Hortobágyi kocsmárosné . 62, 157,
 290, 295, 346—50, 363, 367—73,
 378, 395, 405, 441, 463
 Horváth Borbála 328
 Horváth Cyrill 204, 220, 229, 232,
 244, 251, 253, 255, 288
 Horváth Ignác 306, 319, 339
 Horváth István 328, 374
 Horváth János (19. század) 434
 Horváth János (20. század) 118,
 168, 203, 205, 207, 211, 214, 218,
 223, 224, 230, 232, 233, 237, 238
 249, 256, 261, 268, 272, 274, 278,
 289, 293—95, 297, 302, 313, 319,
 322, 323, 327, 329, 336, 338, 352,
 358, 363, 365, 367, 369—71, 376,
 389, 400, 409, 415, 417—19, 421,
 438, 445, 448, 453, 455, 456, 461
 464, 466, 470, 475, 476, 478, 480,
 483
 Horváth Károly (19. század) 150, 232
 Horváth Károly (20. század) 111, 173
 Horváth Lenke 328, 329, 1. még
Lenke strjdn
 Horváth Matild 471
 Horváth Mihály 298
Hová lesz a kacaj 164
Hová levél? 160
 Hozzá 159
 [Hozzunk áldozatot .] 34, 118,
 306, 307
 H. P. 246
 Hugo, Victor 466
Hull a levél a virágról. 160
 Hutter Zsigmond 206, 207, 222, 255

Ida (román) (kétes hitelű) 103,
 118, 133, 143, 152, 293, 308—10,
 489—97
Ideál 41, 246, 303, 308—10, 312,
 322—25
Ideál és való 47, 312, 332, 333, 335—
 37
Ifju a pataknál (németből Schiller
 után) 37, 230, 300, 308, 309,
 314—16, 318—20
Ifjuság 162
Igazság! alszol? 165
Igy is jó 161
Igy ni, látod — ennyi az egész 401
Igyunk! 159
 Illyés Gyula 169, 202, 358, 385, 390,
 425, 426, 436, 440, 448, 450, 458,
 470, 472, 483, 484
 Imádságom 162
 [Imádr kész koszorúnk. .] (Bu-
 csuzás [1838-ik évben] 7, 138,
 174—80, 183, 283
 Imre Lajos 298, 342
 Imre Sándor 454
Ismerjétek meg! 162
 Isov Kálmán 169, 439, 464, 482
Isten csodája 163
István öcsémhez (Levél István öcsém-
 hez) 158
Itt állok a rónaközépen . 164
 Ivanhoe (Sponer Andor álnéve) 453
Ivás közben 158, 392, 475

Jaj, be bús ez a harangszó! 160
 Jakó Pál 462
 Jakubovich János I. Kemény János
 Jakubovich Mihály I. Kemény Mihály
 Jánbor Mihályné 465
 Jánbor Pál 376
 James, G. P. R. 436
 János Gazda 160

János vitéz 122, 156, 317
 Járnak, helnek sokan zöld erdőben
 58, 141, 157, 350, 362—64, 392,
 431
 Játszik öreg földünk . 161
 Javulási szándék 158
 Jellacić, Josef 138
 Jenőfi (Szeberényi Lajos álneve)
 197
 Jeszenszky Danó 417
 Jezsovits Károly 180
 J. L. 438
 Jókai Mór 127, 134, 135, 151, 152,
 169, 172, 203, 211, 217, 238, 314,
 318, 321, 328, 331, 332, 338, 353,
 354, 360, 364, 372, 373, 382, 384,
 386—89, 395, 402, 414, 420, 423,
 424, 431, 439, 441—43, 447, 448,
 459, 460, 463, 465, 468, 476, 477,
 486 l. még *Jókay Mór*hoz
 Jókai-család 362
 Jókay Mórhoz 163
 Jolanta 145, 343
 Joós Ferenc 153, 486
 Jósika Miklós 200
 József nádor 210
 Jőj, tavasz jőj! 161
 [Jön az ősz, megy a gólya már . .
 54, 141, 346, 349—51, 363, 368
 Jövendülés (Alom, Az alom) 73,
 157, 374, 391, 393, 396—400, 404,
 418, 423, 431, 433, 493
 Júlia I. Szendrey Júlia
 Julius Caesar 147, 285, 280, 398
 Julow Viktor 370

 Kacziány Géza 178, 211
 [Kakasszóra hajnal ébred . .] 54,
 142, 346, 349, 351, 363, 368, 415
 Kálmán Béla 261
 Kálmán Dezső 373
 Kalóz (Vörösmarty álneve) 479
 Kálti Márk 298
 Kapossy Lucián 496
 Kappel Emilia 462
 Karácsonkor 166
 Kardos Albert 128, 171, 253, 288
 Kardos István 238, 446
 Kardos Lajos 218
 Katona vagyok én . 160
 Kazinczy Ferenc 269, 329, 337, 352
 Kecskeméti Csapó Dániel 279, 371,
 372, 406

Kedves vendégek 159
 [Kegytelen a végzet . .] (Szeberényi
 Lajos emlékkönyvébe) 11, 139, 181,
 183, 195—98, 216, 229, 265, 331
 Kéket mutatnak még 161
 Kéký Lajos 299
 Kellemetlen őszi reggel . . 166
 Kemény János (Jakubovich János)
 133, 143, 201, 202, 228, 229, 263,
 266, 288, 291—96, 421, 451, 494,
 495
 Kemény Lajos 418
 Kemény Mihály (Jakubovich Mi-
 hály) 150, 178, 183, 185, 225, 228,
 229, 263, 266, 381, 402, 430, 435,
 436, 443, 458
 Kemény Zsigmond 299
 Kenessey-család 331
 Képzelt utazás (Béranger után fran-
 ciából) 165
 Képzetem 162
 Kerényi Frigyes 161, 232, 330, 365,
 384, 397 l. még Vidor Emil
 és Kerényi Frigyeshez
 Kerényi Frigyeshez (Levél Kerényi
 Frigyeshez) 158
 Kerényi György 371, 477
 Kereszt 165
 D. Keresztes Teréz 121
 Keresztúton állók 114, 118, 157, 437
 Kerkapóly Károly 309, 314, 414
 Kertbeny Károly 116, 120, 125,
 169, 327, 372, 377, 383, 388, 391,
 399, 404, 407, 408, 410, 413, 426,
 428, 439, 441, 446, 469, 474, 480,
 482
 Kéry Gyula 121, 154, 155, 160, 170,
 181, 331
 Kéry László 370
 Keszthelyi Imre 381
 Kél testvér 160
 Két vándor 42, 133, 157, 297, 312,
 315, 325—27, 409
 K. I. 134, 152
 Ki a szababba! 161
 Kicsapott a folyó . . 161
 Kiért üritsem e pohárt . . 118
 Ki fogja vajon megfejteni . 164
 Kik a föld alacsony porából . 164
 Kinn a kertben voltunk 165
 Kis Dávid 465
 Kis Gábor 314
 Kis János 225, 324, 342
 Kis Kari kerget 150

- Kis menyecske, szép kis menyecske* 159
Kisebb költemények 157, 357
 Kisfaludy Károly 191, 207, 212, 230, 231, 238, 372, 412, 421, 439, 477
 Kisfaludy Sándor 149, 238
Kis furulyám szomorúfűz ága. 93, 157, 437, 456—61, 470, 474, 475
 Kiskéri Mihály 362
 Kiss Dienes 489
 Kiss Gyula 354
 Kiss István 486
 Kiss János 490, 492
 Kiss József 117, 168, 169, 173, 279, 280, 346, 347, 372, 381, 383, 391, 407, 432, 433
 Kiss Mihály 272
Kívágom én . . 165
Ki vagyok én? nem mondom meg 83, 157, 404, 416, 422—27
 Kis-Viczay Péter 412
K. J. kisasszony emlékkönyvébe 166
 Kolbenheyer Móríc 170, 383, 410, 415, 444
 Kolmár József 121, 154, 155, 169, 197, 308, 310, 314, 321, 329—32, 356, 412, 417, 418 l. még [*Magas trónján a sors ül . . .*] és Kolmár József versének kiegészítése
 Kolmár József emlékkönyvébe (hagyományos cím) l. [*Magas trónján a sors ül . . .*]
 Kolmár József versének kiegészítése 154
 Komáromi Sámuel 340, 417, 470
 Komlóssy Ferenc 264, 450, 458, 459, 470
 Koncz Miklós 189
 Konrád császár 31, 32, 298, 299
 Koren István 138, 139, 150, 151, 174—79, 182, 185, 186, 212, 264—66, 451, 452, 456
 Koren Istvánné l. Neumann Julia
 Koronázás 123
 Koronczy Imre 139, 184, 191
 Kossuth Lajos 150
 Kosztolányi Péter 299
 Kovács Antal 312
 Kovács János 487
 Kovács József 460, 463, 464, 476, 477
 Kovács Mihály 120
 Kovács Pál 112, 303, 324, 340, 412, 496
 Kozma Andor 490
 Kozma Sándor 136, 318, 324, 336, 339, 341, 342, 385, 391, 414, 490, 492, 494
 Kölcsey Ferenc 191, 211, 212, 218, 230, 238, 257, 276, 291, 319, 323, 352
Költői ábránd volt mit eddig érzék 165
Költő lenni vagy nem lenni 161
 Könyveim 60, 146, 274, 353, 356, 358, 362, 363, 366, 367, 373, 379, 400, 493
 Könyves Lajos 470
 Kördal 89, 157, 436, 437, 442—44, 448
Köszönet a pápai Képzőművelésügyi Bizottsághoz 310
 Kriza János 462
 Kubinyi Ferenc 417
 Kunoss Endre 304, 326, 419, 457
 Kup(p)is Vilmos 218, 364, 365, 449
 Kuruttyó 21, 133, 140, 145, 146, 189, 190, 198, 199, 212, 247—49, 251, 257—62, 264, 267, 272—74, 301, 302, 326, 497
 Kuthi Lajos 450
 Kutlik Félix 155, 331, 332, 418
K . Vilmos barátomhoz (Katonabarátomhoz) (Emlékezés. K . . Vilmoshoz) 59, 141, 157, 159, 326, 352, 353, 356, 362—67, 379, 486
 Laban Ferdinand 354, 355
 Laczkóczy Ferdinánd 341
 Laczkóczy Zsuzsanna l. Farkas Lujza
 Laky E. J. Demeter 384
Lanc versei 120, 133, 141, 146, 147, 188, 190, 198—202, 204, 205, 207, 208, 210, 212, 223, 224, 227, 229, 231, 235, 236, 243, 244, 248—51, 254, 257, 258, 260, 264, 266—68, 269—71, 273, 275—77, 279, 280, 282—84, 286—89, 293, 295, 303, 357
 Landerer Lajos 122
Lánggal égő teremtetten 157, 416, 422, 426—28, 437, 447
 Lantay Sándor 301, 414
Lant és kard 160
 László Gyula 298
 Latkóczy Lajos 347, 449, 450
 Latkóczy Lajosné l. Hivatal Anikó
 Latkóczy Nándor 341
Láttam két hosszú nap . . 160

- Laube Henrik 173, 427
 Lauka Gusztáv 436, 443, 444, 453, 466
 Lauschmann Gyula 385
Le az égről hull a csillag 161
Legenda 443
Lehel (A kúrtkebelbe fű Lehel. . .)
 140, 145, 297, 308—10, 324, 326,
 341—43, 385, 492
*Lehel (Melyik szerelmes nem választ
 magának . . .)* 296
Lehel (Mennydörg az óriás kúrt . . .)
 30, 140, 213, 219, 234, 249, 289,
 296—300, 323, 340, 342
Lehel vezér 296
 Lehoczky Tivadar 197
 Lemouton Emilia 412
 Lenau, Nikolaus 302, 314, 354, 355
 Lendvai Márton 448, 450, 472
 Lendvai Mártonné l. Hivatal Anikó
 Lenke l. Horváth Lenke
Lenke sírján 43, 307, 312, 327, 330,
 367
Lennék én folyóvíz 485
 Lévai, írrok 211
 Lévy József 125
Levél Arany Jánoshoz 121
Levél egy színész barátomhoz 160, 370,
 394
*Levél Kerényi Frigyeshez l. Kerényi
 Frigyeshez*
 Lichard Dániel 183, 196
Liliom Peti 162
 Lisznyai Kálmán 376, 397, 409, 417,
 429
L . . . né 90, 157, 447—52, 456,
 471, 472, 475, 484
Lopotló 76, 157, 345, 401, 402,
 404—08, 423—25, 431, 435, 455
 Luby Zsigmond 121

Lyányka, mikor 163

 Maecenas 211
Magány 158
*[Magas trónján a sors ül . . .] (Kol-
 már József emlékkönyvébe)* 44,
 330, 332, 356
 Magyar György 385
Magyarország 162, 485
 Majláth János 212
 Mangold, diák 399
Már sokszor énekeltem 164

 Margalits Ede 412
 Martalis, Marcus Valerius 29, 282,
 284—87
 Martinkó András 117, 144, 193, 239,
 249, 443
 Masznyik Endre l. Földváry Masz-
 nyik Endre
 id. Masznyik János 203
*Levél István öcsémhez l. István öcsém-
 hez*
 Matics Imre 312
Matildhoz 95, 157, 449, 453, 469—
 75, 479, 482—85
 Matthisson, Friedrich 38, 314, 315,
 319, 320, 321, 322, 331, 342
 Matulay András 210
 Mátyás király 410
 Mátyási József 370
 Mednyánszky Berta 122
Megfagy a szív, ha nem szerel 165
Meg ne télj 163
Megpendítem . . . 163
Megteremtéd a lelkem új világát! 162
Megvallom, hogy 163
Megúnt rabság 98, 157, 455, 470, 472,
 480, 482—85
Megy a juhász a számaron 158,
 348, 463
M. E. kisasszony emlékkönyvébe 162
 Melich János 278
 Meltz Hugó 228
Mellyk a legvirgabb temető? 164
Meredek a pincegödör 159
Merengés 91, 157, 423, 440, 449,
 451—56
Mért nem születtem ezer év előtt? 160
Mért vagyok én még a világon. 163
 Mészáros Lázár 197
Messze estem 163
Messze vándoroltam 161
Méz és csók 29, 140, 219, 234, 246,
 254, 271, 288—92, 295
 Mezősi Károly 178, 202, 205, 211,
 238, 270, 359, 421, 424
Mi a dicsőség? 164
Mi büvösbájos hang . . . 161
Midőn a földön . . . 165
Midőn nagyon bánt . . . 161
Miért hogy láthatatlanok . . . 164
Miért tekintesz be szobámba? 160
Mi foly ott a mezőn. 158
Mi haszna, hogy a csorosálya . . .
(Szántásvetés) 53, 137, 157, 279,
 346—50, 363

Mihelyest megláttalak . . . 163
 Mi kék az ég! 161
 Mikes Lajos 469
 Miklós Dezső 279, 280, 328, 347, 381,
 383, 432
 Miklós Miklós 476
 Mikor a lánc lehull . . . 166
 Mikszáth Kálmán 187
 Mi lett? 159
 Millyen furcsa álman . . . 163
 Mi nagyobb a nagy Szentgellérthegy-
 nél . . . 158
 Minden virágnak 163
 Mint felhők a nyári égen . . . 121,
 165
 [Mint fű éles . . .] 12, 203, 208,
 212—14, 297
 Mintha a nagy, nehéz . . . 164, 223
 Mint lőt-fut a boldogság után
 164
 Mirat, Eugénie 472
 Mi szebb, mint . . . 164
 Mit ettél föld 164
 Mit nem tettem volna érted 160
 Mit szól a bölcs? 160
 Mi vagy keblem? 165
 Mi van innen távol . . . 166
 Mivé lesz a föld? 164
 Mi volna különös azon . . . 161
 Mi volt nekem a szerelem 485
 Mocskonyi Gyuláné 138, 185
 Mocskonyi József 186
 Mondják, hogy mindenikünk . . . 164
 Mondom, ne ingerkedjétek velem .
 159
 Mosolyogjatok rám 164
 Most kezdem én még csak ismerni .
 165
 Mögöttem a múlt . . . 164
 Mulandóság . . . 164
 Mulatság közben 161

 Nádaskay Lajos 169, 359, 409, 433,
 452, 456
 Nagy Ignác 397, 406, 435, 436, 451,
 457, 458, 461, 464—66, 468, 471,
 473, 483
 Nagy Imre 211, 225, 232, 235, 236,
 240—42, 245
 Nagy Miklós 198
 Nagy Pál 402
 Nagy Sándor 133, 134, 314, 320, 358
 Nagy Zsuzsika (Balláné) 135, 402

O. Nagy Gábor 170, 412
 Nagykárolyban 121
 Nagy-Károlyban septemb. 7. 1846.
 165
 Nála voltam 162
 Nehéz, nehéz a szívem 165
 Nem csak mi vénülünk . . . 164
 Nem csoda, ha újra élek 165
 Némedy Imre 186
 Némedy István 411
 Nem ért engem a világ 166
 Nemes György 167
 Nemes László 249
 Németh Sára 170, 384, 410, 415,
 444
 Németh György 147, 383, 385, 395,
 401, 416, 448, 487
 Nem háborítom nyugalmad . . . 160
 Nem megyek én innen sehova .
 97, 437, 468, 478
 Nem nézek én, minek néznék az égre
 158
 Nem strok én 163
 Nem súlyod az emberiség 164
 Nem tesz föl a lány magában
 egyebet . . . 160
 Nem ver meg engem az isten 158
 Nemzeti dal 341
 Népdalok 114, 157—59, 303, 346—
 49, 351, 362, 363, 367, 368, 371,
 419, 422, 424, 426, 437, 439, 440,
 441, 444, 446, 457, 458, 460, 461,
 463, 467, 469, 474, 477—80,
 482
 Nepos, Cornelius 7, 177
 Néprománcok 114, 158, 348
 Nestroy, Johann 381
 Neumann Frigyesné 186, 265
 Neumann Júlia (Koren Istvánné)
 186, 265
 Neumann Karolin 186
 Neumann Károly 120, 133, 141, 146,
 186, 198—201, 227, 243—45, 248—
 50, 252, 255, 257, 258, 260, 264—
 66, 268, 273, 289, 293, 297, 303,
 326 l. még Aszódi, UjKároly,
 [Szerettek, mint a hold . . .] (Neu-
 mann Károly emlékkönyvébe)
 Neumann Károly emlékkönyvébe (ha-
 gyományos cím) l. [Szerettek, mint
 a hold . . .]
 [Névnapi köszöntővers] 141
 Nincs jogom, hogy . . . 163
 Nő szerelmem 162

V. Nyilassy Vilma 173

Obernyik Károly 476

Oda nézzetek! 164

Oh lány! szemed . . . 164

Oh szerelem 164

Oláh Gábor 170, 233, 454

O. Nagy Gábor l. Nagy Gábor

Orbán 161

Orlay Petrics Sámuel 217, 362

(Orlay) Petrovics Soma 13, 120,

133, 134, 139—41, 143, 145, 170,

176, 186, 201, 202, 205—08, 211,

215—22, 224—28, 230, 241, 245,

254, 256, 258, 259, 263, 265, 270,

272, 278, 288, 292, 301, 302, 308,

312, 314, 315, 321, 328, 329, 331,

336—40, 350, 353—56, 358, 359,

361—64, 367, 368, 370, 374, 375,

381, 391, 394, 402, 414, 417, 421—

24, 430, 431, 445, 448, 451, 458,

468, 490, 491 l. még [*Büvölnön hang-*

zik dalod . . .] (*Petricis Somához*)

Osváth Gedeon 138, 139, 185, 236,

419

Osztroluczky Géza 212

I. Ottó császár 297, 299

Ovidius Naso, Publius 7, 177, 283,
285

Ő a kedves drága kis leány . . . 161

Őrök bú 24, 198, 269—71, 283, 284,
290, 302, 305

Őrök ölekezés 162

Örömfy Vidor (Petőfi álneve) 142,

189, 190, 192, 194, 209, 259

Őszi reggel járok . . . 163

Összes költemények 112, 114, 115,

122, 123, 125—27, 141, 156, 170,

218, 256, 325, 326, 346—48, 354,

357, 362, 364, 368, 374, 375, 380,

398, 403, 415, 417

V. Ferdinándhoz 266, 317, 415

Paál István 490, 492

Pájer Antal 397, 481

Pajor Antal 212

Pák Albert 135, 184, 226, 228, 328,

365, 458, 462, 465

Pálffy Albert 436, 443, 466

Pálffy Károly 417

Pál mester 160

Pálnapkor 69, 157, 278, 346, 348,
385, 388—90, 392, 415

Pálóczy Horváth Ádám 335, 345

Panaszkhodám hát? . . . 161

Pándi Pál 153, 168, 170, 172, 190,

200, 207, 216, 222, 224, 229, 246,

256, 257, 260, 261, 268, 272, 278,

281, 290, 293, 295, 301, 302, 305,

306, 312, 317, 319, 326, 327, 333,

355, 366, 369, 415, 425, 443, 445,

448, 450, 456, 459, 461, 466, 470,

475, 479, 482, 484—86, 488

Pap Dienes 307

Pap József l. Sobri Jóska

Papp Gábor 254

Paripámnak az ő színe fakó 161

Parragh Gábor 258, 329

Paulovics István 187

Péchy Imre 351, 477

Péczeli József 240, 257, 260, 261

Penkert Mihályné Teodorovics Rozá-
lia 461

Pérchy Viktória 369

Perédi György 460, 461, 463, 476

Pest 161

Péterfi (Petőfi színészneve?) 356

Petőfi István 120, 176, 281, 402

Petőfi Sándorhoz 423

Petőfi Zoltán 479

Petrarca, Francesco 39, 91, 453, 454

Petrichevich Horváth Lázár 430

Petriczné l. Salkovics Karolin

Petric Soma l. Orlay Petrics Soma

Petricis Somához (hagyományos cím)
1. [*Büvölnön hangzik dalod* . . .]

Petrik Géza 170

Petrovics István, id. 138, 149, 178,

196, 205, 210, 211, 216, 270, 273,

359, 385, 419—21

Petrovics Tamás 205

Petrovics-család 361

Pinty úrfi 159

Piroslik a kecskerágó . . . 161

Piroslik már a fákon a levél 161

Podmaniczky Lajos 177

Poharamhoz 158, 423

Pokorny, Franz 417

Politzer, pápai izr. kereskedő 329

Pompej magzatjait 1. *Epigramm*.
4.

Pompeius, Gnaeus 286

Pompeius, Gnaeus Magnus 285, 286

Pompeius Sextus 286

Pongrácz Aladár 373
 Pongrácz Nina 472
 Porkoláb István 141, 206, 207, 234
Pórnak esti dala (németből Claudius után) 36, 308—10, 314—18
 Potemkin Alfonz 138
 Pönögei Kis Pál (Petőfi álnéve)
 135, 353, 373, 397, 402, 404, 416,
 422—27, 429, 437, 440, 444, 447,
 451, 452, 454, 472
 Prielle Kornélia 473
 Prosperin(y)i Mihály 142
 Pulszky Ferenc 171, 398
Pusztai találkozás 163, 370
Pusztán születtem 158, 407
 Puzdor Gyula (Armpruszter Gyula)
 147, 148, 490—92
 Pvat, Felix 450, 472
P . . y Vilma kisasszonyhoz 161

Rab hazának fia 160
Rabság (Töredék) 165
 Radákovics Bódog József I. Vas
 Gereben
 Radó Antal 171
[Rákosnak szomorú mezején . . .] I.
Epigramm. 6.
 Ramazetter Károly 134, 385—87,
 486
 Ránzai H. Péter 148, 356, 490
 Récsi Emil 472
Rég elhúzták az esteli harangot . . . 165
 Reguly János 121, 263
Rég veri már a magyart a teremtő
 162
 Rell Lajos 174—76, 212
 Remény 163
 Rényi József (Schreiner József) 469
Részség a hazáért 160
Reszket a bokor, mert 166
 Réthei Prikkel Marián 412
 Réthy László 150
 Réti Hugó 171, 295, 389
 Rexa Dezső 171, 199—201, 273,
 312, 314, 319, 321, 337, 340, 370,
 376, 380—82, 421
 Riedl Frigyes 171, 468
Rigmus a papokról 149
 Riskó Ignác 249, 379
 Roboz István 133, 134, 148, 314,
 318, 358, 376, 491, 492
 Rónai (Petőfi álnéve) 202, 209, 381,
 383, 409

Rossz verseimről 161
 Róza I. Tóth Róza
 Róza 11, 141, 203—08, 211—14,
 223, 224, 227, 267—269, 289, 472
 Römer, Konrad 245
Rövidre fogtam a kantárszavat 166

Salgó 121, 156
 Salkovics Karolina (Petrichné) 217,
 362
 Salkovics Károly 141, 144, 201,
 203, 206, 207, 210, 214, 219, 220,
 222—24, 227, 229—32, 234, 236,
 237, 241, 242, 255, 258, 272, 275—
 78, 280, 288, 289, 292, 295—97,
 299, 303
 Salkovics Mihály 202, 205, 210, 217,
 385
 Salkovics Pál 217
 Salkovics Péter 140, 205, 206, 210,
 216, 217, 220—22, 227, 234, 242
 Salkovics Péterné 206
 Salkovics Zsuzsanna 205, 217
 Samarjay Károly 135, 197, 397, 424
 Sappho 39
 Sárkány János 151
 Sárkány Sámuel 142, 151, 176, 177
 Sárközy Miklós 376
 Sárosi Gyula 154
Sárszentlőrinci rigmus 149
 Sárý Dienes 329, 374
 Sass István 135, 140, 143, 152, 202,
 206, 211, 213, 221, 225, 226, 238,
 245, 258, 285, 321, 398, 402, 411,
 424, 436, 462
 Sass Zsófi 121
[S boldog uton . . .] II, 203, 208, 209,
 211, 214, 218
 Schätzel Mihály 226
 Schedel I. Toldy Ferenc
 Schembera Halász József I. Sembera
 Kalazancius
 Schiller, Friedrich 37, 211, 312, 314,
 318, 319, 321, 323, 336, 342
 Schlegel, August Wilhelm 453
 Schöpflin Aladár 169
 Schreiner József I. Rényi József
 Schwab, Gustav 314
 Schwandtner János György 298
 Sebestyén Gyula 199, 298
 Sembera Kalazancius (Schembera
 Halász József) 386, 387
 Seneca, Lucius Annaeus 218

- Shakespeare, William 432, 450, 459
 Shelley, Percy Bysshe 163, 313
 Sieber, Heinrich 189
 Siklóssy László 450
Síkos a hó, szalad a szán . 97,
 157, 347, 437, 468, 480—82
 Sló (Petőfi álneve) 209, 381, 394
Sírba tették 162
Sírom 158
S. K. emlékkönyvébe 162
 Sobri Jóska (Pap Jóska) 405
Sohasem volt az szerelmes 163
Sok embert ismerék . 164
 Solymossy Sándor 298
 Solyom Sándor (Petőfi álve) 120,
 209, 243, 249, 252, 254, 264, 420
Sors, nyiss nekem tért 165
Sovány ősz 159
 Sponer Adolf 453 l. még Ivanhoe
 Stanek, ev lelkész 181
 Stettner Ignác 303, 324, 340, 496
 Stettner György l. Zádor
 Stoll Béla 150
 Sue, Eugen 472
 Suhajda Emma 187
 Suhajda Lajos 181, 187
 Suhajda Mari 187
S. Zs. kisasszony emlékkönyvébe 162

 Szabó Ferenc 471
 Szabó József 119, 147, 374, 375, 378,
 380, 387, 389, 395, 417, 420, 432,
 447, 471, 487
 P Szabó Károly 414
 Szabóné, Matild 471
 Szakál Lajos 463
 Szákyfy József 340, 417
 Szalatnai Rezső 172, 200, 228, 229,
 263, 265, 292, 294, 296, 417, 418
 Szalay Károly 186
Száll a felhő 165
Szállnak reményink 164
 Szana Tamás 152, 153, 170
Szántásvetés (címváltozat) l. *Mi
 haszna, hogy a csoroszlya*
 Szántó Imre 405
 Szarka János 151
 Szász Károly 125
 Szathmáry Dánielné l. Farkas Lujza
 Szathmáry Pál 415, 462
Száz alakba . 163, 485
 Szeberényi Andor 142, 184, 196
 Szeberényi Lajos 136, 139, 141, 142,
 146, 147, 149, 150, 180, 182—84,
 188—98, 200, 203—05, 208, 209,
 212—14, 227—29, 239, 247, 248,
 257, 259—61, 263, 265, 270, 279,
 284, 291, 292, 301, 309, 311, 316,
 322—25, 331, 338, 344, 347, 348,
 352—55, 357, 359, 360, 362, 364,
 365, 373—75, 377, 378, 380, 388,
 393—98, 401, 409, 413, 416, 417,
 421, 423, 427—29, 435, 436, 445,
 446, 448, 453, 456, 458, 474, 490,
 491 l. még Jenőfi, Szelepcsényi
 Gábor, Etőfi Andor, [*Kegytelen a
 végzet* .] (*Szeberényi Lajos em-
 lékkönyvébe*)
Szeberényi Lajos emlékkönyvébe (ha-
 gyományos cím) l. [*Kegytelen a
 végzet* .]
 Szeberényi László 311
 Széchenyi István 278
 Szécsi Mária 120, 124
Szeget szeggel 78, 143, 157, 278, 321,
 410, 416
Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe 165
 Székely József 463, 477
Székfoglaló beszéd 274, 308, 443
 Széki Béla 340
 Szelepcsényi Gábor (Szeberényi La-
 jos álve) 197
 Szelestey László 254
Szemek, mindenható szemek! 160
 Szemere Miklós 327, 481
 Szemere Pál 319 l. még *Szemere Pál-
 hoz*
Szemere Pálhoz 163
Szemfájásomkor 159
Szemrehányás 87, 157, 435—37, 442,
 445
Szende szerény ibolyák l. *Epi-
 gram.* 1.
 Szendey (álnév) 194
 Szendrey Júlia 120, 233, 469
 Szénfy Gusztáv 117, 368, 372, 373,
 439, 440, 463, 464, 469
 Szentiványi L. 443
 Szentmihály Sándor 309
Szép kedvesem . 164
Szép vidéknek szépséges lednya 162
Szerellem átka 156
Szerellem és bor 160
Szerellem- és pipadal 158
Szerelem gyöngyei 114, 121, 122, 156
Szerelem gyötrélmé 159, 160, 484
Szerelemnek lobogója 163

- Szerellemnek rózsákkal . 165
 Szerelem, szerelem 160
 Szerelenvágy 161
 Szerelem vándorai 159
 Szerelem zúgó tenger . . . 160
 Szerelmes vagyok én [; Megmondjam-e kibe?] 165
 Szerelmes vagyok én [,Vagy tán tűzbe estem?] 165
 Szeretek én . . . 165
 [Szerettek, mint a hold . . .] (Neumann Károly emlékkönyvébe) 24, 244, 264—66
 Szeretném itt hagyni 163
 Szeretője-e vajon . 164
 Szeretsz tehát . . . 166
 Szigeti József 391
 Szigligeti Ede 122, 135, 352, 371, 380, 392, 402, 406, 432, 477
 SziJ György 333
 SziJ Rezső 410, 411
 Szilády Károly 385, 386, 486, 487
 Szilágyi Ferenc 261
 Szilaj Pista 121, 156
 Szily Kálmán 170
 Színbírálat 158
 Szín és való 48, 145, 304, 308—10, 323, 324, 339—42, 367, 493
 Színházban 159
 Szinnyei Ferenc 172
 Szinnyei József 152, 172, 204, 327, 328, 492
 Szívem, te árva rabmadár! 159
 Szobámban 159, 226
 Szomszjas ember tűnődése 158
 Szörnyű idő 128
 Szuper Károly 134, 152, 353, 381, 382, 384, 385, 389, 395, 400, 417, 420, 455, 485, 487, 495
 Sücs Dániel 489
 Szülőföldemen 418
 Szülőbimhez 160
 Tahy János 138, 150, 151, 185, 186, 411
 Takács Lajos 454
 Takács Róza l. Tóth Róza
 Takarékoság 159
 Talabér, költő 377
 Tarczy Lajos 231, 258, 279, 301, 306, 309—11, 314, 316, 317, 319—21, 323, 324, 328, 331, 336, 338, 344, 347, 419
 Tárkányi Béla 122, 135, 219, 230, 232, 296, 352, 392
 Tatay István 172, 232, 325, 363, 384, 397, 416
 Tavasz I.—II. 161
 Távolból 82, 157, 244, 359, 379, 410, 416—23, 425, 427—29
 Te a tavaszt szereted . 165
 Tehel Péter 218
 Te ifjúság 164
 Téli éj 163
 Téli világ 161
 Tell Vilmos 286
 Tél végén 158
 Temetésre szól az ének 95, 158, 400, 437, 439, 465, 467—69, 475
 Temetőben 92, 157, 400, 452, 455—57, 460
 Terbe Lajos 462
 Térey Mari 121, 469
 Természet! még te is gúnyolódol? 160
 Te szívemnek szép gyönyörűsége 159
 Te vagy, te vagy barna kislány 165
 Te voltál egyetlen virágom 160
 Thuri Borcsa 186
 Thuróczy János 298
 Tizenkettőt ütött az óra . . . 161
 Toldy Ferenc (Schedel Ferenc) 121, 172, 327, 349, 354, 355, 359, 364, 390, 391, 407, 419, 429, 435, 442
 Tolnai Lajos 168
 Tolvaj huszár 52, 145, 146, 232, 302, 308—10, 315, 343—46, 367, 406
 Tompa Mihály 161, 397, 494 l. még Tompa Mihályhoz
 Tompa Mihályhoz 159
 Tooth István 145, 172
 Tóth Dezső 172, 173
 Tóth Ferenc (Csáfordi) 141, 205, 206, 216, 221, 222
 Toth István 343
 Tóthi János 315, 316, 319
 Tóth Jolán 141
 Tóth József 206, 207
 Tóth Kálmán 182
 Tóth Róza (Csáfordi) 140, 141, 205—09, 211, 215—17, 220—22, 234—36, 242, 246, 252, 253, 255, 267, 271—73, 277, 281—83, 303, 312, 352, 378 l. még Róza
 Török Aurél 139, 176, 264
 Török Benjámín 374, 378, 380, 432
 Török Gyula 121, 144, 262—65 l.

- még [Hogyha messze lések .] (Török Gyula emlékkönyvébe)
 Török Gyula emlékkönyvébe (hagyományos cím) I. [Hogyha messze lések . . .]
- H. Törő Györgyi 167, 173, 190, 200, 356, 417
- Törs Kálmán 197, 203
- Triolett 15, 118, 219, 220, 229—32, 234, 281, 289, 400
- Truskovszky Dezső 155
- Turcsányi János 303, 324, 340
- Turóczi-Trostler József 172, 199, 213, 250, 255, 289, 290, 293, 294, 326, 333, 335—37, 352, 366, 441, 488, 492, 493
- Tündérdalom 121, 123, 156, 234
- Tündélés 34, 144, 145, 299, 307—13, 315, 323, 493
- Udvardi Cserna István 140, 207
- Udvarhelyi Miklós 264
- Uhland, Ludwig 314, 323, 342, 385
- Ujházy Lajos (Petőfi két azonos nevű pozsonyi barátja) 229, 263, 417
- Uj Károly (Neumann Károly) 266
- Ujra mosolyg a táj I. Epigramm. 3. Ujság (Heliconi záránók címváltozata?) 26, 133, 198, 249, 260, 273—75, 278, 297, 326, 333, 353, 358, 366, 367, 373, 376, 379, 400, 420
- Ujvárossy Fedor 485, 488
- Üti jegyzetek 138, 178, 202, 225, 233, 398
- Üti levelek 135, 202, 315, 368, 370, 406, 461, 465, 466
- Üresen áll már a kancsó 118
- Vachott Sándor 122, 135, 326, 327, 352, 360, 378, 389, 390, 392, 402, 429, 435 I. még Vahot Sándorhoz
- Vachott Sándorné 120
- Vadnai Károly 393, 419
- Vadonban 63, 157, 346—48, 358, 378, 379, 395, 493, 497
- Vadonerő a világ. 163
- Vahot Imre 173, 181, 182, 188, 397, 450, 453, 454
- Vahot Sándorhoz 161
- Vajda Péter 433, I. még Vajda Péter halálára
- Vajda Péter halálára 163, 434
- Vajon mi ér? 165
- Valentinyi János 177
- Váli Béla 382
- Váli Ferenc 354
- Változás (míg a földet gyász tetteme . .) 26, 198, 219, 237, 257, 271, 273, 275—80, 283, 289, 290, 293, 295, 302, 420
- Változás (1845) 163, 485
- Változó izlés 46, 312, 332—35, 337
- Vályi András 411
- Van a nagy alföldön csárda sok 161
- Vanderbuch, Louis-Emile 380
- Vándordalok 33, 133, 231, 249, 257, 271, 281, 290, 295, 300—06, 308, 309, 313, 323, 324, 326, 338, 400
- Vándorélet 123, 158
- Váradi Ferenc 154
- Váradi Pál 389, 470
- Várady Antal 135, 365, 388, 402, 436, 438, 439, 441, 453, 459, 476
- Várady Károlyné 476, 478
- Varga Erzsébet 149
- Varga Mihály 149
- Varjas Béla 123, 129—31, 173, 199
- Varjas Béláné I. V. Nyilassy Vilma
- Várkonyi Nándor 173, 268, 359
- Vasárnap volt 162
- Vas Gereben (Radákovics Bódog József) 412
- Vasfi-Eisler Mór 125
- Vaskori Mihály 150
- Vaszlicska Vencel 487
- Végszó ***hoz 158, 456
- Velten Armand 236
- Vendég 27, 137, 140, 198, 219, 234, 257, 275, 276, 278—83, 289, 290, 293, 295, 302, 326, 347, 400, 414
- Véres napokról álmodom. 166
- Vérmező 328
- Verner László 138, 185, 186
- Verőczey (Bajza József álneve) 392, 393, 419
- [Vers a gannai strboltra] 147
- Verseim 159
- Versék I.—II. 113—15, 122, 135, 156, 218, 272, 316, 326, 327, 337, 338, 346—48, 352, 354, 355, 358, 359, 364, 365, 377, 382, 385, 388,

391, 392, 398, 402, 405, 409, 415,
419, 421, 424, 427, 429, 444
Versényi György 142, 180, 183, 185,
192, 193, 196, 490
Veszprémi Gábor 487
Vidor Emil (Kerényi Frigyes álneve)
330, 365, 397
Világyűlölet 165
Világoskék a csillagos éjszaka . 166
Vilney, Anton 116, 173, 372, 408,
426, 441, 463
Virágos kert a költő szíve 162
Visegrád táján 161
Viseld egyformán . 164
*Viszonlítás A visszatért címválto-
zata?* 145, 146, 247—49, 260, 289,
315
Vizen 158
Víz és bor 70, 352, 391—93, 397, 408
Vizet iszom 158
Voinovich Géza 128, 129, 131, 173,
199
Volnék bár . . 159, 266, 485
Voltak barátim . 164
Voltak fejedelmek . . 165
Voltak sokkal jelesebbek . 163
Volt egy szegény fiú 166
Vörösmarty Mihály 122, 135, 173,
202, 212, 214, 238, 242, 246, 247,
257, 261, 279, 284, 291, 294, 299,
309, 329, 333, 335, 349, 350, 352,
353, 359, 370, 385, 389, 390, 392,
402, 405, 422, 423, 430, 435, 436,
442, 450, 454, 466, 479, 496 l.
még Kalóz

V. S.-né emlékkönyvébe 160
Vutkovich Sándor 263, 294, 296, 417

Waldmüller, Ferdinand Georg 218
Wándza Mihály 405
Wigand, Karl Friedrich 133, 134, 201
Wigand, Otto 293
Willimuszky István 417
Wolfsohn, Wilhelm W. 403

Ypsilon (álnév) 327

Zábolyi Béla 195, 392
Záborszky Alajos 330
Zádor György (Stettner) 338
[*Zápor zápor után* .] l. *Épigramm*.
5.
Zárjátok be már azt a koporsót 160
Závodszy Károly 126
Zerffi Gusztáv 173, 327, 359, 427,
428, 433, 439, 441
Zilahy Imre 332
Zilahy Károly 173, 180, 197, 226,
260, 293, 332, 364, 365, 417, 463
Zivatar 25, 114, 198, 257, 271—73,
283, 289, 297, 351, 352, 357
Zoltai Lajos 369
Zöld leveles, fehér . 165
Zschokke Heinrich 314

Zsarnok 144, 145, 306, 311
Zsuzsikához 158, 423, 472

I.

Büvölön hangzik dalod, oh barátom
Petrics! és e' jó öröm-érzeteknek
Fengerében leng, feledem kederrim:
Hogya te zengesz.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Lengj! - Ha din volnék aranyat fizetnék
Döven én neked dalodért; te forsom

Ernst Lajos XIII 72. sz.
gyűjteménye

II

Non kysel. Csak vers, mit az áru ifjú
Nyelhetek tőle.

Ha' legyen versem díjad és jó talmad,
I majd ha a' végzet ki'palkaszt kardból
Engem; olvassán ezeket lebegjen
Dalma éjében.

Sept. 4^{én} 1859.

1521/1

2. [Büvölön hangzik dalod. .] Az (Orlay) Petrics Somának szóló, 1839. szept. 4-éről keltezett emlékvers (l. 12. sz.), az eredeti emléklap két oldalán. (MTAK—Kézirattár.)

Alom

Mit valék fajdalmaimmal
Emléim nagy kínjaid,
Dics és éj felidőre vigye,
S ényorúba lefegyve
Almam karába vitt.

Es kétram ott
A' szűz kinyt,
Nem hidegen
Már faim iránt,

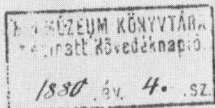
Hosszra voná
A' ferelem
S eget talo
E' Rebelem

S en pirok
Rangaján
Mészöljait
Cesérolán.

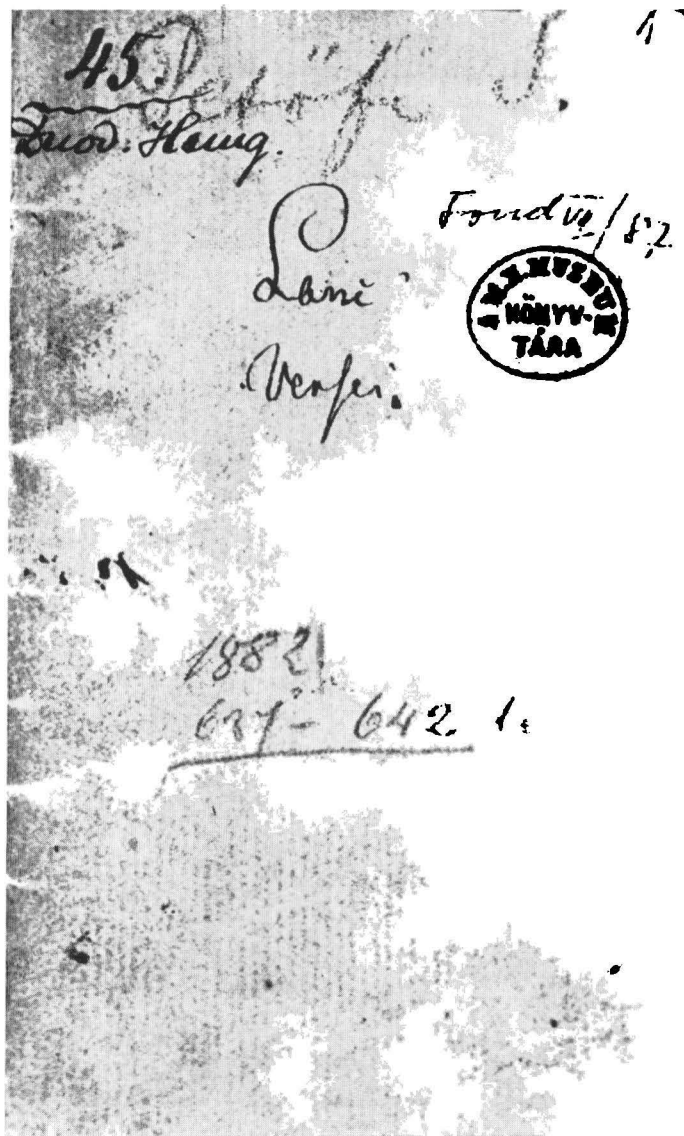
Es nyra csó
S meg anyi csó
S ottig édes!
S ottig lángoló!!

Ély álmatat ajátat ifjenseim,
Es marhat a' fajdalom a' fenelem
En kiem fogat, valakire talán
Majd éji való jón az álmat ut.

Sólyom Sándor

3. Alom. Petőfi verse (1. 21. sz.) az 1841 őszén Neumann Károlynak ajánlékozott eredeti kéziratán, Sólyom Sándor aláírással. (OSzK—Kézirattár.)

4. *Lanc Versei*. Petőfi 1841-ben saját kezűleg összeírt versgyűjteményének (vö. 6. sz. jegyz.) címlapja. (OszK—Kézirattár.)

20
Epigrammok.

1.

Kendőszőnyeg ily jár' velyen fűzőgétve bodmá
Kördelő bevéred kedve sem aranyai alatt.
Jött és litta Eos bajait; irigyeztve pirula
S a jár' lombi fölé könyeret cipve futott.

2.

Kapitalanul vág, adz, vad for, ünörni. Mené'szem.
Nincs/xivem. A' harsas a' lánya's barátai adán

3.

Ujra mosog a' tuj aranyos sugararba' fűződvé
A' hanyatló Phocbus ha nyugalomra magga
Engemet, hajh szeretöm' büszkítő pillanataival
Ködtalan éjjelként bánas komája tarat.

4.

(Martial után)

Tompaj magzatjait Arzsia és Európa temette,
Ot fudig Afrika; haustha bizonyára földi.

barátai fogárn. Domán a dolog
ban gyengevégiem. E levelet Doma-
noszaly barátunknál irom. Még ma
elhagyom Pápát. Mihelyt bizonyos ha-
nyon kevered. Kiszámitani foglalk.
Egy boldogul, szerencsés barátod

Pápán Nov. 2° 1842.

Petrovic társad.

Ime egy kis cserélység:

Az utolsó éj ***.

Mitjóm átél! bort a billiómba,
Lángoróju, vad hatalmú bort,
Melly kiveszve és bünt martatálomul
A felejtés örvényébe hord.

Bort öllebe váltig e lehelnyed,
Bort elömba szaradattlanul!

Nézzem rám a sivatag homolya
És ha nem tud inni megtanul.

Nézzem én e csont velője máj,
És ezekben a kéj habja fész?
99 tenéred, mámorod homolya!
99, tenéred, mámor anyja, bor!

6. Petőfi Páparól, 1842. nov. 2-án Szeberényi Lajoshoz írt levelének részlete, *Az utolsó éj* *** (Pápán) — később: *Felköszöntés* — c. versével (l. 75. sz.) (OSzK—Kézirattár.)

Lopott ló.

Mint a pordó, Szécsen
 Farságán:
 Rövid a legény gyors
 Szarján.

„Honnar, alyfi, oly
 Kevényén?
 „Pé. Péteről edikóval
 Jövök én.

A nyereső intenes
 Ott legel;
 Sej edikóval onnan
 Lopdám el.

K ö l t e m é n y e k.**T á v o l b ó l.**

Kis lak áll a' nagy Duna' mentében;
 Oh mi drága e' lakocska nékem!
 Könyben úszik két szemem' pillája,
 Valahányszor emlékszem reája.

Bár maradtam volna benne végig!
 De az embert vágyai vezérlik;
 Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
 'S oda hagytam őslakom' 's anyámat.

Kínok égtek a' szülőkebelben,
 Hogy bucsúmnak csókját ráleheltem;
 'S kinja' lángi el nem aluvának
 Jéggyöngyétől szeme' harmatának.

Mint marasztott esdeklő szavával!
 Mint ölelt át reszkető karával!
 Oh , ha akkor látok a' világba:
 Nem marasztott volna tán hiába.

Szép reményink' hajnalcsillagánál
 A' jövődő tündérkert gyanánt áll;
 'S csak, midőn a' tömkelegbe lépünk,
 Venni észre gyászos tévedésünk'.

TARTALOMJEGYZÉK

(A jegyzék a címváltozatokra is utal. Közvetlenül a cím után feltüntetjük a költemény sorszámaát. Jobboldalt, két oszlopban, előbb a szöveg, azután a jegyzet lapszáma áll.)

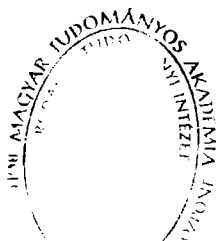
A borozó (60. sz.)	47	336
A bujdosó (67. sz.)	55	351
A Dráván. Marburgnál (20. sz.)	18	241
A Dunán (68. sz.)	56	353
A hűtelenhez (2. sz.)	8	180
A jégkebel (címváltozat?) I. Honvágý		
A költő keserve (címváltozat?) I. Bú		
A sorshoz (címváltozat) I. Epigramm. 2.		
A szerelem, a szerelem. (104. sz.)	94	461
[A szerelem jelené] I. Epigramm. 7.		
A virágnak megtiltani nem lehet. (108. sz.)	96	474
A visszatért (22. sz.)	19	247
Áldozat (3. sz.)	9	189
Álom (21. sz.)	18	243
Álom (címváltozat) I. Jövendölés		
Az álom (címváltozat) I. Jövendölés		
Az első dal (82. sz.)	71	393
Az első szerep (címváltozat) I. Első szerepem		
Az én mátkám (93. sz.)	84	428
Az 1838-iki Búcsúzás (hagyományos cím) I. [Immár kész koszorúnk . . .]		
Az órágyhoz (23. sz.)	19	249
Az utolsó éj **n (címváltozat) I. Felköszöntés		
Az utósó alamizsna (94. sz.)	85	430
Barátimhoz (89. sz.)	81	413
Befordúltam a konyhára (97. sz.)	88	440
Boszú (24. sz.)	20	252
Bú (4. sz.)	10	192
Bucsú (15. sz.)	14	227
Búcsúbeszéd. 1838. (hagyományos cím) I. [Immár kész koszorúnk . . .]		
Bucsuszó (kétes hitelű) (112. sz.)	103	485
Búcsúzás (hagyományos cím) I. [Immár kész koszorúnk . . .]		

Bucsuzás [1838-ik évben] (esztendőben) (hagyományos cím)		
I. [Immár kész koszorúnk . . .]		
[Büvölnön hangzik dalod . . .] (12. sz.)	13	215
Csal (34. sz.)	26	277
Dalforrás (57. sz.)	45	332
Dínomdánom (80. sz.)	70	390
Disznótorban (78. sz.)	64	384
Elegia (36. sz.)	28	282
Elegia egy várrom fölött. (Németből Mathisson után.) (52. sz.)	38	320
Élő halott (105. sz.)	94	464
Első szerelem (17. sz.)	16	232
Első szerepem (77. sz.)	64	379
Elválás (Itt a bucsúperc . . .) (13. sz.)	13	219
Elválás (Vert az óra . . .) (25. sz.)	20	254
Emlékezés. K Vilmoshoz (címváltozat) I. K Vilmos barátomhoz		
Én (87. sz.)	77	408
Epigramm. 1. (Szende szerény ibolyák . . .) (29. sz.)	24	266
Epigramm. 2. (Hasztalanúl vágyasz . . .) (9. sz.)	12	210
Epigramm. 3. (Ujra mosolyg a táj . . .) (37. sz.)	28	283
Epigramm. 4. (Martial után.) (Pompej magzatjait . . .) (38. sz.)	29	284
Epigramm. 5. (Martiál után.) (Zápor zápor után . . .) (39. sz.)	29	286
Epigramm. 6. (Rákosnak szomorú mezején . . .) (6. sz.)	11	198
Epigramm. 7. (A szerelem jelené . . .) (40. sz.)	29	287
[Érdő szélén . . .] (42. sz.)	30	291
Érik a gabona (96. sz.)	88	437
„Eszmélet nélkül . . .] (11. sz.)	12	213
Farkaskaland (85. sz.)	75	401
Felköszöntés (75. sz.)	62	373
Furcsa történet (70. sz.)	57	360
[Fürge méh . . .] (43. sz.)	30	294
Galga partihoz (18. sz.)	16	235
Gyermek a pataknál (címváltozat) I. Ifju a pataknál		
Hajnal (14. sz.)	14	223
Halálvágy (84. sz.)	74	399
[Hányszor mondad . . .] (46. sz.)	34	395
Hasztalanúl vágyasz . . .] I. Epigramm. 2.		
Hazámban (69. sz.)	56	355

Hazatérés. (Németből Heine után.) (49. sz.)	35	313
Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad (99. sz.)	89	444
Heliconi zarándok (címváltozat?) I. Ujság [Hogyha messze lések . . .] (27. sz.)	24	262
Honvagy (19. sz.)	17	237
Hortobágyi kocsmárosné (74. sz.)	62	367
[Hozzunk áldozatot . . .] (47. sz.)	34	306
Ida (románc) (kétes hitelű) (113. sz.)	103	489
Ideal (53. sz.)	41	322
Ideál és való (59. sz.)	47	335
Ifju a pataknál. (Németből Schiller után.) (51. sz.)	37	318
[Inumár kész koszorúnk . . .] (1. sz.)	7	174
Járnak, kelnek sokan zöld erdőben . . . (71. sz.)	58	362
[Jön az ősz, megy a gólya már . . .] (65. sz.)	54	349
Jövendölés (83. sz.)	73	396
K . . . Vilmos barátomhoz (72. sz.)	59	363
[Kakasszóra hajnal ébred . . .] (66. sz.)	54	351
Katona barátomhoz (címváltozat) I. K . . . Vilmos barátom- hoz		
[Kegytelen a végzet . . .] (5. sz.)	11	195
Két vándor (54. sz.)	42	325
Ki vagyok én? nem mondom meg (91. sz.)	83	422
Kis furulyám szomorúfűz ága (103. sz.)	93	457
Kolmár József emlékkönyvébe (hagyományos cím) I. [Magas trónján a sors ül . . .]		
Könyeim (73. sz.)	60	366
Kördal (98. sz.)	89	442
Kuruttyó (26. sz.)	21	257
Lánggal égő teremtette (92. sz.)	83	426
Lehel (A kürtkebelbe fú Lehel . . .) (62. sz.)	50	341
Lehel (Mennydörg az óriás kürt . . .) (44. sz.)	30	296
Lenke sírján (55. sz.)	43	327
L . . . né (100. sz.)	90	447
Lopott ló (86. sz.)	76	404
[Magas trónján a sors ül . . .] (56. sz.)	44	330
Matildhoz (107. sz.)	95	469
Megúnt rabság (111. sz.)	98	482
Merengés (101. sz.)	91	451
Méz és csók (41. sz.)	29	288

Mi haszna, hogy a csoroszlya (64. sz.)	53	346
[Mint fű éles .] (10. sz.)	12	212
Nem megyek én innen sehova . (109. sz.)	97	478
Neumann Károly emlékkönyvébe (hagyományos cím) 1. [Szeretlek, mint a hold ..]		
Örök bú (30. sz.)	24	269
Pálnapkor (79. sz.)	69	388
Petőfi Sándorhoz (címváltozat) 1. Merengés		
Petricus Somához (hagyományos cím) 1. [Bűvölnön hangzik dalod ..]		
[Pompej magzatjait .] 1. Epigramm. 4.		
Pórnak esti dala. (Németből Claudius után.) (50. sz.)	36	317
[Rákosnak szomorú mezején .] 1. Epigramm. 6.		
Róza (7. sz.)	11	203
[S boldog uton .] (8. sz.)	11	208
Síkos a hó, szalad a szán (110. sz.)	97	480
Szántásvetés (címváltozat) 1. Mi haszna, hogy a csoroszlya		
Szeberényi Lajos emlékkönyvébe (hagyományos cím) 1. [Kegyetelen a végzet ..]		
Szeget szeggel (88. sz.)	78	410
Szemrehányás (95. sz.)	87	435
[Szende szerény ibolyák .] 1. Epigramm. 1.		
[Szeretlek, mint a hold ..] (28. sz.)	24	264
Szín és való (61. sz.)	48	339
Távolból (90. sz.)	82	416
Temetésre szól az ének . (106. sz.)	95	467
Temetőben (102. sz.)	92	455
Tolvaj huszár (63. sz.)	52	343
Török Gyula emlékkönyvébe (hagyományos cím) 1. [Hogyha messze lészek .]		
Triolett (16. sz.)	15	229
Tünődés (48. sz.)	34	307
[Ujra mosolyg a táj .] 1. Epigramm. 3.		
Ujság (32. sz.)	26	273

Vadonban (76. sz.)	63	378
Változás (Míg a földet ..) (33. sz.)	26	275
Változó ízlés (58. sz.)	46	334
Vándordalok (45. sz.)	33	300
Vendég (35. sz.)	27	278
Visztlátás (címváltozat?) I. A visszatért		
Víz és bor (81. sz.)	70	391
 [Zápor zápor után. .] I. Epigramm. 5.		
Zivatar (31. sz.)	25	271
 Versszövegek		
1838—1842		5
1843		67
Kétes hitellék		101
 Jegyzetek		
Bevezetés a jegyzetekhez		111
A kiadás anyaga, a szerkesztés szempontjai, módszere		111
Az első kötetről		118
Petöfi költeményeinek kéziratairól		120
Petöfi költeményeinek kiadásairól		122
Petöfi kísérletei önálló versfüzet kiadására; versösszeírások (1839—1843)		133
Petöfi verseinek közlése (1842—1843)		136
Elvesztett versek (1835—1843)		138
Állítólagos és ál Petöfi-versek (1829—1843)		149
Az Összes költemények tartalma		156
Rövidítések		167
Az egyes versek jegyzetei		174
 Név- és címmutató		499
 Mellékletek		516—517

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős Balázsovits Erzsébet — Műszaki szerkesztő: Kovács Gábor
A borító- és kötéstervezésért felelős Rudas Klára munkája — Terjedelem: 32.75 (A/5) ív
AK 42 k 7376
Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

